

8.

HAZÁNK

TÖRTÉNELMI KÖZLÖNY

SZERKESZTI

ABAFI LAJOS

9. KÖTET

BUDAPEST,
AIGNER LAJOS

1888

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A

„HAZÁNK“

NEGYEDIK ÉVFOLYAMÁRA.

Magyarország újabbkori történelmének kedvelői és művelői régóta érezték oly szakközlöny hiányát, mely hazánk történetének a szatmári békekötés által előidézett külsőleg csendes, benn nagy események magvát érlelő időktől, a mult és jelen század alkotmányos küzdelmeit betetőző 1867. évig, vagyis alkotmányunk helyreállításáig terjedő korszak hiteles adatainak tárházát képezné.

E hiányt kívánta a **Hazánk** kiadója pótolni, s a hazai történetírásnak vélt szolgálatot tenni, midőn arra vállalkozott, hogy a «Magyar Történelmi Társulat» működésének fonalát, mely programszerűleg 1711-ig terjed, a legújabb időig nyújtja ki.

Ehhez képest a **Hazánk** kettős célt tűzött ki magának: egyfelől azt, hogy a magyar hadi, politikai és polgári élet újabb kori történeti adatait az elkallódástól megóvjja; másfelől, hogy a tudományos intézeteinknél és egyeseknél lévő anyagkészlet feldolgozására, s a jelen század nagy eseményeiben és alkotásaiban résztvevők egyéni tudása és tapasztalatai megörökítésére alkalmul és közvetítő közegül szolgáljon.

Igyekeztünk lehetőleg csak oly közleményeknek helyet adni, melyek íróit a tárgy megválasztásában a történelmi kritika s a tudomány magasabb érdeke, a tények és események megítélésében önmérséklet és igazságérzet, az előadásban pedig higgadt komolyság vezérlé.

Közleményeink érdekes és tárgyilagos voltát füzetről-füzetre elismerte a sajtó és folyóiratunkat egyhangulag hézagpótló, sőt fontos vállalatnak nevezte.

Ebből buzdítást meritünk arra nézve, hogy a **Hazánk**-at az eddigi irányban folytassuk s arra törekedjünk, hogy azt úgy önálló cikkeire, mint kisebb terjedelmű adalékaira nézve minél tanulságosabbá és érdekesebbé tegyük.

A **Hazánk** 1888-ban is ötíves havi füzetekben jelenik meg (július és augusztus kivételével), időnként arckép vagy egyéb történeti becsú rajz mellékletével.

Előfizetési ára: egész évre 6 frt, félévre 3 frt.

Az előfizetési összegek **Aigner Lajos** könyvkereskedéséhez (Budapest, Váci-utca 1.) intézendők.

Abafi Lajos

szerkesztő.

HAZÁNK

TÖRTÉNELMI KÖZLÖNY

SZERKESZTI

ABAFI LAJOS

IX. KÖTET.

BUDAPEST

AIGNER LAJOS

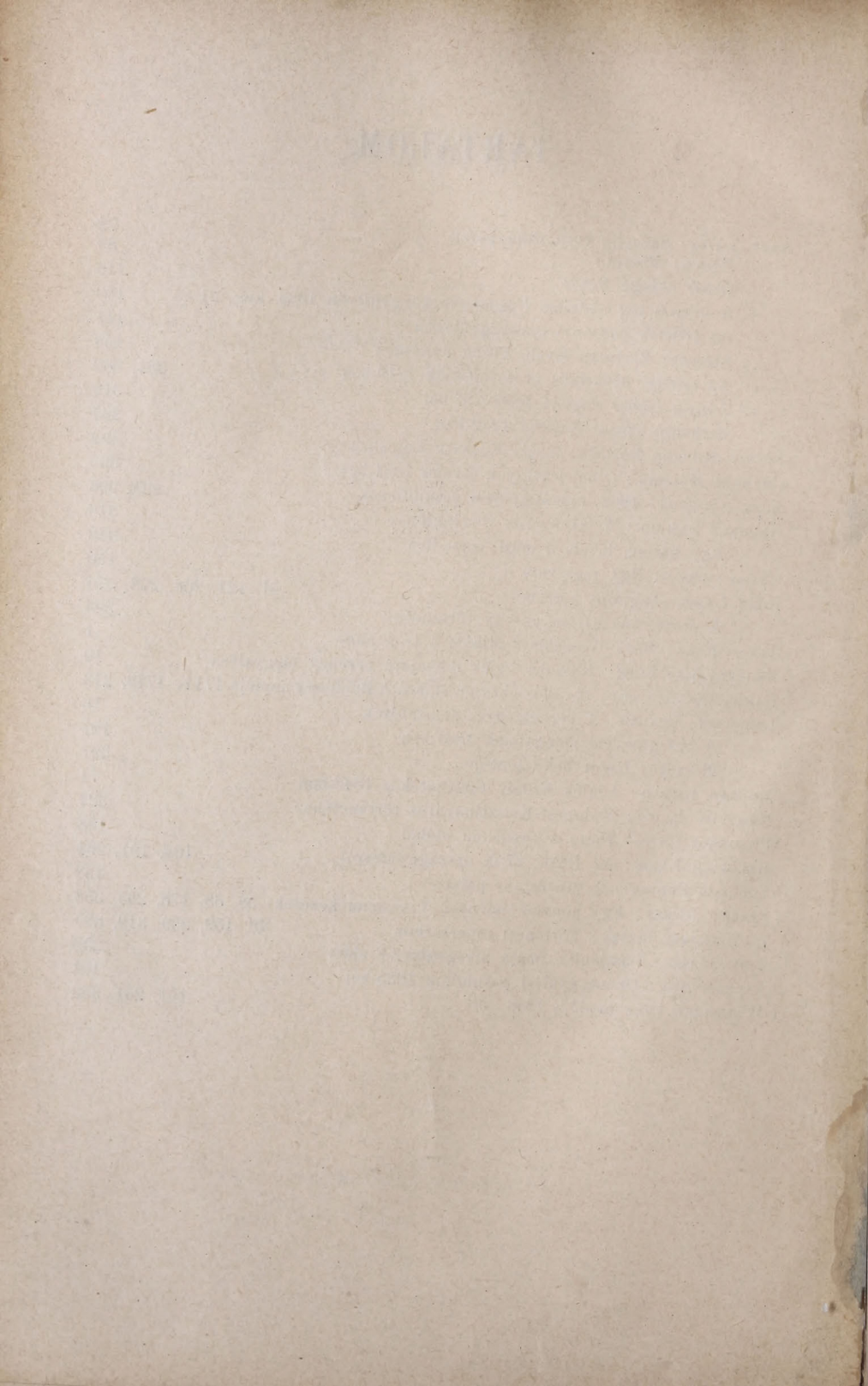
302405

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

PALLAS RÉSZVÉNYTÁRSASÁG NYOMDÁJA.

TARTALOM.

ABAFI LAJOS : Szentesi boszorkányperek	72
— — Perczel Mórról	83
— — Ócsai Balogh Péter	116
— — A nemesi jog védelme Ungmegye közgyűlésén 1833. aug. 21-én	130
— — Az 1848-ik pozsonyi országgyűlésről	141
— — Szemere Bertalan levele Török Jánoshoz	158
— — Az erdélyi urbarialis protocollatiók 1819-ben	281, 380
— — Lónyai Gábor naplója 1836—37-ből	310
— — Serkentő szózat Zalából 1849-ben	387
BÉCSI : Szemere Bertalan levele Kossuth Lajoshoz	392
CERNEL KÁLMÁN : Olmüci foglyok levelei 1851-ben	390
ELEK SALAMON : 1802. országgyűlési pasquillusok	225, 296
GERGELY SÁMUEL : A 90-es évek történetéhez	316
— — Egy katona levele a mult századból	388
GYŰRKY ÖDÖN : Egy régi vers	150
HÓKE LAJOS : Napjaink története	41, 121, 206, 278, 374
— — A protestans patens és egy történetíró	393
JAKAB ELEK : Bárá Wesselényi Miklós a trón előtt	1
KERÉKGYÁRTÓ ELEK : Kossuth Lajos főbenjáró perének tárgyalása	19
LÁZÁR MIKLÓS GRÓF : Ifj. Petrichevich Horváth Boldizsár naplója 1714—1773.	213
LEHOCZKY TIVADAR : A beregmegyei nemzetőrök	16
— — A beregmegyei mozgalmak 1841-ben	127
— — Mészáros Lázár beköszöntője	391
MOLNÁR LÁSZLÓ : Adalék Erdély történetéhez 1848-ban	74
NÉMYTHY LAJOS : Budapest-Krisztinaváros történetéhez	321
PONGRÁCZ LAJOS : Hang a napoleoni időből	158
RALOVICH LAJOS : Az 1825—27-ik országgyűlésről	104, 191, 264
SCHOLCZ FRIGYES : A protestans patens	138
SZALAY JÓZSEF : Egy honvéd élményei (Visszaemlékezések) 58, 88, 178, 255, 358	
ID. SZINNYEI JÓZSEF : Történeti repertorium	78, 159, 239, 319, 395
THIM JÓZSEF : Damjanich imája kivégeztetése előtt	238
VITÁLIS MÓR : Országgyűlési pasquillok 1825-ből	151
WALTHERR IMRE naplója 1846—50.	161, 241, 332

BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS A TRÓN ELŐTT.

Sokan irtak e kitünő ember életéről és jelleméről,¹ de még egyiket sem ismerjük egészen. Életéből fontos tényeket és eseményeket főd levél-tári titok, borít feledés homálya, jelleméhez még nagy vonások s élénkítő színek — fény és árny — tartoznak, miket lassanként hoz napfényre az idő, ismertet meg a kutató figyelem. Én is többször, s közelebb Kelemen Benő, Wesselényi hí jószágigazgatója s kedvelt barátja életrajzában irtam róla,² annak birtokában volt, utolsó éveiben elégetett eredeti levelek s szóval való elbeszélése után, miből rá sokban nagyobb világosság derül.

Itt élete legszomorúbb időszakában ismerjük meg őt, jellemében meglátjuk az emberi természet közös vonását, a gyarlóságot, midőn nagy megpróbáltatáskor, életünket fenyegető veszélyekben megdöbben a legbátrabb szív, megtörik bármily erős lélek, itéletünk az életszeretet hatalmas természeti ösztönének rendel alá minden földi érdeket, emberi vágyat s az egyéni gondolkozásmód egész eszményvilágát.

Ily végzetes helyzetben volt br. Wesselényi 1835-ben, midőn az erdélyi törvényes kir. tábla közcsendháborítási bűnért elfogatására meg nem jelenési ítéletet (*Sententiam per non venit*) hozott, s ugyanakkor ellene a magyar kir. és hétszemélyes táblán a szatmármegyei gyűlésen dec. 9-én tartott beszédéért felségsértési és hűtlenségi bűnért indított kereset folyama alatt, 1838-ban egyik szeme világát elveszítvén s a másikat is méltán féltvén: pere ideiglenes elhalasztásáért írásban járult a trón elé.

Súlyos sors oly férfinak, kinek I. Lipót király alatt a magyar nemzet szabadságáért küzdő egyik őstét bakó kéz alól a halál mentette meg; atyja katonai erővel fogatott el s hosszas várfogságot szenvedett Kufsteinban; a kit spártai szigorral harcra-vészre neveltek s a ki az 1834-iki erdélyi országgyűlésen csaknem dictatori hatalmat

¹ Br. Wesselényi Miklós hűtlenségi bűnperce. Kolozsvár, 1876. 6—7. ll. Egy lap Erdély legújabb történelméből stb. Emlékbeszéd N. Tunyogi Cs. József felett, Magyar Tud. Akad. Pest, 1867. — Ifj. és id. br. Wesselényi Miklós. Élet-és korrajz. Magyar Tudom. Akad. *Értesítő*, 1876. 5-ik kötet, 1—90., 1—84. ll.

² *Keresztény Magvető*, 1887. évi XXI. köt. III. füz.

gyakorolt, megfélemlítve heves modorával ellenfeleit, gúnyos, izgató beszédeivel a kormánypártot. Roszáló szava lesújtó ítélet volt arra, a ki ellen fordult, snem rég a kormány fenyegetésére, mint egykor atyja. azt felelte: *hogy félni nem tanult meg!* s a kinek tettei és irodalmi munkássága kiméletlen ostorozása a világ folyásának, a végzet harcra hívása, s büszke jelszava: «NUNQUAM RETRO».

Alig telt el néhány hét az 1834—35-iki erdélyi viharos országgyűlés után — mely 1835. febr. 6-án oszlott el — br. Wesselényi polgári élete s politikai világa összeomlott, s a kit legegébb romjai alá temetett, ő volt. Az országgyűlés sikertelensége elosztatására ürügyül, ellene elfogatási okul szolgált. Azzal is gyanúsítottott, hogy a király halálát az általa támasztott országgyűlési viszátkodás s szándékainak meghiúsítása idézte elő. Az országgyűlést komoly megdorgálás mellett elosztatva, br. Wesselényi közkereset alá vételét s elfogatását a kir. kormányszék felsőbb parancsra elrendelte. Ez megfélemlítette elvtársait és pártját. Ő üldözöbe véve, Erdélyt s zsbíó ősi kastélyát elhagyta. bujdosásban töltött éveket, s csak magyarországi barátainál volt biztos menhelye. A kit egy ország rokon-szenve vett körül, a kitől a hatalom tartott, a mindenható szónok és népszerű férfi, dicsősége tetőpontjáról egyszerre aláhanyatlott. Ritkán ért halandót gyorsabban és véletlenebbül akkora sorsváltozás, mint br. Wesselényit.

E tény már nem a politika és bíróságok, de mindenik a történetírás ítélszéke elé tartozik, melynek tisztje a bünösséget és büntetést az alkotmányjogi, az igazság erkölcsi mértékéhez mérni s a szerint állapítani meg. A bíróságok ítéletei ismeretesek.¹ Én itt az 1834. dec. 9-iki szatmármegyei közgyűlési beszédet közlöm egészen, a minék eddig csak a közvádlo által, hallás és tanuvallomások után szövegezett néhány sora volt ismeretes,² úgyszintén br. Wesselényinek a nádorhoz és a királyhoz intézett eredeti kéréseit, bebörtönöztetése körülményeiről s évek múltán erdélyi bünügye megszüntetéséről szóló néhány hiteles adattal együtt, melyek Wesselényi legbensőbb s legtitkosabb életét igaz mívoltában mutatják.

A kérdés mélyére tekintve, e bün oka államviszonyainkban gyökerezik. Magyarországnak államalkotó népe és uralkodója közt nincs vér- és nyelv- és soká nem volt érdekegység. E miatt nem olvadhattak egészen össze egy közös érzelemben. Ez az egyik ok. Másik az, hogy Magyarországnak sok a nemzetisége, s még több Ausztriáé. A *császár* és *király* cím már magában mély rokon- és ellenszenv s örökös vita tárgya. Mi fegyverrel szerzett saját hazánkban szent István koronáját viselő királyaink által, alkotmányunk értelmében akarunk

¹ Láthatók: az előbb idézett *Hütlenségi bünperben*.

² *Pesti Hírtap.* 1887. 73. sz. megjelent ugyan, de e tanulmány már ekkor készen volt, csak nyilvánosságra juthatott későbbben.

kormányoztatni, a mivel a többi népein autokratailag uralkodó császár és kormánya nem rokonszenvez, s annak a nem-magyar népeket is ellenévé teszi. Mi a francia nagy forradalom óta a népek jobbágy-ság alól felszabadítását akarva, benne az alkotmány védelmére szövetségest kerestünk, a kormány hatalma növelése végett védőjének mutatta magát s őt támogatta ellenünkben. Ez volt az egyet nem értés és belviszály forrása 1848 előtt Magyarországon. Ez tette br. Wesselényit felségárulóvá, nem bűne és ingerlő beszédei. Ő az alkotmányt és a nemzet erejét alkotó nemességet védte; nem a király személyét támadta meg, hanem a kormányt és kiváltságokat; nem lázasztott, de az elnyomott népnek a földes urakkal szemben törvény által biztosítására törekedett; a trónt, a királyi tekintélyt és önosztályát féltette, midőn a nép iránt igazság gyakorlására kívánta bírni. Szomorú, hogy emberszerető szándékait ellenei balul magyarázták, s a kormányt felingerelvén; felségstérségi pertárgyat formáltak belőle, holott az igazság és józan állampolitika a baj orvoslását tette volna a kormány kötelességévé. Teljesen meggyőzők br. Wesselényi Miklós azon iratai, melyek itt jutnak először nyilvánosság elé.

Az első a szatmármezei beszéd.

A tanácskozás tárgyát a követi utasítás, tulajdonképen annak a jobbágy-ság, akkori néven parasztság sorsa javítására, belső és külső telekállománya s robottartozása törvényes megállapítására vonatkozó része tette. Az első utasítás, mely mellett a fényes nevű hazafi és költő Kőlcsey Ferenc képviselte Szatmárvármegyét, szabadelvű s a népnek kedvező volt. A kormánypárt elhatározta visszahívását, s ezt az utasítás megváltoztatása által kívánta elérni, tudva, hogy ez őt visszalépésre kényszeríti. E párt feje Uray Bálint másodalispán volt, segítője Csörghe Ferenc tiszti ügyész, a kik már a gyűlés előtt a követ ellen hangolták a nemességet. Ily körülmények közt szólalt fel br. Wesselényi védőleg barátja és az ügy mellett, s egyikét tartotta leghatalmasabb politikai beszédeinek.

«Még egy szempontból méltóztassanak — mondá — a t. KK. és RR. a jelen tárgyat megtekinteni. Mostani uralkodó házunk kormánya úgy találta a nemességet, mint a parasztság elnyomóját. Még csak akkor hozattak volt azon vad és boszús törvények a parasztság ellen, melyek mocskai törvénykönyvünknek. Szelidebb szellemmel fogta fel az új kormány a köznép ügyét, s neki dicsőségére, s a mi gyalázatnokra kell megvallani, hogy pártolta és pártolnia kellett a parasztságot a nemesség ellen. Gyakran szólíták fel királyaink az ország RR-deit az elnyomott nép könnyebbitésére; de az üdvös törekvésnek kevés sikert elődeink szűkkeblűsége. Midőn a mult században főként az oligarchia puhultsága és fősvény-sége miatt mind a katonáskodástól, mind a pénzbeli segedelmezéstől menekedés céljából mind a két teher a parasztság nyakára vettetett,

s fennálló katonaság is rendes adóvá lőn, és mind a kettő csak a parasztság által — de az ő tudta s megegyezése nélkül — adandó, akkor az uralkodás előtt még nagyobb fontosságú lett a köznép és annak oltalma: tőle kapott pénzt, közüle katonákat. Mi természetesebb, minthogy ily kamatokat adó tőkét épen kívánjon tartani, s ha lehet növelni. A nemességtől elválva, sőt ellenséges indulatban tartani a parasztságot, egy gonosz politikának volt sikerült problémája, és azok, kiknek a törvény szavai szerint *Nemzet* név alatt levő s annak javaival élő egy pár száz ezernek a közdolgozókban gyakorlott befolyása terhőkre volt, természetes, hogy néhány milliónak ezekkel egyesülését gátolni kívánták.

Ezen okokból már századok óta a kormány a köznépet terhelő ocsmány képeire parasztvédői s népoltalmazói álarcot tett, de a mely alak alatt ő szíjva egyfelől annak zsirját. Most sem kívánja a kormány azon álarcot letenni, — és az volt oka: miért igyekezett azon, hogy a parasztságot boldogítható 5-ik törvénycikkely* nem a királyi helybenhagyás megtagadása által essék el, hanem a nemesség tegye azt semmivé. Könnyű lesz vala a kormánynak azon törvénycikkelynek ellene állani, ha a felség azt nem confirmálja, soha sem lesz törvénytényé; de akkor a kormányt terheli azon számtalanok panasza, kik legédesebb reményüket kötik azon törvénycikkelyhez. Egy más út is vala nyitva, ha a főtábla meg nem egyez, ellenszegülésében nem enged, az lesz ezen törvénycikkelynek is sorsa, mi a vallást tárgyzó feliratoknak, kénytelenek a RR-ek forró s elszánt kívánatukat keblökbe závra, jobb időre halasztani; de ekkor a szabad szellemű rendelet meggátolásának vádjá a főtáblát s az ott levő némely oligarchákat éri, ezen megtagadás gyűlöletessége. Ezért követtek el mindent ott helyben, s mindenütt a törvényhatóságokban, hogy maguk a RR-ek által vettetvén el a parasztságnak kedvező ezen törvénycikkely, a köznépnek, mely ezen engedményt epedő várta s helyenkint bírta és használta is, szemrehányása, haragja, s úgy lehet boszúja őket ne érje, és akkor mindaz egyenesen a nemességre háramlik, mely maga vonta vissza azon jótéteményt. T. KK. és RR ! szomorú időnek lehetsége áll előttünk. Azon 9 millió, kinek a birtokszerezhetés oly igen természetes jussa, szép reményének édes pohara már epedő ajkainál volt, s általunk nyújtva volt, mit fog érezni, mit mondani, midőn azt magától elragadva, s csakugyan általunk fogja elragadva látni, midőn elzárva látandja maga előtt azon lehetséget, mely a halandó verejtéklepte földi pályán csaknem egyedüli, de mulhatlan enyhítő kilátás, hogy munkája s fáradsága által magának tulajdont szerezhessen? És mit

* Látható az 1836 évi V. tc. 2. §-ában Ebben volt kimondva az *Uti possidetis* elv, hogy t. i. a jobbágyok maradjanak meg egészen birtokukban; ha több belsőjük, mint kellene, tudassék külső állományukba, s ha ez több, belsőjük kevesebb, számíttassék ahhoz.

szülhet ezen keserű érzés? Mi hajlandóbb kitörésre a kobelben forralt boszúnál? Mi tör ki erőszakos tette inkább, mint az elfojtott átok? A parasztságra úgyszólván örökségül maradt a nemesség elleni gyűlölség, a mi hajlandó minden reá áradó rosztat attól származottnak tartani. S most, midőn sorsának rég várt és sürgetve óhajtott jobbra fordulása helyett ily keserű megtagadást, részint megfosztást kell szenvednie, tette válhat a boszúézés, s vad lázadást szülhet tévedése. Midőn a dühöngő pór nép feldúlt hazánk füstölgő romjai közt űzné véres kegyetlenségeit, akkor bizonynyal a kormány elnyomná a lázadást, s megmentene minket azoknak csapásaitól. De jaj lenne akkor nemzeti függetlenségünknek. Kinek vagyunk s életünk megtartásáért vagyunk lekötelezve, határtalan annak felettünk hatalma. Ha a kormány szabadítana ki t. K. K. és R. R. annak körmei közül, ha neki kellene köszönnünk megmaradásunkat, jaj lenne akkor nekünk, mert szabad szellemű s önérzetű emberekből ezen lekötelezés rabszolgákká alacsonyítva . . .»

Erre Uray Bálint másodalispán szenvedélyesen felelt vissza, s br. Wesselényit felségsértő és kormányellenes szavai visszavonására hívta fel. A fiskus tanui közt volt olyan, a ki azt állította, hogy Wesselényi a végett, hogy a jelen volt számos köznemesség előtt még érthetőbbé s ingerlőbbé tegye előadását, az elfejt tehenet hozta fel hasonlatul, melynek hogy teje legyen, újabb táplálékra van szüksége. Ez alatt az adózó népet értette, s a fejő alatt a kormányt, az újabb táplálék alatt a nemesség vagonát. De e vád mint bebizonyítatlan, elhangzott . . . Br. Wesselényi hevesen felelt vissza az alispánnak: «A mit mondtam — így szólt — nem vonom vissza. A felség szentséges személyét sem most, sem soha is nem érdekelttem. A mit a kormányról mondtam, azt ismétlem s az tagadhatatlan. Mondottam azt, hogy a kormány szívja egyfelől a parasztság zsírját, s mondtam, hogy azt a parasztvédői s köznépi oltalmazói álarca alatt rejti, mely köznépet terhelő, ocsmány képet fedez. Nem háritom én a parasztság zsírja szívását egyedül a kormányra, szívatik az másként is: szívjuk azt mind és abból élünk. De ki tagadhatja, hogy a kormány is nem szívta volna és nem szívna? Hát a milliókra menő adó, melyet a fizetni alig tudó szegénységnek valóban csontja velejéből kell kisajtolni? Hát a milliókra menő élési adásbeli vesztesége (*katonai deperditák*) azon parasztságnak, mely oly gyakran küszködik éhséggel? Hát gyermekeiknek életük, kik a kormány parancsára fogattak katonáknak? Mindez nem zsírja-e a parasztságnak? s nem szívatik-e?»

Erre a kedélyek még inkább felingerültek. Szörnyű zaj és lármá közt folyt a vita, győztes a kormánypárt lett. Wesselényi és párthívei kisebbségben maradtak, s Kölcsey követi székét elhagyta. Az alispán és tiszti ügyész a történekről felsőbb helyre jelentést tettek, s ennek következtése az lett, hogy br. Wesselényi ellen a

perbefogatas elrendeltetett . . . Ő eleinte kifogásokkal s permenedékekkel élt; évek kellettek, míg a kellő bizonyításokat megszerezhetette, s úgy írta meg Kölcsey azon védiratot, mely a magyar jogtörténelem remeke. Sikere azonban nem volt. Br. Wesselényi büntetésül s mások elrettentése végett elítéltetett.

Midőn világosan állott előtte, hogy rendes védelem útján ügyét meg nem nyeri, sőt elítéltetése bizonyos, az ország népszerű nádorához, József főherceghez folyamodott, felkérve őt, hogy a királyhoz intézett felségi folyamodványát ajánlólag terjeszsze föl, s eszközölje ki, hogy szemei gyógyítására — az ítélethozás elhalasztásával — engedjék idő. E kérésre őt a teljes megvakulástól való félelem bírta, melyet képzelődése egész szörnyiségében tüntetett fel előtte. Resignatio és életragaszkodás, a nádor iránti bizalom és lelki megtörtség jellemzi azt.

«Lelket s testet dülő reám mért csapások. -- írja erőteljes, megható hangon, — annyira megrongálták egészségemet, hogy — mit a természet, úgy látszott, tartóssá alkotott — most mint romlásnak indult gép bomlik s akadoz. Életörömekekből ugyan számomra már nem sok látszik fenmaradva lenni, s az élethez nagyon ragaszkodni sem okom, sem elvem; de erkölcsi kötelességemnek érzem egészség helyreállítására minden lehető elpróbálni, s éltemet legalább testi szenvedésektől — mennyire lehet — szabadítani. Több bajaim között egyik legkeservesebb volt bal szememnek több évek óta kezdett gyengülése s homályosodása. Ez utóbb annyira növekedett, hogy a nyáron azon szemem világának teljes elvesztésével végződék, s már két hónap óta bal szememen vak vagyok. E szomorú helyzetet nemcsak keserűvé, de borzasztóvá teszi azon körülmény, miként mintegy hat hét óta az eddig ép jobb szememen is ugyanazon jelenségek mutatkoznak, melyek a bal szemem baját kísérték, azon különbséggel, hogy az egy pár hét óta annyira romlott, mint amaz egy pár esztendő alatt. És így a teljes megvakulás rémítő küszöbén állok.

Az orvosok ítélete szerint csak egy huzamos oly orvoslás mentheti meg szemem világát, melyet testi nyugalomban, falusi és szabad levegőn élés közt megszakítás s háborítás nélkül folytathatok. Bölcsen méltóztatik csász. kir. Fenséged átlátni, miszerint az ellenem folyamatban levő *Nota-pör* állása miatt ily gyógyítás lehetőségétől el vagyok zárva, s kényteleníttem naponként, sőt óráról-órára, mentéség és segedelem nélkül a vakságnak halálánál keservesebb közeledését szemlélni.

Ily szomorú helyzetemben kegyelmes királyunk kegyességéhez szándékozom folyamodni azon alázatos könyörgéssel, hogy méltóztatassék az ellenem folyó *Nota-pör*-nek ideiglen felfüggesztetésével nekem módot engedni arra, hogy magamat célirányos gyógyítás által a teljes megvakulástól megóvhassam.

Nem engedni valakinek módot arra, hogy különben bizonyosan elvesztendő szemevilágát megmenthesse, csak annyit tesz, mint azt szemevilágától megfosztani. Ilyesmi pedig sem civilisált keresztény bizokormánytól, sem felséges urunk atyai szivétől fel nem tehető. Teljes dalman van azért, hogy meg fog hallgattatni ezen alázatos esedezésem, melyet talán olyantól sem lehetne megvonni, ki valóban bűnös, kinek vétkes volta már világos, s ki legkisebb tekintetet sem érdemel.

Ezen esedezésemet valóban nem azon óhajtság szüli, hogy pöröm folytát tovább halaszszam. Ki az aggasztó bizonytalanság gyötrelmét érzette, — s ki ne érzette volna ezt — fogja tudni, hogy gyötrő bizonytalanság közti időhaladék sokkalkeserűbb a kedvetlen bizonyoságnál. És e gyötrő bizonytalanság s ily terhelő vádak és pör alatti lét reám nézve annál keserűbb, mivel ártatlanságom nyugtató érzetét keblemben hordozván, s ártatlanságom tagadhatatlan bizonyítványai kezem közt levén, tudom azt, hogy az ellenem emelt vádak alaptalanságát kétséget nem szenvedőleg be fogom bizonyítani, és azért minden pillanat nyomasztó s végetlen hosszú reám nézve, mely ártatlanságomnak s felséges királyom és édes hazám iránti hűségemnek a tisztelt bíróság előtti bebizonyítását hátráltatja; de a balsors mérvén reám a testi csapást, kénytelen vagyok — csak az életemet fenyegető örök éjj, vagy nevemnek még darab ideig homály alatti léte közt választhatván — az utóbbit óhajtani.

Alázatos könyörgésemnek sikerét biztosan csak úgy remélhetem, ha azt cs. kir. Fenséged kegyes pártfogásába fogadandja. Ki azon a ponton áll, hogy az isten szép világának s áldott napjának látásától örökre búcsút vegyen, annak nem jobb, sőt rosszabb sorsa, mint a kinek az élettől kell megválni; mert vakon élni annyi, mint elevenen eltemettetve lenni. És e keserű elváló ponton, a sírba elevenen szállónak gyász hangján szólok cs. kir. Fenséged emberi szívéhez s keresztény érzetéhez: eszközölje hathatós pártfogása s közbenjárása által, miszerint a magam gyógyíthatásának megakadályoztása által ne fosztassam meg szemem világától.

Ő cs. kir. Felségéhez, kegyes királyunkhoz intézett alázatos könyörgésemet orvosi bizonyítványaimmal együtt bátor vagyok ezennel cs. kir. Fenségednek nyújtani be, alázatosan könyörögvén annak kegyes pártfogása mellett ő Felsége szent színe elébe leendő juttatásáért. Hódoló mély tisztelettel öröklök

Császári királyi Fenségednek alázatos szolgálója:

Br. Wesselényi Miklós, m. p.»*

E kérvény 1838. aug. hó végén kelt, arra mutat a nádor ez évi sept. 1-ői válasza, a mit alább, a felségi folyamodvány közlése után fogok ismertetni. Ebben a kérő Wesselényi azon hitét fejezte

* Br. Wesselényi *eredetiből*.

ki, hogy ha ő az üdvezült felség előtt életében belsőjét fölfedezhette s kérését atyai szívéhez intézhette volna, az kegyelmét rá ismét kiterjesztette volna. E meggyőződés bátorítja őt arra, — úgy mond — hogy magát a most uralkodó felség előtt úgy mutassa be, mint a ki az üdvezültnek halhatatlan lelke előtt bizonyára igazolva van. Nem király- és hazaárulás, de a közjónak szóval, írásban és tettel ereje szerint előmozdítása volt fáradhatlan, s oly szörnyen félreismert törekvése. Képviseleti alkotmány nyúl bíró országban, minő hazánk, nemcsak meg van engedve, de kötelesség a k. kir. előadásokat megfontolás és elmélkedés tárgyává tenni, hogy az ellenkező nézetek is nyilvánulhassanak, s a különböző kívánatok és szükségek köztanácskozás tárgyaivá lehessenek. Ezért ő meg volt győződve, hogy meg nem engedhetőt és törvényellenest nem tett az által, hogy a közügyek feletti tanácskozások alkalmával meggyőződéséből kifolyólag, már neveltetésekor kifejtett érzülete és nézetei következtében az ellenzék sorában foglalt helyet. A mint az emberi elme működésében sokszor azon nap alatt a gondolatok ezerszer változnak meg s minden elhatározásnál és cselekedetnél más meg más gondolat és akarat nyilvánul, s a gondolatok ezen különbözőzése nélkül maga az ítéletalkotás megszűnik: úgy a képviseleti államban az ellenzéki szellem létszükség és életföltétel; nem egyéb ez, mint egy vizsgálódó, megfontoló, összehasonlító, helyeslő vagy tagadó hang az államszervezet életében; az államgépezet szükséges ellensúlyozója, a mi nélkül az fennakad, vagy önmagát szétrombolva megsemmisül. Nem az ellentmondás szellemétől sugalmazott vagy nyugtalan újításvágytól és törekvéstől táplált, de egy higgadt ellenzékhez csatlakozott. Állhatatosan meg lévén győződve arról, hogy csak a törvények megtartása és követése által lehetséges használni a hazának és trónnak, s hogy az csak a sértetlenül fennálló törvényeken nyugszik biztosan, az ő legfőbb törekvése mindig a törvényeknek visszaéléstől és megsértéstől megóvása volt. A legbensőbbben át volt hatva azon igazságtól, hogy egy, a törvénytől és igazságtól körül sugárzott s ez által megterhelt király személyét semmi sem sérti meg annyira, mintha törvénytelenység tán épen az ő nevében követetik el, azért ő minden igyekezetét oda irányozta, hogy csak az történehessék meg, a mi törvényes. Azt vélte, hogy távol minden mellék céltől, rendithetlen alattvalói hűségét az által mutatja meg, hogy őszintén szeretett fejedelmi urának igaz tisztességét, elévülhetlen dicsőségét és lelke üdvét — a mi csak a törvények megtartása és követése által elérhető — teljes erejéből előmozdítani igyekezett. Hogy őt nem vak ellenzékieskedés vezérelte, csak egy példát hoz fel. Midőn az elmúlt országgyűlésen a kir. előadásokban mindenekeelőtt az úrbériség ügyének tárgyalása tűzetett ki minden mások felett első tárgyal, bárha egy korábbi országgyűlési határozat arról másképp intézkedett, s az ellenzék látható többsége, sőt a közvélemény is az ellen látszott lenni, ő még

is teljes erejéből arra törekedett, s tett is valamicskét a végre, hogy az üdvezült felség ezen bölcs és kegyes akarata teljesüljön s a kormány e hasznos intézkedésével célt érjen.

Nézeteinek és elveinek illetén felfejtése, a mit neki még ifjú korában szívébe csepegtettek, általában tán igazolásául szolgálhat. Az ellene támasztott mélyen sértő vádra nézve, nem akar az ezt illető törvények és jogelvek magyarázatára, valamint magaviselete körülményes előadására is kiterjeszkedni; mert ez a bíróságok előtti önvédelem tárgya; de már annak csak feltevése által is mélyen meg levén sértve, a felség igazságérzetéhez folyamodik, és pedig nem úgy, mintha őt büntől tiszta öntudata, a védő törvények s bírának igazságossága meg nem nyugtatnák, hanem mivel annak, a ki a király és haza iránti hűséget életföladatává és föltételévé tette — isten tanuja, hogy ő így tett — a hűtlenséggel gyanusíttatás gyalázata s égető fájdalma terhe alatt élni pere egész folyama alatt, keserűbb, mint a testi szenvedés és a legkeményebb büntetés; s ha bár törvényes ártatlanságát napfényre hozzák is, érzelmeit nem nyugtatják meg, míg a felség fájdalmasan nélkülözött bizalmát ismét meg nem nyerte.

Még is merészel perbe fogatásáról s annak okáról némieket röviden megemlíteni. Vádolták őt — úgymond — az 1834. év december 9-én Szatmármegye közgyűlésén tárgyalt egy ügyben tett nyilatkozataért. Isten és a felség előtt merészli akkori véleménye és beszéde okát és alapját megmondani. A bensőleg megsíratott néhai császár és király* az országgyűlést azon üdvös célra hívta egybe, hogy a közkormányzatnak az idők folytán vagy a törvények hiányos voltából keletkezett hibáit és fogyatkozásait, úgyszintén a lehető visszaéléseket megszüntesse és megjavítsa s az álladalom javát üdvös törvények által biztosítsa. A parasztoknak — ennek a hasznos néposztálynak — mely a közterhek legnagyobb részét hordozza, sorsán való könnyítés, önkény ellen megvédésök s jóllétök eszközlése volt a felséges uralkodó méltó törekvése. E magasztos akaratot felfogva, annak valóítására törekedtek a KK. és RR. Ez volt a mondott vármegyei gyűlés fontos tárgya is. Azon kötelességnél fogva, melylyel minden szavazattal bíró megyei birtokos tartozik, s melynél fogva a vármegye gyűlésén különösen a követi utasítások adásánál legjobb meggyőződése szerint az ügyek megvitatásához hozzá járulni s a jog és törvény védelme alatt véleményét szabadon kimondani köteles: ő is részt vett azon közgyűlés tárgyalásaiban; semmi egyébire nem célzott, semmi mást nem javasolt, mint egyedül és kizárólag azt: hogy az örökös úrbéri szerződések tekintetében a vármegye által követeinek korábban adott utasítás oly értelemben újíttassék meg, a melyben a tárgy az országos KK. és RR. által kir. megerősítés alá fölterjesztetett. Nem sértett tehát ő törvényt, sőt ellenkezőleg oly

* Meghalt 1835. márc. 2.

törvény meghozataláért esedezett, a mi neki hasznosnak és szükségesnek látszott, s esenkedett, hogy az törvényhozás útján jöjjön létre a szegény parasztok javára. S neki azt tenni joga volt. Nem izgatta a kedélyeket törvénytelésre, nem semmi ellenszegülésre. Nyilatkozatának célja nem nyugtalanság keltése volt, hanem az állam részére a törvény megalkotása által azon nyugalom biztosítása, a melynek a megtagadás által veszélyeztetésétől tartott. Ez volt véleménye s beszéde alapja és oka . . .

Beszéde néemely kifejezéseiert is vádoltatott. Élénkebb vitaközben élhetett oly kifejezésekkel, melyek a kormány előtt kárhozzátartóknak tüntek fel. De ő azt hitte, hogy neki lelkiismeretesen ki kellett jelentenie, hogy őt oly bűnösen vakmerőnek ne véljék, hogy ő a *kormány* szó alatt a felség személyét értette. Ő e vallomásra annál inkább kényszerítve érzi magát, mert saját nézetének legjobb magyarázója csak ő lehet, és ő neki tulajdonított minden más magyarázat ellen tiltakozni tartozik, mert kötelességének ismeri, hogy magát a korona loyális híveként ismertesse meg, a mit élte véglehelletéig s az élet minden sorsa között vallani fog. Ő említett beszédében a *kormány* kifejezés alatt nem is érthette a király szent személyét, mert a beszéd a *közigazgatásról* volt, mely szintűgymint a «kormány» szó, nemcsak az általános nyelvszokás szerint s minden más országok parlamenti tárgyalásainál, de Magyarország törvényeiben is a király személyétől megszokott különböztetni, a miut ez a *Hármas Törvénykönyv* bevezetése (*Prologus*) 2-ik cikke, 3-ik §-a a *magistratus* és *nép kormányzói* fogalomszóknban tisztán ki van fejezve. Elég tisztán megtette ő a megkülönböztetést egy jelen volt tagnak — érti az alispáni figyelmeztetést — a ki kifejezésének szándékától egészen idegen jelentést adott. Erős bizonyítéka annak, hogy ő semmi tiltottat és büntetésre méltót nem szólt, az, hogy ámbár a többség a célba vett törvény felől tőle különböző véleményben volt, sem a KK. és RR. vagy az elnök, sem a jelenlevő fiskus által egyetlen szava ellen sem tétetett semmi kifogás, a mit azok a trón iránti hűségöknél fogva megtenni bizonyára el nem mulasztottak volna, ha ama szóknak büntetést érdemlő értelmet adni lehet vala, elengedhetlen tisztók s megengedett joguk levén a jelenlétükben kiejtett büntetést érdemlő szót megróni, minthogy az ily kifejezéseket mindenki hallotta, s még sem feledés el nem törölte, sem a különböző formákban ismétlés el nem torzította.

Törvényeink — folytatja tovább — melyek a hűtlenségi bűnököt s azok büntetését meghatározzák, névszerint az 1723:IX. t.-c. világosan rendelik, hogy e büntetéssel csak azok illethetők, a kik a szent korona, a király és állam ellen nyilván feltámadnak, s magukat annak ellene szegeznek (*qui semet solenniter erigunt et opponunt contra statum publicum sanctae Coronae, Regis et Regni*). Ebből tisztán következik, hogy csak hazaárulási tett vagy tettleges fel-

lázadás bélyegez meg valakit ily bűnnel. Innen keletkezett amaz eléggé ismert jogi példabeszéd: «a hűtlenségi vétek nem szóval, de tettel követhető el». Hogy lehetne tehát ő, a ki semmit s főleg ellenállási tényt nem követett el, ilyenre senkit fel nem bátorított, sőt ellenkezőleg az állam békéjét törvény által igyekezett biztosítani, s minden kifejezése és szava, habár azok némelyike keserű is volt, csak ezen kötelességszerű célra volt irányozva, hűtlenségi vétekkel vádolható?

Igazság ad fényt a trónnak — így végződik a kérvény — szelid meleget sugárainak. Az igazság ezen szelidsége az, a mit kérelmes mély alázattal igénybe vesz. Ezt azon meggyőződéstől vezéreltetve meri tenni, hogy az ez esetben gyakorlandó igazság azok szívét is megnyugtatná, a kik maguk is hiszik, hogy e perfolyam a tanácskozások törvényes szabadságát is fenyegeti, és hiszik, hogy a kegyelem e ténye a felség reményteljes trónralépésének áldásos tavaszi hajnalaként fogna előviláglani. Mindez, különösen pedig a felség szelid igazságossága iránti határtalan bizalom bátorítja folyamodót azon alázatos kérésre, hogy egy büntelen öntudat nyílt vallomását méltassa kegyes figyelemre, eddig nélkülözött királyi kegyét vele viszont éreztesse, s őt a ráneheződő vád alól legkegyelmesebben mentse fel. A legmélyebb tisztelettel, tántoríthatlan hűséggel és reményben élő szívvel maradván a felség legalázatosabb szolgája: br. Wesselényi Miklós*

Br. Wesselényinek e komoly és nyílt, érvekben erős és nemes hangú önvédelme mutatja elméjének fényét, s prózánaknak és jogtörténelmünknek díszére válik. Az egészből kitűnik a dynastiai hűség, férfiuu bátorság és az alkotmány védő erejében való hit. Ugy tűnik fel, mint ama nagy multnak emléke, midőn a magyar főnemes királyával és fejedelmével tisztelettel, de bátran s bizalommal szólni magát jogosultnak érezte. Br. Wesselényi kérvénye mutatja, hogy higgadt és tárgyilagos fejtegetésével a törvényből és nemzeti szokásokból akarta meggyőzni a fejedelmet arról, hogy a mit tett, polgári jogánál fogva tette, s ezt csak ellenei ferdítése tüntette fel a trónra és országra nézve ártalmasnak. De sem a nádorhoz, sem a felséghez intézett kérvénynek nem lett kívánt sikere, sőt a nádor 1838. szept. 1-én Alesúthon 1959. szám alatt kelt válaszában tartalma és hangja rideg és megtagadó volt. Br. Wesselényi egyéni érvei, töredelmes vallomásai és csaknem megalázkodása nem hatottak az igazságszolgáltatás törvényes útjának és formáinak megváltoztatására, sőt csak enyhítésére is . . . «Miatán felfolyamodó — így hangzott az szószerint — kérésében azt állítja, hogy kezében vannak a bizonyítékok, melyekkel meggyőzően képes igazolni, hogy az ellene támasztott vádak alaptalanok, s azért neki minden percnyi idővesztés

* Br. Wesselényi M. németül fogalmazott *eredetijéből*.

nehézére esik, a mi ártatlanságának a törvényszék előtt nyilvános bebizonyítását késlelteti, kedélyének nyugalmát, a mit az ügynek csak elhalasztása nem ad meg, az által kellene megszereznie, hogy a mit rég megtehetett volna, önvédelmének egész igyekezettel utána lásson, s ügyét, a mit a folyamodó védője — a mint hitelesen be van bizonyítva — eddig mindenképen halogatott, késedelem nélkül — a mi különben nem forgott volna fenn — mielőbb ítélet alá bocsássa. Ezért ez oldalról az ügynek kért elhalasztására semmi befolyás nem gyakorolható.»¹ Erről br. Wesselényi a nádori kancellária által, pesti szállásán — a hol ez időben tartózkodott — a királyi felséghez intézett kegyelmi kérvénye visszaküldése mellett értesítetett.

Elszakadván meghallgatás iránti reményének e szála is, br. Wesselényi önvédelme bevégzését meggyorsította, s ügye ítélet alá bocsátását kívánta, a mit a kir. tábla 1839. febr. 1-én, a hétszemélyes tábla február 9-én tárgyalván: *«ama három oknál fogva, mert ő 1. a szatmárvármegyei közgyűlésen felségsértő beszédet mondott; 2. a pozsonyi országgyűlési ifjaknak legfelsőbb hatóságok által kárhozottat társulatával,² úgy szintén 3. Kossuth Lajossal s más felségárulóval egybekötöttségben állott, helyben hagyta a kir. táblának őt 3 évi kaszárnyai fogsággal büntető ítéletét; mindkét ítéletben ki lévén fejezve, hogy felségsértési s fő- és jószágvesztési bűn nem fogog fenn».*

«Ez ítélet kihirdetése napján azonnal — írja Rác Károly kir. táblai jegyző febr. 14-én Tót-Györkön élő pártfogójához, kinek neve a levélről le van szakítva — br. Wesselényi Miklós, Benyovszky ügyvédével önként ment a kir. fiskushoz, s onnan néhány hív — de előkelő — kísérelő által Budán a József-kaszárnyai fogházba hat kocsival kísérve, s lelki nyugalommal kezdé meg d. u. 4 óraker fogságát. Mely hazafi lelket sújtó jelenet napja utáni reggel gróf Cziráky János az elnök, Gosztonyi Miklós az egyik bíró és Benyovszky, az elítélt báró ügyvéde kapuikon iszonyú nagyságú papirosra óriási betűkkel írva, következő szók voltak olvashatók: «Borzadj! Hazánk törvénye hóherrá vált. Wesselényi a nép feje fogva van!» E cédulák habár óriási alakúak is, több katonai őr kísérete mellett egy tiszt által csakhamar letéptek.»³

Elítéltetése után a felséghez kegyelemért folyamodtak az erdélyi kir. kormányzék útján 1839. ápril 3-án Belső-Szolnokvármegye, 13 án Felső-Fehérvármegye évnegyede közgyűlése, kérvén a magyarországi bírói hatóságok által ellene hozott büntető ítéletnek elengedését. Az erdélyi udv. kancellaria vélemény nélkül egyszerűen felség elé terjesztette, a ki 1840 aug. 14. Schönbrunnban⁴ mindkét elő-

¹ A br. Wesselényihez intézett latin *eredetiből*.

² Nevök: *Társalgási Egyesület* volt.

³ Rác Károly *eredeti leveléből*.

⁴ Látható 3917., 3918., 1840. erd. udv. cancell. sz. alatt.

terjesztésre a latinul szövegezett tagadó királyi választ adatta: «Az előterjesztés zárataival együtt a cancellaria levéltárában tartandó. Aláírva: Ferdinánd».

Ily vége lett a hűtlenségi bűnpernek.

A mint elől említettem, perelte br. Wesselényit erdélyi országgyűlésen közszendzavarásért az erdélyi kir. fiskus nevében is a közügyigazgató. A kir. tábla mint makacs meg nem jelenőt márc. 27-én kelt ítéletében elmarasztalta s a kir. kormánysszék az ítélet helybenhagyása és az ő elfogatása iránt felírt 1835 július 15. az erd. udv. cancelláriához. Br. Wesselényi erről értesülvén, az újonnan trónra lépett fejedelemhez folyamodott s kérte, hogy ez ünnepélyes alkalmat népeire nézve tegye emlékezetessé kegyelem gyakorlása által, s őt a kir. tábla elfogatási ítélete alól kegyelmesen mentse fel. E kérvény a hajthatatlan férfit oly töredelmes bűnbánónak tünteti fel, a mi csaknem lelki megtörtséggel határos, azon vádak miatt, a miket másik kérvényében is felemlített, s a miket, mint egyenes jellemével meg nem férőket, elutasít magától.

Hagyjuk azonban őt magát beszélni.

Alkotmányos hazában születve — mondja br. Wesselényi — s azon hő kívánságtól lelkesülve, hogy hazájának hasznos lehessen, az ellenzék sorában foglalt állást, azon meggyőződésben lévén, hogy oly hatalmas kormányzás alatt, minő a király felséges atyjáé volt, s a minő a most uralkodó felségé is, gyakorlati intézmények létesítése végett azoknak minden oldalú megvizsgálása nemcsak hasznos, de nélkülözhetlenül szükséges is. A felséges uralkodó-ház és ország érdekeinek belátása szerint legtisztább szándékú előmozdítása végett kijelölt útján haladt előre. De a sokféle félreértés gátul állott elébe s tetteit balra magyarázták. Távol legyen, hogy magát egészen hibátlannak mondja; a dolgok mai állása szerint mindinkább és inkább világos és érthető kezd lenni előtte, hogy buzgalma tán igen messze ragadta, célja elérésében nem használta a legégszerűbb eszközöket; de istent hívja bizonyásgul, hogy soha más célja nem volt, mint a trón és haza jóléte. Hallja — úgymond — hogy azzal vádolják, hogy ő volt oka az erdélyi 1834-ki országgyűlés sikertelenségének, ő vitte be a tanácskozásokba a meghasonlást; beszélnek, hogy ő oly kifejezésekkel élt volna, a mik ellenkeznek azon tisztelettel, melylyel a felséges császári ház iránt viseltetni tartozik. Ezek mélyen illetik meg őt, kínosan megsebzett érzéssel sajnálja sorsát, hogy legbecsületesebb szándékai dacára oly szerencsétlen tudott lenni, hogy ily vádakra adott okot. S a mi mindezt felülmulja s őt valószággal nyomorulttá teszi, az a monda, a mi neki is fülebe jutott, s a mit ő csak a legmélyebb fájdalommal képes ismételni, hogy az erdélyi ügyek s névszerint az ő személyes magatartása lett volna azon egyik főök, a mi az uralkodó felség üdvözült előde életének minden mértéket meghaladólag szomorú végét siettette. Bármit vég-

zett iránta a mindenható, nem érheti őt kínosabb fájdalom, mint a minő gyötrelmes e gondolat.

Ily mélyen megrendülve és meghajtva is, a mint a felségnek fán egy alattvalója sincs, azon egyetlen vigasza fenmarad, hogy a hűtlen felségsértő nevet, a mivel vádoltatik, meg nem érdemli, s ő e tekintetben ártatlan, bármily nagy is mint embernek hibája. Esedezik azért a felséghez, nem szabadságáért, sem életéért, mert kedélye azon gondolat miatt, hogy legjobb akarata mellett is több rosszat tett, mint jót, már meg van mérgezve. De ha elgondolja a közjó érdekét, a mi előtte most egészen más világításban tűnik fel; ha továbbá fontolóra veszi, hogy a legnagyobb hatalom a királyok kegyelmessége, s ez azon kötelék, mely az uralkodókat legszilárdabban köti népeikhez: letérdelve egy hű alattvaló bizalmával esedezik a felség előtt azért, hogy legkegyelmesebb uralkodását kezdje a megkegyelmezés azon tényével, a mi által az ellene indított per felfüggesztessék s a történetekre fátyol boríttassék. Ő ezt kérte volna az üdvözült nagy császártól, a kit elég szerencsétlen volt megbántani, de a ki neki megbocsátott volna; ezt kéri a most uralkodó felségtől is, a ki mint keresztény, bizonyára nem kíván engesztelő áldozatot tenni a megdicsőültnek. Vagyonát, szabadságát, életét, becsületét, köti le zálogul azért, hogy a felségnek egy hívebb alattvalója sincs, mint ő, kész szolgálatára ott, a hol parancsolja, kész visszavonulni minden közdologtól, kész hazájából is eltávozni . . . A legmélyebb tisztelettel a felség legalázatosabb szolgálja . . .¹

E kérvény németül van fogalmazva, keltezve és aláírva br. Wesselényitől nincs; de a Wesselényi-periratok közt léte és tartalma, úgy szintén a lélektani fejtegetés, az érvek és gondolatmenet br. Wesselényi részére készültek gyaníttatják; én mégis kétlem, hogy ezt ő a felséghez beadta volna, mert 1841 szept. 25. br. Apor Lázár erd. udv. tanácsoshoz intézett válasziratában határozottan mondja,² hogy perének elhalasztását *szemfájdalmáért igen*, de *kegyelmet soha sem kért*, mert magát bűnösnek nem tartotta. Bármint volt azonban, sorsa jobbra nem fordult. A fent érintett elfogadás iránti intézkedésnek, a helytartótanács által kihirdetését a nádor feltartóztatta, s így a magyar udvari kancellária az ügyet csak évek mulva intézte el, 1841. okt. 21-én azt felelvén vissza:³ «hogy a felség azon évi okt. 18-án kelt kegyelmes kir. elhatározásával a br. Wesselényi elleni közkeresetet elengedvén, a kérdéses perügyet megszüntnek nyilvánította.» Meg kell jegyezmem, hogy a legfelsőbb elhatározás szept. 18-án kelt Mária-Czellben, a fejedelem br. Nopcsa erdélyi kancellárhoz intézte, s a bevezetésben *atyai szíve ösztönzéséből származottnak nyilvánította*

¹ Br. Wesselényi írásai közt lévő *eredetiből*.

² Ifj. br. Wesselényi Miklós élet- és korrajz stb. 72—73. ll.

³ Látható: 4749, 1841. udv. kanc. sz. alatt.

kegyelmi tényét, a mit br. Wesselényin kívül még br. Kemény Pálra, ifj. gr. Bethlen Jánosra, együtt 19 magyar és székely előkelő férfira is kiterjesztett, s az erdélyi kancellárnak megparancsolta, hogy e kegyelmi tényt a kir. kormányzésekhez kibocsátandó legfelsőbb kir. leiratában az illetőknek adja tudomására. Aláírva: *Ferdinánd.*»*

Ez az erdélyi Wesselényi-féle közcsendháborítási per kimene-tele. Még csak egy pillantást a szatmármegyei beszédre s br. Wesselényi erdélyi országgyűlési eljárására.

A szatmárvármegyei beszéd erős ellenzéki pártbeszéd volt; érvek és hasonlatok, a felhozott példák és kiméletlen modor szokatlanok, a gyűlés némely tagjaira ingerlő, másokra lesújtó hatásuknál fogva megbotránkozathatták a kormánypárt és udvar híveit; de a fenforgó kérdés történeti felfogásában s a tények jellemzésében, valamint a paraszt népre vonatkozó lélektani következtetéseiben br. Wesselényinek teljes igaza volt; a vélemény szabad kimondását törvényeink nem tiltják, a felség személye nem volt érintve, sértve annál kevesebbé. A kormánypárt saját álláspontja erősbitéséül, Kőlcseyt megbuktatni, br. Wesselényinek ártani kívánó szándékkal vegyítette a csak ellene folyt vitába az uralkodót, a kinek bántása — a mint láttuk — br. Wesselényinek szándékában nem volt. Hogy ő az ellenzék sorában küzdött, arra őt lelkületének függetlensége, mély igazságérzet s az elnyomott nép iránti rokonszenv bírta. Az erdélyi országgyűlésen való magatartásában s olykor nyers kitéréseiben volt túlzás: bátorsága dacolássá, alkotmányvédelme támadássá lett; az ellenvéleményűek megcáfolási modora, a szavak mérge és gúnyja által sértett és izgatott, a kormány kiméletlen ostromlása tekintélyének lerombolásával fenyegetett. Ezeket tagadni nem lehet. De azt sem, hogy az ország alkotmányának az 1815-ki bécsi békekötés óta alig maradt fenn romja: nem tartatott országgyűlés, megszűnt a nemzet választási joga, közigazgatás és bíróságok kinevezett egyénekre bízattak, hazafias gondolkozású tisztviselők helyét a felsőbb rendeletek föltétlen teljesítésére kész burokratia foglalta el, a kormány és udvar az ország majdnem minden alkotmányos jogát magához ragadta. A gyökeres bajon csak gyökeres javítás segíthetett; de ez a hatalomhoz ragaszkodók makacssága miatt lehetetlen volt.

Ez, a csak imént (1834. febr.) lefolyt véres katonai kihágás és az ország kormányzására kir. biztos küldése idézte elő az országgyűlés elkeseredett hangulatát, a minek legbátrabb kifejezője br. Wesselényi Miklós volt. Őt elitelték bírái: a nemzet lelkiismerete nem; elzárták, eszméinek igazsága hatott azután is, mignem 1848. diadalmaskodott. A magyar nemzetnek véreben van az önkormányzati joghoz és alkotmányhoz való ragaszkodás. A kormány ellenőrzése s tettei felett bírálatgyakorlás minden alkotmányos országban az

* Látható: 1841. 4187. udv. kancell. sz. a.

ellenzék joga és kötelessége. Azt legyőzni lehet politikával, érvekkel, többséggel; de elnémitni üldözéssel, megsemmisíteni fegyverrel és fogsággal nem. Mióta Magyarország fennáll, mindig voltak, s mindörökké lesznek — legyenek is! — oly bátor, hon- és közügyszerető férfiak, a kik a jogot és törvényt, ha szükség, életök és javaik feláldozásával is megvédni készek. Br Wesselényit mint ilyet fogja említni a történelem, s hazafiúi erényein lelkesül az utókor.

JAKAB ELEK.

A BEREGMÉGYEI NEMZETŐRÖK.

1848. év nyarán a Bánátban a harc folyton uővekedvén, mint tudjuk, a ministerium *mozgó önkéntes nemzetőri sereget* szervezetett, melynek alakítására a törvényhatóságokat felhívta. Ennek következtében Beregvármegye is augusztus hó 11—14-ik napján tartott bizottmányi gyűlésén a toborzást elrendelvén, a felszerelés és költségvetés iránti munkálat megtételére egy választmányt nevezett ki kebeléből s a beregi önkéntesek számát egyelőre 222 személyben, vagyis egy században határozta meg.

A megyei lelkes ifjak örömmel léptek e csoportba s különösen a megyei tisztviselők közül *Freyseysen* Gyula szolgabíró, *Füzesséry* Gábor aljegyző, *Füzesséry* Gyula tiszt. jegyző, *Dancz* Menyhért szolgabíró, s a birtokosok közül *Kállay* János, *Guthy* István, *Szarka* János, *Nagy* Károly, *Kölcsey* Ignác, *Schweizer* Géza, *Leszkay* Károly, *Leszkay* Ferenc, *Komlóssy* István, *Nagy* Samu, *Henter* József, *Balogh* Adolf, *Bodnár* László, *Máthé* Ferenc, *Uszkay* András, *Budoy* Bálint, *Koller* Rudolf s mások voltak azok, kik a többiek buzdítására elsőkül állottak be s felajánlák szolgálatukat a hazának. A csapat felszerelésére s egyelőre három heti fizetésére és élelmezésére a szept. 17-ki bizottmányi ülésen 13 ezer pengő forint megállapítatván, ez összeg a megye minden lakosai s birtokosai közt vettetett ki. A napidíj tíz krajcárban megállapítatván, ez később 8 krajcárra leszállítottott, mert időközben a ministerelnöktől ez ügyben következő rendelet érkezett be:

«3055. N. ö. *Rendelet.* Értésemre esett, hogy több megyék a háború végéig ajánlkozó önkéntes nemzetőrök napidíját 8 pengő krajcárnál nagyobbra határozták, mivel az ilyen egyenetlenség azokban, kik kevesebb napidíjt vennének, csak elégtelenséget szűlné, mi már is magában hordaná a felbomlás csiráját; rendelem ezennel: hogy a hatóságok, ha csak az ügy hátráltatása nélkül lehet, úgy intézkedjenek, hogy a felesleges díjt minden nemzetőrnek visszatértekor fizessék kezére, miből azon előny is támad, hogy az

egyének hazajöttökor nagyobb összeg készpénz jön kezökbe, mely-lyel szokott foglalatosságukat újonnan megkezdhetik.

Budapest, augusztus hó 27. 1848. Gr. Batthyány Lajos.

A csapatszerelésről megállapított: kék áttila és pantalon, nadrág kék zsinórral és fehér pecek gombokkal, bőr ellenzövel ellátott kék sipka nemzeti színű zsinórral, szürke köpeny, czizma, fekete vállszijak és belga cinderes (gyutacsos) puska, szuronynyal.

A beregi önkéntes csapat az alföldi sereghöz rendeltetvén, sajtáságos, hogy a *tiszáninneni* és *tiszántúli önkéntes mozgó nemzetőr-sereg kinevezett vezérei: Máriássy János* és *Görgey Arthur* őrnagyok közt e tekintetben, mint az alábbi iratokból kitünik, eltérő nézetek keletkeztek, mennyiben mindketten egyaránt intézkedtek ez ügyben és követelték, hogy a beregi csapat rendelkezések alá *Aradra*, ille-tőleg *Szolnokra* azonnal menesztessék.

Ugyanis Görgey Arthur szeptember 9-ről Szolnokról a követ-kező iratot intézte:

15. *Beregmege közönségének.*

Szolnok, 1848. szept. 9.

A f. évi aug. 27-én 3058. sz. a. kelt minisiterelnöki rendelet, a *tiszáninneni* kerület minden törvényhatóságait, ezek közt tisztelt Beregmege közönségét is határozottan oda utasítja, hogy azon önkéntes nemzetőrségi csapatokat, kik a háború bevégzéséig aján-lották fel a hazának szolgálatukat, minden haladék nélkül Szolnokra szállítsa és az érkezendő csapatok számát, fegyverkezetét és meg-érkezése idejét nekem előre is Szolnokra hivatalosan bejelentse. Nekem pedig ugyanazon föntemplített m. e. rendelet meghagyja, hogy f. hó 3-án állásomat Szolnokon már elfoglaljam, a már induló félben lenni vélt csapatokat, vagy legalább az illető törvényhatósá-gok ez iránti tudósításait elfogadandó.

En ehhez képest f. hó 3-án helyben megjelentem és azóta folyvást várok embert vagy tudósítást: de fájdalom! maig, szept. 9-ig — mindkettőt hiába!

Ily körülmények közt, most, midőn kevés órák haladéka hatá-rozhat Magyarország — a mi szeretett hazánk — sorsa felett; midőn Vácon több napok óta már ezerekre megy a dunáninneni kerületből a haza védelmére siető önkéntes testvéreink tábora: sietek a tiszáninneni kerületnek elismert hazafi jó hírneve és becsülete érdekében is, a tisztelt mege közönségét újra és sürgetőleg arra felszólítani, hogy a már kész önkéntes csapatokat lehető legrövidebb idő alatt juttassa ide, hova a haza és a nemzet sértett becsületének védelme érdekében haladéktalanul megjelenni hivatvák.

Görgey Arthur,

őrnagy és a tiszáninneni mozgó önk. n. őrsereg vezére.

Ez átirat szept. 16-án érkezvén Beregmegyéhez, a szept. 25-ki bizottmányi ülésen felolvastatott; míg *Máriássy* János Aradról szept. 13-ról intézé a megyéhez következő levelét:

12. A *tiszántúli* mozgó önkéntes n. őrsereg vezére.
Beregmege igen tisztelt közönségének!

Arad, szeptember hó 13-án, 1848.

Folyó év augusztus 27-én ministerelnöki rendelet folytán a tiszántúli mozgó itt alakulandó önkéntes nemzeti őrsereg vezérévé neveztetvén ki, sietek ime magamat a tisztelt megye közönségének ez új tisztemben bemutatni.

Midőn ezt hazafiúi hódolattal tenném, kénytelenítve látom magam utasításom két kegyetek pártfogása nélkül ki nem tölthető pontjait előterjeszteni; melyek elsőbbike a már ministerelnök úrtól megrendelt csapat mielőbbi s minél nagyobb szervezését és *ide szállítását*, másika pedig az ehhez megkívántató hadiszerek ha lehet ingyeni megszerzését tervezi.

Az első tekintve, valamint a ministerium rendelete teljesítésétől, úgy nemkülönbben kegyetek *ismert* hazafiúi buzgóságától bátran remélhető, hogy annak végrehajtására szükséges lépések már megtétettek, s így e részben nem marad egyéb hátra, mint kegyeteket megkérni, a már összeszerzett csapatokat, bármily legyen nagyságok, mielőbb *ide szállítani*. A mi pedig utasításom másik pontját illeti, a ministerelnök úr nékem világosan meghagyá, miszerint a magammal viendő *ágyúk* fogatjára szükséges lovakat, azokra való hámokat s nemkülönbben néhány a töltesek, betegek vagy megsebesültek számára való kocsikat ha lehet ingyen szerezni, s ennél fogva bátorítodom a tisztelt megye törvényhatóságát és különösen annak ismert számos jó hazafiait felszólítani, hogy a ministerium ezen hazánkat kiméltó javaslatához járulván, az e megye részére esendő négy ló, ezekre való hámok és egy vasas kocsi megszerzését kieszközölni méltóztassanak.

A szállítmányokra nézve, valamint a többi megyéket, úgy szintén Beregmege igen tisztelt törvényhatóságát kötelességemnek tartom megkérni: miszerint azokat minden bántalmaktól megóva, újok sebes folytatásában minden kitelhető módon segíteni, s e végre a szükséges kocsikat vagy élelmezési szereket a csapat vagy szállítmány vezetőjének nyugtatványa mellett kiszolgáltatni kegyeskedjenek.

Ki egyébiránt ezeket mint kedves hazánk függetlensége megóvására történendő előkészületeket kegyes figyelmökbe magamat pártfogásukba ajánlva vagyok

A tisztelt megye közönségének alázatos szolgája

Máriássy János,

őrnagy s a fentnevezett csapat vezére.

E levél csupán szept. 23-án, tehát tíz nap múlva érkezett Munkácsra. Mindamellett a század, melynek felszerelése lassan folyt s melynek parancsnokául Freyseysen Gyula szolgabíró századosi ranggal kineveztetett, nem sietett egyik vezérhez sem, hanem előbb Munkács vidékére szállíttatott, hol Simunicis betörését várták, s hol a munkácsi ellenséges érzelmű német katonák a magyar kormány intézkedéseinek ellenszegültek, kiknek ellenőrzésére számos vidéki nemzetőrség is behivatott. . . .

A kellően felszerelt önkéntes csapat azután Budapestre indítván, az egész hadjárat alatt kitünően viselte magát, részt vett nemcsak az alföldi véres csatákban, hanem később a *moóri*, isaszegi és zsigárdi ütközetekben, úgy Budavár bevételénél s a komáromi vár védelmében is, honnan azután visszatértek a vitézek, Kállay János kivételével, ki Komáromnál elesett, Henter és Uszkay pedig megsebesültek.

Mészáros Lázár hadügyminister 1849. február hó 2-káról kelt rendeletében január 16-tól kezdődő ranggal, mint hangsúlyozás a kiemelésé, a *moóri csatában kitüntetett vitézségükért*, melynek négy ágyú megmentését köszönheti a magyar sereg, a *beregi önk. századhoz kinevezé hadnagyokul*: Balogh Adolfot, Guthy Istvánt, Hrebuss Kálmánt, Schweizer Gézát, Komlóssy Istvánt, Pilissy Miklóst, Koller Rudolfot és Leszkay Károlyt (Közlöny 1849, 17. sz.); *Freyseysen* Gyulát pedig szintén a századhoz kinevezvén *őrnaggyul* Mészáros 1849. január 1-től számítandó ranggal és illetményekkel, mi a Közlöny 25. számában közöltetett.

A beregi örkéntes század vitéz tetteit s kimerítő történeti leírását más alkalomra hagyván, itt csupán az volt célom, hogy Görgey és Máriássy őrnagyok ellentétes intézkedéseit feltüntessem.

LEHOCZKY TIVADAR.

KOSSUTH LAJÓS FŐBENJÁRÓ PERÉNEK TÁRGYALÁSA.

1. A királyi táblának ülése 1839. febr. 19.

Pers. Somssich: Hosszas volna az egész pert előadni, tehát csak mostani állását kívánom rövideden előterjeszteni. Alperes szabad lábra tételét sürgette, de ez ítélet által nem engedtetett, alperes ezért apellálni akart, de ez szinte ítélet által nem engedtetett meg. Alperes ez által magát terheltnek állítja, s az egész per alatt allegálja, hogy a fiscus semmivel sem terheli, mégis a per meritumába ereszkedett. Fiscus próbáit egyenkint taglalta, miért neki terminus prae-

clusi adatott; maga is megléven győződve, hogy többet ellene nem mondhat, revocálni akart, hogy ismét az exceptivákra mehessen; de annak criminalis perben nincs helye. Kétszer is megintetett a ref. ítélő mester által, hogy a revocatiót húzza vissza, s magát védelmezze; de ezt tenni nem akarta; más merituma nincs ezen pernek, mint a fiscus próbái. Már most a kir. tábla előbbi ítélete szerint ezen pernek csak meritorialis revisiójába ereszkedhetünk. A kir. fiscus vádja 3 fő részre oszlik:

1. Consociatio, titkos társaság, concentratio volt bizonyos principiumok gyarapítására, terjesztésére.

2. *először* nádori, azután *királyi parancsolat* által inhibeáltatott; az ellen protestált; és így facto is resistált.

3. *Lázítás*, rosz célból, vétkes törekvésből, a constitutio fel-forgatására, és in dessectum regio dignitatis, továbbá minden legalis auctoritás legyalázására és a főtörvényszékek lealacsonyítására; erigálta tehát magát pagelláiban a status publicus ellen. S így természetesen notorius.

Már most historice adom elő egymás után. Mi az *első*t, a *consociatiót* illeti: az bizonyítva van a fiscus által:

a) *Hírlapja programja* szerint különös concentratiót alapítottak bizonyos veszedelmes principiumok gyarapítása végeit. Próbák erre: Ágoston levele, alperes benevoluma, s naplója. Voltak hát összejövetelek, és így társaság is.

b) *Correspondentiája*; számos correspondensei voltak, egymásnak válaszoltak, társai őt «kútforrás»-nak nevezték, melyen concentra-lódnak.

A vádlott felhozta mentségül *először* a programmára nézve, hogy a diaetalis ujság contiatiója volt. Volt összejövétel Wesselényi erdélyi követsége ügyében. De a fiscus azt mondja, hogy több is volt. Veszedelmes voltát magok is elismerik, minthogy különböző helyeken akarták tartani. *Másodszor* a correspondentiára nézve is: némelyeknek fizetett a tudósításért, némelyek nem is ismerték egymást, többeket ő maga sem.

Másodszor a resistentiára nézve, fiscus bizonyítja az 1687: 4. c. értelmében, a kir. parancs áthágását. D. E. alatt előadja a nádori inhibitiót, június 23-án 1836. Ez ellen a jurisdictiókat fel-lovalta, egyenesen fellázította, provocálták, hogy őt oltalmazzák, conserválják; és így ez által magát a fens. nádori parancs ellen erigálta, és így respective s a második inhibítio, miután pagelláiban kicsapongó beszédeket közlött, történt 1836. június 2-án. A helyett, hogy engedelmeskedett volna, G. alatt protestatiót adott be Pest vármegyéhez a királyi parancs ellen, a mi szokatlan Magyarországon. Uj praenumeratio hirdetése által a jurisdictiókat ellenszegülésre provocálta; és így ezen actussal resistált. *Először* maga a protestatio is világosan mutatja, hogy a kir. parancsolatot tudta; a jurisdictió-

kat is így, s ez ellen lovalta, lázította, hogy ellene, mint gravamen ellen repraesentáljanak; sőt pagelláiban nyilván kijelentette, hogy ujságát folytatni fogja, a paracsnak nem fog engedelmeskedni «nec mino me terrebunt, nec aurum me movebit». Nem existált királyi parancs — úgymond — mert nem közlötték vele, nem olyan parancs ez, mint a miről az 1687: 4. c. szól; a pesti viceispán is ki-manipulálta, privát paracsnak mondotta; a kir. comisariusok is paritionalis mandatum mellett operálnak, még sem nóta nekik nem engedelmeskedni.

Harmadszor a roszt cél, vétkes törekvés kitetszik *ujságaiból*, melyekkel az egész országot lázította, a fiscus ezt bizonyítja.

Először programmjával, melynek célja concentratio, s bizonyos principiumok terjesztése. Milyenek már ezen principiumok, újítások, kitetszik fiscus bizonyítása szerint naplójából, melyben később kiadandó historiára adatokat gyűjtögetett. Kitetszik ebből, ha a tek. kir. tábla megolvassa, hogy tele van insultatióval, erdélyi Geszlerrel, tele olv újításokkal, melyek jó esendes polgárral meg nem férnek.

Másodszor principiumai kitűnnek *correspondentiáiból*, melyeknek mindenikében egy bizonyos principium, egy stil, egy cél van. Correspondensei mind ellenszegülői a kormánynak. *Céljok constitutio felforgatása*, kormány elleni bizodalmatlanság terjesztése volt. A *józan felekezeztől* még csak egy levelezője sem volt. Célja tehát nem az volt, hogy a történeteket adja, hanem hogy principiumait verje a nép fejébe, buzdítson, lázítson, izgasson

Harmadszor kitetszik az ujság *lapokból*. Dicséretekkel halmozta, kik a csend, rend ellen felkeltek; bitófára kötötte, gyalázta, kik constitutionalis beszédet mondtak, és a régi mellett maradni akartak; kik pedig ő ellene szólottak, azokat rágalmazta. Így hát benevoluma, naplója, ujsága által meg van a roszt cél, vétkes törekvés bizonyítva, kérdés hát mikép lázított?

Lázított *a) pagelláiban* constitutióval. Ország systemájával ellenkező oly beszédeket közlött, melyeket egész megyei közönség el sem fogadott; vagy kir. commissió által visszahúztattak, mint Barsban, vagy mondóik megcítáltattak. Rendszerint a megyei lármás gyűléseket hosszasán, a csendes s rendes gyűléseket röviden vagy éppen nem közlötöte. Kárhuzatos volt azokat in despectum regia dignitatis elmondani, annyival inkább közhírré tenni, elhinteni, gyarapítani. Mennyire sokszorozott, concanulált volt hát az ő bűne, ki azokat ennyi sok emberrel promulgálta, elmondta, hozzájárult fiscus szerint azon különös *malitia*, hogy havonkint, sőt minden két hétben irt, s így az országot folyvást agitatóban tartani, s így a hű nemzetben a királyi dignitas despectusát meggyökereztetni akarta.

b) Lázított Lovassy dolgában, először a *befogatás*, később a sententia ellen, ezt igazságtalannak hirdetve. E dologban ártalmas befolyást gyakorlott, *ámbar* nem volt prokátor. Nem volt neki szabad

tudni, akkor mi történt itt, még is kihirdette. Ifjakat csábított el, hogy Lovassyért vállalandó kezességért instantiát adjanak a királyi táblára, mit szinte ő tett fel; Lovassy atyját bizgatta, nevében Bihar rendeihez folyamodott, ennek tudjuk miféle következése lett. De ez is csak ürügy volt, hogy pagelláiban a dolgot kihirdethesse.

Wesselényivel nexusban volt. Már ez előfordult Wesselényi sententiájában. Kossuth amannak eszköze volt, ki által tette ezen delictumot «német orr», ezt hát imputálni kell.

d) Legnagyobb lázítást követett el maga dolgában az elsőszöri, s második *eltiltáskor*. Már akár látta a kir. parancsot, akár nem, mindegy. De tudta; úgy veszi s említi protestatiójában is, mint praexistenst, s úgy lázította a jurisdictionokat is ellene repraesentálásra. Praexistens parancs ellen kikelni nem bünös tett-e? Hogy ez nem lázítás-e, mondja meg akárki. Továbbá a maga jussa megsértését köz nemzeti sérelemnek praetendálta. Ujságait nemcsak jurisdictionokhoz, hanem privatusokhoz is küldözte, és így azokat is in despectum regiae dignitatis természetesen informálta, concitálta, ez a *legfőbb vád*.

Alperes ezekre feleli: az *elsőre: először*, hogy oly dolgokat publicált, melyek vármegye gyűlésein nyilvánosan mondattak, hogy azok nem az ő factumai; feleljen érte, ki mondotta, vagy vele közölte; olyakat nem írt, mi való nem lett volna. Ha ujság volna is, mindössze csak censura áthágásával lehetne büntetni, minek Ausztriában is büntetése legfeljebb 6 hónap, nem nóta. Másodikra feleli: hogy privat correspondentia sehol sem bün, *Lovassyakkal*, kiket nem ismert, nexusa nem lehetett, folyamodásokat mint prokátor tehetett fel. *Wesselényinek* csak factumait közölte. Az inhibitióra feleli, hogy a 40 jurisdictionoknak csak azt jelenté be, mi történt agensek, s commissionatusokkal. Legfőbb argumentuma, hogy ő azt diaeta alatt 3^{1/2} évig folytatta.

Ez lévén már a per állása, most méltóztassanak ítélni:

Először. Az ítéletben a revocatio megemlíttessék-e?

Másodszor. A nótát a fiscus evincálta-e és

Harmadszor. Mi a büntetés?

B. Vay: Méltóságos personalis úr, tek. kir. tábla! A mint méltóságod mondta, az itt az első kérdés, revocatiónak lehet-e helye? Véleményem, hogy criminalisban helye nincs, másrésről méltóságos uram, ha mint bíró látnám, hogy defensát nem használt, akkor kénytelen volnék kinyilatkoztatni, hogy nem defendálta magát; de ismét más részről meg kell vallanom méltóságos uram, hogy ritkán láttam nyomósabb kimerítőbb defensát.

Mi már magát a dolgot illeti; a fiscus sok vádja alól kénytelen vagyok alperest felmenteni, némelyeket pedig imputálni.

1. Fiscus imputálja, hogy privilegium nélkül censura mellőzésevel ujságot adott ki: itten censura s privilegium feletti kérdésekbe

nem akarok ereszkedni, mi engem illet, azért, hogy írva volt, ujságnak tartom: mert írott, nyomtatott ujság között nem teszek különbséget. Ujságnak maga is elismerte, levelezői is annak tartották, maga is többször journalnak nevezte; nevezetesen saját ügyében folytatott pennaharcban (Foglárral). Hogy az ujságírásra szükséges privilegiumot kérni, elismerte a fiscusnak azon kérdésére adott feleletében: «miért nem kért privilegiumot?» «Azért, úgymond, mert nincs kedve.» Kétségkívül azért, hogy így a censurát ki lehetett kerülni. De mint bírónak csak azt kell vizsgálnom: bűnös tette-e az, vagy nem, hogy negyedfél évig országgyűlési tudósításokat adott; azután pedig vármegeyéieket? Kettő között nem nagy a különbség. Így ebben vétkesnek nem állíthatom.

2. Legnagyobb vétke méltóságos uram! a resistentia, mit meg kell vallanom, egyesek inkább nem nyilváníthatnak, mintha ezt ki mondják: «nec mino me terrebut, nec aurum me movebit». Ki úgy resistál, mint a kir. fiscus mondja, valóban notorius. Nem tagadom azt sem, hogy kétszer inhibeáltatott, először a fenséges nádor nevében, azután ő felsége parancsa következtében; mit recursusa fragmentjében maga is elismer az által, hogy ezen állítás ellen a jurisdictionokhoz recurrált; de még az is *igaz marad*, hogy királyi parancsot nem látott, az vele nem közöltetett, midőn előmutatását kéré, a szolgabíró azt mondá: hogy vicispánnál van, ki azt maga is privát parancsnak mondá. Mint bírónak ugyan hinnem kell, hogy a vicispánnál volt a kir. parancs; de ez próbálva nincs. Ha nincs kir. parancs, nincs minek resistálni; ha nincs resistentia, a bűn megszűnik.

De a 3-ik, t. i. a rossz célzat, a lázítás áll. Igaz ugyan, hogy valaki céljait *megtudni*, meghatározni *bajos*, sőt *lehetetlen*, minthogy senki keblébe nem láthatni be: de lássuk s tekintsük *élveit*, *politikai hitét*, mely nyilván mutatja céljait. Ez programmjában, ujságában homályosan van érintve, naplójában és benevolumában pedig világosan kifejtve. Nyilvánosság fő elve. Ezen elvet: «a mi nyilván történik, nem bűn», legszabadabb statusban sem lehetne állítani, ki azt mondja: «municipális alkotmány gátja, akadálya a haladásnak», ezért concentratiót akart alkotni az agitációra, s az által javítani nálunk, ki a mechanismust rengeti, ki azt mondja: «Befreyung von dem Mechanismus des Systems ist der erste (?) des Vorschritts» az az alkotmány életerébe vág. De ezek csak *privát érzései*. De azért szabad-e ezen elveket Magyarországon terjeszteni? akárki átláthatja. Hogy hát ilyenekben bűnös, kitétszik:

a) pagelláiból, hol minden alkalmat megragadott a kir. tekintet, kir. tábla, kormány lelacsonyítására, s azoknak, kik vele egy értelemben nem voltak, legyalázására. E részben bűne *igen-igen* világos.

b) Kitétszik Lovassy nevében Bihar rendeihez beadott folya-

modásából. Mik lettek ennek következei, a mit itt és más vármegyékben beadott? igen is jól tudjuk. Ennek nem más, hanem *ő* az oka. De pagelláira nézve azzal menti magát, hogy *ő* nem a maga szavait közölte, hanem mások beszédeit, tetteit s tudósításait, másokra provocal mint evictorokra; de mivel azon leveleket el nem tette, *privát characterében* is kételkedem, ezt csak azért tette, hogy magát *szépitse*. De a fiscus, hogy azokat *ő* mondotta volna, ellene nem is controvertálja; csak hogy terjesztette el, nem dugta s nem hallgatta el. Sokat másképen is közölt *Consociatiója* mivel nem ismerték egymást, nem volt. Én mint ember méltóságos uram! tek. kir. tábla! azt, hogy más correspondentiáiért *ő* maga szenvedjen, nem nézhetem. Ha bűnös, bűne szigorú büntetést érdemel, azonban a nézetem szerint méltóságos uram, itt a notae ordinaria büntetésnek *helye nincsen*, én tehát *őt* ezen kívül még 3 esztendőre ítélem.

Niczky (tótosan) Mi alperesnek szabadlábratétele, actióleszálítása iránti kérését, s akkor előadott velős védelmét illeti, arra már meghozta a tek. kir. tábla ítéletét. Revocatióknak itt helye nincs. Mi tetteit illeti:

1. Kossuth Lajos *C)* alatt 1833-ban oly körlevelet bocsátott ki, hogy a diaetai tudósításokat törvényhatósági tudósítások neve alatt fogja folytatni, fizetésért havonként oly célból, hogy a jövő diaetáig a közvéleményt készítse ki. Nem levelezés volt hát, hanem *ujtság*.

2. Bizonyítva van ellene, hogy egyenesen a nádor nevében a vicispántól kiküldött Zlinszky főszolgabíró által szoros felelet terhe alatt eltiltatott, még is 40 megyéhez folyamodott, az ellen segedelmet keresett, s nemsokára a tilalom ellen facto tudósításokat adott ki.

3. *Ő felségének* a nádorhoz, majd a vicispánhoz érkezett parancsa következtében ugyanazon szolgabíró Zlinszky által eltiltatott a *hazai tudósítások* folytatásától, s hogy ezen ellenszegezés egyenesen a kir. parancs ellen leszen, tudtára adatott; de ezzel nem gondolt, hanem *ujságát* folytatta, sőt azon bátorságnak fokára vetemedett, hogy azon vármegyéket is felszólította, melyek az előtt nem pártolták, pesti közgyűlésben az eltiltásnak nyilvánosan ellene mondott. Mutatja azt, a büszke kifejezés: fogom is, nec mino stb.

(Negyedszert nem mondott).

5-ször. Oly gondolatokkal volt, hogy az aristokrataság megdöntésére, az egyenlőség terjesztésére legalább *in parte*, és így a nemesi jólét felforgatására törekedett, nagy szerencsénk, hogy nem nagyobb következzel.

6-szor. A szabad tüzes beszédeket megszerzette, kihirdette, gyűléseket tartott, ilyenekben tanácskozott. Ágoston ez iránt meg is intette, és így magok előtt is gyanus volt.

Mostan átmegyek a törvényhatósági tudósításokra. Ezekben a felséges ausztriai házat sértette a zempléni s barsi gyűlés szavaival.

Feltalálom én ezt, s ez lapokban (itt lapokat idézgetett sorra), a királysértést, kir. jus megszorítását, curiának hitszegéssel, törvényteleniséggel vádoltatását, constitutio felforgatását, kormány s ministerek megvetését, a nemesi jogok mellett szólók lepiszkolását. Ámbár azt mondja, hogy csak azokat közlötte, miket mások mondtak, azokat még is változtatva maga izlése szerint céljához képest csipkedve adta elő. Ugy van, tek. kir. tábla! a constitutio eldöntésére törő beszédeket, melyekben a legfőbb törvényszékek hívtelenséggel vádoltatnak, — közlötte — azokat, kik gyűléseken constitutio mellett szólottak, gyalázattal illette, a felséges uralkodóház egyik tagját és a kormányt, főtörvényszékeket naplójában is sértegette; Lovassyak ügyében a kormány lépéseit, curialis ítéletet feszegette, relicálta, Wesselényivel levelezésben volt, mutatja annak német orras levele, s perét köztudomásra eresztette.

Látom én mindezekben tek. kir. tábla! a nagy veszedelmes törekvést, a nagy lázítást, a nagy ellenszegülést; noha ez úgy, mint a fiscus allegálja, bebizonyítva nincs, mert nem közöltetett vele a kir. parancs. Kérte ugyan az alperes a kir. parancsot, de nem azért, hogy annak engedelmeskedjék, hanem hogy észrevételeit megtegye. Ily nagy bűnben, vétékben, hogy ellenszegülés legyen, szükség, hogy a felség egyenes parancsa vele közöltessék. Hogy ez történt volna, pedig nincs rá próba. Könnyebbítésére szolgál pedig az is, hogy az eltúltás a pesti gyűlésen rostáltatott; a vicispán is, mint privát parancsot hajtotta végre, s érte megdorgáltatott, *tüzes fiatal ember volt*; ő felsége már ily esetekben is megkegyelmezett; végre az, hogy mint allegatióiból, s benevolumából megtetszik, hirlapját élleme megszerzéséért folytatta, én tehát őt az actionalis büntetés alul felmentem, de vétkéhez képest eddigi szenvedése betudásával még 3 esztendőre ítélem.

Szögyényi: A formalításokra nézve a méltóságos táblabárá úrral vagyok egy értelemben, mi a vádat illeti, az 3 főrészre oszlik:

1. Alperes engedelem nélkül fennálló rendszabályok kijátszásával adott ujságot.

2. Alkotmány elleni veszedelmes roszt elveket terjesztett.

3. A nádor és felség nevében kétszer eltúltatott, de nem, hogy engedelmeskedett volna, hanem ellentmondott, ujságát folytatta, s a parancs ellen a vármegyékhez folyamodott.

Az első pont szorosán véve nem is tárgya a vádnak, mert censura áthágása nem is nóta; ő maga is azt mondja, hogy ő nem ujságot, hanem törvény paizsa alatt privát levelezést folytatott negyedfél évig. De hogy ujság volt, megtetszik onnan, hogy programmával előfizetéssel, hirlap formában adta; maga is vállalatnak, nem levelezésnek nézte; barátai is ujságnak mondták; sőt maga is Foglárrel volt tollesátájában azt mondta: «az ilyenek szokottak a *journalistica* mezején», benevolumában magát szerkesztőnek nevezi, privilegiumot,

tudja, hogy nem kap, azért legfelsőbb engedelem nélkül, s censura kijátszással, írva adta ki ujságát. Tilalom nélkül neki írni nem lehetett azért, hogy negyedfél évig a *kormány* nem gátolta, mert a mi negyedfélévig nem káros, nem bűn, ötödikben azzá lehet: és így a mit 3¹/₂ évig folytatott, attól ötödik évben körülményekhez képest közcsendesség feljártása tekintetéből, s a haza javáért el lehetett s kellett tiltani. És így szerkesztése törvénytelen, helytelen és bűnös volt.

Hogy célja nem pénz, nem kenyérkeresés, hanem szellemi volt, megtetszik programjából, melynek iránya közvéleménykészítés, s elágazott erők egyesítése volt. Vészedelmes elveket hirdetett például 33-ik lapon: «*A mi világosan, törvény által tilalmazva nincs. a nemzet joja*». Ez minden statust felfogat, minden kormányt megbuktat: Egy helyen a kormányt despotismussal vádolja, máshelyütt Neróhoz hasonlítja, ki a levegőt, árnyékszékét is adó alá veti, s több efélékkel csúfosan gúnyolja. Erre ugyan ő azt mondja, hogy mások mondták, s ő csak úgy közölte, de szóról-szóra, hangról-hangra úgy mondták-e? mert egy szó, egy hang is sokat tesz. Továbbá mondták ugyan azok, de korlátozva elhangzottak, refutáltattak, a mondók megutáltattak; továbbá, ha mások által mondtak is azok, de sokaknak ő adta szájokba, és ő volt, ki ezen elveket felfogta, terjesztette, örökösítette; ő volt, ki azokat a haza középpontjáról, mint *sugárokat*, eresztgette ki magából. Ez igen-igen bűnös.

Nádor, felség parancsa közölte-e vele egyenesen, vagy nem? mindegy; maga elismeri, hogy volt a vármegyékhez intézett protestatióban. Tudja, hogy a v. ispánval van, még sem ment oda meg nézni, sőt protestált ellene. A második inhibícióra ő azt mondja, hogy vele nem közölte a parancs; de tisztviselő hitelességgel bír, mikor törvényesen procedál, s így ha kételkedik; az egyes individuumnak kell meggyőződést szerezni. Vicspán is azt mondja kiküldésében, hogy a parancsnak tartalma közöltessék, tehát ott megtudhatta volna, de azt nem tette, hanem a parancsot törvénytelennek, nem létezőnek nyilatkozta, s az ő izgatására a pesti gyűlés is. Én meg vagyok győződve, hogy parancs volt, s Kossuth tudta, csak azért nem nézte meg, hogy azt majd különben is *silány* védelmére a bíróság előtt használhassa. Ha látta volna is a parancsot, annak még sem engedett volna, mint megtetszik ezen szavaiból: «*nec mino me terrebunt*», s az belső meggyőződésöm, hogy minden társaságban kell egy olyannak lenni, a ki parancsoljon s minden alattvaló tartozik engedelmeskedni a felségnek; ha polgár megtagadja az engedelmességet, vége az országnak, anarchia lesz, felbomlik minden társaság. Az 1687:4. c. szigorú büntetést rendel a nem engedelmeskedőkre; én tehát őt csak *alig-alig* menthetem fel az actionalis büntetés alul. Könynebbségére csak azon kettő szolgál;

a) hogy ámbár belső meggyőződésöm szerint (??) az inhibíció

tökéletes voltát semmi kétségbe nem hozhatja; de az eljárás még sem minden kifogás nélkül történt meg.

b) Hogy a megyék pártolták, noha azt én helyben épen nem hagyhatom. Kénytelen vagyok tehát megvallani, hogy én 3 esztendővel teljességgel be nem érhetem, hanem legalább öt esztendőre ítélem, *persze* eddigi szenvedésén kívül.

Nádasdy (tört magyarsággal): Én az egész pert nem akarok megtaglálni, csak annyit mondok, hogy nincsenek némelyek világosan bizonyítva, mint a parancs közlése, de ellenben igen sok van, a mit imputálni kell; annyira, hogy én a 3 esztendőt *keveselek*, hanem legalább mint az előttem szóló, méltóságos úr 5 esztendőre szavazok. Imputálni valók:

1. Journált *adta ki* privilégium nélkül, programmával, előfizetéssel; maga is, correspondensei is elismerik a Kollárral volt penna-harcban, «hogy ő a Magyar Journál életkezdője».

2. Lázító beszédeket hirdette, maga észrevételeket hozzatette, constitucionális beszédeket igen röviden közlőtte, sophismákkal adta elő.

3. Mindazon lármás gyűléseknek szerző oka volt, melyekben correspondensei a csendet, rendet felforgatták.

4. Nem engedelmeskedett; ámbár simplex inhibitio volt. Mert ha a parancs közöltetett volna, úgy hiszem, a megyék is tisztelettel hódoltak volna, de ő 40, s több vármegyét is a felség ellen *felbujtogatta*. Mentségére szolgál az, hogy nem *effective* inhibeáltatott; és hogy a nyomtató kőprés kifizetése, s elvételekor az írás neki *respectively megengedetett*. Én tehát imputálom a két évet, mely sokkal kevesebb volt, mint Wesselényinek 4 évi actio alatt léte, és még ezen felül öt 5 esztendőre ítélek.

Dókus: A vádlott mondja ugyan, hogy két tanuval be tudná bizonyítani azon beszédét: «*hogy ujsága* folytatásától megszűnik, ha szorítják, és a megyék nem pártolják». De factuma nem ezt mutatja, hanem az ellenkezőt, mert az eltiltás után mindjárt kiadta a 8-ik számot. Igaz ugyan, mondása szerint is, hogy nem maga beszédeit közlőtte, de ám ettől is eltiltatott, és az eltiltás után még kárhozasabb beszédeket közlött; mert azon kicsapongó, részint be is peresített beszédeket, melyeket mondóik talán meg sem fontoltak, vagy meg is bántak, ő leírta, írás közben tehát megfontolhatta volna, mégis annyi megyéknek megküldözte, és így nem a *közvéleményt*, hanem a *közveszélyt terjesztette*. Védelmére szolgál az, hogy társai a sok tömjénezés által hiúságát gerjesztették; s miután már az országgyűlési tudósításokat is élleme megszerzéséért adta, házi körülményei is kényszerítették annak folytatására, mivel másképp nem tudott volna élni. Mindezek véleményem szerint bűne büntetését szelidítik, és én öt ennél fogva csak 3 évre ítélem, (felszólíttatás után mondá) praeter imputationem perpessa captivitatis.

Zalay: Mi a formalításokat, különösen a revocatiót illeti, kény-

telen vagyok, az eddig mondottakhoz megjegyezni, hogy ő egész defen-sáját *úgy sem húzta vissza*; hanem csak azokat, melyeket *időnap előtt* mondott, és így in merito allegált, és így előbbi confessiójához most is ragaszkodik; a mit constitutionalis országban tűrni nem lehet. Az abban allegált tudósításokat úgy pertractálok én mint iuris publici kérdéseket.

Mi a kir. parancsra nézve a régi törvényeket s eseteket illeti, az nem áll, mint a méltóságos ítélő mester úr (Szögyényi) igen is bölcsen megjegyzé, constitutionalis országban kell egynek lenni, a ki parancsoljon, ez mindig a király, nem Kossuth; mindig királyunkat illeti az utolsó szó, nem Kossuthot. Királyi parancsnak mindennek engedni kell; magok a jurisdictiók is csak repraesentálhatnak ellene, s az országgyűlésre mint gravament, vagy postulátumot vihetik. Ezen ő tette nótát redoleál, ezért be lehetett fogatni, mert impossessionatus embert befogatni szabad, *ez az én confessióm*.

Kormány s fejedelem közti differentiáról eleget beszéltek már Wesselényi perében. *Ők ugyan* csak véleményi harcot emlegetnek, de a véleményi harcok, mint a vallásiak, politikai véres harcot szoktak szülni. Továbbá nem igen békés haladásra mutat az ilyeneknek felhordása: «*Napoleon*», mikor Elbából kijött, a Moniteur (Emlékeztető című francia ujság) először szörnyetegnek, tigrisnek, farkasnak, majd usurpatornak, elvégre császárnak, császár ő felségének nevezte. Vélemény, ha tettet nem húz maga után, nem vétkes, ha igen, igazság», mert ebből az következnék: «*revolutio nem bűnös, ha nem succedál, ha pedig nem succedál*, úgy se lehet hozzáférni».

Az inhibitióra nézve magam látom, hogy a kegyelmes parancsolat nem közöltetett vele; de tudjuk, hogy ment a kősjátó kiadása is. Most is kívánta ugyan, hogy a parancs közöltessék vele, de csak azért, hogy rá észrevételeit tegye. Ezt én igen, de igen imputálom. Hogy protestatiójával kikelt a felség parancsa ellen, igen világos — tehát resistentia — s notára lehetne húzni, ha a formalitásban ezen kis hiba nem történt volna. Hogy jurisdictiók pártolták, az sem mentség; de többnyire revocálták. De tekintetbe kell venni, hogy neki hizelgettek, társai majdnem imádták, és így ifjúi tüzeben ezen tömjénezés által könnyen elragadhattatott, házi körülményei szűkültek volna, pénzre volt szüksége. Ezek a concitatiót is enyhítik, ámbár az annyira *van bizonyítva, hogy jobban kívánni sem lehet*; mert in disertum despectum regiae mattis, fő törvényszékek, fő tisztviselők ellen felkelt. Így el van követve minden, mit a nóta definitiója kíván, erectio contra stb.

Társasági consociatio, bár a fiscus egész per alatt *ezt persequálja*, sok vádját ezen állapítja is, nézetem szerint tökéletesen próbálva nincsen; de nagyon gyanus. Ő ugyan azt mondja: «*nem is ismerték egymást*», de én ezt nem akarom hinni, csak Szemere kéri levelében, hogy őt Deákról informálja (még pedig arról, bizhatnék-e benne

stb.) a többiek bizonyosan ismerték egymást. Azért állottak össze, hogy az országot *felpiszkálják*. A lefoglalt levelek is mind responsoniak. Többek közt Török írja: *Nálunk hatalmas felrázás kell; azt tenni el nem mulasztom. Sankát most nyertük meg részünknek; hiúságának neve kitételével áldoznunk kell, az arisztokrátiát törni kell s a Besze őt «egyesség kútfejének mondja».*

Ujházy pedig ezeket írja: *Hallom, hogy a baltacim (növény) meszes kősziklán legjobban terem; én a fő R.K. feje felett szeretném magvát elhínteni, ott bővebb aratást volnék nyerendő, mint jelenleg gazdaságomban. Szükséges a rozsat bitófára állítani. A másik: * A népnevelést a kormány és papság kezéből ki kell ragadni, vagy legalább controlleria alá húzni.* Kossuth maga is sok tárgyra tett észrevételeket, s a józan részt piszkolta. Ezekből kiteszik hát, hogy mind egy részre dolgoztak; és nyilvános, hogy a vétkes törekvésű társaságnak vestigiuma van. De mint méltóságos Dókus ítélő mester úr mondja: *hogy hiúság és kenyérkeresés subversál, meg hogy ezek az emberek respectíve imádták.* Én tehát praeter imputationem hucdum perpressa captivitatis csak 5 esztendőre ítélem.

Noszlopy (tudós minával): Az eddig elmondottakon kívül még egyre figyelmeztetem a tek. kir. táblát: az nem argumentum, hogy negyedfél évig szabad volt valamit írni, diaeta alatt; mert valamint országgyűlésen összejönni szabad, de azon kívül minden összejövétel tilos, és conventiculum lesz: úgy a mit diaeta alatt szabad volt írni, diaeta után tilalmas és vétkes lesz. (Sic!) Én is tehát őt ezenkívül még 3 esztendőre ítélem.

Szél: Először is meg kell említenem, hogy revocatiónak criminalis perben nincs helye, a két törvénykönyvben meg van írva: «Regi obediendum». És így királyi parancsolatnak nem engedelmeskedni resistentia. Jurisdictiók is csak repraesentálhatnak, privatus ezt sem teheti. No, de meg kell vallani, hogy a resistentia teljesen nincsen próbálva; nem tudta a parancsot és attól függesztette fel engedelmisségét; ámbár folyamodásában egészen mást mond; és így *nem nóta, hanem nagy bűn.* Hogy 3½ évig folytatta, nem menti, ha *nyakon ragadták volna, hogy ne folytassa,* akkor igen: de inhi-beáltatott, és még is folytatta és a 3½ évi ususra hivatkozott, pedig *quod in se vitiosum est, tempore non convalescit.* Tudósításai, mik a corpus delictit tesz, világosan bizonyítják a concitatiót, még pedig olyat, *milylet csak lehet.* Az eféle kifejezéseket is: nec mino, me terrebunt stb. mások ő tőle tanulták, s ő utána ismételték. Azt beszélnek *ezek az emberek, hogy mi minden borkorban revolutiótól féltünk,* hogy ők békés úton akarnak haladni, nem fegyverrel, hanem véleménynyel harcolni. De nem concitatio-e az? mikor ők vagy tizen diaetán kívül állandó diaetát tartanak, hogy az 52 vármegye

* Itt a másik nevezet alatt a szóló Deák Ferencet értette, mert ez írta azon szavakat.

együtt lehessen, a publica opiniót impraegnálják, s a mit diaetán kívül ki nem vihettek, *így vihassák ki*. Ámbár sok imputálni való volna, még is ultra perpassam captivitatem, 3 esztendőre ítélem.

Boronkay: Minthogy az inhibitióban hiba volt, a nóta alól felmentem, hanem magam is azokhoz állok, kik ezen kívül még három esztendőre ítélik.

Kelemen: Annaira ki van már merítve, hogy szükségtelen volna róla többet beszélni, én is azon módon még 3 esztendőre ítélem.

Sombory: Három esztendő.

Just: Harum eztenű.

Ocskay: Három esztendő.

Jeszenszky: Három.

Gyurcsányi: Három.

Reviczky (az asztalra ütvé) Ugy van!

Personalis: A notabilis többség praeter imputationem perpassae detentionis 3 év. En szavamat a többséghez adom, még a dolgot illetőleg meg kell vallanom, hogy ámbár a parancs vele nem közöltetett, de mind feljebb kifejtém, lételét tudta; s még sem engedelmeskedett, és így természetesen vétkes. A concitatio pedig világosan be van bizonyítva. Revocatiónak ily perben nincs helye. A nélkül is eléggé beereszkedett a per meritumába, s meg kell vallanom, hogy nagyobb elmésséggel s tudománynyal készített védelmet ritkán láttam. Polemikus disputatióiba, sophismálásaiba, miszerint perébe a a kormányt, censurát s publicitást belekeveri, mint bíró nem akarok ereszkedni; csak azt kell vizsgálnom, perpatrálattott-e a factum? A lázítás, ellentállás s így a principális vád világosan bizonyítva van. Ő más dolgokban is eszköz volt, ámbár az igaz, hogy más volt a principális. Mentségére szolgált, hogy a mit tett, (*gúnyosan*) élelemkeresésből, szükségből tette, háznépét nem tudta másképp tartani, mint ez benevolumából s naplójából is kitetszik, (*kétes nevetéssel*) a kő-sajtót is csak pénzért adta ki, *mint mondja*, csak azért, hogy megfizették, nem azért, hogy parancsolták. A fiscus is mondja, hogy körlevelek által az egész ország adakozott családja számára.

Végh (előadó): Igen sajnálom méltóságos uram! hogy a sententia kimondása előtt *meggyőződésemet* s véleményemet ki nem fejezhettem, most hát már voksomat csak a többséghez adom.

Hanem már most tek. kir. tábla! méltóságos uram! a sententiában miket számoljunk elő imputatióul?

Zalay: He, he, he — méltóságos úr! jobban fogja azt tudni méltóságod, azt már csak méltóságod bölcseségére* bízunk.

* Ad vocem bölcsesség. Ez az a híres Végh, ki a Kossuth perében előjövő «Chateaubriand»-ot Csatóbriand-nak, II-ik Katalint pedig tizenegyedik Katalinnak olvassa. Ezt pedig; *Thorik Whigek a kormányra nagy tanakodás után többekkel* így: «török, viszik a kormányt». Mit a bölcs Reviczky még bölcsebben így magyaráz: «török, szakad a krmány».

Földváry *jelen nem volt, hanem a hétszemélyes táblánál előadószkodott.*

1839 február 23-án, és így öt nappal az ítélethozatal után történt felolvasásakor és kiigazításakor az ítéletnek, melyet Végh tett fel, 11 órától 1½ óráig tartott *vitatkozásból néhány töredékek:*

Personalis: Ne mondjuk ki az ítéletben, hogy «mandato regio» hanem *csak* hogy az inhibitiónak resistált.

Dokus: Igen is csak úgy tegyünk: «az eljárásnak vagy eltiltásnak», mert így generaliter van mondva.

Niczky: Ezen mondásában neki: nec aurum me movebit stb. olyan szemrehányás van, mintha ő neki pollicáltak volna valamit, ezt hát hagyjuk ki az ítéletből.

Zalay: En sem bánom hát, ámbár: nec aurum me stb. nagy mondás ám ez!

Többen: Azt hát legalább tegyünk ki, hogy: «fogom is tenni».

Végh: Igen, de instálom alássan, ennek eleibe van téve, hogy: *törvény oltalma alatt* s ez által az egész ki van lágyítva.

Sombory: «Az ország aristocratio-monarchia rendszerébe ütköző személy- és vagyonbeli jussok egyenlősége», elég lesz ezt megemlíteni, többet nem kell; az utána valókat ki is lehet hagyni (*úgy is lett*).

Zalay: Releválni kell ugyan a nóta alól, de factumát damnálni kell. A maga szavait hozzuk, a mennyire lehet az ítéletbe, hogy ne mondhassák, hogy mások tétettek azok helyébe.

Boronkay: A kenyérkeresés és szegénység miatt releválni nem lehet, hanem azért, hogy elmulasztották vele a parancsot közleni.

Sombory: Idegen ideákat terjesztett, melyeket más országból hozott ide, s post admonitionem nomine regiae mattis factam folytatta.

Végh: Lehet-e ennél revolutionalisabb mondás: «quidquid lege positiva prohibitum non est, id licitum est».

Dokus: Ha lehetne, megvallom, szeretnék mindenekre nézve a legnagyobb generalitásba maradni az ítéletben. Csak genernlításba! specialításokra soha se menjünk.

Noszlopy: Ne tegyünk így: «országszerte», mert talán országszerte nem terjesztette *ideáit*, csak némely vármegyékben, (*de ez megmaradt*).

(Itt a «visszhangoztatni» szó, a mint előjött, valami ilyenformán: «hogy Kossuth szerette volna elveit, ideáit (de ez nem bizonyos), viszhangoztatni» nem értették sokan.

Dokus: *Visszhangoztatni* annyit tesz, mint igen kedvesen applausussal fogadni, s újra meg újra elmondani. Ezen szót ne hagyjuk ki. Megvallom, hogy ezen szót itt igen szeretem. Sokáig gondolkoztam tek. kir. tábla azon is, hogy ezen terhelő beszédeket a *tudósításokból* ki kell-e tenni az ítéletben szóról-szóra, s nem volna-e közönségesen elég csak azt mondani: ez ez s több lapokon kárho-

zatos beszédekét közlött. Én csak azt mondom: csak generalitásban maradjunk, mert máskép majd mindjárt *felakadnak* benne.

Zalay: Erre ne tekintünk olyan nagyon, hisz *oly ítéletet hozni kívált most, mai időben, hogy ellene ne gyanuskodjanak, ne aggatózzanak*, lehetetlen.

B. Vay: Én is szeretném, ha a tudósításokban lévő kemény kifejezések kimaradnának az ítéletből, mert sok ember, ki az ítéletet megolvassa, nem tudja a per állását, *(de ezek bementek)*.

Personalis: Ő akarta, hogy a vármegyékben mondottak ország-szerte terjedjenek.

Sombory: Igen, ő conductora volt azoknak.

Végh: De instálom, ha megnézzük Csatót, Bajzát; sokkal gorbább journalistikus gúnyokkal s kifejezésekkel élnek, mint Kossuth ő maga a megyei beszédekét, mint mondja, gyakran lágyította, nem mérgecsitette.

Zalay: E helyett: «az izgatás ápolitassék», jobb: «tápláltassék».

Végh: Én nem tudom, mit mondjak a vicispán azon factumára, hogy a parancsot nem közlötte vele.

Vay: Én elkerülném a parancs nem közlését az ítéletben.

Dokus: Megvallom, azt én sem szeretném kitenni, inkább úgy szűrünk be: «hogy az a védelme Kossuthnak, azt mondja: hogy vele nem közöltetett», nem pedig simpliciter kitenni, hogy hát csakugyan nem közöltetett vele.

Zalay: A parancsnak előmutatását, igaz-jussa van, kinek-kinek megkivánni, de azt az *észrevételt* azt kárhoztatom én.

*(Ezek után az ítélet 1 és 1/2 órakor kihirdetett).**

2. A hétszemélyes tábla ülése.

Cziráký: Nagyméltóságú tábla! Három fő okok vannak, melyeken alapítja a kir. fiscus azon hűségtelenségi vádat, melyet Kossuth Lajos ellen indított. Ugymint:

1. Hogy előbb ő fensége a nádor, utóbb pedig maga ő felsége nevében is az ő újságának kiadásától és folytatásától parancsolatok által tiltatott; s ő még is ezen legfelsőbb parancsoknak sem engedelmeskedett, sőt ellentmondott, s ezek ellen oltalmat a törvényhatóságoknál keresett, s ezeket a kitérésre indítgatá, végre újságait tettelesen folytatta.

2. Hogy a honi rendszerrel, törvényekkel, alkotmányval ellenkező elveket szórt széjjel lapjaiban; és minden igyekezetét a kir. és felsőbb tisztségek méltósága csonkítására, s egyszersmind a jó rend felforgatására, s a társasági összeköttetés szétbontására fordította.

* Lásd Hazánk V. kötet 2. füzetét. Közlötte Thallóczy Lajos.

3. Hogy a pozsonyi ifjak társaságával (mely kárhoztatik) igen nagy, és még másokkal is összeköttetésben volt.

Az első pontra nézve: t. i. hogy az eltiltásnak nem engedett; fiscus felhossa az eltiltó levelet eredetiben, mely ugyan ő vele nem közöltetett (t. i. Kossuthal) továbbá az ide tartozó levelezéseket, s esedező leveleit Pest és más vármegyékhez, melyekben oltalmat kér, majd az ő indulatos kifejezéseit, «hogy őt sem fenyegetés el nem ijeszti, sem az arany meg nem hajtja stb.» s így az ő ellentállását szavaival bizonyítja be, mind pedig tetteivel, mert ujságát folytatta.

Az összeköttetés és veszélyes elvek elhintése megbizonyítására előadja a fiscus az ő ujságleveleit, naplóját és különféle levelezéseit.

Az alperes ellenben vitatja, hogy őt elfogni és letartóztatni nem lehetett; és ennek bizonyására előttünk különben is ismeretes törvényeket hoz fel, és előadja nemesi bizonyság-levelét. A nem engedelmeskedésre pedig azt vitatja: hogy minden szabad, a mi világosan eltiltva nincsen, és hogy az ő ujsága magános levelezés, s ennél fogva sérthetlen, s ő azokat már 3¹/₂ évig kiadta. Azt állítja, hogy ő a kir. méltóságot soha sem sérté; hogy vele a parancs nem közöltetett; s hogy a törvényhatóságok őt pártfogolták, és hogy az engedetlenség nem büntetnek hűtlenségi váddal stb.

A második pontra azt mondja: hogy ő csupán azokat tevő közre, melyek közönségesen, s a megyei ülésekben előadattak, és így nem a maga, hanem mások elveit, s azokat is szelidebben, mint a hogy mondattak.

A társaságra nézve azt mondja, hogy őt a Lovassyak apja szólítá fel az esedező levél írására, és kérte is, mit így meg nem tagadhatott, és hogy a levelekből semmi összeköttetés nem sül ki stb.

Már a tek. kir. tábla ítélete által ki van mondva, hogy az alperes azon határokat átlépte, melyek közt az igaz szabadság megállhat, továbbá, hogy az eltiltás erejét az nem törli el, hogy vele nem közöltetett, hogy a magánosokat és törvényhatóságokat a királyi főtörvényszékek és tisztviselők iránti bizodalmatlanságra ingerelvén az ország csendességét felforgatta; és így eszközösen a király ellen felkelvén valóságos ellentállási bűnössé tette magát. Mint enyhítő eszközök adatnak elő, hogy ezt a maga és háznépe fenntartására cselekedte, hogy a hiúságtól és köztetszéstől elragadtatott, hogy a kir. parancs vele nem közöltetett, — s a vice ispán tettét a vármegye megfeddette. — Ezen okokból a kir. tábla az alperest 3 évi büntetésre ítélte.

Végh: A vétek fontossága véleményem szerint leginkább a céltől törekedéstől, s az ennek irányában haladó tettektől függ. Ezeket tekintve vévén, figyelmezní kell leginkább a körülményekre. Hogy a Kossuth elvei és törekedései legveszélyesebbek voltak, tulajdon szavaiból kitetszik, melyek az ő vallomásában, naplójában és ujságaiban foglaltatnak. De ismét kitetszik az ő azokkal való levelezéséből is,

kik szinte ilyen elvűek, továbbá a Wesselényivel és Lovassyal való összekötetéséből is, kik szinte ilyen veszélyes elveket pártoltak. De az ő nagyobb gonoszsága abból is kisül, hogy az eltiltás a nádor, és ő felsége nevében megtétetvén, az egész ország előtt kinyilatkoztatatta, hogy ő azoknak engedelmeskedni nem fog, s tudósításaival fel nem hagy; sőt még nagy megátalkodottsággal a törvényhatóságok pártfogását kereste, azokat ingerelte, mintha ő benne a rendek jussai sértettek volna meg. Menti ugyan magát, hogy a parancs vele nem közöltetett, de hát a maga értesítése végett mért nem ment a vice ispánhoz. Továbbá a parancs létezését magok a pesti rendek is elismerték a jegyzőkönyvben, és azt törvénytelennek bélyegezték. De az ő veszélyessége (mintegy mérge) leginkább kisül tudósításaiból, naplójából, de leginkább a megyékkel közölt tárgyaiból. Innét eredtek az ellenkezések, király elleni kifakadások, és a kormány ellen a fő kormányzatók és fő ítélő székek becstelenségei. Ő a fő okozója és eszköze ezeknek, nélküle ezen gyűlöletes dolgok nem történtek volna, vagy legalább nem így történtek. Könnyebbségül csupán az szolgál, hogy ezeket élleme megszerzéséért cselekedte; különben sokkal nagyobb büntetést érdemelne, mint a mit a kir. tábla rendelt. De még ez se igen menti, mert ha az ilyen kereset, élelemszerzési módnak bélyegeztetnék, felfordulna a társaság. Én tehát egy vagy két esztendővel keményebb büntetésre szavazok, mint a kir. tábla.

Többen: Határozza meg!

Czirákly: Egy vagy két esztendővel-e? mivel én mint elől ülő, a kisebb büntetést tartozom felvenni.

Végh: Legalább egygyel, ha nem többel is.

Perényi: Mielőtt a per érdemébe becsátkoznám, arról akarok szólni, miről alperes egész allegatiójában, mint fő tárgyról beszél, t. i. a fogságról, hogy a hűtelenség vádjában meg van engedve a szabad láboni védelem. A fiscus erre ugyan azt mondja, hogy ez nem tartozik a perhez, a bírák csak a factumról ítélnének. Helyes volt-e, nem-e? a kir. tábla nem mondja, hogy alperes ezen kifogásától s kérésétől elmozdítatik. Megvallom, hiedelmem az, hogy hazai institutióink s törvényeink szerint ez oly kifogás, melytől nem így simpliciter, hanem motivált ítélet által lehetne elmozdítani; mert minden ítélthozatalnak célja egy részről a személyes bátorság; az elfogás eseteit pedig a törvény meghatározta és végrehajtását is *nem a kormánynak*, hanem a megyei hatóságoknak adta. Ily esetekben nem tartok veszedelmesebbnek semmit, mint elmellőzni a törvényhatóságokat s megint ily motiválatlan elmellőző ítéletet hozni; mert ha a bíró ki nem mondja, hogy el lehetett s el kellett fogni, ez oly véleményűt húz maga után a hazában, melynek csak káros következése lehet. S így ítéletet kell is e tárgyban hoznunk. Az mondatik ugyan, hogy ezen elfogás törvénytelen, és igaz is, hogy törvényeink szerint az elfogás csak akkor helyes és törvényes, ha in flagranti történik;

de azért kisebb vétségekben is, mint tolvajságban, megszokott ez történni, ha a vétkesnek nincsen birtoka, s így a megszökéstől félni lehet; tehát nagyobb bűnben minden esetre s annyival inkább. Már Kossuth el volt tiltva nádori s királyi parancs által, még pedig szoros felelet terhe alatt, és így saját veszedelmére folytatta tudósításait, s más oldalról azt sem bizonyítja, hogy volna birtoka, mely őt minden elszökés féelme ellen biztosítaná, hanem csak azt, hogy apjának van osztatlan birtoka. És így a státusnak nem volt más eszköze, mint őt elfogatni. Én tehát kimondanám sententia által: hogy az elfogatás törvényes.

Mi a meritumot illeti: ha ezen a fiscus által felhozott sokféle *töredékeket* nézem, én oly conspiratiót, melytől félni lehetne a hazát, nem látok. Hanem látom, mint az programjából, naplóból is kitetszik, hogy céljok az előmenetel, haladás, erő, akarat s közvélemény összehúzása. *Célja* a haza java, s boldogsága előmozdítása, még pedig mint maga is mondja, békés, csendes úton, nem pedig véres csaták által; az országos alkotmány megrázkódtatása nélkül akarja a haladást. Ha tekintem, hogy mások mondásait hirdette, szélesítette, az sem hűtelenség. Ha az egészet együtt nézem ugyan, *látok* tudatlanságot durvasággal, értelmetlenséget dicsőségre vágyással s nevetlenséget oly tömegben, mely ingerlést, bizodalmatlanságot szülhetett volna az országban, kivált a fiatalokban s fiatalon gondolkozókban, mert igen sok öreg ember is van ám, ki fiatalon gondolkozik! Ezeket az ily beszédek rozslépésekre vihették volna, melyek ha a haza felforgatását nem is, de minden esetre nagy veszedelmet, s szerencsétlenséget húzhattak volna magok után. Magának neki is, ámbár programja szerint egyedüli célja: az értelmiség kifejtése; de hogy ezt is nem egészen egyenes *characterrel vitték*, mutatja az aradi gyűlésről tudósítás: «hogy Sankának nevét tegyék ki, ezzel áldozanak hiúságának» stb. És így a cél nem egészen egyezik a programmával, s relatiói nem is mindig igazak. Meg lehet ugyan, hogy ezek nem *is ide valók!* Mi az inhibitiót illeti, a parancs előtte tudva volt, habár nem közöletett is vele; de az eljárás köztisztviselő által történt, s így hiteles volt. Kevés fáradságába került volna elmenni a vicispánhoz, magának meggyőződést szerezni. Ezen tettét helyben nem hagyhatom, valamint azon állítását sem, hogy mivel utdósításait írva adta, az csak privát levelezés, s így mint írás censura alá nem esik. Ez csak sophisma, s ellene alperes nem talál mentséget. Mind ezek mellett én hűtelenséggel nem terhelem, mert előttem az ilyen tett még nem resistentia a kir. méltóság ellen; mások beszédének hirdetése sem nóta. De minden esetre bűnös azért, hogy oly beszédeket s principiumokat terjesztett, melyek kormány elleni bizodalmatlanságot gerjesztettek; s így nem egészen tisztta. Mit a kir. tábla sententiájában felhoz, hogy t. i. élelemkeresés forog fenn, az nem kérdés, mert az élelemkeresésnek sokféle módja van; hány

szegény fiatal ember, prokátor el tud itt Pesten élni, annyival inkább oly tanult, olvasott, nagy eszű fiatal ember, mint ő! Ez tehát nem melegség, ki kell mondani a bűnösségét. Továbbá hiúság, mások által való felingereltetés, nem oldják ugyan fel a büntetés alól, hanem az imputatiót lágyítják. Ezek s egyebek fel vannak hozva a kir. tábla sententiájában is, de a büntetés még sincs aránylag a vétkekhez mérve. Ha ezen mértéken fogja a kir. tábla ítéleteit, s büntetéseit mérni, hogy az ily magában nótára tehetetlen embert, a roszt beszédek hirdetéséért őt esztendőre kárhozzat: miféle büntetés marad majd a nagyobb s terheőbb vétkekre? Ítéletem az, hogy azon 3 esztendő legalább kettőre szállíttassék le.

Lánczy: A befogásról szólni sem kell, szólni sem érdemes. Igaz ugyan, hogy a nótában ordinarie nincs helye az elfogatásnak; *de ususában vagyunk*; mindennap tapasztaljuk, hogy a ki 3 roszt huszast ver, vagy bankót csinál, mindjárt elfogatik, még pedig magok a vármegyék elfogják minden citatio nélkül, s magam is nem egy vármegyében tapasztaltam. Így őt is el lehetett fogatni. Erre ugyan azt mondják, hogy hát így is a megyékkel kellett volna elfogatni; de ám épen a megyék pártolták; ezek tehát bizonyosan el sem fogatták volna. Hogy lehetett volna hát ezeket felszólítani csak arra is, hogy *fiscalis actio alá* vegyék! más mód tehát nem volt, őt nem is *annyira rabba tenni*, mint oly állapotba helyeztetni, hogy ne árthasson, veszedelmes tudósításait ne folytathassa. Ha tehát valamit teszünk ki a sententiában erről, úgy azt tegyük ki: «hogy nem volt más medium őt extra nocivitem ponendi».

Magára a vétkekre nézve lelkiismeretem meggyőződése szerint meg kell vallanom, hogy *különös veszett, kárhozzatos* törekvést, s bünt látok itt. Kitészik az minden actáiból: programjából, pagelláiból, naplójából, benevolumából. Előttem világos, hogy minden igyekezete csak *anarchiára vergált*, minden felsőség, auctoritas, ősi institutiók, constitutio, nyugalom, közbátorság, s minden rendnek felforgatására; sőt ő felsége méltóságának, fő tisztviselőknak, ítélőszékeknek lealacsonyítására, lábbal letapodására. Incalculabilis, felséges tábla! mind ezeknek a következtetése, a *jelenkor az ifjúság egész egy generatióra el van veszve (!!!)* megvesztegetve, kik majd valaha könyves szemekkel fogják ezen időket megsiratni!! Még a hiú élelmes, dicsőségre vágyó, s belátástalan öreg emberek is el vannak csábítva! Ki tudja mikor irtathatnak mind ezek ki, *minden törekvés s igyekezet* mellett is! Az erectio is igen világos, olyan, melyet példásan meg kell büntetni, hogy ha egészen el nem fojtatik is, de *egyhamar ki* ne üssön. Már a bírónak imputálni kell *mindent az ilyenben*, a mit csak lehet, s ha könnyítések nincsenek, a poena ordinarianak van helye. Ötven esztendő is kell felséges tábla! míg azon kárhozzatos principiumokat ki lehet irtani, melyeket ő itt elszórt. Ennek ellenében elenyésznek azon könnyebítések is, miket a kir. tábla előhoz a sententiában: «hogy mások

beszédeit s principiumait hirdette, nem a magáét. hogy nem ő a concipiens, hanem csak hirdető. Mert ezen veszedelmes mételet is leginkább ő *verte társai fejébe*. A 4 esztendő is kevés, *példanélküli kevés*; no de én nem akarom terhelni, tehát csak megelégszem vele.

Almácssy: Meg vagyok győződve lelkiismeretemben, hogy más nem mondhatok, mint azt, hogy a vádlottat be lehetett záratni; s más célirányos eszköz nem is volt. mint az, hogy ő csak bezáratva védelmezhesse magát. De mind e mellett az egész elfogásról a sententiában *szót sem kell tenni*: 1. mert a kir. tábla semmit sem szólván ezen dologról, tacite ugyan helyben hagyta a befogást, de mind a mellett az egészet elmellőzni kívánta. Ha tehát mi róla szólni fogunk, akkor a fels. tábla mint egy *excusálni*, mentegetni fogja azon elfogatást, s a kir. tábla hallgatását; vagy legalább úgy fog az *ország előtt* látszani. Azután 2. ha ellenkező ítéletet hozunk, mjnt a kir. tábla, azt az új törvény szerint motiválni is kellene. Én még a jurisdictiókat, — melyek pártolták, s így el sem fogatták volna, — megvallom, *nem akarnám a sententiába* belehozni, s így hagyjuk ki inkább az egészet. Supersedealjuk ezen kérdést; ha gravamenek *követelik*, vigyék a diaetára, megfelel ott ő felsége.

A vétket tekintve, *lelkiismeretemet* eleget igyekeztem erre nézve erővel is megnyugtatni: de hiába! ki kell mondanom, hogy igen kevés van a kir. tábla által ezen embernek imputálva. Hogy a parancs nem közöltetett, távolról sem mentesség, miért nem ment oda megnézni? Hogy azt hozzá nem vitték, kezeibe nem adták, igen jól, igen okosan tette a vicispán; mert *tudni való*, hogy kihirdette volna, fellármázta volna vele az egész országot, s akkor is csak azt tette volna, a mit most, hogy nem engedelmeskedett, folytatta veszedelmes ujságát, a jurisdictiókat pártolásra lázította. Ez már több magában, mint a mit a kir. tábla összesen imputált. Már van-e az ily protestatióknak, pártfogásnak, védelmezésnek a felség ellen constitutionalis országban helye? van a diaetán, ott meg is felel ő *felsége*. De hogy extra diaetam, hogy lehessen ilyen embereket privatum védelmezgetni, azt meg nem foghatom. Én ha allevians circumstantiák nem volnának, nem *volnék képes őt* a poena ordinaria alól felmenteni. Így is legalább 5 esztendőről gondolkoztam, de mivel minden embernek *könyörületesen* kell lenni, megelégszem a 4 esztendővel.

Szirmay: Az elfogás dolgában ugyan nem volna nagyon szükséges ítéletet hozni, de világos, hogy nemcsak más módja nem volt, de tökéletes jussa is volt a *kormány*nak őt elfogni, mert ő mint tudhatni, a maga merészségében bizonyosan szintügy folytatta volna az eltiltás után is pagelláit, a mily vakmerőséggel adta ki azelőtt. — A sententiában ezt tehát bátran előadhatjuk, mint szinte azt is, miért kellett őt a kormány^{nak} elfogni, nem a jurisdictióknak. A jurisdictiókat az igaz, *nem lenne jó bele hozni*: de hát ezeket ne említ-

sük benne; mert hiszen nem ezek, hanem ő maga volt oka elfogatásának; mért nem engedett az inhibíciónak? Ezen kívül még birtoktalansága is kívül az actákból.

A büntetésre nézve az alleviamenek miatt, én megnyugszom a kir. tábla ítéletén.

Kárász: Az első kérdésre nézve, vagyis a formalításokra nézve meg kell vallanom, hogy az én véleményem ez: törvényünk van arról, hogy a letartóztatás elfogás hűtlenségi perben nemesek ellen ítélet előtt nem lehet, ez szabály. A bal vélemények eltávolítására tehát ki kell jelenteni, hogy ezen esetben a letartóztatásnak helye, sőt szüksége állott elő. Mert ezen közönséges szabály alól kivételek vannak akkor:

1. Ha a megszökéstől félhetni, és 2. ha másképp nem lehet a bűnöst oly állapotban tenni, hol ne árthasson. Midőn a jelen esetben mind a két ok fenforog, ezennel a letartóztatást semmiképp ellenvetni nem lehet.

Cziráky: Tehát kitétessék-e az ítéletben?

Kárász: Mindenesetre kitétessék.

Mi a tettet illeti, az engedelmisség megtagadását imígy-amúgy az menti, hogy a parancsot a szolgabíró eredetiben nem közölte, s így véleményem szerint a csalhatlanság igazoló jegye nem volt jelen. De az újságokból és a Bars s más megyékhez benyújtott esedezésekből, vagy is inkább ezeknek felhívásaiból azt lehet kivenni, hogy azon szolgabíró által tett tiltásról minden esetre meg volt győződve. Már pedig a haza minden polgára engedelmeskedjék a tisztviselőségnek, nádornak. annyival inkább a felségnek, noha törvénytelen is a parancs vagy pedig törvénytelenül legyen a parancs, különben szenvedni a következtéseket, valamint a perben, ki a bírói parancsoknak nem enged, magának tartozik tulajdonítani a következtéseket. De ezen pernek egész tartalma azon szabados elveknek és beszédeknek közzétételében foglaltatik. A beszédekre nézve ezeket mi korán, időelőtti ítéletűeknek, józantalanoknak mondjuk, hasztalan véleményes siránkozása a többség ellen. De vigyázni kell, nehogy ezen véleményes siránkozás annyira kibuzogjon, hogy a véleményüldözés személyüldözésnek vétessék, miként már nálunk szokásba jött; mit is leginkább ezen tudósítások okoztak. Ez ellen tehát mindenesetre megelőző eszközt kell használni; s következtésként ezen tudósítások kiadását, beszédek közlését, az én véleményem szerint is büntetni kell, de mégis a kir. tábla ítéletét nem hagyhatom jóvá, hanem én is a mélt. ugoceai főispán úr ítéletéhez járulok. (4 év.)

Matkovics: A mi az ő fogságának kérdését illeti, egyetérték a mélt. gömöri főispán úrral (Almássyval) a tőle előadott okoknál fogva.

A tette nézve: úgy látom nem forog itt fel olyan engedetlenség, lázadás vagy veszélyes elveknek készakarva tett elhárítása,

hogy a kir. táblától szabott büntetést nagyíthatnánk; hanem az eny hitő körülmények, és ugyancsak az ott előszámlált terhelések miatt azon ítéletet helyeslem.

Lányi: Ha beszélők lázítottak, káros principiumokat hirdettek s így bizonyosan kemény büntetést érdemelnek: úgy a publicáló hirdető mindenestre még keményebb büntetésre méltó, mert ő azokat még deliberative, systematice megrögzött szándékkal terjesztette. S így én is megegyezem a négy esztendőben.

(*Felszólítatva.*) Véleményem erre rézve az, hogy a sententiába egyenesen bele menjen, hogy domiciliuma nincs, hogy más mód nem volt, meg a mik már előadattak.

Lánczy: Én is azt mondtam, hogy semmi se tétessék ki, de ha tétetik, úgy az tétessék: hogy impossessionatus, elszökhetett volna. s más mód nem volt, őt extra statum nocivitatís ponendi.

Péchy: Az elfogatás, véleményem szerint, ezen esetben megtörténhetett; nemcsak ellehetett, sőt szükséges is volt őt elfogatni; mivel bizonyosan folytatta volna ujságát, mert protestált is, a mit olyan erectio formának lehet venni.

A mi már a factumot illeti, s azon beszédeknek hirdetését, én azokat mind úgy nézem, mint a különböző gondolkozások egymással való küzdését. Már ez a collisio kétfelé válás az országban honnan van? 1791-ben mindnyájan átlátták az országban, hogy törvényeink tele vannak fogyatkozással, igen szükségesek, elkerülhetlenek az újítások, s új törvények hozatala. Ki is küldettek a sokféle deputatiók, s ezek ki is dolgozták operatumaikat. De ezek annyi időök óta mindössze a mult diaetán először vétettek fel. De igen sok, a mit oly régen 1791-ben dolgoztak ki, már most meg nem állhat. Némelyek pedig ezt akarják, mások meg azt, hogy azok álljanak most is. Innen a nagy collisio! Ez nagy alleviamen, s én ezen tekintetből, s más előszámlált mentségek miatt is őt még egy esztendőre ítélem.

Végh, királyi táblán előadó: A kir. tábla sententiáját, vagy a 4 esztendőt méltóztatik még egygyel megtoldani?

Péchy: Cum imputatione perpessae detentionis, még egyre ítélem.

Perényi: Hát az elfogatás a sententiában kitéssék-e?

Péchy: Igen, mert ez itt meritorialis kérdés.

Cziráky: Mindenestől egy esztendő hát?

Péchy: Igen mindenestől.

Bathhány: Minthogy több esetek vannak arra, hogy a hűtlenséggel vádlottak szabadon tehetési parancsot kértek, s ők magokat csak így védhették szabadságban, innét nyilván van, hogy a hűtleneket, kivált vagyontalanokat, el lehet fogni. A tette nézve, midőn az alperes törekvése nyilvános, hogy az országot folytonos nyugtalankodásban akarta tartani, a sértegető beszédek elterjeszteni, én a kir. tábla ítéletét egy évvel súlyosítom.

Gosztonyi: A formalításokra nézve alázatos véleményem az, hogy ámbár szükséges volt az elfogás, az ingerlésnek s veszedelmes lázításnak megszüntetéséért, de erről a sententiában ne szóljunk. Mert ez igen szokatlan, ez ő felségéhez tartozik, az ő jussaiba vág; panaszolkodjanak érte, ha tetszik s a *hol lehet és kell*, ott majd kapnak rá feleletet.

A kir. tábla ítéletével én sem elégszem meg: sokkal nagyobb bűnös ő. En is négy esztendőre szavazok.

Bornemisza: Kétségtelen, hogy a kormánynak joga volt őt elfogatni és letartóztatni, minthogy pedig a kir. tábla az ő ítéletében ez ügyről semmit nem szól, tehát erről mi is hallgassunk.

A büntetést illetőleg azokhoz csatlakozom, kik őt négy esztendőre elítélték.

Végh: A letartóztatást illetőleg az én nézetem is az, hogy ezen ügy mellőztessék, úgy, a mint a kir. tábla tevő — szükségből; s általában semmi említés ne tétessék.

Cziráky: Az elfogatást illetőleg a többség határozatát kell kijelentennem, hogy ez az ítéletben kimondassék az indokokkal együtt.

En ugyan nem látom be az okot, de alávetem magam a többségnek.

Ezen szomorú per érdemét tekintve, mind az ügyész által mondott sokféle párbeszédnek, nemkülönben a két fél által a perben mondott beszédek alapján fájdalommal látom, hogy világosan be van bizonyítva ellentállása, melyet maga ellenmondássu, ezen halatlan tény magában véve eléggé bizonyít; mind pedig ezen eltiltott lap folytatása; ezen tény gonoszságát azonban gyengíti az, hogy ezt az élet fentartásáért tevő. Ugy szintén világosan be van bizonyítva, hogy ő gonosz hűtlenséggel hintette a magot minden felsőbb tisztség ellen; zavarta a békét, s hogy a híveket a kir. rendeletek megvetésére ösztönözte.

Már pedig a birodalom azon arany-kapocs, melyen az egész ország lakóinak békéje, s a polgárok közti társas viszony nyugszik.

Látom, hogy be van bizonyítva a lázítása, mely a jelen kort, s a körülményeket tekintetbe véve a legveszedelmesebb.

Mindezeknek dacára én meg volnék elégedve a kir. tábla ítéletével, a többségnek azonban tetszett azt négy esztendőre kiterjeszteni az elszenvedett fogságon kívül.

Végh előadó: Kegyelmes uram! felséges tábla! motiváljuk-e ezen sententiát, vagy csak mint szokás, azt tegyük bele: hogy a tek. kir. tábla ítéletében felhozott, s ott bővebben előadott okok miatt azon ítélet négy esztendőre határozatik.

Többen: Jobb lesz csak így szokás szerint.

Lánczy: A «határozatik» helyett: kiterjesztetik.

Többen: Így legjobb lesz.

Mindössze a Kossuth fogsága 5 esztendői és 6 hónapot tesz, mire ítéltek, de május 4-én 1840-ben kibocsáttatott s eltöltött fogsága 3 évet tesz.

Közli: KERÉKGYÁRTÓ ELEK.

NAPJAINK TÖRTÉNETE.

(A törvényhozás 1869-től 1885-ig.)

I.

1. Országgyűlés, kormányelnökök, pártok, Tisza Kálmán, főrendiház reformja.

Az országgyűlés képviselőházának az előbbi rendi nemesi, papi, városi helyett, népképviselőivé átalakulása óta, a király és nemzetgyűlés, mint a törvényhozás két tényezője közti viszony, a törvényalkotására nézve megváltozott. Azelőtt a király és országgyűlés le- s föliiratokban érintkezett, az udvari kancellaria, mint kormány közvetítésével. A királynak főgondja volt, hogy az országgyűlés a hadsereg kiegészítéséről s ellátásáról intézkedjék; egyebekben a törvényhozás kezdeményét többnyire a rendekre hagyta, a megerősítést magának tartván fenn. A rendek pedig a sérelmekből, kormány elleni panaszokból, soha se fogytak ki. 1848 előtt, a nemesség országgyűlését úgy tekinték, mint a sérelmek legbiztosb gyógyszerét. A parlamenti kormányforma és népképviselő pedig, élén felelős ministerekkel, különösen a költségvetési vitákban, alkalmat nyújt egyes képviselőknek, az ország java előmozdítására célzó nézeteiket, indítványait, törvényjavasolataikat előterjeszteni.

Andrássy gróf kormánya 1867-ben Pesten mostanig egy ideiglenes országházban helyezé el a képviselőtestület üléseit. A főrendek pedig ezek helyét, a nemzeti muzeum nagy termében foglalák el. Egy az ország méltóságához illő diszpalotának 15 millió forint költséggel tíz év alatt felépítését 1884-ben határozottatott el.

1. A képviselőház.

A népképviselői vagyis parlamenti kormányforma óta, a három éves országgyűlés kezdetén, a király, a kormány által készített beszédben, előadja a tanácskozás fölveendő tárgyait. E trónbeszédre a felsőház és a képviselőház külön föliiratokban válaszol. A képviselők pártjai külön válaszfelirati javaslatokkal állnak elő. A többség dönt. A válaszfelirati vita a pártok erőmérkőzésének és számarányának próbája.

A főrendek elnöke az ő felsége által kinevezett országbíró. Az alelnököt is a király nevezi ki.

A képviselőház megalakulása így történik: A legidősb képviselő, mint korelnök, és a legfiatalabb hat korjegyző, átvesszik a megválasztott képviselőktől szabályszerűen kiállított megbízó-leveleiket. A korelnök sorshuzás útján ideiglenesen kilenc osztályba sorozza a 413 képviselőt (kikhez utóbb, az újabb végleges osztályozás alkalmával a 40 horvát képviselő pótlólag soroztatik be). Az osztályok megvizsgálják egyik a másik megbízó leveleit, s észrevételeiket a ház előtt elnökük által kijelentik. A korelnök, a bejelentések folytán, azokat, kiknek okmányaik hiányosnak, azok pótlására figyelmezteti; a kiknek választása ellen kifogások tétettek, vagy a kiket két helyen is megválasztottak, a megalakulandó képviselőház s az állandó igazolási bizottság részére intézkedés végett föntartja.

A kifogástalan képviselők többsége azután három évre megválasztja a ház elnökét, egy évre az első- és második alelnökét a tanácskozások, és hat jegyzőjét a naplók vezetésére; hetedik jegyző: a horvátoké. Az állandó s rendkívüli 30—40 bizottságokba, — a kormányzat ágai szerint — a közigazgatás jog-, pénz-, igazoló-, honvédelem s ügy- a delegatióba, a naplóbírálat, könyvtár, gazdaság stb. ügyeiben szakterfiak szótöbbséggel választatnak külön az országgyűlés mindhárom évszakában.

Mindkét házban, a tanácskozás tárgyát, a kormányelnökkel egyetértőleg a ház elnöke tűzi ki. A kormány vagy egyes képviselők által benyújtott indokolt törvényjavaslat, egy e végett választott bizottságnak adatik ki véleményes jelentés végett. A bizottsági előadó a javaslatot indokoltan ajánlja. A feliratkozott melletti vagy ellenpárti szónokokat, a soros jegyző, fölolvastva hívja fel. Az elnök, a szónokot, ki a tárgytól eltér, vagy sérteget, egyszer kétszer rendre utasítja, harmad ízben leülteti. A szónok, ha nem ha személyes ügyben, vagy félreértett szavai magyarázatára, csak egy ízben szólhat. az előadó azonban és az illető minister felvilágosítólag több ízben is közbeszólhat. A többség felállással, vagy szavazással határoz, mire legalább is száz képviselő jelenléte kívántatik. Valamely indítvány vagy valamelyik ministerhez intézett interpellatio végett a ház asztalán nyitott könyv áll. Az interpellatióra az illető minister, vagy kormányelnök 30 nap alatt tartozik az interpelláló jelenlétében válaszolni, s ha ez a választ ki nem elégítőnek találja, annak napi-rendre kitűzését kérheti. A letárgyalt törvényjavaslatot háromszori felolvasás után a ház egyik jegyzője a főrendekhez átviszi, hol az, az ottani bizottságnak véleményezés végett kiadatik, a nyilvános ülésben tanácskozás alá vétetik, s észrevételekkel vagy a nélkül, a képviselőházhoz visszaküldetik. A két ház elfogadta törvényt a király szentesíti. A képviselőház rendszeren szeptember végén kezdi meg a három éves ciklusban — tehát három szakaszban — a maga üléseit az ünnepi szünetek kivételével naponkint folytatja és a nyár elejével végzi. A főrendek ritkábban tartanak üléseket. A három éves

országgyűlések, a mindannyiszori képviselőválasztások alatti izgalmak mérséklése tekintetéből öt évesekké fognak átalakíttatni. — A képviselők napi díja 5 frt 25 kr, és 800 frt lakbér.

2. *Pártok, kormányelnökök.* A kiegyezés első éveiben, annak alapján, legerősebb volt a *Deákpárt* másként *jobbpart*, egyszersmind *kormánypart*. Ennek egyik árnyalata Sennyei Pállal a régi conservativekből «széljobb» nevet viselt, mely rövid ideig tartott. A mintegy 70 tagú «balpárti» ellenzék, vagy *balközép*, élén Tisza Kálmánnal és Ghyeczyvel, pár évig részt vett a delegatióban; utóbb mégis kimaradt, azon korábbi elvénél fogva, hogy a közösügyek ne a delegatio, hanem a monarchia két parlamentje által intéztessenek. A *szélbal*, mely az 1848-iki alapon az uniót Ausztriával a fejedelem személyében követelte, s mely a közösügyi kiegyezés ellen 1867-ben csak tíz tagjával protestált, 1869-ben — Bosznia megszállása miatt, már 77 taggal állott ki, élén Simonyi Ernővel és Irányi Dániellel, kik a hosszas számkivetésből 1867-ben érkeztek vissza. A nemzeti-ségi pártban, a szerbeket: Miletics Szvetozár és Polit Mihály, az oláhokat: Babes Vince és Mocsonyi Sándor, a tótokat: Paulini Tóth Vilmos képviselte. Az erdélyi oláhok üntetőleg elmaradtak. Az erdélyi szászok, nemzetiségök s régi kiváltságaik mellett külön pfalanxban harcoltak. A horvátok, miután kívánataikat a nekik nyújtott «fehér lapra», némi módosítással, az 1868: 30. tc.-ben foglalt kiegyezésben megnyerték, a közösügyekben a kormánnyal szavaztak. A politikai pártok saját külön klub-helyiségökben tartják tanácskozásaitak.

A Deákpárt, melyben a közösügyi kiegyezés mestere, Deák Ferenc vezeti a tanácskozást, míg nem 1873-ban megbetegedett, 1875 kezdetéig tartott. Ez idő alatt — 1867—1875-ig t. i. a kormány élén, miniszterelnökök álltak: Andrássy Gyula gróf, ki 1871-ben a közös monarchia külügyi élére Bécsbe távozott. Utána Lónyai Menyhért, elsőben magyar, majd közösügyi pénzügyér, 1872 végéig volt kormányelnök, midőn az ellenzék azon vadjára, hogy állását magán céljaira használja, lelépett. Egyébként mily sok érdemű ember volt, mutatja, hogy ő mint a magyar akademia, földhitelintézet, országos gazdasági egylet, tiszaszabályozási társulat s a dunamelléki reformált egyházkerület világi elnöke, szolgálta a nemzet s társadalom ügyeit. Utána a jó Szláv Józsefet beszélték rá a kormány elvállalására; ő azonban annak terheit nem sokára a vállalkozóbb Bittó Istvánnak, ismert jogügyérnek engedé át. A kormány rossz gazdálkodása különösen a vasútak rohamos és nem mindig célszerű építésénél tűnt ki; minthogy a ministerek és barátaik, a vasútakat az ország költségén saját birtokaik felé irányíták, honnan a családi és görbe vasútak gúnynevezete. Miután Lónyait, az ő u. n. «vacsora pártjának» az elnöki székbe visszajuttatni nem sikerült, az ellenzék részéről Ghyczy Kálmán kis időre, eredmény nélkül kísérle meg a pénzügyek zavarát rendbe hozni; és Sennyei Pál sem vala rábírható

új kormány alakítására, félévig br. Wenckheim Béla kormányelnökléte alatt *Tisza Kálmán*, a balpárti ellenzék eddigi vezére, tekintve a haza veszélyben forgó gazdasági ügyeit, vállalkozott a heraklesi munkára, a belügyekre s az általa eddig ostromolt közösgyűgynek, az eddigi alapon védelmére, hogy miként egykor a keresztény-üldözö Saul, felsőbbi intelemből egyszerre váljék a kereszténység Pál apostolává. Tisza kormánytársakul maga mellé vette Széll Kálmánt, a pénzügyre, Péchy Tamást a közlekedésre, 1875. márc. 2-án. A harmadfél száz ügy gúnyolt mamelukból álló eddigi kormánypárt, beleolvadt az eddigi kisebb balközépbé, mely ama már poshadtat fölfrissíti s mely egyesült — fusionált — két pártnak, az azótai kormányelnök, ki egyszeremind a belügyeket vezeteti s ki annak lelke: — *Tisza Kálmán* — a *szabadelvű* párt nevet adá

3. *Tisza Kálmán*. Az új kormányelnök erélye és ügyessége az 1875—78-iki országgyűlési ciklusban két súlyos próbát állott ki: az 1867-ben Ausztriával tíz évre kötött kiegyezés megújítását 1877-ben, és Bosznia megszállását 1878-ban. Tisza kényszerülve volt az általa eddig kárhoztatott közösgyűgyek és delegatio védelmére kelni. A szél-bal, kedvezőbb állásból sürgeti az önálló had-, pénz- és külügyeket. Ámde a helyzet politikája nem engedé egyoldalúlag szakítani Ausztriával. Tisza felszólítá Sennyeit, vagy bárkit, ha tömör parlamenti pártot s többséget bírna maga köré gyűjteni, s az általa kivivottaknál kedvezőbb pontokat kieszközölni, (1877.) A kiegyezés harmadizben megújítása az 188^{5/7}-ki országgyűlés teendője.

A kiegyezési tárgyalásokkal egy időben folyt a török ellen, előbb a szerb-montenegrói, majd az orosz háború. A mi szerbjeink seregestül siettek szavántúli rokonaik segélyére. A mi egyetemi ifjúságunk küldöttei a magyar-török barátság föltüntetésére ellátogattak Konstantinápolyba. A látogatást onnan viszonozták 1877 elején. Midőn ezen évben a roppant orosz hadsereg Romániába, majd a Dunán át Bulgáriába nyomult, némely heves fők Plevna ostroma alatt szerették volna a magyar kormányt az orosz ellen háborúba ugratni: Boszút Világosért! jelszóval. (Mínta bizony az 1849-iki orosz invasiónak nem az autokrata Miklós császár, hanem a honvédekkel rokonszenvező orosz katona és nép lett volna az oka. Ausztria császára parancsára a magyar katona is harcolt a franciák és olaszok szabadsága ellen.) Tisza Kálmán figyelmeztetést kapott, hogy a háború előkészület nélkül, oly hamar, oly szigorú télen, meg sem történhetik; a byzanci erkölcsű török kormány pedig, velünk közrefogás helyett, áldozatok árán is hirtelen kibékülhet a muszkával, ki aztán egész kész erejével ellenünk fordulna: minek készületlen nyakunkra zúditni a nagyobb erőt, s bizonyos veszélynek kitenni békés fejlődésünket? Az 1878-iki év ősz kezdetén, Bosznia akkori megszállása alkalmából, mindkét ellenzék, egyik a volt Sennyei-, most úgy gúnyolt *«chabarék-párt»*, Apponyi Albert gróf és Szilágyi Dezső vezénylete

alatt, — másik a szélbali vagy függetlenségi, Verhovay Gyula fölrirati javaslatával, erős támadást intéztek a Tisza-kormány ellen. A három — a főrendekével — négy felirati javaslatához járult Polit Mihály: a szerbek, Mihalovics: a horvátok részéről; amaz sajnálkozó célzással, hogy Bosznia, melynek lakosai nyelvre, vallásra felében szerbek, inkább megillette volna Szerbiát, mint Ausztria-Magyarországot; Mihalovics indítványa ellenben nagy örömét fejezi ki Boszniának, a magyar korona ez egykori vazall-tartományának visszafoglalása iránt. A horvát követek híven is támogatták a nem nagy számtöbbséggel bíró kormányt a két ellenzék fenyegető párt-súlya ellenében. Széll Kálmán pénzügyér, a Bosznia mogszállásával keletkezett, s még leendő sok költség miatt, az ország financiáinak valaha súlyegyenbe hozását nem remélve, tárcáját letette (gondolván az egyszeri francia financier-vel: adjatok jobb politikát, adok jobb financiát). Szapáry Gyula gr. a letett tárcát bátran fölvette, s azóta nem csekély küzdelemmel és ügyességgel, bizvást vezeti azt a kiadási s bevételi mérleg súlyegylene felé.

Az 1881—83-iki országgyűlési cykluson át is annyi szerencsével, mint erélylyel vitte a kormányt Tisza Kálmán, folyvást küzdve a vele versengő Apponyival és Szilágyival, mint a mérsékelt ellenzék fejeivel, és a szélbali párttal. Az ő gyorsan, biztosan és élénken visszavágó dialektikájával, emlékeztet a francia Guizot-ra, a kath. államban prot. kormányelnökre, kit hét évi kormányzata után parlamenti többséggel, az 1848. febr. forradalom buktatott meg. Tisza Kálmán a küzdelmes parlamenti életben ritka szorgalom, tapintat, kitartással, 1885. márc. 2-án, kormányának tíz éves jubilaumán fogadta számos híveinek szerencsekívánatát. (Egyik ellenzéke őt a cövekhez hasonlítja, mely minél többet ütik, annál erősebben áll.)

4. Az 1885-iki országgyűlés legfontosb törvénye — ápril hóban — a *főrendház reformja*, mely már három előző trónbeszédben volt tárgyalásra ajánlva, de a törvényhozó testület által érintetlen maradt.

Ezt előzőleg adjuk a pártok s az országgyűlés egyéb dolgainak rövid ismertetését.

Az 1885. év ősz elején, mint az országgyűlés — három éve 1885^{5/7}. új forgása kezdetén — a kormány *szabadelvű pártja* mellett, ennek két ellenzéke, mindegyik új nevet vett föl: az Apponyi-Szilágyi: előbb mérsékelt-, most *jogi alapon álló ellenzék*; mely elfogadja a közös ügyet, részt vesz a delegatióban; a különbség a kormány irányában, ennek szigorú bírálata mellett, nem annyira elvi, mint inkább személyi. Az Irányi-Mocsáry, eddigi szélbali: *1848-as és függetlenségi pártnak* nevezi most magát: tehát Ausztriával csakis a fejedelem személyében sürgeti az uniót, épen úgy, miként a horvát Strossmajer és Starcevicz párt, Magyarországgal csak egy fejedelmet, de nem közöstygeket akar. A 48-as párt Kossuthban látja tiszteletbeli vezérét,

holott ez több ízben nyilvánítá, hogy ő nem 48-as, hanem 49-es, azaz, hogy ő Magyarországnak külön fejedelmet akar, külön Ausztriának.

E három párton kívül, negyedikül, tizenhét taggal, az *antisemitáké* lépett föl, és pedig míg ama három első párt a trónbeszédre, mindegyik a maga elvei szerint egy-egy, az antisemiták három válaszfelirati indítvánnyal álltak elő, nem annyira faj- és vallásfelekezeti gyűlöletből, mint inkább azon aggodalomból, hogy a zsidók, mint kiválólag kereskedők s pénzüzerek, a keresztény föld- és kézműves néposztályt elnyomják, s a munkát a tőke rabszolgájává teszik. E párt, már az első évszak végén magában meghasonlott.

A több napig tartó válasz-felirati viták után, melyekben főleg az antisemiták szerepeltek, szótöbbséggel a kormánypárt felirati javaslata fogadtatott el.

Ezután bemutató a pénzügyér a jövő évi költségvetést, mely, valamint a kormány több rendbeli törvényjavaslatai, az illető szakbizottságoknak elbírálás végett kiadatott.

Majd a delegációba, a képviselő-, főrendiház, s a horvátok részéről összesen 60 képviselő megválasztatott.

Az osztrák és magyar delegáció elé, külön mindegyiknek, a közös pénz- s hadügyér, bemutatják, a közös hadi, pénz- s külügyi budgetet. Az illető közös minister, mindegyik fél bizottsági és nyilvános ülésein, adatait megokolni, fölvilágosítani, jelen van. A külügyér, monarchiánknak a külhatalmak irányábani viszonyát ismerteti. A két delegáció izenetváltásai, eszmecseréi, a költség- s fölirati viták eltartanak 3—4 hétig. A delegáció bevégezvén a maga dolgait, a képviselőház, mely azallat szünetelt, csak bizottságaiban működött, megkezdi a jövő évi költségvetés tárgyalását.

Az előirányzatnak pontonkénti megvitatása az egész állami életet felöleli: tehát több hetet vesz igénybe. Ha tehát a képviselőház a munkát — miként most, — a karácsonyi szünetidőig be nem végzi: a kormány az adó kivethetésére, pár havi engedélyt — indemnity-t — kér a háztól.

A főrendiház reformja fölötti tárgyalás, a képviselőházban, a költségvetés bevégeztével február elején vette kezdetét, melyet a kormány ily cím alatt: Törvényjavaslat a főrendiháznak felsőházzá átalakítására, 28 pontban nyújtott be. — E szerint a születési és címzetes mágnások közül a felsőházba meghívandók lennének: 1. *a*) a cs. k. ház főhercegei; *b*) az országbárok, vagyis a m. k. udvar törvényes főtisztjiei; *c*) a legalább 3000 frt egyenes adót fizető született mágnások (ilyen lenne mintegy 250. Vannak nem mágnás földesurak s gyárosok, 3000 frtnál többet adózók). 2. A hitfelekezetek főpapjai s egyházi főnökei közül: *a*) a római- és görög-katholikus, va amint *b*) a görög-keleti, oláh- és szerb megyés-érsekek és püspökök; *c*) a két evangélikusok öt-öt püspökéből és egyházkerületi öt-öt segéd-

gondnokából a választás szerint legrégibb 3—3 püspök és 3—3 főgondnok; d) az unitáriusok és zsidók közül egy-egy egyházfőnök. 3. A kimaradó főispánok és címzetes püspökök valamint az indigenák helyett, a legtöbb adót fizető mágnások számarányában, egynegyed, legfőlebb harmadrészben a kormány oly jeles hazafiakat terjesztve a király elé, kik a főhivatalok, tudomány és ipar körül maguknak érdemeket szereztek. — A felsőház jogköréhez tartozik nemcsak a képviselőház munkájának megbírálása, netán kijavítása: de némely tárgyakra nézve ennek is meglenne a kezdemény-joga.

A jogi ellenzék a legtöbb adót fizető mágnásokhoz, a kormány részéről csak harmincnek kineveztetését, a demokráciának a felsőházban képviseltetésére nézve pedig minden megyéből nyolc évre, egy követnek, a megyei bizottság által megválasztását ajánlotta. A függetlenségi párt szerint, a mágnások, egyházak, törvényhatóságok, maguk választanak meg képviselőiket a felsőházba. — Az antisemiták gúnyosan tiltakoztak, hogy a kormány a párdüchör közé nyúl-bőrt vegyíteni akar. (Az ő szemökben t. i. az új zsidó földes urak: nyúl-bőr-aristokraták.)

A főrendiház u. n. hármas bizottsága, nem fogadta el a felsőházi címet, hanem mint conservatív testület, folytatni kívánja megújított alakban is törvényhozói feladatát. Elfogadja a 3000 frt centust; a r. és g. kath., — úgy a keleti oláh és szerb — valamint a két evang. 3—3 korosb püspök és egyházi gondnok, így az unitárius egyházfőnök képviselétét is; de nem a zsidókét, mivelhogy ezek egyháziilag szervezve még nincsenek. A kormánytól csak ötven egyén kinevezését fogadja el; más ötvenet a 3000 frtos censualisták választásának a kevesb adót fizetők közül — egyszer mindenkorra. A kezdeményezés jogára nézve megjegyzi a főrendek, hogy azzal, valamint eddig éltek (?) ezután is élni akarnak. A bizottság e javaslatát a főrendiházba meghívott 890 egyénből megjelent 315 szavazó közül 286 fogadta el.

A képviselőház, valamint első alkalommal huzamos és élénk vita után elfogadta a Tisza Kálmán és Andrássy Gyula gr., mint a főrendiház vezérszónoka közt létrejött ama főrendi egyezményt, melyhez a kormányelnök a maga állását köté. Az ellenzék oligarchiai irányt lát a főrendiház új szervezetében. A 453 képviselőből 133 ellenében 219 fogadta el a főrendi javaslatot; 100 távol volt. Többség 86; tizzel több, mint az első szavazásnál.

A főrendiek száma a képviselőkével majdnem egyenlő 400 fogván lenni, a szavazás nem leend kitéve azon árapálnak, hogy míg 900 meghívott mágnás közül néha csak 20—30 cseng-bongott a tanácssteremben, a vegyes házasságban 400-ra szőkcent, ekkor is csak az indigenák szavazata döntött.

A képviselőház elfogadván a főrendek saját házukat érdeklő szabályait, a harmadizbeni szokásos felolvasás és szavazás mint fölös

munka mellőzésével, azok megerősítés végett a király elé terjesztettek, s erről a főrendek is értesítették. Ez az 1885: 7. tc. rövid története. A képviselőház rendezésére is majd rákerül a sor. Azon régi kiváltság Erdélyben nem maradhat tovább, hogy néhány 2—4000 lakosú községnek egy-egy, a 230,000 lakosú Hunyadmegyének két képviselője legyen.

2. Közigazgatás.

1. A *községek*. 1848 előtt ily községek voltak: 1. Szabad királyi városok. 2. Mezővárosok, melyekben országos vásárok tartottak. 3. Közbirtokossági nemes községek. 4. Faluk. Mind négy féle község élén a bíró, a nemeseken: hadnagy, a kir. városokon: a polgármester állott. A mezővárosok és faluk, a földesurak hatósága — úri széke alá tartoztak — kevés kivétellel.

Az 1871: 18. tc. 142. §-al a községeket így rendezi: *a)* rendezett tanácsú városok. Ilyen van 110; és 25 saját törvényhatóságú királyi város. *b)* Nagy községek; melyek a törvényhatóság által rájuk bízott teendőket saját erejükből teljesítik. *c)* Kis községek, melyek más községgel szövetkezve teljesítik állami teendőiket. *d)* A népes puszták vagy önálló adóközséget képeznek, vagy a közelebbi községhez csatoltatnak.

Az 1876: 5. tc. a rendezést folytatja ezekben: I. A községekről általában. II. Községi hatóság s illetőség. III. A községek jogai s teendői. IV. Községi képviselő. V. Ennek gyűlései. VI. Községi előljáróság. VII. Ennek felelőssége. VIII. Községi háztartás. IX. Átmeneti intézkedések.

Ezen törvény szerint, minden honpolgárnak valamely község kötelékébe kell tartoznia, s mindenki csak egy községbe tartozhatik. Erre vonatkozólag, az 1879: 50. tc. a magyar állampolgárjog megszerzéséről és elvesztéséről, 31. §-ában: «azon állampolgár, — úgymond — ki tíz évig külföldön tartózkodik, a nélkül, hogy vagy útlevelét megújítuá, vagy az illető osztrák-magyar consulnál jelentkezni, — magyar honosságát elveszti». E szerint Kossuth Lajos és fiai magukat a magyar állam kötelékéből kiváltaknak, a magyarok ellenben őket folyvást a magokénak tekintik. — Az 1876: 5. tc. szerint továbbá, ha kis község nagy községgé, — ez viszont rendezett tanácsúvá akar alakulni; jelentkezzen az illető megyehatóság-nál. Rendezett tanácsú városoknak önálló törvényhatósággá alakulását az országgyűlés — mint Baja s H.-M.-Vásárhelyét az 1873: 11. tc. engedélyezte. Az 1876: 20. tc. mintegy nyolcvan «előbb saját törvényhatósággal bíró királyi és szabad taksás várost rendel a megye hatóság alá».

1872: 36. tc. Buda és Pest városok egyesítettnek, majd Ó-Buda

is hozzájuk csatoltatik, s az egyesített három város, mint azt néhai Széchenyi István 1830-ban indítványozta, *Budapest* nevet nyert. Az egyesített Budapest főváros, közigazgatásilag tíz városrészsre osztatott.

2. A *megyék*. Megyei törvényhatóság van jelenleg: 64, városi: 25. A korábbi megyék egy része, kivált Erdélyben, új alakot nyert, a volt katonai végvidék polgárosítása, — és a volt királyi szabad népek — jászkunok, hajduk kerülete, a szászok, székelyek, székeinek megyékbe keblezése illetőleg megyékké átalakításai által.

Az 1873: 27. tc. a temes-bánsági és titeli katonai határvidéket akként polgárosítja, hogy a volt román-bánsági ezredet, Karánsebes székhelyvel, Szörény megyévé alakítja. (Az 1880: 11. tc. ezen Szörénymegyét Krassóval egyesíti.) A volt szerb-bánsági ezred részint Temes, részint Torontál megyébe, a titeli volt csajkás zászlóalj pedig Bácsmegyébe kebelezetik. Pancsova, Fehértemplom, Karánsebes városok, saját törvényhatósági joggal ruháztatnak föl.

Az 1876: 33. tc. Némely törvényhatóság területét így szabályozza: a hármás Jászkun kerületből, a Jászságot és Nagy-Kunságot: Szolnokmegyéhez; a Kis-Kunságot: Pestmegyéhez; a szepesi 16 várost: Szepesmegyéhez; Tisza-Füredet s vidékét öt faluval: Hevesmegyéhez csatolja; a hat hajdu városból és vidékéből, Debrecen székhelyvel: Hajdu megyét alkot. Tornát: Abaujmegyével egyesíti. Az erdélyi részekben a magyar-szász székely föld megkülönböztetése s a nyolc magyar megye, öt székely, kilenc szász szék, s más öt vidék, valamint Zaránd és a 18 darabból álló a Felső-Fehérmege megszüntetésével tizenhat megye így alakították: 1. Beszterce-Naszód. 2. Szolnok-Doboka. 3. Szilágy (Kraszna Közép-Szolnokból). 4. Kolos. 5. Torda-Aranyos. 6. Maros-Torda. 7. Csik. 8. Udvarhely. 9. Kis-Küküllő. 10. Alsó-Fehér. 11. Hunyad. 12. Nagy-Küküllő. 13. Fogaras. 14. Szeben. 15. Háromszék. 16. Brassó megyék. Zaránd felében Arad, másik felében Hunyadmegyéhez csatoltatott.

E tc. többi része szól a területi kiigazítás folytán egyesített vagy több részre osztott törvényhatóságok vagyónáról, valamint az új törvényhatóságok bizottságairól és az ezekben eszközendő tisztújításról.

Az 1877: 1. és 10. t.-c. ben az ujdun átalakított megyék tartozandóságai és képviselőválasztási kerületei szabályoztatnak.

3. A *köztörvényhatóságok rendezése*. 1870: 42. és 1874: 33. t.-c.

A) Míg 1848 előtt a tekintetes nemes vármegyét az ottani birtokos és birtoktalan nemesség az általa választott tisztikarral, a királyi városokat pedig az egymást kiegészítő választó polgárok és tisztikar képviselték: az 1870: 42. t.-c. a köztörvényhatóságokat e fejezetekben rendezi:

1. A *törvényhatóság hatásköre*. A megyék s kir. városok, mint önálló törvényhatóságok, a törvény korlátai közt gyakorolják jövőre

is az önkormányzatot s az állami közigazgatás közvetítését, ezen fölül országos ügyekkel is foglalkozhatnak, s megállapodásaikat a kormánnyal és az országgyűléssel közölhetik. Önkormányzati jogánál fogva, a törvényhatóság saját belügyeiben intézkedhetik, tisztviselőit választja, költségeit megállapíthatja; de ezeket és a terhes szerződéseket ministeri jóváhagyás alá kell terjeszteni. Az árva- és gyámhatóságot is ők gyakorolják. A törvényeket kormányrendeleteket saját területükön végrehajtják.

II. *Bizottság.* A törvényhatóság egyetemét egy bizottság képviseli, mely felerészben az ottani legtöbb adót fizető s országgyűlési képviselőválasztásra jogosított honpolgárokból, felerészben pedig a község által választottakból áll. (Az adó, az okleveleseknél és a lelkészeknél kétszeresen számíttatik.) E szám, minden 500 lakos után egy tagot számítva, legalább 48 — legfőlebb 600 — s hat évre választandó lehet, kiknek fele három évenként kisorsoltatik. (Az 1875: 4. tc. szerint választó csak az lehet, ki mult évi adóját a f. évi ápril 15-ig lefizette.) Oly község, melyben legalább 200 választó lakik, külön választó kerületet képez. Ha a választók száma a 600-at haladja, a község e 600 választóval egy kerületet képez. A választók összeírását, a községi előljárók jelenlétében, a közgyűlés küldötte, mint elnök, vezeti.

3. A közgyűlés elnöke: a főispán, vagy a megyékben az alispán, városokban a polgármester, különösen tavasszal a mult évi számadások megvizsgálására; ősszel: a jövő évi költségvetés végett. A közgyűlés hatáskörét a törvény több pontban határozza meg; tárgyait a törvényhatóság állandó választmánya készíti elő.

4. A megyék s kir. városok élén a főispánok, mint a végrehajtó hatalom képviselője. Központi tisztviselők: az alispán (polgármester), jegyző, tiszti ügyész, árvaszéki elnök és ülnökök, pénztárnok, főorvos, levéltárnok, számvévő, közgyám, állatorvos. Kültisztviselők: szolgabírák (városi kapitányok), járási orvos, közgyám, számvévő, kiknek katáskörét a törvény szabályozza. A tisztviselők a bizottság által hat évre választatnak s tetteikért felelősek. A megyék költségvetése évenként négy millió, nyolc- és kilencszázezer frt közt, az állampénztárból adatik ki az illető hatóságoknak, havonkinti előlegben. Az 1883: 15. tc. megengedi a t. hatóságnak, a belügyér jóváhagyásával, hogy az állami pótdadón felül, legfeljebb 3% pótdadót vethessen ki.

B) 1876: 6. tc. 86. §. A *közigazgatási bizottságok tagjai*: a fő- s alispán (polgármester), főjegyző, tiszti ügyész, királyi ügyész, árvaszéki elnök, főorvos, adófelügyelő, állammérnök (1877: 24. tc.), tanfelügyelő, kir. posta s távirás (1882. 20. tc.) közigazdasági előadó, s a törvényhatósági közgyűlés tíz tagja. Ennek hatásköre s teendői a közigazgatási és fegyelmi téren s mint főlebbezési hatóság. Üléseit minden hó első felében tartja. A törvény továbbá előadja:

a bizottság viszonyát az államkormányhoz és a többi törvényhatóságokhoz, s a bizottság tagjainak kötelmeit és felelősségét.

C) Az 1874: 33. tc., az 1848: 5. pozsonyi, és 1848: 2. kolozsvári országgyűlési *képviselőválasztási* t.-cikk módosítását és kiegészítését adja elő 121 §-ban, s VII. fejezetben:

1. Választási joggal bírnak, az ország mindazon becsületes vagy honosított polgárai, — a nők, katonák, cselédek kivételével — kik életök 20-ik évét betöltötték, olvasni, írni tudnak, földművesek, $\frac{1}{4}$ úrbéri telekkel vagy ennyi földdel bírók, kézművesek s más iparosok, kereskedők, 105 frt kereset után adózók. 2. A központi választmány. 3. A választók névjegyzéke. 4. A névjegyzék elleni főlshólalások. (1876: 17. tc.) 5. A választási eljárás. 6. Az összeírás és választásnál közreműködők felelőssége és a választási visszaélések megbüntetése. (A korteseket etetni, itatni, fizetni nem volna szabad; de azért teszik.) 7. Vegyes átmeneti intézkedések. — Erdélyre nézve a választási jogot az 1874: 33. tc. szabályozza. Az 1875: 1. tc. szerint, a kormány kinevezésétől függő, vagy vele pénzügyi viszonyban álló egyén képviselő nem lehet.

D) Az 1883. 1. t.-c. a tisztviselők minősítéséről szól. Állami vagy köztörvényhatósági tisztségre csak azon erkölcsileg kifogástalan magyar állampolgár nevezhető ki, illetőleg csak az választható meg, a ki kimutatja, hogy azon képzettséggel bír, melyet a törvény, a közigazgatási szakban, a szolgálat illető nemére nézve megállapít; jelesen elméleti és gyakorlati képzettségét, a jogi, tan-, orvosi, műszaki, bányászati, erdészeti, posta-távírási, tengerészet-, számvevői, pénztári, kezelési, levéltári, börtönügyi vegyes szakban megkíván.

A községi jegyzőkben, mint a kormány s megyehatóság vidéki végrehajtó közegeiben, s a nép tanácsadóiban megkívántatik, hogy legalább hat középiskolai osztályt végzetek s a megyehatóság előtt a közigazgatás különféle teendőire nézve szó- s írásbeli szigorlatot és legalább az egy évi gyakorlatot kiállották légyen. A községi jegyzők országos egylete, a jegyzői jelöltektől érettségi bizonyítványt a középiskolából, és két évi gyakorlatot kíván a körjegyzők, két vagy több kis község jegyzői. Ezek évi fizetése is, valamint a nagy községekéi, legalább 400 frtban van megállapítva, s jövőben nem a község önkénye, hanem a megyehatóság által fegyelmi úton bocsáthatók el.

E) *Csend- s rendőrség.* A közbiztonság, mely fölött előbb a szolgabírák az ő csendbiztosaik, pandurjaik, fogláraik által (1850-től 1866-ig a zsandárok, a hadrendőrök) őrködtek, az 1881: 2. és 3. t.-c. által, az ötvenes, hatvanas évek zsandárok vagy csendőrök mintájára, a közöshadsereg s honvédségbeli kiszolgált altisztekből szerveztetett az országos csendőrség Budapest, Kassa, Pozsony, Szeged, Székes-Fehérvár, Kolozsvár széki parancsnokságokkal. Budapesten külön rendőrséget szervezett az 1881: 21. t.-c.

A közbiztonság, melyet az alföldön az ötvenes években s utóbb is itt és a Balaton mellékén a rablók ellen a rögtönbiróságok, némely évben 50—80 egyén kivégzésével alig birtak föntartani, 1870 táján Szeged vidékén annyira veszélyeztetve vala, hogy a kormány e végett külön bizottságot nevezett ki, melynek sikerült a községeket sarcoló elhatalmazott rablókat és orgazdákat szigorral — egy időre kiirtani.

IV. *A közigazgatásra tartozó különféle ügyek és rendszabályok.*

A) *A cseléd és gazda közti viszony szabályozásáról*, a gazdasági munkások- és napszámosokról, az 1876: 13. t.-c. intézkedik 123 §-sal, e fejezetekben: I. A cselédekre vonatkozó általános intézkedések. A gazda és cseléd kötelességei. A szerződés megszűnése a gazda és család részéről. II. Különleges intézkedések. Házi vagy belső- és külső-cselédek. III. Szolgálati cselédkönyvek. IV. Cselédszerzők. V. Mezei munkások, napszámosok. VI. A jelen törvény áthágóinak büntetése. VII. Illetékes hatóság.

B) *A közegészségügy rendezés.* 1876: 14. t.-c. 176 §.

Első rész. Egészségügyi intézkedések. I. Általános határozatok. II. Intézkedések a közegészség előmozdítására és megőrzésére. III. A gyermekek és iskolák iránt. IV. Az állami fogházak és börtönökről. V. Segélynyújtás a balesetek alkalmával. VI. Orvosi gyakorlat. VII. Szülésznői gyakorlat. VIII. Kuruzsolás. IX. Kórházak, gyógyintézetek. X. Tébolydaügy. XI. Vasúti- s hajózási-ügy. XII. Járványok és ragályok. XIII. Védhimlő oltás. XIV. Gyógyfürdők, ásványvizek. XV. Eljárás a hullák körül, a temetkezésről és a temetőkről. XVI. Gyógyszerészeti ügy.

Második rész. Közegészségi szolgálat. I. A községeknél. II. A törvényhatóságoknál.

(Az egészségügy, a felsőbb és alsóbb iskolákban egyike a szükséges tantárgyaknak.)

C) *A gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről.* 1877: 20. t.-c. 306 §.

Első rész. A gyámság és gondnokság. I. Általános határozatok. Teljes kor, mindkét nemnél 24 év. II. Atyai hatalom. III. Gyámság, gondnokság. IV. A gyám és gondnok tisztéről s ezzel egybekötött felelősségről. V. A gyámok s gondnokok jogai és kötelességei, a képviselőre, a kiskorúak nevelése- s képzésére, vagyonkezelésére, a vagyontalanokra nézve, a számadásokra, a gyámhatósági jóváhagyás eseteire nézve stb. VI. A rokonok. VII. Családtanács.

Második rész. A gyámhatóságokról.

I. A község teendői gyámügyekben. II. Az árvaszékek szervezete. III. A gyámhatóságok illetősége. IV. Főlebbezés és fokozatai. V. A közigazgatási bizottságok hatásköre gyámügyekben. VI. Eljárás az öröklési ügyekben. VII. Gyámügyi eljárás nagykorúak gondnoksági esetében. VIII. Általános szabályok a gyámhatósági eljárásra nézve. IX. Pénzkezelés. X. Átmeneti intézkedések.

A közigazgatás, úgy a belkormányzat egyéb változatai, csakis 1869-től 1885-ig vannak érintve. Folytatásuk, tökélyesbitésük: a végtelen történelemé.

1871-ben Tóth Vilmos belügyér, az ő képviselő választási törvényjavaslatát, melynek elfogadásáról a kormányparti nagyszámú többség által biztosítva volt, rögtönösen úgy akará keresztül hajtani, hogy az országgyűlés berekesztése előtt csak két nappal nyújtá be tárgyalásra. De az ellenzék kevés számú tagjai, egymást fölváltva órákig szónokolva, a két napot ellenbeszédeikkel kihúzták s a törvényjavaslatot agyonbeszélték.

3. Jogügyek. Törvénykezési személyzet.

I. A *polgári törvénykezési rendtartás*, mely 1848-ig szokásban volt, a közbejött osztrák rendszer és az 1861-iki országbírói értekezlet által módosítván, szükségessé vált annak ideiglenes megállapítása, mely elsőben az 1868: 54. t.-c. 594. §. majd az 1881: 59. t.-c. 110. §-a által eszközöltetett, s végleg a készülöben lévő polgári törvénykönyv és a büntető perrendtartás által fog eszközöltetni. Az 1868: 54. t.-c. 1. címe előadja a bírói szervezetet. Az első fokú bíróságot meghagyja a politikai szolgabíráknál és a megyei törvényszéknél. A járásbíróóságok és a közigazgatási szolgabíróóságok 1871 végén egymástól elkülönöztettek. Másodfokú bíróság: a pesti-, Erdélyre nézve: a marosvásárhelyi királyi tábla. A legfőbb bírói bíróságot «magyar királyi curia» néven a legfőbb törvényszék gyakorolja Budapesten, melynek egyik osztálya, mint «semmitőszék», a semmiségi esetekben, az érdemleges kérdésekben, mint harmadfolyamodású ítélőszék határoz. II. cím: Ügyfelek. III. Eljárás. IV. Bizonyítás. V. Bírói határozatok. VI. Perorvoslatok. VII. Biztosítási intézkedések. VIII. Végrehajtás. IX. Az eljárás némely eltérő módjai.

Az ezt módosító 1881: 59. t.-c. 110. §-a a kir. Curia két osztályát egyesíti s elrendeli, hogy a járásbíróóságok mint egyes bíróságok, a megyei törvényszékek s a királyi tábla, három tagú. — a curia öt — illetőleg hét tagú tanácsban ítéljenek. Előadja továbbá: a főlebbvitel általános szabályait; a főlebbezést, fölfolyamodást és igazolást.

A Curia, egyszersmind a felsőház elnöke 1867-től 1882. marc. végéig Majláth György országbíró volt. Miután ő rablógyilkosok által megöletett, a két elnökség ketté választott. A curiának saját elnöke van; tagjai száma, hét tanácselnökkel, 1884: 38. t.-cikk 62 tagból áll.

II. *Bíróóságok*. 1871: 31. és 32. t.-c. Első folyamodású bíróságok: 1. Királyi járásbíróóságok. 2. Királyi törvényszékek. 3. A buda-

pesti kereskedelmi és váltótörvényszék. Járásbíróság állítottatott 360; törvényszék 102. Elhelyezésök az igazságügyministerre bízott. A járásbíróságok száma 1885-ben tízzel szaporítottatott, oly formán, hogy ezek száma és székhelye egyenlőlegesen a közigazgatási szolgabírákéval. A törvényszékek száma ellenben 102-ről, 1875-ben 64-re szállítottatott le. A kir. táblának kerületenként úgy a járásbíróságoknak és a törvényszékeknek végleg elhelyezése utóbb fog megtörténni. Az 1869: 4. t.-c. szól a bírói hatalom gyakorlásáról. Az 1871: 8. t.-c. A bírák s bírósági hivatalnokok felelősségéről. I. Általános szabályok. II. Hivatali büntettek. III. Fegyelmi vétségek. IV. Fegyelmi eljárást. V. Fölfüggesztés. VI. Vagyonnefelelőség. 1880: 46. t.-c. Az 1856-iki telekkönyvek módosítása; 1885. A telekkönyv és kataszter egyesítéséről. 1874: 24. t.-c. A bírói gyakorlati vizsgálatokról.

III. *Királyi ügyészek; közjegyzők. Ügyvédi rendtartás. Bírósági végrehajtók.*

A) 1871: 33. t.-c. *Királyi ügyészek.* I. A királyi ügyesség szervezete. II. Hatásköre a bűnvádi és fegyelmi ügyekben az első folyamodású bíróságoknál. III. A kir. főügyész hatásköre. IV. Koronaügyész.

B) 1874: 35. t.-c. *A kir. közjegyzőkről.* 215 §.

I. A közjegyzőség betöltése. II. Közjegyzői segédek, jelöltek, helyettesek. III. Közjegyzői kamarák. IV. A közjegyzői állás megszünte. V. Hatásköre. VI. Okirat fölvétele. VII. Végrendeletek fölvétele. VIII. Tanusítványok: a) okiratok másolatainak hitelesítése; b) kereskedelmi s üzleti könyvek kivonatainak hitelesítése; c) fordítások; d) névaláírások hitelesítése; e) okirat előmutatása, időpontjának bizonyítása; f) életbenlét bizonyítása; g) közgyűlési vagy választmányi határozat hitelesítése; h) tények bizonyítása; i) értesítvények; l) közlemények tartalmának és elküldésének bizonyítása; l) váltó óvások. IX. Okiratok és értékneműek őrizete. X. Közjegyzői okiratok végrehajthatósága. XI. Eljárás a hagyatékok körül. XII. Bírói megbízások. XIII. Ügyirat. XIV. Közjegyzői levéltárak. XV. Fölkügyelet. XVI. Felelőség. XVII. Fegyelmi eljárás. XVIII. Közjegyzői díjak. XIX. Átmeneti intézkedések.

Ujabb közjegyzői díjak: 1880: 51. t.

C) *Bírósági végrehajtók.*

Az 1871: 51. t.-c. a bírósági végrehajtók teendőjét a kézbesítésekre is kiterjeszti, minden kézbesítésért 20 krt szabván ki részökre. 1875: 11. t.-c. ben a kézbesítés az illető községi közegekre bízott, mert ama díj, valamint a feleket többnyire méltánytalanul terhelte, másfelől a végrehajtók jövedelmét, a más hivatalnokoké arányában mód nélkül növelte.

Az 1881: 60. t.-c. 260. §-a a *végrehajtási eljárást* e címben tuntueti föl: I. Általános határozatok. II. Végrehajtás készpénzbeli követelés behajtásáról: 1. Végrehajtás ingóságokra. 2. Ingatlanokra.

3. Ezek haszonvételére. 4. Biztosítási intézkedések. 5. Zárhatározatok.

D) *Ügyvédi rendtartás.* 1874: 34. t.-c. 113 §.

I. Szervezet. II. Ügyvédjelöltek. III. Ügyvédi kamarák. IV. Az ügyvédség megszüntéről. V. Az ügyvédek jogai és kötelességei. VI. Ügyvédi díjak. VII. Ügyvédi meghatalmazványok. VIII. Az ügyvédek felelőssége. IX. Fegyelmi eljárás. X. Átmeneti intézkedés.

E) 1877: 22. t.-cikk 91. §. *Eljárás a kisebb polgári peres ügyekben:*

I. Általános határozatok. II. Eljárás a községi bíráskodás körében. III. Az ez alá nem tartozó kisebb jelentőségű polgári peres ügyekben. IV. A végrehajtás. V. Zárhatározatok.

IV. A) *Úrbéri viszonyok.* 1871: 53. t.-c.

I. Az 1848-ban megszüntetett — s az 1853. március 2-ki császári pátens által rendezett úrbéri jog — s birtokviszonyok az 1871: 53. t.-c. által elintéztetnek. I. Általános határozatok. II. Pusztá telkek. III. Foglalások. IV. Maradványok. (A törvényben meghatározott mennyiségen fölül bírt úrbériséget a volt jobbágyok, a földes úrnak kárpótolni tartoznak. A volt jobbágyok viszont, kik 1848 előtt tartozásukat a földes úrtól részletekben megváltották, a váltásági ár az úrbéri kárpótlási összegből megtérítve visszakapják.) V. Erdei haszonvétel. VI. Nádlási haszonvétel. VII. Legelő elkülönzés. VIII. Birtok rendezési eljárás. IX. Az 1836: 4. t.-c. rendelete, mely az úrbéri külbirtok szétdarabolását és a telkek összeszerzését tiltja, eltöröltek. X. Erdélyben az úrbériség rendezése. Az 1871: 54. t.-c. szól az írtványokról.

B) *A kihágásokról.* 1879: 40. t.-c. 145 §.

Első rész. Általános határozatok. Második rész. A kihágások nemei: I. Az állam. II. Hatóságok s közszend ellen. III. Vallás és ennek szabad gyakorlata ellen. IV. Pénz s értékpapírok hamisítására vonatkozólag. V. Családi állás. VI. Közbiztonság ellen. VII. Közrend és közszemérem ellen. VIII. Szerencsejátéki kihágások. IX. Közegészségi s testi épség ellen. X. Tulajdon ellen. XI. Zárhatározatok. V. *Törvénykönyvek.*

I. *A végrendeletek.* 1876: 16. t.-c. 39 §.

A végrendeletek, öröklési szerződések és halálesetre szóló ajándékozások alaki kellékeiről.

I. Az írásbeli végrendeletet, ha az örökhagyó egész terjedelmében maga írta és aláírta, — két tanu, különben négy tanu írja alá. II. A szóbeli magán végrendeletek. III. Közjegyzői végrendelet és az ennél letéteményezett írásbeli magán végrendeletek. IV. Kiváltásos végrendeletek, (kórvész, járvány, háború alkalmával). V. Öröklési szerződések és halálesetre szóló ajándékozások. VI. A külföldön alkotott végrendeletek. VII. A végrendeletek visszavonása. VIII. Átmeneti intézkedések.

II. *Váltótörvény*. 1876: 37. t.-c. 111 §. (Az 1840-iki magyar és 1853-iki osztrák után harmadik.)

Első rész. Váltó képesség. (Szenvedő váltóképességgel bír, ki terhes szerződéseket jogérvényesen köthet; nők is 24 éves koruk betöltésével; nem teljes korúak, ha önálló ipart űznek. (Az eredetileg bejegyzett iparosok és kereskedők által használt váltók, az irni alig képes földes gazdákra is kiterjesztve, sok megszorult vagy könnyelmű földbirtokos lőn a váltón nyargaló uszorás martaléka.)

Második rész. Az idegen váltóról.

I. Ennek kellékei. II. A kibocsátás. III. Forgatmány. IV. Engedmény. V. Elfogadás végetti bemutatás VI. Elfogadás. VII. Biztosítási visszkereset, VIII. Váltó kötelezettség teljesítése: 1. Fizetési határnap. 2. Fizetés. IX. Fizetési visszkereset. X. Közbenjárás: 1. Névbecsülési elfogadás. 2. Fizetés. XI. A váltó kezességéről. XII. A váltó többszörözése: 1. Váltó másodlatok. 2. Váltó másolatok. XIII. Elvesztett váltók. XIV. Hamis és hamisított váltók. XV. A váltó elévülése. XVI. A váltó hitelező jogai. XVII. Külföldi törvényhozás. XVIII. Az óvás. XIX. A bemutatás és egyéb váltócelekvények helye és ideje. XX. Hiányos aláírások. XXI. A zálog és visszatartási jog: 1. A zálogjog. 2. Megtartási jog.

Harmadik rész. A saját váltó. Átmeneti és életbe léptetési intézkedések.

III. A *magyar büntető törvénykönyv* a büntettekről és vétségekről. 1878: 5. t.-c. 486 §.*

Első rész. Általános határozatok. I. Bevezető intézkedések. II. A jelen törvény hatálya terület és személyek tekintetében III. Büntetések. IV. Kísérlet. V. Részesség. VI. A szándék és gondatlanság. VII. A beszámítást kizáró vagy enyhítő okok. VIII. Bűrhalmazat. IX. A bűnvádi eljárás megindítását és a büntetés végrehajtását kizáró okok.

Második rész. A büntettek és vétségek nemeiről és azok büntetéséről.

I. Fölségsértés. II. A király s a királyiház tagjainak bántalmazása és a király megsértése. III. A hűtlenség. IV. A lázadás. V. A hatóságok, országgyűlési tagok vagy hatósági közegek elleni erőszak. VI. Az alkotmány, a törvény, a hatóságok vagy a hatósági közegek elleni izgatás. VII. A magánosok elleni erőszak. VIII. A polgároknak választási joga ellen elkövetett büntettek és vétségek. IX. A vallás és annak szabadgyakorlata ellen elkövetett büntettek

* A *Büntető Codexet* Csemegi Károly, igazságügyi államtitkár, utóbb curiai alelnök szerkeszté (a büntetési eljárást is). A képviselőház csekély módosításokkal el is fogadta. Ő nyaktílóval indítványozá a halálos ítéletek végrehajtását. De a főrendek az akasztófa régi szokását kívánták vissza. Míg azelőtt majdnem minden megyének meg volt a maga fizetések hóhéra: most az országos hóhér Budapestről jár még Boszniába is akasztani.

és vétségek. X. A személyes szabadságnak, a házjognak, továbbá a levél- és a távirida-titoknak közhivatalnok általi megsértése. XI. A pénzhamisítás. XII. A hamis tanuzás és hamis eskű. XIII. A hamis vád. XIV. A szemérem elleni büntettek és vétségek. XV. Kettős házasság. XVI. A családi állásra vonatkozó büntettek és vétségek. XVII. A rágalmazás és becsületsértés. XVIII. Az emberi élet elleni büntettek és vétségek. XIX. Párviadal. XX. Testi sértés. XXI. Közegészség elleni büntettek. XXII. A személyes szabadságnak megsértése magán személyek által. XXIII. A levél és távsürgöny titok megsértése magán személyek által. XXIV. A titok tiltott fölfedezése. XXV. A magánlagnak megsértése XXVI. A lopás. XXVII. A rablás és zsarolás. XXVIII. Sikkasztás, zártörés, hűtelen kezelés. XXIX. Jogtalan elsajátítás. XXX. Orgazdaság, bűnpalástolás. XXXI. Csalás. XXXII. Okirat hamisítás. XXXIII. Orvosi és községi hamis bizonyítványok kiállítása és használása. XXXIV. Bélyeghsmisítás XXXV. Csalárd és vétkes bukás. XXXVI. Más vagyonának megrongálása. XXXVII. Gyujtogatás. XXXVIII. Vízaráadás okozása. XXXIX. Vaspályák, hajók, táviridák megrongálása és egyéb közveszélyű cselekmények. XL. A foglyok megszöktetése. XLI. A fegyveres erő elleni büntettek és vétségek. XLII. A hivatali és ügyvédi büntettek és vétségek. XLIII. Zárhatórozatok. 1881-ben lépett életbe.)

Csödtörvény. 1881: 17. t.-c. 271 §.

Első rész. Anyagi intézkedések.

I. A csödnnyitás joghatálya általában. II. A jogügyletek teljesítése. III. A jogcselekmények megtámadásáról. IV. Beszámítás. V. Visszakövetelési jog. VI. A tömeg hitelezői. VII. Külön kielégítésre jogosított hitelezők. VIII. Általában, jelzőlogilag, ingóság, bányavagyon által biztosított hitelezők.

Második rész. Csöd-eljárás. I. Cim. *Közönséges csöd.*

I. Általános határozatok. II. Csödnnyitás. III. Csöldbiztos, tömeggondnok, csödválasztmány. IV. A tömeg zár alá vétele és leltározása. V. A cselekvő és szenvedő állapot előterjesztése és a közadós személyét tárgyazó intézkedések. VI. A bejelentés alá eső igények. Ezek megállapítása. VII. A csödvagyon kezelése és értékesítése. VIII. Számadás. IX. A csöd befejezése: A) hivatalból és a hitelezők beleegyezése folytán; B) a csödvagyon felosztása által. A visszakövetelési igényeknek, a tömeg- és csödhitelezőknek kielégítése. Kényszeregyezés. X. A hitelezők jogai, a csöd megszüntetése után.

II. Cim. *Kereskedelmi csöd.*

I. Általános határozatok. II. Csödnnyitás és annak közzététele. III. A mérleg megállapítása. IV. Eltérő intézkedések a szövetkezeteket illetőleg.

III. Cim. *Vegyes és átmeneti intézkedések.*

I. Sommás eljárás. II. Büntető határozatok. III. Átmeneti intézkedés.

Munkában vannak: a polgári törvénykönyv; a büntető perrendtartás; a járásbíróságok, törvényszékek s a királyi tábla rendezése, stb. Az első bíróságok s a királyi tábla rendezése a polgári törvénykönyv s a polgári és büntető perrendtartással együtt fog életbe lépni. 1884: 30. t.-c. Az ötvenes években állított fegyintézetekhez: Illava, Lipótvár, Munkács, Mária-Nostra — a nők számára — Szamosujvár, Vác, egy új, Sopronban, 500,000 frt költséggel rendeztetik be.

A törvényszékek 1871-iki rendezése alkalmával, a sajtóvétségek elítélésére esküdtszékek állítottak Budapesten, Pozsonyban, Kassán, Aradon, Szombathelyen; Erdélyben: Kolozsvárott, Marosvásárhelyen, Szebenben. Ez utóbbi helyen, a szász esküdtek, az ottani oláh lapoknak a kir. ügyész által több alkalommal bepanaszolt magyar államellenes izgatásait a fölmentő «nem bűnöst» mondván ki, az esküdtszék a kormány által megszüntetett, s hatásköre a kolozsvárirra ruháztatott. A polgári és büntető törvényhozás szándokba vett rendezése az esküdtszékeket általában mellőzni s a vádügyeket a rendes bírák által fogja elintéztetni.

HÓKE LAJOS.

EGY HONVÉD ÉLMÉNYEI.

(Visszaemlékezések)

I.

Szüleim, nemes származású, közép vagyonú, s művelt emberek voltak. Atyám gróf Széchenyi István nagy tisztelője, anyám Kossuth Lajos elveit tartá a hazára legüdvösebbnek.

Atyám édes anyja: Ruttkay Mária, édes testvére volt a Nagy-Abonyban letelepedett, és magának ott szép vagyont szerzett Ruttkay Józsefnek, a kinek fia, szintén József, szülei ellenkezése dacára nőül vette Kossuth Luizát, Kossuth Lajos nővérét, és szintén Nagy-Abonyban telepedett meg.

Mivel pedig az öreg Ruttkay József fiára neheztelt az ellenére történt nősüléseért, és mert szüleim, már Ruttkay Józsi nősülése előtt több évvel, egy szép darab birtokot haszonbérben bírtak Abonyban, s mert ez a haszonbér jó hasznot is hajtott, előnyösebbnek tarták, a kényelmes lakóház, tágas udvar, és a kellő menységű gazdasági épületekkel felszerelt, nagyabonyi határhoz tartozó haszonbérlet birtokon lakni, mint kedves anyám tiszavárkonyi birtokán, a hol melleleg megemlítve, csakis egy pár rozszant gazdasági épület volt. Nagyon sajnálták is, midőn a haszonbérlet évek leteltével,

a majd 15 évig haszonbérlett birtokot a tulajdonos néjének a fivére Török Dénes vette át, ha jól emlékezem 1846-ban, a mikor is apám a várkonyi birtokán építtetett lakóházat és talán 1847-ben oda is költözött, családjával együtt. És így míg szüleim Abonyban laktak, az öreg Ruttkayékkal is fennállott az atyafiságos viszony. Az ifjú Ruttkay József nejevel együtt szüleimmel a legbensőbb barátságban éltek, sőt mert az ifjabb Ruttkay József kezdő gazda neje tapasztalatlan ifjú gazdaszony volt, apám segítségét, hol kölcsön, hol csupa rokonsági jogon elég gyakran igénybe is vették, a szép Luiza nénit anyám a gazdasszonykodásban, sűrűn segíté és oktató.

Ha Ruttkayékat a Kossuth-nővérek, Zsuláwzskyné, Meszlényné meglátogatták, alig mult el csak pár nap is, hogy Ruttkayék vendégeikkel együtt, szüleim barátságos vendégszeretetét igénybe ne vették volna.

Node nem is volt ám Ruttkay Józsinak oly igazán szeretett rokona, mint a kedves Gyuri bácsi, azaz atyám; sem a Kossuth nővéreknek oly kedves szeretett barátnéjok, mint az ő kedves Rózájuk, az én anyám, már t. i. a mint azt Ruttkayék, és a Kossuth nővérek szüleim előtt gyakran hangoztaták.

Fájdalom, ezek a szép szavak, a milyen könnyen kirepültek, olyan könnyen el is repültek, mert sem szüleim, sem én magam soha sem tapasztaltam eredményöket.

Midőn 1848-ban a pozsonyi országgyűlésen hozott és V. Ferdinánd koronás király által szentesített tizenkét törvénycikk ellen, a bécsi kamarilla által felbujtogatott rácok, horvátok, szászok, oláhok fellázadtak, a lázadókat megfenyíteni és azokat a szentesített törvények tiszteletben tartására kényszeríteni, az országgyűlés és Ferdinánd király által megerősített magyar ministerek az első tizenkét honvédszászlóalj felállítása és szervezése elhatároztatott, csak néhány hónappal valék idősebb tizenhét évesnél, s habár jó magas termetű voltam, de rettenetes sovány, vézna kinézésű fél gyermek valék, és így különösen atyám vonakodott nekem megengedni, hogy honvédnek állhassak be, de végre is kéréseim, s kedves anyám pártfogása, kieszközlék atyám beleegyezését is.

És így ha jól emlékezem. 1848. ápril utolján valamelyik önkéntes zászlóaljhoz beállhatni Pestre utaztam, itt azonban úgy értesültem, hogy a négy önkéntes honvéd zászlóalj oly bőven ki van már egészítve, hogy azokhoz már senkit sem vesznek be; de mert az ötödik önkéntes zászlóalj most van alakulóban Győrben, tehát utazzam oda, ott talán bevesznek, mert habár jó magas, de rettenetes sovány, és csaknem gyermek arcom volt, de még 1830. végén születtem, és pár hónappal valék idősebb tizenhét évesnél. Már Pesten is ijesztgettek, hogy a vizsgáló orvos gyengének fog találni, ugyancsak féltem, hogy nem vesznek be honvédnek.

A következő napon gőzhajóval Győrbe utaztam, s a hadfogadó

hivatalban jelentkezve, az orvos megvizsgált, én pedig könyörögtem neki, hogy alkalmatlannak ne nyilvánítson. Az orvos mosolygott és kimondá az alkalmas szót. Be lettem hát véve az ötödik önkéntes zászlóaljba honvédeknek.

Egy kiszolgált baka freiterből honvéd altisztnek kinevezett, elég jó kinézésű, csinos, de rettenetes nagy mester felügyelete alá rendeltetve, ez a derék ember hűségesen is eljár mentori kötelességében; mert míg a vizsgáló bizottság helyiségéből a katonai lak-tanyához értünk, egy vizsgálóbíró részletezésével kérdezett ki: ki vagyok, mi vagyok, szüleim vagyonos emberek-e, mennyi pénzt hoztam magammal, van-e reményem hazulról pénzt kapni és milyen időközökben, hát a paktáskámban miféle ruhadarabok vannak? stb. stb.

Én pedig mint a magam forma, a világban és az élet viszonyaiban csaknem teljesen járatlan fél gyermek, elmondám családi körülményeimet, értesítém, hogy szüleimtől hetenkint négy forint van nekem ígérve, szinte dicsekedtem neki a havonkint tizenhat forinttal: akkor ez a pénz oly nagy kincsnek tünt fel előttem (csak is néhány év múlva esett nekem furcsán, mikor az öcsém a császári katonasághoz soroztatott, havonként hatvan pftot kapott apámtól) hogy azt hittem, miként ezzel a pénzzel rettenetes nagy úr leszek. Kértem mentoromat, hogy legyen az én jóakaró tanácsadó és vezetőm. Ő pedig rettenetes nagy pofával ígérte, hogy csak bizzam reá magam egészen, majd gondja lesz reám, s pártfogásával rövid időn altisztté neveztet ki. Oh hogy örültem a kegyes ígéreteknek, kivált mikor megtudtam, hogy zászlóaljunkban legalább is kétszáz fiatal ügyvéd, joggyakornok, mérnök, stb. van, és így az előléptetés, ennyi művelt tanult ifjú között, csaknem lehetetlennek tünt fel előttem.

A kaszárnyába értünk. Egy nagy teremben lehetett vagy 18 vas nyoszolya, mindegyik nyoszolyában egy jól kitömött szalmazsák, egy szalmával tömött vászon párna, és egy pokróc, a nyoszolyák felett deszkapolcok. Mentorom bemutatott a teremben lévő pajtásoknak, azután kimutatott egy nyoszolyát, hogy az lesz az én fekhelyem, az ágy fölött lévő polera meg kirakhatom keféimet, meg a prófontomat, a paktáskámból meg pakoljak ki, hogy a tartalmát ő is számba vehesse, mert mint mondá: itt egy tűnek sem szabad elveszni.

Kirakodtam hát a nyoszolyámra, kiürítve bőröndömet. Szüleim tisztességes fehéreneművel láttak el, és a magamon lévő csinos öltözéken kívül vala még a bőröndben egy másik öltözött könnyebb ruha is. «Jaj úrficskám — szólalt meg gúnyosan mentorom — az efféle fain holmik nem bakának valók, majd holnap elmegyünk a magazinba, s ott majd kieszközlöm, hogy magának, katonai fehéreneműt, mondúrt, bakancsot adjanak, fegyvert majd akkor kapunk, ha a vezényszót, katonai lépéseket, mozdulatokat betanuljuk. Hanem hát

ha épen úgy teszik, majd vehetünk önnek finomabb egyenruhát, sőt kardot is, mert hát én úgy hallottam, hogy szurony helyett széles rövid kardunk lesz, bakancsunk meg hosszabbszárú oldalfűzős lesz, és a baka-nadrág helyett, bőrözött pantallónk.

Ezeket a cibil ruhákat meg jó lesz, ha mielőbb eladja, mert azokkal csak kigúnyolnák itt magát».

Mentorom szavait órácolumnak tartva, ugyancsak könyörögtem neki, legyen segítségemre, mielőbb katonai öltözékhez, fehérneműekhez jutnom. s ezeket a gúnytárgyul szolgáló polgári öltözékeimet a komisz fehérneműnél jóval finomabb fehérneműimet, mentül előbb eladhatni. Nagy kegyesen meg is ajánlá segítségét, segített először a paktáskámba visszarakodni, sőt mikor a laktanyát jól elhagytuk, és félrebb eső szűk utcába értünk, elvette tőlem a paktáskát is, hogy egy ócska ruhákkal kereskedő zsidó boltjába vigye be; é is vele mentem a boltba, de mert a zsidó elferdített német szavakkal beszélt, mentorom lett a szóvivő, én meg csak úgy bámultam, hogy ment orom minő folyékonyan beszéli azt a zagyvalék nyelvet. A zsidó pocsék árt ajánlott nekem, az én mentorom meg a zsidó háta mögött integetett nekem, hogy adjam oda holmimat az ígért árért. Az egyezés csakhamar létrejött, a zsidó leolvasta a kialakított vétel-árt, és mentorommal együtt távoztunk, de alig haladtunk 14 lépésnyire a zsidó boltjától, mikoron felkiált: «Ejnye teringettét, a szivarzipkámát szivarostul a zsidónál feledtem; no csak ballagjon esendesen: két perc mulva mellette leszek. Pár ugrással a zsidó boltjában volt, s öt perc mulva nekj vörösödve mellettem termett, szídvá a komisz zshivány zsidót. Én bámulva néztem reá, hogy miért haragszik a zsidóra, sőt ajánlkozám, hogy menjünk vissza és verjük meg a zsidót. Soha se bántsuk a huncfutot — szólalt fel ijedt hangon — még olyan baj is kerülhetne belőle, hogy nekünk is kellemetlen lehetne. De hát mit csinált a huncfut zsidó, kérdém kíváncsian? Hát eldugta a borostyánköves szipkámát, azt mondya, hogy ő nem látta, csakis mikor fenyegettem, akkor adta elő. Én ezt az együgyű mesét elhittem, csakis egy szintén rászédett bajtársamtól értesültem, úgy pár hét mulva, hogy derék mentorom, a rajtam véghez vitt család után, a reá eső rebach osztályrészéért ment vissza a zsidóhoz, de a zsidó neki nagyon kis részt juttatott, és ezért dühösködött a zsidóra, és azért nem akart velem vissza menni ahhoz, nehogy a huncfutságára rájőjjenek.

Délre járt az idő, hogy a zsidót elhagyva, a laktanya felé haladtunk. Útközben derék mentorom elkezdte erősen hangsúlyozni az ő osztatlan barátságát, szives szolgálatát, azzal végezve szavait, hogy most már meg is várja tőlem, hogy egy jó ebéddel megvendégeljem. S habár a laktanyában részünkre is főzték a menázsit, még is addig unszolt, míg egy kis korcsmába tértünk, és az én pénzemen megebédeltünk: mentorom több üveg bort elfogyasztva, még kölesön

is kért tőlem néhány forintot. Esténkint meg az én részemre is ki-maradhatási engedélyt eszközölt ki, s elvezetett engem több kores-mába, a hol a költségeket megint csak velem fizettette ki, s mind-addig elválhatatlan barátom maradt, míg csak az utolsó krajcáromat is el nem pocsekoltatta velem. S mikor ezt észrevette, úgy elmaradt tőlem, hogy többet soha sem láttam. A mint akkor hallottam, a kórházban feküdt egy darabig, onnan pedig a Stockháza került, több rendbeli csalások sülvén ki reá, én meg úgy elfeledtem ennek a derék mentoromnak a nevét, hogy nem tudom ide feljegyezni.

Talán három vagy négy hétig voltunk Győrben, mindennap néhány óráig tanítottak minket, a katonalépések, fordulatok és a vezény szavakra.

A mi pedig az ötödik önkéntes zászlóalj főtisztji karát illeti, feljegyzem azoknak a neveit, a kiké 36 év múlva még eszembe jut.

Az őrnagyunk *Horváth* volt, már több év óta nyugalmazott császári kapitány, ötven éves forma, barna sárgás arcború, magas termetű, mogorva, ingatag jellemű férfiú. Hadsegéde *Kleinheincz* főhadnagy, középtermetű szőke, pulyka mérgű, de eszes és izgékony harminckét éves forma ember, ez parancsolt az őrnagnak is, sőt négy szem közt jól le is szidta azt.

Az első század századosa *Tóth József* javabeli térfiú, erőteljes széles vállú ember, szintén volt császári tiszt, képzett katona, de rettenetes szigorú, goromba ember.

A második század századosa gr. *Bethlen János*, magas, kissé görbejárású úri ember, lehetett már ötven éves, nyájas, művelt modorral, a főhadnagy *Görgey Ártur* volt, egy igen tudományos katona *

A harmadik század századosa *Udvarnok*y Béla, csallókői birto-kos, azelőtt a magyar testőrök közt szolgált, martiális termetű, szép férfi volt, s mert én is a harmadik században voltam a második szakaszban beosztva, Udvarnok y százados urat, művelt módoráért, jószívű nyájas bánásmódjáért, csaknem imádtam, egy kemény tekin-tete jobbau fájtt nekem, mintha bárki más kegyetlenül leszidott volna, s habár az ötvenes években csak egyszer láttam, beszéltem vele, s mikor távozott szívélyesen megszorítá kezemet, ez a kézszorítás már kedves emlékeim egyike.

Ugyancsak a harmadik század főhadnagya volt *Vincze Frigyes*, a ki szintén nyugalomban élt testőr volt; — őrmesterünk *Deutsch* nevű zsidó, volt császári katona.

* Görgey tanítgatá az ötödik zászlóalj főtisztjeit a karddal való védelmi és támadási mozdulatokra, igen nagy tekintély volt a hadászati tudományokban és ha jól emlékezem, még Győrben volt az ötödik zászlóalj, mikor Görgey t a honvédelmi ministerium őrnagyi ranggal, egy gyutacs (zünder) és lókupak (kapsli) gyár berendezésével, ideiglenes vezetésével bízván meg, elhagyta az ötödik zászlóaljt.

A többi főtisztek nevét elfeledtem, tévesen pedig pedig nem szeretnék csak egy nevet is leírni.

Hogy *Udvarnok*y Bélára visszatérjek, nehogy elfeledjem, hát megemlítendőnek tartom testvéröcsését *Udvarnok*y Gézát, a ki a bátyjával és Görgey Arthurral együtt voltak a gárdánál, és Görgeyvel testi-lelki barátságban éltek, és mikor Görgey a bányavárosoknál azt a mesteri visszavonulást végben vitte, Görgey tábornok és hadvezér volt, Udvarnok y Géza a legkedvesebb barátja és hadsegéde, talán alezredese; egy csekély engedetlenség miatt, Udvarnok y t hadbírótság elé állította és föbelövette.

A harmadik századnál még *Hesztevényi* és *Kutrovics* (később *Katasi* Gyula) neveire emlékezem. *Kisfaludy* Gyula is ott volt, de nem jut eszembe melyik századnál. Legkedvesebb cimborám volt *Halmi* Miska, szép barna fiú, nálam pár évvel idősebb, igen jó szívű uyájas, de mindig szomorú fiú. Senkit úgy nem szerettem pajtásaim közt, mint Miskát, és senki se vonzódott hozzám oly rokonszenvvel, mint ő. Megosztottuk mindenünket egymásközt, s a hogy birtunk igyekeztünk egymás baján segíteni, s mert nekem nagyon fájt Miska szomorú arcát látnom, minden bohóságot elkövettem, csakhogy Miskát felderítsem. Ő meg ha észrevette törekvéseimet, kedvemért mosolygott egy kicsit, de ez a mosoly is oly szomorú volt, hogy inkább abban hagytam a tréfálódzást, nehogy neki terhére legyek. Egyszer borozás közben ketten ültünk egy asztalnál, s ekkor elbeszélte nekem szegény bajtársam, hogy egy kimondhatatlanul szeretett leány, félig-meddig menyasszonya, váratlan halála miatt lett oly szomorúvá és hogy jó módú családból való fiú, és a Halmi név csak álneve.

Szegény Miska, még ma is köny tolu szemeimben, ha eszembe jut halála, de mert ez jóval később történt, hát majd ott fogom azt megemlíteni.

Gyórból Komáromba lettünk vezényelve, először a várbeli laktanyákban valánk elrejtve, de mert ott a katonaság egyik átka, a féreg úgy meglepett minden embert, hogy abból soha sem birtunk egészen kitisztulni, tehát a nem rég épült, földdel vastagon borított, sánc épületek nagy szobáiban helyeztek el bennünket. A sánc előtti gyepen tanultuk a katonai mozdulatokat, itt kaptunk fegyvert, bornyút, egy köpönyeget, nyári vászonból készült egyenruhát, bakancsot, sipkát és töltenytáskát.

Ha jól emlékezem, augusztus hó elején egy gőzhajó és az utána kötött két teherhajó Pestre szállította zászlóaljunkat Bájáig.

Mivel pedig zászlóaljunkban nagyon sok embernek volt Pesten rokona, ismerőse, tehát azoktól elbúcsúztatni, hat órai szabad időt kaptunk, én is felhasználva az alkalmat, meglátogattam egy pár ismerős és rokon bácsit, s néhány forint útravalút kapva tőlük, *Szalay* László nagybátyám nejétől pedig egy arannyal futtatott, ezüst zseborát is kaptam.

A kirendelt időre ismét a hajókon valánk, s egész éjjel utazva, másnap Baján kötött ki velünk a hajó. Baján a Dunaparton sorakoztatták zászlóaljunkat s kiadatott a rsndelet, hogy 48 óráig Baján maradunk, azután pedig gyalog fogunk Verbászra menni, azért hát minden ember úgy intézkedjék, hogy minden felesleges holmijától megszabaduljon, mert majd elég lesz a fegyvert, töltenytáskát és a bornyút cipelni.

No bezzeg volt pocsklás! Jól jártak a ruhakupecsek, hiszen két-három forintért olyan csinos öltözékekhez jutottak, a mely öltözékek nagy részét csak tegnap délután drága pénzen vásároltak Pesten.

Pár nap mulva megkezdődött a szokatlan gyaloglás. Bizony nagyon sokunk nehezeére esett, pedig hat órai gyaloglás után pihenőt tartottunk, s talán az ötödik nap délelőttjén értünk Verbászra, a hol táborba telepedtünk. Hús, fa csakkamar osztatott, a kotlikok, a bagázsias kocsikról szintén előkerültek és a közöttünk kirendelt szakácsok főzték az ebédünket. Itt találkozám a nagy-kőrösi nemzetőrökkel: *Szépe Lajos*, *Sütő Károly*, *Farhas László*, *Mészáros Béni*, *Vaikó Pál*, *Keszér István*, *Fitus Ferenc*, *Deák József*, *Karay Gergely*, *Esser Károly*lyal stb.

Eleg szívesen fogdtak, sőt ha jól emlékezem, még ebédrel meg is vendégeltek.

Nekünk több napig kellett volna Verbászra maradni, azonban egy kellemetlen esett miatt az egész zászlóalj bűnhődött. Ugyanis egy cigányból lett honvéd beszökött a táborból Verbászba s ott egy házban, egy 14 éves szép rác leány füleiből az ezüst vagy arany fülbevalóit kiszaggatta és elrabolta; a leány sivalkodását néhány szintén Verbászban mászkáló nemzetőr meghallotta, a cigányt elfogták és a táborba kísérték. Ezen eset miatt a verbászi tábor parancsnoka úgy felháborodott, hogy zászlóaljunkat Futakra rendelte, s habár még a kotlikokkan főzött hús félig lehetett megfőzve, még is az volt a parancsolat, hogy ki kell öntözni az ételt, s rögtön indulni. Csak is néhány erélyesebb főtiszteink komoly kérelmére engedte meg, hogy másnap reggelig pihenhessünk. A cigány rabló hadi törvényszék foglya lett, hogy főbe lötték-e, vagy valamelyik katonai fogházba szállították, már nem emlékezem.

Másnap Futak felé gyalogoltunk. Roppant meleg volt, a szomszág is gyötört, s ugyancsak dolgot adott a főtiszteknek, hogy — egy pocsolóhoz érve, a legénységet megakadályozzák, hogy epedő szomszójukat a poshadt vizből oltva, veszélyes betegséget ne kapjanak. Úgy hiszem, ezen pocsolóák bűzhödő vize idézte elő Futakra beérkezésünk után pár óra mulva, két embernél a cholérát, a kik még az éj folytán meg is haltak. De szerencsére velük együtt eltemettük a cholérát is, s míg én azon a vidéken valék, alig emlékezem néhány cholera esetre. Sokkal nagyobb csapás volt reánk nézve a komáromi várból hozott bogarak.

Futak a Duna partján hosszúra elnyúlt mezőváros, közel van hozzá *Ujvidék* csinos városka; átellenében Pétervárad, igen erős vár, melylyel Ujvidékről a Duna hidján lehet közlekedni.

Futakkal átellenben, csak hogy jóval feljebb van Cserevics város, tökéletes rác fészek, mely ha jól emlékezem, egy jó magas dombon fekszik. Cserevics alatt egy földsáncokkal jól megerősített rác tábor volt 1848-ban, és

Futak alatt egy hosszú, keskeny sziget, fűzekkel és más vizenyős talajt kedvelő fákkal, bokrokkal van benőve, még pedig elég sűrűen, úgy hogy sem Futakról nem lehetett a szigettel szemközt eső túlsó partot látni, sem a túlpartról Futakba. Ennek a szigetnek a fedezetét felhasználták a túlparton táborozó rácok, sötétebb éjszakákon kisebb-nagyobb vízi járműveken által evezni, és az innenső parton lakó magyar és német ajkú lakosokat agyonverni, s a magukkal vihető értékesebb tárgyakat elrabolva, a túlpartra szállítani. S mivel a futaki rácok egy része Szent-Tamás sáncai közé, a más része Dunántúlra szökött, s rabló és vérengző kirándulásaik miatt a lakosokból kikapusztult Futak oly üres lett, hogy talán minden harmadik vagy negyedik házban találtunk egy öreg rácot, vagy egy ráncos arcú vén rác banyát, a kik ha reánk pillantottak, oly gyűlölet sugárzott szemeikből, hogy undorodtunk tőlük. Csakhamar ki is tapogattuk, hogy ezek a vén rác banyák a túlparton táborozó rácok kémei: éjjel két-három tüzes végű dorongot forgattak vagy nyújtogattak lehető magasan az ég felé, s ezekkel értesíték szövetségeseiket.

Az egész ötödik zászlóalj, talán egy század huszár, és egy pár hat fontos ágyú volt Futakon; az üresen hagyott rác házakban voltunk elhelyezve, négyen-hatan egy-egy háznál, rendszeren az utca felől eső nagyobb szobákban, — és ki volt adva nekünk a rendelet, hogy egyes ember, kivált éjjelenként, ne maradjon a házban, nehogy a rácok sötét éjjelen, túl a Dunáról, ladikon által lappangva, hason csúszva, hátulról leütve, száját betömve, s erősen megkötözve, a rác táborba által szállítsák, s ott elevenen félig megnyúzva, a szemeit kitolva, kikössék egy-egy élő fához vagy oszlophoz, a hol áldozatuk néha 24 óra hosszát a bogarak marása, a forró napsugár égető szurásának kitéve, a legirtózatosb kínok között adta ki lelkét.

Persze aztán ha mi egy-két átjött rácot megcsipheztünk, bizony nem igen vártuk, míg a statárium össze ül, hanem egy-egy kapu sarok vasa, magasabb ablakrostély, magas derekú élőfa vízszintesen kinyúló vastagabb ága, igen alkalmas volt az elfogott rácot reá akasztani. Volt a zászlóaljunknál egy sintérlegényből lett közhonvéd, ez volt a hóhér, s rettenetesen szidta a felkötött rácot, ha hirtelenében meg nem fulladt.

Persze, hogy az ilyen rögtönítéletek, a törvényes eljárás keretén kívül estek, de mert az Aldunánál a rác fészkek közt, a magyar és német ajkú lakosság nagyon sokat szenvedett, baromi

kegyetlenkedésük elnézővé tették a főbb tiszteket, ha néha, de csak igen ritkán, a közhonvédek, a megrabolt lakosok elkéseredett biztatására, az Amerikában maig is gyakorlatban lévő, a rablók és lótolvajok ellen alkotott lynch-törvényt alkalmazták.

Nekünk pedig honvédeknek rettenetes fárasztó volt, a sok embert igénybe vevő őrzése a Duna partjának, talán Bajától kezdve egész Titelig; hát még Sz.-Tamás vidékét, hány embernek kellett őrizni, hogy teljesen el ne pusztítsák a rácok.

Ugyancsak Futakon történt velem, hogy mint őrzetűt, egy tizedessel, Pétervárad várparancsnokának egy fontos tartalmú levelet kézbesíteni vezényeltek. Parasztszekéren utaztunk, és hogy a csinos Ujvidékre értünk, szekeresünket ott hagyva, a Duna hídján gyalog Péterváradra át mentünk, és megbízásunkat végezve, a várparancsnoktól engedélyt kaptunk, a várban körülnézni. Mi örömmel vettük az engedélyt, s pár óráig a várban járkáltunk, s mindkettőnknek úgy tünt fel a vár erőssége, mintha a komáromi várat látnánk megkisebbitett kiadásban. Örültünk neki, hogy ez az erősség a magyarok kezében van, csakis a keringő hírek nyugtalanítanak, hogy a vár parancsnoka titkon a császáriakkal tart. Miután a várat összejárva, a várparancsnoknál jelentkezénk, hogy izenetét átvegyük, visszagyalogoltunk Ujvidékre. Dél volt és így egy kávéházban ettünk, a fuvarosunk lovai is kipihenték magukat, tehát visszaútaozánk Futakra. Utunk jövet-menet a Duna partjához közel esett; egy ritkás erdő jó darabon tartott az út mellett, s ezen erdő fáin láttam ülni három nyakravalós kopasz nyakú roppant nagy saskeselyűt. Szerettem volna egyet golyóra töltött katonafegyveremmel lelőni, de mert a lővés is bizonytalan lehetett, meg a túlparton leskelődő rácok figyelmét is felébreszthette volna, hát lemondtam óhajtasomról. Alig haladtunk Futak felé egy negyed mértföldnyire, a kocsit csaknem közvetlenül a Duna kopasz partjára csavarodott s vagy kétszáz lépés hosszant a part mellett vonult el. A rácok minket a túlpartról meglátva, több puskagolyó repült el fejünk fölött. Persze, hogy fuvarosunk a lovai közé csapva, ugyancsak nyargalt, hogy az út kanyarulatával a lővonalból kijuthasson. Ez az eset többször gondolkozóba ejtett, hogy hiszen Péterváradból tökéletesen meg lehetett látni a túlparton történeteket; voltak ott ágyúk is, hát miért nem kartácsoltatja el a vár parancsnoka a túlparton csoportosult rácokat?! Hiszen a lázadókat neki is kötelessége lett volna pusztítani. Fájdalom, nem sok idő múlva, töprenkedéseimre megfelelt a tapasztalás, hiszen a bécsi kamarilla szemeiben nem a koronás király által szentesített törvények ellen fegyvert fogott rácok, oláhok voltak a lázadók, hanem mi honvédek, a kik a szentesített törvényeket, s azokkal együtt a magyar haza jogait védelmeztük. Péterváradról Futakra érve, parancsnokunknak a hozott levelet kézbesítve, századunkhoz mentünk, s még sok ideig folytattuk a fárasztó és unalmas őrzését a Dunának.

Egyszer híre jött, hogy Szent-Tamást a honvédek rohammal fogják bevenni, még a napja is tudatva volt zászlóaljunk főbb tiszteivel, s ugyancsak ez idő tájban, talán szeptember hó elején, a bécsi kormány egy rendeletet küldött szét, a mely rendeletben meghagyott a császári hadseregből régóta kilépett főbb tiszteknek, hogy ha egy bizonyos határidő alatt a honvédeknel vállalt szolgálatot el nem hagyják, felségárulóknak tekintetnek és elfogatásuk esetében főbe lövetnek. Ezen kiáltványnak nem sok sikere lett, ámde a kik az 1848—49-iki eseményekre emlékeznek, bizonyára vissza fognak emlékezni néhány olyan, a forradalom előtt a császári hadseregben szolgált, s már több év óta nyugalomban élő, volt császári tisztek neveire, a kik a szentesített törvényekben bízva, a magyar honvédek közt magasabb tiszti rangot viseltek és kik a feljebb említett bécsi kiáltvány után, különböző ürügyek alatt, szabadságot eszközölve maguknak, sőt még szökés útján is, örökre elhagyták a honvédeket.

Az ötödik önkéntes zászlóalj őrnagya *Horváth* szintén nyugalomba vonult es. tiszt volt, és a fenyegető kiáltványtól rettenetesen megszeppenve, csakhamar elhagyott minket, s helyette *Tóth József* legidősb százados lett a zászlóalj parancsnoka.

Mivel pedig *Futak* házaiban, sohasem voltunk biztonságban, hogy a sötét éjjelen a Duna partján pár száz lépésnyire felállított őrk dacára átrajzott néha 30—50 rettenetesen felfegyverkezett rác, egy-két honvédet hátulról leütve, el ne pusztítsanak, a házakban bizton és mély álomban merültek közül néhányat agyon verjenek, vagy legyűrve, a szájakat betömve és erősen megkötözve a túlpartra átvive kegyetlenül kivégezzenek: *Tóth* zászlóaljparancsnok az egész zászlóaljat *Futaktól* a Pétervárad felé pár száz lépésnyire eső sörgyár és barom-hizlalo épületeiben helyezte el. Volt ott egy roppant nagy ökör-istálló, ennek a talaját a honvédek kitisztították, a huszárrok szalmát kerítették, s ebben a nagy épületben volt az egész ötödik zászlóalj legénysége, a főtisztek pedig az uradalmat kezelő gazdatisztek szobáiban helyezkedtek el s az altiszteknek is volt tűrhető helyük. A közembereknek elég tágas volt a nagy istálló, ámde mert az először hozott szalma csakhamar pelyhává tapostatott, azután meg a komáromi várból, különösen a nadrágszíj járásában lerakott bogár-tojások kikeltek, sehogy sem lehetett a kínzó férgectől kitisztulni. Voltak ugyan polecek a nagy épület falába vert faszegekre alkalmazva, de azért a polcokra felhelyezett kenyereket, a patányok oly szépen kirágták, hogy csak a héjok maradt meg azoknak. Persze, hogy a kártékony és nyugtunkat háborító férgek ellen sűrűn ment a panasz a főtisztekhez, s úgy tíz napig valánk már a nagy istállóban, mikor *Tóth* százados több tiszttel végig sétált az istállóban, és mikor az istálló verőfényes kapujához visszaért és megállott, hát a fekete pantallós főtisztek nadrágszára bokától térdig, csak úgy szürkéllett a szürkehátú apró bogaraktól, — még a hosszúszerű fényes

csizmák szárai is megtarkultak, s mikor ezt a természeti változást a legénység megpillantotta, minden fegyelem és tisztelet dacára oly hangos hahotára fakadt, hogy a tisztek bámulva néztek a kacagó zászlóaljra, hogy vajon mi lehet az oka, ezen egy szívből-lélekből kitört vidámságnak. Nehány legény a tisztekhez ugrott s tenyereikkel söprötték le a lábaikról a szürke férgeket. Ennek a komikus jelenetnek az lett a hatása, hogy ismét apróbb csoportokba osztva visszamentünk Futak elhagyott házaiba.

Talán nyolc napig valánk ismét Futakon, mikor zászlóaljparancsnokunk, egy Verbászról küldött futár hozta levélből értesült, hogy Szent-Tamás ostroma a következő napra van kitűzve, és így számítva Szent-Tamás bevételére, hogy a Szent-Tamásból menekülő rációk, a cserevicsi erős sáncaikba, a Dunán keresztül át ne menekülhessenek, hát az ötödik zászlóalj kétszáz huszárral vágja el az útjokat. Ez a tudósítás annál inkább hihető volt, mert csak harmadnappal azelőtt a Duna partját őrző honvédek, Cserevics legmagasabb pontjáról több, az égbe nyúló magas tenyők tetején, igen nagy világosságot terjesztő tüzet láttak. S így még az nap útnak indultunk Begecs felé, egy csapat huszár is csatlakozván hozzánk. Begecsen túl tábornok utóttunk, néhány óráig pihentünk, de alig mult el éjfél, ismét haladtunk a kítűzött várakozási és lesponthelyre; úgy 9 óra tájban roppant hőségben egy nagy kiterjedésű dinnyeföldre értünk s öt perc alatt nem hogy ökölnyi nagyságú dinnye maradt volna a földjén, de még az indái is el voltak taposva; majd megszakadt némelyik honvéd a letépett dinnyék cipelése miatt. A huszároknak nem volt szabad a lovaikról leszállani; bezzeg könyörögtek nekünk, hogy adjunk nekik is a dinnyékből, mert oly forrón sütött a nap, hogy a szomjúság csaknem kis árította torkunkat. A jó cimboraság úgy hozta magával, hogy a huszároknak is jutott dinnye, s a kard hegye igen alkalmas volt a dinnyék felmetszésére is, hát a huszárok is felüdültek a dinnye levétől, és mert a szívesség is kölcsönös, hát egy-egy dinnyénket segítettek a nyeregben maguk elé helyezve, hozni; de biz azokból egy-kettő le is gurult, a huszár pedig felszúrta a kardja hegyére, s nehogy a dinnye leve pecsétet ejtsen a ruháján, jobbnak látta megenni.

A dinnye földtől erős félóra mulva a begecsi erdőben voltunk és megpihentünk. Öt perc alatt a fegyverek gülába rakva, a bornyúk meg a faágakon voltak, a velünk jött társzekerokről a hús csakhamar a kotlikokban volt, s főztük az ebédet. Az erdőben közel volt a császár háza; onnan ásó, kapa, fejsze, vödör, dézsa stb. csakhamar előkerült, s különösen a bő vizű kút gemének nem volt nyugta, míg az elmelegedett és nagyon szomjas legénység tele nem itta magát. Egy század honvéd és ötven huszár az erdő szélére rendeltetett, hogy vigyázzák a vidéket, de úgy, hogy az erdő fáinak közül ki ne lépjenek és a lehető legkevesebb zajt okozzanak; lőni

főbenlövetés alatt tiltva volt. A húсок főttek javában, mikor a csószné jajgatva szaladgált, hogy a kúthoz közel kipányvázott két malacka eltűnt a kötélről. Biz azok a szegény párák már régen a kotlikokban főttek a többi hús között, s a mint emlékezem, nem rontották el a marhahús ízét. A talán Begecsnél hozzánk csatlakozott gróf *Lázár* tábornok, kétszáz huszárjával és félüteg hat fontosal szintén az erdőben volt, és a társzekerével érkezett szakácsa főzte az ebédet neki és az általa meghívott összes főtisztikar részére. A főtisztieknek földbe ásott hosszú asztal néhány perc alatt készen volt. Míg az ebéd jött, *Lázár* gróf és a tisztek a legénység közt járkáltak. A kút mellett volt az imént oly tragikus sorsra jutott malacoknak fürdő helyül ásott gödör, ebből egy honvéd a poshadt vizet lapáttal kihányta, másik kettő meg hideg vízzel tele merte, és készen volt a dinnyehűtő medence, én meg hat emberemmel együtt közel ütöttük fel a tanyát a kúthoz, beleraktuk a légújabb izlés szerint készült hűtő készülékbe a dinnyéket s míg egy-kettő közülünk a vizet merte, a többi Argus-szemekkel vizyázott azokra; a kotliknál elég volt egy ember is. Óh be pompásan izlett az a behűtött dinnye, és kevés honvéd ült úgy a földön, hogy egy-egy fél dinnye ne lett volna a kezében. *Lázár* csak mosolygott és a fejét csóválta.

Az ebéd elkészült s már javában étkezünk, mikor a főtisztiek asztalától egy hadnagy jött hozzánk, kérdezve, hogy kinek volna még dinnyéje, szeretné megvenni, mert a tábornok úr ólajtana egy felet. Én is halottam a tiszt kívánságát, és hirtelen felkaptam a legszebb pár dinnyét, a főtisztiek asztalához futottam és gróf *Lázár* előtt katonásan megállva, kértem, hogy fogadja el a dinnyéket. Gróf *Lázár* megköszönte és két darab ezüst huszassal kínál meg, de bármennyire csiklandozá is bírvágyamat az a különben is ritka madár, szép fényes ezüst pénz, elpirulva köszöntem meg, de nem fogadtam el. Gróf *Lázár* keményen reám nézett, azután a hozzá legközelebb ülő *Tóth* József zászlóaljparancsnokunkhoz fordulva kérdé németül, hogy ki ez a kevély kölyök? *Tóth*, a mint megértém, oly formán értesíté a tábornokot, hogy ez a fiú egy tisztességes nemes családból való, és így ne vegye rossz néven a tábornok, ha szégyenli elfogadni a borralalót. Erre gr. *Lázár* nyájasan bölintott fejével és megköszönte dinnyéimet.

Visszaíndultam a cimborákhoz, de a gróf ott marasztott és utasított, hogy üljek az asztalukhoz. No már ez egészen más, gondolám magamban, helyet foglaltam az asztalnál és jól laktam a mienknél sokkal izletesebb étkekből. Többször biztatott *Lázár*, hogy előttem a bor, hát igyak abból is, a mennyi csak jól esik; de mert egy pohár vizes bornál többet nem ittam, azt kérdé tőlem, hogy talán nem szeretem a bort? Szeretem biz én vitéz tábornok úr, de mert én a dinnyéket pajtásaimmal együtt szereztem, együtt cipeltük idáig, hát nem tartom igazságosnak, hogy a közös szerzeményért

csak is magamat érjen a jutalom, és így ha vitéz tábornok úr ezt az üveg bort reám szánta, alásan kérem, engedje meg ezt az üveg bort pajtásaimhoz vinnem, hogy együtt ihassuk meg. Bravo fiam! — válaszolt a tábornok, — derék fiú vagy; fogd fel azt az üveg bort, meg a másikat is, vidd el pajtásaidhoz és igyátok meg ott együtt. Persze, hogy rögtön szót fogadtam, megköszönve az ebédet, salutáltam, s vittem a két üveg jó bort a cimborákhoz, iszogatók közben fel-fel sohajtva: bárcsak kivánna a gróf még több dinnyét is.

Étkezés után heverésztünk, s a parancsnak megfelelőleg csendesen beszélgeténk, mikor néhány tompa ágyúhang ütötte meg füleinket Szent-Tamás felől. Oh mily izgatottság lepte meg egész csapatunkat, és csak azon csudálkozánk, hogy mi lehet az oka, ennek a délutáni ágyúzásnak? Eleinte azt hittük, hogy azért nem hallottuk a reggeli ágyúzást, mert a szél felőlünk fújt Szent-Tamás felé. Feszült várakozással telt el a nap, és csak esthajnalon jött egy nyargonc, jelentve gr. *Lázárnak*, hogy az ostrom ismét meg-
hiúsult. Persze, hogy ez a hír, kivált mikor még azt is megtudtuk, hogy az ostromló 3. és 9. zászlóaljat nagyon megtizedelték a Szent-Tamást védők golyói, nagyon leverőleg hatott reánk, hát még hogy pár hét múlva arról is értesültünk, hogy az ostromot vezénylő *Bechthold* császári tábornok, már akkor vezényelte a visszavonulást, mikor a fentebb említett zászlóaljak már a külső sáncokat bevették, és épen ezalatt a visszavonulás alatt pusztították Szent-Tamásból leg-erősebben a veres sipkásokat.

No de nem is volt csuda, hogy Szent-Tamás be nem vétetett, hiszen *Bechthold* is a kamarilla híve és megbízottja volt, és ő neki is ki volt adva a titkos rendelet, hogy a rációkban kárt ne tegyenek.

A következő napon visszamentünk Futakra; gróf *Lázár*, ha jól emlékezem, két század huszárral és az ágyúkkal Begecsen maradt, mi pedig folytatánk a fárasztó örökdedést a Duna partján.

Futakon ismét pár hetet töltöttünk már, *Tóth* százados zászlóalj parancsnok, túlszigorúan bánt velünk, sőt mikor megjött az őrnagygyá történt kinevezése, oly szigorú napiparancsot olvasott fel a zászlóalj előtt hadsegéde, hogy az egész zászlóaljból hallható volt a zúgolódás, mert a napi parancs minden harmadik szava föbe lövetéssel fenyegetett, még az olyan csekély kihágásokért is, a mely kihágások büntetése, legfeljebb három-négy órai kurtavas volt ezélett. És mert *Tóth* rettenetes goromba, kiméletlen parancsnok volt, nem egyszer lehetett úgy az altisztek, mint a közemberek közt olyan forma bizalmas társalgást hallani, hogy a goromba és kiméletlen főtiszteitől, a legelső csatát felhasználva, egy jól irányzott lövéssel szokott megmenekülni a méltatlan büntetéseket szenvedett legénység. S nekem úgy tetszik, hogy az efféle bizalmas beszélgetésekből, *Tóthnak* is fülébe vihettek néhány szót, mert hogy őrnagygyá lett,

azután is szigorú maradt ugyan, de a műveltebb ifjakat vérig sértő goromba szavait ritkábban hangoztatta.

Egy éjjel a Dunapart őrzésére én is ki valék rendelve, s ezen az éjen több erősen fénylő tűzzel lobbant fel a cserevicsi domb jelfenyőiről. Ebből azt sejténk, hogy a rácok valamiben mesterkednek. De a Futakon maradt főtisztek is látták a jelt, és így már éjfél után a partőrök megkettőztettek, sőt az egész zászlóalj fegyveresen sorakozva várakozott.

Rettenetes sötét éj volt, úgy hogy a partőrök, egymástól huszonöt lépésnyire felállítva, nem látták egymást.

Hogy szürkülni kezdett, Cserevicsből ágyúzni kezdtek reánk, egy-két puskagolyó is repült felénk, de csaknem minden golyó a Dunába hullott.

Egyszer azonban azt vesszük észre, hogy a Duna felőlünk eső partján elterülő nádas és gyékényesből is ugyancsak ropogtatják reánk a kézi lőfegyvereket, a nagy nádas előtt 300 lépésnyi széles tisztás volt, és a tisztáson innen igen vastag fűzfák, 5—10 lépésnyire egymástól. Hogy tehát a nádasban rejtőzött, s reánk pufogtató ellenséget megközelíthessük, aztán meg a golyói elől is fedezve legyünk, fele az éjjel megkettőztetett partőröknek a partnál maradt, mi pedig a pihentebb század a fűzeshez siettünk, és mert ez volt az ötödik zászlóalj első komolyabb megtámadtatása, mi tagadás benne, biz mindnyájunknak füresán esett az, mikor egy-egy puska golyó elzizzent mellettünk, vagy egy három fontos elzúgott a fejünk felett.

Már alig ötven lépésnyire valánk a fűzeshez, mikor a mellettem előre siető *Halmi* Miska homlokát egy három fontos széjjel csapta, úgy, hogy a véréből és agyvelejéből még az én arcokra is frecscent. Miska elbukott, én meg csaknem megdermedve állottam a szeretett bajtárs hullája felett, de úgy zizegett, bűgött körülöttem a golyó, hogy néhány pillanat múlva észretérítettek. Futottam hát a fűzeshez, útamban egy három fontos csapta szét az orrom előtt a homokot; akkorát ugrottam, hogy egy paripának is dicséretére vált volna, pár pere alatt már egy vastag fűz oldalánál fújtam ki magamat. Ugyancsak ideje is volt a vastag fűzes fedezetét elérni, mert a nádasból kilőtt apró fegyvergolyók úgy kopogtak a fűzek oldalába, mintha mindenik fűzfát öt-hat harkály kopácsolná. Cserevicsből meg a kartács, a három és hat fontos, a fűzes vékonyabb galyait és a leveleit úgy törte-tépte, hogy a szegény fűzekről úgy hullott a levél, mint késő őszzel szokott.

Túl a Dunára hasztalan lövöldöztünk volna apróbb fegyverinkből, mert csakis a Dunába hullottak volna golyóink. A nádasfedte rácok, minket célba veendőik, egy-egy pillanatra kiléptek a nádasból, de kilöve fegyvereiket, ismét láthatlanok lettek, és így csakis az a pár pillanat volt alkalmas őket célba vehetni. Hogy

a mi golyóink tettek-e kárt a rációkban, azt nem tudjuk, de mi közülünk, szegény Miskán kívül, még egy honvéd esett el.

Erős óranyi idő telt el már, mióta lövöldözénk, a lövegeink is fogyni kezdtek, mikor nagy örömnökre, talán épen gróf *Lázár* küldte: száz huszár és három hat fontos ágyúnk megérkezett. Egy huszár hozzánk nyargalt, erősen kiáltozván, hogy: csak tartsátok magatokat honvédek! itt vagyunk már mi is, meg az ágyúk is, mi pedig lövegekért kiabáltunk, a huszárnak parancsul lehetett adva, hogy a harc vonalon végignyargaljon, és részint minket biztasson, részint hírt vigyen. Mindenütt hallatszott a huszárhoz intézett kiáltás, hogy patront hozzanak! A huszár a Duna felől eső utolsó fűzek és honvédek körül lehetett, mikor Cserevicsből repülő hat fontos a lova lábát törte el, a ló összerogyott, a huszár meg káromkodott; — ekkor tájban szólaltak meg a mi ágyúink, hevesen szórva a kartácsot a nádasba, még pedig jó eredménnyel; mert alig nyolc-tíz lövés után, a sík Dunára pillantva, több dereglye és nagy ladik, tömve rációkkal, teljes erővel evezett vissza Cserevics felé. Cserevicsből teljes erővel ágyúztak ugyan reánk, s különösen a kartács nagyon sűrűn repült, hogy minket a Duna partjától ehriaszson; de mi azért a sűrű golyókkal nem törődve, futottunk a Duna partjához, s rettenetesen örvendeztünk, ha a golyóink által talált rác, a ladikból kibukva, csak úgy piroslott, megkékellett a Duna vizében.

SZALAY JÓZSEF.

SZENTESI BOSZORKÁNYPEREK.

Anno 1763. die 14-a Martii in Cessione nostra magistrastuali sub praesidio domini Judicis Primalii Michaëlis Lakos praesentibus item et coasidentibus Dno Legislatore Joanne Soos D. D. Item Juratis Joanne Miketz, Michaële Buzy, Martino Nánásy, Stephano Pap, Demetri Inódos, Michaële Veszeny, Stephano Szanyi, Tomas Molnár, Stephano Bertók, Joanne Nyiry, Joanne Csáki et Stephano Kövér sequentes causae, reniae et decisae sunt:

Nro 13. Bétsi Istvánné A. panaszolja, Végh Mártonné J. ellen, hogy tisztaságáról gyanakodván, ötöt boszorkánynak kiáltotta légyen, és lába kisebesedését is Bétsi Istvánné megveretésének tulajdonítja.

Determináltatott:

Végh Mártonné ellen Bétsi Istvánnénak betett panasza meg nem világosíthatik, kisül pedig az valóságosan, hogy mindennemű perlekedés nevezett Bétsi Istvánnénak fenyegető nyelveskedése miatt

esett légyen, azért is, mivelhogy az illetén mostan és többször is elkövetett rüt patvarkodások szerzenek minden viszálykodásokat, a szomszédok közt is s káromkodásai is szenvedhetlenek, — 25 korbács büntetésre íteltetik, ha pedig ezeknek utána az ilyenektől nem resistál, simpliciter proscibáltatik.

Executio nem volt, minthogy terhes a deliquens. — Anno 1765. die 2-a April exequaltatott.

Anno 1763. die 1-a Junii sequente causae revisae et decisae sunt :

Nro 26. Nagy András A. exponálja Bakja Mártonné J. ellen, hogy ezelőtt circa három hetekkel csösszopó gyermekét megrontotta volna boszorkányos mesterségével, melyben ugyancsak a gyermeknek halála is történt.

Determináltatott :

Jóllehet némely tanuk vallásiból nagy gyanuság vagyon, s. legatis az J. fél ellen mindazonáltal nem lévén teljes világosság a dologban, sem ennek decisiójára a B. törvényszéknek autoritása nem engedtetett, azért is a mltgos uraság székére transferáltatik.

Anno 1766. die 9-a Mensis decembris D. Judice Primairio Joanne Soos. Praesent. et coasid. D. D. Juratis Stephano Pap. etc.

74. Pataki Mihály panaszolja Pataki István ellen, hogy feleségét boszorkánynak kiáltotta volna, most is azon vélekedésbe vagyon iránta, mintha nyomorult gyermekét nevezett Pataki Mihályné rontotta volna meg; melyben

Determináltatott :

Pataki István semmi bizonyost maga vádjában nem bizonyíthat, azért is mivel azonkívül is testvér atyafiai, tovább is azon atyafiság fentartására megintetvén, érdemlett büntetésül 20 pálcára íteltetik.

79. Katona Istvánné, Marczó Andrásné Béládi Sára ellen panaszolja, hogy ötöt boszorkánynak kiáltotta, és hogy cir. 4 esztendőös gyermekét tulajdon Katona Istvánné rontotta volna meg.

Determináltatott :

Bizonyosan nem verificáltatik az, hogy Marczóné Katona Istvánnét megboszorkányozta volna, jóllehet visszavonások voltak egymásközt és olyatén illetlen szók is adták magukat elő, melyek becstelenségére estek Katona Istvánnénak, melyért is Marczóné keze megfogásával Katona Istvánnét kövesse meg.

Anno 1769. die 8-a mens. Marcii sub praesidü dni Judicis Primarii Michaelis Lakos etc.

110. Rúzs Gergely Budainét megboszorkányozta, sőt tűzzel is fenyegette, hogy ha nyomorék gyermekeit meg nem gyógyítja, ezen minden helyes ok és fundamentum nélküli kieresztett szavaiért és felebarátjának megmocskolásáért Rúzs Gergelynek büntetésül praecisa deprecatione 20 pálcára dictáltatik.

Szentes város levéltárából másolta *Kamotsay János*. A másolat hátlapján a következő megjegyzés olvasható :

Canones ecclesiastici et antiquis Hungariensibus et recentioribus transylvaniensibus aliisque in nouo ecclesiarum cis et ultra Tibiscum reformatarum Concinnati etc. opera Georgii P. Zoványi Superintendentis. Claudiopoli 1733. 12-o.

Ezen reformált egyházi törvénykönyv XCVI-ik Canona szóról szóra így van:

«Lamiarum seu daemonii suspectarum cadavera jam humana, maxime vero in foro seculari Convictarum, quandoquidem iuxta praeconceptam opinionem, busto egredi creduntur, et talia (quicquid in conerasium dixeris) visuntur, magnoque sint plebi indoctae offendiculo; idcirco ad tranquilandos territorum animos, et praeconceptae opinionis vanitatem refutandam, talium cadauera possunt senatu consentiente effodi, et exanimatio eorum, leu vera et naturalis mors, populo persvaderi. (pagin. 50.)

Magából a címzett könyvből kiírta *Révész Imre*.

Közl: ABAFI LAJOS.

ADALÉK ERDÉLY TÖRTÉNETÉHEZ 1848-BAN.

Háromszék állandó bizottmányának erdélyi főhadi parancsnok báró Puchner ő nagyméltóságához intézett irat.

Katonai főparancsnok altábornagy br. Puchner Antal úr ő nagyméltóságának.

Székünk kebelében nőttön nő az ingerültség azon minket körül szárnyaló hírre, mintha Erdővidékre és Háromszékre sorkatonaság, ennek kíséretében álló rendetlen csorda néppel betörni akarna, és megtámadandná polgáraink élet és vagyon bátorságát. És azt beszélik, hogy excellenciád rendeletéből!

Előttünk megfoghatatlan, ezt fel nem tehetjük, hogy ily rendelkezés excellenciádtól jöhetett volna. — Egyáltalában nem, mert onnékül oly hazafi, mint excellenciád ily intézkedést nem tehet.

Igen, mi hivei vagyunk a koronás királynak utolsó csepp véréig, hivei az általa megerősített törvényeknek, és a törvényesség teréről sehogy lelépni nem akarunk, nem fogunk. — És ha felütjük törvénykönyveinket, megvizsgáljuk cselekményeinket, így állt és nem máskép. Legyen bíránk Isten és világ, és excellenciád, mint pártatlan hazafi.

Székünk kebelében tökéletes rend, a személy és vagyonbátorság védve, ernyedetlen engedelmesség polgári és katonai tisztségünk irányában, és elegendő erő megőrizni mindezeket, s midőn excellenciád maga is azt mondá, hogy az alkotmányos szabadság és rend érdekében fog működni, üdvözljük mint ilyet, s világosan felhívtuk

katonaságunk ezredeseit is, hogy a rend, az alkotmányos szabadság, az ország összes bátorsága érdekében fennálló törvényeink értelmében velünk s polgári tisztviselőinkkel egyetértve, mi ezt óhajtjuk, hogy legyen rend, a haza és a király nevében segedelmezzék excellenciádat.

Ok tehát egyáltalában nincs mi hozzánk, e békés szék polgárai kebelébe sorkatonaságot, annyival kevésbé oláh népességet küldeni. És mert nincs ok, és ok nélkül logice semmi sem történhetik, hiszszük lehetetlennek ama szállongó hírt. — Mivel azonban az érintett hír kedélylázítólag járta székünket, s ingerültséget okozott, ezen ingerültség lecsillapítására más utat nem látunk, mint tisztelettel felkérni excellenciádat, méltóztatnék értesíteni minket, igaz-e az, hogy sorkatonasággal és oláh népességgel intéztetett székünk megtámadtatni, és ha igen, miért?

Bár mi történjék, miután székünk hive a koronás királynak, tisztelője az általa szentesített törvényeknek, őre a rendnek, imádója polgári és katonai kormányának, ha még is megtámadtatnék, Isten és világ előtt felelőssé lesz a megtámadó a polgári háború iszonyaiért. — Háromszék állandó bizottmányának S.-Sz.-Györgyön, november 12-én 1848-ban tartott üléséből.

Horváth Albert,
főkirálybíró.

Másolata azon cs. kir. főhadiparancsnoksági rendeletnek, mely 1848-iki november 16-ról 1658. Q. elnöki szám alatt a brassói cs. kir. katonai, városi, határszéli s várbeli parancsnoksághoz bocsátatott.

A brassói cs. kir. katonai parancsnokság folyó évi november 13-áról fölterjesztett jelentése s annak ide visszafoglalt záradékai tartalmaként, Háromszéknek öt küldöttjeiből álló azon követsége, mely az ottani székrendek nevében az ide szintén visszazárt írásbeli nyilatkozatot nekem személyesen átadandó Brassóba jött vala, ottan előlegesen visszatartóztatott, míg eziránti útasításom oda érkezendett.

Az ezen szék rendei által nekem aláterjesztett irat szorosabb áttekintése után, megbízandónak találtam a határszéli parancsnokságot, miszerint a nevezett követséget e végre külön maga elejébe idézve, annak a fentérintett záradékok visszaadása mellett, nevemben következő szószserinti választ adjon:

Háromszék, melynek nemessége régóta forradalmi csélszövetek gyűlőhelye, s izgatási armányok gyúkeble volt, közelebről, kivált mióta az uzoni események a székely fegyver becsületét elannyira megbélyegezték, oly iránynak adta magát át, mely sem a király szándokával, sem a józanon fölfogott honjólétével össze nem férhető.

Epen ezen szék kebeléből, nevezetszerint az ottani nemesség, némely református papok és hamis lelkű jogászok útján indult s terjedett a többi székelységnek elvetemülése.

Nem szükséges amaz igen is közismeretű lázítókat névszerint kijelelni, kik hol nyilván, hol alattomosan a lassanként előkészített gonosz célzatok létrehozásában munkások valának. Különösen azon álfogások s alacsony eszközök előttem fedve épen nincsenek, melyeket *az ottani nemesség*, s a többi pártok, a császári királyi határszéli intézet megrontására fölhasználtak, a határszéli fegyveres nép mesterségesen kiszámított elámitások s hamis előtűkrődzések általi megvesztegetésére, izgató érdekeik mellé s csendzavaró irányaikhozi eltorzítására.

A budapesti törvénytelen rémkormány zsoldosai épen ezen szék kebelében találtak legmelegebb symphathiákra s pártoló elfogadásra.

Midőn ama bujtogató Berzenczei, mint bizonyosan tudom, egyenesen a volt magyar ministerium megbízásai *ellenére* önkényéből s hatalmából, sőt, mi bünsúlyát igen nehezíti, a *király szentséges nevében*, a székely nemzet fegyveres közgyűlését Agyagfalvára egybe csődíteni merészelte: Háromszék volt az, mely ezen törvénytelen, a királyi jog gyakorlatát lényegesen érdeklő és szentségtörő kézzel megferdítő gyülekezet létrejöhetségét nemcsak főleg pártolta, hanem különös és valóban jogszerűbb tárgyat igényelhető lelkesedéssel elő is mozdította, sőt e veszedelmes és rossz dolog kivitelére, mely Erdély jelen szomorú állapotát nagyobb részint eredményezte, mindenféle erőszakos, fenyegető s rémítő eszközöket felhasználni nem kételkedett.

Épen Háromszék gyűlése főhelyén, az ottani hatóságok szemei alatt történt az, hogy a székely határszéli katonasághoz közérdekűleg intézett, s jól szándokolt fölszólításom a postáról vakmerően elkoboztatott, csak hogy a forradalmi párt célul kitűzött tovább haladása atyai intésem által meg ne gátoltassék, a székely józanabb értelmű határnép fölvilágosításában s oktatásában.

Ugy mindenek felett Háromszék tartozik azon párthoz, mely a király s e hon fejedelme által kinevezett, s rendelt főhadiparancsnokságot föl nem fogható vakmerőséggel s valódi eszmefogyatkozottsággal Agyagfalván eltöröltnek nyilvánítani merészelte, a székely határszéli fegyveres népet ezen cs. kir. főhadparancsnoksággali minden viszonyból erőszakosan kiragadni, attól végképen elszakasztani törekedvén; — mind oly tények, melyek nyilvános forradalmat, felforgatást, s tiszta felségsértést foglalnak magukban.

Ily tagadhatatlan tetteges előzmények után, meg nem foghatni, miként úzheti Háromszék nemessége, előttem fekvő iratában, szemtelenségét egész azon pontig, hogy még mindazon régóta elhasznált Kossuth-féle modorban, melylyel ezen párttűtőnek Magyarországon ámitásokat terjeszteni csakugyan elégszer sikerült, oly hangú biztosítékait nekem előtűkröztesse, mintha Háromszék a királynak híven hódolni, az általa szentesült törvényeknek engedelmeskedni, s azok teréről eltávolzni sehogy sem kívánna, — miután minden a székely

határszélén fennállott intézmények épen a király tudtán s helybenhagyásán kívül összetéptek s leromboltattak.

Ugyan lehet-e valakit elannyira vakossággal megütötnök képzelní, ki a fentidézett cselekedeteket olybá magyarázza, mint hiv'attvalóknak törvényes tetteit?!

Avagy talán több mint száz román faluk cél nélküli elpusztítása s megsemmisítése, és kiváltképen Szász-Régen, az iparműves mezőváros gyalázatos leégetése, ottan az agyagfalvi, főleg Háromszékből fegyveresen kiállott székely csoportok által száznál több mindkét nembeli fegyverzetlen lakosok gyáva leölése, mikor e helység magát önkéntesen megadva megkiméleést annál méltóbban igényelhet vala, mivel épen akkor a fejedelem iránti igaz hűségét s hódolatát tanusította, és ily vad boszút szomszédjai semmiképeni sértése által maga ellen föl nem ingerelt vala: vajon a székelység között fennálló törvényes rend jeleit, vagy a király iránt ottan divatozó engedelmesség s hódolat jellemét viselőknök tekintessenek?!

Igaz, hogy f. é. október 18-róli főlshólitásomban úgy nyilatkoztam, hogy az alkotmányos szabadság és rend érdekében kívánok föllépni s működni, de azalatt korántsem érthető azon rémrendszer, melynek szellemében a budapesti kényuralmas pártkormány a közjót kezeli, s melynek mintáját Háromszék kerülete fegyveres kézzel magáévá vallani mit sem átalott.

Eltelt már az ideje a sok szép hizelgő álszavaknak, a kétszínűs kétértelműségnek, — *tiszta s világos cselekedetekre valló s igazságos tényekre* vagyon most szükség annak bebizonyítására, ha vajon híve-e valaki a fejedelemnek és az ő kormányának, vagy sem?

Ugyan azért Háromszék rendéinek felettébb általános bizonytalan, sőt illetlen kitételekbe is foglalt f. é. november 12-éróli azon előterjesztése, mely csak is fentebbi célzatom némi üdvözlésére s azon biztosításra szorítkozik, hogy az ottani katonaság ezredesei fölkérettek légyen, miszerint a közrend és az egész hon bátorsága érdekében a polgári tisztséggel egyetértve nekem segedelmezésül legyenek: engem teljességgel ki nem elégíthet, hanem *világos és hímzetlen nyilatkozatot* várok, beküldendőt az iránt, hogy Háromszék közönsége, nemessége s egyéb járuléka f. é. október 18-áróli főlshólitásomat feltétlenül elfogadja-e, s annak magát alája veti-e vagy sem?

Ily határozottan s őszintén veendő nyilatkozat hiányában, azon pártnak, mely eddigelé az ország csendje s rendje, úgy ő felsége parancsainak ellenére működött, és személyemben a császári s királyi felség által beigtatott tartományi főhadiparancsnokot elismerni nem akarta, sem semminemű küldöttségét el nem fogadhatom, sem pedig azon rendszabályoknak, melyek a császári királyi hadsereg és Szász-Régen mezővárosa a székelyek által elsőbben s forradalmilag merényelt megtámadásával következett fölhívására a császári királyi

ka'onaságra, általam a fegyvert ragadott lázadás elnyomására, és az ország békítésére szükségeseeknek találtattak, más irányt nem adhatok.

A bűn súlya csak azokat érdekelheti s fogja érdekelni, kik az ily forradalmat földéizve, annyi pusztításokat már is okoztak, és a törvényes rend s engedelmesség ösvényén járni máig is vonakodnak.

Mi az ottani katonaságot s annak parancsnokait illeti, azokkal mindaddig, míg rendeleteimnek magokat feltétlenül alá nem vetendették s kötelességeikhez vissza nem térendettek, semmi tekintetben közlekedésbe nem léphetek, nem a szék tisztsége, hanem a császári királyi főhadparancsnokság lévén azon hatóság, melytől rendelkezéseket vehetik.

Csak ezen feltételek az utolsó pontig való teljesítése után lesz a további közlekedés eszközölhető.

Végtére el nem titkolhatom azon sajnós érzést, mely keblemet a határszéli székelynép iránt eltölti, midőn látom, hogy nemcsak az ország pusztulására, hanem tulajdon romlására is elcsábított, egy ármányos, forradalmi párt által, az igazság s törvényesség ösvényéről eltérített, fejedelmének valóságos parancsai ellen fellázított; — mert a közveszedelem, mely alatt ezen nagy fejedelemség jelenleg nyög, minden pusztításaival és irtózataival együtt csak is azon erőszakosan s rémítő eszközök által egybecsődített agyagfalvi fegyveres székely gyűlésnek tulajdonítható, mely egyenesen a király — általam is igen jól ismert — szándoka s akarata ellenére, csak is ezen kárhozatos fölforgatási ármány érdekében tartatott, s melynek elmaradásával az oly igen kívánatos közbéke, és azelőtti csend és rezd e honban minden bizonynyal fentartható lesz vala.

Az eredeti, egész ívrétű nyomtatványból közli:
MOLNÁR LÁSZLÓ.

T Á R C A.

Történeti repertórium 1887.

(Kilencedik közlemény.)

- Bánki István*, a kolbász-fejedelem. Bud. Hirlap 318. — Nehr. P. Hirlap. 317.
Barcsay Lászlóné szül. Bruckenthal Antonia báróné. Nehr. Föv. L. 326.
Bonnaz Sándor, csanádi püspök. — U—l. Vas. Újság 43. sz. arck.
Czobor Béla. Nehány vonás a várad püspöki papnövelde multjából. Kassai Szemle 96.
Darvas Imre, Abaujvármegye főispánja életrajza. Kassai Szemle 99.
Deák Ferenc rokonai. Ország-Világ 41. sz. arcképpel.
Dézi Mihály. Bem szobra előtt. Egy darab történet. Ellenzék 260. 261.
 «*Doleschall A.* Das erste Jahrhundert aus dem Leben einer hauptstädtischen Gemeinde. Bpest, 1887.» Ism. Szóts Farkas. Prot. Egyh. és Isk. Lap 48.

- Dudás Mihály*, Tápé község jegyzője, 1848—49. honvéd. Nehr. Vas. Ujság 41. *Foltényiné Szabó Amália*. Ötven éves jubileuma alkalmából. Debreceni Ellenőr 234 sz.
- Földessy Sándor*, 48-as honvédtiszt. Nehr. Nemz. 338.
- Fratrioseits Ignác*, lovassági tábornok, a magyar testőrség kapitánya. Nehr. Vasárn. Ujs. 47.
- Görgey Kornél* búcsúja. P. Hirlap 317.
- «*Görgey István*, 1848. és 1849-ből. II. kötet. Bpest, 1888.» Ism. Egyetértés 340. Föv. L. 352. 353.
- Hájóssy Ottó* képviselő. Nehr. Egyetértés 338. Föv. L. 336.
- József főherceg* és családja. Vas. Ujs. 46. sz. arck.
- Justh Zsigmond*. Magyar urak otthona. II. Kendi Lóna. Ország-Világ 42. sz. rajzokkal.
- Kerékgyártó Elek*. Egy főispáni beigtató a megyék arany korából. Borsodm. Lapok 90.
- Kisdedőv* jubileuma (nov. 20.). G. Föv. Lapok 310. Bud. Hirl. 321.
- Kossuth Lajos* búcsúja. Bud. Hirlap 316.
- Körössy László, dr.* Az új szatmári püspök Meszlényi Gyula. Budap. Hirl. 320.
- Lendvay Miklós*. Komáromy Alajos színész. Délm. Közlöny 279.
- Literátyi Ödön*, országgyűlési képviselő (1850—1887.) Nehr. Munkács 51. Pesti Napló 342. Föv. L. 342. Nemz. 342. Bud. Hirlap 343. Pesti Hirlap 342.
- Lord József*. Bevezetés a magyar szabadságharc történetébe. Németből ford. Haydin Imre. Pozsonyvid. Lap. 232. és köv. sz.
- Lövey Klára*. Emlékek az emigratióból. Debrecen 224. és köv. sz. ✓
- Mária Luiza* bizalmas levelezése. (1799—1847.) Franciából Pettkó Irén. Nemzet 317. sz.
- Marsoszyk Mór*ic, Marsó- és Jablonfalvi, kir. tanácsos. 1848—49-ki konvéd kapitány. Nehr. P. Napló 314. Nemzet 314. Vasárn. Ujs. 47.
- Mátyás király* szobra. Bud. Hirl. 327. Egyetértés 326.
- Meszlényi Gyula*, az új szatmári püspök. Egyetértés 319. Nagy-Károly és Vidéke 61. sz. arck.
- Mészöly Géza*, (1844—1887.) Vasárn. Ujság 47. sz. arck. és rajzokkal. — Fejérvári Hirlap 156. Debrecen 222.
- Népszínház* 1886—87-ben. Bud. Hirlap 339.
- Ocskay Gusztáv*. Ad audieudum verbum regium. Bud. Hirl. 338.
- Papp Ferenc*, 1848—49-ki honvéd százados. Nehr. Vasárn. Ujs. 47.
- Perczel István*, Tolna vármegye volt főispánja. (1802—1887.) Nehr. Szegszárd és Vidéke 49.
- Peterdi Sándor*. (Színész pantheon.) Spadassin. Aradi Közlöny 311.
- Posner Károly Lajos*. Nehr. Föv. Lapok 337. Egyetértés 337.
- Potsa József*, Háromszékmegye főispánja. Ország-Világ 38. sz. arck.
- Puskás Lajos, id.* 1849-ki honvéd-főhadnagy. Nehr. Vas. Ujs. 44.
- Radó Antal*. Olaszok a magyar szabadságharcban. Bud. Hirl. 323—325.
- Réthy Lajos*. A dévai királynapokról. Vasárn. Ujság 40. sz. arck.
- Rónay Jácint*. Deák Ferenc az élet véghatárán. Naplóból. Vas. Ujs. 40.
- Rossi* emlékirataiból. Budapesti napok. Bud. Hirlap 336.
- Sobri* él. Bud. Hirlap 297.
- Stoll Károly*, volt országgyűlési képviselő, 1848—49. őrnagy. Nehr. Vasárnapi Ujság 39.
- Szilágyi István*, Móric Sámuel emlékezete. Nemzet 301.
- Szücs Sámuel*. Emlékjegyzetek borsodi és miskolci elhunytakról. Borsodmegyei Lapok 57. 58. — Borsodmegye 1838. nov. közgyűlése. (Egykorú jegyzet alapján.) Borsod-Miskolc: Közlöny 84. 85.
- Szolgálati szabályzat*. Középiskolai tanárok részére Mária Terézia korában. Pozsonyi Lapok 209.
- Teleki Sándor*. Bánki bácsi. Bud. Hirlap 323.

- Thim József.* Jelachich és a szerbek. Bud. Hirl. 98. — Egy kudarc története. U. ott 247. — Megyénk multjából. Bácska 76. 77. — Délmagyarország önvédelmi harca 1848—49-ben. I. K. Ism. P. Napló 145. Szabadkai Hirlap 19. P. Hiriap 130. — Ism. Dudás Gyula Zombor és Vidéke 35.
- Tober János,* nyug. kir. adóhivatali ellenőr. 1848—49. honvéd százados. Nehr. Komár. Lapok 44.
- Tulipán* története. Torontál 47. és köv. sz.
- Uj emberek.* (Országgyűlési képviselők.) 48. Illyés Bálint. 49. Linder György. 50. Majthényi István. Bud. Hirlap 269. 51. Pirczák Gyula. 52. Dr. Farkas Imre. U. ott 278.
- Utazás* ismeretlen állomás felé. III. rész. Az olműci várfogságban. Vasárnapi Ujság 40. és köv. sz.
- Vadnai Károly.* Lind Jenny Pesten. Föv. L. 303.
- Vezekényi István,* dr. erkölcstani beszéde 1849. jan. 14. a pesti Ludovica Akademiában. Gyöngyös 43.
- Zichy Domonkos* gróf, püspök. Nemzet 300.
- Zichy Mihályról.* Föv. L. 297.
- Zöld Marci* és Polatinszky halálos ítélete. (Egy régi kézirat.) Zala 46.
- Zsedényi* emlék. Vasárn. Ujság 42. sz. képpel.
- Zsivora József,* színész. a nemzeti színház nyug. tagja. Nehr. Vasárn. Ujság 44.

ID. SZINNYEI JÓZSEF.

PERCZEL MÓRRÓL.

Perczel Mór dicsősége kitörülhetlenül be van vésve a magyar történelem lapjain. Abból mit sem von le az, ha egyik-másik oldalról rá vonatkozólag lényegtelenebb ügyekben kifogások, bírálati megjegyzések tételnek vagy fognak tételni. Ily bírálatot ezennel közlünk. Nagy Ferencről, az 50. zászlóalj századosától származik, a ki az ügy iránti lelkesedéstől vezéreltetve, szükségesnek látta, Kossuth Lajost felkérni arra, hogy a tábornok viseletének némi gyarlóságait orvosolja. Levele következőleg hangzik:

Tisztelt elnök úr!

Midőn a független magyar ministerium hazánkban a kormányt átvette, — minden honpolgárnak célszerű tanácsával segédkezet nyújtani, s hol a honra veszélyt lát, tudtára adni, kötelességévé tette, hogy a baj azonnal orvoldathassék.

Ennélfogva polgári kötelességemnek tartom én is a Perczel Mór tábornok úr parancsnoksága alatt lévő táborban történt dolgokat, melyek már eddigelé is majdnem szakadást szültek, egész meztelenségben elnök úr elébe terjeszteni.

Perczel tábornok úr népszerűségét csonkítani nem akarom, azért adom tisztelt elnök úr elébe, hogy mint hazánk atyja orvosolja a dolgot célszerűen, nehogy az új poléra emelt tábornok úr bánás módjával s meggondolatlanul kiejtett, akárkit is, de főkép katonai becsületet sértő szavaival, hazánk szent ügyének ártalmára legyen.

Nevezett tábornok úr a Zrínyi honvéd-zászlóaljat alakította, ez okból ezt mint szülöttjét mindenütt pártolni, hibáit nemesak takarni, hanem másokra ruházni, s más csapatok érdemlett dicsérete mellőzésével emelni fő elvének tartja; és ezt, hogy annál jobban kivihesse, nehogy szembetűnő legyen, először is a főtiszték kisebbitésével s tiszti ranggal össze nem férhető lealacsonyítással kezdette, nevezetesen:

Roth tábora lefegyverzése után, az egész tábor pár nap Ozorán szállásolván, egy őrmester a Hunyadi csapattól tábornok úr által börtönbe tétellett, de Meszlényi Jenő alezredes, akkor őrnagy úr által kibocsátatott. — Tudtára esvén tábornok úrnak az őrmester ki-

bocsáttatása, főparancsnokunk Szalay László úr segédtsíztét Schulek Ágoston hadnagy urat, ki ezen bebörtönözésről és kibocsátásról mit sem tudott, az őrmesternek szabadon bocsátásáért 12 vitézből álló patrollal tulajdon segédtsízte által fegyver közt magához vitette, — de világoosságra jövén ártatlansága, hogy mégis tette helytelen ne legyen, megtámadta, hogy parancsára miért nem jelent meg? Mire a nevezett segédtsízt úr azt felelte: hogy rendelete 5 órára lévén még csak 4 óra, s így még a rendelt idő nem jött el — erre a tábornok úr óráját megnézvén, igaztalan tettét belátta, s a segédtsízt urat szabadon bocsátotta; de a törvénytelenég megtörtént, s a szeny az egész tisztí karon maradt.

A letenyei csatánál a mint az ellenség megfutamodott, a hídon keresztül menni volt első feladatunk, mely az ellenség által keresztül lyuggatva már-már sülyedésnek indult, mit a Hunyadi csapat a lyukaknak köpenyeiveli bedugásával s a befolyt víznek csáköival való kimerésével akadályozott; azonban egy deszka lévén két hajóra téve, a keresztülmenet természetesen lassan haladhatott. — Tábornok úr a hid végén lévő s a sűrű tömegtől előre nem haladható Molitorisz hadnagy úrhoz rugtat, s *huncfut* névvel bélyegezvé, hatalmasan megkardlapozta, hogy miért nem halad előre, s az embereket miért nem nyomja; mit ő ha tesz számtalan emberünk a Murába halhatott volna. Ily bánásmódernt kötelessége lett volna az egész tisztí karnak fellépni, de hazánk jelen körülményei közt szakadást nem akartunk előidézni, boldogabb időre tartván fel az elégtételt.

Túl menvén a hídon, Hodosánnál 736 horvátot századomnak fele megtámadott, s néhány tűzváltás után fehér zászlót tűzve, fegyveröket lerakták; ezen időben ugyancsak tőlünk a 3-ik és 4-ik századból és a zalai önkéntesekből is érkezett segítség, a dicsőség tehát a nevezetteké összes volt, de legfőbb félszázadomé, mely csekély erővel támadta meg a tízszer annyi ellenséget. A csata végével Trangos őrnagy úr a fentírt szavakkal fülem hallatára tette tábornok úrnak jelentését, engemet is még egy tiszt úrral megdicsérve.

Későbbi napokban kiadott hadi-parancsban az előbb előadottak nem foglaltattak, de a Zrínyiek nagyon megvoltak dicsérve. — Én részemről dicséretet nem követelek, mert csak polgári kötelességemet teljesítettem — de rosszul esett vitézeimnek, kiknek nagy része a gránátosoktól jött a hon védelmére s nem képesek mostani körülményeinket teljes valóságában felfogni, még is annyira lelkesültek, hogy jóllehet gyakran napokon át menve 3 napig sem juthattak evéshez, a megkivántató felszerelés hiányával is voltak — utolsó csepp véröket is szívesen áldozzák a honért. — Vezérnek részrehajlónak lenni nem szabad s az érdemlett dicséretet a vitézeknek meg kell adni, mert az által új lelkesülést nyernek.

Továbbá f. hó 8-án Fridaunál történt csatában a szabolcsi honvéd-zászlóalj összes tisztjeit *poltronoknak* s Rakovszky százados urat *hunc-*

futnak nevezte, holott az egész zászlóalj, Patay őrnagy úrnak gyalog vezérlete alatt, tisztjeivel s egyenkint legényeivel kitűnőleg viselte magát. — Mi lett a következés? Patay István őrnagy úr Horváth és Kralovánszky százados urakkal az egész tisztikar nevében tábornok úrhoz menvén, leköszönt, a zászlóalj pedig ezen tisztjei nélkül, kikkel együtt jött a honért csatázni, szolgálni nem fogott volna; — de később a tisztikar megfontolva, hogy ez által csak a honnak árthat, úgy egyenlítő ki, hogy a harc után, midőn a hazát ellenségeitől megtisztítottuk, egyenkint elégtételt köteles a tábornok úr adni, mit ő meg is ígért.

Ha a főtszít tekintélye alattvalói előtt elvételik, akkor nem képes parancsolni alárendeltjeinek, s ily bánásmód tisztekkel csak az orosz kancsuka alatt lehet, de a szabad magyar honban nem.

A fridaui csatában említésre méltó, Patay őrnagy s több szabolcsi tiszt urak elbeszélése után: Fridauban egy emeletes házban császári katonákat vettek észre a szabolicsiak, a házat megrohanták, s aajtáját betörvén, néhány puskaszó váltás után a benne lévő 4 ellenséges katonát lefegyverezték, — ekkor jött a Zrínyiektől egy tiszt úr néhány emberrel, s az egészet magának tulajdonítva, parancsolta egy szabolcsi honvédeknek, hogy az általa kijelölt már lefegyverezett foglyot lőjje keresztül, de ez vonogatta magát fegyvertelent lelőni, hanem másodszeri ráivalgása után kezébe lőtt, ekkor parancsolta keresztül szűrni, mit is miután nem kívánsága szerint teljesített, csak gyenge szűrást adván neki, maga a tiszt úr a már meglőtt s megsebzettet a mellette álló még egy fogolylyal együtt agyon vagdalta. Ezen ház bevételeért másnap Szekulits őrnagy úr a vitéz Zrínyieket az említett tiszt úrral együtt mint megjutalmazandókat tábornok úr elé vezette.

Megemlítendő még ezen csatánál, hogy a már bevett házat a később oda érkezett vitéz Zrínyiek oly erősen ostromolták, hogy a faluba rendelt huszárok nem tudva mily véres csata folyik a faluban, be nem mehettek, ezalatt sikerült az ellenségnek két, csekély védelemmel lévő ágyúit a falúból elvinni, mit a huszárok, ha ezen szükségtelen tüzelés nem történik, elfoghattak volna. Ugyanitt lövetett Szekulits őrnagy úr Rosti százados századára, minek következtében több sebesültek lettek.

Fridauban a Zrínyi honvédek roppant rablást vittek véghez, s Csáktornyan el is árusíták a rablott órákat, ruhákat, ingeket — pénzt mennyit vihettek el, nem tudni; — e végett azután tábornok úr írt is a tanácsnak, hogy a tett károkat és rablást megtérítendi.

Midőn tábornok úrnak hírül vitték a rablást, egész tűzzel mondá: «más nem rabolt, mint a Hunyadi csapat», de szerencsénkre s az ő szerencsétlenségére értésére adták, hogy a Hunyadiak a városban nem is voltak, mert az egész zászlóalj a jobb szárnyat képezte, hol az ellenség eleinte csak minket vehetvén célul, legsűrűbben

tüzelt, s épen századomból két tizedes Ekker és Akter, az első kartács, másik vigyázatlanságból szurony által megsebesítve, a szekér hiánya miatt az ellenség martalékává lettek. Rozen őrmester századomból, ezen szerencsétlen sebesültekre tábornok úrtól kocsit és segítséget kérvén, felelete ez volt: «az isten segítsen rajtok».

Mióta seregünk a Drávához húzódott, a víz- és levegőtől egészségem megromlott, orvosi segélyre szorultam. Kikó Károly főorvos úr mind a helyre, mind orvoslatra nézve látva a hiányt, kiadott bizonyítványában levegő változtatást javalt. F. hó 1-én ezen bizonyítvány-nál fogva, akármilyen vidékbe elbocsáttatásomat kérvén, míg egészségem helyre jő, a felelet volt: «nyolc napot várjak, akkor elbocsáttatom». Megvártam, de egészségem nem javult s betegen mentem a fridaui csatába is, hol 18 órai útat tettünk a nélkül, hogy csak pihenni megálltunk volna; elmentem, hogy gyávának vagy félnéknek ne mondhasson, ki a harcot akartam volna kerülni, jóllehet megerőltetésemmel, s szívesen is megyek utolsó erőm fogytaig, mert semmi az élethez nem köt, mint kedves hazám, s ezért kész vagyok mindenkor életemet feláldozni.

F. hó 9-én szóval jelentette egészségem helyrejöveteléig való elbocsáttatásomat Trangos őrnagy úr; de tagadó választ kaptam. Ekkor nyújtottam be folyamodásomat, melyben azon alternatívát tettem, hogy ha egészségem helyrejötteig hely kijelölés mellett el nem bocsát, rangomról lemondok s ő az utóbbit fogadta el.

Nekem kötelességem egészségemre felügynelni, mert ha nyomorult leszek, hazámnak csak terhére, de hasznára nem lehetek, melyet míg karom bírja, mindenkor a legnagyobb készséggel szolgálni polgári kötelességemnek tartok.

Kötelességemet mindenkor pontosan elvégeztem, mint igaz polgári katonához illik; helyemet mint beteg is betöltöttem, s a folyamodásomra tett hátiratát tábornok úrnak elengedőképp megcáfolja az ide csatolt bizonyítvány,* mely magam viseletét s a lefolyt csaták-bani harcias bátorságomat tanúsítja.

Perczel Mór tábornok úr hazafiságán nem kétkedem s nem is kétkedtem, de tyrannismusát, részrehajlását s vezérhez nem illő bánásmódját, főleg mostani időben az egész világ előtt nyíltan ki merem mondani. — ezt tanúsítja Görgey fővezér úrral való bánása is.

Rólam való rendelkezését tisztelt elnök úrnak kérve, maradtam Pesten, november 25-én 1848.

hű polgára:

Nagy Ferenc,

leköszönt százados az 50-ik zászlóaljából.

Eonyi a levél. Egész hangjából kitünik, hogy nem a roszakarat mondta tollba. Közlését érdemesnek tartottuk azon oknál fogva, mert

* Hiányzik.

nemcsak hogy kissé erősen ugyan, de élénken jellemzi az erélyes Perczel Mórt, hanem egyúttal oly történeti részleteket is tartalmaz, melyet kár lenne feledésbe juttatni.

Érdekes pendantja e levélnek Perczel Mórnak azon levele, melyet Gingináról 1849. május 27-én intézett benső barátjához s elvtársához Vukovič Sebőhez. Kifejezi ebben abbéli örömét, hogy a kormány valahára parancsolni akar és tud, de másrészt kijelenti, hogy ő engedelmeskedni nem akar s inkább lemond, semmint hogy más esze után járjon el: ha újra alkalmazni akarják, adjanak neki teljhatalmat. Hajthatatlan jellem, valódi republikánus alak!

Ime a levél:

Édes Szávóm! Hogy levelkédre csak későn válaszolok, ne tulajdonítsd hidegségnek; te voltál és vagy egyike szabadságunk első elhatározott bajnokainak és én legkedveltebb polgártársaimnak. Én mindig, hű téged szerető barátod.

Én ha haragosan is írtam néha sok baj s vész közt, ezért veszekedésre soha sem fog jönni köztünk a dolog. Hisz láthatod, én inkább lemondok.

Csak e percben vevém az újabb hadi dispositiókat. Fő elvei véleményem szerint; de az alkalmazásban némi zavar. Tegnap irék Kossuthnak; s őt — nem hivatalosan ugyan — kérém, hogy fogadja el pár napra lelépésem; s hogy ha vész lenne, ismét szívesen állok elő. Irám ha vész van, akkor Bács-Bánátban teljhatalmat kívánok hadi polgári tekintetben. Ha nincs, akkor könnyen pótolható vagyok.

A ma vett rendelkezések nyomán némi változás van e tárgyban. Bem tábornagytól is vevék e percben levelet, melyben hív ma estére; ott a teendők iránt értekezendő. Én e levelek írása után tüstént oda sietek.

igen fájlalom, hogy Péterváradra Perczel Miklós helyébe más parancsnokot küldtetek. Ez baj. Én nem akaratoskodom egyébként. De meg kell jegyeznem, hogy Pétervárad, az elárult, midőn én rendelkezésem alá vevém, műveim egy pár 12 fontos ágyún kívül mit sem bírt. Én vitetém ki az első 18 és 24 fontosokat; és már most Perczel Miklós erélyes gondoskodása után 300 ágyúval van felfegyverezve. Ezentúl addig az ostrom-sáncokkal az ellenség folytonosan előhaladt; azóta nemcsak egy lépést sem, sőt ő állíta az ellenségiek ellenében a várműveken túl redouttokat, melyek a futósáncok megkezdését több héten át meggátlák és melyeket az ellenségnek előbb el kell foglalni, hogysem a vár ostromához foghatna.

Ma értekezem Bemmél. És vele egyetértve működendek.

Örülök, hogy a kormány erélyesebben lép fel és parancsolni kezd és tud. Ennek így kell lennie. De ép azért, mert természetem nem engedi a parancs fogadást, szeretném helyemet olyanoknak átadni, kik jobban értik az engedelmisséget.

A polgári vésztörvényszékeket, üldözési systemát holtig ellen-

zem; a katonai eljárás itt egyedül a hatályos; és ha az kegyelmezt, más ne rontsa meg!

Isten veled édes Szávóm. Siessetek Budára, Budapestet erősítsétek minden áron; nem Buda, de a környéke tartható! Ha orosz jó; úgy itt a Dunán kell egyesíteni egész erőnket, értem ha nagy orosz erő.

Mór.

Ezennel átadjuk e két érdekes és jellemző levelet a történelemnek.

ABAFI LAJOS.

EGY HONVÉD ÉLMÉNYEI.

(Visszaemlékezések.)

II.

Ha jól emlékezem: november közepe táján Futtakról ismét Verbászra vezényeltetett zászlóaljunk. Már akkor csipős, hideg éjjelek jártak, s különösen az éjjeli őrök úgyancsak terhünkre esett, mert jól megfáztunk. Egy este ki lett adva a rendelet, hogy holnap Szent-Tamást fogjuk ostromolni.

A következő nap hajnalán indultunk Szent-Tamás felé. Csaknem ember magasságú learatatlan búzákon haladtunk Szent-Tamás alá. Résztint honvédek, résztint cs. k. sorkatonák és császári tüzérekből volt alkotva az ostromra vezényelt sereg, a fővezér vagy gróf *Eszterházy*, vagy a nagyorrú *Pálffy* gróf volt. Mi honvédek még mindig abban a balga hitben valánk, hogy a császári katonák a lázadók leverésére vannak közöttünk, és csak elbámulánk, midőn megtudtuk, hogy mikor a mi tüzéreink megkezdvén az ágyúzást, Szent-Tamásból meg a császári tüzérekből rác ruhába öltöztetett kanonirok reánk erősen lövöldöznek, a mi ágyúinkból egy-két golyó Szent-Tamás kettős tornyait kezdé rongálni, — a vezénylő tábornok dühösen nyargal a mi tüzéreinkhez, s rettenetesen káromkodva fenyegeti azokat, hogy ha még egyszer sikeresen célozva, Szent-Tamás templom tornyában, vagy a védőiben kárt tesznek, rögtön ketté hasítja fejüket. Azután a harcvonal elé vágat, s harsány hangon ordítja: Eljen a magyar, azt a kutya istenét neki! Jobbra át! És vissza mentünk, a tőlünk alig ezer lépésnyire eső Szent-Tamás sáncai alól. Maig sem bírom kieszelni, hogy ezen durván feltüntetett árulás után, a vezénylő császári tábornokot sem le nem lőtték, sem hadi törvényszék elé nem állították.

Itt még megemlítendőnek tartom, hogy az ötödik zászlóalj zászlótartója, köztünk a legmagasabb, erős, széles vállú, s mord

kinézésű, előbb császári vitéz, a saját ágyúink dörgésétől el-elfehéredett és midőn a Szent-Tamásból kilőtt ágyugolyók elzúgtak a fejünk fölött, oly rosszul lett, hogy inogni, rogyadni kezdett. Szerencsére *Tóth* őrnagy észrevette és *Heszterényi* őrmestert, szép magas barna, fiatal ügyvédből lett honvédet, vezényelte a zászlót általvenni, a beteg zászlótartót meg hátra küldte.

Ezen semmit mondó szent-tamási expeditió után, ismét Verbáson sanyarogtunk.

December első hetében századosom magához hivatott, s először a tiszteletbeli tizedességből valóságos tizedessé kinevezve, értésemre adá, hogy szüleimtől a részemre 40 pfrtot kapott egy levél kíséretében; ha tehát óhajtanék haza menni, mivel a tél is itt van, a csatározások is hihetőleg szünetelni fognak, hát néhány heti szabadságot fog kieszközölni a részemre, hogy a szülőimtől kapott levélben írt óhajításuknak is eleget tehessem. Persze, hogy kapva-kaptam a szíves ajánlaton. Pár nap mulva kezemben volt a szabadságlevél, én meg a derék *Udvarnok*y százados barátságos kegyeit megköszönve, tőle elbúcsúztam, és azután néhány bajtársammal búcsút lakomát tartva, talán dec. 20-án egy kétlovas fuvaros parasztot megfogadva, haza felé útaztam. Ha jól emlékezem, 16 pengőért vállalkozott fuvarosom Szegedig szállítani.

A ki még vissza bír emlékezni az 1848—49-iki télre, úgy hiszem eszébe jut, hogy ugyancsak kegyetlen hideg volt, és így el fogja nekem hinni, hogy az a honvéd ruha, bárhogy piroslott is sapkánkon a zsinór, de már a hideg mord szél ellen ugyan kevésse védett meg az erős átfázhatástól, és így én sem restem most megvallani, hogy ha fuvarosom egy lópokrócot nem ad, a mely pokróccal úgy a hogy bírtam, betakartam felső testemet, — aligha el nem pusztultam volna az agyon fázás miatt ezen az úton, sőt így is dideregtem már estenden, és ugyancsak örültem, mikor az útba eső pusztai csárda udvarába értünk és nem igen vártam, míg a fuvaros az állás alá ér, hanem leugorva a kocsiról, siettem fedél alá, — és jó idő telt el, míg a közös ivóban fel bírtam melegedni.

Itt egy meszely bort rendeltem a korcsmárostól, a ki nyers paraszt ember volt s nagyon kurtán bánt az ivóban lévő polgártársakkal. Persze, az a bornak esúfolt valami, pár hónappal azelőtt leszüretelt moslék színű kegyetlen karcos volt, no de jobb ízű volt az út melletti pocsolyák büzhödt vizénél, hát csakhamar legyűrtem a félticés üveg tartalmát, meggémberedett tagjaim is felmelegedtek, és így az étvágy is erősen jelentkezve, igen jól esett volna egy kis meleg étel, kértem is a korcsmárost, adjon egy tálacska meleg hús ételt. Sajtot, szalonnát adhatok, de hústét nem, mert épen az előbb érkezett ide egy úri ember három lovú szekéren, és még be sem lépett a szobánkba, mikor negyedfél fontnyi összes hús készletemet lefoglalta; már a feleségem főzi is azt tokánynak. Ej, édes korcsmáros

uram! — szólalék fel a lehető barátságos hangon, hogy a nyers paraszt koreszmárost megszelídítsem, — hát hiszen egy ember, ha csak nem pokol a bele, negyedfél font húst úgy sem bír egy ízben felfalni; tegye meg, kérem, azt a szívességet, menjen be ahhoz az úri emberhez, és mondja meg neki, hogy tiszteli és kéreti egy a rációk közül haza utazó honvéd tizedes, engedjen át abból a sok húsból annak is egy tányérra valót. A koreszmáros, minden goromba nyers modora mellett, igaz hazafi volt és nagyon szerette a honvédek, hát teljesíté megbízásomat, és csakhamar azzal a válaszzal jött vissza, hogy azt izeni nekem az utazó, hogy menjek át hozzá cakkunpakk; mert ő neki is jól esik értelmes emberrel beszélgetni. A bűzös ivót elhagyhatni, és egy tisztább szobában, értelmes úri ember társaságában, ízletes ételből vacsorálni, oly kilátás volt, hogy kétszer sem ismételtetem a szíves meghívást, hanem összeszedve holmimat, már a következő percben, barátságos meghívóm szobájában valék, illedelmes köszönésemet nyájasan fogadta és biztatott, hogy rakjam le holmimat, és üljek le vele szemközt az asztalhoz, és miután utasítását teljesítém, nincsen az a rabváltató bíró, a ki úgy kikérdezze a deliquenst, a hogy ez az úri ember kikérdezett. Hogy hívnak, hová való vagyok, kik és mik a szülőim, hanyadik zászlóaljbeli honvéd vagyok, mi okon és jogon hagytam el zászlóaljamat stb. Én pedig minden kérdésére határozott feleletet adva, szabadságlevelemet is előmutatám neki, ezt is figyelemmel általolvasá, és mikor visszaadá, sokkal nyájasabb hangon és modorban társalogt velem.

A tokány is elkészült, gazdám vendégszeretőleg biztatott, hogy essk lássak hozzá, a koreszmáros jó ízű ó bort hozott, én meg elbámultam, hogy a még csak imént az ivóban nyers goromba koreszmáros mily illedelmesen beszél azzal az úri emberrel, és mily szolgálatra kész gyorsasággal igyekszik rendeleteit teljesíteni, pedig hát az az úri ember úgy volt öltözve, mint ha egy jó módú félparaszt marhakupec lett volna.

A kíváncsiság is bántott, hogy ki lehet az az úri ember, hát vacsora után kimentem az istállóba, a hol a kocsisától megtudtam annyit, hogy a ministerium teljhatalmú kormánybiztosa, de a nevét ő sem tudta, mert — a mint mondá — ő nem eselédje, csakis fogadott fuvarosa.

Hogy visszamentem a szobába, még jó félóráig társalogtunk, és mert az egésznap csipős hideg szél, a rázós paraszt kocsi jól elcsigázott, elálmosodtam és engedelmet kértem nyájas gazdámtól, hogy átmehessek az ivóba, egy padon alhatni. Sohase menjen innen édes öcsém, sehova, itt is lefeküdhetsz és aludhat az én szobámban, s bekiáltva a koreszmárost, egy pokrócot kért tőle, hogy a mint mondá, ennek az ifjú harcosnak jobb fekhelye legyen. Majd hozok egy juhászbundát, az puhább lesz, mint az egyszál pokróc; és csakhamar enterített egy két-rát hajtott bundát a szoba földjére, az egyik vetett

nyoszolyából egy párnát adott, én pedig nem várva a kínálgatást végig feküdtem a táborozási gyepnél, hercegi ágynak feltűnt bundán, s már pár perc múlva aludtam is, még pedig olyan jól, a hogy már három hó óta nem aludtam, és úgy kipihentem magam hajnalra, mintha újjá születtem volna, csakis egy kis torokfájást éreztem a tegnapi átfázás miatt.

Mikor felültem, hogy iltözsem, szíves gazdám már teljesen felöltözve pipázgatott az egy szál faggyú gyertyával világított szobában; jó reggelt kívántam hát neki, ő szívesen viszonzta, és úgy nyilatkozott, hogy a hangomról észre veszi, hogy torokfájásomnak kell lenni, azért hát tanácsolja, hogy ha van még a bornyúmban valami felülthető ruha, hát vegyem magamra. De biz abban egy pár vászon ruhánál nem volt egyéb felvehető, de azokat is magamra vettem, szíves gazdám meg egy fekete selyem nyakravalóját kötötte a nyakamra, sőt a korcsmáróstól, egy szőrösebb pokrócot is vásárolt, és nekem ajándékozva reám parancsolt, hogy azt a pokrócot is felhasználjam az úton. Én hát megköszönve szívességeit, elbúcsúztam és kocsira ülve haladtunk Szeged felé. Hej be jól esett az a pokróc, de kegyetlen hideg szél sivitott!

Este volt, hogy Szegedre beértem, a város házánál szállást kértem, mert hogy fuvarosomnak a kiegyezett tizenhat forintját kifizettem, alig maradt már hét-nyolc forintom, pedig még Nagy-Kőrös ugyancsak távol volt. Nagy-Kőrösön lakott kedves nagyanyám, egy agglégénynek maradt 40 éves fiával, a kedélyes Mici bátyámmal. Szálláson elhelyezkedve számat vettem erszénnyemmel, és mert az a szomorú eredmény jött ki számadásomból, hogy azon a nyolc forinton, a mennyivel még rendelkezem, bajosan kapok fuvarost N.-Kőrösig, elhatározám magamban, hogy megyek gyalog. A józan ész protestált ugyan ezen vakmerő elhatározásom ellen, de hát addig okoskodtam, hogy mivel úgy is kemény hideg van, kocsiban ülve utazni, nagyon átfázhatok, aztán meg gyalogoltam már éu, még pedig tikkasztó forróságban Verbásztól Futtakig, hát én rajtam bizony nem fog ki a hosszú út. Indulok mindjárt éjfélt után, hogy annál tovább juthassak holnap.

Úgy is történt. Már három óra tájban hajnalban elbúcsúztam a gazdától, s megkértem, vezessen ki a félegyházi útra, meg is tette; én meg puskám szíját vadászosan megeresztve, a vállamra akasztottam, és neki vágtam az ismeretlen útnak. Maró hideg volt. Ugyancsak bátran haladtam, hogy a hideg erőt ne vehessen rajtam. Megvallom, hogy biz én bíztam is egy kicsit abban, hogy Szegedről Kecskemétiig majd csak utolér egy kocsi, és egy-két itce borért, két-három mértföldig felülhetek arra.

Számításomban nem is csatlakozám, mert alig hogy megvirradt, a Biasini-féle gyors szekérbe fogott öt ló csengettyűjét hallottam, a kocsi csakhamar utolért, és a kocsiban ülő útasok egyike megállította a

kocsit, és a hogy megállott, ugyanaz az útas felcsatolá a kocs: ekhójaról lelógó oldalbőrök egyikét és kérdé tőlem: hová igyekezem? Kecskemétre, válaszoltam illedelmes hangon. Az istenért, hangzott a kocsiból egy női hang, hiszen Kecskemét még nagyon messze van, megfagy az úton ebben a kegyetlen hidegben. Hát aztán honnan jön? kérdé az utazó úr. Szent-Tamás alól, Verbászról válaszolám. Ez a két helynév abban az időben igen nevezetes volt, és sokak kíváncsiságát csiklandozta, arról a vidékről és az ott történt eseményekről körülményes elbeszéléseket hallani. Ej, conductor úr! szólítá meg a kocsis mellett ülő egyént a tőlem kérdezősködő úri ember. úgy is van itt a kocsiban nekem szemközt egy üres hely, engedje felülni ezt az ifjú harcost, inkább adok önnek egy forint borra valót. Én meg a másik forintot a kocsisnak adom, szólaltam fel. Az egyezés megtörtént, fegyveremből kilövték a patront.

Az asszonysággal szemközt ülő szobaleány forma hölgy, helyet tágítva, én a velem társalgó úri emberrel szemközt foglaltam el az üres helyet, hátam mögött a conductor háta védelmezett a kocsiba besivító hideg szélről, az ernyőről lelógó oldalbőr is be lett csatolva, a lábaimat pártfogóm meleg bőrszákjába dugatta velem, a mellette ülő asszonyság meg egy meleg kendőt vett elő maga mellől és a vállamra takarta. Egyszóval, úgy bepólyáztak, hogy kedves jó anyám sem takargatott volna be gondosabban. Pártfogóm egy vesszővel befot butykost húzott elő, s biztatott, hogy igyam egy pár korty szilvóriumot, és hogy a butykost visszaadtam, megpillantá, elkékkült kezemet, a butykost eltéve, a két markába fogta előbb az egyik, azután meg a másik kezemfejét, és úgy melengette fel azokat. A mellette ülő asszonyság meg a csipős hidegtől szederjes arcomat akarta erővel bekötni a nagy kendővel, de már ezt a bakahiúság nem engedte, hiszen akkor nem látszott volna ki sipkám veres zsinórja, azután meg az oldalbőr is oly enyhelyet tartott, hogy csupa paradicsomban képzeltem magamat. A pártfogóm mellett ülő asszonyság neje lehetett, mert igen bizalmasan társalogtak együtt, kissé nógrád-megyeies kiejtéssel, néha egy-két tót szót is vegyítve beszédükbe. Mikor látták, hogy már kipihentem az elcsigázó hideg és erős gyaloglás fáradalmait, csaknem oly körülményesen kérdezősködtek tőlem, mint tegnapelőtt a pusztai csárdában a kormánybiztos, én meg szíves készséggel feleltem kérdezősködéseikre, sőt a rációk közt történt nevezetesebb eseményeket is elbeszéltem. Persze, hogy volt felháborodás, midőn a rációk kegyetlenkedéseiből néhány eseményt elmondtam, sőt az asszonyság néha könyezett is, és német nyelven beszélt férjéhez. A mint gyenge tudományommal megérthettem, hálákat adott az istennek, hogy fiú gyermekei nincsenek, hiszen a mint mondá, valóságos istentelenséget követ el a honvédelmi kormány, hogy ilyen félgyermekeket, mint ez is itt, megengedi a honvédek közé bevételni. Hogy ha a rációk golyói és baromi kegyetlenkedései elől megme-

nekszik is, hát a hadjárat, a szabad ég alatti táborozás, vagy a kegyetlen hideg miatt pusztulnak el. És ezeknek a szegény ifjaknak csak azért kell elpusztulniok, hogy minket földes urakat kifosztva, a jobbágyok legyenek az urak, mert ha meg van is ígérve az úrbéri kárpótlás, míg mi ahoz hozzá jutunk, régen koldustarisznya lesz a nyakunkban és százszor is éhen veszhetünk. Verje meg az isten azokat a nagyszájú scriblereket vezetőjükkal együtt, a kik a magyar hazát és jogait századokon keresztül élőkkel, vérökkel, vagyonukkal híven védő nemeseket, földesurakat koldusbotra juttatták és a magyar nép alkotmányos jogait nemcsak kockára vetették, de ha ez a szerencsétlen forradalom elbukik, akkor örökre megsemmisítették. Hogy ennek a földes úri körökben és fogalmakkal nevelt asszonyságnak volt-e igaza vagy sem, erre már feleljen meg a történet és tapasztalás.

Még akkor ugyan testestül-lelkestül honvéd valék, de mert a jobbágyság és úrbériség eltörlésével szüleim is szép összeget veszítettek, azután meg nagylelkű pártfogóimnak csak legkisebb kedvetlenséget okozni hálátlanságnak is tartottam volna, hát úgy viseltem magamat, mintha német beszédjüket nem értettem volna.

Utazásunk alatt ismét elbeszéltettek velem egy-két csatározási esetet, és mikor elbeszéléseimet elvégeztem, az asszonyság lehajlott hozzám, levette fejéről sipkáját és megcsókolta homlokomat, és hogy visszatette fejemre a sipkát, arcát megpillantván, egy pár könnyecseppet törült ki szemeiből, a férje pedig több ízben megszorította kezeimet, sőt a mellettem ülő nő cseléd a vállaimról lecsúszott kendőt húzta fel azokra, a mint szíves hangon mondá: erősen hidegedik az idő, hát nehogy megfázzam.

Esteledett, hogy Kecskemét alá értünk. a város szélső házainál megléptette a kocsis lovait, a kocsifelügyelő felkért engem, hogy most már szálljak ki a kocsiból, mert ha a «Fekete sas» vendéglő tulajdonosa, egyúttal a gyorskocsi társulat egyik részvényese és kecskeméti főfelügyelője, a vendéglőben lát engem a kocsiból kiszállani, ő rajta az egész szállítási díjat fogja értem követelni. Ezen méltányos felszólításnak engedve, kegyes pártfogóimnak az irányomban tanúsított szívességeiket megköszönve s a jószívű asszonyságnak kezét csókolva, kászolódtam lezállani a kocsiból. Nini, kedves öcsém, — szólt hozzám szíves pártfogóm, — van-e elegendő pénze Nagy-Kőrösig kocsit fogadni, és hogy itt Kecskeméten is az éjjeli kvártelyját megfizethesse? — és a tárcájába nyúlt s egy pár darab két forintos bankót nyújtott nekem. Megköszöntem jóakarátát s úgy nyilatkozám, hogy itt Kecskeméten közel rokonaim laknak, és így sem kvártély, sem élelemért nincs szükségem pénzre, annyi pénzem megmaradt még, hogy Nagy-Kőrösig kocsit fogadhassak. No hát az isten vezérelje, kedves fiam! szólt és kezét nyújtá nekem. Ezzel a kocsi tovább indult, én pedig bornyúmat felcsatolva, fegyveremet vállra vetve,

megint honvéd káplár lettem, s ruganyos lépésekkel büszkén lépdeltem Kecskemét utcáin.

Mielőtt azonban Kecskeméten lakó közel rokon *Sárközy* Lőrinc bácsi házához mentem volna, Lőrinc bácsiéknak négy szép leányuk volt, hát a hiúság bántott és így nem akartam addig *Sárközyék*hez menni, míg meg nem mosakodom és öltözékemet ki nem kefelem. Tudakozódtam hát egy közel eső vendégfogadó után, mutattak is egyet, és én midőn elértem a vendéglő kapuja alá, előcsengettem a szobapincért, kemény hangon kérve egy szobát, kaptam is mindjárt. A szobába lépve s egy pohár tejes kávéval rendelve, az öltözködéshez fogtam, s hogy a lehetőleg kicsinosítám magam, egy kis baka-tempo jutott eszembe; azaz a vendéglői, bár csekély számlám kiegyenlítését a kecskeméti nagy harangra átruházni. Felakasztám hát az ócskábbik baka-nadrágomat a legszembeötlőbb szegre, felesatoltam a bornyút, kezembe vettem a fegyveremet, csengettem a pincérnek és elmondám neki, hogy holnap hajnalban tovább utazom, de még ma este, egy ide való úri családnál akarom tiszteletemet tenni, tehát kérem úgy intézkedni, hogy mikor ma este, pár óra múlva, visszajövök a szobámba, a vendéglői számlám is készen legyen, a bérszolga is kikefélje a fogásra akasztott ruhámat, hogy holnap hajnalban ne legyen semmi akadály jókori elindulásomban. A pincér furcsán nézett ugyan az egy szál kopott nadrágra, én egy hat pkrajcáros fidibus forma bankót nyomtam borralalóul a markába és hetykén hagytam el a vendéglőt. A kapun kiérve, ugyancsak dupla lépésben siettem távozni, nehogy a pincér, a kopott s néhol foltos, ócska kék nadrágot közelebből megvizsgálva, különösen a szíjjárásban lerakott fehérés szürke apró petéket a vendéglői számlám kiegyenlítéseül ne keveselje.

Kisebb koromban egy évig a ref. iskolában, a IV. gymn. osztályt végezni, laktam már Kecskeméten, és így *Sárközyék*hez könnyen oda találtam, és hogy a konyhába léptem, a nőcseléden kívül, talán Ágnes unokavérem foglalkozott a vacsorafőzéssel. Én a fegyveremet a konyha téglájához kocintva, erős hangon kvártélyt kértem; Ágnes reám nézett, aztán felkiáltott: Gyula, Berci, Józsi, te vagy-e? hirtelenében nem ismerve meg, hogy *Böszörményi Gyula, Benkó Berci*, vagy *Szalay Józsi* unokavérei közül melyik honvéd rokona áll vele szemközt. Összeülelkeztünk s mentünk a konyhába nyíló tágas ebédlőbe. Itt nagy örömmre a *Sárközy*-családon kívül, *Benkó J.* bátyámat nejével együtt találtam. Alig győztünk a viszontlátás örömeiből kibontakozni; a kérdezősködés hifogyhataatlan volt, a jó vacsora is nagyon ízlett; de mert bár elég kényelmesen utaztam Kecskemétre, mégis a hosszú út eléggé kifárasztott, csakhamar jó ágyat kaptam. A következő nap *Benkóék*, Várkonyra utazni szándékozva, engem Nagy-Kőrösön elhoztak, s a hogy Nagy-Kőrösön a kocsiból kiszálltam, csaknem futottam az ősi házhoz. Itt lakott kedves jó nagybátyám, a 40 éves forma agglegény Micsi bácsi, a ki igen

szíve-en is fogadott, de csakhamar megkeserített azzal a tudósításával, hogy a nagy-kőrösi velem körülbelül egy idős, jobb családbeli fiúk, a kik a Károlyi-huszárokhoz beállottak, csaknem mindnyájan főtisztek lettek. Ez az értesülés annál inkább meglepett, mert tudtam, hogy a hazafias lelkű gróf Károlyi István a Károlyi-huszárazredet csak október havában alakítá, és így a huszárok még ellenséget sem láttak, a puskapor szagát pedig csak a nyul és fogoly vadászatból ismerték; mi pedig, az első önkéntes honvéd zászlóaljknál szolgált honvédek, már nemcsak a táborozások, hosszú menetek, különféle sanyarúságait átszenvedtük, de már több kisebb-nagyobb esatában is ki voltunk téve a kegyetlen rációk gyilkos fegyvereinek, és mégis be nagy kitüntetésnek tartánk, ha egy-egy fiatal ügyvéd, juratus, végzett mérnök ifjút közülünk csak őrmesternek is kineveztek, hát még ha hadnagy lett, csak is később törödtünk hozzá ahoz a fájó tudósításhoz, hogy mikor egy-egy újabb honvéd zászlóalj keletkezett, a zászlóalj még félig sem volt kiegészítve, de azért a főtisztjei már ki voltak nevezve mind, és nem egy ifjú hadnagy és százados lett, a ki a szülői házból, valamelyik újon alakult zászlóaljbán, a levetett polgári ruhát aranyzsinóros honvédtiszti egyenruhával, a hajlós séta pálcikát aranybojtos karddal cserélte fel.

Nagy-Kőrösről ebéd után indulva *Benkóék* kocsján estenden érkeztem meg szüleim várkonyi birtokán épült házukba, és mert ez a ház ez évben épült, csak bámultam az emeletes házat. Az öreg Borscsa gazdasszony és János gazda fogadtak, mert szüleim Pestre utaztak, mint János gazda beszélte, a nálam öt évvel fiatalabb öcsémmel, hogy pár hónapot Pesten is maradjanak.

Az utazás fáradalmait kipihenni talán négy napig Várkonyon maradtam, s azután Borscsu gazdasszony apám fehérneműibe és felső ruháiba felöltöztetett, honvéd ruháim gyökeres kitisztítását ígérve, János gazda pedig a vasútra szükséges pénzzel ellátva, Nagy-Abonyba kocsiztatott s innen vasúton Pestre utaztam.

Szüleim pesti lakását felkeresve, a viszontlátás érzékeny örömeim csakhamar túlestünk, és már a következő napon kedves jó anyám a komisz posztónál kevéssel finomabb szövetből készült honvéd altiszti ruhát, fehérneműt és még esinos előfűzős bakancsot vásárolt a részemre. Mikor ezen öltözékekben Pest utcáin végig sétálhattam, igen boldognak éreztem magamat.

Talán két napig valánk Pesten, midőn kedves anyámmal, Nógrádban lakó testvér nénjéhez utazánk Szirákra. Apám öcsémmel Pesten maradt

Ezen utazásunk közben beszélte el nekem kedves jó anyám, hogy atyám jóval idősebb testvérbátyját, mint a Zrínyi-gyalogság ezredesét, a honvédelmi ministerium löfegyverek, kardok bevásárolása és Magyarországba becsempészése céljából Lübekbe küldte.

A következő nap Szirákon valánk. Igen szívesen fogadtak, és

azalatt a négy-öt nap alatt, míg Nógrádban időztünk, unokavéreimmel sok úri házaknál tettem látogatást, a hol jól esett tapasztalnom, hogy az alföldi földes urak által tótoknak csufolt nógrádi földes urak, mily lelkesedéssel csüggnék a honvédelmi ügyeken, és a hová csak mentünk, mily lelkes hazafi és vendégszeretettel fogadták a rácok ellen küzdött honvédet.

Fájdalom, ezt a néhány napi örömteljes időmet csakhamar megkeseríté az a gyász hír, hogy *Perczelt* Moórnál megverte *Windischgrätz* és az egész *Perczel* vezényelte honvédség megbomolva széjjel szórva fut Budapestre, sőt a Pesten székelő kormány kapkodva siet Budapestről, hogy *Windischgrätz* elől Debrecenbe meneküljön.

Ez a balhír minket is sietségre intett, és hogy a német engem el ne foghasson, D. Pali unokatestvérem a saját fogatán szállított be minket T.-Várkonyra. Utazásunk közbe mindig leverőbben hatott reánk az a hír, hogy a honvéd sereg sehol sem mer *Windischgrätz* győzelmes seregei előtt megállani, és hogy már *Kossuth* is Debrecenben van.

T.-Várkonyra megérkezve, igen megörültünk, hogy apám jött ki elébünk, hiszen szegény kedves anyámmal az egész úton azon töprengtünk, vajon nem szorultak-e apámék Pesten.

Pár napot maradtam még Várkonyon, ezalatt János gazda a kocsit rendbe hozatta, nekem egy kevés fehérmélt adott kedves anyám, apámtól pedig úti költségül ismét 40 forintot kapva, nehogy a német a Debrecenbe mehetésemet elzárja, talán 1849. január első hetében, polgári ruhába öltözve, könnyes szemekkel búcsúztam el szüleimtől, s az igás kocsiba fogott jó erejű három ló gyorsan haladt T.-Szent-Miklós felé.

Mivel pedig különösen kedves anyám erősen felboszankodott, az akkor mindenható *Kossuth*-családra, de különösen *Ruttkay* Józsiné *Kossuth* Luizára, hogy mikor az első önkéntes z.-aljak után alakult többi zászlóaljához honvédnek beállott jobb családbeli ifjak, egyenesen a szülői házból kilépve, a polgári öltözéket, aranyzsinóros hadnagyi egyenruhával cserélték fel, hát az ő fiáról, a ki már hét hó óta honvéd, és a rácok elleni hadjáratok sanyarúságait végig szenvedte, sőt már több ízben csatázott is a rácok ellen, mégis úgy megfélekedtek.

De a lelkekre is kötötte ám jó anyám, hogyha Debrecembe érkezem, első kötelességemnek tartsam *Kossuth* Luizáénit, *Ruttkay* Józsinét és *Kossuth* Zsuzsínit, özvegy *Meszlényinét* meglátogatni.

János gazda velem utazott Debrecenbe; a «Fehér lóba» szálltunk, és mert öreg este volt, hogy megérkeznék, hát a következő napra halasztám a lelkekre kötött látogatásokat.

A következő nap már jókor reggel hazafelé utazott János gazda, pedig én ugyancsak biztattam, hogy engedje csak egy napig is pihenni a lovakat, ámde mert attól tartott, hogy visszaútjában vagy

a honvédekkel, vagy a németekkel találkozhat, és kocsit, lovat podgyászt szállítani elvehetik, megöleltük egymást, és János visszaindult Várkonyra.

Hogy a hivatalos órák eljöttek, először is a honvédelmi miniszteriumhoz mentem, és oly szerencsés valék, hogy *Mészáros* Lázárral mindjárt találkoztam. Elmondám neki lehető röviden körülményeimet, és kértem, tudassa velem, hol van most az V. honvéd zászlóalj, hogy mielőtt szabadság időm letelnék, berukkolhassak. *Mészáros* gondolkozott egy kicsit, és mert nem tudta határozottan az V. zászlóalj hollétét, több pléhgalléros tisztet is megkérdezett, de biz azok sem tudták megmondani, míg végre, talán *Lenkey* ezredes úgy nyilatkozott, kissé gúnyos hangon, hogy hiszen, mikor *Windischgrätz* elől Pestről menekültünk, a különféle hadtestektől beérkezett jelentések még most is több ládába hányva vannak egy raktárban, és így még elegendő idő sem volt, azokat az okmányokat végig nézni és rendezni.

Ez az értesítés furcsa fogalmakat keltett bennem a honvédelmi ministerium rendszere-teréről, azonban ha eszembe jut az a rettenetes megzavarodás és kapkodás, a mely az egész kormányt és a Pesten időző országgyűlési képviselőket meglepte a veszített moóri csata után, kivált midőn híre jött, hogy a győzedelmes német gyors menetekben közelít Pestre, hogy a magyar kormányt és a képviselőket elfogja, — nem csodálkozom, hogy az első napokban nem igen voltak a honvédelmi miniszternek biztos tudósításai Debrecentől távolabb működő hadtestek hollétéről.

Még egy-két törzstisztől is megkérdezte *Mészáros*, hogy nem tudná-e az V. zászlóalj hollétét, de biz e kérdésre határozott feleletet senki sem tudott adni.

Végre azt a tanácsot kaptam, hogy induljak Szeged felé, majd ott biztosabban útba igazít a kormánybiztos. Erre az útasításra rettetesen lehangolva nagyon szomorú arcot vágtam, *Mészáros* reám nézett és csaknem részvételtjes hangon kérdezé, hogy miért szorodtam el oly nagyon?

Azért biz én, tábornok úr, válaszolám szomorú, de határozott hangon, hogy ebben a kegyetlen hidegben, egy bizonytalan út fáradalmainak kitéve legyek, s lehet, hogy útat tévesztve, ha meg nem fagyok, vagy a farkasok fel nem fálnak, könnyen a rációk kezeibe eshetem; már pedig inkább a hideg miatt pusztuljak el, mint hogy a rációk elevenen nyúzzanak meg.

Mészáros, első pillanatra rideg és szigorú katona volt, de ha helyes okokkal szóltak a szívéhez, mindjárt meglágyult s úgy hiszem hogy gyermekarcokra pillantva, megszánt s kérdé, hány éves vagyok, azután hogy mikor lettem honvéd és hogy kérdéseire határozottan feleltem, hideg, de még is jó indulatot eláruló hangon útasított, hogy pihenjek pár napig Debrecenben; adott tíz pengő forintot, hogy fogadjak

azon Nagy-Váradig kocsit, ott majd a teljhatalmú kormánybiztos *Hodossy* útasítani fog, hogy hol találhatom fel az ötödik zászlóalját.

Ezen szavai után pár percig elhallgatott, s azután úgy nyilatkozott, hogy van már több zászlóalj is, és így ha útamban bármelyik zászlóaljához érkezem, jelentkezzem a zászlóalj parancsnokánál és vétessem be magam a zászlóaljhoz, majd az a zászlóaljparancsnok gondoskodik, hogy a hivatalos út teljesen is megtörténjék. Hiszen a hazát, szolgálni bármelyik zászlóaljnál lehet, csak híven szolgálja azt. Én úgy megörültem a honvédelmi [minister szavainak, hogy kicsiben mult, hogy kezét ne csókoljak neki, de szerencsére eszembe jutott, hogy ezt egy katonai irányában gyermekes lenne, hát bár könyvtől csillogó szemekkel ellágyult hangon köszöntem *Mészárosnak*, a ki nyájassá változott arccal bólinta fejével, salutáltam és távoztam. Talán madarat is lehetett volna velem örömben fogatni, hogy attól a borzasztó hosszú úttól megszabadultam.

A honvédelmi ministeriumot elhagyva, mivel még délelőtti 11 óra is alig volt, kedves jó anyám lelkemre kötött megbízását is el akartam végezni. — Mert hát az igazat megvallva, magam is nagyon bíztam abban, hogy ha kedves szülőim testi-lelki barátneinál, sőt sógorságnál fogva távoli rokonaimnál Abonyban, a *Kossuth* nővéreknél tiszteletemet teszem, talán eszükbe jut az a barátság, szüleimnél talált őszinte rokoni vendégszeretet, és ha nem is az érdemeim, de szülőim iránti szívességből, főtisztelt kineveztetésem bizonyos. Aztán meg a kedves rokonoknál, közel ebéd előtt tisztelegni, az ebédre megmarasztást is kilátásba helyezi, legalább minálunk magyaroknál, — persze nem mostanról beszélek, hanem 1848—49-ből, a mikor még az adó, a finánc stb. nem pusztítá ki a magyar vendégszeretetet.

Közel valék a városházához, odamentem kérdezősködni, a hol *Kossuth* sógora *Ruttkay* Józsi lakását megtudva, hamar is megtaláltam azt, azonban a cselédtől úgy értesültem, hogy ő nagyságaik özvegy *Meszlényiné* ő nagyságához mentek és ebéden is ott maradnak; meg is magyarázta *Meszlényiné* lakását, én hát oda siettem, örvendezve, hogy a kedves Luiza és Zsuzsi nénit együtt találandom.

Meszlényiné lakásához érve, a konyhán talált nőcselédtől kérdezém: itthon van-e *Meszlényiné* ő nagysága, és be lehet-e hozzá menni? Be hát, válaszolt a nőcseléd, vannak már odabenn többen is. Én hát visszaemlékezve az abonyi és várkonyi atyafiságos csókokra, azon gondolkozám, hogy illendő lesz-e most a nénikkel, meg Józsi bácsival összecsókolódozni, azonban az ő nagysága címezést a cselédektől hallva, a kézesókban állapodtam meg. Beléptem, de bezzeg meghökkenem, midőn a jó tágas és elég gazdagon bútorozott szobában egy egész kis sereg aranygalléros honvéd főtisztet pillantottam meg, a kik a két külön kanapén ülő *Kossuth* nővéreket úgy körül vették, hogy csak a szoknyájokból láttam valamit. Szerencsémre *Ruttkay* Józsi is ott volt, felismert, hozzám jött és a maga furcsa

modorával akkorát csapott tenyerével a vállamra, hogy csaknem megtántorodtam. Servus, Jóska fiam, hát te hol jársz itt Debrecenben? No de majd elmondhatod később, jer Luizához és Zsuzsihoz! Kezemnél fogva a hölgyekhez vezetett, én kézesókkal köszöntem a néniknek, de azok csak néztek reám, mintha nem ismertek volna meg, Ruttkay türelmetlen hangon szólalt fel: hát ti talán már fel sem ismeritek a derék Szalay Gyuri bácsi és a kedves Róza fiát? No akkor pár szót szóltak hozzám, szüleimről is kérdezősködtek úgy félvállról, de ismét a pléhgalléros tisztekkel csevegtek, a kiknek Ruttkay bemutatott és a mint emlékezem Répássy tábornokon kívül a többinek csupa szky, nig, berg, burg, szótagokon végződött a neve. A cseléd jelenté, hogy az ebéd tálalva van; a hölgyek a pléhgalléros tisztek karján a feltárt ajtajú ebédlőbe mentek, a többi tisztek utánok, de senkinek sem jutott eszébe, az egyszerű honvédtizedest ebédre marasztalni. Siettem hát ő nagyságaikhoz köszönni, és még nagyobb sietséggel távoztam. Ruttkay megrestelhetette a dolgot, és kikisért az utcaajtóig, pár szóval biztatván, hogy majd ajánlani fog Lajosnak. Ez a fogadtatás, szüleim testi-lelki barátói, rokonai részéről annyira rosszul esett, hogy minden cél nélkül ténferegtem Debrecen fő utcáin, — most persze, hogy higgadtabban meggondolom a dolgot, hát magam is belátom, hogy a Kossuth-család vérmes reménye, III. Lajos magyar király, leendő hercegasszonyai, egy szegény honvédtizedes rokonnal, csak nem szíveskedhettek annyi arany paszomántos nagy férfiú előtt.

Délután két óra lehetett, hogy a nagy piactérre, a pecsenye-sütőgetők asztalaihoz érve, a fris pecsenye szaga elfeledteté velem az anyafiságos szívességet; fiatal gyomrom kezdett raisonirozni: oda mentem hát egy serpenyős delnőhöz és egy szép disznókarajt egy fél cipóval megvásárolva, talán még jobb ízűen ebédeltem, mintha azok a pléhgalléros tisztek közt ültem volna. A bort meg egy közel eső deszkabódében mérték. Egy meszely bor csemegének, meg egy pár debreceni apró perez, egy marok sulyom, pompás ebédem volt, és hogy ezen is túl eszem, kérdezősködém a civis bácsiktól, hogy merre van a kvártélyadó hivatal? Hát aztán hány napra kell magának az a kvártély? kérdé egy piros pofók arcú, harminc éves forma civis. Negyvennyolc órára, felelém, de ha hamarabb is kapok kocsit Váradra, hát akkor annyi időre sem. Ha úgy van, szólalt meg a civis, sohse járjon káplár uram Ponciustól Pilátusig, jőjjön velem, adok én magának kvártélyt, sőt ha megegyezhetünk, Váradra is elszállítom. Ezen ajánlat pedig abban az időben, egy debreceni civistől nagy szó volt, mert a Budapestről menekülő kormány, személyzetével, a képviselőház tagjai családjakkal, csaknem minden nap szállingózó menekülők, honvédcapatók, az új zászlóaljak alakításával foglalkozó különféle emberek úgy meglepték a tágas és vendégszerető kalvinista Rómát, hogy ugyancsak ritkaság volt az a ház, a melyik-

ben idegenek ne lettek volna. Kaptam hát rajta, az önként ajánlott kvártélyt elfogadni. Vendégszerető gazdám mellett haladva, igaz, hogy a főbb népektől kissé távolabb, de azért takarékos lakóházhoz értünk. A kutyaugatásra a civis neje is kinézett a konyha ajtón, én barátságosan köszöntem neki, a civis meg elmondá, hogy a káplár úr 48 órára kéri a kvártélyt. Erre a piros pozsgás szép arcú tagbaszakadt, huszonöt éves forma civa is barátságosan fogadott. Be tessékelték egy közép tágasságú földes szobába, én meg nem nagyon kérettem magamat, az útközben a «Fehér ló» szobájában felkötött bornyút és vállamra vetett fegyvert történytáskámmal együtt lerakni. Civis bácsi biztatott, hogy mivel ők így a rövid téli napokon napjában egyszer főznek csak húst, legyek türelemmel, míg az anyjuk elkészíti az estebédet. A lacikonyhán elfogyasztott pecsenye ügyis elüté éhemet, hát könnyen várhattam, és habár a táborozás, a durvábbnál durvább emberekkel való folytonos érintkezés, kivált az itjű embereket, szinte darabossá teszi, de mert kedves szüleim köréből alig pár napja távoztam, szíves gazdám iránt illedelmesen, sőt a szép takaros gazdasszonyom irányában udvariasan is viseltem magam, s úgy hiszem, hogy ezen modoromnak köszönhetém, hogy házi gazdáim is igen szívesek valának irányomban. Míg a menyecske a konyhán forgolódott, civis bácsival barátságosan társalogtunk, s ezen társalgásunk közben értesültem, hogy vendégszerető gazdáim vagyonos emberek; csakis a felett sajnálkozott gazduram, hogy a felesége magtalan, pedig mindketten sovárognak egy pár gyermek után. En meg kötődtem vele, hogy hátha nem is az asszony a hibás.

Gazdasszonyom hozta az ebédet, szíves gazdáim az asztalhoz tessékelték, bezzeg most sajnáltam már, hogy a sertéskaraj nagyon megesökkenté étvágyamat; no de jó gyomrom volt, hát nem igen vethették szememre, hogy fitymálok az ételökben. A három meszelés forma orros gyakran kiürült, mert gazduram is szerette a bort, aztán meg jóízű óbort hordott a barátságos civa a pincéből. Meg ebédelvén, gazdurammal borozgattunk, pompás körtvélyesi dohánynyal is megkinált, és mikor vígan füstöltünk, erősen zaklattak mindketten, hogy beszéljek nekik a rációk közt átélt és tapasztalt eseményekről. Szíves gazdáim kívánságát készséggel teljesítém s elbeszéléseim közben civis bácsi néha néha olyan méregbe jött, midőn a rációk baromi kegyetlenkedései közül néhányat elmondtam, hogy ugyancsak verte öklével a diófa asztalt s szídtá kegyetlenül azokat a vérengző fenevadakat; szép gazdasszonyom meg fel-fel sikoltott, mikor a rációk által felhasított mellű magyar asszony hullájáról beszéltem, és oly közel húzódtam hozzám, hogy ha gazduram a szobában nem lett volna, hát csak a karomat kellett volna kinyújtanom, hogy átöllehessem.

Alkonyodott, hogy gazduram a holnapi útra gondolva, a tanyáján feledett határlánc helyett egy láncot kölcsön kérni, egy komá-

jához indult, én is kászolódtam, hogy széjjel nézzek a városban, azonban a mint civis bácsi után becsapódott az útca ajtó, szép gazdasszonyomhoz ugrottam és azon a címen, hogy a szíves vendégszeretetet köszönöm meg neki, átölelve összecsókoltam, és jó ideig megfeledkeztem azon szándékomról, hogy a város utcáin akartam batangolni.

Másnap ugyancsak jókor felköltött a gazda; hirtelen felöltöztem: mézes paprikás meleg bor volt a reggeli. Mikor elbúcsúztam gazdasszonyomtól, szíves hangon köszöntem meg mindkettőjök vendégszeretetét, civis bácsival kezét szorítva, kértem a feleségét, hogy adjon nekem egy búcsúcsókot. A menyecske vonakodott, de a férje biztatá, hogy már miért ne csókolná meg a hareba induló ifjút, hiszen könnyen megeshetik, hogy már csak pár hét mulva is agyon löhetik a csatában, hiszen nekünk magyaroknak minden honvéd édes testvérünk! A jó szívű civa ellágyult s szívesen megölelt és megcsókol, sőt a szemeiben egypár könnyesepp is ragyogott.

Kocsira ültem és a jó erős három ló gyorsan haladt Várad felé.

Este lett, hogy N. Váradra értünk. En már az úton aggódtam, hogy késő este hol fogok szállást kapni, azonban fuvarosom megnyugtató, mert a mint mondá, ő csaknem minden két hétben átrándul a nagyváradi heti vásárra, és van neki egy jó ismerőse, a hová szállani szokott, hát annál nekem is lesz egy éjjelre jó helyem.

Úgy is volt, mert Váradon is szíves magyar gazdánál szálltam meg.

A következő reggel fuvarosom kiment a heti vásárra, én meg Várad utcáin járkálva, egy nyakba akasztható szívet vásároltam, és hogy a debreceni civis bácsit a nagy piacon feltaláltam, megkértem, hogy mivel ők, a szíves vendégszeretetért semmit sem fogadtak el tőlem, hát vigye haza derék fele-égének ezt a csekély emléket. A civis kibontva a kezébe adott ezüst csecsebecsét, azt mondá, hogy esinos kis bolondság, tudja is, hogy a felesége nagyon fog annak örülni, de hát kár volt arra költekezni. Azután összeöleleztünk s egymásnak minden jót kívánva, elváltunk egymástól.

En mentem a térparancsnoksághoz kérdezősködni, mert itt megtudtam, hogy az első honvéd vadászezred most van alakulóbn és Csabán, Gyulán is van egy-egy toborzótiszt, azt az ostobaságot követtem el, hogy a helyett, hogy a Nagyváradon időző vadászezred parancsnokságához mentem volna, a következő nap nekivágtam gyalog a fásasztó útnak és igyekeztem Gyulára jutni.

Estenden egy faluba értem, a csikorgó hideg elesigázott, de mert már nagyon óhajtottam célt érni, hát a következő nap ismét útnak indulva, Szalontán voltam, harmadnap Sarkadon háltam, és negyed nap indultam Gyulára.

Ez az útam volt egész honvéd életemben a legkeservesebb, a csatatéren történt összevagdaltatásom után, Lófalútól Eperjesig történt

szállításon kivéve, ámbár ezt nem nevezem utazásnak, mert ez az út inkább halotti szállításnak nevezhető.

Sarkadról jókor nem indulhattam, mert hajnalban nagy köd volt, aztán meg bármint neki voltam is edződve, az idő viszontagságait, hosszú út fáradalmait kiállani, alig hagytam el Sarkadot fél-mérföldnyire a hátam mögött, egypárszor észrevettem, hogy hol egyik, hol másik térdem csukladozik.

No de miért nem maradtam otthon, a velem egy idejű sőt pár évvel is idősebb, erősebb úriakkal együtt; mert a jó meleg szobában, a haza és alkotmányos jogaink megvédésére felhívó kiáltványokat, édes anyám szoknyája mögül, vagy a kuckóba bújva hallgathatnám és nevetném a honszeretet lángjától lelkesült honvéd harcosok szenvedéseit. Tehát csak előre, Jóska barátom, mert ha nem sietsz, még megfagyhatsz az úton, aztán a farkasok is felfalhatnak. Ezek és hasonló gondolatok lelket öntöttek belém, össze-szedtem erőmet és ruganyos léptekkel haladtam Gyula felé.

Már a gyulai templom tornyát is megláttam, mert az idő kitisztult, a nap is erősen sugárzott.

Közel valék már Gyulához; a szélő házakat is kivehettem, mikor egy vízeres, fagyott és kevés hóval fedett vízenyős mezőre érve, az apróceprő mocsárok jegén kellett minduntalan áthaladnom. Ismét egy ilyen jeget értem, és mert a jegen által menve, többször megesúsztam már, az alig másfél öles jeget keresztül akartam ugrani, hogy ne csúszkáljak rajta; neki veselkedtem, de fáradt inaim nem fejtettek ki annyi erőt, hogy a jég túlszéljére ugorhattam volna, a jég szélére ugrottam, az leszakadt alattam, és egy szempillantás alatt térdem felül süppedtem a jég alatt lágyan maradt szikes sárba. Mentül jobban igyekeztem a sárból kivonni lábaimat, annál beljebb sülyedtem, és ha kezeimmel a jégben ütött lyuk szélére nehézkedve, igyekeztem magam a mocsárból kiemelni, a jég leszakadt kezeim alatt. Végre felső testemmel az előttem lévő zilizárd jégre hasalva, minden erőmet össze kellett szednem, hogy az iszapból egyik lábamat a másik után kivonhassam, végre sikerült kimenekülnöm, de ugyancsak kifáradtam a nagy erőlködésben.

Átnedvesedett ruháim igen elősegíték a hideg hatását, s bármennyire jól esett volna a fázasztó kecsmergés után csak néhány percet is pihennem, éreztem, hogy ha most leülök pihenni, okvetlenül elvisz az ördög; összeszedtem hát a még megmaradt erőmet, és csaknem kocogva értem be Gyulába. Siettem a városházához és esdve kértem a szállásbiztost, adjon nekem tőgtön kvártélyt, mert mindjárt összerogyok az átfázás és fáradtság miatt. A biztos látta nadrágom nedves szarait, kérdé, mi történt vetem; én pár szóval elmoudám. Erre egy város embere elvezetett rögtön egy tisztességes tót paraszt házába, a hol a szobába jutva nagy sietséggel hánytam le bornyút, tölténytáskát, fegyvert és a ruhát magamról; ámde mikor a nadrágot

lehúztam, mind a két lábam száráról, különösen a lábikrákról, a felsőbőr is sok helyen lejtött. Tót gazdáim jószívű emberek voltak, kicsit magyarul is értettek, és így szívesen hoztak kértemre egy nagy tál havat, s ezzel borogattam lábaimat.

Egy óra hosszáig borogathattam már több helyen vérző láb-száraimat, mikor észrevettem, hogy meg-megszédülök; kértem hát gazdasszonyomat, adjon nekem fekvő helyet, mert rosszul érzem magamat. A jó szívű asszony látva nyüzött kinézésű lábaimat, látva láztól lángoló szememeimet, egy tiszta ágyba segített férjével együtt felfeküdnöm, és mert alig feküdtem az ágyon, erős láz fogott el s eszméletet veszítve fantasiroztam, gazdáim részint jószívűségből, részint mert talán meg is ijedtek, hogy ő nálok fogok meghalni, orvosért futottak.

Az orvos barátságos ember volt, gazdáimra rájuk parancsolt, hogy miként ápoljanak, s talán harmadnap mulva a láz csillapulván, lábszáraimat gondosan begöngyölve pillantám meg, s talán ötödnapra, a mint az orvos mondá, veszélyen kívül voltam. Pár nap mulva már az ágyat is elhagyhattam, de a szabadra kimennem az orvos erősen megtiltá, sőt hogy ne unatkozzam nagyon, pár óráig is beszélgetett velem. Ez az orvos értesített körülményesen, hogy az első honvéd-vadászokhoz embereket toborzani Gyulán is van egy főtiszt néhány emberrel és egy pár altiszttel, és már Gyuláról és környékéről mintegy kétszáz ember be is állott.

A fentebb leirt baleset és bekövetkezett betegségem eszemben juttaták *Mészáros Lázár* szavait. Az ötödik zászlóaljhoz eljuthatnom, csaknem minden reményem elhagyott, börtelen lábikráimra tekintve csakhamar megért bennem az a terv, hogy egy tapodtat sem megyek tovább, hanem leszek honvéd vadász.

Pár nap mulva megengedé az orvos, hogy különösen lábszáraimat gondosan bepólyázza, kimehetek a szabad levegőre. Felöltöztem hát és mentem a toborzási helyre, itt egy főhadnagy volt a parancsnok. Jelentém annak a velem történeteket, elmondám a honvédelmi ministertől kapott utasításaimat, és kijelentém, hogy a vadászokhoz óhajtok átlépni. A főhadnagy örömmel fogadta ajánlatomat, és rögtön beírta toborzási jegyzőkönyvébe a nevemet, engem egyúttal szakaszvezető alvadásznak nevezett ki. Így lettem én ötödik önkéntes honvéd zászlóaljbeli tizedesből, első honvéd vadász ezredbeli alvadász vagy káplár, 1849 január hó közepe táján. A toborzás vezetésével megbizott főtiszt, *Rájsovics* főhadnagy volt.

AZ 1825—27-KI ORSZÁGGYŰLÉS RŐL.

IV.

Az 1827-ki esztendő januáriusa a correlatióról való tanácskozásokkal tölt el.

2. febr. Minekutána a statusoknál meghatározottat a temperamentum (70 for.) és a moratorium is (3 esztendő), a főrendekhez ment át a dolog, kik ezt a tárnokmester *Cziráky* praesidiuma alatt disputálták 3 napig. Elsőben is maga tartott egy kidolgozott beszédet, melyben mind a temperamentumot, mind a moratoriumot ajánlotta. Mindamellett is azonban igen nagy volt az oppositio minden várakozás felett. Maga a primás megszólalt és minden erővel ostromolta a temperamentumot. Isten és emberek törvényeivel ellenkezni — mondá — (mint Nagy Pál is), hogy 100 forintért csak 70 fiztessen vissza. Ha a magaméről volna ugyanis szó, örömet odaajándékoznám, de a másokéről beszélünk: fundatiókról, stb. A püspökök sorra ezen a bangon beszéltek. A másik részre is szólottak azonban némelyek, p. o. *Eötvös*, *Lánczy*. Különösen cifra beszéddel ajánlotta a temperamentumot báró *Pongrácz*. Legnevezetesebb volt a beszédében e kettő: 1. «Oltalmazni kell a monarchiában az aristokratiát és így kedvezni kell a főrendű adósoknak. 2. Az ember habituale animal; hozzá szoktak már ahhoz, hogy a jó pénzben felvett capitalistól papirosba fizetődjék az interes, így hozzá szoknak ahhoz is, hogy kevesebben fizetődjön vissza a capitalis.

Ezt a beszédet két ifjú mágnás igen megkorbácsolta: t. i. gróf *Széchenyi István* és gr. *Eszterházy Mihály*. Nem nyer azzal — mondá *Széchenyi* — a magyar aristokratia a publica opinio előtt, hogy a jó pénzben felvett adósságot sokkal kevesebben veszi meg. Míg sok ilyen adós dyxasta pompázik, az alatt sok szegény özvegy és árva (kiknek kevesebb capitalisuk van amazoknál) most a téli napokban csak azzal a reménységgel fűt, hogy majd a hozandó törvény visszaadja neki a magáét stb. A praeses *Cziráky* roszt néven vette ezt a beszédet (pedig ezt vivát követte), s mindjárt kikelt ellene. Nincs könnyebb — úgymond — mint gyűlölséggé tenni egy classisát az embereknek, mintha nagy urak volnának u. m. az adósok, nem kell illusiókkal élni, hanem csak generaliter kell beszélni.» - Felelt rá *Széchenyi*: «Nem, tudom — mondá — kire alkalmaztatta excellentiád beszédemet. Én mondhatom, hogy senkire sem céloztam, hanem közönségesen beszéltem, s úgy mondom most is, hogy a kik hozzá szoktak a nagy pompához, devalválják azt a scala szerint stb. Arra nézve pedig — mondá tovább — a mit br. *Pongrácz* mondott, hogy nincs lehetőség abban, hogy az adósságok 100 pro 100 kifiztessenek a pénznek nemléte miatt; *Schmidre* provokálok,

kit reményelem, itt mindnyájan ismerünk, s a ki megmutatja calculussal, hogy egy millió forintból, jól administrálván azt, 10 milliót lehet kifizetni stb.»

Gróf *Eszterházy Mihály* a Pongrácz beszédének másik részét támadta meg inkább, hogy azt mondta: «Hogy habituale állat az ember. Meg kell — úgymond — kérdezni a creditorokat, hogy hozzá szoktak-e igazán ahoz, hogy papirosban vegyék az interest a jó pénz-capitalistól? s még inkább pedig, hogy hozzá fognak-e ahoz szokni, hogy 100 forint ezüst pénzért csak 70-et kapjanak? Ha az ember habituale állat, épen azért nem kell elfogadni a provisoriumot is, hogy a ministerek hozzá ne szokjanak az ilyenek adásához.

A mi — úgymond — az aristokraták kimézését illeti: ezt közösleges törvénynyé tenni nem lehet. Mert ha felvesszszük csak az itt lévőket is, p. o. *Pálffy*, *Batthyány*, *Zichy* — ezek közül egyik capitalista, másik pedig adós mindenik familiában, és így mikor az egyik kiméltetik, akkor a másik romol.» (Már minden ember megijedt, hogy majd mindvégig megy a jelenlévő mágnásokon, de többre ki nem ereszkedett s a sessio solváltatott.) Másnap folytatódott a tanácskozás. A váradi püspök, *Vurum*, igen hosszú beszédet tartott contra temperamentum. Igen fontosan beszélt pedig kivált *Kapócsy*. — Furcsa volt, a praeses *Cziráky* azt is emlegette contra clerum: hogy in his refrigerentis Caritatis Christianae temporibus — nem jó olyan kimézés nélkül argumentalódni a debitorok ellen. Vége a dolognak az lett, hogy noha a dignitariusok közt is sokan ellene voltak a temperamentumnak, a praeses *Cziráky* odanyilatkoztatta ki a potioratust — melyet ugyan nehéz vala formálni a hallottakból — hogy nemcsak elfogadták a temperamentumot, sőt azt kívánják a statusoktól, hogy 70 bankó-forintnál még lejjebb szálljanak.

12. febr. A 10-ik februáriusi sessióban a statusok a főrendek minapi nunciómára feleltek a corellatióra nézve. — *Nagy Pál* nevésegesen cáfolta meg azt az állítást, hogy az arany és ezüst pénznek nem lett volna becse a bankó ideje alatt. Mintha bizony — úgymond — úton-útfélen találták volna az emberek akkor a jó pénzt, mint kellelten portékát stb.

A personalisnak arra a reflexiójára, hogy csak figyelni kell lenni az adósokra a viszontagságok miatt, a melyek őket érték, nevezetesen ott, a hol a francia is elfoglalta volt hazánknak némely részét stb *Nagy Pál* azt felelte: «Hogy ott van legkevesebb bonae Fidei debitor, a hol a francia beütött volt. De ugyanott én is ismerem — úgymond — olyan jó lelkű creditorokat, kik a mi keveset öregségük idejére összegyűjtöttek volt, most egy reménytelen csapás által elveszthetik, s örömet lanknának jól majd a gazdag debitorok asztaláról lehullott morzsalékokkal. A ministerialis olygarehakat, kik devalvatióban nyertek, ismét előhozta, még pedig a szokott hangon stb.

Ezalatt a főrendek a gravamenek által küldött punctumait rázogatták. Ezek közt előfordult a restauratiók módja. A praeses gr. *Cziráký* azt vitatta, hogy csak azoknak lehet votumuk a vármegyei restauratiókon, a kik birtokosok és conventionatus tiszteket tartanak. De sokan szólottak ellene, különösen főispán *Lánczy, Fáy* és báró *Mednyánszky*. A gravamenek közt propositiót tett *Péchy Imre* úr a majoratusok ellen is, ez elfogadtatott és a gravamerek közé betéttetett.

12. márc. A mult héten az adó megajánlására érkezett kir. resolutio pertractálódott a kerületbeli ülésekben. Azok, a kik kákán is görcsöt keresnek, ezen resolutióval sem voltak megelégedve; a melynél pedig jobb nemcsak hogy még nem jött soha, de hasonló sem hozzá.* Megútván már *Nagy Pál* a sok captiosus fessegetéseket: «Ne vesztegessük — úgymond — haszontalanul az időt, a szegény adózó nép erszényére, máris elég időt töltöttünk. Én ebben a resolutióba több jót látok, mint minden eddig valókban; bár mindig ilyet adna az udvar, bár ilyet adna a só dolgában is, és mint ebből, úgy a következőkből is maradnának ki a sok clausulák, prókatori fogások» stb. Megkészülvén a nuncium, a melynek foglalatja az Ő Felsége iránt való háladatosság és azért való köszönet, hogy Ő Felsége a cautelákat és clausulákat elenyésztetni kívánja. Ez a 12. márc. tartott országgyűlésben felvevődött. *Nagy Pál* mondta: «Hogy a melyszókkal Ő Felsége declarálta a resolutióban azt, hogy a köz-kasszák megkárosítóit büntetni kívánja, ugyanazon szókkal tevődjön arról említés a mostani köszönő repraesentatióban, nem pedig csak röviden; mert azt — úgymond — adiplomatica accuratio kívánja, azonban az ilyenekre kérjük, hogy az ilyenekre új törvény hozódjon. Mert ha meg vannak is azon törvények, melyeket most a nógrádi kövei felolvasott; vajon láttuk-e, hogy azoknak erejük szerint, ezek a kassza-tolvajok büntetődtek volna valaha? A circulusekban még halált is kért volt a köz-kasszák megkárosítói ellen, úgy t. i., hogy a görög és római példa szerint valami summáig különböző büntetések, ezen felül pedig halál legyen a büntetés. Mert u. m ez a vétek nagyon elhatalmazott, úgy hogy én, ha megengedik a tek. statusok és rendek, catalogust is tudnék olvasni azoknak a neveiből, a kik a mi időnkben ilyen vétket követtek el. Sok főispant is tudnék én nevezni, a kik közül egy-kettőt említettem is név szerint. Visszavetett a proiectuma; mert — úgymond — elég praesidium van a régi törvényekben.

Átküldetett a nuncium a főrendekhez. A deputatio oratoro volt amaz ékes beszédű pap, *Palugyai*, szepesi canonok. Ez a palatinus közbenjárását igen classikus deáksággal szépen megköszönte.

* A király megelégedéssel fogadta az ajánlatot — 1826. dec. 28-iki ülés — s újabban is ígéretet tőn, hogy gondja lesz a nemzeti ipar gyarapítására. Horváth, Huszonöt év tört.

Visszajöven, a palatinus feleleteit épen olyan szépen előadta magyarul; pedig a magyar nyelvet a diaeta alatt tanulta meg és már tökéletesen ír és beszél rajta. — A főrendek feleletében a többek közt az van, hogy a kölesönös bizodalom megmutatására kéri a palatinus a statusokat, hogy az imputatio inarticulásától álljanak el és vidítsák meg ezen bizodalmukkal Ő Felségét. Ezen tárgy felett conferentiák fognak tartatni és aligha reá nem állanak a palatinus kérésére; úgy azon idétlen gyermeknek, melyet a Pasquillus szerint néhány hónap alatt oly nehezen tudtak tengetni, de a mely nem életre való lévén, meghalt, — még csak a neve sem megyen be a kalendáriumba, s nem is fognak reá emlékezni, hogy valaha élt.

Az Ő Felsége resolútióját megköszönő repraesentatióban, midőn az fordult elő, hogy Ő Felsége megismeri és kívánja *Materia Contributionis in toto sui Complexu ad Dietalem Tractatum* pertineat. A nótárius ezt tette belé: «*Tam quoad Stabili mentum, tam quoad auctam, tam quoad immunitationem*». — Ezt *Nagy Pál* erősen sürgette és védelmezte, hogy ekképen nyilván ki legyen már mondva, hogy fogyasztatja is a diaeta a contributio quantumát. De mások, kik többen voltak, kihagyatni kívánták ezeket az interjectákat, minthogy ezek valóságos clausulát formálnának, holott pedig a statusok mindig azt sürgették eddig, a mit most maga is kíván Ő Felsége, hogy ezután a törvényből minden clausatiók kimaradjanak. Így a többség szava állott meg. A többek közt *Jordánszky* is az interjectákat oltalmazta *Nagy Pál* mellett, s felhozta, hogy miket mondott neki a meghalt minister *Zichy*, mikor a contributióról beszélt vele. (Zúgás.) Furesán felelt neki *Skerletz* vasvármegyei követ: «*En — úgymond — nem kételkedem, hogy azokat mondotta a minister, mivel ilyen hiteles ember referálja; de sem egy ministernek, sem többnek, sem akárminek nem hiszek úgy, mint a királynak, a kinek gondolkozását így nyilván látjuk a resolútióból.*»

Mikor ez a nuncium az országos gyűlésben felolvastatt, leginkább a restantiák r-partitióján akadtak fel, minthogy ezt sokan elleneztek. Ezek közül való volt *Jordánszky*, a ki kérte azokat a boldogabb jurisdicciókat, melyeknek nincsen, vagy kevés a restantiájok, hogy engedjék által azt a beneficiumot, melyet most Ő Felsége ad a restantiák elengedése által azoknak a szegényebb jurisdiccióknak, melyek be nem fizethették a contributiót. Úgyis törvénytelen volt a restantiáknak nagyobb része; ismét mondom, hogy törvénytelen stb. De nem is látom — úgymond — practicabilitását, hogy lehessen a restantiák summáját egyformán csztani el a jurisdicciók közt. Felelt neki a personalis: «*Nemes esztergomi káptalannak követje a dolgot nem érti (vivat! vivat!). En tehát megmondom, hogy lehet az az elosztás practicabilis (itt azt előadta). Szükségesnek tartottam ezt megmondani, hogy a dolog nem értéséből származott ellenvetések és discussiók az időt tőlünk ne lopják.*» (Vivat!)

Mikor a felső táblán a statusok ezen nunciama felolvastatt, igen gyönyörű beszédet mondott a palatinus, melyben kijelentette, mennyire örvend, hogy a resolútiót ily jól értették és jól fogadták a statusok. Kéri pedig, hogy ne neki köszönjék, hanem egyenesen Ő Felsege kegyelmének. Felelt neki gr. *Cziráký*: «Mi is, — úgymond — minden ilyen jót főképen Ő Felsegének köszönünk; de tudjuk azt is, mennyit kell tu'ajdonitanunk a hercegséged hazafiúságának, stb.

13., 14., 15. márc. Szörnyű civódások voltak a palatinus propositiója felett, mely szerint kívánta, hogy a statusok az imputatio inarticulásától álljanak el. Mondották, hogy meg kell kérni ő hercegségét propositiójának visszavételére, de azt nem cselekedték; de csakugyan referáltatott a hercegnek, melyre azt mondta: «En, — úgymond — nem vagyok gyermek, sem részeg nem voltam, hogy gondatlanul tettem volna a propositiót, nem bánom — úgymond — hadd merjen a diariumba, a maradék lássa és ítélje meg, ki akart jót»

16. márc. Circulusban vétetett fel a palatinus propositiója. 25 követ szólott contra, 22 pedig pro, sem a klerusokból, sem a városokból nem szólott senki. Meghatároztatott, hogy nunciium készíttessen.

17. márc. Más dologról volt circulus.

18. márc. A vármegyék követei mind conferentiába hivattak Ő hercegségéhez. A főrendek nagy része is jelen volt. Ő hercegsége előadta a dolog fekvését. Felelt minden obiectiókra. Igen szép beszédet tartott a personalis is. Szólt a többek közt főispán *Lánczy* is. Erre *Nagy Pál* felelni akart, de a főispán azt mondta, hogy nem kíván feleletet. De azért ő felelt, noha a declarálta, hogy nem kíván feleletet. *Ragályi Tamás* is hosszasan beszélt. Nem lévén gyakorlása a deák beszédben, nem választhatta meg jól a kifejezéseket, s olyan formát ejtett, mintha Ő hercegsége nem gondolta volna jól meg ezt a propositiót. «Legkevésbé vártam az úrtól — felelé a herceg — hogy ilyen gondatlansággal vádoljon. Ebben a dologban az úr tanácsa és intése nélkül nem szűkölködöm.» *Nagy Pál*, mikor reá került a szólás, elsőben is a Ragályi mentségén kezdte a beszédet, s előadta, hogy Ragályi nem úgy értette azokat, a mit mondott. Ezzel mindenekelőtt nagy becsülésre kapott, mivel Nagy Pál azt mentette, a ki őt régóta piszkolja és minden szava ellen kikel. Ezen conferentiában is többen szóltak contra mint pro.

Ugyanaz nap délután 3 órakor regnicolaris (sessio) gyűlés volt. A statusok elsőben gratuláltak deputatió által Ő hercegségének nevenapjára. Azután a propositiójára készült nunciiumot vették elő, melyben csak röviden az mondatik, hogy a statusok fontos okoknál fogva nem fogadhatják el ezt a propositiót, s nem állhatnak el az imputatiótól. Sem a personalis, sem mások nem szóltak quoad meritum egyet is, hanem csak némely kitételeket változtattak. Ily a dolog a legnagyobb csendességgel ment, és a nunciium által kül-

dődött. Ő hercegsége azt felelte a deputatiónak, hogy óhajtotta volna, hogy ezen propositióját, melyet a haza javára és a haza sérelme nélkül tett, elfogadták volna a statusok; de minthogy fontos okok miatt nem fogadták el, megszűnik tovább sürgetni, csak azt kívánván, hogy soha ok ne legyen megbánni ezen cselekedetet. Még azután a só ára és a conscriptio dolgában által küldött nunciumokat is végig nézték a főrendek s izentek irántuk.

19. márc. Felolvastatott az Ő Felsége rescriptuma,¹ hogy 19. máj.-ban rekesztődik be a diaeta. Publicáltatott a correlatiókba jött k. k. resolutió is. Azt helybe hagyta Ő Felsége, hogy jó pénz tétessen az adósságok elrendelésének basisává. De a többi részeit a rendek feladott proiectumának nem applacidálja. — Nevezetesen, hogy a solutionis medium is csak jó pénz legyen és hogy a különböző periodusokra osztott adósságok oly különböző móddal fizetnessenek vissza. Egyébiránt nincs kijelentve, hogy ezek iránt mit akar Ő Felsége és most csak ott vagyunk, a hol voltunk kezdetben, úgy hogy alkalmasint most kell azt cselekedni, a mit először Péchy úr proiectált, hogy kérdezzék meg minekelőtte munkálkodnának, mi legyen Ő Felsége kívánsága.²

Azt is jelenti Ő Felsége, hogy a praferentiákra is rövid időn adni fog resolutiót, mind ezek, hogy végződnek el a rendelt terminusig, senki meg nem foghatja. Több rendbeli repraesentatiók küldődtek fel most is a correlatióra, conscriptióra, a gravamenek külön választott részeire nézve.

29. márc. A correlatióra nézve érkezett resolutió 27. márc.-ban felvevődött kerületi ülésekben tanácskozás végett. A resultatum az, hogy a statusok a régi felírások mellett maradnak, s Ő Felségének bővebben elő fogják adni azon okokat, melyek arra bírták a statusokat, hogy így s ne másként vélekedjenek. Péchy úr proiectuma az volt, hogy mivel Ő Felsége a resolutióban nyilván nem mondja, hogy mit akar, fel kell írni, s meg kell kérdeni, mi a kívánsága, melyet prop. sítio formába küldjön le. Sok ellenkezőket talált ez a proiectum, azt mondván, hogy ha most felírnak, majd csak diaeta vége felé jön rá a resolutió, melyben csak az lesz, hogy sua Mattas SSma suae. B. Resolutioni ulterius in haeret és majd articulus nélkül megyünk haza.

Sok szép beszédet tartottak a circularis gyűlésben. A Nagy Pálé legkeményebb volt. Fragmentumai ezek: «Két argumentumot hallottam vélekedésem ellen. Azt mondják t. i. hogy azért nem kell megmaradnunk előbbeni felírásunk mellett, mivel máris kilátszik a resolutióból, hogy a provisoriumot akarják megerősíteni általunk. Igenis én örömebbem reá állanék a provisoriumra, mint arra, a mit

¹ V. ö. Horváth, huszonöt év tört. 184 1.

² L. Az 1826. évi tárgyalás aug. 7-iki jegyzését.

ezen mesterségesen összefont resolútió szavai kívánnak : mert ezzel nem a provisoriumot akarják legisláltatni, hanem a provisoriumnak azon igazságtalan detorsióját, mely annyi privátusokat megbuktatott. Azon család módokat akarják megerősíteni, melyekkel a kormány a provisorium behozása óta bennünket eludalt : ezeket pedig el nem fogadhatom. A ki ezen resolútiót (a mint benne mondódik) az igazsággal megtudná egyeztetni és oly módot proponálhatna, a melyet a resolútió kíván, az nehezebb munkát csinálna a circulus quadraturájánál. A mennyire meg voltam elégedve a contributio tárgyában utolszor jött egyenes resolútióval (mert kilátszott belőle, hogy az az Ő Felsége egyenes szívéből jött), annyira nem látok semmi igazat és jót ebben a resolútióban, mert ez látszik, hogy nem az Ő Felsége jó szíve szerint íródott, hanem a ministerium mostoha oligarchiájából eredett, azon ministeriumtól, mely már oly sok tanácsot adott, melyekről már az imputatio dolgában is szólottam. Most is azon principiumot akarja törvényesíteni, hogy mivel már sok ember megcsalódott, csalódjon meg több is ; az árvák, az özvegyek könnyei, kiket szerencsétlenné tett, hadd fájjanak ; az institutumok, fundatiók, melylyel hasra estek, továbbra is heverjenek a porban.

Másik argumentum az, hogy Ő Felsége már úgyszólván solutionis mediumnak ismerte az ezüst pénzt, stb. Ki tudja, hogy mennyi ideig tartja fenn a banknóta is a maga becsét? Meglássa akárki, hogy kis változás esetén Európában már cursusa lesz annak is, stb. En a papiros pénzt, mint a kereskedés vehiculumát, szeretem, de basisnak tenni nem akarom ; mert tudjuk ezen principiumnak káros voltát a magunk kárán. Azonban nem is vette azt Ő Felsége solutionis mediumnak, mert azt kívánja, hogy bankóval is fizethessen az adós, holott maga a kormány sok helyen és sok fizetésekben a bankót el nem fogadja.* Ezért mondottam én, hogy a praefentialékre érkezett resolútió előtt ezt a tárgyat jól el nem végezhetjük, de ha már belekezdtünk, legalább ne secundáljuk a ministereknek azon hamis projectumait, melyeket annyira beburkoltak, hogy azután az elkövetkezendő s majd törvényesítendő igazságtalanságot reánk ne kenhessék. Mert ezek olyan principiumok, a melyek nem csoda, ha megutáltatják a nemzetekkel a kormányokat. Megmutatván, hogy az igazság semmi változást nem tehet a financialis operatiókon, sőt nekik dísz szerez, ne fogadjuk el ezen detorsiókat, ne prostituáljuk a legislatiót, ne vonjuk magunkra hazánk fiainak az átkát, s a maradéknak esúfsága ne legyünk, ha szintén, a mint mondják, egy törvényt haza nem vihetünk is, legalább az igazságtalanságot ne legisláljuk. En ugyan és comittenseim inkább akarunk a provisorium (bankó skálája) alatt nyögni, melyet törvénynek el nem ismertünk, mint a magunk által nyakunkra tett törvény sulya alatt. Felvett :

* L. 1826. év apr. 5. gyűlés alá vetett jegyzést.

továbbá a resolutio pontjait s azon pontra, melyben az mondódik, hogy mind az adósok, mind a hitelezők hordozták azon terhet, melyet a szerencsétlen idők okoztak, ezeket reflectálta: «Szolgálni a hazának nemcsak utolsó garasát, de vérért is annak áldozni constitutionális kötelesség, valamint az aerariumot is, ha a hadak azt kimerítették, rangirozni tartozunk mi polgárok, s ezen szent kötelességben hazánk soha hátul nem maradt, de minekutána a sacrificiumot megtettük, hogy akkor egy-két privatus a trónus mellé felállván, ezt mondja: «Polgártársaim! én vagyonom nagy részét ágyasokra, ebekre, lovakra elfecséreltem, most engemet indemnisa jatok szintén úgy, mint az aerariumot, erre soha rá nem állok, s a mi rajtam áll, meg nem engedem, hogy az ily semmirevaló embereket a közkárrel segítsük fel» stb.

3. ápr. E napon egy repraesentatio küldetett fel, mely a gravamenek egy részét foglalja magában. Ugyanezen napon folytatódtak a gravamenek a két táblán.

4. ápr. Circulus volt, melyben a főrendek a circulatiót illető nunciama discutáltatott. Ez a nuncium akkor készülvén, mikor Ő hercegsége elsőben praesidealt a correlatiók dolgában — igen fontos. Ő hercegsége a politikának sok mélységeit megillette a maga szép beszédében. Nevezetesen arról sokat mondott, hogy még eddig a politikusok nem tudtak módot találni arra, hogy a capitalistákat proportionate részeltessék a közönséges terhek viselésében. Minálunk is — úgymond — a jószágok birtokosai azok, kik nyilvánosan viselik a terheket. De épen ezek azok, kik a papirospénz bőségében leginkább szedtek fel adósságokat. Constitutionknak lelke mindig ezeknek kíván kedvezni. Constitutionaliter is az adósoknak kell most favort adni a creditorok felett a correlatiók elintézésében. A capitalista mindig könnyebben segít magán a publica calamitások idején is. (Fájdalom, hogy e fundatiókra ez nem illik, pedig ezek is creditorok.) Felyétetvén hát ez a nuncium 4. ápr.-ban a circulusban, *Bartal* úr mindjárt azt proiectálta, hogy annak egy punctumára sem lehet állani s általában semmi modificatiókba és specificumokba nem lehet ereszkedni, mivel az Ő Felsége gondolkodása nem tudatik, akármiben távozzanak el a statusok előbbeni gondolkozásuktól, azonnal megbizonyítanak, hogy az nem igazságos és nem szükséges. Ezt pedig nem tehetik. Azért maradni kell mindenben az előbbieket mellett. Közönségesen elfogadódott ez a proiectum, miuekutána *Nagy Pál* is ugyanazon értelemben egy kemény beszédet tartott.

Hogy a statusok praescindáltak a *De Jure Belli ac Pacis* szóló gravamentól, ezt a főrendek elfogadták; de a gróf *Cziráký* propositiójára szó nélkül nem hagyhatták, hogy csak hac vice praescindálnak. Feleltek tehát egy nunciumban, melylyel új disputatióra adtak alkalmatosságot, mert már most a statusok ismét bővebb deductióval mutogatják, hogy ezen jusról általában le nem mondhatnak.

23. ápr. A praeferentialékra jött resolútióra mit kelljen felelni? Punctumonként kelljen-e felvenni a circulusokban, vagy deputatióra bizni? hogy az időt megnyerjék, ez a kérdés votálásra bocsáttatván, az utolsó állott meg. Kinevezettek tehát: *Péchy, Bartal, Szegedy, Nagy Pál*, br. *Perényi, Almási, Róth, Jakabfy* urak. Ezek egy nap az egészen átmentek.

A gravamenek folytatódnak, minden nap érkezvén újak. Nevezetes volt 21. áprilban az, hogy a kanonok *Jordánszky* committensei nevében (!) — mindig nevetéssel hallják ezt, hogy az ő committensei, a káptalan, — kérve a supplementore gravamenek közé betétni, hogy a blasphemia igen elhatalmasodott a jurisdictiók conniventiaja miatt; hozassék tehát ellene törvény, valamint a vasárnapok s egyéb ünnepek megrontása ellen is, mert a szekereket széltire rakják az ilyen napokon s árulnak, stb. Erre neki bizonyosan az adott okot, hogy már azt a debreceniek föladták a gravamenbe, s mintegy szégyenlette a sz. rend, hogy nem tőlük jött az először. De arra is azt felelte volt a regnicolaris deputatio, hogy vannak törvények ezekről s azok effectuáltassanak. — Most is az mondódott: minek azért az új gravamen. Maguk a katolikusok ostromolták legjobban. Különösen a győrvármegyei követ, *Kolosváry* úr, azt sürgette, hogy a főújszabály urak nem ilyen eszközökkel, hanem tanítással igyekezzenek a dolgon segíteni. Már ma az ilyen nem megy a legislatiónál. Kérte, hogy hadd maradjon el a gravamen, mert különben a regnicolaris gyűlésben többet fog mondani. *Camerarius Miskolczy* úr is így vélekedett. Különös dolog — úgymond — hogy a clerus, mely a criminalis perek revisiójában sem lehet jelen, most criminalis törvényeket akar hozatni, holott még nem régen asylumot adott a bűnösöknek, stb. — Magok a többi kanonokok is sürgették ezen propositiónak visszavételét. Az egész publicum reiciálta.

1. máj. A praeferentialékat illető resolútióra adandó repraesentatio proiectuma elkészítődött s a főrendekhez küldetvén, ezek kívánták abból kihagyatni azokat, melyek némi szemrehányást láthattak magukban foglalni. Ilyenek azon assecuratáknak s biztatásoknak megemlítése, melyeket Ő Felső rész szerint megkoronáztatásakor, rész szerint 1805-ben, rész szerint az óta, s nevezetesen ezen diaeta megnyitásakor mondott. Továbbá annak előhozása, hogy a praeferentialékra ilyen későnadódott resolúció, mikor már az időből is kifogytak. A mi magát a dolgot illeti, azt nem contravertálták a főrendek, t. i. hogy nyilatkoztassák ki az ország rendei azt a nagy fájdalmat, melyet bennük az a resolúció okozott és ezen sérelmeknek orvosoltatását továbbra halaszszák s fentartsák. A statusok megmaradtak előbbi akaratajuk mellett és nem engedtek semmit kihagyatni. Ekkor a főrendek azt izenték, hogy ők is megmaradnak kívánságuk mellett, s ha arra sem hajlanak a statusok, elmarad a repraesentatio. Ezek azt felelték, hogy inkább ez történjen, mintsem

kimaradjon valami az ő proiectumokból (mintha az szentírás volna). *Nagy Pál* noha sok vádat beszélt, itt mégis okosabb volt a pluralitásnál, s előadta, hogy ő mindenképen kíván repraesentálni. — A mi — úgymond — az Ő Felseége adott szavainak emlegetéseit illeti, én is szeretném azokat emlegetni, előhozni, s valóban ha azok betelnének, nem papirosra, hanem márványra való felírást érdemelnének. De azért inkább elhagyom azoknak előhozását, mintsem ne repraesentáljak. Így tacendo consentire láttatunk. Aztán nagy insequentia lesz némely punctumait a resolúciónak elfogadni s articulusba tenni, a többi iránt pedig ki nem jelenteni ellenmondásunkat. Hogy a diariumba meg lesz, az nem használ semmit, mert az nem authenticum. A főrendek ellen egyébiránt keményen kikelt. Scandalum — úgymond — a mit csinálnak, holott pedig ők bírván az országnak $\frac{9}{10}$ részét, ha mi itt valamit nyerünk, ők veszik legtöbb hasznát. Bizony ha felséges palatinus, ez a constitutióknak angyala, köztük nem ülne és nem tartóztatná őket, mindent felforgatná stb. (pedig a miknek kihagyásáról szó volt, azoknak ő volt az auctora, különben azokat nem is említette volna a deputatio, másoknak pedig talán eszükbe sem ötlött volna. Ő gyűjtötte a tüzet, de elotlani nem tudta). — A többség csak oda ment, hogy inkább ne legyen repraesentatio. Erre a főrendek azt üzenték, hogy sajnálják, de mást nem tehetnek. *Nagy Pál* ekkor ismét kérte a statusokat, hogy engedjenek, de a többség «nem»-et kiáltott.

A Tudós Társaságot illető punctumra külön repraesentálnak. Ezzel az alkalmatossággal a palatinus erre a végre ajánlott 10 ezer, herceg *Bathány* 50 ezer, gróf *Keglevich* 6000, gróf *Cziráky* 3000, püspök *Kopácsy* 2000 ezüst forintot.*

2. máj. Minden gravamenek finaliter felküldettek; publicalódott pedig 2. resolútio. Egyik a contributio, másik a conscriptio dolgában. Mindenik applacidálja a statusok kívánságát.

14. máj. A diaeta végét Ő Felseége 19. májusra határozta volt, de 11. májusban érkezett és publicaltatott resolútiójában, mely a correlatio dolgában jött, nyilván kijelentette, hogy ezt kívánja elvégez-

* Gróf Széchenyi István egy évi jövedelmének felajánlása után az «éljen» elragadta a gyülekezet tagjait. És midőn a csend helyre állott, csak azért látszik szünetelni a közönség, hogy a lelkesedés újabb kitöréseire nyerjen tárgyat, mert a szép példa nyomban követőkre talált. Az első alapítók nevei: József, főherceg nádor 10, gróf Széchenyi István 60, Vay Abrahám 8, gróf Károlyi György 40, Andrassy György, Batthyány János, Eszterházy Mihály, ifj. Eszterházy Károly, Széchenyi Pál és Festetics László grófok 10—10, Justh Gábor és Inkey Imre 1—1, Batthyány Fülöp herceg 50, gróf Cziráky Antal 3, gróf Keglevich János 6, Kopácsy József veszprémi püspök, Zay Károly b. külön 2, Mondel Károly b. és Pápay Sámuel 1—1 ezer forintot, a Teleki testvér grófok 5 ezer forintot s egy 30,000 kötetnyi könyvtárt, végre Sándor István 10 ezer forintot, egy könyvtárt, érem s más gyűjteményeket ajándékozott az intézetnek. Horváth, Huszónöt év tört.

tetni, s annál fogva annyi időt enged, a mennyi szükséges ezen nagy meritumú tárgynak megfontolással leendő elvégzésére. Ez a resolutio igen ki van dolgozva. Tudni való, hogy fődolgoz a medium solutionis. A statusok azt akarták, hogy csak ezüst pénz legyen ez a törvényes medium. Erre Ő Felsége reá nem állhat a papiospénz creditjének veszedelme nélkül. Erről szól tehát legbővebben a resolutio, s minthogy a statusok említést sem akarnak tenni a papiros pénzről, igen fontosán mondja Ő Felsége «Vis et dignitas legislationis non in eo consistit ut dissimulenter publicae calamitates quae factae existunt, sed ut medela adferantur.» Az 1-ső periodusra, vagy az 1799 előtt származott adósságokra nézve helybe hagyta Ő Felsége, hogy ezek a maguk épségében maradjanak s jó pénzben fizetődjenek. Már ez igen nagy nyereség a fundatiókra nézve is. Ezt egyedül a palatinus a vice-cancellariussal vitte ki a ministerialis conferentiában. Mások mind ellene voltak. Reá állott azután Ő Felsége is, de hogy a többi tartományok hasonlókat ne kívánjanak, betette a resolutióba, hogy azt azért engedi Magyarországra nézve, mivel még itt nem volt törvény az ilyen adósságokra nézve. Azonban kíván Ő Felsége az adósok könnyebbségére nézve valami új proiectumot a rendektől. Ez valami moratorium lesz. A 2-dik periodusra nézve (1799—1811) új proiectumot kíván Ő Felsége, a mi az igazsággal inkább megegyezzen, mint a 70 pro 100, ez bizonyosan a 40 lesz, mint a 3-dik periodusra nézve, mely már mindkét részről megállítatott.*

12. máj. A palatinus conferentiát tartott. A statusok a medium solutionisra nézve ott is előbbi akarattok mellett maradtak. *Nagy Pál* is a többiekkel együtt azt sürgette, hogy a papiros pénzről említést nem lehet tenni. Említette a personalis, hogy már a minap ellenkező vélekedésben volt Sopronvármegye követe a gyűlésben. Ő pedig azt felelte, hogy azóta jobban meggondolta s változtatta szándékát. Összebeszélt azután mindent. Előhozta Vatterotnak Vorlesungjait is über das Papier-Geld, melyekben veszedelmes tudományt talált. A palatinus egy beszédet sem hagyott felelet nélkül. Felelt *Nagy Pálnak* is. Nem azért gyűltünk itt — úgymond — össze, hogy olyan theoretica kérdéseket disputáljunk, melyek idegen iskolákba vitatódnak, melyektől mi independentiában vagyunk. Könnyű azoknak beszélni, a kik minden jóságaikat eladván s jó pénzben elocalván capitalisaikat, azoknak intereséből élnek. A magyar constitutio azokra néz különösen, a kik birtokosok. Az ilyenek vannak leginkább a hazához kötve, az ilyenek hűséges alattvalók s polgártársaik iránt igazságosak, stb.

13. máj. Circulusban megváltozott a dolog. A pluralitas oda ment, hogy nem lehet a papiospénzt kizárni a solutionis mediumok közül. Már most *Nagy Pál* is erre az értelemre állott és ő tartotta a mellett leghathatósabb beszédet. Deputatio rendelődött tehát, mely

* Lásd az 1826. évi október 20-iki és az 1827. febr. 2-ki tárgyalást.

eziránt articuli proiectumot készítsen. Mert nem repraesentatiót, hanem articulust kell eziránt felküldeni, hogy a törvény hamarább elkészüljön. Így tehát lesz törvény a fundatiók capitalisainak is secularisálására, mely nélkül már azoknak vége is lett volna.

20. máj. A statusok a correlatióra nézve az articuli proiectumot megkészítették, röviden ide megy ki:

1. Medium solutionis csak a jó pénz ugyan törvényesen, de in aequi valenti papirospénzzel is fizetheti az adós 3 esztendőig.

2. Az 1-ső periodusbeli adósságok mind jó pénzben számláltnak, de az adósok könnyebbségére engedődik nekik 3 esztendei moratorium, úgy hogy azalatt csak 4 pro 100 fizetnek jó pénzben.

3. A 2-ik periodusra nézve el nem állanak a 70 p.-frtől, a 3-ik periodusban marad a 40.

A főrendek az 1-ső punctumra nézve szélesebb kiterjedést kívánnak, a 2-ik punctumra nézve 6 eszt. moratoriumot és 6 pro 100 interest, de papiros pénzben. A 3-ik punctumban kívánják a 70-et lejjebb szállítani. De ezekre a statusok rá nem állanak.

4. juni. A mult héten, a melyben az articulusok proiectuma revideálatott, a többek közt a trans-savanus részekről lévén szó, *Nagy Pál* azt mondta, hogy az ő értelme szerint, ha ezen részeknek visszafoglalása után csak egy szempillantás mult volna is el, úgy hogy azok nem reincorporaltattak Magyarországhoz, már meg volt sértve a törvény és a királyi diploma. Erre *Jordánszky* azt felelte, igenis benne van az obligatio a diplomában, de az nincsen, hogy mindjárt kell történni a reincorporationnak. — Ezért nagyon megtámadták, kivált a győri követ *Kolosváry* és a somogyi követ *Somsich* urak. Micsoda valláson van a főtisztelendő úr? Kérdé *Kolosváry*. Az én vallásom ilyen moralt nem ismer. Az olyan theológiát én kárhoztatom — mondá *Somsich* — mely ilyen moralt admittal. Keményen beszélt mindakettő. *Nagy Pál* pedig ott helyben egy cedulára ezeket írta a tiszt. kanonoknak: «Est ista excommunicatione digna Thesis damrataque haeresis, et perniciosissimus Machiavellismus. Ergo Sponsio coniugi data et juramento firmata non statim, sed pro lubitu potest impleri? Ergo fur, cui obligatio rem ablatam seddendi in Confessione imponitur, potest illam adhuc pro bene placito retinere? Haec nec vacantibus Episcopatibus proferre integrum erat.»

A mire régen várakozott a publicum, már meg van, hogy 1-ső jun. kinevezettek a nagy regnicolaris deputatiók, részint ad revisionem operatorum deputationalium, részint a conscriptio dolgában palatinus Ó hercegsége mellé, részint a Limitania Controversiákra nézve, részint az inclavatus helyek dolgában.*

* Nem tehettek volna — írja Horváth M. huszonöt év tört. — ezeknél fogva most helyesebbet, mint a mit tettek, oly törvénycikket alkotván, hogy miután a rendszeres munkálatok tárgyalása, nagy fontosságánál s horderejénél

Ugyanabból a Mixta sessióból felküldettek az eddig való végzésekből készült articulusok, melyeknek száma 19, — ugyanakkor 4 rendbeli kir. resolutio olvastatott fel.

1. Az universitás independentiájáról.
2. A banus Horvátországban való lakásáról.
3. A gróf Festetics oblatumáról.
4. A dohányról.

A correlatiók dolgában már meg van az egyesség a két tábla között és az articulusok elkészültek.

RALOVICH LAJOS.

ÓCSAI BALOGH PÉTER.

E kitünő férfi szül. 1748 aug. 24-én. Iskoláit Késmárkon és Pozsonyban elvégezvén, a politikai pályára lépett, és azt Nógrád-megyében kezdte meg, s b. Prónay László oldalán másfél évig gya-kornokoskodván, a jegyzői, főszolgabíróági (1773) és helyettes alispáni hivatalt (1783) «dicsően» viselte. Innen 1785-ben a kir. táblai ülnökségre, onnan a septemviratusra, 1787-ben udvari tanácsosságra emeltetvén, kiváló bírói ítélő tehetséget tanúsított. E hivatalok nem gátolták szabad gondolkozásában s a szabad szó kimondásában, úgy hogy a nógrád-hontmegyei 1789-ki közgyűlésen mondott ily szellemű beszéde miatt be is vádoltatott, de a főispáni administrator közbenjárása folytán felmentetett.¹

Erdemeit és tehetségeit hitsorsosai is méltányolták és 1789-ben az evang. felekezet főgondnokává választatott. E megtiszteltetést nyomban követte az 1790/91-ki országgyűlés, melyben mint Nógrád-megye követje résztvett, és a mely kipróbált tehetségeinek nagy mezt nyújtott s országos emberré tette. «Ezen szabad piacon, fényre vágyódott az igaz hazafiság, értekezett, mi módon lehet az uralkodónak felségét a haza boldogságával egyesíteni, mutogatá, hogy csak a természet törvényei örökösök, ellenben az emberi szerzesek jobbit-hatók.² Mindjárt az országgyűlés elején tünt fel, akkor, a midőn

fogva, hosszab tanácskozást igényel: egy számosabb tagból álló bizottmány választassék, mely albizottmányokra oszolva, az említett munkálatot megvizsgálja, tárgyalja, s véleményét mind maguk e munkálatok, mind az alkotandó törvénycikkelyek iránt okokkal támogatva nyújtsa be a következő országgyűlésnek. A nádor fővezetése mellett munkálandó bizottmányba huszonöt egyházi és világi főrendű, e rendek táblájától nyolc főtörvényszéki, két horvátországi, öt káptalani, huszonnyolc vármegyei s kilenc városi követ választatott meg a nagy fontosságú munkára, kikhez aztán még három helytartósági tanácsos és a tanulmányi bizottmány is hozzáadatott.

¹ Hadi Történetek 1790. 181.

² B. Prónay László beigtató beszéde. M. Kurir. 1791. 1619. 1.

már az alsó tábla elfogadta volt, hogy az országgyűlés naplója magyarázattal vezettessék, és gróf Eszterházy Károly egri püspök a felső tábla részéről is pártolta ezt, de ellenezte, hogy kinyomattassék azon kicsinyes okokból, hogy az által az országgyűlési ifjúságtól megvonatnék az alkalom tanulásra s pénzszerzésre, továbbá, hogy sok fölös dolog is nyomtatnék. Ezekre Balogh hatalmasan megfelelt, előadván, hogy igaz ugyan, hogy így az ifjúság a pénzszerzésben akadályoztatik, de azért fogja ezt minden hazafi pótolni; a tanulásra pedig éppen akkor lesz ideje, mert a sebes másolásban ugyan mitsém tanul, hanem a nyomtatványból igenis; az irományok pedig hibásak voltak. «A közönséges jó a különös jónak mindig eleibe tétetik; több tökéletességeknek összeütközésében az okos ember mindig a nagyobbót választja, és a kisebbjét, mely a nagyhoz hasonlítva mindig rossznak hivatathatik, el szokta kerülni. Egy kis jónak láttatik ugyan az, hogy a mi ifjaink pénzt szerezzenek; de az ezt akadályozó nyomtatás oly közönséges és megbecsülhetetlen nagy jó, hogy ehhez hasonlítva a másik csupa veszedelem». A mi pedig a fölös nyomtatást illeti, az nem baj, nem is szükséges a naplót előbb kinyomtatni, míg bizonyos ügyekre nézve megállapodás nem történt. A beszéd eredménye az volt, hogy a kinyomtatás elfogadtatott. Ugyancsak a magyar nyelv ügyében buzgólkodott az 1792. országgyűlésen is mint torontáli főispán.¹ Nagy hatású felszólalásainak köszönhető, hogy ama főfontosságú 12 tagú bizottság tagjává megválasztatott, a melyet az 1790. országgyűlés a királyi diploma kidolgozására küldött ki.²

Fényes szónoki tehetséggel bírván, ezentúl gyakran emelt szót, legnagyobb sikerrel a protestánsok vallási szabadságát illetőleg, minek keresztülvitele a nélkül, hogy a többi állampolgárok jogai sértetnének, — leginkább neki köszönhető. Ennek elismeréséül az 1791-ki budai evang. zsinat őt választá elnöknek, mit ő azonban szerénységből el nem fogadva, b. Prónay Lászlónak adott át, mint ki nálánál idősebb, és kinek ő annyi hálával tartozik. A zsinat végzéseit a királynak bemutató küldöttségbe azonban megválasztatta magát, és ez alkalommal kihallgatáson a királylyal tartott egy párbeszédet, mely sokkal fontosabb, semhogy itt mellőzhetnők.

«En ma ő felségénél voltam, — úgymond — beszélt velem a papi faktiókról; hallott tőlem olyat, a mit nem várt, a mivel tartoztam lelkemben: meghökkent, fogadta, hogy nem hallgatja őket, én arra azt válaszoltam: «Uram, a liga nagy, számos, gazdag, erős, bujlik azok mögé, a kiknek te hiszesz, s a kik magok sem látják a kötelet, a melyen vitetnek, mi bámulván, halljuk a csattanást, látjuk a csapást, de a machina mozdítóját kerekeit nem látjuk: ha felséged tovább is hallgatja őket, oda lesz a bizodalom: ők mindent megnyer-

¹ Magyar Hirmondó 1792. I. 936.

² Magyar Kurir. 1790. 265.

nek, az lévén célok, hogy a boldogító bizodalmat elűzzék, és a trónust a jobbagyokkal zúrzaravos vetélkedésben hozván, annyi időt ne adjanak felségednek, a mennyi a reájok való szükséges rendnek behozására szükséges: ezt velem egyfelől az imposturák tudása, másfelől a szent kötelesség mondatja: felséged bölcsesége használhatja ezeket maga céljaira». Biztatott, mondván: «Tudom, hogy az a hire, hogy a papok uralkodnak, de ne féljen kend, mert abból életemben semmi sem leszen. Tudom a mináikat, tudom kik tartanak vele, a cardinális fő, de most vízre vittem, megmondotta ő, kiket kívánna ide, látom, kivel akarja toldani a rést, abból semmi sem leszen. Én magam ellen nem csinállok nekik kezeket, úgyis erősek, főképen kenteknél, ha még az ő embereiket veszem fel, akkor épen győzhetetlenek lesznek. Minden részre a magok embereit teszik ki, azzal földják a lyukat». Én itt szavába vágtam, mondván: «Und allernädigster Herr, die getreuesten und nützlichsten Männer entfernen von Throne, die minder bekannten schwärzen an, Ideoten und Bigotten schlagen vor, und durch diese Einleitung suchen Ew. Maj. Person bei Recht-schaffenen verhasst, und dero Regierung unglücklich machen». Erre is meghökkent: Minden jó igérettel, biztosítással bocsátván el magától.*

Csakhamar ezután kinevezte őt II. Lipót Torontálmegye főispánjává. Hivatalába Nagy-Becskereken 1791. nov. 8-án igtatta őt be mentora, br. Prónay László kir. biztos szép és meleg beszéddel. «Tapsol az én szívem — úgymond — és újulnak régi édes érzékenységeim» — ha ránéz a beigtatandóra, kinek diés őseit felemlítvén, annak pályáját vázolja röviden. Feleletében ellágyulva hozza fel Balogh, hogy Nógrádban épen Prónay oldalán szolgált, és mint-hogy árván nevelkedett, tőle vette s neki köszönheti azt, hogy nagyobb hivatalra is alkalmas lett. Azután a közügyekre áttérvén, azt mondja: «A király és haza egy azon morális test, a király a fő, a hazát a tagok ábrázolják; ez csak akkor ép, ha az egésznek van jó dolga, mert sem az ép tag romlott fővel, sem ez ha ép is, az elbágyasztott, erőtelenedett tagokkal nem boldogulhatnak: az így értett hazának tökéletes szeretete az a virtus, mely Senecaként a többi minden virtusokat magában foglalja. Ezen virtusnak keresése kötelessége minden igaz hazafinak, kötelessége tehát, hogy a fejedelmet a hazával, az ő hasznát a köz haszonnal összeegyeztesse.»

Figyelemreméltó beszédében jellemzi továbbá II. Lipót királyt és aztán áttér a reá s hivataltársaira váró nagy és súlyos kötelességekre. «Főképen arra — úgymond — szükség vigyázni, hogy a szegény adófizető nép, ez a hív dajkája minden rendeknek, szülő anyja minden boldogságnak, senki által az illendőségnél fel-

* Pászthory Sándorhoz 1791. decz. 11-én intézett leveléből, melynek közlését Várady József udvari tanácsos szívességének köszönöm. A levélbe foglalt néhány német mondat is mutatja, mily gyöngén sikerült a magyarok germanizálása.

jebb ne terheltessék a közteher viselésében, közötté emberi mód szerint lehető egyenlőség feltartassék» stb. A tisztviselőkhöz fordulva folytatja: «Tőlünk vár a nyögő megsértett emberiség igazságot, a mennyei boszúállás gonosztevők ellen ítéletet; a rebegő gyermek védelmet; az árva vagyonának, személyének védelmét; az adófizető az adó igaz elosztását, az utazó, kereskedő bátorságot» stb. Végül inti, hogy előttük lebegjen az igazság, nem pedig az anyagi jutalom; mert «E földön nem a gazdagság, de csupán a jó erkölcs teheti az embert boldoggá».¹

A király és haza közti viszonyról hasonló jellemző módon nyilatkozik Pászthory Sándorhoz írt egyik levelében,² mondván: «Tudod, én a fejedelmet úgy nézem, mint boldogságunknak közép-pontját, oly pontot, a mely körül a sugárok szüntelen keringnek, és a mely által a hazabeli minden rendeknek, nemzeteknek, vallásoknak, különböző hasznoknak eloldhatatlan kötelékekkel kell összeköttetni, és összeegyeztetni, úgy hogy ezzel mindenkinek, általa az övéje megadatván, a király szeretete mindig az legyen, a melyben minden rendek és lakosok teljességesen megegyezzenek. Tudod te, mennyire aggódtam én azon, mint lehessen minden karbeli embert a maga sorsához képest boldoggá tenni, mint kellessen elhagyni azon elővélekedéseket, melyek a nagyobb szám boldogítását gátolják».

Király és haza, ez themája művének is, melynek írásához még 1791-ben fogott, és mely iránt ez évi aug. 23-ki levelében³ előzetesen kérte meghitt barátjának, az udvari tanácsos és fiemei kormányzó Pászthory Sándor őszinte véleményét «minthogy minden dologban szereti keresni az együgyűséget». Munkájának tárgya a király személye, joga, hatalma, «melyet a sarkalatos törvények által kiszabott határban megtartani szükséges, csonkítani szentségtörés, s oly rossz, mely a többségnek nyakára forrhat... A király jussaival általellenben vannak általában a nemzet jussai, a midőn az maga követői által, a törvényszerzésre összejön stb».

Főispáni székébe igtatásakor a főispáni kötelességekről is emlékeztet, a magy. alkotmány jóvoltát, hazánknak vármegyékre, mint megannyi kis országokra felosztásában is kereste, s kifejti, hogy mentül inkább tanulmányozza hazánk törvényeit, annál jobban szereti és becsüli a hazát, nemcsak azért, hogy ez a keresztény világban legjobb haza, hanem főképen azért, mert tökéletesen hiszi, hogy ha alaptörvényeink úgy a király mint a nemzet által megtartatnak; ez mindnyájukra nézve csendességet és boldogságot szülne. Erre legjobb eszköz az országnak vármegyékre osztása s erre nézve bámulva tiszteli eleink hamvait. Azután védi a felség jogait, védi

¹ Magyar Kurir. 1791. 1619. l.

² 1794. szept. 2. (Várady József gyűjteményében.)

³ Várady József gyűjteményében.

úgy mint a statusok szabadságait; mert annak csökkenésével vége szabadságunknak, emennek romlásával pedig alkotmányunk felfordul. Szükséges tehát az igazságnak személyválogatás nélkül való kiszolgáltatása, mert e nélkül a legfényesebb országlásban is az embernek mindene csak préda, élete pedig merő gyötrelem. Végre áttér a büntetésre, kijelentvén, hogy az olyan legyen, hogy a gonoszok száma kisebbüljön, a jók pedig bátorságban legyenek.

Első dolgai közzé is tartozott, erélyesen intézkedni az elhatalmazott rablók ellen, melyek miatt fölöttébb szenvedett volt e megye állattenyésztése, mivel sokan arról egészen lemondtak, mások arra már készültek.

Hasonló remek beszéddel nyitotta meg latin nyelven a megyei tisztújító közgyűlést Nagy-Becskerekén 1795 szept. 1-jén.¹

1794-ben udvari tanácsos minőségében az udvari cancelláriához tétetett át, de gyöngélkedése miatt csakhamar lemondott előadói hivataláról és visszament a hétszemélyi táblához.² Utóbb ő felsége a valóságos belső titkos tanácsosi címmel, s 1802-ben a zólyomi főispáni méltósággal tisztelte meg. Székébe való beigtatásakor mondott beszédei külön füzetben összegyűjtve jelentek meg.³

Az irodalomnak lelkes pártfogója volt, s a többi közt Horác epistoláinak Kis János által eszközölt fordítása, s annak «Keresztény új énekeskönyv»-e (Győr, 1811.) is az ő költségén jelent meg.⁴ Feledhetetlen Balogh még mint az árvák és szegények barátja is. kiknek ügyét minden állásában szíven hordozta. De anyagilag is támogatta kivált a tehetséges szegény ifjakat, és pártfogolta az oly férfiakat, kik a szolgálatban kitűntek.

1818 október 16-án Nógrádmegye bágyoni jószágán fejezte be pályáját, «minekutána 70 évet élt volna a hazának, a dicsőségnek, és az emberiségnek.»

«Ő egyike vala azoknak, kik a felvilágosítás hajnalát honunkban feltűntették. Élni fog a késő maradék emlékezetében is; mert: «Wer den Besten seiner Zeit genug gethan, der hat gelebt für alle Zeiten.» Szabad legyen a nagy férfúnakdics ő árnyékát ezen emlékevessel megtisztelnem:

A közjóért gyuladozott nagy lelke örökké
Egve az erkölcsért, azt gyakorolni tudá.
Igy élvén, noha nincs többé, nem holt meg egészen:
A jó szívéből áldja sohajtva nevér.»⁵

¹ Közli a Magyar Hirmondó 1795. II. 449—458.

² Magyar Kurir 1794. I. 403; Magyar Hirmondó 1795. II. 141.

³ Dictio qua St. et Ordines C. Zoliensis Exc. D. Petrum Balogh de Ócsa etc. die 28. m. martii 1802. venerati sunt, Nyom. Besztercebányán.

⁴ Kazinczy Ferenc eredeti munkái. II. Levelek II. 42. 145. III. 253.

⁵ Tudományos Gyűjtemény. 1818. XI. 124. necrolog.

Temetésekor Kolozsváry István magyar, Walentiny János pedig tót beszédet tartottak.¹

A pesti evang. hitközség felekezete nagy bajnokának emlékét 1818 dec 7-én ünnepélyes gyászmisé el ülte meg, mely alkalommal Kis János tartotta a gyászbeszédet: «Ki nem csudálta benne — úgymond Baloghról — az érzésnek, képzelésnek, emlékezésnek, ítélésnek, okoskodásnak, szerencsés egyarányosságban lett tökéletesedését! Ki nem nézte gyönyörködve eszének a szivárvány minden színeivel ékeskedő sugarjait, s mindenfelé villám sebességével hatását! A leghíresebb régi görög és római ékesszólók szerencsés vételkedő társát láttuk benne, a ki az indulatokat, mint a vizek folyását, odahajtotta a hová akarta. Két élű tőr módjára keresztül járt a dolgokon s behatott azoknak velejekig».²

ABAFI LAJOS.

NAPJAINK TÖRTÉNETE.

(A törvényhozás 1869 től 1885-ig.)

II.

4. Földművelés, ipar, kereskedelem.

E három rovatú ministerium alá tartozik az ország alaperejének, — a népességnek, a föld s ipar termékének, ennek a kereskedelem által forgalomba hozásának tüzetes ismerete, fejlődésének figyelemmel kísérése, s annak előmozdítása.

I. A *statistikai irodát*, mely ezek ismertetésével foglalkozik, az 1874: 25. t. c. állítja föl. Az országgyűlés 1869-ben, majd tíz év múlva 1879-ben a népszámlálást elrendelvé, miként ezt az 1876-ban Budapesten, a történetelőtti és embertani congressussal egy időben tartott *európai statistikai congressus*, Európa minden államára nézve tíz évenként ismétlendőnek javallta, — itt adjuk a két népszámlálás summás eredményét. Magyarország összes területe: 324,017 □ kilométer, melyből Horvát-Szlavonországra 44,056 □ km. esik. Királyi s rendezett tanácsú város van: 175, egyéb község: 16,374; puszta: 4,061; lakóház: 2,577,637. Ebből Horvát-Szlavonországra esik; falu: 3,691; puszta: 147; ház: 276,554. A népesség száma általában

¹ Megjelentek ily cím alatt: «Justa Funebria exc. et ill. D. Petro Balogh de Ócsa etc. die 16. octob. anni 1848. subito e vivis erepto, in templo aug. conf. addictorum Szirakensi, die 22. ejusd. mensis facta.» Pest, 1819.

² Halotti beszéd, melyet néhai nagym. Ocsai Balogh Péter ó exc. Pesten dec. 7-én 1818-ban tartatott gyászünnepén a pesti evang. templomában mondott Kis János. Pest, 1819. 4° 17. l. (Németül. is 19 l.)

1870-ben volt: 15.416,321; 1880-ban 15.624,002; ebből Horvát-Szlavonországra esik: 1.892,399 lélek: tehát, ámbár a népszám tíz év alatt általában 225,681-gyel szaporodott; de a Tisza mellékén s Erdélyben majdnem harmadfél-száz-ezerrel fogyott, s a Tisza jobb-szé-li felföldről több mint 40,000 ember Amerikába költözött. A kolera 1872-ben valamint 1831—49. és 1866-ban sok községet megtizedelt, a torokpenész a gyermekek közt sok ezerével szedte áldozatait.

A termő földnek és termékének minőségét, mennyiségét, v. a. l. mint a népességnek állapota s foglalkozása szerinti minőségét, mennyiségét, forgalmát, úgy a haszon állatokét a tíz éves statistika mutatja ki.

II. Meter-, erdő-, kereskedelmi s ipartörvény.

A) *Meter-törvény* 1874: 8. t.-c. A majdnem egész Európa által elfogadott francia meterrendszert a magyar törvényhozás is elfogadta. E meterrendszernek alapja: a *meter*, tizes fölösztással és többszörözéssel. Alapmértékül az országos levéltárban őrzött s a francia eredetivel egyező platina-pálcán két vonással jelzett távolság.

a) A hasszmérték egysége: a *meter*; melynek tized-, század-, ezredrésze: a deci-, centi-, millimeter. Ezer meter: kilometer; tízezer meter: a miriameter. Az eddigi hossz-mértékek voltak: az ujj vagy hüvelyk (zoll) láb, öl, rőf, némely vidéken: sing, könyök, rúd, kötél, lánc.

b) Tértmérték: a hossz-mérték négyszöge. Száz négyszög-meter: *ár*; 10,000 □ meter: hektár. Maig divatosak az 1,200 □ öles magyar, és az 1,600 □ öles osztrák hold; közéletben: egy vékás vagy egy köböl alá való föld; egy vagy több kapás szőlő, egy vagy több kaszás rét.

c) Köbmérték, a hossz-mérték köbje. Az ürmérték egysége: a *liter*, mely a köb-meter ezredrésze. A liter tizedrésze: a deciliter; századrésze: a centiliter. Száz liter = hectoliter. 1764 óta törvényes ürmérték volt a pozsonyi 64 itcés száraz mérő és híg akó. Egy mérce vagy véka: 32, az Alföldön 36 itce. Félvéka a felső Tiszánál: finak, ficsor. Két pozsonyi mérő nevei: kila, köböl, szapu. A pesti mérőben volt három véka. A híg mérték nevei voltak már a XIII. században: akó, kis cseber 50, nagy cseber 100 itcére. Erdélyben veder, kupa. A Hegyalján: 160—180 itcés gönci hordó. Két itce = egy pint; fél itce — németesen: meszely; negyed: verdung. Sopron vidékén az ausztriai 84 itcés akó divatozott, melyet az osztrák kormány 1854-ben Magyarországra nézve is érvényesített. Az eladásra szánts zeszes italoknak, hitelesített — cimentirozott — hordókban eladása 1877-ben lépett életbe.

d) A súlymérték egysége: a *kilogramm*. Eredetije az országos levéltárban. Ezredrésze: a gramm, ennek tized- század-ezred-része: a deci-, centi-, milligramm. Tíz gramm: dekagramm. Ezer kilogramm: egy tonna. — Régi súlymértékek: nehezék, lat, font, mázsa. Egy vámmázsa = 50 kilogramm.

e) Az erőmérték egysége: a *lóerő*. Alatta azon erő értetik, mely 75 kilogrammnak egy másodpercal att egy meternyi magasságra emeléséhez megkívánatik.

B) *Erdőtörvény*. 1879: 31. t.-c. 213 §. Erre nagy szükség volt, mert kivált a vasúti talpfákhoz és külkereskedésre annyira pusztítottak az erdők, hogy ezek területi mennyisége 1850 óta majdnem felére szállt alá, noha az anyatermészet e fapazar kornak az őskorból kőszénben, sok tüzelővel szolgál. A letarolt hegyek oldalain, mély vízmosságok ásítanak; az ezekből kimosott iszap pedig az alantas réteket, legelőket elborítván, hasztalanokká teszi, egyszersmind a folyóvizek hirtelen áradását, a hegyekről lefutó záporok és hóolvadások előmozdítják.

Az országos erdészegylet az erdőtörvény foganasítására fölött örökösök.

I. cím. Az erdők föntartásáról. I. Általános határozatok. II. Különös határozatok az állami és magánosok erdőiről. III. Erdőrendőrségi határozatok s közegek. IV. Az erdőbirtokosok által saját erdeikben erdőrendészeti áthágások. (A csupa erdőnek és nem szántóföldnek való talajon maga az erdőtulajdonos sem írhatja ki a fákat.) V. A hatóság illetékessége és eljárása, az erdőbirtokosok által saját erdeikben elkövetett erdőrendészeti áthágásokra nézve.

II. cím. Az erdei kihágásokról. I. Általános határozatok. II. Különös határozatok, az erdei lopásról, kártételekről, személyes cselekmények s mulasztásokról; kivételes intézkedések. III. Biróságok illetékessége és eljárása az erdei kihágások esetében:

III. cím. A kopár területek beerdősítéséről.

IV. cím. Az erdei termékek szállításáról. Szállítás szárazon; vizen.

V. cím. Az országos erdei alapról. (A birságpénzek $\frac{4}{5}\%$ -a.)

VI. cím. Zárhatározatok.

Az erdőtörvénnyel egybefüggőleg adjuk az 1883: 20. és 23. t.-cikket, amaz 50, ez 55 §-el, a *vadászati jogról* és a *vadászati fegyveradó*ról. I. Vadászati joggal bír, ki egy tagban legalább 200 holdat bír. II. A tenyésztett vadak által okozott károk megtérítése. III. Vadászati tilalom. IV. Hivatalból való vadászat. V. Vadászati kihágások s azok büntetése. VI. Eljárások. (Bővebb ismétlése az 1872: 6. t.-c.-nek.) Vadászati jogengedély: 12 frt. I. Vadászati fegyveradó. II. Ennek mértéke: minden vadászpuska: 2 frt. III. Kivetésének beszedésének módja. IV. Jövedéki kihágások büntetése. V. Átmeneti s életbeléptetési intézkedések.

C) *Kereskedelmi törvény*. 1875: 37. t.-c. 566 §.

Első rész. Kereskedők, kereskedelmi társulatok.

I. Kereskedők általában. II. Cégjegyzékek. III. Cégek. IV. Könyvek. V. Cégvezetők, meghatalmazottak. VI. Segédszemélyzet. VII. Ker. társaságok. VIII. Közkereseti társaság: a) a társaság ala-

kítása; *b*) a tagok egymásközi viszonyai; *c*) a társaság jogviszonyai harmadik személy irányában; *d*) a társaság főlözlása s egyes tagok kilépése; *e*) a társaság fölszámolása s a tagok elleni kereset elévülése. IX. Betéti társaság. X. Részvénytársaság. 1. Általános határozatok. 2. A részvényesek jogviszonyai. 3. Közgyűlés. 4. Igazgatóság és fölügyeleti bizottság. 5. A részvénytársaság fölözlása. 6. Külföldi részvénytársaságok. 7. Büntető határozatok. X. Szövetkezetek. 1. Általános határozatok. 2. A tagok jogviszonyai egymás és egy harmadik irányában. 3. Közgyűlés, igazgatóság, fölügyeleti bizottság. 4. A szövetkezet fölözlása. 5. A szövetkezet elleni kereset elévülése.

Második rész.

I. Kereskedelmi ügyletek általában: 1. Az ügyletek meghatározása. 2. Általános határozatok. 3. Az ügyletek megkötése. 4. Teljesítése. II. Vétel: általában; a vétel külön nevei. III. Bizományi ügylet. IV. Szállítmányozási. V. Fuvarozási ügylet: általában; eltérő intézkedések a vaspályák fuvarozási ügyletét illetőleg. VI. Közraktári ügylet. VII. Biztosítási ügylet: általános határozatok; kárbiztosítás, életbiztosítás, viszontbiztosítás VIII. Kiadói ügylet. IX. Alkuzsi ügylet. Átmeneti s vegyes intézkedések.

D) Ipartörvény. 1872: 8. t.-c. (1884: 17. t.-cikket l. alább.)

I. Az ipar megkezdéséről. II. Ipargyakorlat. III. Segéd-személyzet: tanoncok, segédek, gyármunkások. IV. Ipartársulatok. V. Áthágások, büntetések. VI. Iparhatóságok és ezek eljárása.

A régi céhszabályokat, melyek szerint némely városbeli kath. vallású céhek a protestánsokat, a németek a magyarokat vagy tótokat és a törvénytelen származásúakat kizárták, a céhbe állani akarókat költséges remekléssel és lakomaadással terhelték, zaklatták, a néhai m. k. helytartótanács 1828-ban eltörlötte. A mégis szigorúan zártkörű céhkörlátokon az 1851-iki császári pátens sokat tágitott, péld. midőn Pesten, az 1810-től fogva csak négy kéménytisztító száma tízre emeltetett; s kívülök a vidéki járásokra is külön hatósági ipar engedélyeztetett, — s kevéssel utóbb a külföldi példák után nálunk is kerületi ipar- s kereskedelmi kamarák állítottak. Az 1872-iki ipartörvény a kézmű üzletet remeklés, céhbeállítás nélkül teljesen fölszabadítá, s egy személynek többféle ipar üzésére is adott engedélyt, s míg a korábbi mesterek becsületbeli dolognak tarták több helyütt szerezni maguknak tapasztalatot és gyakorlatot: most a sok tudatlan kontár, proletár özönli el az ipar terét, csak a hatóságnál kellvén magát az iparüzés megkezdése végett jelentenie. Az 1884: 17. t.-c. szerint az iparúgnál ötvenkét kézműiparra nézve mondja ki a képesítési kötelezettséget, hogy tanoncul csak az vétethetik föl, ki legalább négy elemi osztályt bevégezett, s az iparhatóságnál be van jelentve, mind a kezdete, mind bevégezése a tanulási két-három évnél. A segéd, munkakönyvvel tartozik kimutatni, hogy két, illetőleg három évig valamely műhelyben vagy gyárban mun-

kalkodott. A korcsmák, pálinkamérések számát s helyiségét a helybeli rendőrség határozza meg. Az ugyanazon vagy rokon iparúzóknak saját társulat alakítására csak akkor szoríthatók, ha az alakítást az iparúzóknak két harmada kívánja.

III. *E kormány feladata*: a földművelés s haszonállattenyésztésnek az országos és vidéki gazdasági társulatok, gazdaképző-intézetek, méntelepek, állatkiállítások, lóversenyek stb. által emelése; az inség-sújtotta vidékek segélyezése, péld. 1874-ben az aszály és marhavész látogatta megyéknek 500,000, az árvíz elöntötte temes-torontáliaknak vetőmagra 350,000 frt inségkölesönt eszközlött az állami pénztárból. A szőlőknek veszélyes filoxera pusztításait lehetőleg korlátozza; részt vett 1882-ben Bécsben a filoxera elleni nemzetközi congressusban. A Duna, Tisza és ezek mellékvizeinek szabályozása annyiban érdeklí a kormányt, hogy általa a folyamút s kereskedelem előmozdítatik, s a földművelésnek újabb tér nyeretik. A Ferencsatorna mégis ezen ministerium alá tartozik.

1870: 34. t.-c. A magyar állam kincstári tulajdonát képező Ferencsatorna minden tartozékival Türr István vállalkozónak átadatik, oly föltéttel, hogy azt kijavítsa, a bajai Sugovica-Dunáig meghosszabbítsa, hajózhatóvá tegye s belőle Sztapártól Ujvidékig egy új hajózási és öntözési csatornát építsen. 1873: 17. t.-c. E csatorna kiépítésének 10 millió — illetőleg 13.552,000 frt költségeihez az állam 4.018,000 frttal járul, melynek fejében 6%-os részvényeket vesz által.

Miután hazánk már majdnem mindenfelé, s többnyire államköltségen vasúttal be van hálózva, s az ezeket nélkülöző vidékekre van hagyva, hogy vidéki vicinális másodrangú vasútaikkal a közelebbi fővonalhoz saját költségükön csatlakozzanak: kell, hogy jövőre a vizek szabályozására, hajózhatóvá tételére az eddiginél nagyobb gond fordítassék. A minthogy a Felső-Dunának, főleg esallóközi szerteágazásaiban, 17 millió frt előirányzattal és az aldunai Vaskapunak nyolc millió frt költségvetéssel szabályozása az országos munkák közé soroztatott. A Dunaszabályozás Ausztriában már végéhez közeledvén, a szükség és célszerűség hozza magával, hogy az Magyarországnban folytattassék, Dévénytól Zsitvató-Radványig. Magának a győri Dunának Pozsonytól Gönyőig szabályozása több mint 9, a Csallóközben elvadult sok szigetre oszlot nagy Dunáé: 6 milliónál többet igényel; ha ugyan a szabályozás éveit alatt a kiadások a költségvetés tételeit jóval meg nem haladják.

A Felső-Dunával egyidejűleg a Rába is szabályozás alá vétetik, hol a Fertő és Hanságnak kiszáritásával 400,000 hold föld fogna nyeretni. Itt is, mint a Tiszánál, azon hibát követték el, hogy a felső Rába árvizeit föltartóztató malomgátakat egyszerre lerontották, s ezzel a folyó alvidékén a Rábaközre, Tóközre, Győr városára rohant a víz árja.

A Rábaszabályozás költsége hét — a Fertő és Hanság kiszáritásával, Győr városa és szigete körülgátolásával, ármentesítésével 12 millióra megy. A Fertő kiszáritása szándokával mégis fölhagytak, mert a víz elpárolgása, s az eső-forgalom hiányában, a vidék is erőtlen száraz fogna maradni.

Az 1884: 17-iki ipartörvény 186 §.

I. Az ipar megkezdéséről. Az iparügyész állapítja meg azon 52 mesterséget, melyek üzéséhez a kellő képzettséget ki kell mutatni. Tíz megjelölt ipar üzéséhez külön személyes — 47-hez külön telepengedély kérendő. II. Az ipar gyakorlása. III. Segéd-személyzet: tanoncok, tanonc-iskolák, segédek. IV. Ipartestületek. A hol száz különféle iparos van, ezek kétharmadának kívánatára ipartestület alakulhat, alapszabályokkal, közgyűléssel. V. Ugyanazon vagy különböző, — száznál kevesb számú — egy vagy több községben önállón gyakorló iparosok, közös érdekeik előmozdítására ipar- vagy kereskedő-társulatokká alakulhatnak, alapszabályokkal. VI. A kihágásokról s ezek büntetéséről. VII. Az iparhatóságokról s az eljárásról.

1885 első felében tárgyalattak: a bányászati-, vízhasználati-, halászati-, selyemtenyészési törvényjavaslatok.

Mínthogy e hármás ministerium osztályai több külön épületben vannak évi 52,000 frt bérért elhelyezve, az 1885: 3. t.-c. elrendelte, hogy részére az épülőben lévő országház mellett, 1.100,000 frt költségvetéssel, 68,000 frt évi törlesztésre, saját diszpalota emeltessék.

E hármás ministerium működésének koronáját képezi, midőn ezeket írjuk, gr. Széchenyi Pál ministersége és Matlekovics Sándor államtitkársága és a tevékeny gr. Zichy Jenő elnök-társasága alatt, 1885 május 1-től október végéig tartott országos kiállítás, melynek költségére az országgyűlés 1883 elején 700,000 frtot szánt, de még egyszer annyiba került, nem számítva az egyes és társulati kiállítók sokkal több költségeit. Maga az iparpalota félmillióba került. A szebbnél-szebb száznál több pavillon, csárdák, a bennök s köztök sürgő-forgó látogató vendégsereggel, élénk kis várost képeztek Budapest városligetében, kivált a villanyfénynél gyönyörű látványnyal mulattatót. Kilencezer kiállító mutatá itt be a világ előtt, a szorgalom s képesség kincseit, Magyarország kulturális fejlettségének különféle műveit. Május 2-án vette kezdetét a magyar ipar féléves nemzeti ünnepe, midőn a király, kül- és belföldi, nagy és fényes vendégsereg, több ezrenyi sokaság jelenlétében, az országos kiállítást megnyitá; midőn Rudolf trónörökös, mint a kiállítás védnöke, fölséges atyjának bemutatá azt, mint valódi hadi szemlét Magyarországon mezei és erdei gazdasátnak, állattenyésztésének, bányaművelésének, ipari és

kézművességi erejének, irodalmi és tudományos, művészi és építési alkotásának és tanügyi fejlődésének.

A 100 hold területű kert közepén állott a nagy iparesarnok: a széleken: a külföldi s mellette a hazai mezőgazdasági gépek, az aldunai országok, a horvátok, a bányászati és építészeti ipar, a mezőgazdasági termények csarnoka, a tanszer- és műcsarnok. A többnyire egyes nagy iparosok, gyárak, és uradalmak pavillonai közt kitünőbbek: a király, Budapest és az erdészet pavillona. Az istállókban a lovak, szarvasmarhák, juhok, baromfiak díszpéldányai stb.

Iparkiállítást elsőben Kossuth Lajos rendezett 1842-ben és 46-ban. Az újabb alkotmányos korszakban: Szlávy iparügyésége alatt első iparkiállítás volt Kecskeméten 1872-ben; Simonyi alatt, Szegeden 1876-ban; Kemény alatt Fehérvárott, 1879-ben; és most Széchenyi alatt: Budapesten.

A kiállítás hat hónapja alatt, melynek nemcsak az országból, de a külföldről is közel másfél millió látogatója volt (a párisinak 1867-ben 25, a bécsinek 1873-ban 13 millió volt), különféle tanügyi, régészeti, ipar-, kereskedelmi, gazdasági, nemzetközi gazda- stb. congressusok tartattak. Némelyeknek a kiállításához kötött pénzjövödelmi reményei nem teljesültek: de az általános erkölcsi nyereség a nemzet jövőjére kiszámíthatlan.

HÓKE LAJOS.

A BEREKGMEGYEI VALLÁS MOZGALMAK 1841-BEN.

A «*Hazánk*» VII. kötetében közöltem Beregvármegye azon merész törekvését, melylyel a felingerült kedélyek hullámzásai közt egy önálló magyar nemzeti vallást alkotni kívánt. Az akkor előfordult érdekes jelenetek kiegészítésül érdekesnek tartom még következő adatok közlésével kiegészíteni a lefolyt mozgalmakat.

Beregmegye közgyűlése 1842. április hó 14-én a vegyes házasságok kérdéséből felmerült zajos viták alkalmával azt határozván el, hogy a protestáns papok a vegyes feleket nemcsak összeadhatják, hanem összeadni köteleztetnek is s hogy azokat a *g. kath. lelkészek* anyakönyveikbe beiktatni tartoznak, mi végből az illető katolikus lelkészeket az ily esketésben tanuképen hívják meg s azokat az illető püspökök a megjelenésre útasítsák; ez ellen az erről értesített Hám János szatmári római kath. és *Popovics Bazil* munkácsi görög szertartású kath. püspökök, nemkülönb *Rudolf Pál* akkori munkácsi római kath. lelkész is erélyesen tiltakoztak.

Érdekes e tekintetben *Popovics Bazil* g. k. püspöknek Beregmegye közgyűléséhez intézett levele, melynek határozott, sőt kihívó nyilatkozatai megérdemlik, hogy egész terjedelmében közöltessék, lévén tartalma a következő:

1510. sz. A munkácsi püspöktől Unghvárból.

Méltóságos, főtisztelendő, nagyságos, tekintetes, nemes és vitézlő karok és rendek!

Az olyatén vegyes házasságok ezentúli ünnepélyes összeadása iránt, melyektől az egyházi áldás a katolikus lelkész által megtagadtatva, nagyságtok által f. évi Szent-Györgyhava 14-én tartott közgyűlésen hozott abbeli határozat: hogy a kérdéses házasságokat az evangélikus illető felekezet népészei szigorú felelet súlya alatt összeadni köteleztessenek s azokat, mint nagyságtok által előlegesen érvényeseknek nyilvánítottakat, egyházuk anyakönyvébe igttatni tartozzanak, a katolikus népész pedig az ilyen esketésen tanuképen megjelenésre hívassék meg, nagyságtok által velem is ugyancsak a végből, hogy a megyémi illető népészeket a tanuképen megjelenésre kötelezzém, f. évi 197. sz. a. közöltetvén; nagyságtoknak ezennel azt vagyok kénytelen kinyilatkoztatni: hogy miután följebb idézett határozatjuk sem a hazai törvényekkel, sem a katolikus hit elveivel, sem pedig a nagyságtok e részbeni határozhatásuk korlátaival, a mint már más alkalommal bővebben kifejtettem, általában meg nem egyeztethető, és több nemes megyék által el nem fogadtatott volna; a hatóságom alatti nagyságtok megyéjében pásztorokodó lelkészeimnek *megtiltottam*, hogy az olyatén vegyes házasságoknál, melyeket a protestáns népész összeadni merészlene, bátor hivatalosak lennének is, tanuképen megjelenni semmi ürügy alatt ne merjenek; hogyha tehát a hatóságom alatti lelkészek abbeli házasságoknál tanuképen megjelenni nem fognak, azt *nagyságtok az én eltűntásomnak* tulajdonítani méltóztassanak.

Ki egyébíránt kegyeikbe ajánlott, megkülönböztetett tisztelettel maradok Unghvárt, Pünkösdhava 9. 1842. eszt. Nagyságtoknak alázatos szolgálja

Popovics Bazil, s. k.,
munkácsi püspök.

E tiltakozáson a megye felháborodván, ellene nem csak *tiszti-keresetet* indított, hanem nyárutó 22-én tartott közgyűlésén 1814. szám alatt azt is kijelenté, hogy mennyiben a püspök a megyéhez intézett és sértő hangon írni szokott leveleiben a kellő tiszteletről és címzésről megfeleldezik, hasonló levelei jövőben felbontatlanul fognak visszaküldetni, vagy mennyiben tartalmuk illedelmes nem lenne az alispán útján visszatadni.

Popovics püspök az ellene indított tiszti vád ellen a királyhoz felfolyamodván, onnan 1842. augusztus hó 5-én 12,330. szám alatt udvari kancelláriai intézményben felhivatott a megye, hogy ez ügyben az *összes eredeti iratokat* tartalmaz információval együtt küldje fel.

Hasonló módon a megye közgyűlése Rudolf Pál lelkész ellen

is indítván tiszti keresetet, annak megszüntetéséért Hám János szatmári püspök tett előterjesztést a felségnél, melynek következtében a kancellária útján 1842. június 16-án 9420. szám alatt szintén felkivántattak az eredeti ügyiratok és határozatok.

Az udvari rendeletek az akkori ingerültségben a vitatkozás új anyagául szolgáltak, különösen sértvén a megye hatóságát az, hogy az *eredett iratok* felküldése kivántatott. Az elkeseredett vita eredményéül nyárutó 25-én 1721. szám alatt azt határozta a megye, hogy közgyűlésileg felir ő felségéhez, hogy mennyiben az 1647: 14. t.-c. szellemével össze nem egyeztethető a királyi parancs, mennyiben ő felsége főfelügyeleti joga csak az ügyek érdemeinek megvizsgálására kiterjedhet s eredeti okiratot csak akkor kívánhat fel, ha annak hitelessége kétségbe vonathatnék; de a vármegye levéltára tulajdonát képező eredeti jegyzőkönyveit kiadni nem lévén jogosult, elégedjék meg ő felsége az illető ügyiratok másolataival s az eredeti határozatok felterjesztésétől álljon el; egyszersmint megkérített, hogy a napirenden lévő vegyes házasságok ügyében a kívánt orvoslást halogatás nélkül eszközöltetni s így az annak leérkeztéig dülő aggodalmat mielőbb eloszlatni méltóztassék.

E rendkívüli közgyűlésből a megye egyúttal külön panaszt terjesztett a királyhoz, melyben előadván a munkácsi és beregszászi postahivatalok önkényes eljárását a hivatalos levelek visszatartására nézve, kéri: hogy a megtörtént kihágásokat szigorúan megvizsgáltatni, az illető kezelőket megbüntettetni, ekkép a megyének elégtételt szerezni s a posták hitelességét visszaállítani kegyeskedjék.

Mindezen feliratoknak azonban eredménye nem volt.

Érdekes még feljegyezni a vegyes házasságok s külön vallás alkotása ügyében hozott határozat pártolása végett megkeresett vármegyék válaszeit, minthogy azok különböző módon és eltérőleg nyilatkoztak, Így az *önálló magyar katolikus felekezet alkotását pártolták a következő megyék* a már közlötteken kívül:

Csanád megye 1842. május 24-iki közgyűléséből. *Zemplén megye* 1842. április 27-iki közgyűléséből.

Nem pártolták ezek: Sopron megye április 22., kijelentvén, hogy Beregmegyével e téren nem lehet egy értelemben. *Krassó megye* április 7-ikéről válaszolá, hogy «a megpendített eszmét nem pártolja.» *Csongrád megye* július 4-én szintén nem támogathatja; de azt, hogy a kérvény *kinyomatását a censura megtagadta*, az országgyűlé-i követ-útasítási küldöttségnek kiadja véleményezés végett. *Győr vármegye* május 17-ikén kijelenti, hogy «a vallás-szakadási ügyben nagyságtokkal, uraságtokkal *nem vagyunk egy értelemben.*» Nemes *Zaránd megye* július 5-kéről pedig válaszolá, hogy megkapta ugyan a felhívást, de addig nem fog intézkedni semmiben, míg az *anyaország-hoz teljesen vissza nem kapcsolatik.*

Azt, hogy a felhívó levelet meg nem kapták, jelentik a követ-

kező megyék: Vas megye, Fejérvármegye, Zólyom, Bihar, Nógrád, Abauj, Somogy, Veszprém, Tómes, Torna, Gömör, Békés, Komárom, Nyitra és Baranya. Végre Pozsonymegye közgyűlése május 17-éről tudatá, hogy az ügyet a követi útasítások kidolgozásával megbízott küldöttségének adta ki.

LEHOCZKY TIVADAR

A NEMESI JOG VÉDELME.

Ungmege közgyűlésén 1833. augusztus 21-én.

1. *Báró Ghilányi beszéde.*

Sarkalatos praerogatívánk, mely által személyünk s vagyonunk bátorsága biztosított, méltán a legdrágább kincse nemzetünknek, mivel ezen épült szabadságunk. Nem tartozván azon gyűlöletes privilegiumokhoz, melyek csak felebarátaink tetemes rövidségekkel szerződhetők, alapja ezen polgári jólétünknek, főcélja minden igyekezetünknek, melyek elérése végett polgári egyetembe léptünk. — Ezt szentül megtartani, sértését orvosolni, elvesztét visszavívni, a nemzetek tagadhatatlan jussához tartozik.

Azonban az egyes polgár lemondván természetes jussáról, melynél fogva személyét s vagyonát minden megtámadások ellen védheti, csak abban találja teljes nyugodalmát, hogy vannak a közrend s bátorság fentartására rendelt tisztviselők, kik jussait minden megsértések ellen védni s maguk is szentül megtartani, letett hittel s megerősített fogadások szerint, köteleztetnek. Azért bátran állíthatom, hogy nem lehet a magyarnak szabadsága ép fenmaradása felől erősebb kezessége, mint az a bizodalom, melylyel az illető tisztviselők iránt viseltetik.

Szomorú érzéssel jelenek meg tehát a tekintetes karok és rendek között, midőn a már kérdést nem szenvedő köztudomás szerint Thuránszky Kálmán nemes társunk s tisztviselőnk házának első alispán úr elővezérlete alatt fegyveres kézzel lett megtámadása által, dicső eleink vérével szerzett szabadságunkat tiporva, sarkalatos sz. törvényeinket első alispánunk által tapodva lenni tudom.

Mert megfosztatván ez által azon szíves bizodalomtól, melyet az első alispánunk vélt hazafiságában helyhezettünk, megfosztattunk egyszersemind azon morális garantiától, a melyet nekünk az alispáni hivatalhoz leendő bizodalomunk, törvényes jussaink szoros megtartása felől nyújtott. Ki is fog ezentúl bennünket biztossá tenni arról, hogy valamint rövid idő előtt Thuránszky Kálmán úr háza az első alispán önkénye s akarata szerint erővel megtámadtatott, úgy maholnap más, bármelyikünk személye is, ugyanazon vakmerő mód szerint meg nem fog támadtatni.

Ily körülmények közt, midőn nemesi szabadságunk első sarkalatos törvénye megtaposva, személyünk, biztonságunk veszélyeztetve van, bülesen átlátják a tekintetes karok és rendek, hogy tanácskozásunknak más tárgya mindaddig nem lehet, míg századok viszonytagságai közt dicsőségesen fennáll szabadságunk mindenképen biztosítva, törvényeink önkényes sértése orvosolva nem lészen. Azért kérem a tekintetes ngs. vármegyét, hogy ezen előadott s mindnyájunk szabadságát veszélyeztető tettet egy azonnal kirendelendő küldöttség által rögtön megvizsgáltatni; a tekintetes első alispán urat pedig kérem, hogy semmi szent nem szenvedő díszes hivatalát, valamig a teendő vizsgálat által megtisztulva nem lesz, más tiszta, érdemes kezekbe áttenni méltóztassék.

2. *Banovich beszéde.*

Fájlalva kellett tehát megértenem mitgos báró ő nagysága előadásából, hogy azon kedvetlen hírek, melyek mindenfelé szárnyaltak, csakugyan megvalósultak, t. i. hogy tekintetes első alispán Horváth Simon úr az, ki Thuránszky sz. bíró úr curiáját nyelnytelenül és erőszakosan megszállván, és ottan hivatala köréhez nem illő vizsgálatot tévén, hazánk egyik sarkalatos törvényét és a nemesi szabadságot, melyet eddig híven megőrizni legszentebb kötelessége vala, a legérzékenyebben megsértette, hogy t. Horváth Simon úr az, ki megfélekedzvéen hivatala méltóságáról, egy nyomorult lengyelnek elfogatására a helyszínére kimenvén, a maga igen díszes hivatalát lealacsonyította, s így kellett egy polgári társunktól mostan azt tapasztalnunk, a mit a politikus világ legnagyobb zivatarai közt is magunkra nem vártunk volna. Távól legyen tőlem, hogy passió vagy mellékes tekintet vezérelne beszédembe. Mert tudja azt a tekintetes úr, hogy mindenkör igaz tisztelője voltam, de mostan önkényről, elnyomattatásról és a személyes szabadságnak megháborításáról, egyszóval oly tettekről vagyon a szó, melyek egy alispáni hivatallal meg nem egyeznek és melyek minden nemesen gondolkodó embert a munkás részvételre felszólítanak. Méltóztasson tehát a tekintetes úr megengedni, ha egész nyíltszívúséggel kinyilatkoztatom, hogy a tekintetes úr ezen szép s ezen nemes publicumnak, melyet ily kedvetlen helyzetetésbe ejtett, a bizodalját elvesztette, hogy a fennálló törvények a tekintetes urat illetén környüállások közt az előlülői széktől megfosztjuk. Egyébiránt minthogy e tárgyban határozásnak következni kell, a tekintetes úr pedig mint panaszlott fél az előlülőséget nem viheti és addig a további tanácskozás nem folytattathatik, azt kívánnánk, hogy a tekintetes úr innét eltávozzon.

3. Szemere György beszéde.

Nem váratlan előttem, tek. k. és r. azon tett, mely véghez vitetett, alispánunk tette. Azon gyermekből (milyennek hallám lenni idős férfiaktól első alispánunkat), ki már gyenge korában tanuló társaival egyezni nem tudott, majd serdülvén nagyeszű tanítóival, sőt érdemes atyával is egyre versengett, ügyvédi tisztében pedig, bár kis időt töltött is közöttünk, többszöri távolléte miatt nevetséges akaratosságnak, ellenmondóságának példás szava lett, az ily gyermekből, mondom, oly ifjúvá, oly főügyvédből ily alispánnak kelle válnia. Mikor pedig tapasztaltam, hogy mint alispán egymaga a közegyezésnek, akaratnak ellene szegezve magát, most a törvényseken két-három esküdekkal győzi le érdemes táblabíráknak szavaikat, vagy egy más ülésben a közvégezetnek kívánja ellenmondását jegyzőkönyvünkbe beiktatni, hogy azt következő nap kitörülni engedje. Majd ismét gyűlésünkbe határozást erőszakoltatni, mely szerint egy szolgabíró — erőszakos alispánunk szolgál szolgabírójá — egy magyar nemes szabad lakából jobbagyát hurcoltatja ki, már ekkor bizonyos valék, hogy a mit másnak megenged, másnak parancsol, azt maga is, csak alkalom adja magát elő, kész elkövetni.

Ez, óh fájdalom! óh becstelenség! meg is történt. Tek. k. és r. első alispánunk tekintetes Thuranszky Kálmán úrnak otthon nemlétében annak udvarát esküdttel, porkolábokkal és fegyveres hajdúkkal megszállotta, hogy titulált úrnak lengyel születésű gazdasági tisztjétfogassa. Midőn pedig azon tiszt, tek. Sztankóczyné asszonynál mondatott lenni, titulált asszonyság ellenére az elküldött esküdttel, porkolábokkal és helység bíráival erőszakkal megfogatta, tekintetes Thuranszky úr udvarára hozatta, s villás parasztokkal vétetvén körül házát, ottan benevolisáltatta és a házi cselédeket (uruk ellen is) eskettette.

Midőn egy büntetéssel fenyegetett rabot, a közmegvetés miatt boldogtalant, a tömlöcztetés és verés súlyai alatt elébb jajokra fakadni, majd elalélni látunk, szánjuk mégis és gyakran könyezzük őtet, bár megérdemlette is büntetését, így hozván azt az emberiség is magával, hát mikor egy ártatlant, még ahhoz nemzetünk fényének és viszontagságainak sorsosát, egy szabadnak született és jobb sorsra érdemes lengyel férfit, hősöknek hős magzatját látunk tiportatni, a mellett közszeretett társunkat, lehetne mondani barátja, mindenesetre tiszt társa által legfőbb, legszentebb igazaiban zavaratni, megállhatnánk-e tekintetes k. és r., hogy tiszta szánakozás helyett ügyét ne pártoljuk, s gyáva könyek helyett neki igazságos elégtételt ne szerezzünk.

Ha nem többet, négy tulajdont kívánnék egy alispánban vagy minden kormányozóban. Szorgalmat, auctoritást (tekintetet), tudományt és jó erkölcsöt.

Szorgalom e az, tekintetes k. és r., mikor első alispánunk közdolgainkat, megyénk dolgait, személyes java s hasznai miatt oly sokszor s több időkre elhalogatja. *Auctoritás-e* az, melyet makacs erőszakkal közöttünk gyakorol? *Tudomány-e* az, melyet, midőn magyar törvénykönyvünknek, arany szabadságunknak első és legfőbb cikkelyeit, s abba személybeli bátorságunknak főalapját nem értve bitorolja? és *erkölcs-e* az végtére, tekintetes k. és r., midőn alispánunk nagy robajjal tisztí társunk házára ront, hogy a kinek elvesztett szeretet hitvese felett még most sem száradtak el könyvei, az összesereglett poroszlók zordon lármája miatt el-elhaló kisdédjén azok ömöljenek.

Ily körülmények közt, ily törvénytelen, ily vakmerő tett következésében nincsen egyéb hátra, hanem hogy ily alispán pirulva távozzon el közülünk, a kormányt, az előlülést más nemesebb, más érdemesebb kezek közé tegye le, melyre a tekintetes alispán urat ezennel fel is szólítom; hogyha az önkényesen nem történének, meg vagyok győződve megyénk tisztikara büszkeségében, hogy egy érdemes társoknak becstelenségét, önbecstelenségöknek rajta követett erőszakját önerőszaknak fogják tekinteni, bízom végre a tekintetes karok és rendek összes igazságszeretetükben, hogy maguknak törvényes hatalmuk szerint más előlülött választanak, kinek kormánya alatt tisztelt szolgabíráknak, s benne minden magyar nemes embernek legszentebb igazait védőleg a kívántató határozást és lépéseket tenni el nem mulasztják.

4. Kende László beszéde.

Tek. k. és r.! Akárhogyan, akármennyit gondolkodjam, a vitatás alatt lévő jelen tárgyról, oly fontosnak, oly érdekesnek találom azt, hogy bármint kívánnám, bármint akarnám, nem hagyhatom szó nélkül, nem fejlíthatom el minden rokon gondolkozású magyartól érezhető méltó fájdalmamat, bármint kívánnám is a dolgot magam előtt simítani, szépíteni, felindul, fel is kell indulni méltó boszúmnak; mert hogy is ne induljon fel minden hazája és szabadsága iránt jól gondolkozó polgárnak akkor, midőn személyes érdekét, személyes bátorságát törvénytelenül megsértve, tiporva lenni hallja. Személyes bátorságát, mondom, azt az egyet, melyet még eddig, — gondolkodásom szerint, higgyen bár más a mit akar, — bírunk; ezen állításom megmutatásával, itten a tek. k. és r. fárasztani nem akaráván, elég mondanom: én úgy hiszem, úgy vallo, hogy ezt s többet ennél nem bírunk. Ugyanazért életemtől foszszon az meg engem elébb, mielőtt azt gázoltni engedjem. Mit tett pedig tekintetes Horváth Simon alispán úr akkor, mikor egy nemes társunk lakását ellenség módjára hatalommal, fegyveres hajdúval meglepni, azt fel-

törni, kutatni bátorkodott. Ő tudja miért? Elfog, tek. k. és r., a keserűség, ha meggondolom, hogy azt egy hazámfia, egy törvényhatóság és épen szeretett megyénk, melynek magamat fiának lenni eddig büszke voltam, feje, előjárója cselekedte. Kérdés, kin és hol tette? Akár kin, akár hol, ugyan nem tesz különbséget, de midőn ezt egy alispán egy tisztviselő társával teszi, vajon mit várjak, mit tartsak egy ily alispánról? Minek nevezzem őtet? Mit nem tehet, mit nem fogna ő tenni egy szegényebb sorsú, jussait nem annyira védhető nemes emberrel? En inkább azt hihetem, s hiszem, hogy az alispánnak fő kötelessége az ilyen visszaélések s törvénytelenések ellen felvigyázni, azt minden módon gátolni, szegényt-gazdagot minden hatalmaskodás ellen védni, pártolni. De ime, a mi alispánunk maga az, ki falba rúgván, megszegvén a maga, s az eddig még e részben sértetlen állott törvényeket. Félre vetvén az illendőség s emberiség jussait, mindezeket önkényesen követi, — elfelejtkezik hivatala kötelességeiről, el annak méltóságáról, hideg vérrel, talán dicsőségének is nézi, midőn nemes társán zsarnok módjára hatalmaskodik. Tek. karok és rendek! ámbár ugyan század részét sem mondhatom el méltó panaszomnak, nehogy a tek. karok és rendek tisztelt figyelemökkel visszaéljek, nem panaszkodom tovább, de felszólítom a tek. k. és r.-ket, s fel minden jó hazafit, törvényt tisztelő, szabadságot szerető emberbarátot, ne hagyják ezt büntetlen, ne vegyék ezt könnyedén, mert sokkal fontosabb, nagyobb következtetésű tárgy lehet az, mintsem hirtelen egy gondolattal felfoghassuk. Most, épen most, midőn az eddig lelket sorvasztó nyomattatásban sinylő nemzetek is szabadságukat vívják, mi személyes szabadságunkat tapodni, gázolni lássuk büntetlen s engedjük? Nem, tek. k. és r.! Nem teszsem azt fel nemes Ungvármegye közönségéről, kit eddig tettleg is kimutatott jó gondolkozása, törvényhez bűzgőn ragaszkodása, magát országosan ismeretessé tette, — most, midőn sarkalatos törvénye, személyes bátorsága, ezen emberiség főkinese sértetik, hallgathasson, — jól tudja ezt minden nemes ember, jól tudja minden szabadon gondolkozó: *«Nemo nisi legitime citatus et juris ord. convicit. in persona et rebus suis turbare potest.* Hát nem tudta-e ezt egy alispán? Ha nem tudta, nem méltó, hogy az legyen, nem is lehet az; ha tudta, mégis talán melleseges tekintetből áthágta, a törvény súlya alá essen az 1536.: 36., 1548.: 66., 1647.: 76. törvényeknél fogva többé előlülő kormányozó nem lehet, melyről, hogy letegyen, czeunel a tek. k. és r. nevében felszólítom; felszólítom, tek. k. és r., annyival is inkább, minthogy én e tárgyban biztosítás s óvás gyanánt egy tervet kívánok a tek. k. és r.-nek előadni, melynek conclusumát teszi: *Előlülő alispán úr, mint kérdésben forgó, jelen nem lehet.* Tek. k. és r.! Mennyire legyen személyes érdekünk, bátorságunk most megsértve, midőn, kihallgatatlan s felszólítatlan egy nemesi curia meglepetett, a háztulajdonos otthon

nem létében feltöretik, felesleg tovább fejtegetni, csak az én módokról kellek tehát mostan tanakodnunk: hogy kelljen megbüntettetni egy hatalmaskodó tisztviselőnek, ezen, ha minőjárt talán felső rendeletnél fogva, de bizony arra félre, nem így értett törvénytelen tettet, félre-értett módon, — mert életemet merem kötni, hogy olyan rendeletet felsőbb helyről nem kapott. Ugy hiszem, mint e napot, hogy szeretett fejedelmünk, kit isten soká éltessen, ilyesmit nem akart, történtnek lenni nem kívánt. 2-szor. Minthogy megtörtént, hogyan s micsoda óvásokat gördítsünk annak elébe, hogy ilyesmi többé ne történjék, mert az egyszer történt, történhet másszor is. Ma történt Péterén, holnap Pálon is.

Az elsőre nézve alázatos véleményem az, minthogy a feljebb felhozott törvények szerint az ilyes hivatala körén túlmenő, alapos törvények ellen vakmerően vétkező tisztviselő, az többé nem lehetne. Hivatalát azonnal megszüntetnek lenni határozzuk, azt főkörmányozónknak feljelentsük, őtet többé alispánnak ne ismerjük, mert az egy törvényhatóság méltósága ellen volna. *A mi a másodikat illeti,* micsoda óvásokkal legyünk az ilyes szomorú esetekre nézve? Igen alkalmatosnak látom, ha a tek. k. és r. ezeket részükről panaszlanak, kérjük meg Ő Felségét, szeretett királyunkat aképen: hogy minekutána Ő Felsége többször is ígérni méltóztatott: *quod regnum Hungariae non gubernabit ad normam aliorum*, szünne meg praesidialissokkal parancsolni s ne tenné azt többé, mert az nem törvényes, de azért is, mert azok, az ilyen kezekbe kerülve, mint e szomorú példa mutatja, Ő Felsége legjobb szándéka s akaratja mellett is visszaértetvén, visszaélésekre ad módot, alkalmatosságot és Ő Felségének kellemetlenségeket okoznak, s a hazában bizodalmatlanságot gerjesztnek 2-szor: adjunk utasítást nagyon tisztelt országgyűlési követjeinknek, hogy minekutána ily hallatlan példa nélkül való alapos törvényünk sértése történt volna meg nálunk, annak óvása iránt országos tanácskozásaikban biztos garantiát szerezzenek ezen törvényeknek szentül való megtartásokra nézve.

4. Pribék Antal beszéde.

Mikor a magyar nemes az elnyomattatott adózó nép felkiáltására önjussaiból engedve, azt polgári létre hozni, s vele született természetes jussainak édességét azzal éreztetni törekszik; mikor az ország rendei összegyűlve vannak, hogy a közbátorságot fentartó törvényeket, Felséges koronás fejedelmünkkel egyesülve, alkossanak, melyek minden polgár nyugalmát, bátorságát személyében, javaiban biztosítsák; mikor ilyen körülmények közt minden hazafi magát a legnagyobb bátorságban helyeztetve véli lenni, akkor gázoltnak törvényeink legkiméletlenebbül, korlátoztatik a nemesi szabadság

gyakorlása, sarkalatos törvényeinken halálos sebek ejtetnek; példája ennek, tek. k. és r., az ungvári uradalom praefectusának a mult hetekben Usokon elkövetett kétszeres vétkes tette. Ugyanis vétett azon praefectus először az emberiség ellen, mert a két üldözöttet és a magyar vendégszeretet által édesgetett, már magában is keserű kegyelem-kenyeret kereső szerencsétleneket fogatván el, azokat talán örök rabságba ejtette; de elhallgatom ezen oldalát vétkes tettének, elég legyen e részben bűne büntetéséül azon két szerencsétleneknek rabláncáikból lefekvéskor s felkeléskor a tisztelt praefectusra s maradékaira szórt átkai; haszontalan praediciumnak látszik ez némelyek előtt, de én többszöri megfontolásom után is úgy találok, hogy ez a becsületes emberben a lelket megrázza, a természetet megborzasztja: én lezalább, a ki nyugodt s tiszta lelkiismerette' szeretek aludni, a tisztelt úrnak párnáját nem irigylem. De a mi a másik oldalát illeti vétkes tettének, hogy t. i. jármás szolgálatja köréből kirúgván, a magistratualis hivatal nyilvános megsértésével a politica administratióba ugratott, ez a tek. k. és r. büntető vesszeje alá tartozik.

Példája annak, mennyire gázoltatnak törvényeink, első alispánunknak a napokban tek. Thuránszky Kálmán házán elkövetett tette is. Ugyanis vétett az e alispán mindenekelőtt sarkalatos törvényeink ellen, mert nemesi curiát lepett meg fegyveres erővel, ott vizsgálatokat tett, önvallomásokat vett ki, foglyát, mindegy akárki volt is az, elhurcoltatta. Vétett továbbá hivatala ellen, mert mint a megyénk kormányozója és főbb politicus tiszt, a mások ellen elkövetett hasonló törvénytelenéseket megboszúlni és az elnyomtatottat jussaiban védelmezni kötelessége lett volna; de vétett a hivatalos összekötés jussa ellen is, mert tisztársának lepvén meg házát, annak becsületét s tekintetét földig tiporni igyekezett; vétett végtére hivatala méltósága ellen, mert poroszlói szerepet öltvén magára, a megye porkolábjával s pandurjával karöltve ment a tisztelt collegám házára, hogy ottan fogjon, kössön, hurcoljon; hogy az ily kedvetlenségek s törvénytelenések jövendőre megkorlátoztassanak, óvás gyanánt alázatos vélekedésem lenne, hogy az első alispán, a ki mint olyan, violentiát követett el, az 1548. eszt. 66-ik törvény cikkely súlya alá essen, mely is hivatalától való megfosztást rendelt, mint törvényteleneséget elkövető pedig, valamint ő, úgy a curialis praefectus fiscalis actio alá vétessen; vélem továbbá, tek. k. és r., hogy az első alispánnak ezen törvénytelenésgbe segédkezet nyújtó esküdt úr, ki bírótárs lévén, legalább sarkalatos törvényeinket tudni tartozott, szintén érdeme szerint megbüntetessen. Végre, minthogy könnyen megtörténhetett, hogy a megsértett tisztársam háza feldúlásában paraszt segédkezek is alkalmaztatván a tisztelt collegám jobbágjai is önuruk ellen fegyveres kézzel használtattak, a mennyiben a parasztot a győzhetetlen tudatlanság a büntetés terhe alól felmenti,

hogy mindazonáltal lássa a köznép is a tek. karok és rendeknek az igazság kiszolgáltatásában, személyválogatás nélkül, készséget, alázatosan vélem, hogy e tárgyban hozandó határozás járásonkint köz-hírré tétessen.

6. Thuránszky István beszéde

Meddig fog még visszaélni az önkény hatalmaskodása békeséges türésünkkel? Meddig s mennyire árasztandja még az emberiséget, igazságot s törvényt letipró veszedelmes akaratját? Nem kérdem. Mert tudom, hogy egy oly szabad törvényszerinti nemzetnél, milyenek tagjai vagyunk mi is, vannak olyatén törvények, melyek szerint a ragadásoknak fék, a gázolásoknak akadály vettetik, a már megtörténteknek pedig orvosoltatása eszközöltetik. Mert nemcsak azt tudom, hanem erősen hiszem még azt is, hogy a gyávaságtól ment nyíltság s bátorság, a kudarc személyes érdekektől szabad igaz lélek, minőt ezen tekintetes megye rendei közül csaknem mindenkinek kebelében erősen dobogni tapasztaltam, azt megtorlatlan nem hagyhatja.

Ily érzéssel vagyok én is a tek. k. és r. egyike, ki, ha meggondolom, hogy tek. Horváth Simon első alispán úr Thuránszky Kálmán úrnak otthon nem létében curiájára hajdúkkal rámenvén, azt a várnagygyal együtt felkutatta, a későbbben haza térő gazdasági tisztét, kire a gazdaságon kívül mindenének, sőt egyetlenegy alig másfél esztendő gyermekeének gondviseltetése is bízva volt, foglyává tette, legott önkényes vallomását kivette s eselédeit tulajdon uruk ellen eskettette. — mindezek alatt pedig házát, mint valamely orgazdának vagy zsvány-fészeknek strásákkal körülkerítette. — ha chez még meggondolom azt is, hogy az eszerint megcsúfoltatott udvaron összecsdült nép közül sokan a kutatás által tárva-nyitva hagyott szobákat bejárva, azokat s eszközeit talán nem megvetendő károkozással bemocsokolták; hogy azon személyt, kinek a magyar korona alatt elkövethetett legkissebb vétségéért is jót állok, magával mint foglyot őrizet alatt elhurcoltatta, pusztán s meggyaláztatva hagyván házát, udvarát, prédára kitévén minden gazdaságbeliét, s a vak sors torkához helyeztetvén kedves szülöttjét, ha mondom, mindezeket meggondolom, lehetetlen nem hinnem, hogy az ezeket elkövető, az emberiség legvékonyabb leple alól ki nem vetkezett, a legnagyobb igazságtalanságot el nem követte s a legszentebb világos törvényeinket rútul meg nem szegte volna. S ki ez? Ez ezen nagyérdemű tek. rendek és karoknak, az emberiség pártfogóinak, az igazság s törvény részrehajlatlan kiszolgáltatóinak előülője. Nem tartóztatom továbbá, tek. k. és r., iránta itéletemet, hogy t. i. azon törvényhatóságnak, melynek minden alapelveit gyökerében annyira megsérteni nem átalotta, az előülői, mondom első alispáni a már előttem beszélők által hivatalban, a törvények értelme szerint,

nem lehet. Nem is lenne talán egyéb célirányosan teendő, mint egy hív előterjesztésben alázatosan megkérni kegyes atyánkat, dicsőségesen uralkodó királyunkat, a törvények legfőbb i-tápolóját, hogy az azokat ily szembetűnökképen megsértő, a dispensálhatatlan törvények rideg súlyával büntetni méltóztasson.

Egykzrú kéziratból közli:

ABAFI LAJOS.

A PROTESTÁNS PATENS.

Szabadjon nekem, Hőke Lajos úrnak a «Hazánk» 1887. évi márciusi füzetében megjelent «Magyarország helyzete 1850—1860.» című cikkére illetőleg cikkének azon részére, melyben a szeptemberi patensről értekezve a tiszai evangélikus egyházkerületet is említi, néhány észrevételt tenni.

Teszem ezt azért, hogy ezzel egyrészt Hőke Lajos úrnak hibás értesülésen alapuló egy-két állítását helyreigazítsam, másrészt azért is, hogy egyes részletek felhozásával kiegészítsem egyes adatait, egyúttal emlékezetébe hozva a tiszai evang. kerület az ez ügyben vállalt kezdeményező szereplését.

Jól tudják a kortársak, a protestánsok meg a katolikus atyafiak is, hogy a pátensi napok mozgalmái egyik fényes lapját képezik nemzetünk történelmének.

Hőke Lajos úr előadása általános részében, — bárcsak néhány sorban, — szép szavakkal és ügyszeretettel méltatja a protestánsoknak az erőhatalommal szemben tanúsított viselkedését. Beérhetjük ezzel. De hibáztatom előadását, melyet ezen történelmi esemény egyes részletei leírásában követ. Hiányzik benne az egység. A patens történetének egyik lényeges része, mely epizódjai fejleményének kezdetét képezi, egy szóval sincs felemlítve. Érttem a tiszai ágostai hitv. evang. kerületének Késmárkon tartott közgyűlését.

Ezen gyűlés volt az első, a mely súlyos viszonyok közt, döntő pillanatban szólalt fel az autonomiát gyökerében megtámadó patens ellen. Példáját nemsokára azután a két protestáns felekezet többi kerületei is követték.

Miután ezen közgyűlésen magam is résztvettem, leírom emlékből annak főmozzanatait, melyek akkor abba bevésődtek.

Tartatott ezen közgyűlés a debrecenit megelőzőleg, 1859. szeptember végén az esperességek, kerületi tanodák képviselői, számos késmárki egyháztagok és a vidékről ide sereglettek sokasága élénk részvéte mellett. Alig fért a nagy közönség a régi fatemplomba.

A gyűlést egybe hívta a tiszai evang. egyházkerület püspök-

helyettese, a kormány kinevezte «administrator,» — Toperczer Lajos lőcsei lelkész, — a ki ugyancsak elnökölt is. Mint kormánybiztos jelen volt e gyűlésen Szepesmegye főnöke, Szemianovszky. Világi jegyző volt Fest Imre, — utóbb államtitkár; egyházi jegyző Márai Károly szepes-bélai lelkész. Vezérszónok és a közvélemény tolmácsa Zsedényi Ede, — utóbb tiszakerületi, később egyetemes egyházi felügyelő.

A gyűlés két napig tartott. Megelőzte azt Kuntz Dávid, késmárki lelkész lakásán tartott értekezlet. Már ezen értekezleten volt látható, milyen irányt veend a közgyűlés tárgyalása. Az esperességek és főtanodák képviselői mind Zsedényi Ede patens-elleni javaslata mellett nyilatkoztak.

Egyetlen egy képviselő szólalt fel szerényen e javaslat ellen, hivatkozva a patens nyújtotta anyagi segílyre, melylyel a kisebb községek lelkészei nyomorán segíteni lehetne.

E közgyűlésen azonban még a kormány által fizetett administrator úr is meghajolt Zsedényi Ede hatalmas szónoklata és Márai, Fest meg más képviselők érvelései hallatára. És úgy történt, hogy a lelkesedés lángja, mely e régi fatemplomban tellobbant, magával ragadta a gyülekezet sokaságát és határozottan egyetértőleg, hogy támoszkodva az 1606-iki bécsi és 1645-iki linci békekötések határozataira, meg az 1792-iki törvényre, a protestánsoknak szánt patenst, melyben a szokás és ő Felsége dicső elődei által szentesített és biztosított autonómiájuk lerombolását látják, mint vértanúságot élt apáknak a fiaihoz nem méltó ajándékot el nem fogadják, hanem illő tisztelettel kérti fogják ő Felségét, vonná vissza a nyilt-parancsot.

Egyúttal határozott, hogy a kerületi gyűlés végzései a többi ág. hitv. egyházkerületekkel, valamint a reformált egyházkerületekkel is közöltessenek.

Az ő Felségéhez intézett feliratot a jeles tollú Fest Imre szerkesztette a közgyűlés határozatai értelmében. A gyűlés végzései kellő példányokban azonnal lemásoltatván, még a közgyűlés tartama alatt küldettek el a két felekezet testvérkerületeihez.

El nem feledtem azon benyomást, melyet ezen gyűlésnek a hit és alkotmánytípró patens elleni méltó és határozott fellépése reám gyakorolt. Úgy hiszem, maga Toperczer administrator is, a buzgó és tudós pap és történész örült a késmárki gyűlés határozatain, bár titkolta örömét.

Csak egy emberre nem tehetett benyomást a gyűlés megható magatartása. És ez volt Szemianovszky, a kormánybiztos, derék, finom modorú lengyel úr; de egy szót sem tudván magyarul, közönbösen vette, a mi a gyűlésen az ő jelenlétében történt. Úgy volt az a közében is, a hol őt, a rokonszenves lengyel urat Pálkövi sárospataki (evangelikus vallású) tanár körmönfont magyar beszéddel

felköszöntötte. Pálkövi azért kereset alá fogatott és börtönbe zárattott.*

Börtönről szólva, felemlitem egyúttal, hogy a kerületi gyűlés vezéremberei Zsedényi és Mádai, még Pálkövi előtt zártak be Kassán, hol 1860. május 15 ig martirságot állottak ki; továbbá, hogy még számosan, különösen késmárkiak, kik e nevezetes gyűlésen részt vettek (a többi közt Demiány Gyula, Szent-Iványi Tamás, Genersich Tivadar, Szontágh Károly) a patens ügyében tanusított maguktartásáért kereset alá fogattak. 1860. január elején Kassára megidézettvén; odaútatotokban borzasztó hózivatar és kegyetlen hideg mellett az utat vesztve majd oda veszttek. Az elkeseredett, elszánt férfiak bátran vedekeztek és kereken nyilváníták, hogy készek hitők és az autonomiáért életüket is feláldozni.

A börtönben martirságot kiállott Zsedényi és Mádai pere azonban, ki tudja meddig húzódik el, ha ő Felsege 1860. május 15-én a patenst vissza nem vonja.

Akkor szabadult ki a két hitvédő is (sajnálom, hogy az ékesen szóló Mádainak Kassán tartott remek védbeszédét magamnak le nem irtam.)

Kitűzött céloimhoz képest ezek után még csak egy dologra akarok figyelmeztetni. Hőke Lajos úr azt mondja, hogy *«az egyházkerület püspökét Mádait és főgondnokát Zsedényit, mint a felsőbbsséggel dacolókat a többiek rettentő példájára záratta be Thun.»*

Igen ám! Csakhogy Mádai e mozgalmas időben nem volt püspök, hanem szepes-bélai lelkész, a Késmárkon tartott emlékezetes gyűlésen mint egyházi jegyző szerepelt, Zsedényi meg akkor épen semmiféle méltóságot nem viselt.

Ha Hőke Lajos úr ezen tény előadása megjegyzés nélkül marad, úgy idővel könnyen szolgáltathat félreértésre alkalmat.

Tudja jól Hőke Lajos úr, hogy akkor sem egyházkerületi püspök, sem főgondnoki hivatal nem létezett, miután báró Haynau 1850. február 10-én kiadott rendeletével az evangélikusok egyetemes felügyelőjének és a kerületi felügyelők, valamint reformált gondnokok hivatalos működése megszüntetett és a letétett protestáns püspökök helyére általa kinevezett administratorok léptek.

A tiszai ág. hitv. kerület választott autonóm püspöke, Pákh Mihály, — szepes-iglóí lelkész, — épen a Bach-korszak kezdetén meghalálozván, helyére nemsokára Toperczer Lajos, löcsei lelkész, kiról már fent is megemlékeztem, neveztetett ki. Mádai püspöksége és Zsedényi főgondnoksága csak 1860-ban kezdődik. Ugyanis ő

* Ezen jóízű, tréfás felköszöntés tartalma abban tetőzött, hogy Szemianovszky boldognak nevezetett azért, mivel «az ég jó ilóhússal megáldotta.» Azonban a vád főbenjáró bünt talált ezen felköszöntésben, állítván, hogy Szemianovszky mint ő Felsege képviselője azért, mivel magyarul nem tudott, *pietus masculus*nak bélyegeztetik benne.

Felsége azon év május 15-én visszavonván a patenst, a protestans egyház visszanyerte törvényes jogát és autonom szabadságát. Akkor választatott Má dai püspökké és Zsedényi kerületi felügyelővé és báró Prónay Gábor halála után a lutheránusok egyetemes felügyelőjévé. Má dai és Zsedényi, kiket még a késő kor is büszkén fog említeni, a bércei Szepesség szülöttei.

Má dai Károly Késmárkon született, Zsedényi Ede szülővárosa Lőcse.

SCHOLCZ FRIGYES.

AZ 1848-KI POZSONYI ORSZÁGGYŰLÉSRŐL.

EGYKORÚ LEVELEK.*

Pozsony, február 6. 1848. Kedves régi jó barátom. Mult január 29-én kelt levedben nyilvánított kívánataidat tiszta szívből viszonzván, baráti felszólításod szíves teljesítéséül sietek felelni feltett kérdésedre. Nevezetesen a *Kossuth-Waldstein* közötti ügyben. Mult évi december 4-én, midőn a főrendi táblánál a válaszfelirat tárgyalatott, gróf *Waldstein* a maga nyilatkozatában ezen kifejezéssel élt: «Nem pártolhatom a rr. felirási javaslatát azért sem, mert az nem a többség kifolyása, miután a rr. tábláján *silány* többséggel ment keresztül». A *silány* szó tehát a lapis offensionis, mely a főrendi táblán is roszalást, sőt nádori megrovást húzott maga után. Erre a december 9-iki kerületi ülésben az ősiség tárgyalása közben Turóc követe *Justh* honosítási törvényeket sürgetett, mit *Gabriel* Abauj követe támogatván, az indigenák hálálalan magok viseletét a haza irányában festegette; *Kossuth* pedig később imígy szólott: «Köszönetet mondok Abauj követének, hogy drastikus festésével azon állapotnak, melyben a befogadott idegenek irányában állunk, igazságot szolgáltatott némileg azon *silány* jött-ment emberek ellenében, kiknek némelyike eljön 15 évben egyszer e hazába, és nem csak hogy szavazatát a servilismus serpenyőjébe veti be, hanem még *silány* lelkének őstöne szerint a haza többségét gúnnyal is illeti. Én osztozom» stb. ezeket gr. *Waldstein* magára illesztvén, kihívta *Kossuthot*, ki a kihívást ezúttal imígy útasította vissza: «Az én életem most Pestmegyéé, arról én jelenleg nem rendelkezhetem, országgyűlés után azonban kész leszek». Barátnak közbenvetésére egy hirlapi cikkekével megtörtént az elégtétel, mely a Budapesti Híradó 714. számában mult évi december 16. napján foglaltatik im e szavakkal: «Igazítás.

* E levelek, melyek a pozsonyi országgyűlés legmozgalmasabb napjait igen érdekesen illusztrálják, báró Vécsey Pálhoz voltak intézve S.-A.-Ujhelyre. Irójuk ismeretlen, a mennyiben névalírása ki van tépve, vagy ki se téve.

A. L.

Kossuth Lajos pestmegyei követ úrnak, lapunk 712. számában a 415. oldalon előforduló beszéde iránt fel vagyunk a tisztelt szónok úr által hatalmazva kinyilatkoztatni, miszerint a beszéd eleje e szavakig «én osztom stb.» hibásan van közölve. Ezen ülésekben személyesen jelen lévén, biztosan mondhatom, hogy a dolog így történt, ámbar a Budapesti Hiradó gróf *Waldstein* beszédéből a *súly* szót kihagyta, de ellenben *Kossuth* szavait szóról-szóra a leghívebben kinyomva közölte. A Pesti-Hirlapban, mely Pestről későbbben adhatja a történeteket, *Kossuth* beszédének ama subsumált része elé se fordul, idejében törtévéen meg az iránt az intézkedés.

Gróf *Waldstein* az adó tárgyában nyilatkozván, egyszersmind sajnálkozását nyilvánítja a fölött, hogy herceg *Eszterházy* betegsége miatt akadályozva, ezen fontos tárgyban voksát nem adhatja, mire gr. *Vay* Dániel roszalta gr. *Waldstein* azon kifejezését, melyben herceg *Eszterházy* Pál helyett szerette volna plenipotentarius képen a szavazatot «megadni» és azt a parlamentaris törvényekkel incompatibilisnek, zavart hozónak, inloyalisnak tartotta, erre történt azonnal a kihívás, mit gr. *Vay* vagy el nem fogadott, vagy ha netalán elfogadott is szóval, de tettel nem bizonyított, mert az ülés után azonnal eltűnt, s még e mai napig sem jött vissza. Ez egy-két nap közbeszéd tárgya volt, most már feledésbe jutott, mint sok egyéb. Gr. *Vay* Abrahám levert kedélyvel visszavonultan él, s igen valószínű, hogy e világban minden szereplésről lemondand, s magányba vonuland, legalább készül Pozsonyt nemsokára elhagyni.

Mi gróf *Dessewffy* Emil kihívását, avagy kihívását illeti: erről semmit se hallottam, és másoktól, kikkel érintkezésben vagyok, sem hallottam, de nem is tartom valószínűnek. Itt sok újság koholó létezik, kik örömeiket lelik abban, ha valakit lóvá tehetnek, s innét van, hogy máshonnan több híreket hallunk Pozsonyból, mint itt helyben, s azután jót nevetünk. Még eddig csak egy valószínű párviadáról tudunk, mely *Csúzi-Zalai* és *Mocsonyi-Tornai* követek között, mindkettőjük csekély megsebesítésével történt. *Mocsonyi* a dámák körébe bemenvén, egyik bál alkalmával, miután *Csúzi* által figyelmeztetett, hogy illetlen az asszonyokknak hátat fordítani, mi el nem kerülhető, ha az asszonyok körbe ülnek, és ez vala a kihívás oka. Most az asszonyok *Csúzi* leventeségeért valami ajándékkal szándékoznak megtisztelni. Itt meg kell jegyeznem, hogy e farsang folytán az asszonyok 6 bált adnak a férfiaknak a lövész teremben, és a férfiak is ugyananyit adnak az asszonyokknak a belvárosi primatialis teremben.

Göcze nevű zemplénmegyei ifjúnak esetét szándékom volt megírni, mit azonban addig kívántam halasztani, míg az eredményről is egyúttal egész bizonyossággal tudósíthatlak, de az idő megmutatta, hogy a jó szándék nem vala helyén, mert valószínű eredmény még eddig napvilágra nem jött. Maga a species facti sem hiteles alkalmas

tanuk hiánya miatt a katona máskép, az ifjú is máskép adta fel a történetet. A katonai élés háznak (proviand) átellenében a Duna partján ölbe rakott fa sorozatai körül lévő katonai őr megszólítván az előtte szivarozva elmenő *Göczét* a szivar letételére, ezáltal pofon ütettet, úgy hogy annak puskája és csákója leesett, mint ő, a katona állítja; *Göcze* ellenben állítása szerint csak azután ütötte ki az őr fegyverét kezéből, és azért, mert az őr meg se szólítva őtet, a szivart szájából kiütötte; az ottani őrházból a lármára kirohanó katonák által elfogattatott, mintegy 4 óra tájban délután és a fő őrhelyre vitetett, útközben találkozván velük gróf *Andrássy* s az ifjút megismervén, kérte az altisztet, bocsátaná el az ifjút, mint az ő saját irnokát, megnevezvén magát és ajánlván az ifjúnak előállítását a midőn kívánatni fog, de a katona engedékenység helyett, fegyverével gr. *Andrássy* felé döfött, a nélkül mindazáltal, hogy találta vagy érte volna a döfés, mivel az más által megakadályoztatott. A főőrhelyre érkezvén az ottani tiszt az illető által a nádornak jelentést tétetvén és nyomban eleresztésére parancsot nyervén, gr. *Andrássy* kívánságát azonnal teljesítette, úgy hogy az ifjú még csak egy percig se volt bezárva. Azalatt a katonaság, gyalog és lovasság kiállítatott, az ifjúság összecsoportozott, a főlovászmesteri lakást forma szerinti ostrom alá vette, néhányan szobájában megtámadták, s gorombaságokkal, sőt komoly fenyegetésekkel illették, ha az elfogott ifjúnak kibocsájtatását azonnal nem eszközli, de csakhamar vége lett az ostromnak, mihelyt a fogoly szabadlábban a zajongók között megjelent. Annyi bizonyos, hogy az esetnek megvizsgálására vegyes vizsgálat rendeltetett gr. *Cziráky* elnöksége alatt, a katonaság részéről egy főtiszt rendeltetvén hozzá, mi eredménynyel? mai napig is titok; gyanítom: hogy mind az ifjú hibás, mint gr. *Andrássy*, ki talán erővel is kívánta az ifjút megszabadítani s ezért tanácsosabb hallgatni az eredményről. Mondják: hogy gr. *Andrássy* semmi elégtételt nem kíván, csak hogy jövedőre a *salvus conductus* a katonaság által jobban respectáltasson, s így ment a katona, ment az ifjú a büntetéstől — talán egy harmadik — miatt. Egyébiránt az egész krawall alig tartott egy óránál tovább, és szerencsére, mert a városházból az első lármára kirohant *feuerpiquet* már ingereltetni kezdett azáltal, hogy lovaik fejét kalapokkal verdesték, néha pálcával is illették a mellettök elvonulókat. Elvonulván a katonaság, a nép is szétoszlott, és a boltokat ismét kinyitogatták, melyeket az összeütközést gyanítóok bezártak volt. Ennek legbizonyosabb eredménye az lett, hogy ezentúl az őrtálló katonák, az előttük elvonulókat meg se szólítják, hanem békével szivarozni hagyják. Nálunk a szivarozásra nézve épen ellenkező történet, mint Milanóban. E szerint a fiatalság ismét egy concessiót vívott ki a pozsonyiak számára, valamint a mult országgyűlés alkalmával hasonló úton és módon kivívta a hidon áti szabad dohányozást, a mit ugyan használnak is a pozsonyi lakosok folytonosan.

Tegnap igen zajos kerületi ülés volt, egy declaratorium rescriptum érkezvén az administratori rendszer tárgyában, miután három napon át privát conferentiákban az ellenzék a teendőre nézve a többséget maga részére biztosította, tegnap a kerületi ülésben szőnyegre hozta az ellenzék felirati javaslatát, indítványozta gömöri követ *Szentiványi*, a conservativekét bereghi követ *Lónyai*, ez csak köszönetet és reményt a felség adott szavában, hogy a rendszert megszüntetendi, fejezett ki, amaz ellenben elősoroltatni kívánta a feliratban a köszönet mellett mindazon módokat, melyek által csak egyedül szüntethetik meg az ország aggodalma, szóval: megszüntetését az administratori rendszernek minden következteléseivel együtt kívánta; a nádor eszközölvén ezen declaratoriumot, miután az nem kielégítően adatott, ezen körülményt, mind a két párt utilisálni akarta és minden áron többséget szerezni s a nádort a maga pártjához kötelezni törekedett: volt tehát korteskedés, mert még az ülés előtti este 11 órakor a többség az ellenzéké volt, de némelyek az ülés kezdetéig, tehát 10 óra alatt megszegvén adott szavukat és ígéreiteket, a kerületi ülésben a conservativeket többségre segítették, és ezek győztek egy szavazat többséggel, mi csak úgy történhetett, hogy a bihari követ *Reviczky* Papszász ellen szavazott, s elidálta Hasonlóan Veszprém követe *Sebestyén* társával *Hunkárral* meg nem egyezhetvén, inkább nem szavaztak. *Simon* soproni követ, noha potló utasítása szerint az administratori rendszert sérelmesnek elismerni tartozott, még is a conservativekkel szavazott, Csanád elcsábítva, inkább nem szavazott, kimondván az elnökség a szavazat eredményét, lőn e váratlan s meglepő esetre zúgás, harsogtak a haza áruló, *Simon Judás* szavak és más még beestelenítőbbek, ezután *Kossuth* indítványozta a sérelmek azonnali elővételét és tárgyalását, a conservativek pedig a szavazat többségére támaszkodván, s az aggodalmakat a declaratorium által megszüntetve lenni állítván, ugyanazt ellenzették, de késő lévén az idő, erre nézve semmi határozat nem történhetett, annyival inkább nem, mert *Lónyai*, és indítványát támogatói sem egyeztek meg az indítványa értelmezésében, és így valamint a győzedelem kétesse lett, úgy bizhat az ellenzék, hogy ezen győzedelmet igen keserűvé teheti az ellenpártnak, sőt azt nullificálhatja is. Ma akartam útnak ereszteni ezen leveletem, de a holnapi ülés eredménye felől tudom szívesen akarnál értesülni, azért visszatartóztatom. Ma 7-én még több nép csoportozott az országháza körül, ki az ülés előtt 2 órával előbb be nem jutott, kénytelen vott a termen kívül a folyosón hallgatni, a mi már közönséggé vált, oly nagy az érdek a közönségben. Tegnap, vasárnap *Bonis* duellált *Fiáth* helytartói tanácsokkal, *Lónyai* Menyhért pedig *Szemerével*. — *Fiáth* mint hallgató megtapsolta *Babarczy* követet azért, hogy ez a hallgatótságot a pisszegetésért rovogatta, *Bonis* pedig *Babarczynak* szemére vetette, hogy midőn a hallgatótságot megróvta, collegáját *Fiáthot*

megkimélte, holott az is csak hallgató lévén, joga tapsolni nem volt. Ime mily magasztos ok a bajvívásra s párviadalra, *Szemere* pedig az indítványozó *Lónyai* Menyhértnek indítványát elemezvén, és kimutatván azon labirinthust, melybe az indítványa által mind a nádori magasztos állást, mind a törvényhozás felvett irányát sodorná, azt oly zavarba hozta, hogy midőn a szavazás után már kétség támadván az indítvány értelme iránt, annak értelmezése végett felszólított, indítványa tömkelegéből kibontakozni képes nem volt. *Lónyai* tehát akár szégyenből, akár a tegnapi párviadalban nyert sérelem miatt a mai ülésben meg nem jelent, hanem követ társa *Szintay* János kezdé meg az ülést szónoklatával s a szombati indítványnak értelmezésével, utána a békési követ *Tomcsányi* elé adá, miként fogta ő fel a bereghi indítványt a mai magyarázgatás után, s kijelentette, hogy azt a szerint kész elfogadni azon hozzáadással, hogy ő Felsőge ígéretének teljesítésétől várván, ha ez még az országgyűlés alatt meg nem történne, a sérelmek részletes tárgyalását maguknak fenntartva, azokat ő Felsőge színe elejbe terjeszteni el nem mulasztandják. Ezen módosítás körül forgott a vita egész délutáni 3 óráig, s még sincs befejezve, eredményről tehát bizonyosat ma sem írhatok, azt még is igen valószínűnek tarthatni, hogy a békési mai módosítás vagy megtoldása a bereghi indítványnak elfogadtatik, annál inkább, mivel *Kossuth* is hajlandónak nyilatkozott, annak elfogadására, s ezen esetben szombati indítványának, a sérelmek tárgyalásának azonnali megindítása iránt — elhalasztására. — *Kossuth* hatalmas beszéde közben mutogatta: hogy *Apponyi* épen nem status férfiú, s nem magyar kancellárnak való, mit *Babarczy* azzal igyekezett megcáfolni, miszerint állítá, hogy épen azért kancellárnak való *Apponyi*, mert Pest követe ellenkezőt tart, mi az ülést szívből származott kacajra fakasztotta. A villány telegraph Pozsony és Bécs között éjjel mint nappal egyaránt működik, bizony nem lehet nem csudálkozni, midőn itt feltéttetik a kérdés, mi darabot játszanak ma a Burgtheaterban, és 3 perc mulva itt a válasz, hogy norma nap lévén, a színház zárva, a kezelő mérnök magyar ember létére, szíveskedik gyakorta a kíváncsiaknak megmagyarázni és Bécsbe kérdéseket tenni.

Szombaton a vesztett csata után az ifjúság megkérte *Kossuthot*, engedné meg, hogy in corpore délután nála tisztelkedhessen, ezen hírre oly félelem lepte meg az illetőket, hogy még miután *Kossuth* rimánkodására és némely követek interpositiójára elállott az ifjúság szándékától, mégis a katonaságot a kaszárnyákban zárt kapukkal consignálva tartották egész éjen keresztül és még másnap is sokáig. A fiatal óriás mit nem képes előidézni!! Ez tény — pletykát még eleget írhatnak, de már kifogytam a papírból. A nádor Bécsbe megy ismét, megnyugtató resolútiót eszközözendő. — Megbocsáss rosz irasoméért. Sietvén, ne hogy a postáról elmaradjon levelem, át sem olvashatom.

Pozsony, március 17. 1848. Kedves barátom! A hihetlenség-gel határos események oly gyorsan és meglepőleg váltják fel egymást, hogy az ember itt már úgy érzi magát, mintha hosszú szenvedergése után, egészen más világba került volna. E hó 14-én reggel, mint utolsó levelemben megírtam, a követi tábla számos tagja megkérték a nádort; tartana haladék nélkül ülést: ez meglőn délutáni 3 óraker, és az országgyűlési teendők iránt készült felirat, a nádor indítványára egyhangúlag elfogadtatott a felsőtáblán, azonnal elegendes ülésben alá is irattatott, bepecsételtetett, s másnap reggel 80 személyből álló küldöttség által Bécsbe vitetett, az elegendes ülés után az országgyűlési ifjúság *Kossuth* tiszteletére fáklyás zenét rendelt, és a polgárságot egyesülésre felkérte; ez megtörtént, és nem csak az egyenruhások, hanem a többiek is megszámlálhatatlan sokaságban fáklyákkal és több rendbeli zene kíséretében tisztelkedtek *Kossuthnak* esti 9 óraker; az egész város talpon volt, a legnagyobb zaj között a legszebb rend uralkodott; a tisztelkedés után, követek, némely mágnások, polgárok vegyest együtt vacsoráltak és fraternizáltak. Az ifjúság egyesült a polgárokkal a közbátorság fentartása tekintetében, szóval itt is békés forradalom vagyon. Másnap 15-én reggel, mielőtt a deputáció Bécsbe indult, még ülést tartott 8 óraker, és egy nyilatkozatot a követi kar részéről küldöikhez intéztetett, azonnal minden megyéhez sebes postán szét küldteteket autenticált. Azután az országos deputatio, — a nádor korán reggel maga előre sietvén — mozsarak durrogásai közt hajóra szállt és ezerek szerencse kívánati közt tova úsztatott, ekkor szintén reggel egyszerre eltűntek innét *Virkner* reverendárius a gyűlöletes vesztegető és Engel a magyar hírlapok vizsgálója, ki a helytartótanács által Budáról ide rendelve volt. Ma már minden lapok censura nélkül jelentek meg. Ezer meg ezer nép lepi el a Dunapartot, várakozva a gőzhajóra. Jaj annak, a ki első kilép, mert azonnal körülvéttetik, beszéltetik vele, mi történt, és így száz csoportok is alakulnak, az újság vadászokból. Az országos deputatio 3 színű cocardával ékesítve lépett a hajóra, s már alig láthatni embert Pozsonyba cocárda nélkül, a tanulók professoraik mellére saját kezeikkel tűzik fel a cocárdát. Bécsből a gőzös 14-én este már fehér lobogóval érkezett és közeledtével nagyon ágyúzott; ezen szokatlan jelenet — még eddig fehér lobogóval sohasem jelent meg gőzös — nagy dolgokat sejtítettett velünk, kik ezereinkint hullámozottunk a partokon, majd agyon gyúrva egymást. Közeledvén a hajó, örömkialtásokat hallottunk, s mi is viszoztunk, megtudtuk, hogy már a sajtószabadság Bécsben megadva, a constitutio megígérve, a nemzetiőr sereg épen alakulásban, s már is mintegy 50,000 beírva, az armamentarium felnyitva, a fegyverek kiosztva stb. Az nap délután, midőn reggel az országos deputatio távozott, mintegy 300-an az országgyűlési ifjúság közül, egy külön gőzősön, magával vivén a győri cigány bandát Bécsbe útazott, hol

már se passust nem kérnek, se vámot nem fizetnek; a vámházak le vannak rombolva, a külvárosban *Metternich* gyára felégetve. Ezen ifjak a Bécsben elhullott ifjak nagyszerű temetésének pompáját is öregbitendik. Ezek segedelmével kényszerítettett a bécsi polgár, mester leköszönni, tegnap este egy extrablattban soroltatik elemiként fogadtatott Bécsben az országos deputatio és később az ifjúság. — *Kossuth* egy római triumphatorkint kísértetett — szónokolni kénytelenítettett, többször a tribunt utána hordta a néptömeg, mindenki akarta látni, s benne mint szabadítót szemlélni. Még tegnap este nem lettek a pozsonyiak tudósítva a sikerről, a birodalmi kormány vonogatta magát beleegyezni az országos kívánatokba, innét éjjel-nappal jönnek-mennek Bécsbe és vissza, hogy bizonyos hírt hallhassanak és hozhassanak, kimondhatatlan nagy az élénkség és mozgalom. — Pestről, Esztergomból, Győrből és Sopronból polgári deputatiok váratnak ide, tegnap estve 10 óraker a redoute teremben népgyűlés tartatott, és végezve: hogy ha holnap, az az ma délig hiteles tudósítás nem érkezik; hogy Bécsbe minden kívánatok teljesítették, felfegyverkezve tódulnak Bécsben. Nyomatott felhívások osztattak a népgyűlésben. Ennek eloszolta után mintegy éjjélkor gr. *Pálffy* József útazott Bécsbe, bizonyos hírt hozandó, azalatt a választmányi tagok egész éjen át együtt maradtak, és a sajtó alá készítette a felszólításokat rossz hír esetére; ma délre még nem érkezett vissza, de báró *Mesznil* épen most déli 11 óraker érkezvén, a népgyűlésnek hírül hozta, hogy minden kívánatunk teljesítve. Nádo-runk vagy király és függetlenül kormányoz, és közlekedik az ausztriai császárral diplomaticai úton. Gr. *Batthyány* Lajos megbízva a magyar független, de felelős ministerium alakításával. — Mondják: gr. *Széchenyi* kamarai elnök már előre leköszönt, — eddig nem valósult. A ministerek ezek lesznek: elnök minister *Batthyány* Lajos, *Deák* Ferenc, *Széchenyi* István, *Kossuth* Lajos. Magyarorszá-g új aerának néz élébe. Ma délután 6 óra tájban váratik vissza az országos deputatio, tamquam re bene gesta; készülétek mindenfelé az elfogadásra, estére város kivilágítása, a város talpon van, senki se dolgozik, adja isten, hogy valósuljon a concessio, különben valamint itt, és a megnevezett városokban kiüt a revolutio, a beszédek és készülétek bizonyossá tesznek; a bécsiek sem elégesznek meg kevés-sel, hanem mindent egyszerre akarnak megnyerni, a francia revolutio, valamint a cholera átjárja egész Európát békésen, háborútól tartani nem lehet, minden fejedelem el van foglalva saját ügyével, még Londonban is nyugtalanoknak. *Kossuthot* Bécsben megkoszorúzták, 6 különnemű örök vannak kiállítva tiszteletkedésül laka előtt, a pozsonyi ifjúságot a bécsiek zászlókkal ajándékozták meg, az ultra conservatív mágnásokat utcán nem láthatni, mintha kihaltak volna. Midőn *Kossuthnak* a birodalmi ministerium azt vetette (!), hogy ha nyugtalanoknak, katonaság fog használtatni, azt mondják, azt felelte

yissza: Azon esetre mi is kardot rántunk, s velünk az ország egyesülve az ausztriaikkal. *Kossuth* azzal búcsúzott el a pozsonyiaktól: mi az első felelős magyar ministerium közepette jövendünk vissza, és íme, talán teljesezésbe is ment már eddig. Ebéd után folytatom, addig ismét hoz valaki valami újat Bécsből. Meg is érkezett gróf *Pálffy József*, s jelentette, hogy éjjel után mintegy 3 óraker írta alá ő Felsege az ország kívánatát, a városi őrsereg lőt-fut az utcán a három színű zászlók a városház tornyából, házak erkélyeiről kitűzve lobognak; a Rákóczi-induló minden oldalról harsog; délutáni 4 óraker a Dunapart egész hosszában tengernép gyűlekezve bámulta 5 óraker azon két gőzöst, melyeken az országos küldöttség és a Bécsben volt országgyűlési ifjúság visszaérkezett. Ágyú durrogások közt, melyek a partról, kivált a király dombról számtalanszor viszonzottak, a kikötőhöz közelíteni és azokat számtalan fehér és három színű lobogókkal mintegy betakarva, s a házak alakját elborítva, észrevette. Kiszállván a hajóból a polgári őrsereg közt, a sétatér előtt tavaly épült nagyszerű Zöldfa-vendéglő nagy teremébe gyűlekezett a küldöttség, az ifjúság pedig karjaikon viselvén a Bécsben nyert koszorúikat, melyek valóban igen szépek voltak, kivont kardokkal és Bécsben nyert fehér lobogóikkal. Az épület előtt állította fel magát a polgári örök által körülvéttelve; a nagy térséget roppant sokaság foglalta el; kilépven az erkélyre, mely zászlókkal ékesítve volt, a küldöttségnek annyi tagjai, mennyien csak fértek, letett süvegekkel üdvözölték a népet. Azután *Kossuth* kezde szólni, és jeles beszédében előadta, mennyit kelle küzdeniök, míg célt érhettek, úgy hogy már majd kétségbe estek, végre mégis teljesült kívánatuk; mert ennek utána Magyarország nem Bécsből, de Budáról fog kormányoztatni, teljhatalmú nádorunk által a király nevében egy felelős magyar ministerium segedelmével, melynek fejét gr. *Batthyány* Lajosban van szerencséje bemutatni. Az előjövén a harsány éljenekre, az erkélyen hajtogatta magát a nép irányában, azután ő is szólott röviden, érezvén, mily nagy mértékű súly és felelősség hárult reája, s csak önzésnélküli tiszta hazafiúi lelkületében bizva igéri, hogy minden törekvései a törvényesség útján haladásra irányozva leendnek. Azután éljeneztetek gr. *Teleki* László, *Széchenyi*, *Szentkirályi*, kik az erkélyre kijövén, köszöntgettek a népnek, sőt még *Batthyány* Lajosné, *Károlyi* Györgyné, *Széchenyiné*, mi több még *Kossuthné* is fejenkint az erkélyre szólítva, kis zászlóikat lobogtatva, köszöntgettek a népnek. Az est közeledvén, a kivilágításhoz fogtak a pozsonyiak, az ifjak pedig és a polgárok fáklyás zenéhez készültek, mely esti 11 óraker ment végbe a küldöttség, jelesen pedig az első magyar ministerek tiszteletére, ez igen nagyszerű volt, szekerekkel hordották a fáklyákat a sétatérre, a hol kiosztattak. Hogy ezeket megírhasam, visszatartóztattam leveletem a mai postáról.

Március 18. Mára váratik vissza a nádor, ki szintén nagyszerű ünnepélyességgel fog fogadtatni. Mult este majd agyon beszéltek bennünket a Bécsben történekekkel az onnét visszajöttek, nemcsak ifjak, hanem más mindenféle rendűek is; többnyire mind igazolták a híreket, melyeket időközben vettünk. Már engem csak az új kormánynak szerkezete foglalatoskodtat, én úgy tartom: a crisis Magyarországára nézve, csak most fog kezdődni. Már ennekutánna a magyar cancellária, mint szükségtelen, megszűnik. Szerencsés a földes úr, ki eddig jobbágyaival megalkudott, a kik hátra vannak, majd a status által fognak kárpótlást nyerni, talán unokáik. Ennek utána együtt adózunk a parasztokkal és együtt dolgozunk; rövid idő múlva borzasztó dolgokat fogsz a lapokból olvasni, melyek már most censura nélkül jelenendnek meg. A pesti mozgalmakat nem írom meg, a mi ott történt, arról — hihetőleg — önnét tudósítva leendesz. *Lajos* hercegről beszélük: miszerint ez azért nem akart beleegyezni az országos kívánatokba, mivel esküvel ígérte boldogult *Ferenc* császárnak, hogy a monarchiát épségben fogja fentartani akkori alakjában és minőségében; az bizonyos: hogy a nádor kétséget beesve a jó eredményről, declarálta, hogyha minden a szerint meg nem adatik, a mint kívánva volt, hivataláról azonnal lemond, s mint magányos magyarországi jószágában élni fog csendesesen, így nem leend a történetdőkért felelős. Arra pedig, mit a deputáció mondott, hogy azon esetre királynak fogják ötet proclamálni, azt felelte: hogy inkább szét engedi magát daraboltatni, mint azt elfogadni, s ugyanezt declarálta a császári család tanácskozásában is, megvallván őszintén a nemzetnek irántai hajlandóságát, ezáltal győzött s csak ezen körülménynek köszönhető, hogy az ország kívánata szerint, a mint formulázva volt, elfogadtatott. Herceg *Eszterházy* Pálban annyi hazafiságot és elszántságot senki fel nem tett, mint a mennyit ez alkalommal bizonyított mind *Lajos* főhercegnél különösen, mind a status tanácsban, a hova meghíva volt. Ivetek lehetne betölteni anecdotákkal. A herceg csak ezen küldöttségi alkalommal ismerkedvén meg *Kossuth*tal, ezt megölelte mindnyájok előtt, s declarálta magát, hogy parancsoljanak vele, ő és mindene szolgálatjokra leend. Bécsben inkább kívánták első miniszternek *Széchenyit*, mint *Batthyányt*, én pedig herceg *Eszterházyt* szerettem volna premiernek. *Széchenyi* vágyott is, de később maga kijelentette az udvarnál, hogy nem bírván e részben osztatlan sympáthiáját az országnak, minden igényéről lemond. *Kossuth* nem akar miniszterlamba lépni, ő csak ministerialis lapot kíván szerkeszteni, ily módon könnyű lesz neki a ministereket zsebében tartani, megbuktatni, ha jónak látja, és magával kacérkodni, ki jobban jutalmazand, — van esze, — mert optimam partem sibi elegit. — Az első miniszter előtt két polgári katona egész fegyverben, és két országgyűlési ifjú kivont karddal órködnek óránként felváltva. Az egész éjjel conferentiáztak. Ma délben 1 órakor kerületi ülés tartatott,

melyben egy proclamatio készült, 3 órákor az országgyűlésben autenticáltatik, 4 órákor a főrendeknél elfogadtatik, s holnap szerteszét küldetik; főbb pont benne a jobbágyok azonnali felszabadítása. A bécsi ifjúság fogadására készen vannak az országgyűlési ifjak és a diákok, pedig talán még csak holnap jönnek. A törvényjavaslatokat holnap vasárnap tárgyalják, sanctio végett felküldik s néhány nap mulva vége az országgyűlésnek, de mely a jövő novemberben Pesten ismét összegyűlekezend. Már kifogytam a papirosból. Isten veled. Légy készen nagy események látására.

Az eredetiekből közli:

ABAFI LAJOS.

EGY RÉGI VERS.

Régi írásokat rendezgetvén, megsárgult papíron egy régi vers jutott kezemhez, melyben — bizonyára — egy önmagában búsongó honfi mondotta el keserveit s a haza közállapotairól való észrevételeit.

Költészeti vagy irodalmi becse ugyan nincs az egésznek, de mint hű kifejezője a század első felében elterjedt koreszméknek, s a társadalom minden rétegébe utat talált reformmozgalmaknak, azt hiszem elég érdekes történeti adalékul szolgálhat; s azért is közlöm azt a következőkben:

Boldog egykor, de most vészes
 Hazám meddig kíúz az ég,
 Meddig fogja szabad néped,
 Kötve tartni félenkség.
 Ezer jókat vár töletek
 A nyomorult emberiség,
 De bennetek se bátorság,
 Se igazság, tűz sem ég.
 Dicső atyáitoknak ti
 Sok méltatlan fiaí,
 Mért nem láttok, bár üvegen
 Nézt k, mik a jussai
 Az emberiségnek, s ti ezt
 Tiporni engeditek,
 Hogy fogtok egykor számolni
 A szent isten székének?
 Nem tudjátok-e, hogy a rang,
 Mely méltatlan rajtatok
 Függet, nem igaz érdem által
 De vakon lett sajáttok.
 Hát nem oly teremtmény-e az,
 Kit te úr rabszolgádnak
 Tartasz, pedig barom gyanánt
 Szolgál neked s hazádnak! —
 Sír bennem a lélek, látván,
 Rár magam is így teszek,

De ösímától nyert rossz szokást,
 Jóval váltani kész leszek.
 Hozzád fordulok oh fenség,
 Ki sok jót tehetsz velünk,
 Vedd eszedre azon sok jót,
 Melylyel hazánk s kebelünk
 Önmegtagadással neked áldozik.
 S hidd el velem,
 Ha magyar honom nem bírod,
 Dicsőséged nem lelem.
 Állítsd helyre szabadságom,
 Adj szabad kereskedést,
 Századok így idvezlendik
 Ólód hasznát s szentségét.
 Segíthetsz e veszteségen,
 Ott a sok heverő pap:
 Jóságait szedd el tőlök,
 Ettől hazánk jót nem kap.
 Hát ércünket miért vitted
 Pénzzé veretni Bécsbe?
 Azért, hogy hív magyaridnak
 Papirost adj helyette,
 Nem érdemlette töled ezt
 Az oly hív nemzet, kinek
 Fergeteges veszélyek közt
 Kebelében nyughelyed.

Nem tudom, mert nem ismerem
 Körülményeit, hogy kinek
 Álnok szíve, hogy keresztény
 Társaidat megveted,
 S a művelést az által is
 Korlátozva tartatod,
 Hogy ifjaink a reformált
 Iskolától tiltatod,
 Vajon melyik isten súgta
 Neked, hogy szent vallásunk
 Egyedül az üdvözítő.
 Majd megtanít halálunk.
 Olvashatta ez egész nemzet,
 Kajdácsinak levelét,
 Melyben int, hogy nem vallás,
 De a jó tett üdvözít.
 Nem ezek azon szent célok,
 Melyek a jó fenségnek
 Örökítik tetteiket
 S szabadságnak tört tesznek.
 Hozd jó rendbe az országot,
 Hidd el, hogy a mi tied,
 Soha mi azt nem kívánjuk,
 Sőt tetézzük jussaid;
 Add a régi dicsőségnek
 Cimeréül fegyverünk
 Gyakorlatát mint a burger,
 Hogy véd legyünk ellenünk,
 Rövidítsd meg a törvénynek
 Tekervényes útjait,
 Ebbe tartsd te dicsőséged,
 Igy arassad áldásit.

A magyarnak, kit bár Ádám (Reviczky)
Boldog igaznak nevez,
 Ő az, elhiszem, mert neki
 Jobb dolga van mint neked.
 De mink nyírott jussainkért,
 Ugyan mink van? megvallom,
 Hogy semmink sincs, paráznított
 Szegény hontalan vagyunk,
 Nyelvünk sincs, ezt te szégyenlhedd,
 Hogy nem tudol magyarul.
 Magyar királynak hívatod
 Magadat, pedig vadul.
 Édes hazám hív fiait
 Legyetek ti bátorok,
 Nem erővel, de szent céllal
 S igazsággal, hős karok.
 Ne rontsátok le magatok
 Alatt a szent alkotmányt,
 De jussunkat öregbítni
 Legyen célotok elszánt,
 Legyen hazám véd angyala
 Hős *Borsicsky* vezéreték,
 Ha szent célját követitek,
 Tudom nyugpartra értek.
 Hivatalért ne adjátok
 Hazánk jussát másnak el,
 Legyen ebben kalauztok
Deák, kinek mássa kell,
 Ne dagaszsa szíveteket
 Se irígység, sem harag,
 A közjó és emberiség
 Szent szava nem balgatag.

Közli: Gyürky Ödön.

T Á R C A.

Országgyűlési pasquillok 1825-ből.

I.

Magyar közmondások az 1825. esztendei országgyűlésen lévő urakra.

Abaffy. (Árva.) Árva marad árva, ha nem segítenek rajta.

Zmeskall. (Árva.) Csak az alacsony lélek szokta a maga dolgát, a haza dolga palástja alá dugni.

Szucsics. (Bács.) Mást gondolni, mást mondani, nem illik egy magyarhoz.

Rudics. (Bács.) Nem azért van küldve a követ, hogy hallgasson.

Balogh. (Bars.) Nem mindig áll az: «mondj igazat, betörök a fejed».

Plathy. (Bars.) Irással is ki lehet magát magyarázni.

Gudics. (Hont.) Lassan járj, tovább érsz.

Majthényi. (Hont.) Szorgalom mellett gyenge vesszéből válhat idővel árbóca is.

Kubinyi. (Liptó.) A ki nem iparkodik magyar lenni, bátran otthon maradhatna.

Falugyai. (Liptó.) Ki az önmaga véleményének jószágáról meg van győztetve, majd megszólal.

Gyurcsányi. (Nógrád.) Ha az órát fel nem húzzák, nem megy.

Prónay (Nógrád.) Nem vágják le egy vágással a tölgvet.

Uzsovits. (Nyitra.) Hideg vér, meggondolás, hasznosabb a tüzességnél.

Babóthy. (Nyitra.) A kis fazék hamarébb felforr.

Péchy. (Pest.) Mindig kérődzik, még sem emésztheti gyomra az el nem sült reménynek piluláját.

Fejérváry. (Pest.) Szabad a követnek mást érezni és mondani, mint a társának, csak a törvénnyel és ítasítással ne ellenezzen.

Bartal. (Pozsony.) A fejedelmet és a hazát külön szeretni nem lehet.

Takács. (Pozsony.) Sok kisebb jó tanácsból, nagy jó is kerekedhet.

Huszár. (Esztergom.) Plátó tanítványai hallgatással kezdték a tanulást.

Liptay. (Esztergom.) Akár hogy mossuk a hollót, mindig fekete marad az.

Justh. (Turóc.) Ha eddig nem mutatta magát, hogy érez, hát mikor várhatja a haza.

Rutkay. (Turóc.) A néma követ káros a hazának, terhes a megyének.

Borsiczky. (Trencsén.) Csak a tiszta hazafiság adhat «mersz»-et.

Nemák. (Trencsén.) A szabadságot csak szabadon lehet védelmezni.

Radócszky. (Zólyom.) Lassu víz, partot mos.

Beniczky. (Zólyom.) Jobb nem tudni, mint nem akarni.

Marich. (Fejér.) Nem minden követ követ valamit.

Végh. (Fejér.) Nem szalad a teve, még is halad.

Kajdacsy. (Baranya.) A borban sem szeretik már a verest.

Répásy. (Baranya.) Nem minden pár egyez meg egymással.

Niczky. (Vas.) Nehéz megtudni, melyik a jó s melyik a rossz vége a dolognak.

Skerlecz. (Vas.) A szabadsággal könnyebb élni, mint ezt előmozdítani.

Ghyczy. (Komárom.) Azért hozták elénk a törvényeket, hogy azokkal védelmezzük hazánkat.

Pázmándy. (Komárom.) A hon java elősegelésére való igyekezet, szép hazai tulajdonság.

Bezerédy. (Győr.) Ha most nem is, talán majd máskor.

Kolosváry. (Győr.) Nem mind, a mi igaz, talál mindig elfogadást.

Németszeghy. (Mosony.) A rossz muzsikus mindennap egy nótát felejt.

Torkos. (Mosony.) Jobb hallgatni, mint rosszat mondani.

Somsich. (Somogy.) A mi igaz, nem fél a nyilvánosságtól.

Czindery. (Somogy.) Rossz ember az, a ki többet tesz, mint a mi tőle kitelik.

Niczky. (Sopron.) Jó a csendes ember oda, a hova kell.

Nagy Pál. (Sopron.) Polgári koszorút érdemelni szép, de nem könnyű.

Szegedy. (Zala.) A hazafiságnak igaz próbaköve a tiszta lelkiismeret.

Deák. (Zala.) Jobb az igazat kimondani, mint a rosszat szépíteni.

Rohonczy. (Veszprém.) Az igazat vitatni senki sem tilthatja.

Bezerédy. (Veszprém.) Kevés szóval is sokat lehet mondani.

Vitéz. (Abauj.) Sokat kotkodácsol, keveset tojik.

Komáromy. (Abauj.) Bömből a bika, ha megharagítják.

Vay. (Borsod.) Csak a jóban lehet és kell követni eleinket.

Ragályi Tamás. (Borsod.) A kesernyés dohányvirágnak, még a méze is keserű.

Mariássy. (Gömör.) Az elaggott oroszlányon a szűnyog is kifog már.

Szentmiklóssy. (Gömör.) Egészség kell a törvényhozáshoz.

B. Orczy. (Heves.) Lehet igazán érezni, de lehet igazán is mondani.

- Földvárj.* (Heves.) Silányabb a visszhang a szózatnál.
Bornemisza. (Sáros.) Sárosi vitéz soha sem tett bőséget az országban.
Szinyei. (Sáros.) Nem minden nagy testben van nagy lélek is.
Almásy. (Szepes.) Az ország havasaiban is terem magyar szívű ember.
Gr. Csáky. (Szepes.) Akarna a szarka, de nem bírja a farka.
Ragályi Abrahám (Torna.) Nem mind jó magyar az. aki jól beszél magyarul.
Gr. Andrássy. (Torna.) Igyekezet és idő által válik az ember.
Szerencsy. (Ungh.) Kis ember is adhat nagy tanácsot.
Bernáth. (Ungh.) Többet kell a jó vadásznak tanulni, mint a puskát elsütni.
Gr. Smidegg. (Zemplén.) Nagyobb a füstje, mint a pecsenyéje.
Szemere. (Zemplén.) A kakas is úr a maga szemetjén.
Kováts. (Arad.) Fából soha sem lesz réz buzogány.
Bittó. (Arad.) Mellékes út nem visz mindig a célra.
Horváth. (Békés.) Fitogtatás kedvéért kár szólni.
Vidorics. (Békés.) Szólni és mondani valamit, nem egy.
Br. Perényi. (Beregh.) A ki előbbre néz, mint a hová lép, hamar megbotozhat.
Rédey. (Beregh.) A kinek nincs kedve a dologhoz, kár, hogy másnak helyét foglalja.
Sombory. (Bihar.) Okkal-móddal sokra lehet menni.
Miskolczy. (Bihar.) Ha nem lehet sokat használni, a kevés sem megveto.
Tököly. (Csanád.) Könnyebb ökröt hízlalni a zöld gyepen, mint törvényt javasolni a zöld asztalnál.
Nyéki. (Csanád.) Dicséretes az igyekezet is, ha jóra céloz.
Babarczy. (Csongrád.) Otthon kell az ember.
Bene. (Csongrád.) A példa és a megszokás elősegítheti az újoncot.
Jakabfy. (Brassó.) A milyen a tanácsadó, olyan a tanács.
Petrovits. (Brassó.) A nyúl sem szaladna, ha nem félne.
Szaplonczay. (Mármaros.) Haza szokott járni barlangjába telelni a medve.
B. Sztójka. (Mármaros.) Ha a bátorság tiszta érzésből ered, nem vétek.
Gr. Dessewffy. (Szaboles.) Apolló és a múzsák nem mindig szükségesek a törvényhozáshoz.
Bónis. (Szaboles.) Meg nem tudni, az érzés hibázik-e, vagy a tudomány.
Izsák. (Szathmár.) Sok szóból nem válik mindig beszéd.
B. Vécsey. (Szathmár.) Közép úton járni, legbiztosabb.
Muzslay. (Temes.) Másra bízakodni, gyáva magyarság.
Császár. (Temes.) A hattyú is sokat énekel, még sem tartják kalitkában.
Kászonyi. (Torontál.) Birtokot vagy törvényt határozni, nagy különbség.
Marczibányi. (Torontál.) Engedj meg nekie, mivel nem tudja, mit szól.
Markovits. (Pozsega.) Elfogható érzések gátlása, a szólásra való bátortalanság.
Jankovics. (Pozsega.) Ha csak tanulni jött, úgy hallgatása nem hiba.
Parcsics. (Szerém.) Régi v.-ispán is lehet csekély törvényhozó.
Pozavecz. (Szerém.) Nem minden ember vág oda, a hova néz.
Szallopek. (Verőce.) Deák nyelven is elfogadható volna a jó tanács.
Hegedüs. (Verőce.) Ha nincs gyántázva a vonó, nem szól a hegedű.

II.

Az 1825. eszt. országgyűlésre küldetett követekre tett észrevételek.

Nagy Pál.

Úgy ragyog ki, mint a küzdő hely homoka
 Közt, a győzedelmes virtus szent homloka.

Vay Ábrahám.

— — Csak sast nemzenek a sasok,
 S nem szül gyáva nyulat Nubia párduca.

Ragályi Tamás.

Édes hazám! Minden tagomba
Halált okádjon a gyilkos bomba,
Ha meghidegszik bennem a letett
Hittel pecsételt forró szeretet.

Máriássy István.

Midőn a sors csapkod, ijeszt,
A gyáva észtl és szívet vesztl.

Somsich.

De az erős tőr, s megáll,
Az a sorssal szembeszáll.

Balogh János.

Boldog, kinek rút önhaszon,
S vádtól szabad lelke tisztán
Emelkedik fel.

Borsiczky.

Esküszöm, hogy én is leszek Quinte
Curti! oly jó hazafi, mint te.

B. Perényi Zsigmond.

Ez az arany kereszt előtt
Rogyik el, idétlen lélekkel.

Császár Sándor.

— — — E' meg
Szemét, az éreccsillagok fényeikkel
Kápráztatva vakítja meg.

Gr. Andrássy György.

— Hósek magva nevét tiszleli a magyar.

Gr. Dessewffy József.

Ne hídj a mézes beszédnek,
Ritkán az, a minek látszik,
Csak szembekötőcskét játszik.

Marczibányi.

Mit ér a szép gyümölcs maga,
Bár kedves a színe, szaga,
Ha jó izzel nincs tele.

Ragályi Ábrahám.

Vigyázz, ha a hízlekedő,
Rád mosolyog, oly tükör ő,
Kit mindig készen találsz,
Szinén lefestve láthatod,
Saját rózsás ábrázatot,
De csak még előtte állsz.

Gr. Csáky Sándor.

Zöldellő borostyán ágot
Terem a Tatra foka,
Látván, hogy az igazságot,
Miként védi bajnoka!

Almásy Lajos.

Nem kis dolog valakinek
Zsákban macskát árulni,
S rühesedett véreinek
Aklát el nem árulni.

Szinyei.

A ló csak ló marad arany patkóval is,
A bolond, csak bolond, arany ruhában is.

Jakabffy.

Hát magyar az, a ki cégérez a here
Honniság? az hiú tonna,
Csalfa malasztjának ásvány címere
A porban mázás napszáma.

Babothy.

Tudja, hogy többet ér a haza áldása,
Mint az érdemjelek muló villogása.

Miskolczy.

Ha érdem van, német adta,
Érc bélyegednek alatta,
Nem jó érdem bélyeg ez,
Nem hazafit bélyegez.

B. Stojka.

Hazájához egy köti le:
A hív szeretet kötele,
S a rendíthetetlen hit,
Reménye a hazafit.

Komáromy.

— — Kinek köszönhetik
Hazánk szent hárs as halmát
Körülvevő határaink.
Országunk hív oltalmát.

Kajdacsy.

— — Ne gondolj holmi kis
Ebbel, a hamis kenyéren
Bár mint veszekedik is.

Bezeredy György és Rohonczy János.

— — Nagy dolog — — be
Esztelen, ki egy szekérbe
Szamarat, és lovat fog be.

Uzsovics.

A ki bátor arccal a
Vad kény ádáz fergetege
Ellen dicsóul harcolok.

Zmeskall.

Veszszén el a néhai
Druszájaként, ez a máí
Árvai Herostratus.

Vitéz.

Csak szájjal beszél, nem észszel,
Haszontalan fecsegéssel
Elrontja az egészet.

Gr. Smidegg.

Jól tudja, hogy melyről jön a szél,
S melyről kell tartani
Tőle, s tudja a szűrt mind két
Oldalra fordítani.

Kubinyi Gáspár.

Csak csupa száj, csupa szél, csupa lárma, a hol pedig ész kell.
Szólani neki be kár, mert csupa szélmalom ott.

Dedk Antal.

Észszel, szívvel harcolni, a
Háborgattatott Hunnia
Mellelt, bátran tudott ő.

Plathy.

Honod iránt mutatott szeretet készíte borostyánt,
Zöld koszorút számodra, neved már tiszteli Pannón.

Féchy Imre.

Hah! Ordít az ég, mihor rút
Pompával az eretnek
Ördög köt tövis koszorút
A hazaszeretnek.

Németszeghy.

— — — A Honvád
Mennydörgés poklának
Mennyköve robbanjon rád.

A papság.

Egyptus áldott földje kérkedett
Az ész legelső nyílt virágival,
De ott fakadtak egyszersmind azokkal
A hitvakítók szent maszlagi,
Melyek korunkig hintik mérgöket.

A városok követői.

Ilyen sok kolop *széndátor*,
Kit syllabáját ámbátor
Rághatná a nevének.

III.

Halotti híradás.

Az I. rész 9-ik címje megszorodott szívvel jelenti, elfelejthetetlen unokájának, és részszerint néhai 1723. 6-ik cikkely egyetlen egy kedves leányának az 1741. 8-ik cikkelynek nyolc hetekig tartott súlyos betegeskedése, és egy idétlen moratorium, vagyis inkább moritorium nevezetű szörnyeteg szütlése következtében, e folyó hónap 6-ik napján, délutáni 3 óra tájban, Majláth György-

től az utolsó kenetnek felvétele után, e töredékvilágból az örökkévalóságba Nagy Pál dajkálkodása alatt történt általköltözését. Meghült tetemei a constitutiót körül sáncoló diatának dűlendező falai közé, b. Eötvös szerteratása szerint, holnap, azaz e folyó hónap 7-én délutáni 3 órakor, a főrendek által végső tiszteletképen beszenteltetvén, fognak eltakaríttatni; a requiem minden jó hazafi szívében, a halotti tor pedig annak idejében Bécsben, szokott móddal a ministerialis kar táblájánál fog tartatni. Pozsonyban, Mohács veszedelme 3-ik századját befejező hónapjának 6-ik napján.

IV.

Az 1741. 8-ik cikkelynek temetése.

- Keresztvivő *Parcsetics József*. — A keresztre I. N. R. I. helyébe «Salus Reipublicae Suprema lex esto» vagyon írva.
- Páncélos *Nagy Pál*.
- Kardvivő *Niczky János*.
- Koszorúvivő *Bartal György*.
- Citromvivő *Végh Náci*.
- Rozmaringvivő *Császár Sándor*.
- Egy kitanult kapellmeister *Balogh János*.
- Egy vén kótahordozó *Máriássy István*.
- Egy oskolamester *Pázmándy Dénes*.
- Egy petelans oskolásgyermek *Majthényi Antal*.
- Kántorok: Plathy és Röth.*
- Bassista: Brogyányi.*
- Fagotista *B. Wenkheim József*.
- Contránsok *Orczy Lőrinc és Gudits János*.
- Pontificans *Nagyváradai püspök*.
- Assistentsek *Csausz és Frim*.
- Ceremoniarius *Miskolczy kanonok*.
- Vox clamantis in deserto, a quidem gratis cum magno murmure *Jordánszky*.
- Dolorosum cantus *Kolosváry canonicus*.
- Gloriosum cantus *Zólyomi püspök*.
- Benedicens *Váczi püspök*.
- Facigeri *Absentes et Civitatis*.
- Fiaker qui vehunt cadaver *Bezerédy György s Marczibányi Antal*.
- Einspanniger *Lippay Ferenc és Marczibányi János*.
- Krankenwärterek *Nyéki Mihály és Nedeczky Ferenc*.
- Vespillo *Somsich*.
- Charon *Németszeghy*.
- Saltó mortale *Vasady*.
- Az örökkévaló semmiség *Radvánszky Antal*.
- Ennek kamarása *Marits István Dávid*.
- A megholtnak árnyéka *Izsák Sámuel*.
- Halálmadár *Almásy Lajos*.
- Siránkozó politikusok: *Rohonczy, Földváry, Prónay, Szemere*.
- Protomedicus, qui confundendo 8-vae 741.6: 723. 1-a 9-um et Leopoldi I.
- Decret. cum successione Austriae in mixtarum, morbi mortis causa fuit. *Péchy Emericus*.
- Prosector *Ragályi Tamás*.
- Inbalsamisator *C. Antonius Cziráky*.
- Pharmacopola *Szegedy Ferenc*.
- Praefatus Nosocomii *Skerlecz József*.
- Parentator *B. Perényi Zsigmond*.
- Harangozók: *Szinyei és Bittó*.
- Egy elaggott bakter *Vitéz*.

Halotti tor *Komáromy Stephan.*
 Cerberus *Németh Causarum* Direktor.
 Szakácsok: *Steinbach és Gosztonyi.*
 Enes hollók *Luby, Kováts, Laszlovszky.*
 Einsagerek: *Beöthy, Stoffer.*
 A constitutióinak geniusa *Gr. Andrássy György.*
 Caecodaeman *ifj. b. Eötvös Ignác.*

Közli: VITALIS MÓR.

Hang a napoleoni időből.

Zrínyi vére mosta Bécsért
 Boszút nem álltok?
 Rákóczy küzdött szabadságért,
 Töröknél lelt jármo!
 Francia hon kínált szabadságot:
 El nem fogadtátok!
 Járom néktek magyarok,
 Maradéktul átok!

Vitalis Mórtól kaptam Napoleon proclamatiója magyar nyomtatványának egy példányát, melynek hátlapján e vers olvasható; hangja után ítélve, nem valószínűtlen, hogy ezt ugyancsak a proclamatio fordítója *Bacsányi János* írta.

PONGRÁCZ LAJOS.

Szemere Bertalan levele Török Jánoshoz.

Márc. 30. reggel.

Tisztelt barátom!

Értesz, hogy mi nagy okom van. sírni, bánkódni szeretett nóm *véletlen* halálán, s nemcsak a sors, — de az itteni illető emberek ellen.

Naponkint ülök a szobában, hullatva keserves könyeket, — inkább engem vett volna el a sors.

Jól esik olvasnom dicsérőt róla egy s más lapban, mindenki ismerte, bámulta Párisban is.

Ilyen volt azon dicsérő eulogium röviden, melyet tudom Párisból ki irt; előbb a Pressenek, tegnap *este* az itteni Abendblattban (Lloyd) jött ki, Frohner figyelmeztetett rá.

Mi rövid, de mi jól szól: — szinte megkönnyíté búsongó lelkemet.

En is kaptam Párisból már előbb egy *nagy állású* jó barátomtól, akarván vigasztalni, milyen nagy volt a fényes kíséret sereg.

Ha már adtad is a Pressebelit, *megküldöm* ma a mi *nekem* bővebben, melegebben, fájdalmasan leíratom — némi *tapintatos* kihagyással; mint a Párisba *indulásomról* is van okom szólni *végén*. S kérnélek, tedd meg e közleményt is; finom, a szeretett halott szent árnya iránt, és magamról is, — alá fogván írni.

Öllelek: *Szemere.*

Óhajtanám, ha egyszerre küldhetném a levelet neked, és például d. u. a Naplónak, mert rosz néven venné. Megírom.

Az eredetiből közli: ABAFI LAJOS.

Történeti repertórium 1887.

(Tizedik közlemény.)

- Ábrányi Kornél, id.* Fél százados emlékek a magyar zene történetéből. M. Salon VIII. 51.
- Apagyi Antal.* 1848—49-ki honvéd-főhadnagy. Nehr. Vasárn. Ujság 52. Egyet-értés 352.
- Bánffy Adám, báró,* 1847—87. Vasárn. Ujság 48. sz. arck.
- Boér Miklós.* Az utolsó lövés Erdélyben az 1848—49-ki szabadságharcban. Ellen-zék 293. — Cserey Helena karácsonya 1787-ben Zsibón. P. Hirlap 354.
- Brassai Sámuel.* Emlékezzünk régiokról. Kolozsvár 300. sz. mell.
- Dedák Farkas.* Szent Mihály napja. Kolozsvár 300. sz. mell.
- Degré Alajos.* Bolond idők. M. Salon VI. 574.
- Demonstratio* 1859-ben. N. F. Sopron 104.
- Ereklyék* a magyar szabadságharcból. M. Salon VI. 574. l. 26 képpel.
- Ferdinand* (V.) királynak és Ferenc Károly főhercegnek az örökösödési lemondásról szóló oklevele. (1848. dec. 2.) Bars 52.
- Findly Henrik.* Laudatur temporis acti. Kolozsvár 300. sz. mell.
- Főispánok.* Polgármesterek. M. Salon VI. 656. VII. 104. l. arcképekkel.
- Göndöcs Lajos,* ó-budai iskolaigazgató a szabadságharcban honv. tisz. Nehr. Vasárn. Ujság 49.
- Grünwald Béla.* A régi Magyarország. Közgazdasági viszonyok. Bud. Szemle LII. 161.
- Harmat Géza.* Ujházyról. Föv. L. 358. ✓
- Hofecker Ferenc.* A budapest-krisztinavárosi iskola 100 éves története. Népevelők Lapja 46. és köv. sz.
- Honvédelmi ministerium.* M. Salon VII. 12. l. arck.
- «*Iványi István.* Szabadka sz. kir. város története. I. rész. Szabadka, 1886.» Ism. — S. Bud. Szemle LII. 141.
- Jakab Elek.* Töredékek színészetünk első korszakából. M. Salon VIII. 42. lap. arcképekkel. — Világ változása. (Egy lap Kolozsvár újabb történetéből.) Kolozsvár 300. sz. mell.
- Justh Zsigmond.* Jászay Mari. M. Salon VII. 313. l. arck.
- Katonai bírászkodás.* (Az 1848—49. harcok alatt és után.) P. K. P. Hirlap 354.
- Kazinczy Ferenc* hátrahagyott kézírataiból. Országgyűlés 80 évvel ezelőtt. M. Salon VII. 357.
- Kolozsvár* karácsonyi öröme 1852-ben. B. . . . S. . . . Szentés és Vidéke 52. sz.
- Koos Ferenc.* Csak ötven éve. Kolozsvár 300. sz. mell. — Az én karácsonyi szent ünnepem 1848-ban. Brassó 146.
- Kossuth Lajos* meghatalmazó levele Makk József alezredes részére. Kiutahia, ✓ 1851. jun. 25. M. Salon VI. 662 l. — K. L. első beszéde fogsága után. Agricola. Debrecen 254. P. Hirlap 354.
- Kőváry László.* Tíz és húsz év előtt. (Valami visszaemlékezés.) Kolozsvár 300. szám mellékl.
- Kürthy Emil.* Blaha Lujza nyomorban. P. Hirl. 354. — B. L. szerepei. M. Salon VIII. 135. l. jelmezekképpel.
- Magyar várak.* Mikevár és Vejless. Csesznek. Zemplén. Detrekő. Sümegi vár. M. Salon VII. 386. l. rajzokkal.
- «*Marczali Henrik.* Magyarország története II. József korában. 2. kiadás. Bpest, 1887.» Ism. Pulszky Ferenc. Nemzet 354. — Inség 1785—1790. Budap. Szemle LII. 344. l.
- Meszlényi Gyula,* szatmári püspök. x. y. z. Vasárn. Ujság 51. sz. arck.
- Párhaj.* —rs. Vasárn. Ujság 51. sz. Literáty Odön arck.
- Paulay Ede.* A nemzeti színház. M. Salon VIII. 1. l. arcképekkel.
- Pulszky Ferenc.* Visszaemlékezések. M. Salon VII. 578. l. — A márciusi forradalom. M. Salon VI. 567. l. 3 képpel.

- Réthy Lajos.* Oda «Fenn». Emlékezés. Elmélkedés. Kolozsvár 300. sz. mell.
- Rill János,* módosi néptanító, 1848—49-ki honvéd. Nehr. Vasárn. Ujság 48.
- Stessel József.* Főispáni beigtatás megyénkben 1791-ben. Sopron 99. 100.
- Szana Tamás.* Karlovszky Bertalan. M. Salon VII. 547. I. képekkel.
- Szathmáry Károly.* A kisedövás Magyarországon. A kisedövó-egylet multja és jelene. Vasárn. Ujság 48. sz. gr. Brunsvik Terézia arck. — A mi karácsonunk. Kolozsvár 305.
- Szendrey János.* Arany János szobra. P. Napló 315.
- Szinessy József,* régi honvéd-százados. Nehr. Vasárn. Ujság 42.
- Szokolay Kornél.* A főváros képviselői. Trefort A. Wahrmann Mór. Országgh Sándor. Visi Imre. Darányi Ignác. Busbak Péter. Tolnay Lajos. Matkovics Sándor. Fejérváry Géza báró. Ország-Világ 27. sz. arck.
- Tisza Kálmánné* az országos kisedövó-egyesület elnöke. Vasárnapi Ujság 49. sz. arck.
- Tisza Lajos, gróf.* Ország-Világ 42. sz. arck.
- Ürmössy József.* A magyar társadalom, irodalom és művészet. Kolozsvár 278. és köv. szám.
- Váli Béla.* A nemzeti színház jubileuma. Ország-Világ 39. 40. szám arck. és rajzokkal. A nemzeti színház alapítása. M. Salon VIII. 27. I. rajzokkal.
- Várnai Sándor.* Egy temető papirosból. (Szomorú-jelentések. Id. Szinnyei József gyűjteménye.) Vasárn. Ujság 44.
- Veszprémi* (Sipkovics) Gyula, a bánfalvi színtársulat tagja. Nehr. Vasárn. Ujság 43. szám.
- Vidos József.* Vas megye volt alispánja és országgy. követe. Torma 47.
- Zablatzky Péter* Pál Gábor, Tuleschet lovag és visovizii kath. plébánosnak Michaelides Sámuel a trencsényi evang. egyház lelkészéhez küldött levele, kelteve Visovizben aug. hó 1702-ben. Közli Ónody Zsigmond. Dunántuli Prot. Közlöny. 50.

Id. SZINNYEI JÓZSEF.

WALTHERR IMRE NAPLÓJA 1846—50.

I.

Születtem mikor? apám feljegyzése megmondja;¹ meghaltam mikor? azt mások fogják megmondani,² mert én e kérdésre nem szívesen adok feleletet, sőt arra sem, hogy minő voltam, mivel ismerem ugyan magamat, azért mégis jobban szeretem, ha mások beszélnek felőlem. Egy jellemző körülményt azonban mégis elmondok magamról, nevezetesen azt, hogy pénzem soha sem volt több, csak annyi, mennyi szűkre szabott követeléseim és igényeim kielégítésére elegendő volt; mind e mellett adósságom sem volt soha, habár elmondhattam magamról: «Ein Rock, ein Gott», mégis inkább mások tartoztak nekem. Pénztelenségemet már apám is ismerte, miért szegény nem hívott máskép, mint «zsobráknak».

De honnan is lett volna pénzem, midőn mindig oly hivatalom volt, mely elfoglaltatást és dolgot ugyan eleget, de jövedelmet minél kevesebbet adott.

Röviden elmondok némelyeket életemből.

Nem tudom mi oknál fogva, apám bennem különös kegyes és szelíd természetet fedezett föl s mikép később mondá, azon nézetben volt, hogy magnak nem való vagyok, miért is papnak szánt, de soha nem kényszerített rá. A szép művészetekre, nevezetesen énekre, zenére és festészetre gondosan taníttatott, az írás és olvasási szenvedélyt felköltötte bennem és meg is kedvelteté; de én mindezek dacára nemcsak hogy pappá nem lettem, sőt 1848-ban honvéd huszárnak csaptam fel.

Elvégezvén a 6-ik osztályt, azon hiszemben, hogy később talán mégis pap leszek, elvégeztette velem apám a bölcsészeti osztályt, és miután ennek befejezte után sem mutatkozott semmi kedvem vagy hajlamom az általa óhajtott pályára, akkori szokás szerint a jogot is keresztül tanultam. 1847-ben bevégzett jogi tanulmányaim után a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából Keszthelyre küldet-

¹ Waltherr Imre, fia Waltherr Lászlónak, a gróf Károlyiak levéltárnokának és akadémiai tagnak, született Pesten, 1827 január 4-én.

² Pesten, 1875 június végén.

tem, hogy az ottani (Festetics) grófi könyvtárban lévő Welikei-féle 1522-iki magyar zsoltáros könyvet lemásoljam.

A megbízás befejezése után 1848-ban Károlyi-huszárnak állottam be s ugyanazon minőségben tettem le az ügyvédi szigorlatot 1848 november havában.

A forradalom szerencsétlen befejezte után Világosról, a fegyverletétel helyéről veszélylyel és betegen vergődtem haza Pestre. Itt, hogy tétlenségben ne legyek, egész szenvedélylyel tanulmányoztam a Marasztóni festészeti akademiájában, de csakhamar beláttam, hogy e pálya nem nekem való, s eldobtam az esetet és palétát, hogy azt más hasznosabbal cseréljem fel.

De mihez kezdjek, mihez fogjak? kézi mesterséget nem tudtam, eszemet és tollamat pedig egy világért sem adtam volna oda a császári hivataloskodásra, mely szegény nemzetünk lealázására és elnyomására tört csak; beállottam tehát Pestvárosához napidíjassnak s itt működtem mindaddig, míg nem hivatalos nyelvül a német hozzátott be, mivel akkor tisztességesen odahagytam szolgálatomat.

Városi diurnistából lettem *Gyula* bátyám* fogalmazó irnoka havi 30 frt bér mellett és innen folyamodtam a bécsi ministerium-hoz ügyvédi engedélyért, de ez megtagadtatott.

Az idő mindinkább haladt s állottam, hogy biztos jövedelem nélkül bajos lesz egész életemen át élösködni; ugyanazért 30 éves koromban beállottam a hazafiságáról és nemes jelleméről tisztelve ismert gróf Károlyi Istvánhoz titoknoki irnoknak évi 120 frt fizetéssel (ellátás a tisztartónál volt). De e csekély fizetést kevés ideig húztam, egykor ugyanis a gróf megbízott oly tartalmú átirat szerkesztésével, miszerint alföldi tisztviselői a szolgabíróságoktól német nyelven hozzájuk intézett megkeresvényeket elintézetlenül küldjék vissza, azon kijelentéssel, hogy az egyene-en grófi rendeletből ered, miért a felelősséget is a gróf vállalja magára. E rendelet feltevése ínyemre lévén, feltettem becsületesen, mérsékelten ugyan, de erélyesen, mi ő méltóságának is annyira megtetszett, hogy actuariusi címmel rendes tisztviselőjének nevezett ki.

1859 óta gr. Károlyi Sándor mellett működtem titoknoki minőségben, 1868 elejéig, midőn saját kérelmemre le lettem téve Derekegyházára kerületi pénztárnoknak.

Mint agglagény, de fiatal kedélyű és szívű ember 1868 szept. havában megláttam Tomanóczy tisztartó úrnál *Dömötör Franciska* kisasszonyt, a korán elhunyt Dömötör Vince szép nevű pesti orvosnak leányát; az első látás oly mély benyomást tett valómra, hogy akkor rögtön elhatároztam, őt nőül venni, az elhatározás mihamar testté is lőn, mert 1868 nov. 5-én mint nőmet vezettem haza a «szende Ferit» derekegyházi lakásomba.

* Walther Gyula budapesti ügyvéd volt.

Négy gyermekük volt: egy fiú és három leány. Ezek közül a fiú: Dezsó (18 éves) és leánya Erzsi élnek. Özvegye is él és minden idejét gyermekei nevelésére szenteli.

Walther Imre nagy kedvelője volt a történelemnek s e téren mint önálló kutató és író is buzgó tevékenységet fejtett ki.

Több évig foglalkozott és 1886-ban fejezte be Károlyi Sándor gróf megbízásából a «*Gróf Károlyi Eduárd és Sándor birtokainak történelmi ismertetése*» című jeles munkáját, melyet levéltári eredeti okmányok nyomán állított össze. E munka azonban csak kéziratban van meg a főthi könyvtárban. — Ugyan ez alkalommal ő másolta le az eredetiekről először a grófi levéltárban a gróf Bercsényi összes leveleit, melyeket Thaly Kálmánnak engedett át a Rákóczi-tár II. kötete számára; valamint Rákóczi leveleinek nagyobb részét, melyek Károlyi Sándorhoz voltak intézve.

Következő történelmi tanulmányai jelentek meg:

«*Az 1836-ban elfogott országgyűlési ifjak felségértési pöre.*» (Hazánk és Külföld 1869. 27—39. sz.) — «*Lovassy László levele b. Wesselényi Miklóshoz.*» 1836 szept. 16., 17. (U. o. 1869. 36. sz.) — «*Lovassy László levele b. Wesselényi Miklóshoz.*» 1836 szept. 19. és 20. éjjel. (U. o. 1869. 38. sz.) — «*B. Wesselényi Miklós válasza Lovassy Lászlóhoz.*» 1836. (U. o. 1869. 38. sz.) — «*Az elfogott ifjak ügye Békésmegye közgyűlésén.*» 1836 nov. 24. (U. o. 1869. 39. sz. — «*Lovassy László atyjának kérelemlevele a királyi táblához.*» 1836. (U. o. 1871. 47—50. sz.) — «*Ecsedi tó és régi vára.*» (Vasárnapi Ujság 1858. 30. sz.) — «*Az ecsedi uradalom.*» (Bud. Közlöny 1873. 268. sz.) — «*Kuruc dalok s egy XVII. századbéli költő versei.*» (Divini István és Beniczky Péter.) (Pesti Napló 1855. I. 80. sz.) — «*Károlyi Sándor naplójának töredéke 1703-ból.*» (Századok 1872. 713. l.) — «*Az ál-Károlyi István igaz nevén Nagy Gergely története.*» (U. o. 1873. 185. és 266. l.) — «*Adalék Pest város történetéhez.*» (U. o. 1873. 511. l.) — «*A gróf Károlyiak és az olasz Carolisok.*» (U. o. 1873. 688. l.) — «*Károlyi Sándor emlékiratai a Rákóczi-háború kezdetéről.*» (U. o. 1874. 312—396. l.) «*A Zaah nemzetiség és a Saagiak;*» történeti tanulmány. (U. o. 1875. 253. l.)

Ezenkívül több más kisebb-nagyobb munka is maradt utána kéziratban, pl. «*Névváltoztatások.*» 1817—1871. — «*Némely jegyzetek hazánk multjából.*» 1850. — «*Néhány szó az újabb nemzeti könyvtár ügyében.*» — «*Elmélkedés a háború és béke fölött.*» — «*A Croy remzetségről mint az Árpádiak valóságos származékáról.*» 1847. — «*Különféle divatok.*» — «*II. József rendeletei üdvös befolyást gyakoroltak-e e nemzetre nézve.*» 1847. — «*A labanc és kuruc szó eredetéről.*» Végül megemlítendő, hogy évek hosszú során át hangyaszorgalommal gyűjtötte az anyagot önálló nagyobb műhez: «*Hely és embernevek származása;*» de sajnos, ezt már nem tudta feldolgozni, utólérvén őt a halál.

Egyik legérdekesebb művét képezik az ime közlendő naplójegyzetei, melyeket — mint az bevezető soraiból is kitűnik — fia számára írt.

1848—1850-ben vezetett naplómát érett koromban, a te születésed első hónapjaiban átfutván, újra lemásoltam azt és némi igen csekély változtatásokkal read hagyni akartam.

Lehet, hogy midőn e sorokat olvasod, engem már a hideg sir fog takarni, de te éltednek azon korában leszesz, midőn útmutatóra s életbevezetőre leginkább lenne szükséged, — olvasd e sorokat, találni fogsz benne sok olyast, a mi hasznodra fog válni; ha egyebet nem, meg fogod tanulni, hogy apád 21 éves korában mily higgadtan gondolkodott a közügyekről, mennyire lelkesült a haza sorsa iránt, s annak szomorú bukása mily kínokat keltett lelkében.

Ha egyebet nem, megtanulod belőle a hazaszeretetet, mely minden emberben, de leginkább bennünk magyaroknál nélkülözhetlenül kell, hogy legyen; eredetünkénél fogva a többi európai népektől elszigetelten állva, ha önmagunk nem tartjuk fenn a hazát, mit őseink annyiszor vérrel áztattak, úgy azt nekünk senki sem fogja fentartani, s e maroknyi, rokonfaj nélkül létező nép nyom nélkül fog a népek közül kiirtatni.

Azért édes fiam első kötelességednek tekintsd hazádat mindenek felett önzéstelenül, tisztán, igazán szeretni, és ha annak fenmaradása élteket kívánná, minden utógondolat nélkül tedd ki azt a sors játéknak. Ezzel én nem azt akarom mondani, hogy minden haszontalan, célra nem vezető, sőt talán a hon javát kockáztató üres demonstratiókban vagy forradalmi tüntetésekben könnyelműleg részt végy; a természet és isten adománya azért áldott meg józan észszel és gondolkodó tehetséggel, hogy az élet minden körülményei között azt tekintsed szövétnekül és annak világitó fénye mellett haladj útain.

Az ész isteni hatalma legyen vezéred közpályádon, ugyanaz legyen vezéred szerény magán útidon is; ne bizakodj el eszed hatalmában, ne hidd, hogy csak az az egyedüli jó és üdvös, mi agyadban fogamzik, hanem hallgasd ki mások nézetét és véleményét is, vesd össze saját nézeteddel s mit eszed, józan ítéleted jobbnak, üdvösebbnek tart, azt kövessed. Jaj az oly embernek, ki ön eszének bálványozója, mivel az rendszerint elbukni, és embertársaitól megvettetni szokott.

A hazaszeretet után, fő tárgya legyen szívednek az ember-szeretet, — az emberi nem megváltója majdnem két ezred év előtt azt tanítá: Szeressed felebarátodat, mint önnömagadat; szeressed tehát embertársaidat úgy, mint önnömagadat, de nem jobban, mivel akkor önmagad ellen bünt követsz el, ha szükségben látod egyik-másik társadat, halogatás nélkül segíts rajta addig, míg azt önmeg-

rontásod nélkül teheted, — és e segélynyújtásért lelkiismereted s szíved megnyugvása legyen az egyedüli jutalom, hála, elismerésre vagy viszonzatosságra soha ne vágyj, mert az az emberek között nem létezik, elégedj meg vele, ha azok, kikkel jót tettél, ellened nem törtek és a vett szívességért rosz nevedet s híredet nem költik. Ez az emberi természet; ezt az élet folyama alatt önmagad is tapasztalni fogod, ugyanazért a keserű tapasztalás vagy csalódás az ember-szeretetet nemes és boldogító útról le ne térítsen.

Ép azért, mivel az emberi nem ilyen, igyekezzél önmagad lábán járni, vagyis mások szívességét és segélyét lehető legkevésbé igénybe venni, — mert a mint a vett szívességet nem becsülik, úgy az adottat túlbecsülik és azt boldognak-boldogtalanak kikürtölni szokták. Nem fogsz pedig, vagy igen ritkán mások szívességére és segélyére szorulni, ha okosan, takarékosan, józanon és gazdálkodón élsz; számat vetsz jövedelmeddel, keresményeddel, azon nemcsak hogy túl nem terjeszkedsz, de sőt évenként néhány forintot félre teszel azon okvetlenül bekövetkező időre, midőn az erő és munkakedvet az aggkor éveit kiölik a testből, és az ember kénytelen a megtakarított, félretett vagyonból élőködni.

Légy mindenki irányában előzékeny, nyájas és szíves, mert azt nemcsak a műveltség, hanem embertársadnak állása is megkívánja, sőt követeli; az előzékeny, nyájas és udvarias ember előtt szívesen megayílnak az emberi szívek, míg a mogorva vagy durva előtt elzáródnak.

Szerénység a férfúnak egyik fő ékessége és nélkülözhetlen kelléke, a szerény, alapos műveltségű egyén okvetlenül megismerteti magát előbb-utóbb környezetével s később nagyobb körrel, szerénysége miatt ki fogják őt elzárkozottságából emelni és az őt megillető állásba helyezni; míg a nyegle, encyclopaedikus ismereteivel kérkedő, darab ideig tán bámulat tárgya lesz, de mihamar a maga valódi értékére vonatlik le egyénisége és fitogtatott tudománya, s lesz a megvetés tárgya.

Pest, 1846. okt. 4. Ebédünk a szokott időnél hamarabb történt.

Ebéd után édes apám, szokása ellenére egy tíz forintos bankót nyomott markomba; a szokatlan bőkezűség kissé kivett ugyan sodromból, de mindamellett nem soká hagytam magam kínaltatni, s megemlékezve épen apámtól hallott azon közmondásra: «ha ütnek — szaladj; ha adnak — tedd el», a nem várt ajándékot azonnal zsebem bőrtönébe mélyesztém.

Csekély végezni valóm lévén a bálvány-utcában, hogy a magános séta unalmait jelenleg se érezzem, Pászthori Endre barátomat és oskolatársamat hívtam fel útitársul, s ő vállalkozó természeténél fogva mint mindig, úgy jelenleg is szíves készséggel engedett meghívásomnak. Beszédünk tárgya különféle volt, többi között elmélked-

tünk agózkocsiról, s annak államgazdászati és egyéb tekinteteknél fogva mutatkozó óriási hasznáról. Miután Endre barátom még nem utazott gózkocsin, kérdém, nem volna-e kedve indulását megszemlélni annyival inkább, mivel a pályaudvar alig esik néhány lépésnyire a bálvány-utcától? — Ő beleegyezett, és mi indulánk. — Beérvén a váci-útra, miután a katonai laktanyára függesztett óriási hirdetményről a gőzös *azonnali* indulását olvastuk, egyszerre jött ki ajkainkon a felszólítás: nem megyünk-e Vácra? A mennyiben pedig mindkettőnknek helyes oka volt, nekem t. i. anyám ottani időzése, neki pedig a gyors utazás megpróbálása, nem lehet csudálni, ha az ige mihamar testté lőn, s mi legkisebb ellenvetés nélkül beleegyeztünk a menetelbe.

A pénztárhoz jutva jegyet váltani s kocsira rohanni, pillanatnak műve volt. Mindketten keleti kényelemmel nyújtóztunk végig a pazar fényvel kiállított zöld pamlagon, s leginkább örültünk azon, hogy magánosan ülven a kocsiban, kényelmünket senki sem fogja zavarni; de örömünk csakhamar végét érte! mert kis szünet mulva két, idomtalan vén anyóka kacszott felénk, egész terjedelmével helyezkedék el a velünk átellenben lévő pamlagon, s neki eresztvén nyelvének hatalmas zsilipjeit, ugyancsak hangoztatva a bájzengzetű *német* nyelvet! Ez kettős csapás, gondoltam magamban, — kényelmünket megzavarni, és még — *németül* is beszélni! ezt Palotáig nem tűrhetjük!! s csakugyan feltett szándékunk volt az első állomáson kiszállani.

Teljes türelmetlenséggel vártuk a szabadulás ólomszárnyakon haladó perceit, de végre ez is bekövetkezett; Palotához érve, megnyílik az ajtó, belép a conducteur és kéri az itt kiszállni akarók jegyeit, — mi nyakra-főre szedtük elő jegyeinket, de szerencsére az udvarias conducteur először is a nőkhöz fordult, és mázsányi teher gördült le szíveinkről, midőn láttuk, hogy ezek jegyeiket átadták... Nemsokára a mozdony éles füttytel jelezé az első állomás elérését, a nők kiszálltak; mi nemcsak a legszívesb készséggel segítettük le őket a kocsiról, sőt igazán szívünkéből eredő jó mulatság kívánással váltunk el tőlük. E műtét után megkönnyebbült szívvel telepedtünk le előbbi helyünkre, s egy beszállott úri emberrel oly érdekes beszélgetést folytattunk, hogy észre sem vettük, midőn a mozdony Vácnál megállott.

Itt Gizellánál megozsonnáztunk s az 5 órai vonattal, melyen egyébként semmi különös sem történt, haza jöttünk s otthon a kis kalandot, különösen a nőkkeli történetkét, becsületesen megfűszerezve előadtuk.

Okt. 8. Reggeli 8 órakor Ribíánszki Babi sógornőmet, ki a vasúton haza ment Vácra, elkísértem; igen jól mulattam, mivel az egész úton, jövet-menet — aludtam.

Okt. 25. Ma valósult az, hogy a diplomatica egéről, a Gabriel

litteratus de Zemlin, és Joannes maledictae memoriae névvel ismert hamis okiratok készítői nem egészen tűntek le; mivel Pászthory Endre barátomat oly jól sikerült nemesi oklevéllel tiszteltük meg, hogy a diplomatikában nem egészen jártasak alig fognak benne kétkedni, miszerint Endre barátom nem ex progenie indubitatorum et antiquorum nobilium származik, ő egyébként tudja, hogy becsületes adózó, nem pedig kutyabőrös, kiváltságos osztályból veszi eredetét.

November 22. Délután egy igen szép magyar régiségtöredéket — egy bibliát vettem. A levelenként és nem laponként reá nyomtatott számok, a papír pergamenszerű vastagsága, szóval az egésznek alakja első pillanatra a nyomtatási kor gyermekéveit tüntette elő.

Nemcsak hosszasan lapozgattam e drága kincsét és kettőztetett örömmel szemlélttem vagyonomat, midőn egyik helyütt az 1573-dik évet olvasám le megjelenési idejéül, de sőt egész éjjelem is szebbnél szebb látományokkal tett el; láttam ugyanis minő ügyesen egészítettem ki hiányzó leveleit, mint kötettem be a lehető legesinosabban! Azonban mi történik reggel? volt tulajdonosa elkéri tőlem azon célból, hogy valakinek megmutathassa; és könnyelműleg átadom, s talán soha többé látni sem fogom.*

1847 jul. 3. Minden oly cselekménynek, mi legkisebb mértékben is magán hordja a servilismus rút bélyegét, esküdt ellensége voltam mindig, s ha isten is úgy akarja, mint én, az leszek örökké. S ezért elvem az: kerülni mindent, mi valami szolgaságot árul el, s ezen elvnek folytán, embereim közé sem számíthatom azokat, kik levetkőzve az emberi méltóságot, rút szolgákká, vagy ocsmány eszközökké aljasítják magukat. Legyen az ember, nem büszkeséggel vagy gőggel, de mindazáltal emberi érzettel teljes nemes lény.

Szánalommal néztem mindig az oly egyéneket, kik magukat az úgynevezett magasabb körök tagjainak tekintvén, minden áron gőzt, nimbust vagy tömjénezést óhajtának maguk körül; de még inkább szántam azokat, kik e tömjénezők soraiban állottak, sajnáltam pedig azért, mivel szűkfogalmú agyuk nem érteték meg velők azt, hogy az isten vagyis a természet minden embert egyenlővé alkotott, a rangot, címet és a többi haszontalan ragasztékokat csak a sötét kor ferde fogalmai ragasztották embertársaikra. Tiszteljétek a munkában megtört, becsületes, jószívű embereket!

Délután Kaskó barátomhoz mentem.

Felérve az emeletre, egy egész pompájában ragyogó, s koros éveit a művészet minden nemével eltitkolni vágyó tisztos matronát látok magam előtt, első pillanatra azt véltem, hogy valamely szabó állítá ki ügyessége jeléül, s ezen gondolatok között egy futó pillantást vetve reá, fityüreszve tovább ballagtam.

Kaskót nem találván szobájában, már épen visszaindulandó

* Nem biz azt Imre öcsém soha! — 1851-diki megjegyzés.

valék, midőn őt a folyosó azon részéről látom jönni, hol a divatbáb volt, — a fiú zavart s felhevült képpel támad meg, hogy miért nem alkalmazom magam a világ és illem szabályaihoz? s miért lövök feleszes modorom által annyi és oly nagy bakot? Kérem őt, világosítson fel a baklövésről és fejtse meg zavart állapotának okát; végre sok habozás és faggatás után sikerült kisajtolnom, hogy a baklövés abból állt, miszerint az említett nőnek, Kaskó növendékei anyjának, *ő nagyságának*, bárha ismeretlen volt is előttem, illőleg nem bókoltam, miért is szerencsés valék a felboszankodott nagysámtól, unpolitisch címet nyerni. Boldog isten!

Julius 27. Tizenegy éves iskolai pályám a jelen nappal érte végét, a próbatétek utolsóját ma végeztem be.

Tehát mit oly régen és hőn vártam, ma csakugyan beteljesült. Ámde most, midőn az élet roppant tengere nyílik meg előttem ezer és ezernyi akadályával, eróm gyengesége mellett oly forma érzés fog el, mint a hajóst, ki életében először lép a tenger mérhetlen síkjára, nem tudva, vajon útjában nem támad-e fergeteg és zivatar, mely őt megsemmisíti. Ámde becsületesség, munkásság és szorgalom, ezekkel fogom gyenge sajkámat kormányozni, s biztat azon édes remény, hogy ezek mellett, habár feszített erővel is, sikerülni fog az élet pályáját átküzdenem.

Adjon az ég elegendő munkát, annak megbíráshoz kellő erőt, és akkor boldog leszek; hisz fiatalságunk nagyobb része véleményem szerint azért oly munkakerülő, a tudományoktól azért borzad oly annyira vissza, hogy iskolából lett kilépése után nem kap elegendő foglalatosságot, e közben megkedveli a tétlenséget, mi később második természetévé válik.

Toldy Ferenc, a tudományos akadémia titoknoka azon biztattással vigasztalt, hogy a keszthelyi könyvtárban lévő 1522-dik évi magyar codex lemásolásával fogok megbízatni; ennek valósulta, mondhatlan örömömre válta.

Augusztus 9. E nap rám nézve örömnapp volt, s megcáfolója Tipula Péter tanáromtól hallott azon elvnek, hogy minden embert addig kell gaznak tartani, míg az ellenkezője be nem bizonyodik.

Toldy ura maradt szavának, ígérete beváltását tanúsítja a ma megkapott s e hó 6-ról kelt hivatalos levele, melynek értelme szerint Széchenyi István gróf akadémiai másodelnök megbízásából a Keszthelyen lévő Welikei Gergely-féle 1522-ik évi zsoldáros könyv lemásolásával megbíz, tudatván, hogy napidíjul ő excja 1 frt 12 kr cp. határozott, és ezenfelül a codex elvégezte után az útiköltség külön fog megtéríttetni.

Augusztus 11. Lobmayer gyorskocsiján reggeli 6 órakor rendeltetési helyemre megindultam, s délután 6 órakor a gyorskocsis Kenese falai között pattogtatta ostorát. Kenesére érve, rögtön a balatoni gőzösre léptem, és már 11 órakor Füreden léptünk ki a

magyar tenger partjaira. Kellemetlenül hatott reám, hogy a leg-szorgosabb keresés mellett sem kaptam éjjelre szobát, s kénytelen valék egyik fürdő szobában meghúzni magamat, hol a víz folytonos csepegése végkép elűzte szemeimről az álmat; mindamellett azonban, hogy a nyert szoba kényelmetlen s éjjeli szállásra legkevésbé sem vala alkalmas, a haszonbérő mégis 1 frnyi díjat húzott rajtam, — örültem rajta, hogy csak ennyit kellett fizetnem, mert ha a haszonbérő előtt ismerve lett volna azon vendéglős tette, ki szobák nem létében az egyik útnak a billiardra terített ágynak, s reggel óra számra fizettette meg az útast, bizonyosan rajtam is busásabb éjjeli bért vett volna meg.

Augusztus 12. Kényelmetlen nyughelyemet reggei $\frac{1}{2}$ órakor elhagyva, eddig nem érzett élvezet között szemléltem a magyar tenger mélyéből kelni fel a napot, mely az egész láthatárt és a szép vidéket bearanyozá. Istenem, miért oly gyenge a toll kezemben, hogy a látomány nagyságát méltóan le nem írhatom; de hisz az érzés emléke úgyis megmarad örökké agyamban.

A helyzet szokatlansága, a percről percre változó balatoni tájak szépsége igézöleg hatottak reám annyira, hogy Tihanytól egész Keszthelyig alig tértem magamhoz elragadtatásomból.

1848 május 7. Véleményem szerint, naplóvezetés arra használ-tatik, hogy nagyobb és életbe vágó eseményeit tegye papírra az ember, — azért tehát, ha netalán véletlenül olvasná valaki e néhány sort, okvetlenül azon gondolatra fog jutni, hogy oly esemény, mit a magyar epochális-nak szokott nevezni, nem történt rajtam, s való-ban nem is csalódnék gondolatában!

E nap eseményét, mely éltémre befolyással lehet, papírra teszem.

Délelőtt, vagy másfélóra várakozás után bejutottam Eötvös József cultusministerhez. Folyamodtam hozzá alkalmazás végett. Miután egyéniségemet nemcsak Reseta és Vörösmarty Mihály aján-lása után, de az Akadémia részére lett másolás után is ismerte, szívélyesen fogadott, igérvén, hogy azon esetre, ha mint tervben van, a kormány átveszi a kamarai levéltárat és a bécsi cs. kir. titkos levéltárnak Magyarországra vonatkozó részét, minden bizony-nyal alkalmazni fog.

A remény igen kecsegtető, nem tudom nem hiúsul-e meg, — egyébként minél kevesebbet reméljen az ember, annál kevésbé hiúsulnak meg reményei.

Május 13. Mit ér el az ember! miről ezelőtt néhány hónappal még csak álmodni sem mert, ma már megtestesülve látja.

A május 10-én, Lederer katonai parancsnoknak hevenyészett macskazene folytán történt katonai vérengzés tárgyában polgári bizottmány tartotta vizsgálatait, még pedig nyilvánosan a budai országház nagytermében.

Az eljárás szokatlansága, t. i. a nyilvánosság, mindkét nemű

roppant számú hallgatóságot gyűjtött a terembe. Az ülés kezdete reggeli 9 órára volt kitűzve, miután azonban a bíróság ily csekély idő alatt le nem vetkőzhetett régi táblabírói modorából, nem csoda, ha a bizottmány tagjai csak 9 óra után szállingóztak egyenként a terembe.

Megérkezvén Nyáry Pál az elnök, az egész terem visszhangozá a kíváncsi hallgatóság azon követelését, hogy a bíróság a terem közepén álló asztal mellett foglaljon helyet, hogy mindenik tagja a néző és hallgató közönségnek, akadálytalanul nézhessen szemébe ama magyar vért szomjazóknak, kik nem átallozták zsoldosaikat tulajdon testvéreik gyilkolására uszítani. De a hangos kívánság teljesítetlenül maradt, s a bíróság maradt a maga helyén, t. i. korlátok által elrekesztett egyik szegletben.

A vizsgálat megindult, mindenekelőtt hitelesítették a polgári, illetőleg a vádlók s megsebesített tanuk vallomásai. Ez valóban kebelrázó volt. Én részemről a boszú és elkeseredés egész mértékével tölttem el annak hallásán, hogy a magyar gránátosok mily szenvedélyvel és dühvel rohantak testvéreik és polgártársaikra. Volt a kihallgatott tanuk között olyan is, ki a közellévő házak egyikében keresett menedéket, de itt sem volt ment; volt olyan, ki a földre bukva, segély helyett kétszeres szuronyszúrást nyert.

Igy bántak 1848 május 10-ikén magyar katonáink véreikkel, testvéreikkel! Nem szomorú-e ez?

Némi vigaszt nyújtottak ellenben magyar gránátosaink tanuvallomásai, kik merészen s leplezetlenül tárták ki bíráik előtt az igazságot, s megvallották, miszerint Lippe és Czericz hadnagyok bor és biztató szavakkal lelkesítették őket a gyilkolásra.

A vizsgálat holnap folytatattik.

E mai nap ismét azon régi óhajt ébreszté fel bennem, bár katonaságunk mielőbb felszabadíttatnék a lelketlen német tisztek uralma alól, s közbizalommal dicsekedő tisztek vezénylete alatt a testvérgyilkolás gyáva s ocsmány bűne helyett a haza szent ügyének megvédésében adhatnák jelét férfias bátorságuknak.

Meglátjuk, minő ítéletet fog a bíróság kimondani a vétkesekre.

Május 18. Számtalanszor óhajtottam a főváros zajától menekülni, számtalanszor vágyódtam e sürgés-forgás közül a puszták csendes magányába, a természet fenséges egyszerűségébe; de e vágy március 15-ike óta végkép kialudt lelkemből, — de nem is csuda, hisz azóta itt egészen más élet keletkezett! bárhová menjen az ember, mindenütt szabadon érző emberek lelkes nyilatkozatait hallja, minden lépten-nyomon oly tettekre és jelekre akad, mik az embert képesek megerősíteni ama hitben, hogy Magyarországnak fényes jövője van!

E hiedelmet még inkább szilárdítá meg bennem az olasz katonák szívig ható lelkes búcsúzása, kik a reggeli 10 órakor indult gőzösen vitettek az alvidékre.

Tízet ütven az óra, a csengetyű harmadik jelére a kötelek feloldattak, a horgonyok felszedettek, és a jármű komoly méltósággal szeldelé a hullámokat. A gőzöshöz akasztott két vontató hajó tele volt Horvátországba szállítandó sorkatonasággal.

Mily dicső látvány, mily érzékenyítő jelenet tárult fel az indulás percében! A parton álló ezernyi tömegtől az összes sorkatonaság kendő lobogtatással, sapka hajigálásával, s egetverdeső: «evviva Ungaria» val vón búcsút, mi természetesen a parton állók harsány üdvözlésével viszonztatott. Szerettem volna az összes katonaságot keblemre szorítani!

A gépezet teljes erővel dolgozva hasítá a hajó a szőke Duna habjait, s néhány perc alatt alig valának láthatók a velünk rokon-szenvező, s a szabadság szent tüze által lelkesített olasz hadfiak. A jelenet sokáig leszegezve tartott álló helyemen, sokáig némán szemléltém a távozókat, és midőn a Duna kanyarulatánál a gőzös füst-fellege is láthatlanná lőn, istenhozzádot intettem az érettnk harcolni indult idegen ajkú fiaknak, és némán, gondolatokba mélyedve ballagtam haza.

Délután, hogy a «Március 15» és egyéb hasonszórú napilapok azon ferde állítása, mintha a nemzetben megingott volna a ministerium iránti bizalom, megeáfolva legyen, az összes pestbudai nemzetőrség összegyűlt, és tisztelgése által tanúsítá bizalmát a ministerium minden tagja iránt.

Este fáklás zene a lelkes horvátnak Jozipovichnak, kit Gyula bátyám tisztelt meg egy rövidke beszéddel. A Nádor-fogadóban szállva volt turopolyai gróf az utcára jövén, tört magyarsággal köszöné meg a megtiszteltetést, s lángszavakban adá ígérétét, hogy ezentúl mint eddig, utolsó csepp véréig kész leend hazájáért feláldozni. A nyilatkozat kevés szóból állott, de ama határozott és férfias szavak a ráckiejtésű turopolyai gróf irányában megszilárdítá a jelen voltak bizalmát, és hangos éljenek között oszlanak el.

Hogy a gróf nem igen kereste a szavakat szónoklatai alkalmával sem, legjobban igazolja az országgyűlés előtt tett azon nyilatkozata, midőn a horvátországi állapotokat következőleg jellemzé: «Horvátországban mind jó hazafiak vannak, csak az a rágrábi püspök az huncut, avval van nekem sok baj!»

Egész napon át szokatlan élénkség mutatkozott az utcákon, a felállított honvédsereg zászlója alá tömegesen csatlakoznak a lelkes honfiak, s méltóságos komolysággal vonulnak az üllői úti laktanyába.

Május 20. E hó 7-dik napjától táplált reményem ma érte végét. Isten veletek tehát szép ábrándok, nem tesz rajtam az e féle csalódás nagy változást, hiszen megtanultam már, hogy a remények teljesülésében ne bizzunk.

Május 25-én esküdtem fel királyi táblai jegyzőnek, mely alkalmommal a marciusi napok után valóban botrányt keltett az, hogy

esküvel köteleztettünk a cs. k. táblai ülnökök titkainak el nem árulására. Nagy ég, hát van még cs. k. tábla? és van még táblai ítélet titka? *Difficile est satiram non scribere.*

Junius 1. Aldozó csütörtök. Az érzelem árja némává teszi az embert. Így vagyok én is, a mai események inkább hatnak reám, hogy azok leírását hímes szavakban tehetném, ide írom mindkét eseményt egyszerűen, horderejét ismeri úgylis mindenki: *A sorkatonaság ma esküdtetett fel az alkotmányra és az erdélyi unio megtörténését ma délután jelenté a megérkezett futár a forradalmi csarnokban.*

Nem fogja senki rossz néven venni, ha e nagyszerű események pusztá leírása után leteszem tollamat.

Junius 9-én vettem meg Kölcsey naplóját, nyugodtabban és nagyobb örömmel még soha sem adtam pénzt valamiért, mint e könyvért; írójának fényes neve eléggé kezeskedik azért, hogy az érte adott csekély összeget a benne rejlő szellemi kincs busásan megtéríteni fogja.*

Junius 11. Miért nem adott a sors oly varázserőt gyenge tollamba, hogy azzal a különbösök egész seregét részvétre ébreszthetném!

Szomorú, igen szomorú napokat élünk, a magyart elől utól csalja mindenki, még azok is, kiket eddig úgy tekintett mint testvéreit.

Tegnap esteli tíz órakor, a harangok vészhangjai riaszták fel a város lakóit, a népség iszonyú láрма között tódult a Károlykaszárnya felé, és a falak mindenütt e szavakkal viszhangozták: testvéreink gyilkoltatnak!

Igen, tulajdon fővárosunkban, a kormány színhelyén, a haza javáért és védelméért éltüket feláldozni kész önkénteseinket, az olasz sorkatonaság halomra lődözi. A pusztítás mint mondják nagy, az elvérzettek száma nem csekély.

Kitünő vitézségének jelét adá a szolnoktáji önkéntes csapat; pusztá kézzel rohant a fegyveres olaszokra, s többek puskáját elvevén, a gyilkosok közül többeket lekaszabolt.

Szegény testvérek, így kell erőtetket vesztegetni a jelen válságos pillanatban, midőn minden haszontalanul kiontott vér, a hazától és annak védelmétől raboltatik el. Vajon ki fog mindezekről számolni?

Ma a nagy kaszárnya körüli tér katonasággal véttetett körül, az országúti rész pedig ágyúkkal láttatott el... az olaszok serege még mindez ideig nem adta meg magát. Csak erélyes fellépés, s oly elszánt fiakat reájuk mint önkénteseink, fogadom, hogy egy óra múlva vagy mind halva leend, vagy pedig meghunyászkodva fogja gyilkos fegyvereit lerakni.

Ha az előérzetnek tulajdonítható valami erő, úgy a körülményekből én azt sejttem, mikép nemzetünk — — — de nem, írja

* 1848 okt. 26-án a nemzeti színpadon a *csalódásokat* adták.

majd e szavakat bús emlékezettel a historiograph a történelem lapjaira, én nekem nincs ahoz eróm és tehetségem.

Junius 14. Különös az, hogy a jó hír mily gyors szárnyakon repüli át a várost, csak egy óra, s az érkezett jó hírt a város minden lakója tudja; sőt az ember ne halljon semmit, lépjen ki az utcára, és az élénk sürgés, heves beszélgetés és a beszélgetők vidám arcairól képes leendő a kedvező hírt leolvasni.

Ily tüneményt tapasztaltam ma délután.

Az egész város csak arról beszél, hogy Hrabovszky Karlovicot össze lövöldöztette.

Ez meglehetősen híreske volna reánk nézve, de alig merek neki hitelt adni, a szárnyaló hírek már számtalanszor megcsaltak. Lehet, hogy való, de valószínűbb, hogy a sok aggasztó hírek és szomorú napok után valamely jámbor érzelmű ember akart kissé felvillanyozni bennünket, és mézes madzaghúzással akarta keserű izét elvenni szánknak.

Köszönöm jó ember szándékodat, de hidd meg, ez nem fogja megzavarni fejünket. E kis köszönetet azokhoz irányoztam, kik talán azt hiszik, hogy e kecsesítő hír után összedugott kezekkel fogjuk áldani az eget, hogy nekünk Hrabovszkyt adta, és védelmünkre az olasz katonákat teremtette, hohó jó uram, ha csakugyan ezt gondolta, úgy még ön valóban nem tanulta küismerni a magyar fajt, s nem olvasta a történelmet, hogy vésznek idején mire képes e maroknyi faj.

Junius 17. Különböző a természet, különböző az élvezet, s nagyon elágazók a vélemények az elért boldogságról.

Kedves barátim! valóban igen különösnek tetszett nekem mai nyilatkozatod, az az hogy nem is annyira a nyilatkozat, mint inkább az lepett meg, hogy ennyi év alatt sem ismertétek ki természetemet és hajlamimat.

Ti az édent vélitek feltalálni, ha a nő kivel rokonszenveztek, kihívó pillanatot vet rátok, lássátok engem — no hisz az igazat megvallva, engem is kivesz hidegvérúségemből, ha egy oly isteni lény, mint . . . de csitt, elég ennyi, őt e rideg sorok nélkül sem fogom felejteni soha! — tehát engem sokkal nagyobb élvezet fog el, ha bármilyen sylphidi alakú karcsú nő helyett egy izmos, vaskos — hazánk történetét híven festő foliansot ölelhetek. Lássátok, az előbbi a férfinak kötelessége mulattatni, meg kell ereszteni nyelvének zsilipjeit, hogy ne unja magát, tömjénezést, széptevést igényel, míg ezt ha az ember elveszi, szépen ráncba szedi homlokát, némán de figyelemmel nyeli a betűket s társalgásától elvál, midőn már beelégedett vele. Mily élvezetet nyújt az elhúnyt, de csak testileg elhamvadt nagy férfiak emléke, ti még azt sem éreztétek, nem hiszem legalább, hogy az élvezet e nemében részesültetek volna, mert akkor valóban más véleményvel lennétek felölök.

Míg tinéktek a robotszerű mulatság: a tánc szerezt gyönyört, addig nekem könyvem mellett eszembe sem jut a testet fárasztó ugrálás.

Ejnye fiatal ember — mondjátok ti — ily nagyapói elveket merészelsz nyilvánítani, s még nem is szégyenled pedans oktatásaidat papírra tenni, s még nem gondolod, hogy idővel azok olvasása szégyenpirt fog arcodra varázsolni?

Lassan barátim, értsük meg egymást, magam is utálattal fordulok el oly hitvány fiatal embertől, ki a diszes hölgytársaságot kerüli, és rosszul érezi magát, midőn ilyek társaságában kell részt venni; de ellenkezőleg olyantól sem várok, de még a haza és emberiség sem várhat semmit is, ki órákat tölt a tükör előtt, hogy a megjelenendő társaságban tetszést arasson, ki minden eszközt felhasznál arra, hogy a női sziveket lebilincselhesse, és levetközi férfias méltóságát is csak azért, hogy a nők kedvező ítélete hiúságának tömjénezzen. Barátim, az ilyen előttem nem férfi, hanem hitvány felcicomázott báb, Aesop üres agynélküli álarca.

Igazán sajnálni tudtalak benneteket, midőn gúnyos arccal említettétek fel, hogy csekély személyem inkább kedveli s nagyobb hajlamot érez Minervához, mint akár Amorhoz, akár Venushoz.

E hosszúra nyúlt okoskodás után nem hagyhatok némelyeket említés nélkül.

A magyart eddig elfajult, rút Sybaritha váznak képzelém, s bevallom, nem egyszer keseredtem el nemzetem pulyaságán; de ma szánom-bánom bűnömöt, mert még oly fiai akadnak a hazának, mint Halasy Gábor, ki magát a karlovici összeütközésnél kitüntette, öröm árasztja el keblemet, s alapos reményem van, hogy a magyar faj megtörethetik erejében, de el nem veszhet. Oh hiszen él még a magyarok istene, s ez, minden hazafi fendobogó keblében honol!

Junius 21. A muzeumi igazgatóság, az ottani könyvtárban letett Horvát-féle könyvtár ajtaját befalaztatni kívánván, erre nekem mint apám megbízottjának kellett felügyelnem, — a muzeum részéről Mátray Gábor könyvtárnok volt jelen. Hat órákor mindketten megjelentünk a helyszínén, s mondhatom nincs okom sajnálkodni az itt eltöltött időért.

Darab ideig társalogtam a jó úrral, de mihamar abban hagytam a társalgás szakadozott menetét, s nem győztem eléggé csudálkozni azon, hogy ilyen ember az országos *könyvtár* mellé alkalmaztatik. Hisz őt megöli a tudomány, — adjatok neki zongorát, phisharmonikát vagy bármi egyéb hangszert, mivel csak ezek mellett otthonos ő, de nem a könyvek és kéziratok között. Egyébként igaz, kinevezése még a régi táblabírói korban történt, midőn még a «fac me talem, talis ero»-féle elv dívott . . .

Könyvtárnok úrtól megválva, szemeim először is a már rendezett incunabulákra estek; elővettem Turóczy képes krónikájának

első kiadását. A pergamenre nyomott góth betűk, a durva, de nagy szorgalmat tanusító rajzok valóságos elragadtatásba hoztak, s képzeletem önkéntelenül Mátyás dicső korán merengett... Volt tulajdonosának, vadasi Jankovich Miklósnak sajátkezűleg tett feljegyzése szerint, e könyvnek ára 240 drb arany volt.

Kézembe akadt végre, nem ugyan az incunabulák között, «Horvát István mindennapja,» s a komoly tudós jegyzetei között min akadtak meg szemeim? kitaláljátok-e? dehogyan találjátok, tehát elmondom, halljátok: «Beszéltem Trézsimmel, s nemcsak beszéltem, hanem őt csókjaimmal árasztottam el».

Este a «Magyar-Gazda» szerkesztőjével, Török Jánossal beszélgettem és terveztük a város szépítését és nagyítását, különösen érdekes Török nézete az *országház* építtetéséről.

Ő szeretné ezt a már őseinktől gyűlésezési helynek kiszemelt Rákosmezéjére építtetni, ha ez megtörténnék, a Rákoson egy kis Washington-féle város emelkednék, ezen négy utcából álló városban székelnének a ministerek, itt építtetnének alkalmas házak a különféle országok követeinek, s itt volna az ös-zes ministerialis irodák széke. E kis, de idővel talán nagygyá fejlődő város a Dunából erre vezető csatorna folyóná körül, mi nemcsak a város díszét, de biztonságát is emelné, a mennyiben akadályoztatva lenne a Duna kiöntése.

E terv szép és óhajtható is, de kivitele a mostani körülmények között csak tervezet maradhat.

Junius 30. Mily változás a magyar ég alatt!

Véletlenül a nagy német városba Budára vetődvén, örömmel szemléltem, hogy az őrházak előtti faköpenyek és korlátok a régi sárgafekete szín helyett nemzeti színre festettek. Egyáltalában a sárgafekete színekre rossz napok járnak március óta, és a kétféle sasokra is irtóvadászat tartatik, még pedig oly sikerrel, hogy csak imitt-amott lát az ember némely bolt felett félelmesen tekintgetni e fajta állatot, és ez is tudja, hogy néhány napra terjedő életét a véletlennek köszönheti.

A mily boszúsággal járdaltam a sárgafekete színek fénykorában Buda falai között, ép oly örömmel és megelégedéssel sétálok most, legalább e kis változásból sejtheti az ember, hogy ős Buda is Magyarország határában van.

Csekélység ez, nem tagadom, de mégis van jó hatása, mert a nemzeti színek képesek az ifjú nemzedékben a honfi érzetet felkölteni, és a haza lételét megismertetni.

Julius 1. Az unalom kezd kínossá lenni. Adjatok munkát bármennyit, adjatok annyit, hogy verejtek gyöngyözzék le homlokomról s én nem fogom magamat oly nyomorúságosan érezni, mint egy órai semmittevésben!

Az unatkozott terhére van önmagának, terhére van környezetének.

Egész életemben az elfoglaltatás után vágyódtam, s íme már egy hete, hogy a nélkül vagyok. Istenemre, megöl a tétlenség. S különös, bármihez fogok, semmi sem megy, ha előveszek valamely komolyabb tartalmú könyvet, kevés lapozás után kénytelenítetem azt letenni, — hozzá fogok az íráshoz, néhány sor után abba kell hagynom. Állapotom magyarázhatlan előttem, ily helyzetben és hangulatban még soha sem valék.

Mily irigylendő a napszámos sorsa, ki nappalát munka között töltvén el, este kimerülve dől kemény ágyára, és a nappali fáradalmak meghozzák neki az éjjeli nyugalmat; nem így én, ki az egész napot tétlenségben töltöm el.

Miért nem teremtett a sors kézimunkássá, vagy ha e kedvezményt elvoná tőlem, miért nem áldott meg észszel, hogy unalmamat eszméim írásával ölhetném el, vagy miért nem engedé apám, hogy a honvédek közé sorakozzam, így legalább némi részben leróhattam volna hazám iránti tartozásomat, s nem lennék most kénytelen az életől unalom ellen panaszkodni.

Kárhoztasson a sors bármire inkább, csak unalomra ne, mert ez rettenetes.

Ha ezen állapot még tovább is így tart, megőrülök, ámde igyekezni fogok bálhelyzetemet jobbra változtatni, mert biz én nekem semmi kedvem sincs a megőrüléshez, hagyjuk ezt másoknak.

Julius 3. Majd egy éve lesz, hogy a magyar akadémia Keszthelyre küldött az ottani grófi könyvtárban lévő Welikei-féle 1522-iki zsoldáros könyv leírására, és e rövid idő alatt mily óriási változáson ment át hazánk, s mennyin szegény magam is.

Keszthely! mily nevezetes pont levél életemben. E kurta év alatt alig volt nap, hogy az ott töltött mézes hetek emlékeivel ne foglalkoztam volna.

Nem a női körökben töltött vig órák, nem a meghatólag szép tájak, nem tisztalelkű őszinte magyar lakosai működtek oda, hogy Keszthelyre örökké édesen emlékezzem vissza, — bárba az igazat megvallva, ezek is tényezői valának a szép visszaemlékezés megalapításában; mindazáltal fő oka az volt, hogy megbízatásom következtében olynemű foglalkozásom volt, mi szellemileg és anyagiilag éleményt nyújtott.

S ezt nem találhatnád fel itt helyben? dehogy nem, csak adjatok munkát annyit, mennyit az emberi véges erő megbírhat.

Julius 7. Valahára tehát megszűntek a hosszas jeremiadok, és a vénasszonyos panaszok, mik saját magamnak is unalmasokká váltak.

Kaptam munkát olyat, mely a türelmet és szorgalmat próbaköre teszi. Pászthori Zsigmond országgyűlési gyorsíró 30 frt havibér mellett magához fogadott. Már tegnap járomba adtam a nyakamat, s húztam az igát délutáni 3 órától fogva esteli $\frac{1}{2}$ 10-ig. S ez óta vidámabb, életemmel elégedettebb vagyok . . .

Julius 11. Ülés az alsó házban. Kossuth a tegnapi ülésben bejelenté, hogy a haza bonyolult viszonyainak megoldására vonatkozó indítványát fogja a ház asztalára letenni.

Kossuth tehát holnap szólani fog.

E hír villámként repülte át a várost, s így nem csudálhatni, hogy egy órával az ülés előtt a karzatok zsufolásig megteltek; én, foglalkozásom következtében oly szerencsés helyzetbe jutottam, miszerint a tanácskozási teremben foglalhattam helyet, s a karzati kellemetlenségektől és szorongattatásoktól megmenekültem.

A gyűlést megnyitja az egy napos, erélyes és parlamentáris elnök, ifj. Pázmány Dénes.

Síri csend borítá el a termet, mindenkiuek figyelme a szószekre irányult, s lassan, bágyadtan, a roppant elfoglaltatás következtében kimerülve halad előre Kossuth, kit az első, «Uraim!» megszólalásra, kitörő éljen-vihar fogadott.

Bágyadtsága dacára is, férfias, erőteljes hangon adja elő a honvészteljes állapotát. Lángszavakkal sorolja elő külföldi viszonyainkat, és ezek megtörténte után azon kérdést intézi a képviselőkhöz: akarják-e megmenteni a hazát?!

Mily dicső látvány.

Az átszellemült szónok eme kérdésére, akarják-e a képviselők a hon megmentésére szolgáló, egyedüli eszközt: 40 millió frt rendkívüli adót és 200,000 katonának megajánlását elfogadni? a képviselők, mintha mindannyi varázsütéssel villanyoztatott volna át, egyszerre ugrott fel székeiből, — ülve nem maradt egy sem, — kezeiket égre emelék, mintegy erősítésül annak, hogy a haza javáért bármi áldozatra is készek, és szándékukat, a termeket megrázkódtató: «Akarjuk, akarjuk» szóval erősíték.

Hasonló jelenetnek tanuja soha többé nem leszek, keblem elmerengett ismét a multak emlékein, és láttam a magyar komoly urakat, minő lelkesedéssel kiálták el a «vitam et sanguinem» szavakat 1741-ben Pozsonyban, midőn Mária Terézia könnyezve kérte segélyöket.

E szavakat a történelmi írók készek lettek volna arany betűkkel írni a historia lapjaira, mi volt pedig az a mai dicső jelenethez képest.

De nem folytatom, vagyis nem akarom e jelenet nagyszerűségét gyenge tollammal eltorzítani, ehhez avatottabb toll igényeltetik. Különben is a mai nap emléke, cifra szavak nélkül is örökké élni fog bennem.

EGY HONVÉD ÉLMÉNYEI.

(Visszaemlékezések.)

III.

Rájsovics főhadnagy tapasztalva azt, hogy én már eléggé képzett honvéd és altiszt vagyok, néha egészen reám bízta a toborzás vezetését, én pedig hol a toborzási helyiségben, hol az utcákon, zeneszó mellett biztatám a rövid szűrös, gubás legényeket, hogy csapjanak fel honvédek, és talán öt nap alatt Gyulán 116 legény volt összetoborzva, a többi harmadfél százhoz.

A közelebb eső vidékről is megérkezett egy csapat újonc; kocsikra ültettük azokat is és mentünk N.-Várad felé. *Rájsovics* azt mondá nekem, hogy nincs kedve ezekkel a csajva csapatokkal együtt utazni, hát vezessem én a transportot; ő majd holnap reggel indul jó lovakon és így a pihenési helyül kitűzött Sarkadon fog minket utolérni, csak igyekezzem az embereket rendben tartani és legyen reá gondom, hogy Sarkadon jó szállással várjam.

Mielőtt az embereket a kocsikra elhelyeztem volna, kiválaszték vagy tizenhat értelmesebb embert, és megbíztam őket, hogy igyekezzenek rendet tartani; mondhatom sok bajom volt ezekkel a felpálinkázott, fegyelmet ismerni nem akaró újonccokkal; no de végre is elindultunk és haladtunk Sarkad felé. Eleinte minden útszéli kocsmá előtt megállott a hosszú kocsisor, de mert a kocsmák is ritkábban kerültek útunkba, egy hetvenkedő tót legényt meg a puskám agyával úgy mellbe vágtam, hogy hanyatt esett. Az egész csapatnál csak nekem volt fegyverem, és golyóra töltött szuronyos puskám nagyban elősegíté a respectust.

Sarkadra érve, a legénység nagy részét, a kocsmá és tágas mellékhelyiségében helyeztem el, a többit pedig a legközelebb eső házakhoz. Jutott biz ott némely házba hat-nyolc ember is, de hát ezek nagyrésze a mint a meleg szobába ért, a pálinkamámortól rögtön elaludt, a többinek meg a vászon tarisznijában volt elég hazulról hozott ennivalója és így a lakosságnak ez az egy éjjeli szállásadás nem igen lehetett terhére.

Midőn a legénység a házakban el volt helyezve, én is a kocsmába mentem, s megelégedésemre szolgált, hogy a kocsmá helyiségében elhelyezett újoncok, a földön végignyúlva, alig néhány ember kivételével alusznak. Lefoglaltam tehát a főhadnagy részére a legtisztább szobát, a kocsmárost megijesztettem, hogy senkinek bort, pálinkát ne merjen adni, magamnak a főhadnagy szobájával szomszédos szobát tartva fenn, egy pár értelmesebb embert is abba a szobába rendelve, nyugodtan vártam a főhadnagy megérkezését.

Alig pihentem egy jó félóra hosszát, midőn egy főtiszt, talán ez is főhadnagy volt, vagy harminc kocsi újonccal megérkezett. Persze ez is a korcsmát akarta újoncaival megtölteni, én azonban figyelmeztettem, hogy már az egész épület mellékhelyiségeivel tömve van, tehát tessék a helységben lakásokat szerezni. No jól van, hát majd elhelyezem az embereket, de magam visszajövök. Az is bajos lesz, mondtam neki, mert az egyetlen tisztességesebb szobát *Rájszovics* főhadnagy úrnak foglaltam le. A tiszt reám nézett, és csaknem felszattanó hangon kérde: kicsoda maga, hogy egy feljebbvalójával mer feleselni? Jelentem alásan, én *Rájszovics* főhadnagy úr megbízottja vagyok, és a Gyulán meg a vidékén toborzott legénység transport-vezetője; nem a magam fejéből beszélek, hanem *Rájszovics* főhadnagytól kapott parancs szerint. A tiszt megjuhászodott, s azon szavakkal távozott, hogy jól van hát, ő megy az előljáráshoz a legénységnek lakást kérni, de ő maga visszajön, én meg beszéljek *Rájszovics*sal, ha megérkeznék előbb, hogy ossza meg vele a szobáját, ketten majd kellemesebben töltik el az estét. Ertem, úgy lesz, válaszolám. A tiszt távozott, a sok kocsi újonc utána; nekem kisebb gondom is nagyobb volt, hogysem szállítmánya elhelyezésével törődjem.

Beesteledett, mikor *Rájszovics* megérkezett. Én elébe mentem, segitettem podgyászát leszedni, egypár józan legénnyel a szobájába vittem, és vele együtt mentem a szobába. *Rájszovics*nak jól esett gondoskodásom és meg is köszönte, s hogy elhelyezkedett, elmondám neki, miként intézkedtem a legénységről. Ekkor lépett be a legényeit elszállásolt másik tiszt, és a mint kezét fogtak egymással, hát ugyancsak panaszkodott reám, hogy nem engedtem az általam lefoglalt szobát elfoglalnia. *Rájszovics* jót nevetett, megdicsért, azután a két tiszt megegyezett a közös szobán, engem pedig megbíztak, hogy gondoskodjam a részökre vacsoráról, és egy ügyes legényről, a ki őket kiszolgálja. Mind két kívánságukat teljesítve, én is készséggel igyekeztem rendeleteiket végezni.

Vacsoránál elkezdé *Rájszovics*, hogy ő mennyire megszeretett engem, azután kezdett ijesztgetni, hogy mennyi sok teendője van egy altisztnek, míg ellenben egy tiszt szolgálya mily könnyen él, a rendes lénungján kívül még a tisztje is szép pénzt ad neki havonkint, hát nem volna-e kedvem tiszt szolgájává lennem?

Ez a szemtelen elbizakodott felhívás úgy felháborított, hogy csaknem kitértem; de meggondolva magam, keményen a szemem közé néztem, s körülbelül olyan formán válaszoltam, hogy midőn én a főhadnagy úrnak igyekeztem a lehető kényelmét keresni, ezt azért tettem, mert minden műveltebb család gyermeke kiskorától fogva úgy neveltetik, hogy mások irányában udvarias legyen. Én már több csatában mentem szemközt a halálnak, s bizonyára nem azért hagytam el a vagyonos szülői házat, hogy bárkinek is privátdinere legyek, még ha maga a honvédelmi miniszter hívna is annak.

Salutáltam és elhagytam a szobát. S a hogy az ajtót behúztam magam után, hallottam a másik tiszt szavait: bajtárs, ezt a fiatal embert te most nagyon megsértetted. Meglásd, ha ez az altiszt hadnagy lesz, meggyűlik vele a bajod; de már hogy is juthatott eszedbe, egy az első önkéntes honvéd zászlóaljban, a rácokkal fél-évig több csatában részt vett altisztet, s úgy látszik jó családból való gyereket privadinerséggel megkinálni? *Rájsovics* felelt e szavakra valamit, de oly halk hangon, hogy nem vehettem ki.

Mivel pedig Sarkadon egy napi pihenésünk volt, felhasználtam az időt, a vezetésre bízott embereket sorba állítva, katonásan állani, a féljobb, félbal vezényszó után mozdulni, és lehetőleg egy ütemben lépni tanítgattam. Ez a pár órai gyakorlat nem sokat ért ugyan, de mégis csak ért valamit. Valami kevés ragadt embereimre, sőt mert a másik tiszt felügyelete alatt tegnap érkezett emberek közül csupa kíváncsiságból sokan nézték ezt a kis gyakorlatot, én meg biztattam azokat, hogy álljanak sorba és tanuljanak, majd hasznát veszik. Hát csaknem mind sorba álltak, én meg nem resteltem a tanítgatást, még a következő napon is, úgy hogy a Sarkadon összpontosult újonc vadász, mintegy háromszáz ember, tisztességesen sorba tudott állani. a jobbra nézz! balra nézz! féljobb! fél bal! igazodj! vezényszavakra egy-kettő kivételével, tűrhetőleg mozdult.

A pihenési két nap eltelt, az emberek Várad felé szállításakor szükséges számú kocsik ki lettek teremtve, a nekem kiadott parancs szerint, nem vártam *Rájsovics* uram újabb rendelkezését, hanem kocsira ültem és haladtunk Várad felé. Jókor Szalontára értünk, és a következő nap N.-Váradhoz pár óra járásnyira eső helységbe. Nevére nem emlékezem, csak az jut eszembe, hogy míg ide értünk, egy újabb csapat vadász újonc, talán hetven ember az útban csatlakozott hozzánk, és így a majd ötfélszáz emberre szaporodott csapatot ugyancsak nagy bajjal járt a kis helységben fedél alá juttatni.

A következő nap jókor felzavartam a legénységet, kérdezősködtem, hogy *Rájsovics* főhadnagy urat nem látta-e valaki hogy megérkezett volna, de senki sem tudott róla, mivel N.-Várad közel volt, részint *Rájsovics* megérkezését bevárhatni, részint a szállítmálynak elegendő kocsik összeszedhetésére a helység előjáróinak időt engedni, sorakoztatam a legénységet és tanítgattam. Kilenc óra tájban a kocsik együtt voltak, fél óra alatt az emberek kocsikon, és így indultunk Nagy-Váradra, és mert az embereimet elszoktattam attól, hogy minden útszéli korcsma előtt megálljanak, hát még dél-előtt beérkezénk Váradra. A leszállítás gyorsan ment, embereim sorakoztak, s egy városi szolgát megfogtam, hogy vezessen a vadászrezdes lakásához. Csakhamar oda is értünk, egy terjedelmes emeletes házhoz; a ház kapujában egy vadász századost találtam és kértem, hogy jelentse *Ormai* ezredes úrnak, hogy a Gyula és vidékén toborzott

legénység megérkezett. A százados utasított, hogy vezessem az újoncokat a ház udvarába, és várjam ott, míg ő az ezredestől visszajön. Ugyis történt. A széles épület hosszú kapuja alatt, és folytatólag a tágas udvarban, négy sorban sorakoztatám a legénységet, és mert a nehéz szűr, guba-féle felső ruhákat a kocsiokon hagytam, hát eléggé jól nézett ki a csapat. Ugyancsak a lelkökre kötém, hogy katonásan álljanak és a vezényszavakra nagyon vigyázzanak. Magam a sorok elején állottam, úgy hogy az emeletből a kapu alá vezető lépcsőzetre jól láthassak. Úgy délután egy óra lehetett, midőn *Ormai* ezredesi egyenruhában, karján egy deli természetű ritka szépségű szőke nővel, utána egy falka főtisztval jöttek le a lépcsőn. Vigyázz! igazodj! jobbra nézz! kiáltám csapatomnak, midőn *Ormai* az utolsó lépcsőről a kapu talajára lelépett. Pár percet vártam, míg az *Ormai* után jött főtisztek is leértek a lépcsőn, és fegyveremmel tisztelgési módorban léptem *Ormai* elébe, s jelentém neki, hogy a vezetésemre bizott újoncokkal megérkeztem, összesen 465 emberrel. Jól van, válaszolt *Ormai*; de hát *Rájszovics* hol van; hiszen ő neki kellett ezt a szállítmányt ide vezetni és nekem bemutatni? kérde *Ormai* haragosan és német szavakkal, a mely szavakat megértettem ugyan, de helyes szófűzéssel nem tudtam németül válaszolni, és így ismét magyarul feleltem: Jelentem alásan, méltóságos ezredes úr, *Rájszovics* főhadnagy úrtól azt a parancsot kaptam tegnap, hogy én igyekezzem a legénységgel Nagy-Váradra, ezredes úr lakásához; ő már engem itt fog várni, mert jó fogaton utazand. Az én magyar jelentésemet egy jól megtermett, negyvenöt éves forma, de erősen zsidó jellegű arcú százados, *Rozsvári*, tolmácsolta *Ormainak*, mert az nem értett magyarul, s midőn *Rozsvári* elmondá németül *Ormainak* feleletemet, ez lángoló szemekkel, haragos felcsattanó hangon szólt a körülötte álló főtisztekhez fordulva: Ugyan úgy! hát már *Rájszovics* főhadnagynak avandzsiroztatta magát: Na wart Carnalie, ich werde dir schon zwei Litzen geben! (no várj csak huncfut, majd adok én neked két arany csikot.) Ismét felém fordult, és mérgesen ripakodott reám, hogy mivel én honvéd altiszti ruhában vagyok, hát mit keresek a vadászok között? Én pedig kivontam atillám belső zsebéből a honvédelmi minister igazolványát és átnyújtám azt neki: ott látta a honvédelmi minister aláírását, *Rozsvári* pedig megmagyarázta a szövegét.

No már így jól van, — szólt *Ormai* sokkal szelidebb hangon — hát maradjon a vadászoknál. Most pedig menjünk, szólt a többiekhez fordulva, s a szép delnőt *Rozsvári* karjára adva, az egész tisztesapat végig mustrálta az első sort, és mikor a felállított csapat végéhez értek, én harsány hangon vezényeltem: Első sor három lépést előre, indulj! *Ormai* «brávót» kiáltott, és mikor visszaérkezett az első sor háta mögött hozzám, kérdezte tőlem, hogy mikor és ki tanítá be ezen mozdulatokra az embereket? Mikor pihenő napunk volt, akkor tanítgatám én őket, — felelém tiszteletteljes hangon, — hogy ha

N.-Váradra beérünk, ne úgy jöjjünk méltóságos ezredes úr elébe, mint egy csapat barom. No jól van, látom, már maga tud valamit, kinevezem fővadásznak, vezesse a legénységet a püspöki residentiába, ott majd a vezénylő százados intézkedik elhelyezéséről, élelmezéséről; ön pedig, ha el lesz helyezve a csapat, hát bejöhet a városba ebédelni, és öt óra tájban jöjjön hozzám, hogy a vadász egyenruhájához az utalványt az irodából kikérhesse. Itt van öt forint, hogy pénze is legyen. A szép szőke delnő *Rozsvári* karján türelmetlenkedett s németül mondá *Ormainak*: Ugyan kedves Norbert, menjünk már, mert a lábaim is megfáztak. *Ormai* biccentett nekem a fejével, én katonásan köszöntem, s a tisztikar kicsörtetett a kapu alól, én meg legényeimmel a residentiába mentem.

A püspöki palotában, a napos lehvta az emeletről a parancsnokló tisztet, ez még egy pár főtisztel lejtött és négy nagy szobában helyezte el a legénységet. Más több szoba is be volt az előbb toborzottakkal népesítve, több vadász egyenruhába öltözött altiszttel is megismerkedtem. De mert ez az elhelyezés, ismerkedés, tájékozás jó pár órahosszat vett igénybe, ugyancsak megéheztem, mikor ebédelhetni egy pár altiszt társaságában a város felé ballagtam. Útközben *Ormai* lovagolt a residentia felé, és hogy meglátott, magához intett, s utasított, hogy ha megebédeltem, siessen a vadászok felszerelési helyiségébe és kérjem ki ott az egyenruhámat, s egyúttal sürgessem a ruhakiállításra vállalkozót, hogy az általam Váradra vezetett legénységnek mielőbb készen legyen az egyenruhájuk. Ön pedig, ha felöltözött, jelentkezék az ezred irodájában. Én még azt kérdeztem *Ormaiktól*, hogy a fővadászi három csikot felvarrathatom-e az átilámra? Ej, csattant fel *Ormai*, maga ne mondurt kérjen magának, hanem uniformist: kinevezem hadnagynak. Ezek a szavak úgy megleptek, hogy akadozva köszöntem meg a nagy kegyet. No jól van, jól — válaszolt *Ormai* — csak menjen, végezze dolgait, öltözzék fel, étkezzék és kérjen magának a városházánál tisztii lakást, s kezével intve a residentia felé vágatott.

A városba érve, erősen zúgolódó gyomromat elégitém ki, és szivart vásárolni egy üzletbe lépve, a nálam vagy négy évvel idősebb *Bakos Gidával*, nagy-kőrösi tekintélyes ügyvéd, talán a jogi pályára készülő fiával találkozom, még pedig mint első honvédvadász ezredbeli alvadászszal. Persze örvendeztünk egymásnak, Gida protectori hangon beszélt velem, és csak akkor nézett nagyot, mikor elmondám neki, hogy ezelőtt egy órával nevezett ki *Ormai* hadnagynak. Én pedig mosolyogva kértem, hogy mivel már ő három hete van Váradon, így jobban tudhatja nálam a járást, legyen segítségemre, először a tisztii felszerelésre utalványozott pénzhez, egy tisztii szolgálóhoz, tisztii szobához, és végre a tisztii ruhához jutnom. Gida szívesen segített, míg én az ezred pénztárában jártam, addig ő lakásomról és szolgálómról gondoskodott. Elmentünk a felszerelési raktárba,

s itt egy magas zsidó volt a vállalkozó, *Grünbaum* nevű, a kivel az ötvenes években Pesten a hatvani utcában egy nagy férfiruha üzletben találkozám.

Felöltöztetett egészen, kardot s aranyos bojtott egy másik üzletben vettem, mérég drágán, mert az olyan kardoknak, a melyeket 1847-ben 10–12 forinton örült a kereskedő, ha valakinek a nyakába sózhatott, 1848–49-ben 25 firt volt az ára. Vásároltam még egy kis bőrdödöt is, más egyéb kellékekkel együtt, és jól beesteledett, mikor a részemre kijelölt tisztí szobába jutottam.

Ez a szoba pedig Biharmegye köztisztjeletben részesült *Szlávy* József, Nagy-Várad főorvosának a házában volt.

Tisztí szolgám már várt reám, és egy középtágas, elég csinos szobácskába vezetett. En illendőnek tartva házi gazdánknak magamat bemutatni, lehetőleg kicsinosítva magamat, általmentem *Szlávyékhoz*. A kölcsönös bemutatás csakhamar megtörtént. Az öreg *Szlávy* egy kényes mes zsélyében ült, a neje, egy szép, művelt, nyájas modorú, férjénél legalább harminc évvel fiatalabbnak látszó delnő pedig a pamlagon; a szobában volt még egy fiatal pap és egy eleven, hat éves forma kis fiú. Ő nagyságaik barátságosan fogadtak, a tiszteletkre felkötött kardomat letétették velem, leültettek és kérdezősködtek, s mikor családi viszonyaimról is több kérdést intéztek, elmondám a többek közt, hogy anyám annak a Vonsa *Böszörményi* Pálnak a leánya, a ki a század első tizedében több éven keresztül Debrecen város főbírája volt.

Az öreg *Szlávy* kegyeletes hangon monda, hogy: ismertem, derék, becsületes, tanult és jó szívé ember volt, hozzám őszintén vonzódott, s erősen is közreműködött azon, hogy megyei főorvosnak választattam meg, és nemcsak én, de mások is sokan sajnáltuk, mikor elgyengült egészsége miatt a főbírágról lemondott és családjával együtt, a felesége tiszta-várkonyi birtokára költözött.

Szívélyes beszélgetésben telt el az idő. Úgy hét óra felé egy már meglelt korú úri ember jött, hogy az öreg urat mulattassák. Úgy látszott, az öreg *Szlávy* whistezni szeretett, mert hogy negyedik kártyapajtás nem volt, *Szlávyiné* ő nagysága segíté ki a társaságot; én tőlem is kérdé az úrnő, tudok-e whistezni, és mert Várkonyon az idősebb urak csak is ezt az egy kártyajátékot játszották, hát nekem is volt ahoz egy kis fogalmam; azt felelém hát, hogy értek ugyan egy kicsit a whistezéshez, de csak nagyon kicsit, és így nagy pénzben már csak azért sem mernék bele fogni, nebov az én tudatlanságom miatt, a velem lévő is sokat veszítsen. No nem oly nagyban játszunk, szólt az úrnő, akkor én sem játszánám; a legroszabb kártyajárással is ritkaság, hogy köztünk egész este négy-öt forint különbség is legyen: itt a kártyám, kísértse meg a játékot, mert már én a háziasszony teendőit végezni kimegyek az ebédlőbe.

Játszottam hát, még pedig nagy szerencsével, mert gyöngé

játékom mellett is, majd két forintot nyertem vacsoráig. Az inas jelenté, hogy az asztalon van a vacsora s átmentünk az ebédlőbe; de alig ültem az asztalnál pár percig, egymás után kétszer is megszédültem egy-egy pillanatra. Szerencsémre a ház úrnője reám pillantva meglátta sáppadt, dült arcomat, s kérdezé, hogy talán roszul vagyok, már kétszer is megszédültem, felelém és bocsánatért is esedezem, hogy a szobámba távozhassam. No csak menjen édes öcsém, szólt az öreg úr, de a mint a székről felállva távozni akartam, megtántorodtam. A kispap hozzám ugrott és *Szlávyné*, mert tántorogva mentem; ő nagysága úgy nyilatkozott, hogy ne a részemre kimutatott szobába, hanem a kispapnak mindjárt az ebédlőből nyíló szobájába menjünk, s oly kegyes volt, hogy míg a szomszéd szobában lévő kanapéra le nem ültem, mindig gyámolított és csak azután hagyott el engem, a kispap gondozására bízva. Tiszti szolgámat is behívták s csak mikor a lefekvésben is segített a kispap, ment vissza az ebédlőbe. Én rajtam meg egész erejével tört ki a láz.

Több napig feküdtem, a mult napokban végig szenvedett fárasztó gyaloglások, a csikorgó hideg, a toborzás, az újoncokkal való bajoskodások, végre is kimeríték az erőmet. Hogy hányadik napon hagyott el az önkívületet okozta láz, már az nem jut eszembe, csakis annyira emlékezem, hogy mikor a láz csillapultával egy délelőtt felnyitám szemeimet, az ágy végéhez támaszkodva a kispap állott, az ágy előtt egy zsölyében az öreg *Szlávy*, a fejemnél meg *Szlávyné* ült, kezével a homlokomat simítva. Ez a jelenet úgy hatott a szívemre, hogy sírva fakadtam, és zokogás közt kiálték fel: Istenem, hát nagysádtok itt örködnek felettem! megragadtam *Szlávyné* kezét, és hálás csókjaimmal árasztottam el azt.

No, no, édes fiam, szólalt meg az öreg úr, csak ne izgassa fel magát, még ön nagyon gyenge; csak ártana a felizgatás. Közel hajolt hozzám, hogy ütöremet megtapogassa, s azután, hogy látta lecsillapulásoamat, kérdezé, hogy hát a lábikráimat mi lelte, hiszen úgy néznek ki, mintha megvolnának nyúzva. Én elmondám a Gyula alatt történt esetemet, elmondám, hogy a gyulai orvos jószívűleg igyekezett engem gyógyítgatni, de hogy egy kicsit jobban lettem, a toborzási zaj a füleimbe jutott, és így nem nyughattam, s bár az orvos többször is tanácslá, hogy pihenjek még néhány napot, ámde nehogy a toborzást Gyuláról más helyre tegyék, hát igyekeztem a vadászokhoz beállani, és mert azután nagyon sok teendővel lettem megbízva, bár igen fájtak a lábaim, de nem akartam, hogy hanyagságom miatt megrovassam magamat. Az öreg úr gyógyszerert rendelt a lábaimra, s oly szeretetteljesen gyógyított, mintha talán a fia lettem volna, angyallelkű szép neje pedig oly gyöngéd gondozásban részesített, hogy midőn e sorokat írva eszembe jut *Szlávylék* irányomban tanúsított, kegyes bánásmódjuk, szívem mélyéből áldom emléküket.

Hogy az ágyat elhagyhattam, pár napig botra támaszkodva

szoktattam lábaimat a járkáláshoz, kimerült erőmet az ifjú és erős alkotású test működése visszaadta, s mihelyt a jó öreg úr megengedte, hogy most már kimehetek, csak meg ne hűtsem magam és túlságosan ki ne fáradjak, egyenruhába öltözve, először is a püsi pöki residentiahoz, még pedig bérkocsiba ülve kocsiztam.

Itt nagy változás várt rám, mert a legénységet molnárszín zöld egyenruhában találtam; voltak már kinevezett altisztjei s a századokhoz beosztott főtisztek. Két századból állt egy osztály (divisio) és a mi divisiónk századosa *Onakten* Vilmos, skót eredetű, őszbecsavarodott időses úri ember volt, *Gulácsi* Imre főhadnagyom, *Bodnár* Sándor debreceni fiú hadnagy pajtásom volt. Az osztály harsonását, ha jól emlékezem, *Havelkának* hívták. Ugyancsak az én századomban volt *Herglooz* Antal, nálam valamivel idősebb, nyulánk fiú, alvadász vagy őrvezető, biztosan nem emlékezem, valamint a többi főtisztek neveit is legnagyobb részben elfeledtem. A legénységet végig nézve, felmentem *Onaktenhez* jelenteni, hogy felgyógyultam, és átvehetem a szolgálatot. *Onakten* barátságosan fogadott s velem kezét szorítva mondá: «Grüss Sie Gott, Kamerad!» Leültetett és kért, hogy ha csak egy kissé is értek németül, hát úgy beszéljünk, mert ő még a vezényszavakat is csak nagy nehezen bírja kimondani magyarul. Kívánságára, csekély német tudományomat összeszedve társalogtunk. Ő elmondá, mik lesznek a teendőim, s azután kérdé tőlem, hogy voltam-e már az ezredesnél, a hadnagyi kineveztetésemért megköszönni, mely kérdésre elmondám neki kineveztetésem történetét, hozzá téve, hogy mikor *Ormai* lóhátról kinevezett, hát akkor meg is köszöntem azt neki. Jaj kedves bajtárs, az nem elég; a katona-regula úgy hozza magával, hogy teljes díszben kell az ezredes lakására menni és ott megköszönni, s egyúttal bejelenteni, hogy betegségéből felgyógyulva átveszi a szolgálatot.

Megköszönve az öreg százados barátságos tanítását, le akartam menni a századomhoz, de ő marasztott, hogy a többi tisztek is mindjárt hozzá jönnek, s akkor együtt bemehetünk a városba ebédelni, azután meg a szobájában összegyűlendő többi főtisztekkel is egyszerre megismerhetedtem. Úgy is történt, s mielőtt indultunk volna a városba, én kimentém magamat tisztársaim előtt, hogy mivel én még üdülő félben vagyok, az orvos is úgy rendelte, hogy óvakodjam a vendégloői nehezebb étkektől, a meghűlés és kifáradástól, tehát nagy sajnálatomra nem élvezhetem még pár napig társaságukat. Helyeselték mentségemet s együtt mentünk le a lépcsőkön, sőt *Bodnár* tisztársam karját nyújtva nekem, még s-gített is a lépcsőkön lejutnom. A kapu alól kiérve, köszöntve a bajtársakat, a reám várakozó bérkocsiba visszakocsiztam *Szlávyékhoz*, mert *Szlávyiné* erősen reám parancsolt, hogy ebédelni haza menjek, nehogy a korcsmai nehéz étkek megromtsák gyomromat.

Hazaérve részemre gyengébb ételek voltak készítve, én pedig

oly hálás tisztelettel engedelmeskedtem házi gazdáimnak, mintha szüleim lettek volna. Ebéd után, mikor már gondolám, hogy *Ormai* is haza ment az ebédről, nehogy mulasztási megrovást vonjak magamra, tisztí kinevezésemet megköszönendő, az ezredes úrnál akartam tisztelegni. Elmentem hát a lakására, és hogy a lépcsőn felértem az emeletre, egy hosszú folyosón voltam, hova több szoba ajtaja nyílt. Az egyik ajtó felett *Ormai* nevét olvasám, szerényen kocogtaték azon; semmi hang. Ismét kocogtatva és neszt nem halva, azt hívé, hogy az ezredes lakosztálya előtt lévő előszoba ajtaján kocogtaték. Csendesen benyitom tehát az ajtót és a félig tárt ajtón fejemet bedugva, mintha arcul csaptak volna, oly gyorsan kaptam vissza a fejemet és a lehető vigyázattal húztam be az ajtót, lábújjhegyen szökve le a lépcsőzetten.

No de furcsa jelenetet is láttam abban a záratlan ajtajú szobában. Az ajtónyílással csaknem szemközt egy divánon, a lehető pongyolában hevert a szép szőke hölgy; hosszú arany haja csaknem a padlóig érve folyt le a diván párnájáról, *Ormai* meg szintén erős pongyolában reá borulva csókolta. Én csak azon csudálkozom, hogy az ilyen idylli foglalkozás előtt hogy nem zárták be az ajtót.

Bezzeg szurkoltam, hogy meglátták, ki nyitott ajtót reájuk, és nagyon szerettem volna, ha a hivatalos tisztelegésen már túlestem volna. No de azt nem szabad volt elmulasztanom, és a következő napon már reggeli 9 óraker bejelentettem magamat az ezredesnél.

Ormai négyszem közt fogadott, tisztí kinevezésemért mondott köszönetemet komolyan hallgatta, de látva arcomon zavarómat, felkacagott és kérdé, hogy mit és mennyit láttam tegnap, mikor a szobába bedugtam a fejemet, de igazat mondjak ám. Én hát szemlesütve mondám, hogy láttam a divánról lepatakzó arany haját, és egy pár pici női lábat, egyebet semmit. No jól van, akármit látott, megvárom öntől, hogy a férfiatlan szószátyárságtól óvakodni fog; másszor erősebben kocogtasson, végzé szavait, újra nagy hahótára fakadva. Az ezredes jó kedvétől neki bátorodva, azt feleltem neki mosolyogva, hogy a pásztorórákban beszokták zárni az ajtót. Igaza van, felelt kacagva *Ormai*; én elfeledem is az egész tréfát, de nőm nagyon boszús önre, és erősen megakarja a fejét mosni, és így reám bízta, hogy estére hozzám rendeljem önt theára, hát okvetlen eljőjön, addig pedig törje rajta az eszét, hogy miként mentse ki magát előtte. Fejét hajtva, érté emre adá, hogy távozhatom.

Az ezredes lakát elhagyva, az utcákon sétáltam egy darabig, egy-két vadásztisztel is találkoztam, kérdezősködtem *Ormai* multjáról és családi viszonyairól. Ez az értesülés nagyon furcsán hangzott, és mert a honvédelmi ügyekre, de különösen az ügyek vezetésével megbízott legfőbb emberekre is van némi kis vonatkozása, leírom azt ide, hátha valami történész még hasznát is veheti.

Aufenberg Norbert, galiciái születésű, hitem szerint zsidó eredetű

férfi volt. Nem tudom miféle bűnéért, még Metternich idejében Munkácson lett elzárva talán húsz évre. A forradalom kezdetén az államfogházak ajtai feltörettek, és a politikai foglyokkal sok más bűnökért elítélt rab is kimenekült, és mert 1848—49-ben épen olyan divat volt az osztrák zsarnokság áldozatait felkarolni, mint az ötvenes évek elején, a honvédelmi harcokban résztvett, és *Haynau* zsandárai által üldözött bujdokló honfiakat rejtegetni, segíteni, külföldre szöktetésüket a lehetőleg megkönnyíteni; tehát *Aufenberg* is a nap hősei közt volt. A börtön falai közt arca fehér lett, tüzes fekete szemei, holló fürtei, aristokratikus fehérségű kis kezei, csinos lábai az irányadó körök delnöi közt erős érdekeltséget keltettek, behizelgő modora özvegy *Meszlényiné*t is úgy megnyerte, hogy *Kossuth* Zsuzsanna kieszközlé fivérénel *Aufenberg* Norbertnek, az első honvéd vadász-ezred megalakíthatására az engedélyt és a szükséges pénzt, még pedig azzal az ígérettel, hogyha a vadász-ezred együtt lesz, *Meszlényiné* által *Ormai*vá magyarosított nevű *Aufenberg*, az általa alakított vadász-ezred ezredévé lesz. *Ormai*, a kormány pénzével bőven ellátva, őrnagyi ranggal kezdte meg a vadász-ezred szervezését. Aradon is megfordult, és ott egy kávéházban egy ritka szépségű, deli természetű, szőke kassirővel megismerkedve, a szép hölgynek is megtetszett az érdekes arcú barna férfi, meg az arany-gallér. Az ismeretség csakhamar bizalmasabb viszonyná változott, még pedig annyira, hogy *Ormai* megegyezett a szép hölgygyel, hogy az vele elutazand és mint neje fog vele élni. Ezen tervük kivitelében erősen akadékoskodott a kávéház és a szép szőke hölgy tulajdonosa: *Kornfelder* nevű, negyvenöt éves, özvegyen maradt zsidó, azonban mert a «Gschäft geth vor Allem» a rokon lelkek csakhamar megértették egymást. *Kornfelder* kapott a vadász-ezred toborzási pénztárából egy jelentékeny összeget, vadász-ezredbeli századosi rangot és lett belőle *Rozsvári*; *Ormai* meg megkapta a szép szőke pénztárnoknőt, lett belőle méltóságos asszony. *Rozsvári* meg mint nagybácsi, rendszeren az ezred depojánál maradt. Ez a tréfa Debrecenben is tudva lett és habár a vadász-ezred már együtt volt, de *Ormai*, bár mint sürgette is az ezredessé való kineveztetését, sehogysem bírta azt megkapni, sőt a véletlen úgy hozta magával, hogy mikor már Nagy-Váradról Debrecenbe volt a vadász-ezred áthelyezve, épen szem- és fül-tanuja valék *Ormai* tajtékozó dühösködéseinek, midőn a honvédelmi ministerhez, ezredessé kineveztetéséért beadott kérvényét, azzal a hátrattal kaphatta vissza, hogy: csak várja-várja-várjatok, és így az ötvenes években, Pesten a Komló étcsarnokában működő daltársulat által előadatott hason végzetű tréfás couplet szövegét *Mészáros* Lázár honvédelmi minister találhatta fel.

Még vagy pár hétig maradtunk Váradon, és mikor már a vadász-ezred nagy részben ki volt egészítve, felruházva és fegyverezve, Debrecenbe mentünk. *Kossuth* a városházán lakott, tehát *Ormai* az egész vadász-ezredet a városház előtt állíttatta fel. *Kossuth* lejött hozzánk, végig sétált az ezred előtt, de mert erős hideg volt, hát a mint beszéltek, a vadászokat kimérendő, néhány pere mulva visszament a lakásába, minket pedig az előre kirendelt lakásainkra vezettek.

Debrecenben ismerkedtem meg *Krizsán* vadász századossal, *Pálincás* Rudi főhadnaggyal, *Bójtalvy* századossal, *Lovászi* hadnaggyal, és a kinek legjobban megörültem *Bakos* Miklós vadász orvost is itt találtam. Miklós is vonzódott hozzám, egy szobába szállásoltatánk magunkat, és az egész hadjárat alatt, míg én erősen megsebesülve, Eperjesen nem maradtam, mindig úgy igyekezém, hogy együtt lehessünk, és az ekkor kötött barátságunk csak is szeretett barátomnak, 1884-ben történt halálával szakadt ketté. Főorvosunk a jeles műveltségű, szakképzett, nyájas modorú *Kramolin* Hugó volt.

Január utolján vagy február első napjaiban a honvédelmi ministeriumba rendelték, itt egy törzstiszt *Mészáros* Lázárhoz vezetett, a ki azt kérdezé tőlem, hogy mivel ő úgy van értesülve, hogy én szolnokvidéki vagyok. bírok-e Szolnok vidékén annyi helyismerettel, hogy a metalan hólepte vidéken, Török-Szent-Miklós, Cibakháza, Földvár, Mező-Túrra oda találjak. Én meggondolám magamban, hogy úgy is minden városban más-más, oda való előfogatot fogok kapni, az a fuvaros majd ismerni fogja a szomszédos helységekbe az utat, merészen felelém, hogy talán éjjel sem téveszteném el azon vidéken az utat. Így hát jól van, gondoskodik ön előfogatról, hogy holnap hajnalban, egy alvadász kíséretében *Damjanics*nak kilencvenezer forintot vigyen. A pénz még ma estig az ön lakásán leend, őrizet is lesz mellé rendelve, de már holnap reggeltől kezdve az ön felelősségére lesz bízva, és így az útra fegyvert is vigyenek magukkal.

Távozva a ministertől, századosomnak jelentém megbízatásomat s ő megengedte, hogy a tetszésem szerinti altisztet válaszszam ki útítársul, s rendeljek a lakásomhoz őröket. Aztán — tevő hozzá barátságosan — juhászbundaróit is gondoskodjanak, az útiköltségeit pontosan feljegyezze, aztán ne sajnálja a plajbászt, jól meg kell azt nyomni, nehogy a saját zsebéből reá fizessen. Megköszönve a jó tanácsokat, a századostól elbúcsúzva távoztam, és siettem *Makkosi* alvadásunkat felkeresni. Elmondám neki is az ügyet: ő ment a pénzt őrizni emberekért, én pedig mentem előfogatot kérni.

Másnap jókor kocsin valánk. Két gyertyás ferslagban volt a pénz, még pedig nagy bámulatomra, a ládák tetejei nem hogy le lettek volna szegezve, de még egy hitvány madzaggal sem voltak lekötve, sem lepecsételve. Akkor nem törődtem vele, most azonban

mégis furesának tetszik meggondolnom azt, hogy Cibakháza, Földvár, Várkony a Tisza partján fekszenek, túl a Tiszán pedig alig pár mértföldnyire, a németek táboroztak, én 18, *Makkosi* 19 éves ifjak valánk. Mégis két ilyen fél gyermekre volt bízva, egy pár ember megvagyondhatását örökre biztosítható sok pénz. Bizony szerenese, hogy a mai korban divatos defraudatio még akkor nem volt oly mindennapi esemény, pedig 90 ezer pforint egy pár százezer frankot ért.

Útaztunk hát *Makkosival* és szállítánk a sok pénzt. Estére a hortobágyi csárdába érve, ott is háltunk egy külön szobában, éjfélig *Makkosi*, és éjjél után én virraszték a pénz mellett. A következő nap Kisújszálláson pihentünk és másnap délelőtt értünk Török-Szent-Miklóstra.

Kitudakozva a vezénylő tábornok *Vetter* lakását, az uradalmi épületekhez kocsiztunk, és az épületből ki- s berajzó főtisztoktól úgy értesültem, hogy a tábornok *Kossuthal* értekezik, hát várjak, míg kijönnek. A kocsizás fáradalmi, meg a kemény hidegben nem valami kellemes volt a kapu előtt ácsorogni, *Makkosi* is didergett a kocsin. Szerencsénkre *Lenkey* altábornok vagy ezredes, ment befelé az épületbe, én megkértem, hogy jelentsen be *Vetternek*, mert az útban nagyon átfáztunk, és már jól esne meleg szobába jutnunk. *Lenkey* barátságos úri ember volt és biztatott, hogy rögtön megy a tábornokhoz és értesíti. Még vagy húsz percig fagyoskodtunk az utcán, mikor jöttek ki az uradalmi épületből *Kossuth Vetterrel* és *Lenkeyvel*, utánuk egy csapat pléhgalléros tiszt, ezek közt láttam először *Abancurt* őrnagyot is. *Lenkey* reám mutatva, mondá, hogy ez a vadász hadnagy óhajt a tábornok úrral beszélni. Hozzám léptek hát *Kossuthal* együtt, én pedig elmondám megbízatásomat oda mutatva kocsinkra, hogy azon van a pénz, a melyet *Mészáros* honvédelmi minister úr küldött a tábornok úrnak, *Vetter Kossuthra* nézett, pár szót váltottak, s talán *Kossuth* úgy nyilatkozott, hogy *Vetter* tábornok úrnak ő maga hozott tegnap elegendő mennyiségű pénzt; hanem *Aulichnak*, a ki Túron van hadtestével, nagyobb szüksége van a pénzre, tehát vigyem annak a pénzt, még pedig pár órai pihenés után, még ma induljak. Szavait végezve fejével biccentett s ott hagytak az utcán, nem törődve azzal, hogy elfázt tagjainkat felmelegíteni vagy éhségünket csillapítani, kifaradt lovaink helyett pihentebbeket szerezni miként fogunk. Kocsink mellett ballagva, nagy nehezen egy korcsma udvarán, a nyitott állás alá jutva, én a kocsinál maradtam, míg *Maklecsi* egy darab rosz sajtot, kenyeret és bort kerített, fuvarosunk meg a lovait látta el, mert igazság szerint, másik fuvarossal kellett volna őt felváltani, de mert a Török-Szent-Miklóst elárasztott hadosztály minden felfedezhető kocsit, lovat lefoglalt, tehát szó sem lehetett arról, hogy fuvarosunkat elbocsájthassuk, és így hogy annak is jobb kedve legyen a kényszerűség előtt meghajlani, bőven elláttam élelmi szerekkel, sőt még a lovainak abrakról is gondoskodom.

Délután indultunk Túr felé; de csakhamar oly nagy köd ereszkedett, hogy a lovak fülét is alig láttuk: természetesen eltévedtünk. Vagy három óra hosszat bolyongtunk, mindig sötétebb lett, s már azt hívénk, hogy a szabad ég alatt leszünk kénytelenek a hideg éjt tölteni, hát egyszer kutyaugatás üti meg füleinket. A hol kutya van, ott ember is van! mondánk és indultunk a most nagyon kellemes hangok felé, s alig öt perc alatt egy paraszt tanyához értünk. Itt a kutyák még erősebben esaholtak, mire a nádfedte alacsony házból egy csángó jött hozzánk, ugyancsak megijedve fegyvereinktől. No nem kell megijedni atyafi, — szóltam hozzá, — mi eltévedt utasok vagyunk, Túrra indultunk Szent-Miklósról, de a nagy köd miatt eltévedve most már azt sem tudjuk, hogy hol járunk. Teremtő isten, — kiáltott fel a csángó, — hiszen most legalább egy mért-földdel vannak az urak távolabb Túrtól, mint mikor Szent-Miklós-ról kiindultak, hiszen a dersigati csárda alig van ide félmérföldnyire. No hát úgy szépen vagyunk, — mondtam, — hát aztán tudna-e kend nekünk meg a lovainknak helyet adni reggelig, míg a köd felszakad? Hát hiszen ha muszáj, tessék a házba jönni, a lovakat is beszorítjuk az istállóba, de tudom, hogy sem maguknak, sem a jószáguknak nem lesz jó helye, míg hogy ha a lovaik elbírnak még egy kis félóraig menni, inkább ajánlom, hogy menjenek a Dersigathoz, ott van nagy koresmaépület, külön szoba és nagy istálló; inkább elvezetem oda az urakat. Míg én a csángóval beszéltem, *Makkosi* leszállt a kocsiról, s mikor vissza jött, németül mondá nekem, hogy a csángó szobája egész disznóól, az istálló meg úgy tömve van, hogy oda fuvarosunk lovai nem férnek be. No hát vezessen kend a Dersigáthoz, parancsolám a csángónak. De bizony majd a kocsis mellé ülök, és ha ide adja a gyeplőt, jó fertály óra alatt ott leszünk. Üljön hát ide, szólt fuvarosunk, én meg jó borra valót ígérve a csángónak, felült a fuvarosunk mellé, kivette a kezéből a gyeplőt és ostort, pihent karjaival közibe csapkodott fáradt lovainknak és csakhamar a dersigati nagy csárdánál voltunk. A csárda épülettel szemközt volt a falakra épített zszindelytetejű nagy állás, a kapui tárva, és a kapuból erős világosság sugárzott ki. A lovainkat hajtó csángó az állás kapuja előtt mintegy tizenkét lépésre állott meg. Mi betekintve az állás belsejébe, egy jó nagy tűz körül több magas, fehér köpenyes lovas katonát pillantánk meg sűtkérezni, kiket első pillanatra német vasasoknak hittem, s *Makkosival* együtt megszeppentünk, hogy a csángó, akár tudatlanságból, akár árulásáért jutalmat reménylve, a német kezébe hozott minket. Felugrottam hát ülésemről, hogy a csángó kezéből az ostort, gyeplőt kiragadva, lovainkat a világosságból tovább hajtsam; de a következő pillanatban több katona vette körül kocsinkat s egy altiszt reánk kiáltá: megállj! ki vagy? Oh be nagy kő esett le a szívemről, magyar szót hallva, a hozzánk jött altisztnak megmondtam, hogy mi vagyok, és

kérdem, hogy hát ők mit keresnek itt. Olyan forma értesítést adott, hogy a napokban csatára készülnek, tehát ők itt az előőrsön vannak; a főtiszt urak a koresma legjobb szobájában vannak elhelyezkedve. No hát menjen a főtiszt urakhoz, — parancsolám neki, — és hívja ki a parancsnokot. Az altiszt ment a csárdaépületbe, én meg rájok kiálték a kocsinkat körülfogott huszárokra, hogy táguljanak lovaink e'ól. Behajtaték a koresma udvarába s itt én kezdem parancsolgatni, tudva azt, hogy a honvédelmi minister által megbízott egyénnek, még a feljebbvaló tisztek is kötelesek megbízása kivihetésénél segédkezet nyújtani. A minket bejelentett altiszttel egy huszár főhadnagy, ha jól emlékezem báró *Rudnyánszky* István, jött hozzánk. Én már leugrottam a kocsiról, és a huszár főhadnaggyal nevemet, rangomat megismertetve, kértem, hogy a gyertyás ládákat a kocsiról levenni és a szobájukba bevinni, egy pár embert rendeljen, mely kívánságom rögtön teljesült is. Előre bocsájtvá a ládákat vivő két huszárt, *Makkosinak* mondtam, hogy intézkedjék fuvarosunkat az állás alá juttatni és úgy jöjjön utánam a szobába. A szobába érve, egy huszár századost és egy hadnagyot találva, elmondtam megbízatásomat, kérve a századost, hogy állítsason őröket a ládákhöz, mi meg is történt; *Makkosi* is beérkezve, a huszártisztek megoszták velünk a koresmárosnéval készítettett vacsorájukat, mi meg az út fáradoalmaitól eltörődve, csakhamar elaludtunk.

SZALAY JÓZSEF.

AZ 1825—27-KI ORSZÁGGYŰLÉSÉRŐL.

V.

«18. Junii. A mult héten egy kir. resolutio érkezett a gravamenekre nézve, melyben némely gravamen ad revisionem Operatorum Deputationalium relegaltatnak, mások az idő rövidsége miatt bővebb vizsgálás alá vétetvén, a jövő diaetan kiadandó resolutio által fognak eligazittatni. A többire nézve, melyek mindjárt eligazithatók, nagyobb részt az ígértetik: hogy — *Suam Mattem Curaturam*. A minket illető két pontra nézve (a Consistoriumok felállításá és *Mixtum Matrimoniumok*) az is oda van téve, hogy proximus fognak kiadódni a kir. resolutiók. Az indigenatust kérők instantiának revsiójakor lárma támadt. *Nagy Pál* először egy nagy beszédet mondott generaliter: «Fő dolog — úgymond — előre tudni, miben van és hogy áll a statusok jussa az indigenák bevételére nézve? ha az csak annyit tesz, hogy a kinek már Ó Felsége diplomát adott, azt mi

tartozunk bevenni, úgy kár vele az időt tölteni, mert ha egyszer be nem vevődik is valamelyik; reményli, hogy a másik diaeta majd beveszi. De én csak így nézem azt, mikor Ő Felsége diplomát ad, mint propositiót, melyet aztán a statusok decidálnak, az érdemeket megvizsgálva. — Nézzük meg — úgymond — milyen azoknak nagy része, kik most kérnek indigenatust? Vannak közöttük zsidók, vannak, kik az udvarnak tagjai körül tettek szolgálatot stb. Tiszteletet érdemelnek tőlünk mindazok, a kik vagy Ő Felségének, vagy az uralkodó ház tagjainak szolgáltak. De ha azokat nekünk, mind be kell venni; úgy utoljára magunknak ki kell költözni koldus bottal. Hát a kik katonai szolgálatot tettek? Kérdés, hogy német vér folyt-e több a magyarokért, vagy magyar vér a németekért? Mi semmi beneficiummal nem élünk, és mégis minden szolgálatot mi jutalmazunk meg? Utoljára magunknak nem lesz helyünk az országban. Érdemeseket bevenni szerencse, de olyanokat, kik a nemességnek, annyival inkább a mágnásoknak csak gyalázatára válnak stb. Másnap azt mondta a circulusban, hogy az indigenatust kérők közt van olyan, a kinek akasztófa kellene, nem pedig receptio. Vannak t. i. köztök olyan zsidók, a kik az aerariumot megcsalták.

Mikor a báró *Frimont* instantiája előkerült, közönségesen vivatot kiáltottak. Ezzel meg nem érvén, dicséretére azt hozza fel *Palóczy* úr, hogy az ő hallatára mondotta egyszer ez a nagy ember, hogy ő csak két országot ismer, a mennyországot és Magyarországot.

Ilyen örömmel vették be *Fechli* urat is, a Justiz-Hof-Stellenek praesidensét; minthogy ez az úr az egész monarchiában ismeretes igazságszeretetről, nagy vivat kiáltás lett. Különösen is *Somsich* úr sok érdemeit adta elő. *Nagy* Pál is megszólalt dicséretére. Én — úgymond — az igazságot tartom elsőnek a virtusok közt. Sőt minden virtusok summájának. A ki azért igazságszeretetről ismeretes: ha azt nemzetemhez számlálhatom, szerencsémnek tartom. Így van a dolog a szóban forgó nagy emberre nézve. Ha egyéb nem volna, csak az a német sententia az adósságok dolgában, melyet már itt felolvastam, s a mely ennek a férfúnak praesidiuma alatt hozódott, érdemessé tenné a bevételre. Mert a ki ilyen Regierung alatt is így ki meri mondani az igazságot, nagy ember stb. Erre a personalis azt reflectálta, hogy azon sententiának felolvasása óta végére járt bővebben a dolognak, s úgy találta, hogy a dolog nem úgy áll, mint Sopronvármegye követje előadta. Ekkor abba maradt; de később *Nagy* Pál felszólalt, hogy az Ő Nagysága beszédje roszul is magyaráztathatik, mintha ő hazudott volna; azért ő kéri, hogy Ő Nagysága a dolgot adja elő, és a mint ajánlotta, őtet informálja mindjárt. A personalis declaralta, hogy nem akarta úgy értetni szavait, mintha *Nagy* Pál nem adta volna a dolgot igaán elő; hanem a környüállásokat nem tudta, p. o. hogy az adósság, melyben az említett sententia hozatott, s köttetett, kik közül az egyik

adósság származásakor francia jobbágy volt, Laibachban lakván. Ez változtathatta a dolgot, s azért kellett úgy itélni. Köszönöm — mondá Nagy Pál — Nagyságod informálását; de ez a körülmény az én állításomat nem változtatja. Mert én nem magát a dolgot, nem magát a sententiát nézem és becslöm, hanem annak motivációját, mely így vagyon: «Nachdem die Fiction nicht statt haben kann, als wenn die Einlösungs-Scheine mit der Conventions-Münze eines und dasselbe wären stb.» Ennek a Fictionnak lerontása én előttem az érdem, és ezt kívánám a Fechtí úr diplomájába, s az articulusba effective betéetni (nevetés).

Már azelőtt összekapott volt ő egy kicsit a personalissal. Mert mikor az indigenákról perorált, azt mondta a többek közt: «ha mi — úgymond — öt-hat ezer németet proponálnánk is, azt mind bevenné a ministerium; de ha onnan proponálnak, nem következik, hogy mind bevegjük stb. Ezért a personalis megintette, hogy megválassza a kifejezéseket. Ő pedig ismét felelt reá (mert a feleletre mindig kész). Ekkor a personalis a status itéletére bízta, hogy illő volt-e ez a kifejezés. Vivattal feleltek az előlülőnek.

Spannochi is közönséges örömmel bevedődött.

Mikor *Nugentról* volt a szó, Nagy Pál azt mondta dicséretére, hogy ő az articulusba kívánná betéetni erről az úrról, mint különös meritumot, hogy sine Mandato Regio reincorporálta volt Horvátországot a visszafoglaláskor.

Radeczkít is bevették, de azt a jegyzést tették, hogy ezután a magyarok iránt jobb indulattal legyen.

Egy *Ertel* nevűt azért rejciáltak, mert német nyelven volt az instantiája stb.

Nevezetes volt még a circulusban, hogy a deputatio, mely ebben dolgozott, azt tette opiniója végére, hogy offerálni kellene az indigenatust b. *Katserának* és udvari doctor b. *Stiftnek* az Ó Felsége meggyógyításáért. Ez ellen gr. *Csáky Sándor* excipiált. Azt mondta, hogy túlment a deputatio a maga körén, s hogy úgy egy rangba tétetik *Stift* herceg *Metternich-el* stb. In merito azt Nagy Pál is helyben hagyta, de azért a propositiót már most ellenezte. Ezt tették mások is sokan, noha voltak, a kik secundáltak a Csáky propositióját, s olyat is mondtak, hogy így Ó Felségének patikáriusát, sőt szakácsát is be kellene venni stb. — Sok kérésre és csak másnap lehetett Csákyt rávenni, hogy ezen propositióját az országos gyűlésben elő ne hozza.

Az *Auersperg*-familia még 1802-ben kapott indigenatust, az egész taxa lefizetése mellett. Akkor azt három testvér nyerte. Ezek közül csak egy él most, és mivel mind eddig a taxa be nem fizetődött, ez azt kéri, hogy csak harmadát fizesse. A deputatio és clerus is ráállott volt; de az országos gyűlésben egy követ azt mondta, hogy ez nem törvényes, mert a törvény vagy egész, vagy fél taxát kíván. Ebből többről-többre mentek. Nagy Pál, *Ragályi* s mások azt mondták, hogy ezen familia kijátszotta az országot, azért exar-

ticulálni kell. Csaknem ez állott meg; de mégis a pluralitas oda ment, hogy fizesse az instans az egész summát, különben expungáltatik. *Pallavicini* is kérte magát b-vévetni sine taxa. A *Zichy* nexusban lévén, ő reménylette beteljesedését. De sok beszéd után az lett, hogy fizesse az egész taxát, mely 200 arany.

Mikor a *Stürmer* instantiája előkerült (a ki soká volt Konstantinápolyban követ), senki se tett ellene kifogást; de mikor már a dolog conclusummá láttatott lenni, Ung vármegyei követ *Bernát* Zsigmond úr committensei nevében azt declarálta, hogy ő a *Stürmer* nevet nem indigenálhatja. Ebből lárna lett, még pedig nagy. *Bernát* úr nem akarta kimondani ellenkezésének okát, de a mi sokak előtt tudva volt, t. i. hogy báró *Stürmernek* egyik fia, mint katonatiszt, Ungvár vármegyében lévén, egy szolgabírókat katonákkal vitetett a maga kvártéljára. Personalis úr megintette, hogy más helyen ne informáljon. B. *Perényi* Zsigmond azt felelte, hogy igazsága van a bihari követnek s ennek megmutatására declarálja ő is ugyanazt stb. A dolog conferentiára halasztódott: de azóta sem tudták elvégezni. A két ungvári követ nem egyezik meg, mert egyik azt mondja, hogy az neki nem volt instructiójában. Az atyjuk b. *Stürmer* ellen nincs kifogás stb. Hasonló okon generalis Georgovszki rejciáltatott, mivel többek által jelentődött, hogy obester korában sok baj volt vele. — A főrendek mind *Auersperg*, mind *Pallavicini* mellett reflexiót tettek egyszer; de csak megmaradt a statusok vélekedése, mert palatinus ő hercegsége is a statusok mellett volt.

25. Junii. Az indigenák dolga is elvégződött. *Stürmer* nagy sturm után bevevődött; de ez ugyan sokba került az ungvári követnek, kivált *Bernát* úrnak, a ki tette gondolatlanul az objectiót, azután pedig minden módon revocálni kívánta volna.

A *só ára* iránt készitettek repraesentatiót, s már fel is küldötték. Ebből rút dolgok kerültek. Ugyanis mikor utoljára a főrendek gr. *Cziráký* praesidiuma alatt reá állottak ugyan, hogy a statusok kívánsága szerint küldődjön fel a repraesentatio; ugyanakkor azt is declarálták, hogy ők azonban a maguk principiumai mellett megmaradnak. Némelyek, mint herceg *Batthyány* mondták, hogy erről nem kell írott nunciumot küldeni; vagy legalább röviden csak ezt a végzést kell megírni. De az előlülő átadta a már készen lévő nunciumot, hogy ahöz képest tevődjön fel. Ebben aztán hosszas discussio volt, s a statusok némely argumentumai impugnáltattak. Ennek következése az lett, hogy a statusoknak motio tétellett az iránt, hogy íródjon meg a főrendeknek, mennyire fáj a statusoknak a főrendek procedura-módja. A motio elfogadódott, és ehhez képest egy szemrehányásokkal teljes nuncium készült, melynek különösen kemény 2. §-ban az mondatik: hogy a főrendek nem hogy tanácsokkal segítnék elő a statusokat, sőt inkább ezek ellen az executiva potestasnak suggerálnak argumentumokat, s új gravamenekre adnak okot stb.

A regnicolaris gyűlésben aztán personalis úr igen érzékenyen kérte előre a statusokat, hogy kivált a 2. §-tól álljanak el. Ne történjen — úgymond — az én praesidiumom alatt ilyen kedvetlenség, a melyet én nem kerestem. — Talán ha később, s a pertractatióban mondotta volna azt, hajlottak volna reá a statusok hozzája való szeretetből. De minthogy utána mindjárt keményen beszéltek némelyek, a többség ezeknek útján ment, s egész valóságában megmaradt a nunciium. Még a szelidebb emberek közül is sokan ezt votisalták, mint *Botka* úr. *Nagy* Pál sok vádat mondott. Nem tudom — úgymond — hogy nézzem a másik táblát? úgy mint törvényhozó hazafiakat, vagy pedig a ministeriumot. Az a különbség van — úgymond — a főrendek nunciiumai és a mieink közt, hogy ezekből a repraesentatiók, amazokból pedig a resolútiók készülnek.

Ezt a nunciiumot igen érzékenyül vették a főrendek. Gr. *Cziráky* igen nagy érzéssel beszélt. Feleletök csak az volt reá, hogy elégnek tartják provokálni ennek a diaetának folyására és actáira.

Most a regnicolaris kassákról való számadások revisiójával, és a gárda dolgával foglalatoskodtak. A pluralitas oda ment, hogy 44-ről fel kell vinni a gárdisták számát 60-ra, a végre 100 ezer frtot kell reparálni a nemességre.

Szalai követ *Szegedi* úr azt proiectálta, hogy personalis úr által meg kell kéretni palatinus ő hercegségét, hogy sürgesse a resolútiót a correlatio dolgában, mivel már különben nincs mit csinálni. Elfogadták s megtették. Ő hercegsége, kit bizonyosan nem volt szükség erre serkenteni, azt izente: hogy mihelyt készen lesz a resolútió, egy szempillantást sem fog késni a lejövetellel. Úgy beszélik, a kik többet tudhatnak a dologban, hogy azért késik ez a resolútió, mert oda fent a cancellárián s a ministeriumban nem tudnak megegyezni iránta. Hallván az örökös tartományok, hogy foly itt a correlatio dolga, ők is kéréssel folyamodtak, hogy nálók is úgy legyen. Most már mindezekre nézve egyet kell érteni, s úgy készíteni el a planumot. Így mikor lesz vége a diaetának, senki se tudja.

30. Jul. Ezen a napon olvastatott fel ismét egy királyi resolútió a correlatio dolgában, melyben az van: hogy Ő Felsege nem fogadhatja el ezen tárgy iránt a statusok proiectumát, hanem eleikbe adja a maga akarátját hosszas argumentumokkal. Már ezelőtt harmad nappal jött resolútió a só dolgában; felolvastatott. Sajnálja Ő Felsege, hogy most nem engedhet a só árából, mihelyt lehet, azonnal örömet teszi. De azt el nem ismeri, hogy ebbe szólni a statusoknak jussuk volna.*

* A só-ár meghatározásánál joga már rég Eris almája volt a kormány s az ország rendei közt, ezek befolyást, amaz korlátlan szabadságot követelvén magának. Az 1791-iki 20. t.-c., mely e tárgyban intézkedik, oly homályos, határozatlan értelmű, hogy a kérdés általa korántsem döntetett el. V. ö. az 1802-iki országgyűlés tört. vázlat. Ellenzéki Zsebkönyv, 1847.

5. Aug. Augusztus 1-ső napjain kerületi ülésben felvevődven a közelebb említett két rendbeli kir. resolutio, melyek közül az *első* a statusoktól minden just megtagad, melylyel birtak eddig a *só árának* meghatározásában; a második pedig, mely a correlatiók dolgában jött, a több kedvetlenségek közt még azt is állítja, hogy már a statusok a papirospénzt törvényesnek elismerték s Ó Felsegének azt a just is adja, hogy a papirospénzt az ország megegyezése nélkül is bocsáthat ki. Ekkor Nagy Pál egy lelkes beszédet tartott, melynek ez a foglalatja.

Én mindenik resolutiót felolvastatni szeretném újra, mert mind a kettő összekötetésben van a principiumokra nézve, valamint következesekre és törvénytelenésekre nézve is. Méltóztassanak tehát megengedni, hogy én ámbár még a correlatióban jött resolutio itt fel nem vevődött is, mind a kettőre egyszerre adjam elő észrevételeimet.

A mi a ső dolgát illeti: itt a ministerium hosszas prókatori allegatiókkal ostromolja jussainkat. Semmit nem volna könnyebb, mint ezeket kiforgatni, s allegálni mind törvénykönyvünkéből, mind a historiából ezen félremagyarázott törvények ellen s megmutatni azon világos just, melyet az ország a sóra nézve soha el nem idegenített s királyának exclusive nem adott.¹

De minek ereszkednénk ezekbe? Erre is más replica jönne. Ekkor bírót kellene választani, a ki a dolgot megítélje. De ki lesz az? Itt csak erőszak és hatalom a mi bíránk. Jelentsük ki tehát rövideden azt, hogy mi jussainkhoz ragaszkodánk, melyeket úgy ismerünk s a melyeknek semmi hatalom, semmi erőszak nem praescribál.² Ne adjuk nyakunkat oly önkényes tributum alá, a melyre az a resolutio céloz.

De egy van mégis ezen resolutióban, melyet elhallgatni nem lehet, mely bizonyosan nem jött az Ó Felseg szívéből, hanem

¹ Hogy mennyiben volt igaza Nagy Pálnak, csak a kezünk ügyében lévő egy adatból, mely az 1802. országgyűlésről szól s a só kérdését is érinti, eléggé világos. A hadi adónak két millió frttal szaporítása már az első válaszfeliratban el lévén fogadva, most csak az vala meghatározandó, mennyi vettessék a só árára? Az udvari kamarától e tárgyban közlött adatokból kitűnt, hogy a sófogyasztás évről-évre nagyobbodik; miért is a rendek a velők közlött évek közül a legnagyobb fogyasztást mutató 1800-ik évet vették alapul, melyben 1 473,234 mázsa só fogyott el az országban. A rendek ennél fogva a só árát, mázsájától egy frttal emelték fel, stb. Ez adat mutatja ama jogot, melyre Nagy Pál hivatkozott. Az idézett helyett lásd Tinódi, 1802. orsz.-gyűl. tört.

² Ily ingerültséget okozott az 1802-ki országgyűlésen is ama kir. leirat, mely az 1800-iki évet a sófogyasztásra nézve nem kívánta mértékül venni. Látván — úgymond az idézett tört. vázlat — a rendek, hogy a kormány egyedül e követelt jog gyakorlata végett választotta meg az országgyűléstől meghatározott só-árt, az ellenzék még inkább felingerült, s a következő tanácskozásokban még több akadályt vetett a kormánypárt elébe. A császárné ezután egészen elmaradt a gyűlésekről; sőt jul. közepén az egész udvar váratlanul eltávozott Pozsonyból. Tinódi.

azoktól, kik őt környékezik, nem csak rossz tanács adásokkal, hanem hazugsággal is tartják. *Hazugsággal*, azt mondja a resolutio: hogy a népnek só nem léte miatt való szükségét nem lehet megfogni, holott már nem csak megyék, hanem districtusok vagynak. a hol a szegény ember maga és marhája számára só nem vehet. Ezt, mondom, el nem lehet hallgatni, meg kell mutatni a practica lehetetlenségét, eleibe terjesztvén a nép sorsát. A mit az igazságtól nem nyerünk, irgalmasságtól igyekezzünk megnyerni.

Ha már most a 2-ik resolutiót tekintem, mely a correlatiókat tárgyalja; megnézem a datumát; valóban ha a rómaiak idejében élénk, a július 28-ik napját a Fatalis Dies közé számlálnánk. Mert ezen szerencsétlen nap temeti el constitutiókat; ezen napon mondja ki arra nyilván a ministerium a halálos ítéletet. Az mondatik ugyan benne, hogy Ő Felsége ezt hosszasan megvizsgálta s fontolta. De mit várhatunk mi ezen legreligiosusabb, s igazságot szerető fejedelemtől is, midőn ezt egyfelől a lelkiismeret, másfelől pedig az őtet körülvevők sugallásai, egyszóval a szíves nádorispáni közbenjárás, másfelől a törvényeket gázoló ministerium incselkedései; egyfelől az árvák s özvegyek sírása, másfelől a fülíg adós oligarchiák ordítása ostromolják. Csak magunkat tegyük ezen helyzetbe, mit cselekednénk? Valóban nehéz az Ő Felsége állapotja!

Ha továbbá a foglalatját veszem fel ezen resolutiónak; nem beszélek már most az egyes személyek correlatiójáról, privat tekintetekről; mert ha még itt csak egy néhány magános ember szerencsétlensége forogna fenn, az egész hazára veszélyt nem hozna. De gondoljuk el, hogy a constitutióknak milyen helyzetben van. Vajon van-e még constitutió? Vajon annak az árnyéka alatt gyűltünk-e mi itt össze: a ki most is azt állítja, hogy van, az vagy esztelen, vagy nincs notiója a constitutióról? Mert a constitutio nem pusztá szavakból áll. Ez áll a minden önkényes tributumról való szabadságban, és a törvényhozásban való szabadságban, és a törvényhozásban való szabad befolyásban. Valljuk meg tehát már most, hogy elveszett a constitutió; magunknak azzal haszontalan illusiót ne csináljunk; mert midőn kimondatik, hogy a só ára az Ő Felsége gratiájától függ, nem nyilván való önkényes tributum-e ez? Elhallgatom itt még a vámkokat, harmincadokat, de a sóra nézve ez nyilván ki van mondva, és így tributariusok vagyunk, tributariusok mindnyájan, valamennyien.

Fel veszem még a papiospénzt; hiszen ez a legveszedelmesebb adófizetés, mely Európának minden nemzetét veszélylyel fenyegeti és már sokakat el is buktatott; tudjuk mindnyájan miért veszedelmes, mert már ez itt sokszor előfordult. Már itt pedig nyilván ki van mondva, hogy a nemzetnek ezen dologba semmi befolyása nincs, hanem Ő Felsége tetszésétől függ, ezt mikor jónak látja, kibocsátani. A praefentialékba jött resolutióban az mondatik, hogy a mi törvényeink előtt már úgy sem ismeretlen a papiospénz. Erre

repraesentáltunk; most bezzeg már nyilván kimondja, a mit akar. Nevezetesen mivel mi 1807-ben* azt a törvényt hoztuk, hogy Ő Felsége az adót s subsidiumot papirospénzben is tartozik elfogadni, azér hogy így a papirospénz, melyet az ország el nem ismert, az aeriumba visszafolyván, semmivé tevődjön, most azt mondja a ministerium, hogy mi ezt az által törvényesnek elismertük, mert tudtuk azt előre, hogy azzal Ő Felsége a katonaságot fizeti, és így törvényes célra fordítja.

Ez állításban a ministeriumnak rossz politikáját-e, vagy háladatlanságát csudáljam-e inkább? Nem tudom. Azért, hogy a nemzet javainak nagy részét nagylelkűen a monarchiának feláldozta, most a nemzet generositását háládatlanul arra fordítják, hogy reá több praeindiciumot hozzanak, s azt önkényes szerrel adóztassák. De rossz is a politikájuk. — Mert ha felébred majd valóban a nemzet, ugyanazon retorsióval fog élni az ilyen prókatori fogás ellen, s majd így szól: «Semmi subsidiumot nem adunk, mert jó pénzünk nincsen; ha pedig papirospénzben fizetünk, majd igen sérelmes következeseket húznak nyakunkra. Úgy még is más volna, ha azt mondanák, hogy a nép megegyezésével lehet papirospénzt kiereszteni; de azt declarálja a resolutio, hogy egyedül Ő Felségétől függ papirospénzt kiereszteni, midőn azt a status szüksége kívánja.»

Másik része a constitutiónak áll a *törvényhozás szabadságában*, melyet törvényünk így tesz ki: «*Jus legem interpretandi, abrogandi, et ferendi.*» Megtartván azon rendet, melyet ő követett. Szépen meg van nálunk mind a három jus, midőn azt mondja az erőszak minden törvényeinkről: Én ennek ezt a sensust akarom adni, én ezt a törvényt így értem, ez a mi interpretandi jusunk. — Megvan-e már a jus leges abrogandi? holott egy törvénytelen provisoriumot sem tudunk eltörlni, nem bogy valami törvényünket tudnánk. Most büszkélkedjék valaki a legem ferendi jussal, ferat legem in correlationibus si poterit — — stb. — —

Mit cselekedjünk már ily szomorú állapotunkban? Az én vélekedésem volna, hogy inkább semmi törvényt ne hozzunk, mintsem hogy úgy lépjünk committenseinkhez vissza, mint dupla tributariusok. Azon constitutiót consolutaló törvényt én haza nem vinném, mert azok csak árnyékok akkor, midőn a constitutió le van rontva. Csak tartsa meg magának a ministerium azon híres imputatióját s a restantiák elengedését, melyet három esztendő mulva úgy is el kell engedni akár akarja, akár nem. Ilyen consolidatióval csak nevétségessé teszszük magunkat Európa előtt; ez csak olyan, mintha egy leomlott palotának egy kis zsindeletét akarnánk megaranyozni. Szépek ugyan magukban mind a Nemzeti Akademia, mind a Ludovica, Sárviz — stb. — de csak akkor, ha constitutiónk épen állana. De

* V. ö az 1826. évi ápr. 5-iki jegyzést.

mi módon töröljük most ki committenseink szemeit, ily csekély törvényekkel, midőn a ministerium két esztendeig zaklatott bennünket a szegénység nyakain.

De ha már csakugyan törvényt akarunk hozni, minthogy a praescriptio azok ellen van, kik vigyázatlanok voltak jussaik fentartásában, nem pedig azok ellen, kiktől azokat az erőszak rabolta el; tegyünk rendelkezéseket:

1. Hogy kiki kereshesse a maga jussát az 1799. előtt kiadott capitalisára nézve.

2. Intsük meg a bírákat, hogy törvényeink, s az igazság szerint ítéljenek.

3. Kössük szívükre committenseinknek, hogy minden contractu-saikat vigyázva, s Legale Testimonium előtt cautelákkal kössék.

4. Kövessük az olaszok példáját, kik a kormány papiros pénzét el nem fogadták, hanem mihelyt a kormány banknótával fizetett, az olasz azzal meg sem hált, hanem vitte mindjárt a császári váltó házba s ezüstre váltotta:¹ úgy hogy a kormány nem győzván ezüsttel azon két filiális bankót, melyet köztök felállított, azt visszahívtá, s azóta az olaszoknál csak arany s ezüst circulál s így a devaluatiótól nem félnek.² De ezekhez karakter és energia kellene, a milyen az olaszokban volt, ha ez megvolna, sokat kivihetnénk morális erőnkkel.

Utoljára pedig ne napokra, hanem órákra számítsuk ittletünket, siessünk mindennek végét érni, és ne vigyünk több sérelmet committenseinkre.

Nagy Pálnak ezt a félóránál tovább tartott beszédét közönséges megindulás követte. Egy szívvel helybenhagyták beszédét. *Zmeskál* könyezve mondá, hogy ha a haza szomorú sorsát nem tudta volna is, de most Nagy Pál lelkes beszédéből azt megtanulta volna. Az olyan nemzet — úgymond — mely az erőszak ellen méltósággal tartja fel jussait, méltán remélhet jobb jövőndőket is még.

¹ Így történt ez Franciaországban is az 1720. május 21-iki rendelet után «A közönség a bank ablakához tolakodott, hogy a jegyeket beváltsa; reggel két óraker már ott állottak, és a jul. 16. és 17-ike közti éjjelen 16,000 ember várta a jegyek beváltását. Többen összenyomatnak és a tömeg a halottakat előrevitetvén, a Palais Royal ellen indul, hol a kormányzó lakott.» V. ö. Földes B. Adalékok a papirpénz tört.

² A két nemes félnek, mint fizetési eszköznek szerepét a legfőbb államok törvényhozásilag szabályozzák, akkép, hogy egyik államban az arany, másikban az ezüst, egyebütt egyik is, másik is, még pedig egymáshoz szorosan meghatározott értékviszony szerint, törvényesen fizető eszköznek mondatott ki. Anglia 1717-től 1816-ig az úgynevezett optionalis rendszert fogadta el; 1816 óta az aranyat tekintti törvényes fizető eszköznek; Ausztria-Magyarországban napjainkig, Németországban 1873-ig ezüst érték volt érvényben, Franciaországban, hol már a mult században is mind a két fém törvényes fizetési eszközt képezett, 1803-ban a kettős értéket szentesíté. Hozzácsatlakozott később Olaszország, Belgium, Svajc, Görög, Spanyolország, végül Románia és Szerbia. A valuta-kérdés, Dobner, Bud. sz. 55.

Ezen közmegindulás után annál nehezebben esett mindenkinek a b. *Orczy* felállása. Még nem is szólott, már oly nagy volt ellene a zaj, hogy alig lehetett lecsillapítani. Ő — úgymond — nem a 28. juliust tartja a fatalis napnak, hanem az 1-ső augusztust, melyen még a törvényhozó testületnek egy tagja a constitutio eltörültetését hirdeti azon a diaetán, a melynek kezdetekor Guszterman és Píringer ellen beszéltünk. A Sopron vármegyei követ többet mondott a constitutio ellen azoknál. *Ő a resolutióból törvényt kíván készíteni, mert ő hiszi, hogy a constitutó áll, és annak javaival s árnyéka alatt kíván mindig élni.* Szörnyű láрма, sőt pisszegés követé ezen vakmerő beszédét *Orczynak*, mely Nagy Pált megmeré sérteni. De Nagy Pál maga csendesíté a lármát, s egész méltósággal s hideg vérrel így felelt: «*Én ámbár Gusztermanhoz hasonlítottam a hevesi követ úr által; de még is igazságosabb vagyok ő nála, s megadom neki érdeme szerint a dicséretet; minthogy annyira szereti a törvényt, Verbőczyhez hasonlítom.*». Nagy nevetéssel fogadták ezen hasonlítást, mert átlátták annak nemcsak azon oldalát, melyről azt Nagy Pál mondotta, hanem azon oldalát is, melyet eldugott, és a melyet a historia mutat Verbőczy életéből. Másnap Pasquillusal mulatta magát a communis opinio, melyben Ugocsa vármegye protestal az ellen, hogy *Orczyt* Verbőczyhez (a ki Ugocsában született) hasonlította Nagy Pál, megmutatja miben nem hasonlít hozzá, de a végén a köztök lévő hasonlatosságot is kifejtegeti.

A kerületi ülés resultatuma az lett, hogy a deputatio, mely a praefentialékra oly tökéletes feleletet dolgozott ki, ezen két resolutióra is feleletet készítsen. Ez el is készült. A sóra nézve ugyan, hogy a statusok előbbeni jussoknak inhaereálnak, a correlatiókban pedig kéri Ő Felségét, hogy propositiójukra álljon rá és igaz kérésökre hajolna. Ezen nuntium aug. 4-én keresztül ment a statusok tábláján, mely alkalommal, midőn e következendő kifejezést: *quantum editura sit proprietatis stragem chartacea pecunia, si in legem intréperit*: ki akarták hagyni. Nagy Pál egy classicus beszédet tartott, melyben azt mondá: «Ezeket szükség — úgymond — mind belé tenni, hadd lássa a ministerium, hogy mi által látjuk azon ravasz politikáját a ministeriumnak, mely szerint minden módon igyekezik minden jussainkat nyirbálni, s utóljára adja a halálos csapást. Nézzük csak azon volt jussainkat, melyeket letiportak 1802-ben. Először a főispánoknak írtak, hogy igyekezzenek a nemességet a subsidium adásra reá venni. Későbbén már a vármegyéknek írtak. Ezt mi hideg vérrel néztük, hogy jussainkba avatkoznak.*

* Tinódy az 1802. országgyűlés tört. vázlatá c. tanulmányában a lefolyt országgyűlés képét a következőképen festi: «Es így végződött ismét egy országgyűlés, melyhez megnyitása előtt annyi remény csatlakozott, minden haszon nélkül a nemzetre. Általa sem az alkotmányos elvek bővebben ki nem fejtettek, sem a személyállapotban jogokra s terhekre nézve nagyobb arányosság nem alapít-

Már 1807-ben kardok közl kísérik a nemességet, fegyveres erővel vették meg a subsidium benevolumát. Így vették el a subsidiumba való befolyásainkat. A *só dolgában* 1790-ben adott jussunkkal először 1802-ben kezdtünk élni, midőn Ő Felsege provocált, hogy határozzuk meg a só árát.¹ Mi ezt diaetaliter meghatároztuk. Ekkor felébredt a ministerium, hogy minket jussunkból kiszorítson, ugyanazon dieta alatt feljebb emelte a só árát két garassal. Már 1811-ben meg sem szólított bennünket, hanem dieta alatt² ismét felemelte a só árát. Miért nem előtte vagy utána? — azért, hogy így a maga jussát megerősítse. Most már eleinte csak a dolog körül járt, nem mondta ki mindjárt mit akar? míg ime most minden jussunktól megfoszt, a kegyelem útjára bízza azon szegény nép sorsát, mely a legnagyobb inségben kínlódik. Igazán, ha régi Mythosokban akar-nánk beszélni, a magyarokat olyan Tantalusoknak lehetne nevezni, kik úsznak a só tengerében, de ajkukat sem lehet vele megvedesíteni.

tatott meg, sem a közigazgatás nem nyert nagyobb rend tekintetében, sem végre az anyagi és szellemi érdekek nem örvendhettek bővebb fejleménynek. Az eredmény rútl megbazudtolta a reményeket, melyeket a gyűlés előtt szemléltető *mozgalmak* és készültek keltettek. Egrýrészlől a *korlátlanúságra törekvő végrehajtó hatalom kisszerű féltékenysége* s jogfogalási törekedése, az idő szellemével homlokegyenest ellenkező s az ország fejlődését épen nem célzó dynastiai politika; másrészlől egy, felében kegyvadászó, felében önző középkori aristokratia, megcsontosult előítéleteivel, sötét tudatlanságával és szűkkebléségével, tűnik a szemelő elébe stb.

¹ A hadi adónak két millió frttal szaporítása már az első válaszfelir-taban el lévén általában fogadva, most csak az vala meghatározandó, mennyi vettessék a só árára? Az udvari kamarától e tárgyban közlött adatokból kitűnt, hogy a sófogyasztás évről-évre nagyobbodik: miért is a rendek a velők közlött évek közül a legnagyobb fogyasztást mutató — 1800-ik évet vették alapul, melyben 1.473,234 mázsa só fogyott el az országban. A rendek ennél fogva a só árát, mázsájától egy forinttal emelték fel, s minthogy ezáltal a felvett alap szerint 1.473,237 forintnyi adószaporodás eszközöltetett, egyenes adóul a két millió fejében 526,766 forint volna kivetendő. A többség azonban az eddig 4.395,249 frtnyi egyenes adót, öt millió frt kerekszámba kívánta meghatározni; mivel pedig ekként az új ajánlat a felség által kívánt két milliót 77,985 frttal meghaladta, a feliratban kéretett Ő Felsege, hogy a feles összeget részint a sófuvar, részint a kormányzéki tisztviselők díjainak nagyobbítására fordíttassa. A kir. leirat ezt az ajánlatot nem fogadta el; hanem egy közép számot állapítván meg, a sónak felemelendő árára nézve 1 frt 6 krt vetett ki. Ellenzéki zsebkönyv 67. lap.

A mi a sóhoz való «jussunkat» illeti, az hazánkban a legrégibb időtől egyedúrtságú cikk volt s a kir. haszonvételek sorába tartozott. E haszonvétel eredete sem mutatható ki; nyomai azonban a XII. század első feléből származó oklevelekben föllelhetők. Az arany bulla 24—25. cikkelye e jog gyakorlását már kétségen kívül helyezi. Lényege abban állott, hogy a királyon kívül sóásás, sófőzés és sóárulás jogával senki sem bírt. Az idegen sónak behozatala tiltva volt, csak Árva, Liptó és Turócmegyék lakosai használhatták a lengyelországi sót. Pénzügyi törvényisme, Mariska.

V. ö. Még az aug. 5-iki jegyzést.

² A só mázsája 4 frttal fölebb emeltetett. Horváth, Magy. orsz. tört.

Lássuk tovább, mit csinált a *papirospénzzel*, midőn mi az ellen protestáltunk? ¹ Megengedte, hogy abban a subsidiumot fizessük, hogy az így visszafolyjon az aerariumba. Most abból magának just formál. 1811-ben már a váltó cédulákra magyar címet és magyar neveket nyomtatott. Az ezen diaeta alatt kiadott 1-ső resolútiójában azt mondja, hogy a papirospénz nem ismeretlen törvényeink előtt, a mostani resolútiójában pedig minden jussunkat letapodja, mindent a király tetszésére bíz. Így teszi apródonkint minden jussunkat semmivé, midőn mi azokból egy-egy keveset elengedünk. Nálunk is mint minden constitutionalis országban egy hajszálynit sem kellene eltávozni a jussoktól, hanem energiával kell oltalmazni azokat. Mert a nélkül minden embert kifogatnak. Így átment a nuncium a mágnásokhoz.

6. Aug. Azt felelték a mágnások hogy kéri a statusokat, hogy közeledjenek az Ó Felsége kívánságához. Ugyan ekkor Ó Felségének egy resolútiója olvastatott fel, melyben a só árát magától 25 krral lejjebb szállítja, egyszersmind inti a statusokat, hogy igyekezzenek ők is segíteni a köznépen, határozzák meg, hogy a mostani költségben a nemesség is vegyen részt.

Már a cancellarius lejött, vele *Reviczky v. cancellarius*.

9. Aug. Már deputatio van rendelve, hogy a készítendő törvénycikkelyek felett a cancellariával concentráljon. A mágnások közül *Cziráky gr.*, püspök *Kopácsy*, főispán *Lánczy* és *Almásy József*.

A statusok közül *Bartal*, *Szegedi*, *Perényi* és *Zombori*. Van a káptalanok, városok és absensek részéről is. A v. cancellarius *Reviczky* szerez magának nagy popularitást. ² Már több ízben mondta: Izsákiban születtem, 14 esztendőskoromig Debrecenben neveltettem: tehát magyarnak kell lennem, de emlegeti azt is, hogy rendbe kell szedni a cancellariát; mert nem szeretné, ha ismét 130 gravamen menne fel ellene, mint most. Ezeket pedig méltó gravameneknek elismeri. — A correlatióra nézve arra kívánták bírni a főrendek a statusokat, hogy csináljanak arról törvényt, a resolútióval megegyezőleg azt állítván, hogy úgy is jobb lesz a törvény, mint az a nélkül való létel. De a statusok az aug. 7-ki circulusban csak azt határozták, hogy nem kell törvényt csinálni, és az által a jövődőség előtt is bezárni az ajtót. *Nagy Pál* ekkor is kemény beszédet mondott, előre bocsátotta, hogy most egészen hideg csendességgel fog beszélni,

¹ V. ö. Az 1826. évi okt. 30. naplóból adott jegyzést.

² Alattvalóitól szeretettni vágyó fejedelem nemcsak elismerte s bevallotta az elkövetett törvénysértéseket, hanem a nemzetnek élénk s elfojthatatlan alkotmányos érzelmeiről újabban is meggyőződven, azontúl alkotmányszerűben intézte az ország kormányát. Világos bizonyosságot nyújtottak erről az országgyűlés folytában azon leiratok, melyek által az udvar a nemzet kívánatának megfelelt; még inkább az, hogy az udvari kancellária élére *Reviczky Ádám*ban oly férfút választta, ki teljes mértékben bírja vala a nemzet bizodalmat. Horvátl. M. Huszonöt év tört.

minthogy — úgymond — azt szokták szememre vetni, hogy hevesen beszélek, pedig ugyan távol járt aztán a beszéd a hideg csendességtől. De még tüzesebben beszélt utána *Ragályi*. Decisum az lett, hogy írott nunciumban izenjék meg a főrendeknek, hogy nem kívánnak törvényt csinálni a resolútióból.

Ugyan ezen circulusban vétetett fel a legközelebbi királyi rescriptum a só ára leszállítása és a diariumok iránt. Sokan mutogatták, hogy azon 25 krral való leszállítása, melyet Ő Felsege egy mázsa árából elengedett a szegény népre, mely fontonként s fél fontonként veszi a sót, semmi könnyebbség nem járul, mivel $\frac{1}{4}$ rész kr esvén egy fonira, ez a fizetésben impracticabilis stb. Nagy Pál mondotta azt is: «Hogy — úgymond — igen soká tartott ez a diaeta (a mint a rescriptumban van említve) az igaz; de ki az oka? Bizony nem a statusok. — Ha a ministerium az 1825. 9. nov. resolútiójok helyett, mindjárt a későbbi declaratoria resolútiót adta volna, ha azzal összekötötte volna az imputatióról, s a restantiák elengedéséről való utolsó resolútiót, már megnyertünk volna egy egész esztendő. Azután a praeferentiálék jöttek. — Ezek el vettek tőlünk az igaz, vagy egy hónapot — de nagy tárgyak is voltak azok közt s aztán itt mint egy 300 embernek van szólója a dologhoz. Ahoz képest az nem sok idő. Odafent 3—4 emberen fordul meg a dolog, mégis a mit mi három hónap alatt kértünk, arra egy esztendő mulva jött a megtagadó resolútió. Jöttek aztán a többi gravamenek. Ezeknek száma nagy volt, de ennek nem mi voltunk az okai, hanem az Ő Felsege dicasteriumai, melyek vagy el nem jártak tisztókben, vagy a törvény ellen cselekedtek. Utoljára jött a correlatio dolga — stb. Ha — úgymond — mindent össze veszünk, azt lehet mondani, hogy a mi kéréseink fél esztendőt vettek el, a megtagadó resolútiók pedig másfél esztendőt. Ezt imputálja Ő Felsege a ministereknek.

A mi illeti — úgymond — a diurnumokat; bizonyosan én vagyok egyike ki óhajtom, hogy a contribuens népen ezen tekintetben is segítsünk. De most nem is szólhatnék hozzá, nem lévén iránta instructióm. Csak vármegyémnek legközelebb jött gravamenében is megmutatták a t. statusok, hogy a szegény népnek pártját fogják, a mit én háládatosan elismerek. De most ehez nem szólhatnék. Tartozik ez a diaeta coordinatiójához, és így az operatumokhoz. Itt először is azt kellene meghatározni, hogy mi légyen a diurnum, s elvégezni, hogy ezt tartozzék felvenni minden követ. Különbön licitatio lenne a követek választása, s olyanok jönnének a tehetősök közül kik soha sem voltak ide valók. Azután az jönne kérdésbe, kik fizessenek? Fizessenek-e a mágnások is, kik magok költségén tartoznak a diaetára jönni? Igen is — úgymond. — Más volna, ha a regalista mágnások is a helyett, hogy vadásznak otthon, ide jönnének. Ha egy nemes ember azt találja nekik mondani: Én is olyan nemes ember vagyok, mind Nagyságod; azzal állanak elő:

hogy ők személyesen hívódnak diaetára. Eredj tehát, ülj ott, ne töltsd az időt otthon stb. Ezt a kérdést tehát most föl nem vehetjük. Egyébiránt — úgymond — ha itt mi vagyunk provocálva, hogy engedjünk a diurnumunkból, én, ha lesz e részben példa, örömet követem, s a mennyi részét teszi 25 kr egy mázsza só árának, 8 frtnak, én is örömet elengedek annyit a 6 frt diurnumomból.

13. Aug. 12. aug. elmondá a mi diaetalis papunk tisztelendő szoboszlai *Pap* István, úr a berekesztő és búcsúzó predikációját. Igen sokan voltak jelen a kath. követek közül is, kik aztán maguk kívánták, hogy egyedül az ő költségükön nyomattasson ki az a predikáció, a mi meg is lett magyarul, de kívánták, hogy németre is lefordíttasson, s kinyomatódjon. Jövő pénteken aug. 17. este későn be fog jönni Ő Felseége incognitó Schlosshofból. Szombaton lesz a Sanctio. Még az nap elmegyen mind Ő Felseége, mint a palatinus. A palatinus Fiuméba a tengeri fürdőbe utazik.

A correlatio dolgában csak ráállottak végre a statusok a főrendek kívánságára, hogy t. i. törvényt nem kívánnak az utolsó resolutio szerint csinálni. Ez iránt tehát a resolutio felküldődött.

A só árát leszállító rescriptum felett, mely a diurnumok fizetéséről is szólt, ma végződött el a vetélkedés. Sürgették a főrendek, hogy semmit nem kell ez iránt repraesentálni, elég lesz csak cautiót tenni a diariumba, s ebben az esetben megegyeznek a statusokkal a principiumokra nézve. De a statusok a mellett maradtak, hogy repraesentálnak. Mikor végre amazok is erre reá állottak, akkor meg már a proiectumokban ellenkeznek. Erre a statusok egy kemény nunciomot készítettek, de a mely nem ment által, mint hogy personalis úr proponálta, s el is fogadtatott, hogy ne ereszkedjenek belé a nuntium vitatásába, hanem szóval izenjenek. Ma csakugyan meg lett a két tábla közt az egyezés, s a repraesentatio felküldetik.

Már a cancelláriával a deputatio öt articulusat concertalt, s erről mixta sessióban referáltak, melyet a palatinus igen érzékeny beszéddel rekesztett be, kérvén a statusokat, hogy a cancellaria proiectumát vegyék ugyan jól gondolóra, de hajoljanak is rá, a mennyiben lehet stb.

Nevezetes dolog, hogy ezen utolsó hétre úgy jött a circularis praesések rende, hogy *Péchy* Imre és *Zsombori* urak együtt praesideáltak. Érzékenyen nyitotta meg *Péchy* úr a circulusat. Kettős örömet kell — úgymond — kijelentnem a statusok e'ött, először hogy a vőmmel praesideálhatok, másodsor hogy praesidiumunk alatt elvégzhetőek ez a hosszas diaeta stb. Számtalan vivattal feleltek reá, s kívánták, hogy az Isten hozza még többször is mind kettőjüket diaetára stb.

15. Aug. Mixta sessióban az articulusok vizsgálása folytatódott. A 3-ik articulus felett a hátra maradt contributióról és imputatióról tüzes vetélkedés volt. Azután egy felséges rescriptum publicáltatott; melyben Ő Felseége ezen diaeta berekesztését aug. 18-ra határozza,

és azt igéri, hogy személyesen rekeszti be. A personalis deputatiót rendelt, mely az anticulusokat magyarra fordítsa. Este circularis gyűlés, melyben a Pest vármegye gravamene a pesti polgár Knótz Jakab dolgában felvétellett.

16. aug. Indult Ő Felseége Bädenből, és 12 és 1 óra közt Pozsonyban volt, 5 óraker a sanctio a primatialis szálában. Ő Felseége még egészségesebb színben volt, s erősebb hangon mondta el beszédét mint a diaeta megnyitásakor, és az mindenkinek szembe tünt, hogy csak egyszer sem köhentett azalatt. Elsőben a v. cancellarius gr. Reviczky beszélt magyarul. Azután Ő Felseége mondott egy valósággal atyai indulattal teljes, és igen szépen kidolgozott deák beszédet. Említette a többek közt, hogy történtek ezen a diaetán olyanok, melyek megelégedését megnyerték, nevezetesen a conscriptióról hozott törvény stb. Sajnálja, hogy a correlatióban nem hozhattak törvényt, de assignálja, hogy a jövő országgyűlésen sokkal könnyebben fog ez megkészlülni, mivel addig a financ planum jó előre fog haladni stb. Nem volt vége a sok vivatnak. Utoljára a primás beteg lévén, Palatinus ő hercegsége beszélt, igen szépen, s által vette a megerősített törvényeket.

NB. A primás beteg már két hét óta. Mikor a hosszas várákozás után leérkezett volna a correlatióban a kir. resolutio, melynek az lett a következése, hogy mivel azt a statusok helyben nem hagyhatták, azért ezen materiába inkább törvényt sem kívántak csinálni, akkor a statusok akarátja már tudva lévén, a palatinus a főrendeket conferenciába húzta magához, ott a primás és még két püspök a statusok értelme mellett szólott, s declarálta, hogy ő sem kíván a resolutio értelme szerint törvényt hozatni. — Ezt a palatinus maga békével elhallgatta, de gr. *Cziráky* megtámadta a primást s ezeket mondotta: Dignetur Celsitudo Vestra meminisse quid Anno 1764. cum Primate acciderit. (Ez az volt, hogy mikor 1764-ben primás Barkóczy Mária Therezianak egy propositióját a diaetán ellenzte, felhívódván a többi nagyok közt ő is, mikor belépett, a császárné elfordult tőle s ezt mondotta: *der Pfaffe!* a szegény Barkóczyt a guta megütötte, s Pozsonyban meghalt.) Már az emlékeztetés maga erre a történetre csak nem hasonló következtetést húzott maga után: a primás betegem ment haza a conferentiából, epehideget kapott. Azóta hol jobban, hol igen rozsul van. Nem mondhatta a sanctiókor *Habetis Primatem*. Ennyi igaz, hogy ezen casusban ő nyert az opinióra nézve, betegségének oka pedig az által is veszett.

A trón-szálából mentek az ország rendei mixta sessióba a főrendek palotájába. Ott a törvények felolvastattak. Azután palatinus ő hercegsége ismét egy gyönyörű beszédet mondott, melyet felváltott előbb ugyan a kalocsai érseknek igen sovány, azután pedig personalis úrnak különös helyben hagyást nyert oratiója, melyet annyi vivat követett, hogy végét nem lehetett várni. Így végződött ez a

példa nélkül hosszú diaeta. Ő Felsége az nap itt hált, másnap jókor reggel elment.

Ezzel végzi naplóíró az országgyűlésről vezetett nagybecsű naplóját. Mint az olvasó láthatta, nyomon követte az 1825—27-ki országgyűlés tárgyalásának menetelét. Sokszor megjegyzésekkel kíséri a tárgyalást, a szónokok beszédét; kritikát gyakorol s a közhangulatnak is tolmácsa.

A napló végére a «Promotiók és Jutalmaztatások» címén azon követek nevei is fel vannak jegyezve, kiket az országgyűlés berekesztése után királyi kitüntetés ért. Van egy «Relatio» is, melyet Nagy Pál a diaeta lefolyásáról, mint «leszámolót» Sopronvármegye közgyűlésén tartott; végre a «Regnicolaris Deputatio» tagjainak névsora.

RALOVICH LAJOS.

NAPJAINK TÖRTÉNETE.

(A törvényhozás 1869-től 1885-ig.)

III.

5. Közlekedési eszközök. Vasútak.

Az országtestnek erei, izmai: a folyami és száraz útak, különösen az újabb kor találmányai; a vasútak és a telegraphok 1848 előtt a megyei és ország útakat, ott, hol kő és kavics találtatott, az adózó nép kézi és ígás munkájával a megyék készítették; míg a kő nélküli alföld útain az esős ősön és tavaszon alig lehet járn. Egy 1851-ki kormányrendelet, az országútakra szükséges közmunkát a rendes adón fölül, minden adózó polgár által ígás is kézi munkában leszolgálandónak, esetleg pénzül megváltandónak kívánja. E rendelet némi módosítással maig áll; mert a közmunka mikénti fölhasználása iránt törvényes rendelkezés maig sincs. Az állami kőutak fentartására, az országos költségvetésben évenként rendszeren hatodfél millió frt van fölvéve. Ezek gondozása, minden megyében, az államépítészek föladata, kik azok mibenlétéről a megyei bizottságnak időnként beszámolnak. — A Duna részletenkinti szabályozására évenként több százezer frt van előirányozva. A felső Dunának Dévénytől Gönyőig majd Zsitvató-Radványig szabályozása, a Csallóköz ármentesítése s az elágazó sekélyes folyam hajózhatóvá tétele 17 millió költségvetéssel 1885 óta vétetik munkálatba. Ezzel együtt a Rába szabályozása is 12 millió frt előirányzattal (L. föntebb). E kettős nagy munka bevégeztével kerül a dolog a Vaskapu nem kevésbé költséges szabályozására. A Tisza és mellékfolyóinak szabályozásáról föntebb szóltunk.

Vasútak.

A vasútak s ezekkel együtt a gőzhajtotta kocsik által eszközölt gyors személy- és áru-forgalom, valamint világszerte, nálunk is félszázad óta, kivált az utóbbi hetvenes és nyolcvanas években, évről-évre nagyobb lendületet, az országtestben élénkebb vérforgalmat és érlüktetést eszközölnek. A vasútak közelében fekvő földek ára, ezzel együtt a földbirtokos jóléte s adóképesége, az ipar és kereskedelem hatalmas lendületet nyertek.

A negyvenes években, és pedig 1842-ben, Pestről Bécs felé, csak Vácig, 1846-ban a Tiszához Szolnokig egy társulat kezd építeni gőzerőre, vasutat. Lóerőre Nagy-Szombat és Pozsony közt, már 1837 óta létezett vasút, mely 1870-ben gőzerőre lett átalakítva.

Az osztrák kormány az ötvenes évek első felében a pesti társulattól átvette a vasút kiépítésének folytatását, s azt Marchegg-től az ország határától, Pozsonyon, Pesten, Cegléd, Szeged, Temesváron át Báziasig a dunai Vaskapu kezdetéig, 90 mf. hosszan kiépítteté; de alig hogy elkészült vele, 1855-ben, a bécs-triesti vonallal együtt, egy bécs-párisi bankár-társulatnak 90 évre eladta.

Az ötvenes évek óta mostanig elkészült magyarhoni vasútakat könnyebb áttekintés végett, az ország egyes természeti részei szerint fogjuk előterjeszteni, melyek összpontosított telekkönyvezéséről az 1868: 1., és kiegészítve az 1881: 61. t.-c. szólnak.

I. A Duna jobb felén: 1. *A budai, fehérvári, kanizsai, pragerhofi,* mely a Siót Foknál, a Murát Keresztúrnál hidalja át, és Stájerban Pettau-Pragerhofnál csatlakozik a bécs-triesti vonalhoz. 2. *Bécsujhelyi, soproni, kanizsai.* 3. *A fehérvári, szöny-lajtabrucki.* Mindhárom a bécs-párisi, most az u. n. osztrák-magyar államvasúttársaság építteté. Az utóbbinak szőnyi, lajtahidi részét a magyar kormány elcserélte ama bankár-társulattal, a vágvölgyi vasútért. 4. *A buda-szönyi,* az 1883: 26. t.-c. által, államköltségen 10.200,000 frtért kiépítve s a főntebbi győr-lajtahidival kiegészítve Budapestet Béccsel, a Duna baloldalinak kissé rövidebb úton közlekedtetni. 5. 6. *A mohácsi és eszéki,* melyek Pécsnél jönnek össze, és együtt Barcsnál és Zákánynál hidalják át a Drávát. 7. *A báttaszék-zákányi,* v. duna-drávai, mely a két előbbivel, Zákánytól Mura-Keresztúrnál kapcsolatik össze a buda-pragerhofi vonalal. Báttaszék idővel a Dunán átellenes Bajával köttetik össze; ennek reményében a báttaszék-zákányi vasutat az építő társulattal az állam, az 1884: 30. t.-c. szerint 11.580,000 frtért magához váltotta. Az eszék-pécsi vasút, az alföldi vasútnak kiegészítésére épült. A pécs-mohácsi, a dunai gőzhajótársaság, főleg a pécsi kőszénnek a Dunára szállítása végett használja. 8. Az 1870: 5. t.-c. a *nyugati mozdony vasút* kiépítésére, állambiztosíték mellett 90 évre adott engedélyt, Székes-Fehérvártól Veszprém, Kis-Cell, Sárvár, Szombathely, Körmend, Szent-Gotthárdon át Grác felé a határig, Kis-Celltől kiágazás Pápán át Győrig, majd Pápától Keszthelyig. 9. *A győr-sopron-eben-*

furti vasút kiépítését az 1874: 30. t.-c., tanulva az erdélyi Waring-féle szédelgésen, azon föltétthez kötés, ha az alaptőke $\frac{2}{5}$ erejéig kibocsátott részvények 50% befizettetik, s a részvényesek beleegyezével a hátralevő $\frac{3}{5}$ erejéig elsőbbségi kötvények bocsátatnak ki. 10. A *buda-pécsi*; Dombóvárnál és Sz.-Lőrincnél csatlakozik az 5—7. szám alattiakkal a Duna-Drávához. Ezen buda-pécsi vonalból, az 1881: 46. t.-c. folytán Rét-Szilastól Szegzárdig egy vicinál-vasút készült, mely idővel báttaszék-mohácsi zsák-utakat Baranyavárnál az eszék-pécsivel köti össze. 11. Tervben van a pozsony-szombathelyi vonal. A bécs-triesti derékvonalhoz, ezen magyar vonalok eme városokból indulnak ki: 1. Buda, Győr, Lajtahidig. 2. Győr, Sopron, Bécsújhely és Ebenfurtig. 3. Győr, Szt-Gotthárd, Grácig. 4. Buda, Kanizsa, Pragerhofig. 5. Zágráb, Steinbruck.

II. A *Duna balján*: 1. Az osztrák-államvasút említett *pest-bécsi* fővonala, Pestről kiindulva, az Ipolyt Szobnál, a Garant Esztergommal átellenben, Kövesdnél a Nyitrát, Érsekújvárnál a Vágot Toronocnál áthidalván, Pozsonynál az alagúton jut a Morva síkjára, s a folyón Marcheggnél átkelve, csatlakozik a bécs-galiciai vasúthoz, másfelől egyenest víz Bécsbe. A pest-bécsi vonalból ezen mellék-vonalak ágaznak ki: a) Garan-Nánától Ipolyságig készülöben; b) a *nyitra-völgyi* másodrendű vasút — 1875: 42—43. t.-c. Tót-Megyer-nél válik ki s tart Bielicig. 2. A *vág-völgyi* vasút a pest-bécsiből két ággal származik ki: *Galántánál* és *Pozsonynál*, melyek Nagy-Szombatnál jönnek össze. A galántainak egyik ága Szereden át Lipótvárig, a másik Szeredtől Nagy-Szombatig tart. A Nagy-Szombatnál egyesült galánta-pozsonyi vonal azután Trencsénnek húzódván Zsolnánál jön kapcsolatba a kassa-oderbergivel. Az 1879: 27. t.-c.-ben az állam, a szered-pozsonyi vonalrész az építő társulattól 7.650.000 frtért megvette, majd az 1882: 42. t.-c.-ben a szöny-lajtahídi vonalért az osztrák-társulattal eleserélte, azon kötelezettséggel, hogy mindegyik fél a hiányzó részt, t. i. az állam a buda-szönyi, a társulat a trencsén-zsolnai részt, 1884-ig kiépítse, mi meg is történt. 3. A *pest-hatvan-ruttkai* vonal, a hatvanas évek elején Pestről kiindulva, Gödöllőn át Hatvannál ér a Zagyva völgyére, a salgó-tarjáni köszénbányához és vasgyárhoz; innen az Ipoly völgyére, majd két alagúton át a Garanéra; e folyó völgyéből Körmöcnél ismét egy harmadik alagúton át a Vágéra, hol is Ruttkánál jön össze a kassa-oderbergi vonallal. Az egyesült két vonal, Zsolnától a Vág hídján, és a Kiszuca patak völgyén, meg a *jablunkai* szoroson át megy Oderberghez az Odera völgyére, Porosz-Sziléziába.

A pest-ruttkai vonalból Zólyomnál kiválik (1871: 22.) a hosszabb *beszterce-breznó-bányai* és a rövidebb *berzenze-selmecbányai* ág. Készülöben a *mátrai-vasút*, Terenyétől a Tiszán át Kisújszállásig.

III. A *Duna-Tisza* közén: Budapestről, mint az ország fővárosából, naponkint a föl-alá járó dunai gőzösökön kívül, két pompás

palotából, az ország testébe, mint a szív kettős kamarájából megannyi mozgó, nyolc vasút indul ki. Az egyik palota az osztrák-magyar állam-vasút társulaté, egyfelől a Dunán balján Bécsbe, másfelől az Al-Dunához; a másik a magyar államé, t. i. az ennek tulajdonát képező, vagy kamatbiztosított társulatoké; honnan a vasút a Duna jobbára a csepel-szigetfői hídon indul ki a budakelenföldi pályaházhoz. E pályafői palotára, a szigetfői hídra, s a kétparti államvasutak egybekötésére az 1872: 9. t.-c. 8.750,000 frtot utalványozott.

Budáról indul ki az osztrák fehérvár-pragerhofi vonal, ugyan innen a kelenföldi fiók-állomásról a szőny-bécsi és a pécs-fiumei vonal.

Pestről közvetlenül hét pálya visz tova: három *Tisza-Szolnokra*: a) Pest-Hatvan-Szolnok; b) Pest-Ujszáz-Szolnok; c) Pest-Cegléd-Szolnok; a negyedik: Bécs; az ötödik: Zimony felé; a 6. és 7-ik: a Dunán át Szőny-Bécsbe és Pécs-Fiuméba.

Hatvannál keresztezik egymást: a *szolnok-ruttkai* és a *pest-miskolci* vonalak.

Ceglédnél válik ketté az osztrák társulat pályája Szeged és az Al-Duna felé, és a tiszai magyar államé, Solnok felé. Amannak órája a prágai délkör szerint húsz percel később jár; míg a magyar hatóság a budai délkör szerint járhatja vasútait.

A pest-zimonyi vasútnak, mely Ujvidék és Pétervárad közt hidalja át a Dunát, kiépítésére az 1881: 45. t.-c. 28 millió frtot engedélyezett. Ezen vonalból kiágaznak: a *kis-kőrös-kalocsai* és a *szabadka-bajai*, mely idővel összeköttetik Bátaszéknél a duna-drávaival.

A Duna-Tisza közén fut keresztül az *alföldi-vasút* szeged-szabadka-gombosi része, mely a Tiszát Szegeden felül hidalja át, s az osztrák-társulat vasútját Szegednél, a pest-zimonyit Szabadkánál metszi át, s Bácsban, a gombosi révnél, gőzkompon megy át a Dráva-Száva közbe.

IV. A *Tisza jobbán*: 1. *hatvan-miskolci* vonal, három rövid kiágazásával: Gyöngyösre, Egerbe és a diósgyőri vasgyárhoz (1868: 22.) Emez állami nagyszerű vasgyár adja a legtöbb sint az állami s társulati vasutakhoz. 2. *Miskolcra* három főág indul ki: Tokajnak, Kassának, Zsolnánál a Sajóhídon át ketté ágazással és a gömöri iparvasutakhoz. 3. A *gömöri-iparvasutak*, melyekre az 1871: 37., 1873: 40. és 1882: 22. t.-cikkek vonatkoznak, Miskolcra kiindulva, Bánrévnél háromfelé ágaznak: a) a Hangony völgyén, Ozd, Nádas vasgyáraihoz; b) a Sajó völgyén Dobsináig; c) a Rimáén Tiszolcig; emitt Feled- és Füleknél közlekedés az Ipoly völgyére, a hatvan-ruttkai vonalhoz. Tiszolc is fog vasútazni Rónicra 1872: 19. 4. *Tisza-Nagy-Szóllósta*tól, Csap-S.-A.-Ujhely-Kassára, három kiágazással, melyek ketteje Galiciába visz; egyik a Latorca völgyén Bányutól Munkácsra, innen Stry-felé a magyar határig 1884: 8. t.-c. 10.400,000 frt költséggel; a másik: S.-A.-Ujhely-Mihályinál, a Labore völgyén, a lup-

kovi alagúton Przemslbe, 1869: 6. A harmadik ág Csaptól Ungvárig megy. E vonalesoport Szerencsnél csatlakozik a tokaj-miskolcihoz. A lupkovi alagút kibélelése előbb homokkövel, ezen a víz átszivárogván, gránittal négy millió frtba került. 5. A kassa-oderbergi vasút Kassa-Abostól kiindulva, a Hernád-Poprád-Vág völgyén, emitt a Kis-Krivánt és Szerecsno várhegyét áttörve, Ruttkánál a pesti, Zsolnánál a n.-szombati v. vágvölgyi vonal társaságában és a jablunkai szoroson át Sziléziában Oderbergnél csatlakozik a bécs-galíciai és az oderavölgyi porosz vasútakhoz. Margitfalvától a Gölnic völgyén Szomolnokik iparvasút. 6. Ugyancsak Kassa-Abosnál ágazik el az *eperjes-tarnovi* vonal, mely Tarnovnál csatlakozik Galiciában, miként az iménti Przemysl és Stry városiak, a krakó-leMBERGI vonalhoz.

Az 1879: 38. t.-c. a kassa-oderbergi és eperjes-tarnovi társulatok egyesülését, törvénybe igtatta. Megjegyzendő, hogy a Hernád-völgyét a Poprádétól, noha a két folyó egyike a Fekete, másika a Baltitengerhez kelet és észak felé irányul, oly csekély dombzat választja el, melyet nem kellett alagúttal áttörni.

V. A *Tisza balján*. 1. 1857-ben a *tiszai vasút-társulat* kiépítése Szolnoktól a) a Debrecenig; b) innen Tokajon át Miskolcig; c) innen ismét Kassáig; d) Szolnok-Szajoltól Aradig; e) Püspök-Ladánytól Nagy-Váradig tartó telekkönyvezett vonalakat. Mindezeket a társulattól a magyar-állam átvette 1880: 38. t.-c. 35.750,000 forintért. Tervben: a mátrai-vasút Kisuj-Szállástól a Tiszán át Terenyére. 2. Az 1868: 13. t.-c. a magyar *északkeleti vasút*, felső tiszai vasútnak 90 évig tartandó államkamat biztosítása mellett, az előbbinek a közép-tiszainak mintegy folytatásául elrendeli. E vasút vonalai: a) Debrecenről, Szatmáron (Szamoshid) Királyházán (Tiszahíd) Máramaros-Szigetig és a Sóaknákig. b) Királyháza-Nagy-Szóllóستól, mint főntebb látszik, Csapon át Kassáig. c) Nyiregyházától Tokajnak és Csapon át (Tisza és Latorca hid) Ungvárig. Szatmárról mellékvonal Nagy-Bányára 1881: 47. t.-c. kiágazások: Nyiregyházától Máté-Szalkára és Nagy-Károlyról Zilahra. 3. Az *alföldi-vasút* Nagy-Váradtól indul ki, s a fehér és fekete Köröst Gyulánál, a Tiszát Szegeden fölül, a Dunát a gombosi révnél, a Drávát Eszéknél hidalja át. Folytatását láttuk I. és III. alatt. Ezen 390 km. hosszú vasutat, az állam az építő társulattól 40 millió frtért megvette, t. i. 91,400 részvényt 200 frtjával 66 évi törlesztéssel 18.281,000 frtért és 22 millió frt kölcsön és beruházási költség átvételével, 1884: 39. t.-c. 4. A szolnok v. *szajol-aradi* vonal az alföldit Csabánál metszi, a hármas Köröst Gyománál hidalja át. Ágai: a) a szajol-künszentmártonszentesi; b) a mezőtúr-szarvasi; és c) Kétegyházától, egyfelől Kis-Jenőre, másfelől Mezőhegyesre; d) Túrról Türkevibe; majd Túrról Nagy-Váradra. 5. *Nagy-Váradról* vasút indul ki: a) Erdélybe, a Sebes; b) Vaskohig, a Fekete-Körös völgyén; c) Székelyhídon át Er-Mihályfalvára, a debrecen-szatmári vonalhoz és Székelyhídtól Margitán át;

d) Aradra és az alföldi vasúton Csabára, honnan az Aradra és Szegedre kettéágazik; e) Püspök-Ladány-Szolnokra; majd Vésztőre és M.-Túrra. *Aradról* is öt vasút vezet ki: a) Erdélybe a Maros-völgyén; b) Temesvárra; c) a Fehér-Körös völgyére, idővel Körös-bányáig; d) Váradra; e) Mezőhegyes-Makón (híd a Maroson) át Csanád-Szőregre, a szeged-temesvári vonalhoz 1881: 47. *Debrecen* ezen vonalakkal közlekedik: Szatmár, Szolnok, Nyiregyháza, Nánás felé.

Vasúti hidak a Tiszán: 1. Királyháza. 2. Csap. 3. Tokaj. 4. Szolnok. 5. Algyő. 6. Szegednél.

VI. A *Temesközben*. Az osztrák-államvasút társulatnak Szegedtől Temesváron át Baziásig, a Vaskapu kezdetéig húzódó fővonalából ezen mellékvonalak ágaznak ki: 1. 1874: 28. t.-c. Temesvárról, Lugos-Karansebes, Mehádián, Orsován át, a Vaskapu kikerülésével, csatlakozás Veresioravánál a romániai vasúthoz. Teregovánál alagút. (Porta orientalis.) 2. A Berzava völgyén, Vojtektől Resica vasgyáraihoz, 1872: 28. 3. Jassenovától Oravicán s 14 alagúton és magas útvezetéken át, Anina kőszénbányái s vasgyáraihoz. 4. A valkán-perjámosi. 5. A temesvár-aradi, 1868-ból, 30 évi állambiztosítékkal. 6. A kinkinda-beckereki, mely Pancsováig lesz kinyújtandó.

Az osztrák-állam vasúttársaság szeretne volna akár Baziástól, akár Pancsovától Szerbiába átvinni s folytatni a maga vonalát, mint már Romániába Orsovától Veresioravába átvitte, de az állam, a maga érdekében állónak találta saját költségén a pest-zimonyi vasút kiépítését.

VII. *Erdélyi vasútak*. Az erdélyi vagy magyar keleti *várad-brassói* vasutat az 1868: 45. t.-c. tárgyalja. E derék-vasút Nagy-Váradról indul ki; Révnél a Sebes-Körös hídján, majd három kisebb és Sztána nagyobb alagútján, Kocsárdon, Kolozsváron, Tövisen, Segesváron át Brassóig halad, s innen folytatólag Predeálnál csatlakozik a romániai bukaresti vonalhoz.

A *marosvölgyi* másik derék-vasút Aradról indul ki, s amazt Tövis és Kocsárd, vagyis a Küküllő és Aranyos töve közt keresztezi s a Marost *Branyicsko, Tövis, Gyula-Fehérvár, Kocsárd, Radnótnál* hidalván át, jelenleg Maros-Vásárhelyig tart; folytatása leszen a tölgyesi szoroson át Moldvába. Ennek ágai: a) a *piski-petrozsényi*, mely a Strigy tövétől kiindulva, Krivádia római váracstól kezdve, magas hegyen kanyarokkal, kilenc alagúttal, torony magas hidlábakkal, ketté repesztett szirtfalak közt jut a Zsil-völgyére, Petrozsény kőszén bányáihoz. b) Dévától, a Cserna-völgyén, egy 3 mf. ág meg Vajda-Hunyadra.

A várad-brassai vasút ágai: a) Apahidától Deésig, melynek a Szamos két ágán lesz folytatása Nagybányára és 1874: 34. Besztercére. b) Gyérestől Tordára. c) Kis-Kapustól Nagy-Szebenig. d) 1884: 32. Maros-Ludastól a Mezőségeen Berzencéig.

A várad-brassói vasút kiépítését állami 5% kamatbiztosíték

mellett 90 évre egy Waring nevű szédelgő angol vállalta el, 1.200.000 forint bányapénz letétele mellett. Ő azonban a részvények kibocsátása után az engedélyt másnak jó áron eladta, s a vállalatot galádul cserbenhagyta. Minő áldozattal kelle az államnak Európa börzsein e miatt veszített hitelét helyreállítani (egy 200 forintos részvény 50 forint kelt), megdetszik az 1876: 50. t.-c. e hitelműveletéből: 1. Az állam 100,000 drb 100 forintos kötvényt bocsát ki. 2. Az állam átveszi a társulat 45 millió első- és másod 30 millió elsőbbségi sorozatú kötvényeit. 3. A tulajdonjog átruházása következtében, az állam beváltja a vasúttársulat összes részvényeit olyképen, hogy minden három drb 200 forintos részvényére két drb 100–100 forintos 5% államkötvényt állít ki (Tehát az állam, egy 600 forintos részvényt 200 forinttal vált be). Továbbá, az állam az 1884: 29. t.-c. szerint a még forgalomban lévő 70,000 részvényt 66 év alatt 14 millió forint értékben beváltja, valamint a társulat 25 milliónyi beruházási és kölcsön kötvényeit.

VIII. A *Dráva-Száva közén*. 1. Az alföldi vasút, ott, hol a Duna két partján Gombos és Erdőd közt átkél, *Dalján*, egyik ágával *Eszéknek* kanyarodik, a másikkal *Bródnak* a Bosnya tövéhez ér, hol a Szávát áthidalván, 1881: 1. t.-c. Bosna-Szerajevoba, s e vonalból Dobojtól egész Tuzlába vezet. 2. A *pest-pétefvár-zimonyi* vonalból kiágazik Indiától Száva-Mitrovicáig, 1881: 45. egy vonal, melynek folytatása lesz a Száva mentén. — Zimony és Belgrád közt a vasúti híd a magyar és szerb állam közös költségén épült. Mitrovic és Szabács közt Száva híd. 3. A *zákány-fiumei* vonalat a Drávától Zágrábig a magyar kormány építi ki. A Zágrábtól Károlyvárig tartó részt pedig az osztrák déli vasúttársulattól vette át 1880: 44., ennek 1968-ig évenként fizetendő 240,000 forintért. A károlyvár-fiumei vasút hossza 23 mf., mely midőn a Kulpa lapályáról az Alpok zordon bércközébe jut, összesen 16 alagúton, aztán torony magas völgyi hídlábakon ér a 900 meter magas Lucs hegyre, honnan 5 mf. kanyargásokkal ereszkedik alá Fiume tengerparti pályaudvarába. A Károlyvártól Fiuméba vezető e század elején készített kőutat a kormány az illető társulattól megvette 325,900 forintért. 1879. 17. 4. A *sziszek-kosztajnici* vonal, a zágráb-károlyváriból válik ki, s a Száván átmegy Doberlinnél Boszniába, Bányalukaig s majd tovább. 5. Bacsától Pakrácig és 6. Csáktornyától Varasdon át Zágrábig. 1884: 32.

Vasúti hidak a Dráván: *Eszék, Bacsánál*, e két helyen országuti fahidak is, a bacsai 1880: 50., államköltségen 240,000 forinton épült, Varas és Zákánynál. A Száván: Zimony-, Brod-, Mitrovic és Doberlinnél.

1880: 31. t.-c. Helyi érdekű vagyis oly vasútak, melyek fő célja, hogy az illető vidék forgalmi és közgazdasági igényeinek megfeleljenek, a kormány által legföljebb 90 évre engedélyezhetők. Az engedélyezés az országgyűlésnek bejelentendő. 90 év múlva e vas-

utak az állam birtokába jutnak, addig is az állam föntartja magának a megváltás jogát. 1881-től 1884-ig az országgyűlés 714 km. vidéki, vicinális vasútra adott engedélyt. Jelenleg megannyi van készülőben.

1869-től 1873-ig épült 6.400 km., közel ezer mf. hosszú vasúti 1873-tól 1883-ig a növedék 5,230 km. Ezekből 4,240 km. államvasút, melyek készítése közel ötszáz millió firtba került. Az 1882-ik. költségvetésben, az állam által biztosított vasúti kamatok évi összege, de a vasúttak tiszta jövedelme is 11 millióra ment. Az 1885-ki költségvetésben az államvasúttak tiszta jövedelme 15 millióra van fölvéve. Vasúttak kamataira 1868-tól 1883-ig 145 millió firtot költöttünk.

1887-ben az állami vasúttak gépgyára, a diósgyőri vas-, acélglyár, úgy a vasúti művek forgó tőkéjének emelésére 18 millió firt hitel szavaztatott meg. Ugyanez évben hozattak be a postatakarék-pénztárat.

HÓKE LAJOS.

IFJ. PETRICHÉVICH HORVÁTH BOLDIZSÁR NAPLÓJA.

1714—1773

Ifjabb *Petrichevich Horváth Boldizsár* a *Petrichevich Horváth Boldizsár* és *Suki Klára* fia. Született 1714-ben július 4-én Kolozsvártt. Tanulását az unitáriusok kis-sárosi, általa «celebris»-nek nevezett tanodájában kezdte és végzett ugyancsak az unitáriusok kolozsvári collegiumában.

Foglalkozása ügylátszik, a gazdaszat volt. Meleg-Földvártt, Vámos-Udvarhelytt meg V.-Szentiványban fekvő birtokain és folti jóságában, mely utóbbiért, mint a P. Horváth Kozma és Folti Borbála unokája, pert folytatott 1745-től fogva 1764-ig, részint a maga nevében, részint mint felhatalmazottja több rokonainak. A mellett Doboka, Küküllő és Torda megyéknek hites táblabírája volt. Több nyilatkozatából kitünik, mily buzgó követője volt az unitárius vallásnak, és hitsorsosai közt mint a fő consistorium tagja, és mint főgondnok működött.

Az idejebeli országgyűléseken mint királyi hivatalos jelenik meg. Első neje vargyasi Dániel Judith, a második: Enyedi Anna, mely utóbbi mint özvegye 1794-ben halt meg.

Naplójából kitetszik, hogy ő udvarhelyszéki birtokos is volt.

E naplóját alkalmasint 1745-ben kezdte meg, és ez eleibe néhány lapot csatolt, melyekre részint emlékéből, részint más jegyzetekből másolta le az 1745 előtti történeteket. Az említett lapokra, melyeknek kezdetén megírja, hogy 1714-ben született, az üresen maradt volt helyekre későbbben is igtatott be jegyzeteket. Mely jegyzeteket én a másolatban oda soroztam be, a hová tartoznak. Az utolsó jegyzet e naplóban 1773-ban október 16-án tétetett.

Horváth Boldizsár e naplójában följegyezte :

a) Születése idejét, a tanodákat, melyekben kiképztetését nyerte; tanárait; nősiülése és gyermekeinek születése idejét; ezek mikor és hol nevelkedtek; közeli rokonairól is, hol egyiknek születéséről, hol másiknak temetéséről ad adatot.

b) Azon lakodalmakat, melyekre hivatalos volt, és többekben mint gazda szerepelt, úgy kereszteléseket is.

c) Főcsaládbeli egyének halála napját, és a temetések helyét és idejét, továbbá az idejében elhalt superintendenseket.

d) A nevezetesebb vadászatokat, melyekben részt vett.

e) A rendkívüli időjárást, vízáradást, látott égi tűneményt, uralkodó contagiumot, földrengéseket, sáskajárást.

f) Melyik évben, melyik fürdőt látogatta, ezek közül: Radna, Korond, Gyógy és Borszék. Mely utóbbira nézve tőle is nyerünk egy adatot, melynek nyomán megcáfolható azok állítása, kik a borszéki gyógyforrás felfedezését gr. Bánffy Dénesnek tulajdonítják, és főleg megcáfolható azok állítása, kik a borszéki forrás nagy hírének keletkezését a gr. Bánffy Dénes ott járása utánra teszik.

g) Gyakori járásait a folti peres ügyben, mint a Folti család örököse.

h) A zsinatokat: azok hol és mikor tartattak; a superintendensi választás; az országgyűléseket, melyekre megjelent.

i) II. József császárt Erdélyben hol látta; a császárnál audien-tián az unitárius status érdekében való létét.

Végre, feljegyzett egyebeket is, de legszámosabbak azon adatok, melyek genealogusoknak igen becsesek.

A napló eredeti példánya, melyről e másolatot vettem, a gróf Tholdi Horváth Lajos birtokában van, ki szép atyjának e naplóját szíves volt nemcsak közleni velem, hanem annak lemásoltatását is megengedni.

A másolatot egy-két jegyzettel kísértem.

I. N. D. N. I. Cxti.

Születtem édes nemző anyámtól F. M. suki *Suki Klárától* Kolozsvárott, 1714. esztendőben, 4-a Julii.

Vittenek a kis-sárosi unit. celebris iskolánkban 1721-ben 8-a sept., holott is voltam akkori tanító mester Árkosi Ferenc úr keze alatt, ki is keményen bánt velem nyomorult kis gyermekkel. Gazda-asszonyom volt Szilágyiné özvegy, három esztendeig.

1725-ben 14. januar. vittenek a nyárad-sz.-lászlói celebris unit. iskolába, holott is volt praeceptorom Járai (alias Rác, megis felelt nevének) Ferenc, ki is nem instructorunk, henem hóhérunk volt, mert irgalmatlanul verte fejünket vagy virgácssal, vagy korbácssal. Plágával pedig tenyerünket oly szörnyen ütötte, hogy végtére érzé-

kenysége is alig volt tenyerünk bőrének. Ezt a tyrannust onnan elvívén, lett ugyan ott praeceptorom becsületes Fodor H. Ferenc uram. Gazdasszonyom özvegy Thamási Benedekné.

1728-ban Ny.-Sz.-Lászlóról vittének a kolozsvári collegiumunkba, holott is lett praeceptorom ujszékeli Buzogány Sámuel uram, ezt papságra vivén, lett Kőkösi György uram, ezt is kivívén, lett Kénosi Tósér János uram,¹ kit is az ó-tordai iskolánk mesterének vivén ki, azután magam industriám által Istenem segedelméből tanultam, 5^{1/2} esztendeig laktam Kolozsvártt tiszteletes superintendens várfalvi Pálffy Zsigmond uramnál, tartván asztalt mint keresztatyámnál.

1732-ben 3. julii, pluralitate votorum lettem Nms² secundariának exactora, másfél esztendeig fungáltam.

1733-ban juliusban, a collegium auditoriumában édes atyám tetszéséből hosszas deák valedictoria oratiómat elmondván, igen nagy frequentia előtt elbúcsúztam, vége lévén, nagy tractatiót adott édes atyám a collegiumnak, a városon pedig a notabilitásnak. Midőn a városból kimentünk volna Földvár felé édes atyámmal, sok számból álló ifjúság a secundanus jó atyámfiái, barátaim lóháton Szamosfalváig pisztolyok ropogásai között jó kedvvel kísértének.

1734-ben 25. januar. édes atyám P. H. B.³ parancsolatjából mentem procurator Wáró Mihály uram mellé, just tanulni.

17. novemb. voltam K.-Kenden, az édes atyám beteg lévén, ítélőmester csapói Kun Zsigmond úr leányának, Klárának lakodal-mában, szárhegyi gr. Lázár Gábor úr vevén el G. Gyulaffi László volt násznagy.

1735-ben 14. febr. esküdtem be Disznajon ítélőmester Kun Zsigmond kancelláriájára.

1736-ban 20. junii Széplakon⁴ volt lakodalmi solennitása P. H. Mária kedves testvéremnek, Kénosi Sándor Józseffel.

25-ik novemb. mult ki e világból édes atyám Széplakon, igen szép csendesen (qualis vita, mors est ita etc.).

16-ik decemb. temettük el familiánk széplaki boltos kriptájában, melyet maga készíttetett volt édes anyámnak 1720-ban.

1737-ben 8. januar. születtetett P. H. Judith hugom Tancson, mostoha anyámtól désfalvi Simon Sárától.

16-ik decemb. esküdtem be N.-Kolozsvármegyében Alsó-Sukon assessornak, Maxai Máriaffi Dávid főispán úr főtiszttségében.

¹ Kenósi Tósér János, később ó-tordai unitárius papságot viselt 1734—1755-ig. «Theophilus Monotheita» álnév alatt 1753-ban irt «Brevis notitia de vita et scriptis celebrium in Transilvania Unitariorum» és «Bibliotheca Scriptorum Transilvano-Unitariorum» című kézíratai, melyeknek eredetijei a gr. Kemény József gyűjteményében az erd. muzeumban vannak, irodalomtörténetünk becses kútforrásait képezik.

² Nemes.

³ Petrichevich Horváth Boldizsár.

⁴ Küküllő megyében.

1738. 17. januar. osztoztunk meg Széplakon testvérekül atyafiságosan.

13-ik februar. kezdettem meleg-földvári oeconomiámhoz.

10-ik majj nagy havazás miatt szőlőhegyek elromlottanak.

11-ik junii, nagy földrendülés volt 10 óraker.

1740-ben a die 30. sept. következett janariusnak 10-ik napjáig mind víz esett.

15-ik oct. havazott.

1741-ben 4. junii temettük el Jobbágyfalván Vargyasi Dániel Péter urat, és vittük a csik-szent-mártoni templomunkban lévő kriptába.¹

20-ik ejusdem, deponáltuk Szék városában a homagiumot, báró Kemény Sámuel úr főispánságában, felséges kir. asszonyunk hűségére.

12-ik sept. mentem vadászni br. Kemény Sámuel úrral a sajói havasokra.

6-ik novemb. szilágy-sámsoni jószágban kimenvén, Debrecen városában is elmentem, két nap voltam ottan.

1742. 13. mart. Lett egybekelésünk Dániel Judithal Jobbágyfalván.

21-ik ejusdem invitáltatván, vadásztam marosszéki havason Bekecsen.

1743-ban 7. febr., voltam lakodalmában gr. Toldalagi László öcsémnek Koronkán, ki is vette el gr. Vass Kata kisasszonyt.

Die 21-ik majj kezdettem felállítani a v.-sz.-iváni boronafából való házaimat.

2-a augusti halt meg Darlaczon néhai Dániel Péterné, kisárosi Sárosi Ilona napamasszony, kit is 8-ik ejusdem temettünk el méltóságos gróf és gubernator Haller János úr exja s kedves párja Dániel Zsófia asszony consessusokból szőkefalvi temető helyben, igen szép két actiót tétetvén felette tiszt. Thordátfalvi György és tiszt. Sala Mihály uraimékkal.

31. oct. nagy égiháború és jég volt.

1743. 29. decemb. született fiunk, ki is a sz. keresztségünk által «Dániel»-nek neveztetett, adja Isten legyen állhatatos sz. vallásunkban.²

1744. 16-ik mart., kezdettem oeconomiámat folytatni Vámos-Udvarhelytt.

29-ik oct. gróf Kornis Ferenc főispánnak házatól Kóródról, nagy solemnitással kísértük le vármegyéstől a nemes vármegye zászlóját Széplakra, ottan a nemesek meglustráltattanak, hogyha insurectio kívántatik, készek lehessünk, de ezt pénzzel redimálók.

4-ik novemb. lett lakodalma Széplakon bethleni gróf Bethlen Sámuel mlgs királyi tábla assessorának, P. H. Zsuzsánna kedves

¹ Marosszékbén.

² Itt egy későbbi jegyzet következik, de azt a maga helyére, a hová tartozik, oda ígtattam be. L. M.

atyámfiaival, ki is holtig megtartotta sz. religiónkat. Lehetne ez férfiak példája. (1747 30-ik julii temettük széplaki boltos kriptánkba szép solennitással, tisztt. nagyérdemű superintendensünk Sz. Abrahámi L. Mihály és tisztt. Academicus Kövendi Kovácsi Tamás uraimék voltanak actorok.)

1745. 5-ik januar. voltam installatiójában méltos gróf bethleni Bethlen Gábor Doboka vármegyei főispánnak Kékesen.

4. mart., gr. Bethlen Ferencné Dániel Krisztina sógorasszony Tereziája keresztelőjében voltam Zalaknán.¹

4. majj lett e világra egy fiunk, kit is Eleknek kereszteltetünk, isten nevelje.

1. junii Vámos-Udvarhelytt volt nálam méltos gubernatorné asszony ő excell. Darlacról jöven.

4. sept. Galacról br. Wesselényi István úrhoz mentem Bethlen Gábor főispán úrral és onnét együtt Borgóra, a Hényúl havasra vadászni s a jádi erdőkre.

12-ik ejusdem temették el P. H. Kozma bátyámat széplaki kriptánkba.

7. sept., Déván mélt. G. Haller János gubernator ur ő excell. Anna leányának G. Kornis Zsigmond úrfival lett mátkásodására invitáltatván, jelen voltam sok méltóságokkal.

28. nov. Medgyesre mentem, mélt. királyi táblára, mint testvéreim és több atyafiaknak plenipotentiáriusa, Folthi régi causánknak defensiójára.

1746. 3-ik majj holt meg Széplakon P. H. Ferenc bátyám uram s ott el is temettetett.

17. junii holt meg Vargyason ifj. Dániel Ferencné Sándor Klára húgom s ott el is temettetett.

18. julii gr. Bethlen Gábor főispánnal Radna felé majorba s a savanyúvízre helybe Radnára, felül a falun lévő savanyúvízhez.

4. oct. Szebenben gróf Kornis Zsigmond solennis lakodalmaiba.

3. nov. Anyaszékben vadásztam a havason.²

6. dec. volt földrendülés.

1747. februárban mind szép tavaszi idő volt.

1. mart. nagy égi háború.

16., 17. mart. nagy havazás volt.

26 apr. Szebenből B.-Szt.-Miklóstra gróf Bethlen Ádám főstrázsa-mesterrel.

24. sept. Hosszúaszóra Szebenből mentem báró Szentkereszti Sámuel úrnak gróf Bánffy Klárától született György fia keresztelésére.

Die 19. nov. Medgyesre a m kir. táblára folthi régi causánk folytatására 14-ik decemberig voltam.

¹ Itt következnek későbbi jegyzetek, melyeket az illó helyre igtattam be.

² Tán Udvarhelyszékben.

1748 die 14. jan. usque ultimam Medgyesen királyi táblán.

A die 5. febr. usque 22. ismét Medgyesen.

30. jun. temettük el solemnitással Koronkában G. Toldalagi Mihályné G. Földvári Erzsébet kedves nénémet.

20. jul. F.-Sukon lévén, töménytelen sok és nagy kártevő sáskákat láttam.

24. sept. M.-Földvárta szüreteztem.

27. pedig V.-Udvarhelytt szüreteztem.

NB. Igen ritka jóságú borokat.

4. oct. pedig Haranglábbon.

13-ik novembertől fogva 6-ik decemberig Medgyesen kir. táblán voltam.

1749. 18. aug. ezen Eli (Elek) fiunk cs.-szentmártoni templomunkban temettetett.

31. jul. Sándor fiunk lett. (Ez felnevekedésétől fogva engedetlen volt, állhatatlanságát is, megbizonyította, mert hitét, vallását megtagadta, 1766-ban január 25-én a romano-katholica vallásra állott Kolozsvárott, a mint vetett, úgy arasson etc.)

1750. 16. jan. Medgyesi királyi táblától megindultam reggel, Bonyhára mentem s mégis estére Medgyesre vissza, holmi igen urgens levelek után.

Mind januáriusban, mind februáriusban királyi táblán folthi causára nézve.

11. jun. Generalis báró Bornemisza János úr özvegye gr. Csáki Kata asszonnyal és gr. Haller Pál úrral mentünk gyergyai híres borvízre a Borszékre,¹ holott gr. Haller János erdélyi gubernator ő excell. s mélt. házával és sok méltóságokkal majd 3 hétig voltunk.

1751. 6. majj vittem kis-sárosi iskolánkban Dani fiamat, az ott lévő mester Körmöczy József uram keze és ferulája alá.

26. aug. Andrásra² generalis marosnémeti gr. Gyulai István úrnak recommendáltam P. H. Kozma öcsémuramat katonának, kit is acceptált.

15. oct. havazott erősen.

21. ejusdem K.-Szentpálta vadásztam gr. Haller Gábor és más méltóságokkal.

18. nov. V.-Udvarhelyre gróf Kornis Ferenc főispán úrral abosfalvi Girás székről.

3. dec. Medgyesen királyi táblán usque diem 11-m.

1752. 7. febr. voltam Csik-Somlyón gróf Haller Pál úr csiki főtitzségre való installatiójára más méltóságokkal.

¹ Itt is egy adat, melyből kitetszik, hogy a borszéki savanyú víz már híres volt azelőtt, hogy gróf Bánffy Dénes Borszéken járt, ki 1765-ben volt ott. (Hogy nem Bánffy Dénes fedezte fel e forrást, hanem az 1702-ben fel volt fedezve, eredeti adat igazolja.)

² Tán Andrásfalva.

NB. Ott mutatták meg, hová temették a templom mellett épített boltos kriptában (Advénák számára készítettett) Moldvából jöven nagyanyám, édes atyám anyja, Folthi Borbála.

12. majj Voltam installatiójára gr. Bethlen Imre Doboka vármegyei főispán úrnak székvárosán.

16. jul. temettük el solennitással Henter János bátyánk urunkat szamosfalvi temetőben.

21. aug. voltam Kórodon gr. Kornis Krisztina kisasszony lakodalmában, elvévén gróf Haller István úr.

14. oct. voltam Ercsében gr. Toldalagi Ferenc ösémuram lakodalmában, vévén el br. Bánffi Kata kisasszonyt.

1753. 5. febr. Szép tavaszi idő volt egész hónapban.

6. majj havazott.

6. jul. holt meg Széplakon P. H. Sophia húgom, kit is 10. sept. temettünk Széplakon.

10. aug. volt nálam mélt. gróf és gubernator ő excell. Haller János méltóságos párvával s más méltóságokkal V.-Udvarhelyt ebéden, igen jó kedvvel voltunk, Kis-Kendről jöttek.

19. sept S ebenben voltam diaetán, azalatt br. Henter Ferencet Bécsben menő útjában kísértük Szelindekig, testvérével br. Henter Zsigmonddal

15. dec. Küküllő oly nagyon exundált, hogy az udvarhelyi hídnak csak a közepe látszott, mely miatt (Szász-Sz.-Iványon gróf Bethlen László úrnál lévén) által nem mehettem, hanem Oláh-Sz.-Lászlón kénytelenítettem meghálni.

1754. 8. mart. nagy hó esett.

9. jul. Sövényfalván voltam P.H. Miklós ösémuram lakodalmában, vévén el Wáró Erzsébet, Henter Erzsébet asszonytól született leányát.

4. aug. Feketelakon lévén gróf Berényi Gábor hadnagy fogadott engemet bátyának.*

11. ejusdem. N.-Teremiből generalis gróf Bethlen Farkassal kísértük gr. Haller János gubernátor ő excell. Vidrácegre.

10. sept. Introducáltattam m.-vásárhelyi ampliss. magistratusok előtt deponálván juramentumot és úgy lehetett nekem is civilis fundust vennem. Akárki legyen az, de juramentum nélkül magok privilegiumok szerint senkinek is vásárolni meg nem engedetik civilis fundus.

2. oct. Gr. Bethlen Gábor aulicus consiliarius érkezett Bécsből Szebenbe mint regius plenipotentarius commissarius, ekkor hozta de combinatione contributionis.

7. ejusdem meg is lett nagy solennitással a statusok előtt a propositio.

* Horváth Boldizsárnak sógora volt gróf Haller a gubernátor, egy gró^f Berényi Tamásnak pedig Haller leány volt a neje, hihetőleg az egybeköttetésné^f fogva nevezhette bátyjának.

Novemberben egészen, igen szép meleg idők voltak.

1755. 28. jan. Gróf Gyulai Ferenc ifjú generalis solennis lakodalmában voltam Szebenben, vévén el gróf Haller gubernator leányát gróf Haller Károlinát.

28. apr. Korondi fűrészemhez felmenvén, Etéden becsületes gazdára találtam, ki is: Péter János.

15. jun. volt generalis synodusunk F.-Szováton.

26. jun. voltam mélt. gubernator urakkal algyógyi savanyúvizen.

1. jul. mentünk együtt Dévára.

25. aug. szebeni diaetára mentem, szeptember 17-ik napjáig ott voltam.

1. sept. volt lakodalma gr. Gyulai Sámuel főstrázsamesternek nagy solennitással, vévén el br. Bornemisza thesaurarius úr leányát: Krisztinát.

18. oct. mult ki e világból gróf Haller János gubernator ő excell. Szebenben, isten adjon boldog feltámadást nekie.*

A die 8. nov. 15-ik decemberig M.-Vásárhelyt voltam m. k. táblán a folthi causaért.

1756. 7. jan. eskettek be assessornak nemes Torda vármegyében Régenben.

21. mart. nagy égiháború volt.

20. jun. voltam Sz.-Gelicén synodusban.

17. aug. holt meg P. H. Rebeka nénénk, 22. ejusdem temetjük széplaki kriptában.

30. oct. voltak nálam V.-Udvarhelyt mlt. gubernator asszony Dániel Zsófia ő excell. (ki is feleségemnek édes testvére), úgy gróf Haller Pál és gróf Mikes Antal urak is ott voltak akkor.

1756-ban vittem Dánielt és Sándort az ó-thordai jó iskolánkba tiszt. nagyajtai Bálint József rector úr keze alá.

1757. 29. mart. Szász-Almásan volt lakodalma báró Bánffi Judith kisasszonynyal P. H. Moyses öcsémnek.

24. apr. voltam Szebenben gróf Rhédei János főstrázsamesternek gróf Bethlen Klára asszony koporsóbetételén.

8. szeptembertől fogva 16-ig Szebenben diaetán.

20. oct. holt meg Jobbágyfalván gróf Lázár Ádámné Dániel Anna, ki is feleségemnek testvére volt; de eltemetett a mikházi kriptában nov. 14-én.

1758. 19. febr. Tancson kereszteltetett meg öcsém P. H. Miklós uram fia: Antal.

20. mart. nagy égiháború volt.

30. ejusdem holt meg néhai tiszteletes és tudós Sz.-Ábrahámi L. Mihály superintendensünk és scholánk nagy bölcseségű rectora Kolozsvártt.

* Nagy Iván 1756. okt. 18-ra teszi halálát.

25. apr. Introducáltam rectornak tiszteletes sepsi-sz.-királyi Agh István urat.

21. majj pedig superintendensnek creáltuk.

1. jun. volt lakodalma B. Jósika Imrénék, báró Bornemisza Anna Mária húgommal B.-Sz.-Miklóson.

20. jul. Mező-Szt.-Péteren köszöntöttem gróf Kemény Lászlót ő excell., midőn gubernatorságáról resolutiója lejött.

3. aug. volt lakodalma Iktári gróf Bethlen Domokos úrnak, gróf bethleni Bethlen Kata asszonynyal V.-Sz.-Iványon.

13. oot. holt meg Gyalakután gróf Gyulai István generalis úr ő excell.

2. nov. voltam Déván generalisszéken.

A die 16. nov. usque ult. M.-Vásárhelytt a királyi táblán voltam.

2. dec. holt meg Sárpatakon gróf Teleki Lajos úr igen kedves jó szomszédunk.

1758. vittem Danit és Sándort collegiumunkba, kiknek is adattatott praeceptor, jó subjectum, Almási Ádám ő kezgelme. (Egész intertentiójok sokba került.)

1759. 24. jan. temettük el Mikházán néhai Csapai Kun Zsigmond itélőmesterné, Maxai Zsuzsánna nénémet.

24. apr. vágattam legelsőben lábomon eret Régeni Borbély Józseffel.

22. jul. volt lakodalma báró Huszár Sándornak báró Perényi Máriával Várhegyen és Abafáján.

27. aug. lett meg a regia propositio Szebenben gróf Bethlen Gábor által nagy solennitással.

1. oct. Gr. Bethlen Farkassal vadásztam.

6. ejusdem nagy havazás volt.

26. ejusdem Korondhoz közel, Fistor felé vadászván, medvére lőttem.

B.-Sz.-Miklósról kísértük gróf Bethlen Gábor úr ő excell. gróf-néját, nagy pompával (megszalmásván az utakat mindenütt) Küküllő-várra, onnét Szőkefalvára és radnóthi kastélyában.

19. ejusdem nov. N.-Teremiből gróf Bethlen Farkassal mentünk Radnóra gr. Bethlen Gábor ő excellentiájához.

1760 21. apr. volt lakodalma Komlódon nagy solennitással br. Kemény Simonnak br. Wesselényi Polyxenával, holott is egyik gazda voltam én is.

8. majj Mundráról mentem Szebenbe gubernator gr. Kemény László ő excellentiájával.

14. jun. voltam synodusunkon Torockón.

28. aug. Árokaljára voltam hivatalos, honnan is nagy solennitással kísértük Besztercére erdélyi püspök gróf Batthyány József ő excellentiáját.

1760. adta isten a világra második Elek fiúunkat, isten nevelje

és legyen szent vallásában állhatatosabb mint a bátyái, hogy isten minden áldásaival szeresse s jövendőben koronázza.¹

1761. 13. jun. voltam synodusunkon Vargyason, holott is 21. ejusdem temettük el Dániel György kedves öcsémet, kinek is édes anyja Suki Sára, édes anvámmal Suki Klárával testvér volt.

18. oct. volt a Béldi Antal öcsém lakodalma Körtvéjfáján báró Jósika kisasszonynyal s húgossal.

17. nov. égiháború volt.

1. dec. Gr. Lázár commissiót tilt, a nemes vármegye és város között lévő dolog iránt, Szász-Régenben.

1762. 24. jun holt meg Széplakon P. H. Zsigmond testvérünk, aug. 20. el is temettetett.

NB. Juniusban, juliusban mind esős idő volt.

1763. 15. jan. Generale consistoriumban Kolozsvártt.

NB. Februárban tavaszi szép idők voltak.

NB. Márciusban pedig nagy havazás volt.

22. apr. mátkásította el F.-Sukon P. H. Ferenc öcsém, Suki Terézia húgomat.

2. maj holt meg Datkon generalis gróf Bethlen Farkas igen jó mélt. szomszédom, 26. jun. eltemettetett N.-Teremiben, Erdélyben, ritkán eshető pompával,² én is gazdácska voltam.

29. maj temettük el Bonyhán gr. Bethlen Ferenc sógoromat, kinek is felesége Dániel Krisztina, feleségemmel testvér.

19. jun. voltam Kálban synodusban.

27. sept. volt lakodalma gr. Tholdi Zsigmondnak gr. Bethlen Teréziával Zalaknán, onnét Fogarasba kísértük.

1763-ban Dani kijött a collegiumból finaliter.

1764. 20. jan. holt meg M.-Földvártt Dániel Judith feleségem, ki is esztendeig és néhány hetekig nem látott holtig. Temettettem el csik-szent-mártoni templomunkban³ az édes atyja Dániel Péter és kis fia Elek mellé.

2. mart. mentünk le testvérekül Folthra, holott részünkről a 10,000 magyar forintokat a magunk saját ős jószágunkért keserve- sen le kellett egyszersmind arany és ezüst pénzüil megadni gr. Bethlen Lajos és Gergely uraknak; a ki oka annak, isten fizessen meg stb.

1765. 26. mart. holt meg F.-M.-Sukon idősb Suki László, kedves öcsém, kinek is az atyja néhai ugyan Suki László, édes anyámmal testvér volt.

21. apr. temettük el ugyan F.-M.-Sukon a kriptába.

16. jun. temettük el gr. Bethlen Imre gubern. consiliariust Alsó-Rákoson szép solennitással.

¹ Ez későbbi jegyzet és e naplónak más lapjáról igtattam ide. L. M.

² Mint tábornoknak, hihetőleg a katonaság részéről is meg volt adva az utolsó tisztesség.

³ Marosszékbén.

12. aug. volt lakodalma Beresztelkén gr. Rhédei Mihály igen különös jó m. úrnak br. Bánffi Terézia kisasszonnyal igen soleniter, holott én is gazda voltam.

18., 19., 20. sept. Gr. Bánffi Dienes főispán ő excjával mentem Gálfalvára a praetoriumban.

19. nov. volt lakodalma Thoroczky Mihály öcsémnek P. H. Judit hugommal Széplakon.

1766. 28. majj fűrdtem meg a Küküllőben V.-Udvarhelytt.

5. jun. lett egybekelésünk királyi tábla supernumerarius assessor^a * özvegyével, Enyedi Annával Ákosfalván.

15-én volt generalis synodusunk Széplakon. 18-án tractáltam V.-Udvarhelytt az egész sereget.

1767. 4., 5., 6. majj erősen havazott, azután erős hideg és hóharmat volt.

21. jun. temettük el Héderfáján id. Iktári gr. Bethlen Sámuel tabulae assessort.

19. aug. ebédeltünk id. gr. Bethlen László úrral a m.-örményesi vadaskertben.

1768. 28. majj Commandirozó generalis gr. O'Donel ő excjának udvaroltam M.-Vásárhelytt.

26. jun. temettük el Beresztelkén br. Bánffi Boldizsár urat, holott én is másokkal gazdai hivatalban voltam.

10. jul. Feldmarschallieutenant gróf Rhédei János ő excját temettük el Kolozsvárott igen nagy pompával a farkas-utcai templomban, holott én is más méltóságokkal gazda voltam.

24. nov. villámlás, dörgés volt.

27. dec. kereszteltetett meg kis Horváth Ferkó Lőrincfalván.

1769. márciusnak nagyobb része száraz volt és poros út is volt.

11. jun. generalis synodusunk volt Csik-Szent-Mártonban.

4. dec. mátkásította el Iktári gr. Bethlen Sámuel br. Korda Zsuzsánna kisasszonyt Bányicán.

1770. 14. febr. Gr. Bánffi Dienes főispán ő exja nagy tractamentet adott, hová én is hivatalos voltam, szőkefalvi házánál mélt. gubernatorné asszony ő excjának.

19. febr. lett egybekelése gr. Teleki Sámuel úrnak iktári Bethlen Zsuzsánna kisasszonnyal Drágban.

10. apr. Nagy villámlás, dörgés volt.

Májusban hideg idők voltak.

17. jun. Enlakán volt generalis synodusunk, holott is inter caetera felséges asszonyunk parancsolatja szerint a superintendensünk confirmatiójáért adandó taxát congeráltatni determináltuk s magam mint főcurator dioecesisek inspectorainak levél által commitáltam.

* Kimaradt: Szilágyi Sándor.

NB. A több protestans superintendensek collationalisokért is fizetni kell nékiek is. — Nagy és sokáig tartó égi jel láttatott. — Minden jobbágyért dr 40, zsellérért dr 20 hogy fizessen az ország, parancsoltatott.

1771. Mostoha anyám Dészfalvi Simon Sára asszony megholt Széplakon. Marosszéket contagióra nézve (uti praetenditur) ocludálták.

Báró Naláczai Károly úr néhai gróf Teleki Lajos úr leányát, Katát; gróf Teleki Lajos úrfi pedig gr. Toldi Sárát vették, kiknek is Hederfáján nagy lakodalmi solennitásában voltunk.

1772. Kedves jó méltóságos uram barátom s fogadott atyámfia borosjenői gr. Székely László megholt Szebenben.

23. jan. Gyaluban kapitány gr. Kollowrátnál ebéden, holott is Sándort (mint kadétot) maga compagnijában acceptált, fogadtam neki kosztot gyalai számtartó Szarka László úrnál.

28. ejusdem holt meg generalis gr. Bethlen Ádám Kolozsvártt.

16. mart. volt solennis installatiója gr. Nemes János úr ő exja jelenlétében Gálfalván gr. Haller Antal úrnak, mint Küküllő vármegye főadministratorának.

22. apr. nagy égiháború volt.

19. jun. Kolozsvárról gróf Haller Zsigmond úrfival Boncidán gróf Bánffi György és Dienes urakhoz, jó szívvel láttak.

19. jul. Kolozsvári farkas-utcai templomban nagy solennitással temettük gr. Bethlen generalist.

1. aug. Radnai savanyúvízre.

13. sept. Korondra menvén, kórispataki malmon túl feldőlven, a jobb karomat megütöttem.

19. oct. Folthi szüretre.

1773. 17. jan. Kolozsvárra generale consistoriumban.

22. apr. T. superintendens Agh úrral Szebenbe mentünk publicumokra nézve.

23. majj Déván láttam elsőbben felséges császáruk II. Józsefet, kinek is isten nyujtsa életét.

24-én ismét láttuk, dévai mezőn exerciroztatta az I. Kálnokianum szép regimentet.

6. jul. statusunkra nézve ob publica volt felséges császáruk előtt privata audientiánk, kegyelmesen felelt. Isten továbbra is igazgassa szívét könyörületességre.

25., 26-ik ejusdem Korondra mentünk savanyúvízre, procurator Huszár, felesége, dr. Fejérvári uraimékkal, én acceptáltam, jól voltunk.

Onnét haza érkezvén, csakhamar úgy mint 12. aug. oly catharusba estem, hogy tartott hónapokig.

16. oct. Károlyvár és Sz.-Imre között oldalas helyen sebesen menvén, erősen feldőlünk, de Istennek hála! magunkat erősen meg nem ütöttük, hanem szekerünk néhány helytt megromlott.

1802. ORSZÁGGYÜLÉSI PASQUILLUSOK.

I.

1. *A haldokló Hunnia kesergésének haszontalansága.*

Hiába sírsz oh Hunnia édes anyánk és haszontalan keseregsz fiad boldogtalanságán, mivel már német az istene a magyarnak, még két fejű és a ragadozó madarak közt is első, sas léssen a te, a hiv engedelmességhez hozzá szokni tanu t fiaid királya; hol már az észnek a mi kevés vagyon, két fejbe kell szétoszlani s a hol a szegény tagoknak két begyet kell tartani, Hunnia! mit remélhetsz? Portraitja is már azt mutatja, hogy gyomrába fekszik a magyar és az ő hármas hegyét és négy folyóját szünet nélkül emészti béle, míg tápláló erejét veszi, rágódik addig rajta, ha ez kifogy gyomrából, majd kihányja s más mezejét ganajozza vele. Még a papok járma nyakad töri, még fiadnak pap nevelője lesz, hasznát okosságodnak addig nem veheted, pedig ugyan hova mégy? Míg nagyjaidnak szíveket a csalárd hízelkedésnek lelke kerék gyanánt forgatja s német fejkötőtől földre tiportatik a magyar konty. Ha napkeletről származott igaz nemű s nemes vérű lovad a számárt ismeri, öszvér lesz azoktól, így pedig Hunnia, mit remélhetsz? míg a te véred a te nemeseid csak húzni-vonni tudnak s emberiség jussait lábbal tapodják, üldözik és ölik a parasztot! Mit tesz magában és mit emészt a has, ha a tagokból majd az erő kifogy? Majd koplal a mindent emésztő báró s nemes, ha nem ad parasztja. Így volt! Mióta már az eperjesi mészáros ebnek rüt ugatása elnyomhatta szívgyengítő hangját tárogatódnak, azóta már a vér-szomjúhozás ördögi lelke a te gyermekid szívekbe beférkezett s ember-barátját csak baromnak tartja s az üdvözítő szabadság és szent egyenlőségnek azóta csak árnyéka sincs meg! Oh pedig im ezek nélkül te méltán halállal küszködő Hunnia, mit remélhetsz? Ne sírj tehát, hanem könyörögj, ha még vagyon kegyelmesség az egekben, hogy úzzék ki a daemont belőled s kérd meg az isteni nagy hatalmat, hogy ő, ha a föld isteneit maga képére teremtette, közölje velök böles igaz jóságát, így még Hunnia tán valamit remélhetsz.

2. *A haldokló Hunnia kesergése.*

Egy két szó előre.

Van-e oka a mi édes anyánknak így sírni, ilyen panaszokra fakadni s ott áll-e valóban, a honnan irgalomért kiált vissza? Itélje el, a kinek csak egy kevés előre látó esze van és scythiai vér buzog ereiben.

Enyhűlni kezdett már szomorú halált-
hozó sebem s elhűlt örömim piros
szép hajnalát láttam hasadni,
repdese már örömébe szívem.

Víg hangokat kezdett szedegetni már
Búsan kesergő húrjairól szelid
Múzsám, s öröm-dalt zenge Rákos
Sík mezejére Gellért hegyéről.

S ím újra felválták sebemet, megint
Komor borúlat lepte be biztató
Napom pirosló hajnalát, s ah!
Sírva fakadt nevető reményem.

Mert íme, kiknek vállaikon pihent
Erőtlen bágyadt karom és magyar
Szívekbe volt minden reménye
Árva fejemnek, azok csalárdúl

Nyújtják csak álnok karjaikat síma
Sírom felé, kínzó sebemet gonosz
Szándékkal enyhíték, s napomnak
Rám nevető szemeit csak egy két

Pillanatig szemlélni hagyák, hogy így
Kínosb legyen fosztódni s haláloamat
Hosszabbra nyújtván Tition bús
Kínjai közt kikacagva nézzék.

Egy két igaz hív Titusim hasztalan
Törekszenek fordítani sorsomon ;
Mert száz ravasz szívű s fajult a
Porba tiporja fejét s rontja.

Haj! meddig ég még szívetekbe hív
Anyátok ellen tigrisi mérgetek ?
Gyámoltalan gyászos halálom
Tőletek, oh! mivel érdemlettem ?

Haldokva im még irgalomért kiált
Hozzátok oh! Árpád maradéki, jaj!
De hasztalan, hadd abba múzsám
Énekedet s citerádat e bús

Ciprusra, mely siromra hideg homályt
 Terjeszt, akaszd; én meg az egekre fel-
 Síván, szegény árváimért, e
 Bús temetőm üregébe szállok.

3. Más.

Halljunk szót uraim, egy hitvány poëta,
 Arról akar szólni, hogy foly a diéta,
 Ha valamely dolog kíván tekintetet,
 Ez érdemli ám meg a köz-ítéletet;
 Mert kérdés, mióta ide gyülekeztek,
 A haza hasznára vajon mit végeztek?
 Úgy tartom, hogy semmit, de bezzeg kárt tettek,
 A midőn két színű hunccutokká lettek.
 Megadák fenekig az egész hazának,
 Ásathatja a sirt előre magának.
 Eddig sem bírhatta a magyar a terhet,
 Ezután fabicskát a tökibe verhet,
 A számtalan adó s katona-állítás,
 Most azért, majd ezért csupa bolondítás,
 A kolompos urak miként enerválják
 A hazát, egymás közt hamar kicsinálják,
 Nem bánják, veszszen el az ország örökre,
 Csak valami psores jusson a körmökre.
 Hallhatatlan dolog! A haza tagjának
 Gondolat szerint is lenni oly céljának,
 Hogy önként dolgozza a kész veszedelmet,
 Mintha nem ismerné már a fejedelmet.
 A nélkül is alig lebeg a hajója
 A magyarnak, mert rossz a kormányzója.
 Ha így megy a munka, eljön nem sokára,
 Rakétát kötözünk az ökör szarvára,
 Elveszti az eszét s a tűztől vaktába
 Fog menni nyargalva a kazal szénába,
 Meggyúl, nagy kárt tehet a köztársaságnak,
 Kérdés: ki lesz oka ezen tréfaságnak?
 Felelet: A mágnás az ország fenéje,
 Űtne a hétezer ménkü már beléje.
 A közcsendességnek vermet ezek vájnak,
 Még is uram fia, tetszik a királynak.
 Sokszor némely ember csak a szót elvétí,
 Már azt mondják, azzal a királyt megveti,
 Mi a vége? Pallos. Felette nagy bűnt tett,
 Az ily huncfut pedig még soha sem vétett,

Nem vétett; mert azok tartják a zsák száját,
 A kik igazgatják a bíró pálcáját.
 Ezek semmiképen meg nem büntethetők,
 A hamis zsákmányok, mert így tépelhetők.
 Minden miniszternek mágnás a kopója,
 A mágnás a nemes ember biztatója.
 Ha az udvar akar valamit koholni,
 Szükség e háromnak együve gondolni,
 Másképp lehetetlen megállapítani
 A magyart, hogy volna mód így megrontani.
 A pap és a mágnás eleitől fogva
 Úgy járt, mint a farkas, fel s alá kullogva,
 Vigyázott, hol talál rést a nyájra menni,
 Kivánván az egész sereget megenni,
 Most is ezek rontják a követ urakat,
 Ezek fabrikálnak rossz hazafiakat,
 Szép ígéretekkel leveszik lábukról
 S együtt értekeznek a huncfutságokról.
 Oh! mily gyalázat ez a magyar nemzetnek,
 Mit kell várni, ha már orrodon vezetnek?
 A virtus úgy látszik e század mentével
 Nincsen összekötve a magyar mentével.
 Titulusok neme és a pénz szerelme
 Ez a magyarnaak is már a veszedelme!
 Illet-e elállni most az igazságtól?
 Hát már minden l. . . . függ a mágnásságtól?
 Követ uraimék! ha felmerték venni
 E tisztséget, annak eleget kell tenni,
 Másképp fejeteken marad egy oly átok,
 Melyet megsíratok, b. . . . m az anyátok.
 Mi szükség hol ide, hol oda kapkodni,
 Meg kell az igazság mellett állapodni.
 Tudjátok jól, mi most az ország bibéje:
 Egy jó kereskedést kell hozni beléje,
 A szegény parasztot kell felsegíteni,
 Nem pedig erővel elszegényíteni.
 Sír a köznép, kiált az alsóbb nemesség,
 Legyen a sors szerint könyörületesség;
 Nem kívánja senki, a mi törvénytelen,
 Különben a hámból kirúgni kénytelen.
 Ezek a jegyzések hová célozhatnak,
 Értitek, nincs helye a magyaráztatnak.
 Valami csak ide vagyon befoglalva,
 Lelkem ismerete szerint van kivallva.
 Ne vádoljatok hát, mert úgy cselekedtem,

A mint a dologról igazán érzettem.
 Ha valamely félnek a lelkére szóltam,
 Szabadságomban állt, mert poëta voltam,
 Szabad annak minden jót, rozsat csinálni,
 A világ fiait kisatirizálni.

De talán elég is már ennyit fecsegni,
 Csakkogy a panaszm ki tudtam nyefegni,
 Tovább már ezúttal nem megyek munkámmal,
 Reszkető ígéket írok a pennámmal.
 Az egeknek ura a magyar nemzetet,
 Kit sok század óta dicsőül vezetett,
 Áldjon meg; mindenben legyen pártfogója,
 Ne triumphálhasson annak marcangója.
 Te pedig olvasóm éljél egészséggel,
 Fogadd el ez irást egész kedvességgel,
 Publikáld a világ négy szegeletében,
 Pozsonyban egy múzsa mit irt hevertében.
 Ezernyolc kettedik esztendő folyásán,
 Epen a gabona élet aratásán.

(Kakas Gyurius Benedek patriota. Pecsét körirata: Patriae Amor.)

4. *Némely jó hazafiaknak egy mardosó múzsa ellen való oltalmazások.*

Rendek! veszett farkas jár a diaetába,
 Liliputziumnak termett országába,
 Már sok jókat megmart a rendek számába,
 Becsületük gyapja villog a fogába.

Cerberustól fogant, kölesönözött marni,
 A múzsáktól akar tudni himet varrni,
 Jobb valamit pedig inkább nem akarni,
 Mint tudatlanságot ezzel kitakarni.

Nem úgy peng Erato verset-szerző lantja,
 Nem volt talpa alatt a Helikon hantja.
 Szívem a boszúság tüze fellobbantja
 Egy fűzfa poëta, hogy múzsám boszantja.

Ne gondold, hogy legyek hazám ellensége,
 Sőt általam terjed annak dicsősége,
 Nem egyéb múzsámnak a most feltett vége,
 Hanem a megmocskolt ép tagok mentsége.

Nem célom a rothadt szívet mentegezni,
 A spion fortélyos célját fejtegetni,
 Bolondjában a jók nevét sértegetni,
 Annyi, mint az Alpest tőlünk feszegetni.

Ha már ellenségét a magyar hazának
 Közre bocsátottad, mért Catilinának
 Rhédeyt, Törököt a haza fattyának
 Drevenyákkal együtt nevezted tagjának?

A hazához vonzó buzgó szeretetek
 Tudom van, mutatja szép cselekedetek,
 Próbálok vad múzsa, ha megfelelhetek,
 Kimentem ezeket, hogyha rá mehetek.

Midőn a természet céhbe akart állni,
 Szükség volt egy embert remekbe csinálni,
 Meglehet Venussal talált akkor hálni,
 Elég, hogy Rhédeyt itt kezdték formálni,

A szépség tündöklök pirosló orcáján,
 A pünkösdi rózsza mosolyog a száján,
 A grátiák ülnek szemöldöke táján,
 Nem termett Sodoma férges almafáján.

Nem lehet feltenni a természet felől,
 Hogy kit így szépített mind hátul, mind elől,
 Minden virtus nélkül hagyta volna belől,
 Nem áll el potomban ő a haza mellől.

Fejedelmi vérből eredetét vette,
 Mind Ceres, mind Bachus, mind Pallas szerette,
 Mivel minden jókkal őt úgy környülvette,
 Hogy hasznát a haza most is megérzette.

Hazáját igazán csupán a szereti,
 Ki éltét, vagyonát vak kockára veti,
 Rhédey, hogy így bánt, a ki nem hiheti,
 A felült seregek számát megnézheti.

A selyemmívelést legjobb lábra tette;
 Mert Biharba karonfogva bevezette.
 Rhédey Aralmét, hol úgy megszerette,
 Hogy örökös lakóhajlékába lett e.

Oszlopot érdemlő Festetichen kívül,
Mágnások s neme-ek táblájánál ki ül,
Igaz, hogy mindenik burzából nem is sül,
Kinek hazánk java tízezerbe kerül.

A magyar farkasa egyik másikának,
A jókat prédául kiteszi fogának,
Legyen csak valaki fia a hazának.
Úgy majd sehol se ül mellé a táblának.

Ha egy hasznos dolgot a rendek végeznek,
Sok üveges szemük majd begyülekeznek,
Minden jó s törvényes mondást feljegyeznek,
Herostratus módra hírt, nevet szereznek.

Ez eddig nemes volt, mágnás akar lenni,
Amaz aranykulesra ásitoz szert tenni,
Consiliariusi rangot borsos venni,
Kell hát diactai meritumot tenni.

Kész Judás módjára hív társát eladni,
Jól tevő hazáját százszor megtagadni.
Csak hogy ne láttasson ő is elszakadni
És a szerencsétlen hazához ragadni.

Hogy Foropolium fegyveres várához
Chágán nem juthatott, a maga kulesához
Nyult s az Agiliphus oldalbordájához *
Látván legényesen. Így ért a céljához.

A dámák e kulesért sokat cselekesznek,
Kivált ha valahol nagyot észrevesznek,
Már addig sem isznak, sem pedig nem esznek,
Míg jó, derék s vastag kulesra szert nem tesznek.

Ez az oka, hogy a gyűlésre sietnek ;
Mert alulról sokan szemükbe nevetnek,
Ha pedig valakit ottan megszeretnek
A szűz Astracára szent keresztet vetnek.

Miként tehát Chágán szándékát elérte,
Jól lehet az előtt szentül megígérte,

* Az oldalborda a sz. írás' értelme szerint feleséget térszen és így az Agiliphus feleségét. (Egykorú jegyzet.)

Feleségül veszi (sőt tán meg is mérte),
Karóba vonatta, úgy fizetett érte.

Hazaárulónak ez a meló díja;
Mert ki e jó anya édes tejét szija,
Még is azt fortélyos gonoszsággal vija,
Karóba kell vonni, nincsen egyéb híja.

Tanuljatok ebből ti reverendások
Korpával tölt agyú szamár Kaifások
S némely veres-tarka pántlikás mágnások,
Ezzel neveteknek örökös sirt áсок.

De hogy a dologra ismét visszatérjek
(Hisz a dámák baját elvégzik a férjek).
Illő tán, hogy tőlük engedelmet kérjek;
De én most sietek, hogy céломhoz érjek;

Szükség mentetetni a több sértéseket,
Mert megfertéztette a múzsa neveket,
Megvallom, sajnálom sértett személyeket,
Ezzel hozom helyre volt becsületjüket.

Aczélt kelletnél jobban megedzted,
Róla ítéleted nagyon balul tetted,
Ha csakugyan szegényt már üzőbe vetted,
Kár, hogy a világgal, így megismerttetted.

Néha akkor fogy ki pennából a ténta,
Midőn a stilusban mondatik, hogy szent a
Dolog, mely végződött, maradjon is bent, a
Maradék, hogy lássa, hogy miképen ment a'

Aczél tehát jobban meghegyezd pennádat,
Máskor feljebb tehesd a memoriádat,
A sok olvasástól ne kiméld a szádat,
Mivel többször is itt leled rubrikádat!

Mert van néked eszed, csak akard használni,
Ha szükség, mindig kimersz a síkra állni;
De csakugyan még sem volt kár megmustrálni,
Mert így a conceptust könnyebb eltalálni.

Drevenyák a magyar-nyelv ellen debachált,
Quiritesi bárddal a csatára kiállt;

Nem volt veszett szíve, nem azért perorált,
Hanem hogy jó deák, fitogtatni kiállt.

Török, hogy sértődött, felette sajnálom,
Mert principiuma jól van, úgy találom.
Te csevegő múza, hidd el meghálálom,
Eljön; — érted Török ezer boszúm állom.

Tanuld megismerni jobban a rendeket,
Ne piszkold ártatlan úri személyeket;
Néha jó célból is szólnak némelyeket,
Haza pártosinak ne itéld ezeket.

Kivált méltatlanul Rhédeyt sértetted,
Talán az eszedet zsebedbe rejtetted,
Vagyis inkább Bachus áldozatját tetted,
Jó hazafiságod, hogy elfelejtetted. --

Ha többször is így bánasz, még jobban kikelek,
Rhédeyvel, a kit igazán tisztellek,
Akkor mentől rútabb mocskos szókat lelek,
Azokból nevednek oszlopot emelek.

Máskor tehát jobban megvakard pennádat,
Becsüllek, látván, hogy szereted hazádat;
De gorombaságra, hogy bérled múzsádat
(Sokat nem beszélek) b az anyádat.

5. *Vindicta Articuli 66-i 1791. in memoriam dierum 14-a et
15-a Junii 1802.*

*Plutonis Proserpinae, Cerbero damnatam dedo animam, vivam
hocce condo monumento quietem posteris non invideant.*

Magyar példabeszéd: ritka piros alma,
Melybe féreg nincsen, e szépnek jutalma.
A böles természettől mintegy büntetésül
Adatott beléje ismerő jeléül,
El ne lizza magát és Tróját ne rontson,
Isten, ember között több frigyét ne bontson.
Ha hát pirost láttam, arra emlékeztet,
Bár szép; de alatta sok rosz rejtve lehet.
Van a diaetának két piros almája,
Mérges ágról szakadt, Szathmár mostán fája,

Luby és Rhédey, ha nézek színekre,
 Pirosak, veszettek, vizsgáld csak szívekre.
 Hazáját áruló, csalárd, hitesező,
 Országot megcsaló, féreggel rakva ő.
 Rhédeyről mondom, de Luby is értsen,
 Tanuljon most ezzel, máskor mást ne sértsen,
 Sem ifjúság közül, sem a ki nálánál
 Okosabb, jobb szívú, légy zsidó Ámánnál;
 S csak azért, hogy fiad legyen fiscálissá,
 Hanyatló hazádnak, huncfut, sirt ne ássál,
 Különben úgy is már több sz... mint ember test,
 Válj egészen azzá, kívánja egész test.
 Te pedig, csak szánlak, mert többet mondanék,
 Hazádat áruló, kegyelemből vendég,
 Ostobán tapodád azon törzsök törvényt,
 Mely zabolán tart sok kabinéti örvényt;
 De kedvesbb disznónak a sár, mint sok szép gyöngy,
 Alacsony lelkednek e drága gyöngy göröngy.
 Te simplex kérdésnek tartád, mit az egész
 Két nap nem végezhet oly nagy számú bölcs ész,
 Annak kellett látnod; mert rajtad sárgaság
 A simplex nyavalya, ez hát az igazság,
 Hogy mindent annak láss s kabinét titkával
 Teljes okos fejed, légy még is híjával.
 Csalárd, ki jó hazád s megyéd bizodalmat
 Megcsaltad, tetézvén ezzel bűnöd halmát.
 Ki hazájához rosz, rosz az királyához,
 E kettő egy, így szól elfajult fiához;
 Látod hát Rhédey simplex palástot vonsz,
 Mint a mai dámák te csak annyit akarsz,
 Az inget megvetik, mely gyenge korokban
 Takarójokká lett, lészen tán torokban.
 Míg szégyent nem tudnak, addig azt takarják,
 Mikor kén ismerni, felfedni akarják.
 Heves természetek csak sleppet szenvedhet,
 Melyen a szemérem könnyebben kinézhet;
 Megvetvén hazádat, azt a gondos inget,
 A Tintuch nem takar, bár mérjed a singet.
 Jókorbeli ember, mikor szégyelni kell,
 Levetéd az inget, mikor veszed már fel?
 Még egy oka vagyon dámák módijának,
 Hogy egy más harmadik szándéka díjának
 Annyi elienzője ne lenne s ha szükség
 Egy szempillantásban eshessen a hűség.
 Nézd Vayt, Pukyt, Gétzyt, Péchyt és Baloghot,

Hogy fontolja Vitéz s Dessewffy a dolgot
 Es mások, kik mint lábokat megvetve
 Állnak, az ellenük tört habot nevetve,
 Kiket bajvivói maga is a Felség
 Szeret, bámul, csudál más külső nemzetség.
 Szerencsétlen megye! választál jó kettőt,
 Vén asszonyként láttál torony helyt gombostót.
 Ugyan férjhez adta magát násznagyaival,
 Otthon ülhetek már említett banyáival.
 Török és Majthényi, Drevenyák elkéstek,
 Megvakult Atzél is egy nagy bakot lőttek,
 Vezetőre szükség akad pap még kettő,
 Eszküsznek, meg van a tornyon a látott tő.
 Egyik annyit látott, mint másik e fokba',
 Vakot vak vezetete, így estek árokba.
 A tornyot akarták felfordítani többől,
 Hogy megmutathassák, lesz lakzi a tökből.
 Igyekeztek ezen király verbuvánsi,
 Hazánkat prédáló pántlikás mágnási,
 Merre dőlt, nem látták ott nyomta násznépit,
 Bő nadrág, üveg szem válogatott szépit.
 Egész frequentia s korcsosult mágnások
 Technikai művön néző vak Atlások,
 Bő nadrágtok kéri nálam engednék meg,
 Diaeta munkái vagytok ismerném meg.
 Féljétek Jupitert máskor szabón bízni,
 Különbben nyilai fognak elborítani.
 Tettetekért Rhédey, Luby, Majláth, Török,
 Négy büszkén szülöttek, Plutói szép örök,
 Osztozzon rajtatok földön valamennyi
 Testvér nyavalya van, pokolban még annyi,
 Forró hideglelés, frantzur, kosz, kelevény,
 Hagymász, tagelesés, száraz, vizes köszvény,
 Félelem, irtózás, kétségbeeséssel,
 Gyötörjön Drevenyák, Zsolnay miséssel.

Válasz.

Egy fűzfapoëta goromba nótával
 Támadt e napokban díztelen pennával.
 Azt gondolván szegény, mások gyalázatja,
 Hogy híressé teszi mocskos mázolatja.
 Lubyt Rhédeyvel, Zsolnayt Majláth-tal
 Törököt, Majthényit, Atzélt Drevenyákkal,
 Hazaárulóknak írja rút festékekkel,

Gázolja neveket megeresztett fékkel
 Oh te gyámoltalan, Helikonnak vizét,
 Ki soha nem ittrad, nem is tudod ízét.
 Ne gondoljad versed, hogy híressé tészzen.
 Inkább ha neved volt, ez által elvészzen.
 Ha te Hippocrene tiszta forrásából
 Ittál volna, soha goromba pennából
 Gyalázatos mocskot te nem eresztenél,
 Magadnak goromba nevet sem szerzenél;
 De minthogy a kérdés kíván feleletet.
 A mennyire tőlem röviden lehetett
 Azt mondom, hogy meddig ez a dicta tart,
 Edd meg mind azt, a mit néked Luby kisz...

6. Azon írásnak, melynek titulusa: *Vindicta Articuli 66. 1791. in memoriam dieram 14 et 15 Junii 1802. megrostálása.*¹

Egy szegény versszerző, Bavius² példája,
 Szamár Maeviusnak³ diszes unókája,
 Kit legkisebb helység notáriusának
 Be nem fogadna, vagy író-deákjának,
 Versszerzésre szánta tompa, kába fejét,
 Noha böles Pindusnak nem látta erdejét.
 Ezt még eltűrhetném, mert ha szamár kíván
 Lenni, hosszú füllel, legyen a mit kíván.
 Rhédeyt és Lubyt, Törököt Majláthot,
 Zsolnayt, Majthényit, Atzélt, Drevenyákat,
 Mint az ebek szoktak éjjeli morgással
 Luna asszony ellen csúfos ugatással
 Úgy a versszerző is fúzta verseivel
 Ezek ellen iudult s bomlott verseivel.
 Rhédeynek feje, sok védelmezője,
 Böles Lubynak vagyon esze s tisztelője.
 Török urat te vak soha nem ismerted,
 Te tompa elméddel eszét fel nem érted,
 Talpig derék ember, akár a mirigység
 Mit mondjon felőle s a mérges irigység.
 Majláth sokat tanult, sokakat tanított,
 Jaj! ha te elmédet ellene indítod.
 Irj csak deák verset, próbáld szerencsédet,

¹ Megjelent a «Szolnoki Hiradó» 1887. 87. számában, de hibásan.

² Egy gyenge költő Virgilius idejéből.

³ Római nemzetségnév: így neveztek egy rossz költőt a Virgilius korában.

Friss epigrammával átböki elmédet,
 Zsolnay püspök is ő szent miséjével
 Megfelel magáért tulajdon eszével
 Hagyj békét javaslom Majthényi Lászlónak,
 Hanyatt dönt rugása ily erős friss lónak.
 Atzéllal se tréfálj, nem bírsz elméjével,
 Sokakban gyakorolt eleven eszével.
 Sokat túr, végtére kezd ő heves lenni,
 Hosszas túrés után mit akar mást tenni.
 Drevenyák ellen is kívánsz morgolódni
 És hogy szépen szólott, azért agyarkodni;
 Mert igazán szépen szólott és okosan,
 Király s haza mellett helyesen, pontosan.
 Ezek ellen nyitod szomtelen pofádat,
 Sok díztelen szóra a te mocskos szádat.
 Nem tudod, hogy ezek országnak rendei?
 Nem tudod, hazánkknak, hogy ők küldöttei?
 Mit szólottak ezek, a mi királyunknak
 Kárára szolgálna, vagyis országunknak?
 Mondj valamit ilyest, ha van tudomásod,
 Ha nem tudsz, nem mondhatsz, nagy a te gazságod,
 Kiket te magasztalsz magasabb egeknél,
 Azok közül jobban ki szólott ezeknél?
 Sem Puky, sem Vitéz ő sípos torkával,
 Sem Bihary, Péchy kisasszony szavával.
 Nem nevezem Gétzyt vic-ispán társával,
 Az ő álló, szóló szép csendes módjával.
 Néha mások után indul az ő szavok,
 Akkor beszédjöknek nincsen annyi savok,
 De ha maguk íze, kedve szerint szólának,
 Vagyon híre, becse, mind a két szólónak,
 Gróf Dessewffy szólott igen értelmesen,
 Két ízben leginkább igen is helyesen.
 Fiatal ez az úr, ő nagy ember lehet,
 Erkölc után járjon, sok hasznot is tehet.
 Vay Józsefnek vagyon esze és szólása,
 Mivel ingoványos, nincs állandósága,
 Mai nap beszédjét hozzádnak indítja,
 Ha más szelek fujnak, tüledre fordítja.
 Mit szóljak már azon számos nyavalyákról,
 Forró hideglelés, hagymáz, irtózásról,
 Koszról, kosznál csúnyább holmi kelevényről,
 S a mint írod száraz és vizes köszvényről?
 Ezeket kívánod ily jeles uraknak,
 Ezt kívánni véték volna a kutyáknak.

Vigyázz! az úristen, hogy meg ne büntessen,
 Hogy valami olyan téged ne temessen;
 Meg nem felejtkeztél a frantz nyavalyáról,
 Disznó k... fiak méltó jutalmáról,
 Talán másra kennéd, a mit érdemlettél,
 Csunya életeddel te magadra kentél,
 Nem kapsz ilyen jeles urak között vevőt,
 A kinek által add, keress gaz rosztevőt.
 Nem félnek ily rosztól, a kik tisztán élnek,
 Nevét is útálják e csunya fekélynek;
 Hogy nem jó ember vagy, azt én könnyen láttam,
 De hogy disznó lennél, nem is gondolhattam.
 Emberi trágyával fested verseidet,
 Ily rút másolással költeményeidet,
 Menj te Bakonybélbe, menj te Szalontára,
 Túró társaidnak híres tanyájára.
 Nem írok már többet, elég az egyszerre,
 Ha talán ez kevés, elég az kétszerre,
 Olvasd verseimet Baranyi társának
 S kinek embere vagy Péchy vic-ispánnak.

Ifj. Keszlerffy János birtokában lévő Luby-féle tiszta-ughi levéltárból.

Közli: ELEK SALAMON.

T Á R C A.

Damjanich imája kivégeztetése előtt.

1849. okt. 5—6. közt.

«Herrscher des Weltalls! zu Dir erhebe ich mein Flehen. Du hast mich gestärkt, in der fürchterlichen Scheidestunde von meiner Gattin; stärke mich fortan, oh Vater! damit ich die harte Probe, den entehrenden, schmähhlichen Tod, kräftig und als Mann bestehen kann.

Erhöre oh Allmächtiger! meine sehnsüchtige Bitte, Du hast mich oh Vater in Schlachten und Gefechten bewahrt, hast sie mich bestehen und aus so manchem zweifelhaften Kampf, durch Deine schützende Hand, unversehrt heraus treten lassen, gepriesen sei Dein Name in Ewigkeit!

Beschütze oh Allmächtiger mein ohnedies unglückliches Vaterland vor fernerm Unglück; leite das Herz des Monarchen zur Milde für die rückbleibenden Landesgefährten, und leite durch Deine Weisheit den Willen desselben zum Wohle der Völker.

Gib oh Vater! Kraft meiner armen Emilie, damit sie das mir gegebene Wort, ihr Loos mit Demuth, mit Hilfe ihres Glaubens zu ertragen, löse. Segne oh Arad; das arme ins Unglück gestürzte Ungarland!

Du kennst oh Vater! mein Herz, und jeder meiner Schritte ist Dir bekannt, richte nach solchen gnädigst und lasse mich jenseits eige gnädige Aufnahme finden. Amen.

Meiner Emilie zum Troste

Damjanich.

Bács-Bodrogh megye levéltárában levő másolathból.

Közli: THIM JÓZSEF.

Történeti repertórium 1888.

(Első közlemény.)

- Baikó Lajos*, bitai. Egy nap története az 1848—49. szabadságharcból. Gróf Mikes Kelemen emlékének szentelve. Székelyföld 5. sz.
- Balogh Imre de Galantha* (1741.) Ignota persona. P. Hirlap 27. sz.
- Bertalanffy János*, pornoki, albaári földbirtokos, 1848—49. honvéd-főhadnagy. Nehr. P. Napló 9. sz.
- Csanády Sándor* 1814—1888. P. Napló 7. Nemzet 7. 8. Föv. L. 8. P. Hirlap 8. Budapesti Hirlap 8. Egyetértés 8
- Dániel László*, 48-as honvéd-huszárcapitány, es. k. huszárcapitány és országgy. képviselő. Nehr. Vasárn. Ujság 5.
- Deák Ferenc* levele Száva Farkashoz. P. Napló 19. sz.
- D'Ouwenou Gyula*, Egy francia nő Kossuthról. Egyetértés 32. sz.
- Eisert József* ügyvéd, 1848—49. h. százados. Nehr. Föv. L. 21.
- Falk Miksa*. Sennyey. Nemzet 15.
- Gajdri Ödön*. A kalocsai nagy-prépost. Antunovics János. Nemzet 15.
- «*Görgey István*. 1848—49-ből. Elmények és benyomások. II. III. kötet. Bpest, 1888.» Ism. Nemzet 10. 14. — x. y. z. P. Napló 57. Egyetértés 57.
- «*Grünwald Béla*. A régi Magyarország 1711—1825. Bpest, 1888.» Ism. Acsády Ignác. P. Napló 56. Egyetértés 56. 57.
- Gyermekkori visszaemlékezés*. 1849. február 11. Perenius. Szegedi Híradó 34.
- Hoitsy Pál*. Bárá Majthényi Ottó. Egyetértés 25.
- Hölke Lajos*. Királylátogató magyar parasztok. Vasárn. Ujság 4. sz.
- Jókai Etelke*. A báró Vay-család emlékeiből. Bárá Vay Miklósné sz. Adelsheim Johanna bárónő önéletrajza. Nemzet 29. és köv. sz.
- Kalicza Károly*, id. nagyváradi városi tisztviselő, 1848-ki honvéd. Nehr. Vasárn. Ujság 5. sz. P. Napló 25.
- Karacs Teréz*. Egy hajdani menedékhely. (Tárca a régi Pestről.) Föv. L. 29.
- Kazinczy Ferenc* a két Vay Miklósról. (Sz. K.) Föv. L. 42.
- Kiss Ferenc* tr. Emlékbeszéd Miskolczi Mihály tr., Biharm. tisz. főorvosa felett. Orvosi Hetilap 1. sz.
- Kónyi Manó*. Visszaemlékezés Sennyei Pál báróra. Nemzet 5.
- Kossuth* levele Bemhez. Cegléd jul. 9. 1849. Ceglédi Független Hirlap 1. — Két kiadatlan levele. Cossila, aug. 5. 1861. Rónay Jácinthoz. — Cossila, aug. 1861. Vukovics Sebóhoz. Erdély Híradó 1.
- Mannó István*, 1848—49. szabadságharc idejében Klauzál ministersége alátit keresk. minist. tanácsos. Nehr. P. Hirlap, 31.
- Marczali Henrik*. Magyarország története II. József korában. III. kötet. Bpest, 1888. Ism. Egyetértés 36. sz.
- Marich Agoston*. A munka jubileuma. P. Napló 5. sz.
- Márki Sándor*. Senynyey Pál gyermekkorából. P. Napló 4. sz.
- Mészöly Farkas*, 1848—49-ki huszár alezredes. Nehr. Egyetértés 32. Vas. Ujság 6.
- Móricz Antal*, técsői, 48—49-ki országgy. képviselő. Nehr. Vasárn. Ujság 5. sz. P. Napló 26. Egyetértés 26. sz.
- Némethy Lajos*. A pesti főtemplom lelkészei 1710—1752-ig. Religio 1.
- Nemzeti Casino* Széchenyi lakomája. Egyetértés 37.

- Nemzeti színház és igazgatása. Vasárn. Ujság 4. sz. Beniczky Ferenc államtitkár arck.
- Ocskay Gusztáv. Benyovszky Mór igazi életrajza. Egyetértés 25.
- Orczy Gyula. Visszaemlékezés az utolsó pozsonyi dietára. 1847. nov. 29. 30. Borsod-Miskolci Közlöny 11—15.
- «Ormós Zsigmond. Kupeczky János mint ember és művész. Temesvár, 1888.» Ism. Ny. S. Egyetértés 5. sz.
- Rövid visszapillantás az 1848-ban történetekre. —a. M. állam 6. sz.
- Ruttkay Rudolf tanító, 48-as honv. Nehr. Nemzet 2. 4.
- Sennyey Pál báró. 1824—1888. M. Állam 4—6. Nemzet 4—6. Egyetértés 4. 5. P. Napló 4. 5. P. Hirlap 4. 5. Bud. Hirlap 4. Föv. L. 4. 5. Vas. Ujság 2. sz. arck. — Visszaemlékezés Bud. Hirlap 6. — Mikor volt tekintetes Ur? P. Napló 11. sz.
- Strossmayer püspök aranymiséje alkalmából. Bud. Hirlap 48. sz.
- Szabó Károly 48-as honvéd. Nehr. Vasárn. Ujság 5.
- Szinészet (Vidéki—) statistikája. P. Hirlap 6.
- Tábori Róbert. Régi jó idökből. (Rab Ráby emlékiratai.) Délm. Közlöny 34. 35.
- Tichy József 1848-as honvéd főhadnagy. Nehr. Egyetértés 16. sz.
- Vay Miklós báró, a főrendiház elnöke. Bud. Hirlap 28. sz.
- Veidinger József, 1848—49-ki honvéd-százados. Nehr. Vasárn. Ujság. 4. sz. P. Napló 17.
- Versényi György. Egy érdekes eltűnés (Kabos Ferencről.) Egyetértés 11. sz.
- Vida Károly, pesti hazai első takarékpénztárnoka, 48-as honvéd. Nehr. Vasárn. Ujság 3.
- Vitán László, bajesdi ügyvéd, 1848—49-ki honvédtiszt dévai térparancsnok. Nehr. Egyetértés 51. sz.
- Weber Xav. Ferenc, magyarországi szül. festő. Nehr. Egyetértés 3.
- Woitá József, a pápai takarékpénztár elnöke. Kaktusz. Pápai Lapok 1. sz.
- Zichy Hippolit gr. és Vác városa 1849-ben. Bud. Hirlap 47. sz.

WALTHERR IMRE NAPLÓJA 1846—50.

II.

Julius 25. Mióta az országgyűlés megnyílt, mily ritkán fordultam feléd, kedves naplóm, s mily kevés percet tölthettem el társaságokban. Hja nem is csuda, ily roppant elfoglaltatás mellett arra sem szakíthat az ember magának időt, mihez leginkább kedve volna; a kötelesség vasbilincsei, melyek nyomásai egyébként jótékonyan hatók szellememre, sokkal inkább korlátozók, hogysen időmet kedvem szerint használhatnám.

Szolgáljon ez mentségemül a hosszas hallgatásért, és azután kezdjünk hozzá némely feljegyzéshez. A leírandó néhány sor nem vonatkozik ugyan csekély személyemre, de úgy hiszem, hogy a naplóvezetés nem a naplóvezető személyes történeteinek tárháza, mert ha csak az volna, úgy félvéneként is pihentetném tollamat, a mennyiben a mindennapi egyformaságban élődő személyemen alig történik valami, mi feljegyzésre érdemes lenne.

Egyik bátyám szintén naplóvezetéshez fogott; hogy tökéletesen híven járjon el tisztében, egyik nap nemcsak azt jegyzette fel, hogy korán reggel ölfavásárlásra ment ki, hanem egész diplomatikai hűséggel leírta azon párbeszédet is, mi ez alkalommal közte és az érdemes favágó között keletkezett.

Ezekre, s több efféle apróságokra, mik az ember életében elkerülhetlenek, s miknek mindennap elő kell fordulniok, nézetem szerint kár az időt és papírt vesztegetni.

Azonban most veszem észre, hogy minek feljegyzéséért tulajdonképen leültem, hozzá sem fogtam, ... no de vénasszonyos bőbeszédűségem menthető már csak azért is, hogy naplómmal oly régen nem valék, s kedvem szerint véle — legjobb s legtürelmesebb barátommal, nem is cseveghettem.

De térjünk a dologra.

Julius 11-én, mint az e napi rovatban feljegyezve is van, Kossuth pénzügyminiszternek sikerült a nemzet képviselőit oly lelkesedésbe hozni, hogy a kért 200,000 katonát és 40 milliónyi hadi-

adót egy szívvel-lélekkel megszavazták; de hogyis ne ajánlották volna meg, midőn ez a haza védelmére, sőt a lét vagy nem lét kérdésének megoldására kéretett; hisz ez esetben csak a szívtelen, vagy a kőnél is keményebb szívű lett volna képes magát gyáván és szűkkeblűen viselni.

Megjegyzendő, hogy a fentebb jelzett napon a honvédő sereg a haza védelmére volt kérve.

Julius 20-án mégis, tárgyalván az összes ministeriumnak Olaszország irányában követendő politikáját, a következtetés az lőn, hogy ha házi ügyünket rendbe hoztuk, hogy ha ellenségeinket elnémitottuk, seregeinket adjuk át az ausztriai ház védelmére, hogy azokkal a lázongó olaszokat csendesíthesse le.

Valóban szép következtetés, tehát egy oly nép leverésére küldjük seregeinket, mely épen úgy a szabadság után vágyódik, mint mi, ép úgy akarja a nyakára erőszakolt jármot lerázni, mint mi, s ép azon nép irányában használjuk fegyvereinket, mely az európai összes nemzetek között talán leginkább rokonszenvez velünk s jelenleg is testvéri önfeláldozással küzdenek bátor fiai érettünk az alvidéki táborban.

Tehát e népet gyilkolja a magyar csak azért, mivel ezt a sűrű lepelbe burkolt politika úgy kívánja. Mivel ezt Ausztria, mely évszázadokon át saját birodalma népeivel szokta leigázni saját birodalmabeli más fajú népeit, így óhajtja. Es küldünk segílyt Ausztriának azért, mivel Kossuth Lajos ékesen szólása oda tudta terelni a dolgot, hogy a képviselők hasonló értelemben nyilatkozzanak, szavazzanak és ez értelemben készítsék el trónbeszédi válasziratot.

Távrolról sem kívánom gyanusítani Kossuthot, sokkal inkább meg vagyok győződve szeplőtlen hazaszeretetéről, hogysem a gyanunak legtávolabbi árnyékát is merném reá vetni; ámde az olasz nép iránti rokonszenvem is sokkal nagyobb, hogy a méltatlan határozat feletti fájdalommat elfojtani tudnám, és sokkal világosabb előttem Ausztria politikája, hogysem át ne látnám, mint készült bennünket is tehetlenné tenni.

Rákóczi Ferenc, a hazája szeretete miatt bujdosásban elhunyt szabadság bajnoka már századdal előbb átlátta ezt, s azért írta discursusaiban e szokat: «Minemeő intricata matériája legyen az Magyar Nemzetnek az Ausztriai házzal, ha ki arról gondolkodik és elmélkedik igaz magyar szívből, lehetetlen hogy az haja szála föl ne borzadjon» továbbá «oly természet szerint való ellensége az ausztriai ház a Magyar nemzetnek, hogy ha csak az úr Isten az természetnek folyását meg nem változtatja, lehetetlen, hogy az ausztriai ház között, és a Magyar nemzet között lehessen jó harmonia valaha».

Es ebben tökéletesen igaza volt a szabadság szent bajnokának, ki az ausztriai háztól mátyrkoronával koronáztatott meg.

Vigasztald magadat, korodnak legnagyobb férfiai, vigasztaljátok magatokat ti is, hazánknak dicsőült jelesei: Zrínyiek, Frangepán, Nádasdi, Bercsényi, Martinovics s más számtalanok; az eszme, miért éltetek feláldozni készek voltatok, mihamar megérik.

De talán nagyon is elragadt hevem... hiszen mely igaz magyar volna, kit e tárgy érzéktelenül hagyna...

Bezárom tehát mai napi jegyzetemet, mielőbb azonban azt tenném, ide igtatom Kossuth eljárása felett keletkezett bon-mot-t. Ah, vagy minek, komoly a tárgy, kár volna azt tréfával elrontani; talán napok múlva, midőn kedélyhangulatom engedni fogja, el fogom azt mondani.

Édes naplóm, isten veled, ha időm engedi, rövid napok alatt ismét látjuk egymást, és hiszem, te ismét türelemmel fogod hallgatni elbeszélésemet, legyen az bár víg vagy mogorva, mulattató vagy unalmas. Isten veled!

Julius 26. Hála a végzetnek, jó kedvvel ülhetek le jegyzetem megírásához, s tollamat nem kell epébe mártani.

A mai képviselőházi ülés valódi gyönyört szerzett.

Kossuth törvényjavaslatot tett a ház asztalára, mely szerint a Krassó-, Temes- és Torontál-megyékben lévő terjedelmes kamarai pusztákra a dicső székely nemzet telepíttessék le.

Az indítvány ismét, mint Kossuthnak minden beszéde, a szívhez irányult, s hatását most sem téveszté. Egyébként úgy hiszem, hogy e tárgy ékesszólás nélkül is lelkesedéssel lett volna fogadva, a mennyiben az minden magyarnak forró óhajta.

Hiszzen ha visszapillantunk a legközelebbi múlt évre, kiki emlékezni fog ama nyomorult népfajra, mely fővárosunkon vonult át Erdélybe menendő. Ily népfajt telepített le a mi volt kormányunk, ily gyáva fajt akart használni a vér felfrissítéséhez. A szél majd elfújta az istenadta szegény svábjait.

A főrendeknél szintén ülés.

No de erről nem is szólok, az országgyűlés bezártával talán érdemesítem néhány szóra eme muzeumi cikket.

Julius 28. Tegnap és ma országos ülés nem volt, mivel a képviselők bizottmányokká alakultak; vagyis logice mondva: a képviselők bizottmányokká alakulván, országos ülést nem tartottak.

S így nekem két napi szünetem van.

Feltettem magamban, hogy szabad időmet részint olvasással, részint pedig jegyzeteimmel fogom eltölteni. Az olvasásba beléfáradtam, tehát vegyük elő az utóbbit, ... de hiába, e nagyvárosban, ez eseménydús időben sem történik semmi, mi jegyzésre méltó lehetne; tárgy hiányában pedig forgathatja az ember a tollat, üres, még pedig a szó legteljesebb értelmében üres marad a papír.

Ah, de mégis, a pesti polgárok, e dicső, e nemes faj nyújt alkalmat az írásra, és a mit elmondani akarok, nem csak hogy méltó

a feljegyzésre, de sőt hiszem, hogy a historia is aranybetűkkel fogja feljegyezni azt, miután a pesti burgerséget aligha valami jobban jellemezné?

Pest város nemzetőrségi parancsnoka falragaszok által tudatta a nemzetőrséggel, hogy ők július 30-án vagyis vasárnap felesketetni fognak; és e dicső, e lelkes népfaj mily örömmel várja a nagy napot, hogy hazájának tartozó hívségét esküvel is pecsételhesse.

Igen, így tett mind azon vidéki nemzetőrség, kinek keblében a honszeretet lángja lobog, ki tudja azt felfogni, mi a haza, s mivel tartozunk mi annak, melynek fiai vagyunk.

No s a pesti nemzetőrség talán vonakodik attól? — kérdezné kételkedőn, ki valaha e lapokat olvasná.

S én felelném reá, igen, édes barátom, a pesti nemzetőség határozottan az eskü ellen nyilatkozott.

S miért?

Mivel ő — halljad csak! — nem a haza, hanem Pest város polgára. Az esküben pedig az foglaltatik, hogy hazáját védeni fogja, miként áldozhassa pedig hazájáért vagyonát fel a pesti burger, hisz neki a haza semmi jótéteményt nem ad, hisz ő nem a haza, hanem a város fia.

Ily s hasonló okoskodással akarja a pesti nemzetőség elhárítani magától az esküvést, és fél, hogy az eskü letétele után azonna a rácság ellen küldetik.

Soha bizony! Tudja azt a magyar, drága burgereim, hogy kiben bizhat, kikre számíthat; titeket ugyan nem fognak azon szerencsében részesíteni, hogy hazátok megmentésében segédkezet nyújthassatok. Csücsüljetek ti szépen itthon sörötök mellett, hisz az első ágyúszóra tolnai sógoraitok dicső, de bűdös példáját követnétek. Van még a magyarban annyi erő, hogy ily jött-ment nép segélye nélkül is leküzdeni képes az alvidéken lázongó rablócsoportot.

Sajnálom, s hiszem, minden magyarérmű sajnálni fogja velem együtt, hogy e város falai között pillantá meg először az isten szabad egét.

Kicsikartátok az izraeliták kezéből, — kik között pedig bizonynyal több lelkes egyén van, mint köztetek, — kicsikartátok mondom e nép kezéből a fegyvert, elraboljátok még az alkalmat is tőlük, hogy hazájokért éltöket feláldozhassák, pedig bizony inkább helyén lett volna titeket lefegyverezni.

Isten veled, lelketlen gyáva nép... adjon az ég csak egy cseppnyi honfi érzelmet belétek... mert jelenleg nem vagytok a haza gyermekei, hanem hálátlan mostohái... Adieu!

Augusztus 1. Majd egy hónapja, hogy folytonos munkában vagyok, és e hónap alatt is újra és ismételve meggyőződtem, hogy a szellemi elfoglaltatás heteket, sőt hónapokat is képes álom gyanánt tüntetni el a semmiség örvényébe. Egy hónap! mily rövid időszak

és mégis hány ember egy hét, sőt egy nap alatt is képes a megőrülésig unatkozni.

Legutóbbi jegyzetem csalékony hiedelmen alapult, a burgerek ellentmondás nélkül esküre görnyesztették vastag nyakukat. Az ökör is nehezen adja eleinte járomba a nyakát, de, «est modus in rebus» csak a nyelven kell tudni beszélni. A pesti burgerre is csak reá kell dörögni amúgy magyarosan, s minden megy a maga rendjén.

A Pestről ajánlkozott önkéntesek, számra nézve mintegy hét-százán, ma vitetnek le a lázongó rablók ellen. A tűz, a lelkesültség és a tettvágy mindannyiban megvan ugyan, de fog-e ez sokat használni miután a fő, a gyakorlat hibázik. Nem fogja-e e lelkes csapat odalenn sírját találni? . . . Ha fogja is, a hazéért vért és életet adni kötelesség, sőt dicsőség!

Eszmeláncolatnál fogva, röviden néhány sort mondok el a március óta fennálló nemzetőri intézményről.

A nemzetőri törvények kihirdetése után azonnal szerveztettek országszerte a nemzetőri századok, s beállván a szükség és kényszerültség, több megyebeli zászlóalj mozgósított, vagyis az ellenség elébe vitetett. És kik lettek leginkább mozgósítva? A földművelő nép, a parasztság, melynek eddigelé puskát sem volt szabad kezébe venni, s mely a katonában nélkülözhetlen hajlékonyságnak és mozgékony-ságnak nincs birtokában; mozgósított továbbá az u. n. honoratior osztály, mely egész életét négy fal között töltötte, és foglalkozásánál fogva nem szerezte meg azon edzettséget, mi a katonánál nélkülözhetlen

Ezek alkíttattak tehát mozgó csapatokká, sokan örömmel, sőt mondhatni lelkesedéssel mentek a csatahelyre, de itt a fenkölt lelkesültséggel is kijátszsa a gyakorlat és fegyverforgatásbani jártasság. Ezt tapasztalták már a rómaiak is, a többi között Vegetius ezeket mondja: «In omni praelio non tam multitudo et virtus inducta, quam ars et exercitium solent praestare victoriam».

Jelen soraimból azt következtethetni, hogy a nemzetőrség mozgósításának nem vagyok barátja; nemcsak hogy a nemzetőrség mozgósításának nem vagyok barátja, de még az egész nemzetőrségi intézményt sem szeretem; mert az iparos és földműves nép vagy nem szentelhet annyi időt a fegyvergyakorlatok megtanulására, hogy a rendes katonasággal egy vonalba állíthatassék, és ekkor szükség esetén mi hasznot sem hajtanak; vagy pedig szorítatik arra, hogy minden idejét a gyakorlatokra szentelje, és ekkor elhanyagolja rendes foglalkozását, elvonatik a földműveléstől s mesterségtől, mi által ismét csak a közönség és haza veszít.

A hon védelmére nézve legegyszerűbbnek tartom a Poroszországban divatozó Landwehr felállítását, mely szerint kivétel nélkül köteles minden ember 3 évig katonáskodni, az eltöltött 3 év múlva

tartalék-hadseregbe jön, folytathatja mindenki megszakított polgári foglalkozását, de vésznek idején köteles fegyverbe állani.

Igy kitanult és gyakorlott katonaság állíthatatik minden percben fel a haza védelmére.

Hiszem, hogy ezen intézmény behozatalát a haza atyjai is idővel belátni és országunkban meghonosítani fogják; hiszem továbbá, hogy kinek ép keze s lába van, a katonáskodás alól kibujni nem fog, hiszen mi lehet a haza polgárára nézve szebb és szentebb kötelesség, mint fenyegetett hazáját fegyverrel oltalmazni, és azt a bel- és küllelenségek ellen megvédeni.

A székelyek letelepítéséről szóló törvényjavaslat a tegnapi alsóházi ülésben elfogadtatott; elérjük tehát, hogy a hálátlan lázongó faj helyett, a tiszta s nemes székely nép fog letelepülni, s nem lesz kénytelen többé idegen hazába vándorolni

Történt volna ez I. Lipót korában, 150 év leforgása alatt nem fenyegetettünk volna négyszer a saját hazánkba testvérileg befogadott áruló néptől; de hiába, így kívánta ezt a domus austriaca érdeke és politikája, így hozta magával a német urak szemüvegén látott közző, hogy a magyar faj erejének szibbasztására egy más nézetű faj telepíttessék le, és az különféle módok által a magyar irányában ellenséges érzéssel tápláltassék.

De hiszem, eljő az idő, midőn az udvar is belátja politikájának tarthatatlanságát, és kormányzati elveiben más irányt fog követni; és pedig mielőbb, mert azon tudat, hogy nem a nép van a királyért, hanem a király a népért, általánosan megerősödik a nép kebelében.

De most veszem észre, hogy 10 óra közelget, ekkor pedig ülésbe kell mennem; este vagy holnap újra találkozunk.

Napló kisasszony, a rendez-vous-t megadtam . . . várom, hogy bájtelenen mondja reá: vederemo, vederemo; mert ez úgy szokás, úgy illik.

Délután. Tehát csakugyan megtörtént. A lelkes pesti önkéntesek, számra mintegy 700-an, ma reggel 10 órakor útnak indítottak.

Többnyire szép szálás legények, a lelkesedés, mivel a nép elárasztá, kitiűnő jó hangulatba varázsolta őket. Lenne csak e kis csapatnak annyi gyakorlata, mint lelkesülése, az első csatában képes volna a vad ellent tönkre silányítani . . .

Isten oltalma veletek honom lelkes fiai; adja az ég, hogy mielőbb a dicsőség szép koszorújával térhessenek vissza házi tűzhelyeitekhez, szerető családaitok körébe!

Áldás kövesse minden lépteteket!

Az alsóházi napirendre a hadügyminister által benyújtott katonaállítási törvényjavaslat volt kitérve.

A jegyzőkönyv hitelesítése után Fábian Dani székely követ, réltó aggodalmát fejezte ki az iránt, hogy a bécsi kamarilla még mindez ideig nem szünt meg hazánkban ármánykodni, s folytonosan törekszik a reactio szításában. Allításának begyőzésére felemlíti a július 8-án kiadott udvari rendeletet, mely szerint a székely népet különféle ígéretek által pártjára kecsegtetni, s ez által adieső harcias fajt is az igazság szent ügye ellen felhasználni.

Quousque tandem . . . Meddig fog tehát még a német faj velünk packázni, nem volt elég, hogy 300 év óta folytonosan zsirunkon élődik, még a legveszesebb időben is testvéreinket szándékozik ellenünk uszítani?

Látott-e a világ valaha ennél korlátoltabb, háládatlanabb kormányt?

Valóban nem volna csuda, ha ármánykodásai annyira kivenné e türelmes magyar fajt sodrából, hogy az erőhatalommal reá erőszakot kötelékeket széttépné, és vele minden viszonyt megszakítana.

Ez volna megmentésünknek utolsó eszköze, hisz-m azonban erősen, hogy a magyarok istene ezen örömnapot elérnem enged; akkor csakugyan örömmel elmondanám az írásbeli Simeonnal: «Most már elveheted, uram, szolgálodat!»

E tárgy foglalkoztatá az alsó házat mintegy 12 óráig; ekkor a Béésből megérkezett ministerelnök a magával hozott új híreket tudatni akarván a képviselőkkel, az ülés comitév alakult, mi zárt ajtóknál tartatott.

Délután ismét nyilvános ülés volt, de a napirendre tűzött katonaállítási törvényjavaslat tárgyalása ismét elnapoltatott. Majd máskor! Jól van, táblabíró faj, csak húzzátok, halaszszátok a dolgot . . . de ha majd a temetés borzasztó órája megkondul felettünk, ha e nemzet sirba döntenek, az örökké való ítélete előtt miként fogjátok vállaitokról a felelősség nehéz terhét elhárítani?

A felsőház még mindig pauzál. Jobb is, egy hosszú örök álomhoz így szoktunk készülődni . . .

Augusztus 2. Az alsóház nem tartott ülést, a felsőház pedig szokása szerint tétlenségben várja a jövőt.

Ezek a jó méltóságos urak, talán a számukra kijelölt gyűlésezi hely miatt nem szeretnek összeülni; pedig úristen, hol volna nekik jobb helyük, mint épen itt, a muniák, megkövesült régi állatok, s egyéb érdekes régiségek között . . .

Furcsa, naplóm megkezdésekor, a személyemen történeteket akartam feljegyezni, s most látom, hogy erre vonatkozólag alig talál-tatik néhány sor; de hiába, midőn az ember élete oly mindennapi, esemény és változás nélküli és a mostani nagy események tömkele-gében saját énje oly esekély valami, hogy azzal foglalkozni kár

volna, nem csuda ha azt mellőzöm, és figyelmemet a közérdekű dolgokra fordítom.

Ha tervem sikerül, és az országgyűlés végeztével csakugyan lerándulok az alsó vidék lázadói ellen, akkor hiszem, ezen igénytelen naplóska többet fog személyemmel és eseményeimvel foglalkozni.

Augusztus 8. Az ezelőtt három nappal történeteket csak a mai napon jegyezhetem fel; és ez részint foglalatosságom halmaza, részint pedig az igazat megvallva, egy kis hanyagság miatt is történik.

Augusztus 9. Elfoglaltatásom csakugyan nem engedte, hogy a fentebb megkezdett sorokat is befejezhessem, és a jelen sorokat is a helyett, hogy otthon tenném egész kényelemmel, kénytelen vagyok idegen lakban kapkodva és szaggatva megtenni. Igen, jelen jegyzeteimet az alsóház melléktermében írom, míg főnököm a szónoklatok gyors leírásában izzad, én ezen igénytelen mulatsággal üzöm a nem leggyorsabban haladó idő unalmait.

Minekeltötte más tárgyhoz fognék, a tegnap félbenhagyott fonal legöngyölítéséhez fogok s azt végzem be.

Vasárnap, vagyis e hó 6-án volt első jurátusi funkcióm.

Gyula bátyám szombaton este, mintegy 11 óra tájban, azon kérdéssel költött fel, nem volna-e kedvem Rádra menni, s ott Izrael egyik adós maradvékát a törvényszék elébe idézni. Nagyon természetesen nem vártam hosszas kérést és unszólást, hanem mihamar ígéretet adtam a functió teljesítésére, s így 6 óra után reggel megindultunk hazulról, hogy a $\frac{1}{2}$ 7 órai vasútról le ne maradjunk.

A vasúton nem a legjobban mulattam, egyrészt azért, mivel a váci út már nagyon is ismeretes előttem, másrészt azért, mivel kizárólag Gyula bátyám társalgására valék szorítva, kívül pedig sok tekintetknél fogva nem igen rokonszenvezek; de mégis örömem telt abban, hogy a németség egyik jellemvonását, t. i. a hasimádást, újra kiismerhettem. Egy mellettem ülő tisztas sógor ugyanis úgy volt megterhelve mindenféle elemozsiával és itattal, mint valami teherhordó számár, türelmedenül várva, hogy a mozdony mielőbb röpítse őt az ígéret földére: Palotára, hol a magával hozott két kendőnyi ételt és ahhoz mért elég mennyiségű italt a zöldben lesz elköltendő.

Oh, könnyen elérhető kéj, oh, áldott német has!

Vádra érkezvén, mindenekelőtt fuvarosról gondoskodtunk, kívül Rádra mehessünk, azonban a keresés és alkudozás között kit pillantunk meg? A felkeresendő adóst, a rádi zsidót; nagyon természetesen az idézést komoly hivatalos arccal kezébe nyomtam, annak tartalmát vele megérttettem, és Gyulával együtt Gizella testvéremhez mentünk, ki Ribíánszki József váci püspöki ügyésznél van férjnél.

Utunk a nagy templom felé vezetett, hol egy csinos kis látványnak voltam tanuja.

Nem tudom igazán megmondani, a boszúságot vagy szánalmat éreztem-e nagyobb mértékben?

Szántam e szegény népet, mely még a XIX. század dacára is ily korlátolt elméjű és hagyja magát a sötétségben vezetetni s emberi méltóságából kivetkőztetni, de a szánalom mellett boszankodtam azokra is, kik e jó s becsületes népet a sötétség fertőjében engedik tapogatódzni.

A látomány, önkéntelenül e szavakat idézé ajkamra: nép-nevelés, jőjjön el a te országod.

Leírom tehát a látottakat csak azért, hogy ha netalán idővel valaki e sorokat olvassa, hasonló érzelem támadjon keblében, hogy lássa, korunkban mily néptanítók valának a vallás szolgálói, kik igazán megérdemelnék, hogy a muzeumba helyeztessenek el.

Püspök Vác városában 1848-ki augusztus 6-án eskültettek fel az alvidékre menendő önkéntesek. A helybeli papság mindent elkövetett, hogy az ünnepély nagy és eddig nem látott pompával történjék.

Az isten szabad ege alatt tartá meg az önkéntesek esküvését, s ezt valóban igen célszerűen tette, mivel a romlatlan kebel ugyan hol tudna másutt, mint a természet szent ölében hatni fel a mindenek urához, hol tudná máshol méltóbban imádni a mindenek alkotóját?

Azt tehát én is helyeslem, hogy a szabad ég alatt tétetett le az eskű, de az ezutánaktól boszúsággal fordultam el.

Mit tettek tehát? A midőn lassú léptekkel haladtunk a nagy templom felé, már a messze távolból szokatlan lárma üt meg fületem. Kis koresmai cravall, gondolám magamban, a jó váciak alkalmasint mulatnak.

De minél közelebb értünk, a zaj annyival erősebben hallatszott, mígnem végre abban állapotunk meg, hogy a zaj nem más, mint egyházi ének. Midőn a díszes templomi térre értünk, előttünk tárult a nagyszerű látvány, mit emelt a hirtelen elmúlt ének is.

A tér közepén két sátor vala felállítva, mit mindkét nembeli nép vett körül. Ha nem ösmerném a templomi ének menetét, valóban azt gondoltam, hogy a sátor nem más, mint mézes kalácsos áruda.

A kis szünet után ismét elkezdődött az ének, s harsány szavakkal dicsérik? nem imádják? igen az istent? nem tehát? tehát *imádják a szent ostyát, a drágulatos manát* Hallatszik a csemetés, és a népség a felmutatott ostya előtt a porba hull

És ez volt az, a mi reám oly mondhatlan rossz érzést gyakorolt, melynek emléke képes volna velem lapokat tele íratni. De felhagyok vele.

Csak azon sóhajt rekesztem ide: adja az ég, hogy a setétséget és mystikus ostobaságokat mielőbb a felvilágosodottság dicső korszaka váltsa fel; hogy a szegény nép mielőbb szabaduljon fel a

butaságot terjesztők uralma alól, hogy a vallás hovaelőbb tisztíttassék meg sallangjaitól s a józan észszel ellenkező tanításaitól, s ennek helyét a tiszta, valódi Jézusi vallás foglalja el.

Ezek már nem álmokképek, ezeknek okvetlenül jönni kell, s hiszem is, hogy mielőbb jönni fognak.

Aug. 7-én ülés a felsőházban, s így megfosztattam azon élemtől, mit az alsóház ülései nyújtani szoktak.

A felsőház mostani tagjai különös helyzetben vannak, magok is tudják szegények, hogy a születés, a hivatal, már nem ad, nem adhat törvényhozási jogot, és ezen tudatban önmegadással nézik, mint rángatják lábaik alól a pokrócot, maguk is látják, hogy a halál tusájával kinlódnak, ép azért nem is tudnak mihez nyulni, és a tanácskozmányok mennek is, nem is.

A szónyegre kerülő tárgyakhoz igen kevesen szólnak. Hja, ezek még hozzá vannak szokva, hogy szónoklataikat a kiszabott modorban szerkeszszék, nekik a jámboroknak, nem volt elvük, hanem a kimult absolutistikus kormány vak eszközeiül dobák oda magukat, egy címért, zsíros hivatalért képesek lettek volna honukat is áruba bocsátani, — a mint hogy tették is többben, mi példákkel, újmutatással lenne igazolható. Hagyjuk egyébiránt, azt tartja a latin: exempla sunt odiosa.

E teren valódi siralomház most, lakói tudják, hogy éltök pererei már megszámitvák, és a méltóság nélküli főrendek aggódva várják a lélekváltság harangjának csengő hangjait. Eljön az nemsokára, s akkor a kevés részvétellel kísért halotti menet felett az egész nemzet örömmel fogja hangoztatni a requiescat in pace-t.

Augusztus 11. Az alsóház tegnapi ülésében végeztetett be az elemi iskolákat tárgyzó törvényjavaslat vitája.

És azért, hogy e szorgos körülmények között, midőn a haza megmentése minden percet igénybe vesz, 9 egész napot raboltak el a haza atyjái a nemzet életéből oly törvényjavaslat készítésével, mi a mostani körülmények között kivihetetlen; kapják magukat a népképviselők, a haza és nép javáért — szünidőt tartanak ma.

Auch gut! Csak folytassátok így tanács ozmányaitokat ti népképviselők, s mentül előbb meg fogjátok kapni a drágalátos táblabírói babért, melyen azután egész kényelemmel hortyoghattok éveken át.

Este nemzetőri szolgálatra rendeltettem ki az egész házbellekkel, mert hisz most a nemzetőr foglalatossága abból áll, hogy strázsáljon.

Nekem a kocka, vagyis káplárom mindenhatósága a színpadot tűzé ki postul, mi némileg vigasztalóul hatott reám, mivel a színházat, mi nem egy víg percet szerzett, régen óhajtottam volna a színpalak között is megismerni. De minő prózaiság, mily borzasztó ellentét

innen és a nézőhelyről látni a darabot. Itt a színpalak mögött nevetséggé törpül a legkomolyabb, leghatásosabb jelenet is.

A Pókaiakat adták elő, s Báthory erős bajnokai, a híres «sasok» kerültek színpadra. S ezeket kik személyesíték? A bakák, még pedig saját costumjökben, kivéve, hogy a vasing és a vassisak, vastag papirból adatott reájok.

Az oly fiatal ember, kinek keblében a színészeti pálya iránt vágy ébred fel, ki azt hiszi, hogy a színészetre született, menjen a színpalak közé, itt okvetlenül ki fog ábrándulni.

Augusztus 12. Az alsóházban ülés volt, és ez, miután vagy egy félóráig foglalkozott a népnevelési törvényjavaslattal, szétoszlott; még pedig mint az elnök kimondá: tárgyihiány miatt.

Risum teneatis amici.

Most, e válságos időben, tárgyat nem találni tanácskozás alá, — nem értem.

Augusztus 14. Tegnap vasárnap lévén, úgy az alsó, mint felsőház szünetelt, ma pedig csak a felsőház tartott, mintegy félóráig, ülést.

Ha kérdené valaki, mit végeztek? egyszerűen és röviden csak azt válaszolnám, hogy máskor fognak végezni.

Nagyot nőjenek önök, méltóságos és kegyelmes uraim. Ebbe ugyan nem szakadnak meg.

Augusztus 17. Tegnap ülés volt az alsóháznál.

Sokkal láziasabb állapotban voltam tegnap, és az ingerültség sokkal nagyobb mértékben volt bennem, hogyszem képes lettem volna a hallottakat higgadtan leírni. Valóban nem hittem, hogy a márciusi napok után, a szabadság, egyenlőség és függetlenség korszakában hasonlót érhesünk el.

Az ülés tárgyát az újoncállítási törvényjavaslat képezé.

A mai ülés tartalmát röviden adom elő, beszéljenek helyettem a tények, melyek minden reflexiónál vagy frázisnál meghatóbban szónokolnak.

Mészáros Lázár, röviden előadván, mit látott és mit tapasztalt azon néhány nap alatt, mit az alvidéki táborban töltött, beszédét, hogy megadja annak savát és borsát, beszéde közbe több viccet elegyített, de azoknak valamint ő, úgy a ház tagjai, sőt még a hallgatóság sem mosolygott, kivéven a nagy (= magas) Széchenyit, ki minister collegájának humoros kirándulásait folytonos helyeslő mosolylyal, sőt néha kitérő kacajjal kísérte.

És mit tanulhatott a ház hadügyministerünk előadásából? Azt, hogy legyünk türelemmel és a rácokon bizonyosan győzelmet aratunk, — ha történetesen ők fel nem fálnak bennünket. A mi, mellékesen legyen mondva, vigasztalásnak kissé nagyon is silány.

Áttért ezután a napi rendre, előadta az újoncállításra vonatkozó nézeteit, mik eléggé tanusíták, hogy Mészáros minő rendületlen hazafi és mindenek felett mily buzgó magyar.

Hogy azonban ti is kiismerhessétek őt, hagyom magát beszéltetni, vagyis beszédének rövid vázlatát tárom előtökbe; lapok ezek, mikből tisztán meríthettek adatokat; világosan működő kezek, mik a szemeteket borító fátyolt széttépik, hogy a tárgyakat tisztán és világosan láthassátok.

Nézete szerint nincs még itt ideje annak, hogy a magyar katona magyar lehessen, ez még kivihetetlen; szerinte okvetlenül szükséges, hogy a kiállítandó újoncsereg fecskefrakkba bujtattassék, hogy német legyen vezényszava, német legyen hivatalos nyelve, és a császári színű lobogók alatt harcoljon.

Ezt mondá Mészáros Lázár magyar hadügyminister, az 1848 augusztus 16-án tartott alsóházi ülésben.

És ez volna akarata, az oly rendületlen hazafiakból a nemzet bizalmát osztatlanul bíró férfiakból álló ministerium nézete és akarata az újoncok kiállítása ügyében?

Fájdalom ez.

És osztozik a ház Mészárosnak eme nézetében? Miután ez ügyben még végzés nem hozott, biztosan nem is tudhatni; meggyőződéseim azonban azt sugallja, hogy a képviselők, kiket a nép bizalma ültetett a tanácskozási székre, tisztelettel felre fogják vetni ezen odiosus törvényjavaslatot, mert ha még ebbe is belényugszanak, nem érdemelnek egyebet, mint hogy a ház, melyben e gyönyörű végzést hozzák, reájuk gyujtassék.

Augusztus 17-én reggeli 10 órától egész 11 óráig ülés a felsőházban.

Hám János, a primás, szívre hatólag, s felette eleven színekkel festette ő felsége jószágát a hallgatóság előtt, elmondá, miszerint ő — t. i. a király — f. hó 8-án akart jönni Insbruckból Bécsbe, s mégis ugyanaz nap kegyes volt a magyar nemzet képviselőit meg hallgatni s nekik feleletet adni, tudtokra adván, hogy ha csak a körülmények gátolni nem fogják, személyesen fogja az országgyűlést bezárni.

Oh, százszor szerencsés nemzet mi. Nem vagyunk-e a föld kerekiségén mi a legszerencsésebb nép? Nem irigylendő-e sorsunk, midőn atyai fejedelmünk kegyelmesen ki méltóztatik hallgatni képviselőinket, sőt még azt is legkegyelmesebben megigérni méltóztatik, miszerint *talán* eljön népei közé.

Augusztus 18. Akár fájdalom, akár öröm, akár más bármi érzeménytől felzaklatott kebel, távol van attól, hogy nyugalmat igénylő munkát végezhesen.

E kis bevezetést értsétek; itt az írás, forgassátok. É napra csak annyit jegyzek, hogy augusztus 18-ára a naptárkészítő *Ilka*

napiját tette. Az nem lehet, hogy — kedves alak, — néhány sort ne szenteljek neked; az nem lehet, hogy varázserővel bíró nevedet szárazon ide dobjam. A visszaemlékezés éde sokkal erősebb, hogysem azt tehetném... Félre tőlem kisszerű ábrándok, gyermeki sóhajok... Istenemre, nagy küzdésembe került, hogy tollamat letegyem...

Az Aetna tüze lappang, s egyszerre tör ki vészt árasztó tartalmával, az ocean lassú, az utasok gyönyörrel szemlélik komoly fenségét, s hirtelen felháborodik, hogy irgalom nélkül pusztítson el félelmes dühében mindent, mi útjában áll. Keblem is néma, csendes, de érzem, belsejében sokkal nagyobb mérvben forrnak az érzemények árjai, hogy sem a bekövetkező vihart lecsendesíteni képes lehessen, ki fog az törni, mint az Aetna lángja, vagy mint a tenger felháborodott hulláma, — — de nem fog mitsem elpusztítani, nem fogja semminek pusztulását okozni, csak saját személyemnek fog könnyebbulést és megnyugvást szerezni. Isten veled Ilka napja!

Egész délután szokatlan jó kedvem volt, így érezheti magát a fiatal szerelmes, kit imádottjának forró csókja az eget határába ragadott, vagy hogy hasonlításom inkább a prózai életből legyen véve, azt mondom, oly derült és jó kedvben voltam, mint a kiéhezett tót diák szokott lenni akkor, midőn a sors szegénykét vendégszerető, szíves magyar házigazdához vetődte, s úgy jól lakatja, hogy szinte a füle két felé áll.

Miért volt azonban mégis, e szokatlan jó kedély?

Ah, nem az Ilka-napért, ments isten! Ámbár tagadhatatlan, hogy a visszaemlékezés szép képei is kiveszik néha az embert mogorva egykedvűségéből...

Talán?!

Oh nem, korántsem azért, mintha kötelességemet a szokottnál hamarabb elvégeztem volna, oh nem, hisz ezt még gyertyagyújtáskor is ugyancsak nyomtam.

Tehát bizonyosan azért...

Távol tőle, az igaz, hogy e körülmény minden percben jó hatást gyakorolna kedélyemre, de erről — t. i. hogy a lázongó rácság tönkre ne silányíttassék — biztosít bennünket a fontolva haladó hadügyminister halogató eljárása, biztosít a vezénylettel felruházott főtisztek ármánya. E hír tehát, a mennyiben ma nem is keringett, nem vehette ki kedélyemet szokott sodrából, egészen más örvendeztetett meg.

Mennydörgős adta, talán csak nem vetkőztek ki a képviselők pedans táblabírói modorukból; talán csak Mészáros nem adta reá kopasz fejét, hogy a kiállítandó újoncokból magyar katonák teremessenek, hisz e Pálfordulása szokatlan meglepő tünemény volna — —

Bizony nem, ez mind nem történt, mert a képviselők serege még mindig szokott kényelemmel csépele a szalmát, és gyakorolja magát a cifránál cifrább szónoklatokban. A képviselő nem azt mondja

ám, hogy a haza, hanem hogy saját erszénye forog veszedelemben; mert ha szétoszlik az országgyűlés, képviselő uraimék markát nem üti naponként az 5 pf., a mennyi pedig épen elegendő arra, hogy ebből egy havi zsoldja kikerüljön egy bajnoknak, ki magát hazájáért feláldozni kész.

A képviselők meg nem változtak, de meg Mészáros sem; ő még ma is szenvedélylyel nyargalta kedvenc nádparipáját, őt capacitálni nem lehet, mert nem is engedi magát capacitáltatni. Ő még mindig beszél, s mindig csak azt hallatja, miszerint az nem megy és nem mehet, hogy a magyar katonára magyar öltönyt adjanak, magyarul vezényeljék és magyar lobogó alatt harcoljon, ennek még legalább is egy pár évtized kell.

E megcsontosult táblabírói beszédre kinek ne jutna eszébe az 1836-ki országgyűlés, hol a tettes kk. és rr. halálig viaskodtak a felett, hogy a magyar nyelvet nem lehet tanítási nyelvül behozni a tanodákba. A magyar tanítási nyelvet megrendelő törvény életbe lépett, s Európa még sem dőlt össze, sőt ama hasznunk vált belőle, hogy több nemzetellenes tanár részint leköszönt, részint pedig a fenntartási vágytól ösztönöztetve, nyakrafőre tanulta a magyar nyelvet.

Mészáros maradt ma is régi bajnoka a fecskefarknak, így tehát ez sem örvendeztetett meg.

Talán? . . . Az ördög lenne képes azt kitalálni!

Tehát kimondom: *ma láttam először magyar köriratú huszast!!*

Ezután tehát e maroknyi faj, ha elpusztul is a föld gömbéről, de neve és emléke el nem veszhet; magyar köriratú pénze ha egyebütt nem, a muzeumokban fenn fogja tartani emlékét.

Horvát István, lelkesíteni tudott szeretett tanárom, ki már a sírban nyugszol, im nézd vágyadat, mit tanóráidban oly számtalanszor nyilvánítál s melynek említése képes volt kebled melegítő hevét szemeidbe varázsolni, a magyarok istene megénnünk engedte.

Ez volt tehát az, mi nekem oly mondhatlan örömet szerzett.

Bezárom soraimat; lesz-e a holnapi napnak hasonló jó hatása, azt csak az ég tudja.

EGY HONVÉD ÉLMÉNYEI.

(Visszaemlékezések.)

IV.

A következő nap, egy kis huszár csapat fedezete alatt elértük az el nem téveszthető túri útat, a huszárok visszalovagoltak! mi meg Túrra, délután egy óra tájban egyenesen *Aulich* tábornok szállásához érve, az udvarba hajtattunk s leugorva a kocsiról, siettem a tábornok elébe. Egy hosszú terített asztalnál ülve találtam mintegy harminc főtiszt társaságában, s elmondva küldetésemet, *Aulich* egy főhadnagyot küldött ki a kocsihoz, hogy hozassa be a szobába a pénzt, és a kocsin maradt fővadászt is hívja be. Ez csakhamar megtörtént. A gyertyás ládákat letették a padlóra, minket pedig megkínált a tábornok, hogy ülünk az asztalhoz és együnk, sőt még fuvarosunkról is gondoskodott. Mikor az ebédnek vége volt, a mellékszobába vitette a ládákat, a pecséteket megvizsgálták a megbízott tiszték, de mert azok a pecsétek megtörődtek, a ládákat felbontva, csomagonként lett megolvasva a pénz. Erősen zúgolódott a tábornok az ötös, tízes és százás bankjegyek miatt: hát hogy fizessem én ilyen nagy pénzjegyekkel a legénységet, hiszen a százásokat csak nem nyírálhatom el tíz krajcárosokra. Biz a tábornok erősen szidta *Duscheket*.

No de én annak nem voltam oka, a pénz nagyon várva volt, és így *Aulich* kértemre 24 órai szabadságot adott nekem, hogy állításom szerint három órányi távolságra lakó szüleimet meglátogathassam, de a lelkemre kötötte, hogy túl a Tiszán a németek körüljárnak; hát jól vigyázzak, nehogy azok elfogjanak.

A következő nap jókor indulva, már délelőtt kilenc óra tájban Varsányon voltam régen *Rákóczi* és később *Malonyai* kastélyban, a mely kastélyt a hozzá tartozó terjedelmes birtokkal együtt, Szolnokon megvagyonosodott kereskedő *Durst* haszonbérelte és nejevel, családjával együtt a kastélyban laktak. Legidősb fiuk, a magyarosított nevű *Szomjas* Józsi, a Zrínyi huszároknál volt hadnagy.

Dursték a várkonyi urakkal barátságos ismeretségben éltek, hazafias szellemű, vendégszerető úri emberek voltak és így engem *Makkosival* igen szívélyes vendégszeretettel fogadtak és erősen marasztottak, hogy töltssem náluk a napot. Persze ezt nem tehettem, sőt hogy elmondám nekik rövid szabadságidőmet, és azon élénk vágyamat, hogy csak pár óráig is mennyire óhajtanék kedves szüleimmel együtt lehetni, oly szívesek valának, hogy a saját fogatukon kocsiztattak a kastélytól alig félórányira eső Tisza partjához. Erősen hullámozott a

Tisza, de az át kiáltott jó borralaló, a várkonyi parthoz közel a Tiszában kikötött vízimalom legényeit erősen csiklandozva, nagy ladikkal, bár küzdve a hullámokkal, értem jöttek. Hogy a ladikba ültünk *Malkkosival*, *Dursték* ispánja ígérte, hogy estenden kocsival fog várni a Tisza partján reánk. A hullámok jól meghimbáltak, de minden baj nélkül Várkonyba jutottunk és siettünk a Tiszapartjáról a faluba feljutni. Szerencsére egyik rokonom kocsizott felénk, megismert és a kocsijára felülve, örvendezett ugyan egy kicsit a viszontlátásnak, de másfelől meg erősen is nyugtalankodott, mert a mint mondta, Várkonyon keresztül minden lépten-nyomon keresztülvonul egy-egy erős német csapat; ha megpillantanak minket, okvetlen elfognak. Ajánlá is, hogy legalább sipkáinkat takarjuk le a zsebkendőinkkel, a kocsisára meg reá parancsolt, hogy a lehető sebesen hajtson. Jó úton, jó lovakkal a Tisza partjától szülőim lakát kis félóra alatt el lehetett érni, és így csakhamar öleltem szeretett szüleimet, öt évvel ifjabb öcsémet, és erős bámulatomra László nagybátyám nejét, Teréz nénit; mivel László nagybátyám és apám között erős gyűlölség uralkodott. Azonban kedves jó anyám, a szomszéd szobában négyszemközt értesített, hogy 1847-ben László nagybátyám egyik g. öf *Zichy* uradalmának a directora lett, és gróf *Nákó*, egy jelentékeny uradalom adás-vevési szándékaikat közvetítve, László bátyámat mind a két nagy úr öt-öt ezer forinttal díjazta, hogy az uradalmi directorságot elhagyta s a magyar kormány által a Hunyadi-gyalogság szervezésével lett megbízva ezredesi ranggal; — de csakhamar egy másik megbízatást kapott, azt t. i., hogy a honvédség részére Belgiumban fegyvereket vásároljon és szállítson, a mint hallottam ötvenezer arannyal volt ellátva, és mert *Windischgrätz* Budapestet elfoglalta, László bátyám jónak látta szüleimmel kibékülni, hogy még ő külföldön jár, a feleségét biztos helyre helyezhesse el. A pár óra csaknem pár percrenk gondolt idő alatt eltelt, a cselédektől egy-egy paraszt kalapot, meg egy-egy juhász bundát magunkra véve, érzékeny búcsú után csakhamar a Tisza partján valánk, a vízi molnárók a csillapdott Tiszán néhány perc alatt a varsányi partra szállítának, a jó borralalót a markukba nyomva, a reánk várakozó kocsira ültünk, és csakhamar *Durstéknál* voltunk, a kik nyugtalanul vártak már reánk, mert a mint mondták, déltájban egy erős német csapat a kastély előtt vonult el, de visszafordult Szolnok felé és így bár ők igen óhajtanák ugyan, hogy az éjt náluk töltsük, de mégis tanácsosabbnak tartják, ha a német keze ügyéből eltávozunk. Ok hát úgy intézkedtek, hogy a mi fuvarosunkat és lovait jól tarták, s ezelőtt egy jó órával Török-Szent-Miklós felé inditák, meghagyva annak, hogy a nagy fogadóban várjon reánk. A saját fogatukon kocsiztattak Szent-Miklósrá, a mely szívesség igen jól esett nekem, mert felényinél is kevesebb idő alatt már Sz.-Miklóson valánk, mintha fuvarosunk szállított volna oda.

T.-Szt-Miklósról pár nap alatt Debrecenben valánk, s a mint fuvarosunkat kifizetve, a lakásomban kikeféltedve századparancnokomnál jelentkezém, ő szívesen fogadott s egyről-másról kérdezősködött. Míg beszélgeténk, egy pár vadásztiszt is oda jött, és mikor századosom kérdezé, hogy elkészítém-e már az utazási költségeimről a számlát, hogy azt a megbízatásom mikénti végrehajtásáról teendő jelentéssel együtt a honvédelmi ministeriumnál beadjam, azt felelém, hogy följegyeztem ugyan a kiadásokat, de még a hivatalos jelentésemet nem készítém el. Hát aztán mennyi útiköltséggel számolt be? kérdé egyik tisztársam. A mint nagyjából emlékezem, úgy hetvenhat forintot adtam ki. Csak nem vesztél talán meg, hogy ilyen csekély összeget számíts fel azért a hosszú útért, ripakodtak reám csaknem egyszerre tisztársaim, hiszen Nádudvarig és vissza már legalább ennyit kell felszámítani; mert az a fősvény *Dushek* abból legalább tíz forintot le szokott alkudni; te meg egész *Szolnok* alatt jártál, beutaztad a Tisza vidékét, hogy megbízatásodat végrehajtsd, majd egy hétig rázattad a csontjaidat össze-vissza, tehát legalább kétszáz forint útiköltséget készíts, nehogy bármelyikünket küldenének a tiedhez hasonló megbízatással, hát nekünk is lehessen jól megnyomni a krétát.

Köszönöm a practikus tanítást, majd igénybe veszem, — és a következő napon jó magas számadást adva be, ki is fizették azt nekem.

Míg Debrecenben valánk, gyakran meglátogatám a mul'kor nekem szállást adott vendégszerető civis barátimat, a kik min dig igen szívesen láttak, s csak is azért nehezteltek, hogy nem fogadhattam el, ha ebédre marasztottak.

Debrecenben, midőn már a vadászezred meglehetősen be volt gyakorolva, egyszer a város alatt elterülő síkon gyakorlatot tartva, *Órmai* a két *Kossuth* fiúval (12 13 évesek lehettek) vadásztizti egyenruhákba öltözve lovagolt ki elébünk. Tisztelegj! lett vezényelve és oly parádékat csapatott velünk, mintha egy pár koronaherceg előtt állanánk.

Különböző honvéd csapatok, de különösen a kardcsörtető főtiszték úgy elárasztották a nagy várost, hogy több csapatot a közelebb eső helységek és városokba kellvén áthelyezni, a mi ezredünk legnagyobb része Hajdu-Böszörmény és Újvárosban helyzetetett el, a mi osztályunk pedig Ungvárra lett vezényelve.

Hogy Ungvárra hány nap alatt értünk, és mikéle helységeken mentünk keresztül, ezt részint elfeledtem, részint mert semmi érdekesebb eseményre nem emlékezem, hát feleslegesnek is tartom leírni. Ungváron a mozgósított nemzetőrökből a 106. számú rendes honvéd zászlóalj alakított, melynek őrnagya, *Pribék* Miklós volt, igen barátságos előkelő úri ember, úgy hiszem azelőtt Ungmegye vicispánja. *Pribék* szívesen elkötődött a fiatal tisztekkel, kik viszont embereit,

mert egy kis fáradság után úgy dőlték el és hullottak le, mint őszszel a légy, aztán meg, mert egyenruhájuk is elütött a többi honvédekétől, cserebogaraknak neveztük el. Ha azután a szolgálaton kívül kötődött velem, nem egyszer szólítám meg így: vitéz őrnagya a cserebogaraknak! *Príbék* ijesztgetett, hogy majd megbíálja a hajamat, csak elfoghasson; de azért már vacsorára vendégszerető asztalához voltam hivatalos.

Ugy hiszem Ungváron kaptunk rendeletet, a turja-remetei vashámort őrizni; mert minden héten mintegy hatezer mázsa ágyúgolyót öntöttek ott; *Hurbán* drotárjait meg azon a vidéken hallottuk portyázni, sőt már hire járt, hogy *Barko* osztrák tábornok a felső megyékbe törni szándékozik.

Útnak indultunk hát egy osztály vadász és három század cserebogár, a vashámort őrizni. Regényes, de fárasztó úton el is jutottunk oda. A legénység a széjjel szórt házakban, a tisztek az uradalmi tiszti lakban helyezkedtek el.

Remetén többször gyönyörködtem az olvasztó gyárban, hogy miként öntik a golyókat, és hogy lapítja a pár öl hosszú gerendából készült nyelű, több mázsás kalapács a megtüzesített öles deszkaformákba öntött vasat. Különben rettenetes unalmas hely volt. Egy párszor az előőrsul kirendelt cserebogarak a ködös napokon, vagy az éj homályában, fehér köpönyeges vasasnémetnek nézett, jámboron legelésző ökröket megpillantva, olyan pufogtatást vittek véghez, hogy azt hittük, *Barko* támadt meg bennünket. Siettünk sorakozni, és mikor kisült a pufogtatás oka, a pihenésünket megzavart rusnyák fiút jól eldöngettük, tréfálódzás képen.

Volt Remetén egy orvos is, ki elég barátságos ember és rettenetes nagy vadász volt; mulatságot szerzett, velünk őrzáratokra eljönni.

Talán három hete is elmúlt, hogy T.-Remetén unatkozánk, mikor azt a rendeletet kaptuk, hogy *Barko* osztrák tábornok Munkácsot szándékozván elfoglalni hatezer emberével és nem tudom hány ágyújával, siessünk mi is az ostromlandókat fölmenteni. Egy kis helyőrséget hagyva Remetén, Munkács felé indulánk. Útközben egy erős csapat honvéddel találkoztunk. Mentül közelebb értünk Munkácshoz, annál több hegybe vágott pince ajtaját láttuk feltörve; némelyikbe szurkos fenyő hasitványokkal világítva, egy-egy csapat lement, de nagy sajnálkozásunkra, a pincék földjén csaknem bokáig érő iszapban jártak, a hordók végei meg be voltak szaggatva; hej be szídtuk a németet!

Pár mértföldre valánk már Munkácshoz, mikor megtudtuk, hogy *Barko* elvonult Munkács alól. Munkács védelmét pedig körülbelül a következőleg beszélték el nekünk.

Midőn Munkácson megtudták, hogy közeledik a német, Munkács védői — csaknem mind újonc honvédek — egy pár, még *Rákóczi* menekülése után ott feledett vas ágyút szereltek fel, a

másik jó karban lévő egy pár ágyúikhoz s néhány próbálövés után várták az ellenséget, *Barko* a következő nap meg is érkezett és mikor a várat ágyúztatni kezdvén, seregét ostromra vezénylő, a munkácsiak oly szerencsésen ágyúztak, hogy az ostromló német meghátrált, ámde mert *Barkót* rettenetesen bántá, hogy az ő edzett csapatát három-négy honapos újoncok visszaverték, újabb ostromra vezényelte embereit. A munkácsiak egyik vaságyúja elrepedt a heves tüzelés miatt, de a megmaradt három ágyújokkal és kézi fegyvereikkel oly ügyesen lőttek vaktában, hogy *Barko* csapata erős veszteséget szenvedett. Egy rusznyák gyerek, hihetőleg mielőtt honvéd lett volna, orvvadász, a hozzá közel álló főtiszttól megkérdezte, hogy az ostromlók közt lévő aranyos ruhájú főtisztre szabad-e neki, mint közembernek reá lőni? A honvédtiszt azon biztatására, hogy ha lelővi, altisztté nevezi ki és kap tőle tíz pengőt, a rusznyák gyerek amúgy orvvadászosan féltérde ereszkedve célba veszi a németet, és lelővi lováról *Barko* legkedvesebb tisztjei egyikét, *Wrbna* ezredest, s ezen kedves tisztjének az eleste úgy lehangozta *Barkót*, hogy felhagyott az ostrommal és hihetőleg a felmentő honvédek közeledéséről is értesülve, elhagyta Munkácsot, *Wrbna* pedig a seb miatt pár nap múlva meghalt; a rusznyák gyerek megkövetelte az ígért tíz forintot, mert a mint mondá, az altisztí kinevezés nem kell neki.

Munkács alól egy roppant kerülőt csinálva, a mi két század vadászunk és a cserebogarak, a t.-remetei orvossal a galíciai határszélre vonultunk, hogy a magyarokhoz átszökdöső lengyeleket elfogdosó Grenz-jágereket ha lehet elfogjuk, vagy legalább elriaszszuk. Utunkban, kivált közel a határszélhez részint bedüntögetett hosszú szálfákból, részint kövekből rakott torlaszokat kellett megmászunk, és mikor a lengyel határon a legutolsó gallyas fákból rakott torlaszra értünk, bár a legóvatosabb nesztelenség volt rendelve, de a cserebogarak még sem tudtak csendesen lenni, úgy hogy csakhamar áttuk a határőröket felénk közeledni. Ekkor mi vadászok azt a rendeletet kaptuk, hogy századunk fele jobbra, másik fele balra vonulva, a nagy fák, sziklák, dombok mellett bujkálva, igyekezzünk a határőröket bekeríteni. Én az első szakaszt vezetve, tíz lépésre első csatárláncban vonultam bal felé embereimmel, a második szakaszt H. A. fővadász vezette, és már a félkör jó formán megalakult, mikor a torlasz felé haladó határőrök egyike úgy százötven lépésre a torlasztól, a jobb kéz felé vonult vadászok egyikét megállantva reá célozott, a remetei orvos féltve a vadász életét, lelőtte a határőrt. No csak ez kellett a cserebogaraknak! Az egész zászlóalj állította fegyverét, az ég felé tartva a puskák csöveit. Persze hogy a hatszáz fegyver ropogása a határőröket figyelmeztetvén, hogy nem egy-két embert kell vadászniok, visszafordultak és gyors léptekkel vonultak őrházacskájuk felé, folyást lövöldözve reánk. Tervünk megvalósulván, mi vadászok is egy jó darabon a határőrök után futva

lövöldözénk utánuk; egy párt láttunk is elesni, de bajtársaik fölvettek és vitték magukkal. A többi határőr folyvást lövöldözött reánk, még pedig ugyan közel zizegtek el fejünkhöz golyóik. H. uramnak ez a tréfa sehogyan sem tetszett, s egy magas fa törzse mögé a földre feküdt; én egy párszor is reá kiálték, hogy vonuljon embereivel közelebb felém, mert hát ki tudja, nincs-e egy erősebb határőresapat hozzánk közel lesben, a kik, ha engem a hozzám közel eső 20—25 emberemmel váratlanul megrohannak, a fővadász a szakaszával rögtön segítségünkre lehessen. De mert H. uram a földön feküdt, az utána következő szakasz embere sem mozdult, hogy csatárláncban hozzánk közeledjék, pedig néhány perc múlva egy erős osztály könnyű lovasság vágatott felénk a határőröket védeni. Mikor én azokat megpillantám, H.-ra célozva rárivaltam, hogy ha fel nem kel a tuskó mellől és nem siet embereivel hozzám, hát rögtön lelövöm. Csak is ezen fenyegetésemre tápázkodott fel, s nagy lassan közeledett felém. Úgy hiszem a torlásztól is megpillanthaták a német lovasságot, mert visszavonulót fuvattak nekünk, mi pedig rendben engedelmességek a parancsnak. Ettől az esettől kezdve H. erős ellenségem lett, habár nem mutatta; de én is feltettem magamban, hogy a legközelebbi alkalommal H. helyett másik altisztet fogok a második szakaszvezetőjéül kérni századosomtól.

Ezen semmit mondó kirándulásunk után visszafordultunk, s a torlaszokat részint megmászva, részint megkerülve Zboró felé vonultunk.

Utunkba esett Polyánka helység, melynek lakossága a drotárokhöz szított s az előtt néhány nappal egy pár előre küldött honvédet éjnek idején álmokban elnyomva a drotároknak kiszolgáltattak. *Dembínszki* a falu legnagyobb épületét felgyújtva, a falu kirablását rendelte el; de mert a szegény rusznyák népnek ennivalója is alig volt, ugyan csak élelmes gyerek volt, a mely egy pár iccényi szilvát rabolhatott. Egyetlen egy volt oly szerencsés, a ki egy kecskegidát foghatott. A falut elhagyva egész csapatunk soraképzett és erősen ki lett adva a rendelet, hogy a rablás be van szüntetve, és mert az előttünk álló útban egy mély völgyön fogunk átvonulni, a völgy mindkét oldala magas és sűrű nagy fákkal borított hegyek közt vonul el és a hegyeken nagyobb csapat drotár és néhány határőr les reánk, tehát a lehető csendességben igyekezzünk a szoros úton átvonulni: egy vezényszó nélküli puskalövés: föbelövetés. Csaknem a szoros közepén valánk, mikor egy rusznyák fiú kilötte fegyverét. Bezzeg futkároztak a tisztek, kitudni, hogy ki lehetett az a vakmerő, a ki az erős tilalom dacára a reánk leskelődő ellenség figyelmét felhívta, erős veszedelmet hozhatott volna reánk.

Végre megtalálták, fegyver közé vették s mikor a veszélyes szorosból kiértünk, csakúgy a bokrokról egy pár vastagos nyers vesszőt lehasítva, a bűnöst az útra fektetve egy pár markos legény fejét-lábát lenyomva, kikapta az olvasatlan huszonötöt.

A mint már feljebb is említém, ha mi vadásztisztek olyan helyen jártunk, hogy az ellenséggel csatába is keveredhettünk volna, nem egyszer fölcseréltük a különben is gyöngye szerkezetű tiszti kardot széles szuronyú és kipróbált lőfegyverrel, sőt nem egy erősebb dupla vadászfegyverre emlékezem, a melyekre szintén széles szurony volt alkalmazva. Minden vadászszázadban volt 3–4 darab «Kogelstuc» is, ezeken is széles szurony; de már ezektől az esetlen, nehéz fegyverektől az isten mentsen meg minden gyalog katonát. A tisztek szuronyos fegyvere csak olyan nehéz volt, mint a közembereké, hanem a patrontás valamivel kisebb s könnyebb volt és ha jól emlékezem, harminckét löveg fért beléjük és gyutacs helyett lőkupa-kot kellett azokra rakni.

Mikor a veszélyesebb helyekről kivonultunk, néhány podgyászos kocsink csatlakozott hozzánk. Ezek a kocsik a csapat végén haladtak s a tisztek podgyászait a szolgálók őrizték. A podgyászos kocsik után egy század vadász képezte az utócsapatot. Ezen utócsapatban gyalogoltam én is a század közepén. H. fővadász előttem az első szakaszt vezette. Egyszer szájról-szajra jut el hozzám az a hír, hogy *Dembinszki*, *Szalay* hadnagyot föbe lövetni rendelte. Otromba tréfának vettem, de csakhamar kikelt és aggódó arccal siet hozzám *Gulácsi* és kérdi tőlem: Az istenért Jóska, mit cselekedtél? Az előbb hallott bolond hír is eszembe jutva, csaknem megnökkenve bámultam *Gulácsira*, kérdezve tőle: mit akar, mert nem értem?

Hát hiszen jól hallottad hogy miután *Dembinszki* Polyánkát kirabolatta, mikor kivonultunk a faluból, bármilyen csekély erőszakoskodásért föbe lövetést hirdetett és te mégis ki akartad rabolni a «mirosói» zsidó korc-márost. Én! — kiálték föl, a komisz vád miatt fölháborodott hangon, — folyvást itt gyalogolok a század közepén. Micsoda gazember hazúdhatott ily szemtelenül. *Gulácsi* megkönnyebbült hangon fogott velem kezét: Hát csakugyan nem te voltál? Hát persze, hogy nem! No akkor jer velem rögtön *Dembinszki*hez, mert már ki is adta a rendeletet, hogy *Szalay* vadász hadnagy 2 óra múlva föbe lövettessék. Képzelhetni, hogy siettünk előre, míg *Dembinszki*hez értünk, a ki törzskarával a csapat előtt lovagolt, *Gulácsi* oda kiáltott egyik törzskari tiszthez, hogy álljanak meg egy kicsit. *Dembinszki* megállott és hogy hozzájok értünk, *Gulácsi* mondá: Tábornok úr, *Szalay* hadnagy itt áll mellettem, a rablásban semmi része nem lehet, mivel az utócsapat közepén találtam emberei között, és így méltóztassék az agyonlövetési rendeletet visszavonni. *Dembinszki* összeráncolt homlokkal mordult *Gulácsira*, hogy micsoda mystificatio akar ez lenni? *Szalay* hadnagyot ott kísérik fegyver között, mindjárt az előcsapat után, és csakis a 2 óra elteltét várja, hogy az ítélet rajta végrehajtottassék. *Szalay* hadnagy én vagyok! kiálték föl izgatott hangon *Dembinszki*hez, *Gulácsi* is erősítve szavaimat. Hát akkor az a vadásztiszt micsoda, a kit ott

fegyver között kísérnek? kérde *Dembinszki* a mellette lovagló tisztektől, de senki sem tudta megmondani a nevét. No maradjanak itt mellettem, fordult hozzánk *Dembinszki*, s egy nyargonc tisztjét megbízta: nyargaljon az előcsapathoz és kérdezze meg a fogoly vadásztisztól, hogy hívják. A tiszt előre nyargalt, mi is megindultunk. A nyargonc tiszt elérte a foglyot, vele pár szót váltott és sietett hozzánk vissza. *Dembinszki* előtt lovát megállítva, katonásan szólalt meg: Jelentem alásan tábornok úr az a fogoly vadásztiszt *Szalay* hadnagy — itt egy percre elhallgatva mosolyogva folytatá — *privadienere*, a ki jónak látta az erős tilalom dacára, *Szalay* hadnagy arany zsinóros ruháját felöltözi, s arany bojtos kardját felkötni, hogy a zsidó korcsmárostól pénzt csikarjon ki, és mikor rajta kapták az elfogató százados kérdésére megszeppent, és lassú hangon mondá, hogy ő *Szalay* hadnagy úr legénye, a százados lengyel volt, magyarul alig értett néhány szót, a tiszt ruhába öltözött bűnöst fegyver közé fogatta, azután ment *Dembinszki*hez jelenteni, hogy a rabláson ért *Szalayval* mi történt és miként rendelkezik róla a tábornok. Két óra mulva föbe kell lövetni, — volt a rövid ítélet.

S mikor *Szalay* ítélete szájról-szájra eljutott *Gulács*hoz, megremülve sietett hozzánk a vadászok elé, és mikor az 1-ső szakaszvezető H...hoz ért, kérde attól, hogy *Szalay* hol van, ez — a mint később értesültem — azt felelte, hogy bizonyynal nem tudja, de úgy rémlik előtte, hogy *Szalay* hadnagy a társzekereknél van; — szerencsére a szakasz alvadásza mondá *Gulács*nak, hogy a század harmadik szakasza körül gyalogolok. Ekkor jött hozzám *Gulácsi* és mentünk lélekszakadva *Dembinszki*hez.

Dembinszki megcsóválta fejét, és visszaküldött századomhoz. Zboróra értünk. A tábornok egy csapat tisztjével az *Erdődy* grófok kastélyában helyezkedett el; mi kisebb rangú tiszték a legénységgel együtt a kastélyhoz közel eső *Rákóczi* száz hársai alatt ütöttünk tábornok. A hársak alatt kőpadok is voltak. A legénység húst kapott: főzték az ebédjüket. Engem az előbb leírt sérelmes eset úgy lehangozt, hogy nem volt kedvem a kastélyba menni, és egy kőpadon üldögéltem s a makovici vár romjaira bámulva, elmerengtem a *Rákócziak* történetén.

Félóráig üldögélhettem a kőpadon, mikor egy tábornoki tiszt jött hozzám tudatva velem, hogy a tábornok hivat. Hirtelen kardot kötöttem és mentem a tiszttel. Míg *Dembinszki*hez értünk, elmondá nekem a tábornoki tiszt, hogy *Dembinszki* sajnálja az úton történt megkeserítésemet és most azért hivat, hogy megvizsgáljon.

Sőt mert egy másik tisztje erősen antisemita lévén, egy csirke vérért is sajnálta egy zsidó miatt kiontani, nem hogy egy honvédét. addig beszélt *Dembinszki*nek, míg megigérte, hogy engem rövid időn főhadnaggyá kinevez, és a bűnös megbüntetését is reám bízá. És így ezeket megtudva, nekem is volt egy kis időm meggondolni a

dolgot. Midőn *Dembinszki* előtt voltam, először sajnálatát fejezé ki, a reám nézve végzetessé válhatott, elhirtelenkedett rendelete felett, azután reám bízta a szolgálóm megbüntetését, de mégis meghagyta nekem, hogy a büntetés szigorú legyen, mert háborús időben ijesztő példát kell adni. Szalutáltam és visszamentem embereimhez, útközben mormolva magamban: Vén barom, nem rajtad mult, hogy csupa tévedésből agyon nem lövettél.

A hársak alá érve *Bodnár* pajtásom nyugtalanul várt reám, elibém jött s gyöngéd hangon kérdezé, hogy mit beszélt az, a totykos lengyel, reménylem, hogy kinevezett főhadnagynak? Én mosolyogva válaszolám, hogy ugyan hogy gondol olyat, hiszen sem tótul nem tudok, sem ski, vics, berg nem fordul elő a nevemben. Igazad van pajtás — felelt *Bodnár*, — még csak zsidók sem vagyunk, hogy német nyelven dicsekedhetnénk előtte. Hát a szolgálóddal mi történik? S mikor elmondám, hogy ez is tetszésemre van bízva, én pedig nem akarom, hogy meghaljon, hát legegyszerűbbnek tartom, olvasatlan huszonötlet befejezni az egész kellemetlen ügyet. No bíz az a legokosabb is lesz; hajtsuk végre mi előbb, hogy aztán nyugodtabban ebédeljünk, mert a legénység is izgatott, aztán meg az ételünk is megfőtt már. *Bodnár* egy pár altisztet bízott meg, hogy hozzanak néhány mogyorópalcát, azután a fegyveres őnök közt álló, kezén-lábán megvasalt szolgálóhoz ment. A fiú egészen meg volt törve, s mikor *Bodnár* hozzá ért, elkezdett keservesen sírni és rimázkodni, hogy ha kétszáz botot vágnak is reá, meg tíz évig elzárják, elszenvédi türelemmel, mert tudja, hogy nagyot vétkezett, de hagyják meg az életét. *Bodnár* a lelkére beszélt, elmondá neki, hogy engem az isten őrzött, hogy az ő vétke miatt gyalázatosan ki nem végeztek, és mégis én könyörögtem a tábornoknál ő érette, mindaddig, míg ki nem eszközölte, hogy a főbelövetés helyett, ötven bot lesz a büntetése. Ekkor a fiú felsivalkodott, kiugrott őrei közül és hozzám futott, oly sebesen a hogy láncái engedték, térdre esett előttem, csókolva kezemet, esküdött mennyre-földre, hogy habár ki kell is neki állni a kemény büntetést, de ha megbocsátok azután neki, hát oly hű szolgálóm leend, mint a leghűségesebb kutya.

AZ 1825—27-KI ORSZÁGGYŰLÉSÉRŐL.

I.

Promotiók és jutalmaztatások.

Gróf *Nádasdi* letette a cancellariusságot s kapta a Sz. István nagykeresztjét, és lesz a *Trautmannsdorf* helyén ő felségének obersthofmeistere: most is már itt ezt a szolgálatot tette.

Kalocsai érsek *Klobusiczky Péter* nyerte a Leopöld nagykeresztjét. A *Personalis* Sz. István commendeur keresztjét.

Lánczi és *Almási* főispánok kiskeresztet.

Gr. *Reviczki* Sz. István commend. s borsodi főispánságot.

Gr. *Kegelevics* Gábor nógrádi főispánságot.

Gr. *Batthyány* Vince, honti főispánságot; gr. *Teleki* József, csanádi főispánságot; br. *Orczi*, hevesi követ csongrádi adminisztrátorságot; *Fáy* Barnabás, ungi főispánságot; volt vice palatinus *Glutzi*, nagyszombati districtualis tábla praesese; *Lányi*, debreceni disctr. tábla praesese; volt vice judex curiae *Végh* lett septemvir; *Beőthy* Sándor, a palatinus secretariususa; *Bezerédi* György, veszprémi követ és *Bornemissza*, sárosi követ királyi tábla assessorai. *Szerencsi*, ungi követ, *Nyéki*, csanádi követ, egy gr. *Erdődi* és egy *Aszalai*, consiliumon secretariusok. Gr. *Nádasdi* Ferenc és gr. *Pongrácz*, consiliumon tanácsosok. A váci püspök titkos tanácsos és excellentiás; gr. *Cziráki*, ország bírása; *Végh* István, tavernicus.

II.

Relatio.

Az 1825., 1826. és 1827-iki diaetán folyt dolgoknak kimeneteleéről, melyet tettes Sopronvármegye közönséges gyűlésében, midőn a főispán herceg Esterházy Miklós is jelen volt, beadott és elmondott annak egyik diaetalis követje Nagy Pál.

Nagyméltóságú herceg!

Örökös főispán úr!

Tekintetes statusok és rendek!

Minekutána a ttes statusok és rendek követ társamnak előadásából méltóztattak megérteni az elmúlt országgyűlésen felvett tárgyaknak sorját, szükségesnek tartom a ttes statusoknak és rendeknek bővebb informatiója s a jövőndőség tudománya végett némely főbb tárgyakra nézve e következendőket különösen előadni.

A ttes statusok és rendek bölcsen által fogják látni, hogy az országgyűlésről, mely alkotmányunk kezdetétől számlálván mindenik

között, és a felvett tárgyakra nézve, melyek közül sokan a jus publicumnak legszövevényesebb kérdéseit foglalják magokban, egy a legnevezetesebbek közül való volt -- lehetetlen légyen egy-két fertály óra alatt, ámbár mely synoptice tökéletes relatiót tenni. Azonban az ország jegyzőkönyvei, és az ahhoz csinált diaetalis acták bővebb tudósítást adnak a tractusoknak miképen lett eredetéről és folyamatjáról; végre a sanctionált törvény-cikkelyek előadják azoknak resultatumát.

Más szabad alkotmányokkal élő nemzeteknél, a hol nagyobb a publicitas, liberalisabb a censura, és az ország lakosai érzekenyebbek az iránt, a mi a törvényhozó hatalom körében történik, nem is igen szükséges a relatiók tétele, mert ott nemcsak a diplomatikai acták, hanem a nevezetes beszédek is számos sebesírók által felfogattatnak és nyomban száz meg száz nyomtatványban az egész országban elterjesztetnek, a hol azokat minden renden lévő lakosok óhajtva várják és részvétellel olvassák. — Azonban mi tagadás; nálunk az egész országban egy pár száz ember mindössze, a ki magának a jegyzőkönyvet megszerzi és ha a nevezetesebb királyi válaszokból, vagy felírásokból 3 - 400 példány nyomattatik, azoknak nagyobb része, a könyvnyomtató nyakán marad. Ugyanazért fájdalommal kell megvallanunk, hogy hazánkban felette nagy azoknak száma, nemcsak a pallérozatlan classisban, sőt azok között is, kik a tudományok nemeiben jártasok, kiknek alig vagyon ideájok arról, a mi az országgyűlésen történik.

Ezen hideg indifferentismus és a haza iránt való aggodalomnak fogyatkozása — mit hizelkedjünk hiába magunknak — nem egyebet jelent, mint a nemzeti lélek szunnyadozását, és nem a kecsagetőbb jóvendölésekre nyujt alkalmatosságot. Vagy talán ez azon ultima differentia, egy olyan constitutio között, mely csak keveseket, és egy olyan között, mely az egész nemzet massáját interessálja. A felvett tárgyakra nézve előadásomat csak a fontosabbakra szorítom.

Előljáróban azt a megjegyzést kell tennem, hogy a mi Pozsonyba lett érkezésünk után megtettük a t. statusok utasítása szerint legelsőben is ő cs. k. hercegségének, országunk nádorának köteles mély tiszteletünket, és mind megyénknek, mind hazánknek ügyét hathatós pártfogásába ajánlottuk. Megtiszteltük továbbá az ország zászlóseit és nagyjait, kihagyván mindazonáltal némely olyanokat, kiket itten nevezni felesleges volna, a kik t. i. magukat a legutolsó időben a hazai törvényeknek legázolásában megkülönböztették. Mert méltatlannak tartottuk azokat a nemzeti tiszteletre, a kiket egy szabad nemzetnek csak gyűlölni és megvetni lehet.

Azon szomorú esetek, melyekben ezen nemes vármegye is az országgyűlés előtt oly nagy részt vett azon időpontban, midőn ez a törvény fentartására szentelt hely a katona-újoncoknak országgyűlésen kívül való állítása és az adónak pengő pénzre való emelése

végett katonai erőszak által ostromoltatott és a fegyverek vad zörgése közt, a törvénynek szentsége elnémulni kénytelenítettett. *voltak a legelső és legfőbb tárgyai* az ország egybegyűlt rendei aggodalmának.¹ Ezek, melyekről felséges urunk kiadott kegyelmes válaszában azt nyilatkoztatta ki: «quod praeteritorum memoria paterno suo sit, aequae ingrata, valóban mint atyai szívéből soha nem eredtek, úgy általa tökéletesen meg is orvosoltattak a mostani országgyűlésen sanctionált III. IV. V. VI. törv.-cikkelyek által, melyek közt leginkább a IV. cikkelyben ő felsége bizonyosokká méltóztatta tenni az ország rendeit arról, hogy semmiféle adós,² vagy subsidiumot, akár pénzben, akár természetvényekben, akár katona-újoncokban soha országgyűlésen kívül nem fog kívánni és nevezetesen az adó sem értékére nézve, sem mennyiségére nézve a diatán kívül soha megváltoztatódni nem fog.

Azon törvénytelenségeknek végrehajtására kiküldött commissariusoknak eleinte kívánt megbüntetésétől³ az ország rendei egyedül az ő felsége iránt való hűségből és fiúi tiszteletből elállani kívántak. Azonban azon szerencsétlenség úgy is elegendőképen meg vannak büntetve a közönséges vélekedés által,⁴ melynek már mai időben az egész világ kénytelen hódolni, s a melynek gyalázó bélyegét, sem hivataluk, sem titulussuk, sem mellen függő rendek soha senkitől le nem mossák.

Ezek után az ország rendei azon praeferentialis sérelmeket⁵ terjesztették ő felsége elébe, melyek vagy egyenesen az ország alkotmányát és sarkalatos törvényeit érdekelték, vagy pedig az egész országra nézve terheseknek lenni látszottak.

Követ társannak most felolvasott előadásából észrevették talán a tettes ss. és rr., hogy a magyar kereskedésnek a fennálló törvények ellen való megszorítása, és a szomszéd tartományoknak hibásan calculált haszna miatt való elnyomása, ezek közt elő nem fordult. Az mindazonáltal nem abból származott, mintha az ország rendei ezt a főszérmek sorába valónak nem tartották volna, hanem rész szerint abból, mivel ezen tárgy már az 1807-ki országgyűlésből felküldött repraesentatiókban tökéletesen ki vala merítve, rész szerint pedig abból, mivel ezt ex professo kívánták pertractálni és mindenekelőtt az 1790-ki deputatio munkái közt épen azt, a mely ezen kérdést tárgyalja, felvenni.⁶

Nagyon szép remények kecsegtettek bennünket az országgyűlés kezdetén, maga a nagy emlékezetű elhunyt personalis is, minden magános beszédben bizonyossá tettek bennünket arról,

¹ 1825. évi szept. 29., okt. 10., 13., 30-ki gyűlés.

² 1825. nov. 28. ülés.

³ 1825. okt. 13. ülés.

⁴ 1825. okt. 13. ülés.

⁵ 1825. nov. 4. ülés.

⁶ 1825. okt. 30. ülés.

hogy most sokkal liberalisabbak a kormánynak principiumai kereskedésünkre nézve; hogy már maga által látja a kormány azt, hogy egyedül a magyarországi productumokkal való kereskedés teheti elsőben ugyan Magyarországot, az által pedig a többi manufacturákból élő örökös tartományokat boldoggá. Azonban ezen boldogság legalább a jövő országgyűlésig függőbe maradt és az ausztriai ministerium, melynek a még fel nem talált Amerikája Magyarország, azt valamint már 300 esztendő óta nem csak az országnak, de az egész birodalomnak megszámlálhatatlan kárával is csak keresi, úgy most is még fel nem találta. Az ország rendei pedig eltökélt megegyezése volt az, hogy a kereskedésre nézve semmi ideig, óráig tartó, és csupa kégyelemtől függő commissióknak kérésében, melylyel a kereskedést inkább hátráltatnák, mint előmozdítanák, többé nem bocsátkoznak, hanem az egész kereskedés állapotját tanácskozás alá venni, a vámok és harmincadok¹ dolgát a fennálló törvények szerint országgyűlésén elhatározni, s hazánk függetlenségéhez képest a kereskedés állapotját azon coloniale systema alól, melyben nyög, felszabadítani kívánják. Adja a jó isten, hogy a commertiale operatumoknak a most rendelt deputatio által való kidolgozása után mind a kormány, mind a nemzet a jövő országgyűlésen elérhesse azon dicső időpontot, mely derült a szabad kereskedési principiumok mellett Európa több országára.

A praeferentialis tárgyak közt egy a legnevezetesebbek közül még a papirospénz önkényes kieresztéséből származott veszedelmeknek gyökeres deductiója,² és annak kimutatása, hogy ott, a hol a kormánynak szabad akaratjától függ a papirospénznek akármely mértékben való forgásba tétele, és az által minden combutióknak és segedelmeknek szabad auricipatiója; ott a constitutióról még álmodni sem lehet. Ő felségének több ízben ismételt bizonyossá tétele, hogy soha többé papirospénzt parancsolt elfogadás mellett kibocsátani nem fog,³ némiképen megnyugtathatja a t. ss. és rr. abbeli aggodalmát, és nem is lehet kételkedni a felől, hogy maga a ministerium által látja azt maga, hogy a papirospénznek, az addig gyakorlott mód szerint való kibocsátása és elenyésztése nemsokára nem csak minden magános polgári szövetkezéseknek, hanem az egész polgári alkotmányunk végső felbomlását vonja maga után.

Továbbá a praeferentialis tárgyak közt alig volt valami, a mi az ország rendei közaggodalmát és óhaját jobban megérdemlette volna, mint az, hogy nemzeti nyelvünk más független nemzetek példája szerint már valahára közönségesse tétessék, és azon méltóságra emeltessék hazánkban, mely szükség, hogy egy szabad nemzet-

¹ 1825. évi okt. 30. ülés.

² 1826. évi apr. 5., 14., máj. 17., 18., okt. 20., 23. és 1827. évi márc. 9., május 14., 20., jun. 18. ülések.

³ 1826. évi apr. 5. ülés.

nek nyelve álljon.¹ Által látták t. i. az ország rendei, hogy a nemzetek fentartása nem alábbvaló az alkotmányoknak fentartásánál, mert egy hanyatló, vagy erőszak által megrendített alkotmányt boldogabb környülállások közt egyszerre ismét helyre lehet állítani, de egy elfajult, egy elkorcsosodott nemzetet századok mulva sem lehet megnemzetesíteni. Lehet ugyan valamely polgári társaság, ha a dolgot cosmopolitice tekintjük boldog, akármely nyelven beszélnek is; de nem lesz Magyarország soha többé Magyarország, ha lakosai más nyelven beszélnek. Azonban fájdalommal kell jelentenünk, hogy az országnak e rendbeli kívánságai, ámbár semmi nem látszott azokat hátráltatni, most még el nem fogadtattak, hanem ismét az operatumnak megvizsgáltatásra és azzal a jövő országgyűlésre relegáltattak.

Mivel régi hibás combinatio szerint némelyek az ausztriai birodalom gyengeségét abban állítják lenni, hogy oly különböző és mind nyelvekre, mind szokásokra heterogeneus nemzetekből áll. Azért az ausztriai ministeriumnak régi, és még rosszabbul csinált törekedése az, hogy ezen különböző nemzeteket egy nemzetbe forraszsza, összekapcsolja. Elsőben kiki első tekintetre átlátja, hogy több század sem elegendő arra, hogy a magyar, lengyel, cseh és olasz, a többi apró ágakat nem is említem, megnémet sedjenek; hanem sokkal hamarább tölténhetik az, hogy ezen nemzetek mindnyájan keverék kortyokká válnak, s azzal nemzetségeket és a nemzeti becsület iránt szükséges érzést az egész birodalomnak legnagyobb kárával elveszítik. Sokkal jobb politika volna talán ezen soha egy nemzetbe nem forrasztható nemzeteket, mind a maga eredeti nyelvében, szokásaiban és erkölseiben megtartani és a köz-szükség vagy veszedelem idejében őket némes versengéssel a köz-anyának segítségére, mentségére használni. De egyébiránt is, midőn nem a legnagyobb politikával történt tractusok után egy oly hatalom kerítette be hazánkat Lengyelországtól Sveicig, melynek sebes terjedése talán még nagyobb aggodalmat okozhat még Európának, mint annak hatalma, kinek halandó részeit a heléna sziklák fedik; midőn ezen hatalmasság hazánknak határszélein mindenütt rész szerint nyelvre, rész szerint vallásra nézve megegyező lakosokra talál. Bizonyosan megkivánná a szoros előre látás, hogy a magyar nyelv hazánknak egész kiterjedésében a határszélekig közönségessé tevődjék,² s az által egy olyan határ szabódjék ki, mely a nemzeteket a folyó vizeknél és hegláncoknál jobban elválasztaná. Nagy örömmel kell mégis jelentenünk, hogy ő cs. kir. hercegsége, szeretett nádorunknak hitvese, ki egyébiránt is leereszkedése s nemzeti nyelvünkhöz, szokásunkhoz való hajlandóságánál fogva a nemzeti háladatosságnak méltó tárgya, új fényt és becsét adott anyai nyelvünknek, melyen az öt

¹ 1825. évi okt. 22. ülés, 1825. évi nov. 4. ülés. 1827. máj. 1. tartott ülés.

² Lásd az 1825. évi nov. 4. gyűlést.

több ízben megtisztelő országos küldöttségnek helyes kimondással ékes szavakkal felelt. Ő cs. k. főhercegségem a most dicsőségesen uralkodó házból az asszonyi nemem legelső, a ki a magyarokhoz magyarul szólt s ez által nem csak a nemzetet kötelezte le örökre magának, hanem a született magyar szép nemnek is, melyből némelek már még az idegenek által is gúnyolt együgyűségből nemzeti nyelvünkön beszélni szégyenlenek, követésre méltó példát adott.

A praeferentialis sérelmek után a contributio¹ ajánlásának nem annyira mennyisége, mint a módja, s az országnak abbéli jussa foglalta el az országos tanácskozásokat.² Erre nézve legnevezetesebb az, hogy ő felsége azon már régtől fogva a kir. városokban gyakorlott clausuláktól, — SS. és OO. de aucto quanto contributionis tractent — mely tacite azt látszott magába foglalni, hogy az országnak egyedül az adó summájának szaporításáról, nem pedig a környülállásokhoz képest vagy megmarasztásáról, vagy alább szállításáról legyen jussa tanácskozni.³ Ő cs. k. hercegségének közbenvetésére elállott s az országnak azon jussát, hogy az adót mindenkor a szükséghez és a népnek erejéhez mérsékelheti, nyilván elismerte.⁴

Örömmel jelentjük ez alkalmatossággal, tettes ss. és rr. ő felségének a 6-ik articulusba foglalt azon kegyességét, melylyel az adóbeli restantiákat elengedni, megsemmisíteni méltóztatott.⁵ Melyre nézve az ország rendei a törvénytelenül beszedett adónak sokáig sürgetett beszámításától elállottak. Valamint egy felfő azon királyi kegyesség s igazságszeretet, ő felsége kormányának örök időkre emlékoszlopot emel, úgy a nemzet is azon kimélő szeretetnek, melyet koronás fejedelméhez mindenkor viseltetett, új bizonyosságát adta.

Az adóról való tanácskozások, az ideák természetes rende szerint a palatinalis portáknak, melyek az adó fizetésénél clavisul szolgálnak, megigazítása iránt való panaszokat és kívánságokat, s ezek ismét az országos conscriptionnak kívánását hozták elő. Erre nézve pedig az a legfontosabb és legnevezetesebb kérdés tartóztatá az ország rendének tanácskozásukat, vajon az olyan nemes személyek, kik más földes uraknak telkeiken jobbágyoskodnak, tartoznak-e nem a fejekre, hanem egyedül azon telkeknek használására tett kir. adót megfizetni.⁶

Mivel ezen szövvényes kérdések eldöntésében magunk is nagy részt vettünk és ez a kérdés az egész országban pro et contra meghányattatott, kötelességünknek ismerjük, hogy indító okainkat, mely szerint vélekedésünket adtuk, itt is bővebben kimagarázzam.

¹ 1626. ápr. 5., ápr. 14., május 1., 12., dec. 6.

² 1826. augusztus 19.

³ 1826. július 22.

⁴ 1826. aug. 7., 19.

⁵ 1826. okt. 31-től. V. ő. az idézett naplót, és az 1827. március 12-ki tárgyalást.

⁶ 1826. május 30.

1. Instructio szerint volt nekünk e tárgyban a ns megyének eddig gyakorlott szokása: feltéven azt, hogy nemes megye olyan valamit, a mi törvénytelen és a józan értelemben vett nemesi szabadsággal meg nem egyezik, bizonyára addig is nem gyakorlott.

2. Gondolva vettük azt, hogy az adóbeli fundus nem egyedül a királyi adónak megfizetésére, és ez által az állandó katonaság (mely nélkül Európának mostani systemájában csak ugyan hazánk is el nem lehet) zsoldjára szolgál, hanem azonkívül abból pótoltatik a házipénztár, abból kerül ki minden erő, minden munka,¹ az utak, folyóvizek és egyéb közintézetek helyreállítására, egy szóval a külső és belső bátorságra és rend fentartására szükséges költségek, egyedül ebből és ez által fedeztetnek. Nem csak a kormánynak tehát, hanem a nemzetnek, s magának a nemességnek, megbeesülhetetlen kincse ez, melynek csorbítását, csak azért is szükséges meggátolni, mivel ezen fundusnak kimerítése után, minthogy az ország szükséges költségek nélkül csakugyan fel nem állhat, azoknak meg nem szerzésére magának a nemességnek kellene concurrálni.²

Ezen utolsó elfogyasztása az adóbeli fundusnak már az ország némely részeiben nem volt oly messze, mint azt mindenek gondolták. Mert elsőbben, vannak olyan megyék, melyekben a deserta sessiók, azaz a jobbágyság által vagy a természetnek vagy és legtöbbszörre a földes uraságoknak mostohaságok miatt elhagyatott telkek száma már is sokra megyen, melyek aztán a törvények azon bal magyarázata színe alatt — onus fundi non inhaeret, curializáltattak³ — és így az adózásbeli fundusok egészen elvonattattak; más részekben pedig szokásba jött a parasztokat a jobbágyi telekről minden módon elmozdítani, helyettök szegényebb sorsú nem-seket szállítani a nélkül, hogy az ilyen nemesekre abból valami kedvezés háramlott volna, contractualiter arra köteleződtek, hogy a szokott urbarialis szolgáltatokon kívül — titulo immunitatis a contributione, a földes uraságoknak annyival többet szolgáljanak. Azután pedig azon sessiók ritkán maradtak azon jobbágyaskodó nemes emberek kezei között, hanem mivel már a vármegye conscriptiójából ki valának hagyva, curializálódtak; e szerint nem csak helységeket, hanem vidékeket is lehet találni, melyek jobbágyi telkekből már alludiomokká váltak, a tettes ss. és rr. bölcsen át fogják látni, mely kár és teher háramlott volna a mostani összeírás után a porták új felosztásából azon megyékre, melyekben ilyen abusosok nem gyakorlódtak, hogy ha ezen országgyűlésen el nem döntetett volna, hogy minden elhagyott telek; mind azon földek, melyeken nemes személyek jobbágyaskodnak, összeírattassanak.⁴

¹ 1826. júl. 22., aug. 19.

² 1826. dec. 28.

³ 1826. júl. 20.

⁴ 1826. júl. 20., 22., aug. 6.

Végre azt ítéltük, hogy mivel az élő törvények nem tartották megütközőnek lenni azon nemesi szabadsággal, mely szerint a nemes ember, a maga birtokának körében mindennemű adózásoktól ment legyen, azt, hogy a királyi városokban, ámbátor tulajdon pénzen szerzett és fassio mellett bírt polgári vagyonától a királyi adót megfizesse: annyival inkább meg nem ütközik az, hogy midőn a nemes ember a jobbágyi telket ingyen és maga akaratjából megszállja, akkor az azzal összekötött terheket is viselje, és a nemesi karakterrel is inkább megegyezőnek láttuk azt, hogy a közjónak előmozdítására fizessen, mint azt, hogy hasonló nemes ember társának robotoljon, egy durva hajdunak pálcás kormánya alatt.

Ezen előszámlált okokból és a józan észszel is megütközőnek lenni látván azt, hogy midőn maga a tulajdonos a jobbágytelket az adó alól ki nem veheti, akkor egy idegen azt, az ő megszállása által immunitálja, mi voxunkkal a történet meghatározást minden módon előmozdítani igyekeztünk.

Hosszas és heves vetélkedés után eldöntetett valahára ez a kérdés, melynek fessegetése már a contributionnak első megajánlása után az 1723-ki országgyűlésen majd egyedül maga volt 15 hónapig tanácskozásoknak tárgya, és utóbbi országgyűléseken is gyakran, de minden foganat nélkül előfordult: úgy véljük, hogy ezen határozás által, mind a kormányra, mind a nemességre, mind kivált az adózó népre, nagy haszon háramlott. Mert a kormányra nézve azon fundus, mely főjövödelmének talpkövéül szolgál, nemcsak minden utóbbi csorbulásoktól megmentetett, hanem az addig történet törvénytelen csorbulásoknak visszafoglalásával gyarapított. A nemesség pedig azon fundusnak, melyből az ország szükségéi pótoltnak, szálaltatása által mentté lett attól, hogy valaha az ilyen szükségeket nemesi tulajdonából fedezze s pótolja. A több milliomokból álló adózó nép pedig lételének, vagyonának garantiáját az aristokrátiának önkényes kicsapongásai, vágyódásai ellen ezen elhatározásban leli. — Nincs tehát egyéb hátra, mint az, hogy a ttes. ss. és rr. ezen fontos és nevezetes munkának részéről való végrehajtására oly érdemes férfiakat válasszszanak, kik az urbarialis dolgokban való jártaságukról, de még inkább tántoríthatatlan igazságszeretetükről ismertek; a kormány pedig, ha a szükség úgy hozza magával — bár a legkeményebb eszközök által is — e fontos munkát, mely az adónak a lehetőségig való rendes és igazságos felosztását tárgyazza: úgy igazgassa, nehogy ez is mint valaha azon conscriptio, mely az urbarium behozásakor vitetett végbe, hazug tagadásokkal megtelve, az adózó népre inkább adót, mint áldást hozzon.

Ha ilyen módon a conscriptio, az emberi lehetőségig tökéletes, és azután az arra épült adó felosztása mindenütt a nép erejéhez mérsékelve leszen; de tovább a kormány felébredvén, nem fogja többé engedni, hogy az, a mi az adónak első megajánlásakor már

az adóbeli fundushoz tartozott, annyival inkább pedig az, a mi az ure barium behozásakor a jobbágyság birtokában találtatott, gyakran égr-kiáltó regulatiók, reluitiók színe alatt attól elraboltassék, akkor az adózó népnek az adófizetésre való tehetsége meg fog szünni, s a polgári társaságnak ezen leghasznosabb része vagyona iránt bátorságba lévén, és minden önkénytől megszabadulván,¹ szorosabb láncokkal fog minden terhei mellett is a hazához kapcsoltatni.

Ezek után az ő felsége propositiójának következtetésében a privat correlatiók vagy azon zavarodásoknak, melyek a papirospénz értékének kétszeri leszállításából a privatusok közt eredtek, elintézése vétetett fel.² Ritkán merített ki valami tárgy³ minden oldalról oly körülállásosan az ország gyűlésein mint épen ez: melyről a tanácskozásokat figyelmetesen hallgató gyakran bizvást elmondhatja: auri sacra fames quid non mortalia cogis pectora! Mi is mind a t. n. vármegyétől, mind a lelkiismeretünktől vett utasításunk szerint, mindent elköveltünk, s a mit a törvény és igazság oly nyilván megkívánt és annyi ezer polgárnak, kik 28 esztendő óta kamatjaikban és tőkepénzekben az adósaik által megkárosítottak, keserves sorsa méltán várt. Azonban ámbár nyilván kimutattuk azt, a mi úgy is magától értetődik és az isten és természet törvényeiben gyökerezetetik, t. i. hogy kiki ezüstpénz helyett ismét ezüstöt, és már egyszer ezüstpénz értékére reducált papirospénz helyett a reducált summát ezüst értékben tartozik visszaadni,⁴ és ámbár legigazságosabb fejedelmünk maga bizonyosan elismerte mégis, miután bármely mérséklett kéréseink és projectumaink elvettettek, azon szín alatt, mivel ezeknek elfogadása a tolyamatban lévő financiális munkálkodásokat, melyektől a közhitelnek fentartása függ, veszedelmezetté.

Mi azonban ezen veszedelmet, minthogy soha meg nem foghattuk, úgy a ttes, ss. és rr. meg sem is magyarázhatjuk. Mert bizonyos az, hogy a mostani financia főoperatiója a banknóták néve alatt forgó papirospénznek az ezüstpénzzel egyenlő mértékben való fentartását, váltó papirospénznek pedig 250, cursus szerint megállapított becsének megtartását⁵ tárgyazza. Ezen dupla cél pedig úgy érődik el, ha a banknótákat a maguk névszerint való becsében, a váltócédulákat pedig megállapított cursusuk szerint a bécsi nemzeti váltóháznál minden szempillantásban pengő ezüstpénzzel fel lehet cserélni; mindaddig, míg ez pontosan teljesitődik, bizonyosan mind a banknótáknak, mind a váltócéduláknak értéke fenmarad; akár ezüstben, akár papirosban fizesse Péter, Pálnak adósságát. Mihelyt pedig ez csak egy óráig is megszűnik, vége lesz egy szempillantásban, a

¹ 1826. máj. 18., 20.

² 1826. dec. 28.

³ 1826. ápr. 5., máj. 17., aug. 14., 17.

⁴ 1827. febr. 2.

⁵ 1826. ápr. 5., május 17. 1827. aug. 5.

papírospénz egyedül csak ebben gyökerezett minden értékének. Azonban véghez tudták vinni némelyek, midőn ő felségének az ország kívánságára való hajlását sajdították, hogy a bécsi nemzeti váltóházban egynehány hét alatt sokkal nagyobb summa váltódott fel pengőpénzre, mint egyébkor hasonló időszakban szokott felváltódni; ez által a kormányt aggodalomba hozták, hogy talán lehetetlen lenne a mértéken felül való sebességgel összetódult papírospénzt felváltani, s ezen ravaszság által ő felségét arra bírták, egyedül csak azt engedte törvénybe hozni, hogy senki a régi ezüstpénzben adott kölcsönét az országgyűlésig ne tartozzék akarátja ellen feltenni. A státusok inkább akartak minden törvényt nélkül eloszlatni, hogy sem ezen királyi meghatalmazást a zavarodásoknak tökéletes elintézése nélkül törvénybe igtatni;¹ azonban ezen királyi intézetből mintegy bizonyosak lehetnek azok, a kiknek az ilyen régi kölcsönök akarátjok ellen erőszakosan felmondattak, hogy őtet sem az ítélőszékek, sem a kormány azoknak elfogadására nem fogja kényszeríteni; sőt azok, a kik az ilyen kölcsönöket addig is csak kényszerítve reservátk mellett fogadták el a kormánynak ezen kinyilatkoztatott principiumából, bizonyos reménységben lehetnek az iránt, hogy a jövő országgyűlésen erősebb lábra állván, addig a financia igazságos követelésekben boldogulni is fognak.

Szükség itt még azt is megjegyezni, hogy az ország rendes hazáknak, minden ítélőszékeit és bírait, következőleg a pedaneus bírákat is e tárgyban egyedül a fennálló hazai törvények szerint való ítéleteknek hozására intették és kötelezték.²

A só árának az országgyűlés befolyása nélkül³ történt több rendbeli felemelése ellen, és törvényes leszállítása végett több rendbeli legfontosabb és az ország jussát világosan előterjesztő felírásokat adtak ő felsége színe elé; mindazáltal fájdalommal kell jelentenünk, hogy azoknak sikere nem lett; és azon utóbb egyedül ő felsége alatt mázsánként 25 krban való leszállítás is inkább fájdalmat s új aggodalmat, mint megnyugtatót szerzett az ország rendeiben. Ugyanazért az ország részéről ezen tagadhatatlan nemzeti juss, melynek semmi idő és erőszak nem praescribálhat, nyilvánosságos ellenszenvmondással fentartott. Ezen főtárgyakon kívül örömmel jelentjük azon fényt és gyarapodást, melyet nemzetünk s nemességünk vár a magyar tudós társaságnak⁴ 11. és a 18-ik, a ludovica katonai nemzeti nevelőintézetnek pedig a XVII. törvénycikkelyben foglalt felállításáról, és valamint mi voltunk oly szerencsések, egy ily tudós társaságnak szükségét más pallérozott nemzetek példája

¹ 1826. ápr. 5., máj. 17., okt. 20.

² 1827. aug. 5.

³ 1825. okt. 30. 1826. okt. 20. 1827. jun. 25., jul. 30., aug. 5.

⁴ 1825. okt. 22., nov. 4. 1827. május 1. és a Hazánk f. iratnak 1887. évi januárinsí füzeté.

szerint a ker. tanácskozásokban legelsőben proponálni, úgy méltán dicsekedhetik ezen nemes megye, hogy közelében született azon nagy hazafi, ki ezen propositionkat szinte ezen kerületi ülésben nyomban felfogván, nagy emlékezetű atyjának példája szerint 60 ezer forintot pengő ezüst pénzben azon szent célra tüstént ajánlott és dicső nagylelkű példája által másoknak is alkalmatosságot nyitott a haza oltárára áldozni, magának pedig oly oszlopot emelt, melyről bizvást elmondhatja: Exegi monumentum aere perennius. Nincs már azon tárgyra nézve egyéb hátra, mint hogy a nemes megyénknek rendei hazafiúi buzgóságuk s tehetségük szerint azon intézetet, mint oly magzatot, mely kebeleikben született, nevelni igyekezzenek. Nem fogják a tettes ss. és rr. rozsz néven venni, ha azt bátorodom kérni, hogy ezúttal itt tanácskozásokban is méltóztassanak fontolóra venni, mely módon kívánják, hogy mind az említett nagy hazafinak gróf Széchenyi Istvánnak, mind pedig a szinte hozzánk tartozó nagylelkű gr. Festetics László ő nagyságának kijelentődjék e megye rendei-nek hazafiúi örvendezése s szíves hálaadása.

A magyar testőrző seregnek gyarapítására utasításunk szerint mi is megegyeztünk az ország rendeinek azon meghatározásában, hogy százezer pengő forint felséges asszonyunk honoráriumával most az egyszer minden következés nélkül összeszedődjék. Hogy pedig ezen summa nem az adózó népre, hanem a nemességre vetődött, annak rész szerint az volt oka, mivel az adózó nép mostani körülményei még a rendes adónak megfizetésére is csaknem elégtelen, rész szerint az, mivel az adózó nép minden terhei közt leghelytelenebbnek lenni látszott az, hogy a testőrző sereget, mely a királyiház fényességére, a magyar nemes ifjúság nevelésére állíttatott fel; az adózó nép tartsa és fizesse, holott a trónus fényét a nemesség teszi, mely méltán szégyenelhetné fiait az adózó nép költségén neveltetni.

A magyar udvari kancellária önkényes és gyakran törvénytelen rendszabásai ellen a tettes ss. és rr. utasítása szerint mi is számos nemes vármegyével együtt kikeltünk. Alkalmatosságot nyújtott erre a többek felett gróf Pálffy Ferencnek és Knotznau polgárnak az országgyűlésen felvett ügye, melyek közül az elsőben a magyar udvari kancellária, több törvénytelen intézetekről, némely tagjai pedig oly vétkekről is vádoltattak, melyek, ha egészen rájok világosodnak, csak azon excessa helyzetetéssel, melyben ezen a felség nevében kormányozó főtisztnek, az ország lakosai előtt állani szükséges, alig férnének össze. Azonban ezen pontra nézve nyugalomban lehetnek a tettes ss. és rr., mert legkegyesebb királyunk oly férfiú kezébe adta a kormányt, kinek egyenességét, igazságszeretetét és magyar szívét az országgyűlés végén is bőven tapasztalhatta a haza, ki benne szép reményére vidám kinézését lelheti.

Meg kell emlékeznünk még azon sérelemről is, melynek orvoslását a tettes ss. és rr. különös nagylelkűséggel és az adózó nép

íránt való gondoskodásból reánk bízni méltóztatott, t. i. a jobbagyoknak a borokkal való szabad kereskedésben való gátlásának elhárítását. Valamint ritka és dicső példa volt ez, melyet ezen dologban a t. megye adott; úgy az ország könyvében is, alig van nyomdoka annak, hogy az ország rendei a földesúri jussok kicsapongásai ellen valaha repraesentáltak, s ő felségétől azt kívánták volna, hogy azokat rendes határait közé viasszaszorítani méltóztasson. Ez megtörtént most ezen nemes megyének kívánságára és előadására, melyből a késő maradék is meg fogja látni azt, hogy hazánknak melyik részén kezdett egy boldogabb és szelidebb jövődőnek hajnala pirulni.

De nem csak ezt az egy tanubizonyosságát adta a mostani bevégett országgyűlés egyenesszívűségének és az adózó nép iránt való atyai gondoskodásának. Már az, hogy szinte kezdetben elfelejtkezzen sérelmeiről, egyedül az adónak önkényes felemeltetése és a katonai újoncok állítása ellen,* melyek egyedül az adózó népet terhelték, kelt ki és orvoslását sürgette, elegendő tanubizonyosága annak, hogy helytelenül vádoltatik a magyarországi törvényhozó test azzal, hogy mindig egyedül a nemesség hasznát vadászsa. De továbbá a conscriptio dolgában minden tekintet félretételével tett intézetek a testőrző seregek említett dotatiója, számos megyéknek instructiójokból a végre történt javaslat, hogy ennek utána az országgyűlési követek fizetésének terhe ne csak az adózó népet nyomja; végre az országnak azon nevezetes kívánsága, hogy mindnyájan, kik vagy a közkassákhoz nyúlnak, vagy hivatalokkal akármí módon az adózó népnek kárára, nyomorgatására visszaélnek, ő felsége által a legkeményebben megbüntettessenek s több effélék; bizonyos reménységet nyújtanak arra, hogy hazánk is felkaphat azon polcra, melyre más szabad nemzetek liberalisabb és az időnek geniusához alkalmaztatott törvények és rendelkezések mellett felhágtak; és így ha oly bő aratást nem takarhattunk is, a mostoha körülállások miatt, a melyet óhajtottunk volna nemzetünk boldogságára, legalább egy jobb termésnek magvait igyekeztünk elhinteni a jövődőség hasznára.

Befejezőleg háladatlan volnánk, ha ő cs. kir. hercegségéről, hazánk nádoráról és az egész törvényhozó testnek előljárójáról a legbuzgóbb érzéssel és legbuzgóbb tisztelettel nem emlékeznénk. Egy szóval csak azt mondhatjuk a t. rendeknek, hogy minden jót a mi végrehajtottott, minden rosszat a mi elhárítottott, néki leginkább köszönheti a haza, és minden igaz hazafi szomorúsággal gondolkodhatik azon időpontról, melyben valahára akár azon fatum által, melynek minden halandó hódolni kénytelen, akár pedig más politikai változás által hazánktól elragadtatik. El nem titkolhatjuk továbbá azon bölcsességet, azon hazafiúságot, mely a királyi szék védelmében az ország jussairól soha el nem felejtkezett, azon nemes gondolkozás

* 1826. aug. 19.

módját, melylyel a királyi személyes jelenléte helytartója es a statusok táblájánál előtűlője Majláth György úr ő nsága fényes hivatalának körét oly dicső módon tölté be, hogy a mellén függő keresztnél, dicsőbb polgári koszorút font a maga fejére. Ezzel befejezván hivatalos tudósításainkat, vegyék a t. rendek csekély tehetséggel, de hazafiúi buzgósággal vitt munkálkodásunkat szokott kegyességgel és méltóztassanak ebben továbbra is megtartani érdemetlen szolgálkat.

Kelt Sopronban, 1827. okt. 23.

Eddig a naplónak s a hozzácsatolt Nagy Pál-féle «Relatio»-nak az országgyűlés lefolyásáról szóló érdemleges része. Az alább közlött függelék az 1827-ki gyűlésre kiküldött bizottságokban működők névsorát jegyzi fel.

III.

1827. jun. 1. A diaetán 3 regnicolaris deputatio neveződött ki, melyek közül az első a diaeta végzésével a nádor praesidiuma alatt a regnicolaris conscriptiót fogja vinni, a második az 1790/1. deputatio operatumot fogja megvizsgálni, a harmadik kipótolja az 1807-ben kinevezett, de azóta meghíányosodott deputatiót, mely az országnak és minden jurisdictionnak egyenként is határjait fogja megigazítani.

Az első deputatio tagjai a regnicolaris conscriptio elkészítésére:

A *mágnásokból*: Primás Rudnai, gróf Nádasdi Ferenc váci püspök, gróf Cziráky Antal, Végh István.

Főispánok: Gr. Erdődy Károly, varasdi; gr. Zichy Ferenc, bihari; gróf Győri Ferenc, bácsi; Almási József, gömöri főispánok. Gróf Keglevich Gábor, a provincialis commissariatús vicedirectora; báró Forray András, gr. Széchenyi Ferenc, br. Zay Károly.

A *királyi táblától*: Majláth György personalis, Ghyeczy Péter V. palatinus, Szentkirályi László palatinalis ítélőmester, Bori Miklós personalis ítélőmester.

Horvátország részéről: Kukujevits Antal.

Clerus részéről: Csasz István kalocsai, Palugyai Imre váci kanonok.

Vármegyék részéről: Uzovits János nyitrai, Kubinyi Gáspár lipői, Majtényi Antal honti, Fejérvári József pesti, Nagy Pál soproni, Nedeczky Ferenc tolnai, Deák Antal szalai, Maárs Dávid fejérvári, Bornemisza Gábor sárosi, Földvári Ferenc hevesi, Palóczy László beregi, Bittó Adalbert aradi, Miskolczy István bihari, Bene József csongrádi, Marczibányi János torontáli, Poszavets Zsigmond szirmiumi, Hegedüs Pál verőcei, Horváth Péter já-z- és két kunsági, Oláh Mihály hajdu-kerületi követek.

Királyi városok követei: Damjanovits György pesti, Menyhárd István esztergomi, Urbán Ignác eperjesi, Nagy Ferenc szegedi, Sraj-dakker József zágrábi követek.

A második deputatio a regnicolaris deputatio operatuma megvizsgálásának tagjai:

A *mágnások* közül: Primás Rudnai, Vurum József nyitrai, báró Szepessy Ignác pécsi, Kopácsi József veszprémi, Alagovich Sándor rosoni, Horváth János bosoni v. püspökök, gróf Cziráky tárnok, id. Eötvös Ignác pohárnok, gr. Illésházy István asztalnok, Végh István koronaőrző.

Főispánok: Gr. Zsigrai József somogyi, Fáy Barnabás szabolcsi, br. Wenckheim József aradi, Tihanyi Tamás tolnai, Láncki József békési, Glitzi József torontáli, Ürményi Ferenc fiumei gubernator, gr. Batthyány Imre, gr. Keglevich Gábor.

Tábla bírói: Br. Bedekovich Lajos, gr. Teleki József, br. Mednyánszky Aloiz, br. Prónay Sándor, gr. Sztáray Albert.

A *királyi táblától*: Majláth György personalis, Szentkirályi László, Bori Miklós, Kárász Miklós, Német Imre caesarum regalium director, Luby Imre, Kovács József, Szirmay Ádám assessorok.

Horvátország részéről: Kussevich protonotarius és Osegovics István.

Clerusból: Jordánszki Elek esztergomi, Csausz István kalocsai, Frimm János, Palugyai Imre váci, Dresmitzer József győri kanonok.

A *septemviralis tábla, consilium és camara részéről*: Németh János septemvir, Komáromi Péter consiliarius és cancellaria directora, Ambrozi Lajos consiliarius, Kmoskó Ágoston kamarai tanácsos a studiumok commissiójában a helytartó tanácsnál.

Vármegyék követői: Bartal György pozsonyi, Péchy Imre pesti, Prónay János nógrádi, Plathy Mihály barsi, Radvánszky Antal zólyomi, Just Ferenc turóci, Szmercsányi Nep. János árvai, Szuszits József bácsi, Szegedi Ferenc szalai, Somssich Pongrác somogyi, Bezeredy György veszprémi, Pázmándy Dénes komáromi, Kajdácsi Antal baranyai, Végh Ignác fejevári, Markovits András pozsegai, Szalipech János verőcei, Szerencsey István ungvári, Marjási gömöri, Ragályi Tamás borsodi, br. Orczy Lőrinc hevesi, br. Perényi Zsigmond beregi, Róth József csongrádi, Nyéki Mihály esanádi, gr. Dessewffy József szabolcsi, Kászoni Sándor torontáli, Zombori Imre bihari, Asztalos Pál máramarosi, Császár Sándor temesi, Jakabfi Simon krassói követek.

Abs. Alleg. Vachter Bernárd.

Kir. városok követői: Gyurikovics György pozsonyi, Miducs Simon szabadkai, Fischer Károly kassai, Nagy Benedek budai, Wagner Ferenc soproni, Gerlitzi Ferenc károlyvárosi, Adamits Lajos fiumei, Komlósi Dániel debreceni, Kritske József lőcsei küldöttek.

NAPJAINK TÖRTÉNETE.

(A törvényhozás 1869-től 1885-ig.)

III.

6. Pénzügyek.

I. Az ország teste és kormánya szervezetében a pénzügy az, a mi az emberi testben a gyomor. Ez veszi és adja a test és kormány tagjainak az éltető tápot és munkaerőt, magát is és ezeket is ezzel föntartván s további életre és munkára képesítvén. Ha azt veszszük, hogy az ország és az emberi test épsége a bevételek és kiadások kellő arányában áll: hazánk 1848 előtti kiváltságos állapotát boldognak kellene mondanunk, midőn jövedelmünk s kiadásunk egyensúlyban állt, bevallott adósságunk nem volt annak ellenében, hogy most a kiadás évenként sokkal meghaladja a bevételt, s egy milliárdnyi az adósság. Más államoknak is van sok adóssága és deficitje, de míg ott az állam hitelezői egyszersmind annak polgárai s így miként az eső a gőzkör és a föld közt emerre termékenyítőleg hat, a pénz is az állam és polgárok közt mindegyikre haszonhajtólag forog, kering. De nálunk az államhitelezők majdnem mind külföldiek, hozzájuk özönlik a pénz, onnan vissza nem térendő. E helyzet sajnos, de nem reménytelen. A régi egyszerű kormányzat helyett a művelt nemzetekéhez hasonló kormányforma, nagyszámú hivatalnok-sereggel, a még nagyobb számú állandó katonaság, a vasútak s egyéb közlekedési eszközök évről-évre terjedésével alig lépést tartó ipar és földművelésnek, mintegy gőzerővel fokozzák az adó terheit, de nem egyszersmind adóképességét: minél fogva nagy elővigyázatra és ügyességre van szükség, hogy a kormány gépét a túlfeszített gőzerő szét ne robbantsa.

II. Fényes Elek «Magyarország leírása» általános részében 1847-ben, Magyarország bevételi és kiadási összegét 34.262,333 ft-ra teszi. A jövedelem főbb pontjai: A korona és kamarai urodalmakból: kerek számokban 3.900,000 ft; sóból 10 millió; bányákból: egy millió; harmincadból 5.400,000 forint; hadi adó 4.395,244 forint; házi adó 5.454,000 ft stb.

A kiadás főbb pontjai: 1. Budán, a nádor számára: 129,000 forint 2. Státus adósságokért: 1.213,000 ft. 3. Királyi kormány s ítélőszék: 1.530,000 ft. 4. Vármegyék s kir. városok beligazgatása s deperditák: 5.450,000 forint. 5. Jövedelem kezelési költségek: 6.783.000 forint. 6. Az országban fekvő sorkatonaság föntartására: 8.540,000 forint. Bécsbe, a centralis birodalmi kincstárba küldetik: 7.707,000 ft.

1848 előtt az államjavarok sóbányajövedelmét, a katonaság élelmezését, a bécsi finansministertől függőleg, a m. kir. udvari kamara Budán kezelte. A megyékben és kir. városokban egy központi, a járásokban járás-adószedő, generalis és particularis perceptor hajtá be a nép adóját. 1850-ben minden járási szolgabíró mellé megannyi adóhivatal szervezetett. Ezek számát 1875-ben 218-ra apasztá a gazdálkodás. Pénzügyigazgatóság van Magyarországon 12, Horvátországban 2.

III. A mely szabályokat az absolut uralom 1850-től 1867-ig az adók külön nemének kivétele s behajtása iránt gyakorolt, az 1868-ki törvényhozás némi módosításokkal helybenhagyta. Jelesen: a 11. t.-c. a só-, a 14. a dohány-, a 15. a lottojövedék, a 16. a szesz (ez 1878:24. és 1884:21. t.-c. által újabb szabályozás alá vétetett), a 17. és 35. a bor- és húsfogyasztási adó iránt; a 18. t.-c. az arany és ezüst árú finomsági tartalma ellenőrzése s fémjelzése iránt, a 19. t. c. a sör-, a 20. a cukoradóról, a 21. a közadók kivétele, befizetése, biztosítása és pénzügyi törvényszékek iránt (lásd alább 1883:44.), 22. a házadó, 23. a bélyegilletékek és díjak, 24. és 34. a személyes kereseti, 25. a föld-, 26. a jövedelem- adó tárgyában. (A debreceni országgyűlés 1849. jan. 1. még csak a föld-, ház-, kereset-, pálinka-, italmérési s távolléti adót akarta.) Ezen 1868-ki adótörvények azóta évenként újabb póttörvényekkel és a pénzügyi kormány részéről egy-két kötet rendelettel gyarapítottak.

Az 1870:18. t.-c. «*Állami számvevő széket*» állít, nyilvántartani és ellenőrizni, hogy minden számadás a közigazgatás minden ágában, a számvitel rendszere szerint, kellőleg igazoltatik-e? A ministeriumok költségvetéseiket s utólag kiadásaikat e végett a számszék elé terjesztik. Ellenőrzi az állósított s függő papírpénzügyi államadóságokat s földtehermentesítési kötvényeket. Elkészíti évenként a megelőző évi zárszámadásokat s az államvagyon mérlegét s a kormány útján az országgyűlés elé terjeszti. (Ily számvevősége Bécsben is van a közös ügyeknek.) Az első évtizedben, míg a számszék a rendes kerékvágásba jöhetett, sőt ha az országgyűlés az év végéig az előző évi zárszámadásokkal és a jövő évi költségvetésekkel nem készült el, azóta is a kormány rendszeren fölmentvényt, engedélyt, indemnyt kér az adónak egy negyed évig előleges beszédhetésére. Az előleges kiadási előirányzat sem a hazai, sem kivált a közös ügyekben nem lévén elegendő, az igazolt hiányt az országgyűlés utólag utalványozza.

IV. Az időszerinti pénzügyér, mint az ország gazdája, évenként, a jövő évi költségvetést a képviselőháznak, majd a főrendeknek előterjeszti, holott előlegesen a pénzügyi bizottságban, majd a nyilvános ülésben pontonként tételről-tételre megvizsgálják, megbíráltatják, az illető szakministerek által indokoltatik, s jóváhagyás végett a király elé terjesztetik. Így van ez a delegatiókban is a közösügyi, különösen a hadi kiadásokra nézve.

A költségvetésnek négy főrésze van: 1. *rendes*; bevétellel: az egyenes és közvetett adókkal; kiadásokkal: a közös ügyekre, hadseregére s a kormány közegeire; 2. *átmeneti*: az előző években 40 millió, különösen 1884-ben tíz millió frt értékű államjavak adattak el; 3. *beruházásiak*: főleg vasúttakra, vizek szabályozására, építkezésekre; 4. *rendkívüliek*: költségek főleg Boszniára.

Minthogy a számok magok beszélnek, álljanak itt 1869 óta az évenkénti kiadások és a bevételi hiányok.

A magyar állam költségvetései:

Év	Kiadási előirányzat frt	Fedezeti hiány frt
1869.	181.508,305	8.400,000
1870.	192.556,338	8.224,479
1872.	296.997,159	44.050,030
1873.	263.763,970	14.706,097
1874.	256.733,827	32.705,920
1875.	238.876,207	21.121,416
1876.	232.796,328	8.371,648
1878.	240.967,435	21.121,418
1879.	236.692,042	20.545,937
1880.	259.494,407	19.916,251
1881.	—	16.867,911
1882.	328.225,281	26.261,067
1883.	333.391,172	21.848,307
1884.	329.057,836	17.176,659

A törvénygyűjteményben az 1871. és 1877-ki költségvetések hiányoznak. — A fődzeti hiányok mindig államkötvények kibocsátásával pótolóttak.

A pénzügyér 1885-re a költségvetés mérlegét, noha az alföldi, erdélyi, dunai, drávai va-útak megvételével, a felső Duna szabályozásával, s az új országház építésével a részletfizetések tetemesen föl-
szaporodtak, ezekben mutatta be:

	frt
Rendes kiadás	308.776,270
Átmeneti	2.000,577
Beruházási	23.020,876
Rendkívüli közös	4.419,805
Az összes kiadás	337.993,508
Bevétel	326.317,695
Hiány	11.675,833
A rendes bevétel s kiadás fölöslege	5.048,747

Az ugyanezen 1885-ki delegatió elé terjesztett költségvetés, a közös kül-, had- s pénzügyministeriumra nézve 116.297,600 forintot

mutat ki, melyből a közös kiadások fődözésére rendelt vámjövedelem leszámítása után Magyarországra a közös kiadások 30 százaléka fődözendő, t. i. 30.728,938 frt, míg Ausztriára 67.133,921 frt jut. Bosznia megszállására ez évre 6.360,000 frt kívántatik. — Allamvagyon 1883-ban volt 1.301.732.080,184 frt; ebből 257.859,600 frt tiszta vagyon, a többi teher.

HÖKE LAJOS.

AZ ERDÉLYI URBARIALIS PROTOCOLLATIÓK 1819-BEN.

I.

A mult őszszel az urbarium behozatala iránt minden vármegyékben, székekben, kapitányságokban és vidékekben a kir. biztosok praesidiuma alatt tartatott marcális gyűlésekből ő felségéhez a kir. gubernium által felküldetett repraesentációkra leérkezvén a kir. rescriptum, annak foglalatja szerint, minden vármegyékben újonnan a kir. commissariusok előlülése alatt a mult őszszel tartatott marcális székeknek protocollumai engedetlenségnek, merész bátorságnak, hűségtelenségnek, az ő felsége személyét megsértő kifogásokkal teljeseknek lenni declaráltattak, és nem csak hogy severissime improbatni, hanem a marcális székekben a kir. commissariusok által crucifigálatni keményen parancsolatik. Különben ő felsége királyi haragjának éreztetését ki nem fogják kerülni.

Ezen igen kemény foglalatú rescriptum iránt a kir. commissariusok mindenütt gyűléseket tartottak, és azokat már nagyobb részben el is végezvén, kivévén Hunyad, Zaránd vármegyéket, a fogarasi kapitányságot, Csik és Marosszékeket, újonnan sem a királyi commissariusok előlülései nem acceptáltattak, sem a conscriptorok ki nem rendeltettek. A mely vármegyék a mult őszszel, a kir. parancsolat elfogadására valamennyire hajlandóságukat mutatták, azok collaudatorium decretumokat kaptak; a melyek nem acceptálták, sem a praesidiumot, sem az urbariumot, és országgyűlést mertek kérni, nem csak hogy a fennírt kifejezésekkel teljes kir. parancsolat által megpirongattak és megfenyegettetek, hanem a kir. biztosoknak az a parancsolat adatott, hogy a mely vármegyékben, vagy székekben, a conscriptorokat a tisztség ki nem rendeli, a főispántól fogva az utolsó tisztig, azonlan cassálván, a kir. guberniummal egyetértőleg helyettök mindjárt másokat nevezzen ki.

Kővár vidékén, a gyűlés előtt való nap, a kir. commissarius Göcz László úr conferentiát tartván, oly bátor beszédek tartattak, hogy kénytelen volt a commissarius többek közt gr. Teleki Imre ő nagyságának tudtára adni: hogy ő felségének az lévén a parancsolatja, hogy a kik magukat az ő felsége parancsolatjának bátrabban

ellene merészeli szegezni, azokat ő felségének azonnal jelentse be. Ekkor gr. Teleki Imre kifordulván, minden szavait egy papirosra leírta, és azt subscribálva és megpecsételve a kir. commissáriusnak ezen szavakkal átadta, hogy a m. úr biztosi kötelességének jobban megfelelhessen, ime legközelebb mondott declaratiómat és protestatiómat tulajdon kezemmel leírva, subscribálva és megpecsételve oly kéréssel adom át, hogy azt ő felségének személyesen átadni méltóztasson.

Gr. Teleki Imre előkéretvén a protocollumot, kívánta abból ő felsége kir. parancsolatját magának felolvastatni, melynél fogva a marcális székek előtte tartatni szokott conferentiák és úgynevezett complotok in perpetuum sufferáltatni parancsolatnak, melyen a kir. commissárius annyira confundáltatott, hogy a conferentiát csakhamar félbeszakasztotta. Másnap a marcális szék hasonló érzéssel ment végbe, úgy hogy a kir. commissárius re infecta általment a más vármegyébe, t. i. Dobokába, onnét B.-Szolnokba, a hol is hasonló ellenállásokra talált.

Ezen útjából Kolozsvárra megérkezvén, jan. 31-én ott marcális széket tartott, a hol ezek történtek.

Jan. 31-én az országháza 10-ed fél órakor annyira tele volt, hogy sokaknak vissza kellett térni, mert be nem fértek; minthogy minden nemes ember sub poena articulari hivattatott meg. Minek előtte a kir. commissárius bejött volna, Horváth Dániel úr ezt mondotta: Tek. statusok, édes atyámfiak és barátim! Mi ismét árván maradtunk, törvényes praesesünk e mai napi gyűlésünkben ismét nem lesz, de mivel tudjuk, hogy a kir. commissárius úr már főispánunknál van, és vele együtt akar is bejönni közinkbe, ha deputatiót küldünk a törvényes praesesünk után, majd a kir. commissárius az invitatiót magára veszi. Vélekedésem tehát az volna, hogy csak a janitor által izenjük meg, hogy a rendek már egybegyűlekeztek, melyet egyenlő akarattal mindnyájan helybehagyván, a janitor el is ment, de alig ment le a lépcsőn, már a commissáriust találta jönni a főispánnal.

A mint a kir. commissárius minden éljen kiáltás nélkül a főispáni székbe beült, a főispán a commissárius jobb oldalánál tételt széket, az asztaltól félrehúzáván és abba beleülvén, a commissárius igen ékes beszéddel a statusokat megköszöntötte, a mit követett a kir. parancsolat felolvatatása, melynek foglalatja rövideden oda feljebb előadatott. Ezek után a főispán igen kedvetlen ábrázattal és olykor könyező szemekkel, egy igen szívreható beszédet tartott, a melyet felváltottak gr. Bethlen Dániel, Horváth Dániel, gr. Bánffy Dénes, dr. Keresztes Elek, br. Kemény Miklós és gr. Csáky József igen ékes beszédei. Melyek szerint mind ezen fels. kir. rescriptum, mind a kir. commissárius előlülése, cum protestatione, törvénytelennek declaráltatván, megkéretett a kir. commissárius, hogy a protocollum ki-törlése iránt várja el a küldendő esedező levélre ő felsége resolutióját. De a kir. commissárius azt declarálván, hogy ez hatalmában nem

lévén, megkivánja, hogy minden szóról-szóra a protocollumba beiratasson. A kir. commissárius ezennel a mult szept. 1-ső napján tartott marcális szék protocolumát, mint a mely a jus majestaticum ellen való, minthogy azt ő felsége a maga szentséges személye megsértésére vette, azt ezennel pro expuncto et deleto declarálja. Melyek után a statusokat más napra 11 órára a protocollum felolvasására meghíván, a gyűlés eloszlott. Másnap, azaz február 1-ső napján, a rendek ép oly nagy számmal felgyűlekeztek; a protocollum, melynek exordiumában a praesesről szó sem tétetett, hanem a felmondott oratiókból készítettven el, felolvastatott, authenticáltatott és ezzel a gyűlés eloszlott.

A kir. commissárius az országházából a főispán szállására menvén, a főispánnal együtt a conscriptorokat azonnal kinevezte; és csakugyan a főispán házához felgyűjtetvén, tudokra adta, hogy ha a conscriptorságot felvállalni nem akarják, ő felségétől az a parancsolatja, hogy a tisztséget azonnal cassálja és a királyi guberniummal egyetértőleg másokat denomináljon. Melyek után, midőn a hitletételre kényszerítette volna a conscriptorokat. Mohai István úr a conscriptorok nevében megkérvén a kir. commissáriust, hogy egy kevésse hagyja magukra, hogy az iránt maguk közt tanácskozhasanak, mind a tisztség, mind a conscriptor urak arra határozták magukat, hogy a két rosz közt a kisebbiket válaszzák; melyre nézve azonnal a conscriptorok a következő protestatiót subscribálva és megpecsételve, mindössze 25-ször, a kir. commissárius előtt, ki is magától közējök visszajött, felolvasták s a hitet letévén, azt a commissárius helybehagyásával az archivumba betétettek.

Protestatoria Declaratio,

Mi T. N. Kolos vármegyében levő alább subscribált birtokosok, a kik törvényeink és N. vármegyénk határozása ellenére a mostan behozatni kívánó urbariumra nézve magyar királyi biztos Gőcz László úrtól conscriptoroknak kényszerítettünk, teszszük ezen protestatióinkat mostaniaknak és következőknek arról: hogy mi a törvényeink és hitünk tartása, úgy a F. marcális szék végzése szerint, a conscriptorságot magunkra semmiképen nem vállaltuk, de a tisztelt biztos úr kényszerítésének erővel ellent nem állhatván, kénytelenségből nyúlunk a conscriptorsághoz. Mely ezen csak kényszerítésből teendő munkálkodásunk mint erőszak, általunk is úgy nézetik, és hogy azt a maradék is erőszaknak nézze és vegye, ezen fenmaradandó protestatióinkban hathatósan declaráljuk és megkivánjuk olyan magunk reclamatiójával, hogy ez sem magunkra, sem maradékunkra nézve, soha önként és annyival inkább törvényes cselekedetnek ne tartasson. Mely ezen subsriptióinkkal és pecsétünkkel megerősített protestatióink az archivumba tétessék és örökre conserváltassék, akármely nemes birtokosnak kívánására vármegyénk pecsétje

és notarialis extradata alatt mindenkor kiadattasson, megkívánjuk. Kelt Kolozsváron, febr. 1-ső napján 1820.

Gr. Bethlen Dániel. Minden polgári társaságok akármely igazgatás formájával való birodalmak, minden trónusok, eredetek és fennállások fundamentoma a törvények, melyek szerint azok összealkottattak, vagy a melyeken azok építették. A törvények állandóságának ereje pedig a hit, vagy az esküvés, melyek azok megtartásokra a fejedelmek és a polgárság kölcsönösen egymásnak letesznek; és így a hitnek vagy esküvésnek szentségében élnek a törvények, és azokon állanak a trónusok és birodalmak, oly erős egybekötéssel, hogy ha amazok sértetnek, ezek is ingadoznak, s azok feltörésekkel ezek összeomlanak, ha pedig azok magok szentségekben megtartatnak, ezek a magok gyökeres állandóságokban virágoznak és fénylenek.

Az eredeti származása szerint szabad magyar nemzet maga formálta socialis statusát, maga hozta a polgári társasága összealkotására törvényeit és az azok szerint való igazgatásra maga választotta fejedelmeit a kiknek sorában következőleg a pragmatica sanctióban örökösítette meg a felséges ausztriai házat, minden successorival a törvénynek megtartására való kölcsönös hit szentségének letétele mellett. Jelesek a hazai historiák, és a világ közönséges historiájában is tündöklének ezen szabad nemes nemzetnek a dicsőséges emlékezetű Mária-Terézia és felmutatott szülöttje, mint korona örököse mellett véghez vitt, nagy tettein kívül több hasonló nemes cselekedetei, melyekkel törvények és fejedelmei trónusok fentartására az idegen erők ellen, akármely viszontagságban is esküdt hűségek szentségét szívükön hordozva, a legvéresebb áldozatokat tenni dicsőségnek tartották; s törvényeket és azokban kötött fejedelmekhez való hűségeket, mint legszentebb frigyek szentségét, vérek patak oszlásával pécsélték, s így fentartották több századokon keresztül polgári társaságok statusát és fejedelmek trónusát, az alkotmány talpkőnek, a törvények és arra tett hitek szentségének állhatatosan szentül való védelmezésével és megtartásával. Nem lehet hát méltóbb, nagyobb és kívánatosabb jussa a fejedelemnek, mint az, hogy midőn a nemzetet a törvények és arra tett hitek iránt tántorogni látná (a minek még csak kimondása is borzasztó, de hűségünk érzéséhez nem is férhető), akkor megszólítaná, és azok szentül való megtartására erősítené, s kényszerítené is. De nem lehet méltóbb és meglegegedéssel teljesebb érdemlett bizodalma a nemzethez, mint a mikor látja azt a törvények és azokra tett hitek szentsége mellett minden tévovázás nélkül állhatatosan szentül megmaradni és állani, mert a törvényekben és azokra tett hit szentségében áll a fejedelem képe, és azok megtartása, a fejedelemhez való hűség teljesítése. E kettő jure publico et gentium egymástól elválhatatlan, ugyanazon egy lévén, nem lehet a nemzetnek is szentebb köteleességet teljesíteni,

mint a fejedelem és a nemzet által egyformán kölcsönösen letett hitnek szentségével a megtartásra megerősített és pecsételt törvényeket változtatlanul megtartani s megsértéssel legkisebben is nem gyengíteni.

Megmaradunk hát most is ezen szent kötelességünk teljesítése mellett, és ezen urbarialis tárgyban, valamint a közelebb mult hét első napjaiban tartott marcális gyűlésünkből ő felségéhez felküldött protocollumunkban és alázatos repraesentációnkban előszámlált és beírt törvényeinknél fogva magunkat kinyilatkoztatni hitünk és hűségünk szentsége hord magával, úgy most is hitünk, törvényünk és hűségünk szentségét meg nem sértjük, ha mindenekben azok mellett állunk, és az által is a legalázatosabb homagiális devotióval esedezünk ő felségénél, méltóztasson született atyai és igazgatói szentsége szerint, a minket és ő felségét egyformán kötelező, ő felsége által is hittel sanctionált törvényeinket megvizsgálni és azokból nevezetesen közelebről 1791-ben hozott és ő felsége maga által 1792-ben hittel sanctionált törvényeinkből megérteni: hogy a 2-ik art. szerint, melyben a Leopoldinum diplomát magára és successoira is szentül megtartani magát kötelezte, fundamentális constitutióknak egyik nevezetesebb célját, proprietásunk bátorságát s annak szabad dispositiójáról teljes hatalmunkat sanctionálta; a 6-ik articulusban Erdélyt nem más provinciák, hanem maga tulajdon törvénye s constitutiója szerint igazgatni, a 7-ikben pedig törvényt hozni a statusokkal együtt köznek lenni, a 8-ban a kivevő hatalmat (executiva potestas) csak törvényeink értelme szerint gyakorolni kötötte s hittel sanctionálta, a 10-ben minden esztendőben diaetát tartani, a 27-ben az urbáriumot diaetán kikészíttetni és pedig a 64-ik art. 3-ik pontja után tett clausula szerint, Erdélynek törvényéhez és állapotjához alkalmaztatva kidolgoztatni kötelező törvényekké tette.

Ezeknek változtatatlan szentsége szerint tehát méltóztasson ő felsége több esztendőkről a környülállások viszontagsága miatt elmaradt országgyűlését kirendelni, az utóbbi prorogált diaetát continuáltatni, hogy a legnagyobb készséggel, törvényünk, hitünk és hűségünk megtartásával eszközöljük az urbarium behozását, és így az ő felsége szentséges akaratja abban a közöttünk való szent frigynek s törvényeinknek szentsége szerint teljesíttessék.

Horváth Dániel. Századok lefolyta alatt, minden fejedelemünköl hittel megerősített constitutióknál fogva, törvényeink hosszas sorában a legnevezetesebb között, szent, nagy, szoros de egyszersmind édes kötelessége vagyon beigatva nemzetünknek úgy, mint szeretett jó fejedeleméhez és hasonló édességgel magához vonzó hazájához tartozó hűsége. Oly egyenlő és egymástól elválaszthatatlan ezen szent kötelességnek érzése, hogy egyik a másik nélkül tiszta, állandó és tökéletes soha nem lehet; és valamint nemzetünk természetes

hajlandósága, úgy törvényeink is egymástól elválhatatlan arany láncszemekkel foglalták azt egymáshoz. Nagynak, szentnek és szorosnak nevezzük ezt méltán, mert a legtisztább hittel köteleztettünk mind a kettőhöz. Édes kötelességnek mondhatjuk valójában ezen tartozó hűségünket, mivel természeti érzésünknel fogva megbizonyítottuk eleitől fogva, hogy nemzetünk az, mely a mostan dicsőségesen uralkodó fejedelmi házhoz soha gondolatlan sem volt hűségtelen és akkor is szeretet vezérelte kebelét, midőn a mult századnak folytán több tartományokban a szemfényvesztő képzeletektől sikertelen feltámadások némelyeket a hűség tiszta ösvényétől félre kezdték vala vezetni. Mi megismertük mindenkor, hogy a mennyei végzés szelidebb vélangyalokat nem rendelhetett volna hazánknak, mint a mostani kegyelmesen uralkodó felséges fejedelmi házat, melynek szelid, igazságos és bölcs kormánya alatt, 120 egynehány esztendő óta tartományunk szemlátomást virágzott, és a belső csendesség, békés gyümölcsseit megháborítás nélkül édesdeden szedhette, sőt ha sarkalatos törvényeink ottan ottan kisebb vagy nagyobb részekben ostromoltattak is, az abból származott sérelmeink és rövidségek megorvosoltattak és újra maguk törvényes erejükbe csak nem önkéntesen helyreállottak. Erzi ennek édességét háladatos szívvel minden igaz hazafi, valamint a legirigyebb idegen is hűségünk tanujává lenni kénytelenítették.

Ily boldog kölcsönös meglelégedések közt tölték a századon felül teles esztendők el; most homályosabb felleg láttatik borítani egünket, és jöttünk azon pontra, a hol az írás szavai szerint mondhatjuk: «Kettő között szorongattatom». Mivel valamint egyfelől hatalmunkban nincsen az új urbariumot ezen az úton nemcsak elfogadni, de csak modalitása tanácskozásába is beleereszkedni; úgy másfelől felséges fejedelmünknek parancsolatját a legnagyobb készséggel teljesíteni készek lennénk, ha ugyanazon szent törvények, melyekre megsérthetetlen hitünket mind mi, mind dicsőségesen uralkodó fejedelmünk letettük, nem tiltanának bennünket. Magunk részünkről megfeleltünk ugyan tökéletesen hitünk, úgy felséges fejedelmünkhöz tartozó hűségünk kötelességének, midőn közelebbi marcális székünkről, egy szívvel, egy törvényes akarattal a legtisztább törvényes igazságokkal megvilágosított, homágialis engedelmességgel teljes, könyörgő alázatos repraesentationkat a m. k. gubernium útján fels. fejedelmünknek alázatos fűi bizodalommal törvényeinkhez ragaszkodva bemutattuk, hogy a felküldött homágialis repraesentationk kinyilatkoztatása szerint méltóztasson atyai szívét törvényeink megtartására kegyelmesen hajtani, és ezen új urbarium tárgyára nézve diaetat rendelni. De midőn, oh fájdalom! azok egészen ellenére szerencsétlenek vagyunk fels. fejedelmünk meghatározását érteni, nincsen egyéb hátra, hanem hogy azt, a mit törvényeink tiszta értelme szerint egymástól elválasztani elégtelenek volnánk, azt a legmélyebb engedelmesség mellett egymástól elszakasztva, mégis

mindkettőnek eleget tegyünk e szerint. Feleljünk meg sz. hittel megerősített törvényeinknek, melyek sz. kötelezése alól földi hatalom fel nem oldozhat, azzal: hogy minden végzéseinket, határozásinkat, melyek a legfedhetetlenebb hűségünkkel egyesítve törvényes jegyzőkönyvünkbe a mult marcális székben irattak, a praesidens ellen tett meghatározás által egyetemben pontról pontra változtatatlanul újra megerősítve megmaradni határozzuk. Mutassuk meg másfelől fels. fejedelmünk tulajdon ezen urbarialis tárgyban oly törvényeink el mellőzésével (melynek megtartására szentséges hitével kötelezte magát, midőn azt az 1791-ik esztendőben a törvények sorába a 27-ik és 64-ik articulusokba beigtatni és 1792-ben megerősíteni méltóztatott), megújított ellenkező parancsolatjához a lehetőségig engedelmisségünket abban: hogyha netalán ezen most is megerősített törvényes határozásunk ellenére az új urbarium behozására egyetértésünkön kívül mégis lépések tétetnének, azokat mint erőszakot úgy nézzük; és azon operatumot ezennel törvénytelennek és mint sem bennünket, sem maradékunkat kötelezőnek szemléljük. Esedezünk újra fels. fő és kegyelmes fejedelmünknek, hogy előbbeni marcális székünkéből felküldött homagialis repraesentatiónk kinyilatkoztatása szerint, méltóztasson atyai szívét törvényeink megtartására kegyelmesen hajtani, és ezen új urbárium tárgyára nézve diaetat rendelni. Így a késő maradék őseinkről reánk szállott jussaink elárulása átkával nem terhelhet; így fels. fő fejedelmünk azon engedelmisségünkről, melylyel sz. törvényeink megtartása mellett egyedül csak ennyire hódolhatunk a legnagyobb tökéletességgel meg leszen győződve, és talált bennünk egy olyan nemzetet, melynek sz. törvényeihez hűsége és szeretett fejedelméhez engedelmissége az idők legmostohább változásai között is tántoríthatatlan, melynek hittel megerősített törvényei mellett a legmélyebb tisztelettel való ragaszkodása, ha renitensi nevezettel kisebbítették, a legfájdalmasabb sérelemnek méltán határozhatjuk. Valamint:

• Az azon újabbi kir. decretumnak azon pontjára, hogy t. i. az új urbarium, azért nem lehet diaeta tárgya, mivel a statusok, mint pársok benne törvényhozók nem lehetnek, a tiszta napfény világosságához hasonló két igazságunkat ekkép nyilatkoztatjuk ki: Elsőben. Nem állhat meg ezen feltétel a törvény értelme szerint azért, mivel nemzetünknek nyole századokkal felül haladó tulajdona az, hogy minden törvényeink, melyek nemzetünket kötelezhetik, csupán a statusok interventusával állíthatnak meg. Másodszor. Még a természet törvényével is ellenkezik a kir. decretumnak argumentuma, mert ha a legutolsó polgár, vagy paraszt csupán tulajdon egyezése mellett adja ki házát bérbe, szántóját, kaszálóját, kertjét, szőlőjét és egyéb tulajdonát arendába használás végett, hogy lehessen minket birtokosokat elrekeszteni ezen természetes jussunktól, hogy midőn akár őseinktől maradt, akár általunk szerzett fekvő javaink

használásáról új transactió, új egyezés rendeltetik, a tulajdonos ezen egyezésből kirekesztessék.

Mindezek egyenes és tiszta megszemlélése örökre megerősítik, mely igazságos törvényeinkhez köteles ragaszkodásunk, és mely nagy, declaratióink folytában kinyilatkoztatott engedelmességünk.

Gr. Bánffi Dénes. A felolvasatott és az eltelt esztendőbeli szept. 1-ső napján tartott marcális székünkön kelt alázatos repraesentationkra válaszul nyert kegyelmes kir. rescriptum régi sérelmeink mellett, még újakkal szomorítván minket, elmellőzöm azt, melyet egy érdemes atyámfia immár kijelentett, hogy világos törvényünk értelme ellen, kir. biztosának marcális székünkben tanácskozáink közt való előlülése újra is mint jus parancsoltatik, elmellőzöm azt, hogy egy a maga természeté szerint és a világ tudtára sanctionált törvények és legszentebb jussok által csak a diaetán megállíthatandó tárgy egy nem törvényes útján és országunkon kívül, annak ismerete nélkül készült plánum szerint parancsoltatik ezen a módon behoztatni; holott egy ilyen haza, mint a mienk, mely minden más országoktól annyira különböző, mely semmiben reá nem s orult szomszédaitól, meg roppant hegyek által választatik el; mely magában annyira különböző, és egymással is nehezen közeledhető részekből áll; melyben a commercium áldásihoz fekvés szerint reménység nincsen, és így csak a szűk és szempillantásonként egy-egy kezét élesztő circulatio esztendőnként megapadván, a belső industriát sem élesztheti; egy ilyen haza mondom csak arra, hogy a monarchiához való cooperatiója terhét romlásán kívül viselhesse, válogatott körülállásait ismerő hazafainak szüntelen való vigyázásokat és a szabad tanácskozásokat, és nem a dicasterialis mechanizmust kívánná meg, politikai okból is, ha fejedelmünk és eleink bölcsesége nem hagyta volna már nekünk legdrágább örökségül számtalan esküvésekkel lepecsételve azon fejedelmünk és nemzetünk között örökké felfartandó közös hatalom láncát, melynek minden diaetán boldogságunk zálogául az édes bizodalom által szorosabban összeforrasztódní kellenék. Elhallgatom ezt is, mert előttem tisztelt atyámfiai hathatósan kifejezték, de nem hallgathatom el azon mély sebet, melyet a tisztelt kir. rescriptum nemzetünk legérzékenyebb részén, mondhatom, nemes szívéen ejtett; midőn ezen legdrágább jussunkkal való élésüinktől egy olyan okból kíván megfosztani, mely a nemzet becsületét érzékenyül sérti. Azt mondja t. i. a kir. rescriptum: «Extra dubium positum esse propter privatas correlationes objectum urbarii nunquam ad stabilem et scopo convenientem consistentiam perduci posse». Így tehát részrehajlottnak mondattunk, és önnön hasznunk keresése után buzgósággal és készséggel teljes ígérletünk, melyben a tárgynak a diaetán való ellátását fogadjuk, tekintet és hitelt nem érdemlenek.

Mikor tette volna magát ezen szavához és fejedelméhez egyaránt való hűséggel méltán büszke nemzetünk arra méltóvá, hogy fogadási kétség, igaz mondása hitetlenséggel oly súlyosan megaláztassanak és épen a mikor azok valóságát azzal teszi a legfényesebb sugárba, hogy ő felsége intézete megállapodásának legigazibb, legbizonyosabb útját kijegyezi, midőn az igazság és hűség legtisztább kútfejeiből a :örvényekből meríti határozását? Avagy nem nemzetünk hozta önként, még a régi királyok alatt a parasztság állapotját szelidítő végzéseit? Nem nemzetünk tanácskozott önként sok diatákban, maga possessionarium jussainak megszorításával, tartozásoknak menél mértékletesebb megállításáról? Nem nemzetünk szabadította fel maga őket a libera migratoria? Nem nemzetünk könnyebbitte önként a nagy Mária-Terézia által publicalt regulativum punctumokban határozott szolgáltojokat? nem mi segedelmeztük őket a mostoha esztendőök és más csakugyan nem tőlünk eredett körülállásokból *elmárhatalanodott* és elnyomorodott néppel végső tehetségeinkkel és maradékainkkal is még megérezendő áldozatokkal? A ki, mint mi, azt mondhatja: hogy mi fizetjük, mi utánunk élnek, a kik contribúálnak, az nem önnön hasznát keresi, hanem a hazájáét, a ki, mint mi, a hatalmakkal visszaélő földes urakat kemény törvények alá vetette, az nem él vissza hatalmával.

Melyek tehát azon privata correlatiók, melyekért becsületünkben és jussunkban esorbát érdemlünk? Pártoknak tartatunk és incatusoknak, a hol századoktól fogva a törvényhozói hatalmat élő méltósággal és szelidséggel folytatjuk! Kétséges homályba borittatik azon földünk szabad bírása, a melyből régebbről fejedelmünket választottuk! Vagy ha így nem kétséges, miért nem tanácskoztatnánk és contraháltatnánk felőlök, mint akármely tulajdonos tulajdona felől? Nem látszott pedig kétségesnek, hogy a régieket ne emlegessem 1714-ben, sem 1792-ben, mikor a 27-ik és 64-ik articulusok esküvéssel megpecsételtek.

A privata correlatióknak különbsége pedig, mely az ország sokféle localis körülállásából származik, kútfeje e kétségnek azért se lehetne, mivelhogy azon sokféle különböző körülállás felvételének és egyeztetésének módja és helye egyedül a diata.

De mélyebben hat ezen seb, mely ezen kétségből ejtetik és félelmesek a következései, ha elhallgattatik, mert úgy minden tárgyban, melyben a törvényhozói hatalom gyakorolatik, minthogy minket illetnének azon törvények, pársok és interessátusok volnának, és azon jussainkkal való élésre alkalmatlanok, de bátorodom egész alázatossággal itt kinyilatkoztatni, hogy hasonló párs maga ő felsége is, úgymint a ki velünk contrahált, velünk részes az ország kormányzásában; és hogy az ilyen contractusoknak egyedül a nagy isten lehet ítélő bírása.

Ez volt azon sérelem, melyet a kir. biztos úrnak, és úgy gon-

dolom a nemes vármegye megegyezésével felfedezni bátorkodtam, hogy ha annak orvoslását nem nyerjük is meg, legalább a késő maradék tudja, hogy a most éő magyar becsületjét constitutiójával egyaránt szerette, őrzötte és védelmezte.

Táblabíró dr Keresztes Elek. A mltgos kir. biztos úrnak ezen nemes vármegye gyülekezetében való megjelenése, ezen urbarialis tárgyra nézve, mint előlülőnek, minthogy az világos és sarkalatos törvényünk ellenére vagyon, ezen nemes vármegye rendjei által törvényesen most sem elfogadható. Megírtuk mi ezt fels. fejedelmünknek a mi alázatos és jobbágyi hű tisztelettel készített könyörgő levelünkben, a mult szept. hónapjában tartatott marcális gyűlésünkből. Minden törvényes fundamentomos és az igazsággal egybekötött okainkat felfedeztük a legnagyobb fiúi bizodalommal, miért ezen az úton és ezzel a móddal nem lehetne kir. és fejedelmi parancsolatját fels. fejedelmünknek teljesítenünk; de mindezek mellett is fájdalommal kelletik tapasztalnunk, hogy a legtörvényesebb és igazabb ügyünkben meg nem hallgattatunk. Ugyanis az újabban érkezett rendelés szerint, mely a m. kir. főigazgató tanács által nekünk kiküldetett, a helyett, hogy a legigazabb ügyünkben vigasztaló kegyelmes határozást nyertünk volna, melyet a legnagyobb fiúi bizalommal váránk vala, a leghatalmasabb parancsolatját leírhatatlan mély szivbéli szomorúsággal és könyező szemekkel kelletik hallanunk és olvasnunk s igen érzékenyül tapasztalnunk, hogy fels. fejedelmünk a maga tulajdon személyében, és az ország rendei által hozatott sz. törvényünket, melyekre magát szentséges hitével s kötelezte vala, hogy sérthetetlenül meg fogja tartani ezen mostani hatalmas parancsolatjával méltóztatik tekintetbe nem venni.

A mi hűségünk fels. fejedelmünkhöz határozatlan; annyira tiszteljük, szeretjük fels. fejedelmünket, hogy a mikor sz. törvényeink is erőltetve és hatalmasul kívántatnak fels. fejedelmünk által oda intéztetni; hogy azokkal mostani körülállásainkban ne élhessünk, a mikor fels. fejedelmünk csak kimutatását méltóztatik tudunkra adni, hanem azokat nagy büntetésekkel is fenyegetni, a kik sz. törvényeinkhez ezen alkalmazossággal ragaszkodnak, mégis ezen nemes vármegye rendjei, újabban is az ő felsége atyai kegyességéhez, igazság szeretetéhez oly erős bizodalommal összekapcsolt és felfogott kezekkel bátorkodnak folyamodni s újabban is azt kérni, hogy méltóztassék ő felsége azt az urbariumot, a mely ezen szegény vén hazához alkalmaztatható leszen, a maga rendes és törvényes útján behozni: mert különben törvényeink fentartására nézve most is kénytelenek vagyunk magunkat úgy nyilatkoztatni ki, melyet sem merész bátorságnak, sem engedetlenségnek, annál is inkább hűségatlenségnek méltóztassék fels. fejedelmünk nem venni, hogy mi a mult esztendő-

ben szeptemberben tartatott marcális székünk alkalmatosságával tett alázatos és igen törvényes határozásunktól és kérésunktől el nem állhatunk, a törvények megtartására letett keresztényi erős hitüinktől, magunkat sem egyenként, sem közönségesen, melyet a fels. úristennek nevében tettünk, fel nem oldozhatjuk; — nem lévén az semmi földi és emberi teremtésnek szabadságában, hogy letett hite után való cselekedetét változtathassa.

Esedezünk azért fels. fejedelmünknek a legmélyebb és alázatos tisztelettel: méltóztassék a maga született kegyessége és igazság szeretete szerint, a mi könyörgésünket szívére venni, és minket törvényeinkben az által megtartani, hogy törvényünk szerint készült urbáriumot engedje a maga rendes útján behozni.

Ezzel hűséges alattvalóhoz szeretetét és a késő maradék szívében is a már sokszor megbizonyított hűséget, melylyel a mostaniak, úgy mint azok régebben élt elei buzognak, örökösen és eltelejthetetlenül be fogja jobban is oltani, készen lévén mi fejenként minden törvényes áldozatokat fels. fejedelmünkért megtenni.

Br. Kemény Miklós. Az az érzés, melyet édes hazánkban fels. fejedelmünknek mult esztendő május hónapja 17-ik napján kel. kegyelmes kir. levelében kijelenteni méltóztatott változhatatlan akaratja gerjesztett, bennem is feleledvén, bátorít engemet azon tárgy iránt magam csekély vélekedésének egész homagiális megalázódással és tisztelettel való rövid felfedezésére, melyet nem kétlem, a tekt. nemes vármegye, a maga csakugyan ezen tárgyban mult esztendő szept. 1-ső napjában tartott marcális gyűlésében, már sokkal nagyobb tökéletességgel és a törvényes források, mélyebb s tisztább kimerítésével tett meg, a mint azt, az ő felsége nagy kegyességgel teljes tekintete eleibe terjesztett alázatos esedező feljelentés sorai bizonyítják. — De remélem ezen, ha szintén tökéletességére nézve hiányos, legalább indulatjára nézve tiszta akaratnak és érzésnek, mint hazafiságom egyik buzgó zálogának elfogadását, melyet tisztelettel és szeretettel kérek.

A polgári társaság eredetének legelső rugója és természet ösztönebe öltött önnön, és annak elérhetéséért, az egymáshoz való kölcsönös szeretet maga egyesülése főbb céljává tévén a személyes és vagyombéli bátorságot, s ebből következő boldogságot, különböző utakat és módokat keresett azoknak elérésére, melyeknek próbái mind megannyi változásokon vitték keresztül az emberi nemzetet, a mint azt a történetek sorai bizonyítják és minekutána a tapasztalásból vett okosság által az óhajtott cél elérettetett, született a nemzetek polgári alkotása, mely annak fentartására teremtetett erő volt, melyet a hű polgárok szívében feleledt hazafiúi érzés szent tüze táplált.

Hatalmas és nemes oltalmi a társasági életnek! — melynek munkás erei annak tagjai önnön elrendeltetések és törekedések boldogító céljához megneemesítve vezetik.

Minden ilyen jó intézettel és erővel elrendelt polgári összekapcsolásból született nemzeti bizodalomban bizonyos és szükséges munkálkodásoknak kelletik lenni, melyek különböző módokon és úton gyakorolva, egy a céllal megfelelő pontra törekedjenek.

Ezek közül az egyik: a polgári társaság külső és belső bátorságára szolgáló eszközök meghatározásában és annak igazgatásában, a másik: az említett eszközöknek e boldogításra való kormányozásában áll, mind a kettő különböző nemzetek között különböző formákban gyakoroltatott s gyakoroltatik ma is.

A magyar nemzet, a ki szabad nemzeti kézzel szerezte a maga birodalmát, annak formáját ugyan maga a nemzet szabadon rendelte is el, azzal az előre való vigyázással: hogy a főhatalomtól az alá való bocsátkozással, a személyes szabadság s birtokok tulajdonsága meg ne sértessenek, mely még a 9-ik század végén, mint születése idején vett eredeti formáját birodalmunk ma is, ámbár az éltes kor gyengüléseiben elváltozva, de hála a gondviselésnek! még is csak ismerhetőleg viseli; mert nemzeti charactere lelkesítette, ereje bátorította, bizodalmai nem csaltak, hite segítette.

Igy ilyen erővel felfegyverkezve s díszesülve élt a magyar haza maga constitutiójában, sőt szabadságának jussával, melyek a boldogság érzésével ötet a bátorság erős karjai között táplálták.

Ezekkel a jussokkal és ékességekkel nyitotta meg e kis haza a maga egyenes érzésű kebelét az 1686-ik esztendőben s nyújtotta, bizakodó kezeit az ausztriai ház akkori dicsőséges uralkodójának I. Leopold császárnak, ki is a benne helyezettett bizodalom által azt elfogadván, a kölcsönös érzés nagyobb megerősítésére 1691-ben maga hitlevele által abban bizonyosokká tett és megerősített.

Szent és boldogító volt azon keresztényi hittel megerősített kötés, melyet, mint egy örökséghez ragasztott szentséget, az idők sorai épséggel adtak át azon uralkodó szék következőjének.

A mult század végével csirázott annak még egy újabb erősítő gyökere ki, a mostan uralkodó főfejedelmünk hitében. — Önnön erejében láttatott az, mintegy újjá szülő erőt adni a régi egésznek, s talán nem is csalta meg a következők a reménységet; mert a boldogságra és bátorságra, mint a polgári társaság egyesült két főbb céljára, szerencsés kezek vezérelték lépéseinket. Most is, minekutána messzire kiterjedt győzedelmes karjai külső bátorságot szereztenek, emberiséggel teljes nagylelkű érzése, a föld népe boldogításán munkálkodván, annak intézeteit hozzánk leküldeni méltóztatta, s teljesítésbe vételére érdemes biztosait közinkbe ime el is bocsátotta; tisztelettel fogadta hazánk a bölcs gondolkodást, s nemes vármegyénk mind a kettőt, mint egy felsőbb elnézésnek munkás eszközeit, úgy tekin-

tette; melyek iránt maga törvényes érzését hazafiúi buzgósággal és jobbágyi alázatossággal kijelenteni el sem mulasztotta.

Két fő pontot tartott ezen tárgyban a nemes vármegye szemei előtt, u. m. a maga törvényes jussait, és az azok oltalmára felszentelt hatalom tekintetét; az egyik sérelme, a másik megbántása, az egyik oltalma, a másik erőssége. Ezen szoros összekapcsolatásban lévő pontokra függesztett figyelemből indulván ki, nem tehetett, és nem is tett ezen nemes vármegye a kettőnek megfelelő kötelességen kívül egyebet. Legyenek bár tanúi minden törvényes jussaink; legyenek tanúi azon alázatos feljelentő esedezések, melyek az ő felsége jussok megtapodását meg nem próbált kegyes lábaihoz, az oltalom végett borultak; de légyen tanuja az az ő felsége és a mindenható trónja között letett hit, mely az örökkévalóság könyvébe beigtatatott, és a mely szülte azon bizodalmat, melyet e mostan fenforgó tárgy iránt a t. nemes vármegye maga törvényes érzéseit kijelenteni bátorzkodott.

Milyen érzést gerjesztett légyen ez az ő felsége szívében, azt nekünk a mult esztendő oct. 19-én kelt felséges sorai által tudunkra adni méltóztatott.

A reménységben megsalatkozott csüggedezés és a maga után megilletődést vonó bánat fogja el szíveinket, midőn fels. fejedelmünk ellenünk kijelentett neheztelését a maga fels. hatalmának értésünkre való adása által szórja mi reánk.

Az a cél, a mire ő felsége mostan változhatlan feltétellel törekedik, t. i. a «birtokosok és föld népe között való köznek, kölcsönös összeköttetésnek és munkás függésnek boldogító meghatározása» szent és tőlünk is kívánatos; de az arra vezető útnak ahhoz méltónak és törvényünk által meghatározottnak kelletik lenni, melynek követéséért vajha az ő felségéhez bocsátott bizodalmas esedezéseink a maga valóságában az érzéketlen közfalakon is keresztül hatva valamikor foganatosak lehetnének! Mert különben attól eltávolzni annyi, mint a célra siető eszközöket a maga munkás erejében előre meggyengíteni és jussainkat egy maga után végső romlást vonó ingadozásba hozni, vagy a mely mindegy, a boldogságot és bátorságot a polgári egyesülés főcéljait felforgatni. Mert ha a polgári társaságnak a köz-célra, úgy mint a boldogságra dolgozó egyik legfőbb teste, a maga törvényes jussát gyakorló munkálkodásában megakadályoztatik, úgy a legmunkásabb erő meggyengülvén a bátorság, a történet és erőszak játékává válik. Nem, nem lehet nekünk, m. kir. biztos úr és tek. nemes vármegye, az egyenes útból kiállani, mert törvényeink azt parancsolják, a következők attól ijesztenek, a maradék átkai előre borzasztanak.

Jól van! de egy erős szózat azt mondja: «A jó hatalom azt parancsolja, meg kell lenni».

Hatalmas szózat, melynek ereje megrázza a földet és tántoro-

dásba hozza annak jobb lakosait; s a félelmes engedelmisség a törvényes jussok oltalmazó lelkével tusakodásba jöven, nem tudják: mint cselekedjenek, a reménység és bizodalom kecsegtetési között is.

Fájdalmas környülállások, melyek súlyát elhordozni csak az ilyenektől megtörődött szerencsétlen vállak alkalmatosak és a melyek kényszerítő terhe alatt összerogynak azon erők, melyek szinte ezer esztendőket élt érdemek szabados jussait fentartották.

A főhatalom parancsolja tehát újabban is, hogy kövessük a maga által elintéztet célra vezető általa kiszabott útát?

Ilyen hatalom és annak ilyen változhatatlan intézete serkentének minket kötelességeinkre. — Mit kellessék cselekedni, hogy azoknak megfelelhessünk?

A cél, a mint mondám, szent és tőlünk is kívánatos; annak becsei olyan nagyok, mint az emberiség jussai, de az arra vezető útát ékesítik a törvényes lépések munkás nyomai, melynek mind két oldalán a megbotlás ellen végig világosító szövétnek — az igazság.

Szép út, melyen midőn a koronás fő népeit vezérli, a maga nagyságának és méltóságának legdicsőségesebb fényében tündöklök.

Ezen az úton indult a tek. nemes vármegye akkor, a mikor a koronás főtl, egy más útra intette, csak egyedül hű törvényeink oltalmába hagyattatott; ebből már visszatérni? vagy ott állhatatosan megmaradni? választó ítélet kell, hogy meghatározza.

Visszatérni törvényeink megtapodása nélkül lehetetlen, előbb menni pedig az 1687-ben vont és általunk is megismert határ tisztelete nem engedi; az első törvényeinkhez való kötelezettséget, a másik a főhatalomhoz viseltető engedelmisséget foglalja magában; amaz igazságot, az azon épült összekapcsoló szeretetet kíván; — mind a kettő boldogító, kivált ha az utolsó, mint az elsőnek szülöttje, annak jussait meg nem sérti. Az elsőnek törvényhozó befolyó munkálkodó jussai forognak fenn most, ezen urbarialis regulatio behozatalában, midőn törvényes jussaink, nevezetesen a mult század 9-ik esztendején, tartatott országgyűlésének megerősített 64-ik articulusa ezen tárgyat a statusok és rendek tanácskozása s egyszersmind munkálkodása tárgyává is teszi, és csak most említett articulus s minden törvényeink értelme ellen, egy országunk természetéhez épen nem alkalmaztatott formában, csak önnön kényszerítő hatalma által kívánja bevétenni; mely által egy felől törvényes jussaink gyengülnek, más felől a birtokosság jussaink egy erőltetett s idegen határok közé való szorításával, s csaknem megsemmisítésével a földművelés csökken és országunkat egy végső elszegényedés fenyegeti.

A munkás és boldogító intézetnek kívánatos céljához ilyen úton vitettetve, vajon attól nem taszítottunk-e el? s nem esünk-e a legszomorúbb következtetések örvényébe?

Ezen állapotban törvényeinkhez való kötelességeink nem pedig

a felsőbbség előtt, fájdalom! hibás értelmű személyes tekintetek serkentenek jussaink oltalmazására; melyre valamint egy felől nem a mi fels. fejedelmünk iránt való bizalmatlanság, úgy más felől, nem a mi kívánságunkkal is megegyező felséges akarat, törvényes teljeseisével szembe álló megátalkodás vagy erőszak, hanem törvényeinkhez viseltető buzgó és tántoríthatatlan hűség indít; meg lévén arról állhatatosan győződve, hogy ezen cselekedetünket ő felsége, egy tulajdon hitének szentségét oltalmazó forró és már sokszor megbizonyított hűségén kívül egyébnek nem magyarázza; de nem is magyarázhatja; mert a kölcsonös kötelezés szoros határai között, mely az ő felsége személyét is magában foglalja, a jussokat megismerni és oltalmazni, hittel erősített kötelesség s a midőn mi ezzel megfelelni igyekezünk, akkor nem is hibázhatunk. Ha az azok teljesítésében munkálkodó cselekedetek kárhozatosak, úgy mi lehet üdvösleges? ha az azokhoz viseltető hűség és állhatatosság, megátalkodás és engedetlenség hibájának tartatik, úgy hát mi az engedelmisség?

A hatalom előtt reszketni; a sarkalatos dolgok hánykódásait, politikát megindulással, jussunk lemondásával, csak egyedül arra bízni. Törvényeink oltalmában ingadozni vagy hátra állani, azaz: ilyen kötelezések terhei csak a határtalan hatalom erőszakos láncai között érezhetők!!

A mi polgári összeköttetésünk jussai az isten és az azon épült emberiség jussain fundálódnak; ezek által a mit cselekszünk, bátran cseleledjük, nem vonhat maga után semmi gyalázatot, ha mindjárt a leghatalmasabb erőszak fenyegetne is, a mi sérelmet ugyan okozhat, de ha annak súlya alatt is karakterét megtartja, azzal is becsét emeli, és az által még az elnyomattatásban is nagynak marad, s méltóvá tevődik az idők változásaiban a megszabadulás jutalmára.

Ilyen érzéssel meg kell tehát csekély vélekedésemnél fogva a tek. nemes vármegyének állani szemes okossággal ott, a hová törvényes jussainkban és az azokat védelmező hitben helyezhetett erős bizodalom vezette, s azzal a csalhatatlan reménységgel lévén, hogy a hatalom indulatjainak a törvénynek és abból folyó jussok megtartására s oltalmára keresztényi esküvéssel fogadott szent kötelezés, és az abból eredett bizodalom elégséges egyesült áldozatai lesznek; s azt arra nem engedik menni, hogy azon törvényes jussaink oltalmára adattatott és az említett esztendei diatának 8-ik articulusában is meghatározott erőt, mely eddig boldogított, most ellenünk méltatlanul büntető ostorul fordítsa; mert a mi igen kegyes fels. fejedelmünk a maga hatalmát a szeretet és törvények által kimért határán túl önnön megtagadásával erőszakká változtatva népei iránt gyakorolni nem akarja.

Hogyha pedig az ő felsége hatalmas szavára, az e tárgyban a kipurancsolt úton megindult lépések tovább is mennének, a hatalom

erejének hasonló erőszakot ellen nem szegezve, érzékeny tisztelettel és törvényes alázatossággal álljunk meg az igazságnak azon pontján, a hova törvényeink vezettek, s ott legkisebb, azt a conscriptorok és classificátorok kirendelésével törvénytelenül elősegítő vagy erőszakkal akadályoztató munkálkodás nélkül, fájdalmas érzéssel a mi földeinkre kiárandó hatalom ereje (nem mondom, milyen törvényeink érzik) cselekedeteink kegyelemmé való változtatásáért.

Hagyjuk a hatalmas kezeket munkálkodni szabadon magukra, melyek mindazonáltal minden abbeli cselekedeteit, mintegy kényszerítő félelmes hatalom munkáit, az ahhoz viseltető félelemmel és tisztelettel törvényeinkkel ellenkezőknek s következőleg törvényes kötelességen kívül valóknak lenni jelentsünk; s egyszersmind azáltal okozandó sérelemnek a maga törvényes, u. m. az 1791-ikbeli 10-ik diaetalis articulusban meghatározott útján és helyén való orvosoltatását előbbeni igazságos esedezéseink megújításával kérjük. —

*Törvény, hit s ezeken épült erősségek,
Legyetek egyesült karral segítségel!*

Egykorú kéziratból közli: ABAFI LAJOS.

1802. ORSZÁGGYŰLÉSI PASQUILLUSOK.

II.

7. *A Vindicta* nevű mocskos írás becstelen, ostoba koholójához.*

Liquidum est idcirco Regnum vestrum, magna ex parte vastatum esse, quia concordia caruistis, concordia vero vos propterea deseruit, quia Justitiam non amastis, justusque vobis exosus est.

Aeneas Sylvius ad Dyonisium S. . . ensem ita locutus est.

Ha nézem az országgyűlése folyását
S a dolog gyakori megzavarodását,
Bánat és gyötrelmem lepi el szívemet,
Féltvén a veszélytől szülőtti földemet;
De mit is várhatni olyan emberektől.
A kiknek mostan ez függ intézetektől.
Vay József ez a híres hadi vezér,
A ki, ha vele nem tart, üldöz és levér.
Igaz, hogy van esze, de oly erkölcstelen,
Hogy a miatt hasznot tenni elégtelen
Sokat tart magáról, nem bir senki vele,

* Megjelent a «Szolnoki Híradó» 1887. 89. számában tele hibával.

Nyakas, nyughatatlan sophismákkal tele.
 A király jussait kívánná megnyírni;
 De oly hatalommal akarna ő birni,
 Hogy rá figyelmezzén király, paraszt, nemes.
 Azt tartván, hogy arra csak maga érdemes.
 Péchy Imre ennek érdemes pajtása,
 Megtestesült ördög valóságos mássa.
 A kinek becstelen hangja oly kedvetlen,
 Hallgatni émelység nélkül lehetetlen.
 Ha szól, mereszkedik, mint kit nyavalya tör,
 Sokféle plánunmal küzködik s mást gyötör.
 Irigy, boszuálló, ravasz, telhetetlen,
 Kétszínű, izgága-szerző, tökéletlen.
 Szathmáry ha magát jól tele ihatja,
 Hazafiúsága eget hasogatja;
 De arra, a ki a hitét változtatja,
 Sem király, sem haza magát nem bízhatja.
 Meg nem rágja, a mit kibőffent rút szája,
 Szerte-széjjel tépett lukaesos pofája,
 Lelkének becstelen voltát ábrázolja,
 S ma a kit védelmez, holnap ostromolja.
 Márjássy is letett bajuszát felvette,
 Praesesi hivatalt, hogy el nem nyerhette
 A districtualis táblán Eperjesen,
 S most a király jussa ellen áll ő lesen.
 Sem szeri, sem száma sok fecsegésének,
 Eleibe rugtat nyelve az eszének,
 S hosszú fülű bátyja kegyetlen szavának,
 Hangja olyan, mint az ő ordításának.
 Veszett nevét költi, a ki nem oly bolond,
 Hogy szentségnek tartson mindent, a mit ő mond.
 Holott már fő nélkül régen maradt volna,
 Ha más oly ész nélkül vakmerően szólna.
 Bőrrel beborított csontból álló Vitéz,
 A ki figyelemmel szemei közé néz,
 Kilátja belőle durva természetét,
 Király ellen törő roszt igyekezetét.
 Úgy tesz, mint dühödt eb, mikor szóba ered.
 Az indulat miatt csak hogy meg nem mered,
 Sikolt, mintha sással metszenék a testét,
 S reményleni lehet még kórságba estét,
 Ha a környülállás, a tiszta s józan ész
 A haza dolgában változásokat tesz.
 Minden javítások ellen torzsalkodik,
 S a «Juris Corpus»-on túl nem okoskodik.

De az ország javát munkáló követnek,
 Egy privátus tisztjét miként is tehetnek,
 Kinek húzás-vonás kenyere per-patvar,
 Prókátori fogás, mely mindent megzavar.
 Halassy proscriptus Verbóczy inasa,
 Hogy nagy mesteréhez hűségét mutassa,
 Példáját követi s a királyt szeretné,
 Erő nélkül való vázzá ha tehetné.
 Rácítal akármely kérdés jőjjön elő ;
 De állításában nincsen semmi velő.
 Báró Vay Miklós sűg-bűg jár alá s fel,
 Futkos, politizál, majd azzal, majd ezzel.
 Csapja Faszbindernél s má oknál a levét,
 Remélvén szerezhethet magának nagy nevet ;
 De mégis a vas-szeg a zsákból kilátszik,
 Jól tudatik ő is milyen személyt játszik.
 Ezekhez hasonló állat Balogh János,
 Erkölcese és általlátása hiányos.
 Ha szól, szája végén foly le a tajtékja,
 Mérges beszédjének nincsen tartalékja.
 Semmit sem figyelmez az okoskodásra,
 Miatta a szólás alig kerül másra.
 Dessewffy Józsefnek még heves a vére,
 Rosz sugallók után tántorodott félre,
 Ámbár több az esze, mint a kik vezetik,
 De vivát! Hazafinévvel szédítetik.
 Kárhuzatos vétek, úgy szerencsétletni,
 Oly szép talentumú ifjat eltemetni.
 Vannak még többen is, kik félre beszélnek,
 Nem az idő s józan ész szerint itélnek ;
 De tisztességesen adják ki magukat,
 Nem becsmélik másként ítélő társukat.
 Nem bírja lázasztó indulat szívöket,
 Én is elhallgatom ezuttal nevöket.
 És ha Vitéz, Péchy, Szathmáry, Márjássy
 És ezeknek kitett hűséges pajtási,
 Tűzet a diaetán nem gerjesztenének,
 Minden dolgok sokkal jobb móddal mennének.
 A nemzet s király közt lenne egyetértés,
 Nem is történt volna az egymást megsértés.
 Bizodalmatlanság indít visszavonást,
 S ha képzeli kiki ellenségnek egymást,
 Ott engedi egyik csak azt a más félnek,
 A mit legszorosabb tartozásnak vélnek.
 De ha ki másokkal bán egyenességgel,

E kölcsönöztetik viszont szívességgel,
 Sőt jussainak is térszen rövidséget,
 Csakhogy fentarhassa a szép egyezséget.
 Úgy tartom a király s haza boldogsága
 Egybe van köttetve, s hogy állandósága
 Lehessen, szükséges a szíves indulat,
 Mely egymásért tenni mindent el nem mulat.
 Tudva van, az összetett váll többet tehet,
 A visszavonásnak jó vége nem lehet.
 Nézz Lengyelországra, lám mi történt velek,
 Elpusztíták a sok részrehajló felek.
 Mi lett a civódás, ne pozvolim vége,
 Felprédálták s eltünt régi dicsősége.
 Olvasd Mátyás s Lajos királyok életét,
 A főpolcon leled hazánk becsületét,
 Rettegték fegyverét, neve tiszteltetett,
 Az erkölcs, tudomány nagy lépéseket tett;
 Külső-belső sorsa legszebb virágjába
 Volt; de elenyészett, most fétreng hamvába.
 Sőt példabeszédnek tette a sokaság:
 Meghalt Mátyás király, oda az igazság!
 Ha nézed az akkor szerzett törvényeket,
 Találsz oly szabadon tett rendeléseket,
 Melyek a nemesség képzelt jussainak
 Az élet kirántván, szoros határt szabnak.
 Szószaporításnak nem volt akkor helye,
 A mit Mátyás végzett az országnak élje,
 Minden ellenmondás nélkül teljesegett
 S a dolog folyása gátlást nem szenvedett.
 Az arany szabadság jussait tisztelem,
 Annak bírhatása vért onthatna velem.
 De hogy minden polgár szabadon élhessen,
 Személye, vagyona nyugodtan lehessen,
 Az ország által tett főtisztviselőnek
 Keze közt lenni kell hathatós erőnek,
 Hogy mindenben a jó rendet fentarhassa,
 Külső, belső veszélyt elbáríttathassa.
 Részrehajlás nélkül folyjon az igazság,
 Mely a prókátorok miatt csak egy gazság;
 De a Verbóczisták erre nem hallgatnak;
 Mert a zavarosban bátran halászhathatnak;
 Sőt abusos ellen szólni szentség-törés,
 Ha nemesi jusson esne az által rés,
 Jól lehet az idő s előre látó ész,
 Változást kívánnak, másként hazánk elvész.

8. *Vox in deserto ultrix.*

Raro antecedentem scelestum deseruit pede poena claudo. Horat.

Te pokol tüzetől Vulkánustól edzett
 Belzebúb Atzélja Jesuvita nemzet,
 Furiák eszköze, mérget szóró szerszám,
 Halld, hazám nevében szólni kénytelen szám.
 Ki voltál? Mi lettél? Kinek köszönheted?
 Mi vagy? Mivel fizetsz? S érdemlesz, vélheted!

Ki voltál?

Szemet-dombon készült rosz p . . . maradék,
 Emberi nem csúfja, frantzós f . . . faradék!
 Styx, Lethe vizéből ördög esőjén által
 Lövellett foganat s szült Proserpinátul.
 Közönséges adón vesztünkre felnevelt
 Szánakodás fia, ördögöktől eszelt.
 Ki elementuma volt sok ház küszöbe
 Még klastromba méne s lett pokol ór-ebe.
 A hol a tettetés s visszavonás tejét
 Eltörlött fejednek beszittad méh — —*
 Már ruhád változott s lettél amphibion,
 Hazádat áruló s királyt rontó coujon.
 Farkas bárányt nem ell; de ad maga mássát.
 Kigyó sem felejtí soha fark vágását.
 E két igazságból jobb lett volna akkor
 Fejenként ért volna sisyphusi vég tor.
 De nem is tudom én micsoda látások
 Élnek ilyenekkel, kik haza Judások
 Voltak, és a trónust magát megvetették
 Tán fiai — anyjuk mérgeket nem ették?

Mi lettél?

Csapodár lelkeddel minthogy megtanultad,
 Szél után ravaszul szőnyeged forgattad,
 Prothonotarius, most ország pennája
 Lettél szabadságunk pestist fúvó szája.
 Megcsaltad reményét ország rendeinek,
 Mérgeddel áldozván feltett rendeinek,

* Itt ki van szakadva.

Huncfuttal tölt pennád eleitől fogva
 Pokolból származott, hol volt eddig fogva?
 A magyar ekével szántottál s a német
 Magot szórtad belé, így szültél más nemet.
 Lett is jó aratás, tövissel rakodott*
 Melyen sok magyarfi síróban fakadott.

Kinek köszönheted?

Köszönheted annak, ki nemed utálta,
 Ugyanazért köztünk rendedet cassálta.
 Köszönhetd hazádnak, hogy születésedet
 Szánta s felsegélte elfajult étedet
 Ennek, ki gyengéden póláló ölébe
 Felnevelt és tartott áldott kebelébe,
 Ennek, ki nem nézvén spion tetteidet,
 Rosz helyett sok jóval tetézett tégedet.

Ki vagy?

Diaeta kigyója Ádám Éva között,
 Status mágnás tábla férjhez-menők között,
 Láttam e két tábla megegyezne sokszor;
 De visszas Atzélja bujtó szikrákat szór.
 Színes tettetése méltó jót ígére
 Hazára, hát égből ménköveket kére.
 Ördögi hatalma most embert, majd kigyót
 Ábrázol, szajkó ő, nem kiméli a szót.
 A hogy kivántatik, változik formája,
 Mást forral rosz le ke, más színnel fest szája.
 Itten berzenkedik, amott hason mászkál,
 Fut, ló, ürög-fórog, hol simít, hol szurkál.
 Felpuffadt lelkének elbizott dagálya
 Néha, mint kevély, ha mérgét hajigálja,
 Gáncsot lel mindenbe, bölcsőbb akar lenni
 Másoknál, a kiktől tanulhatna enni.
 Jesovita lelke szemtelen, vakmerő,
 Hét ágra font ostor, most keresztényt verő.
 Egyiptomi csapás nagy volt, de te nagyobb,
 Emberiség csúfja, pestist hirdető dob.
 Ne vedd hát rosz néven diaeta kigyója,
 Ha e nevet adom, szám igazat szólja.

* Itt a királyi resolútiót érti a poéta. (Egykorú jegyzet.)

Hogy az ismeretet tovább már ne csalhass,
 Miben lélekzettel, pennám által vallhass.
 Lelked ismerete mardosó szikráját
 Hányja rád s éleszsze búneidnek lángját.

Mivel fizetsz !

Azért, hogy ily sok jót érdemetlen közle
 Veled édes anyád, királyod eszköze,
 Beszívott mérgeket fűjöd e kettőre,
 Nemedtől ne vonass pokolba kérdőre.
 Fark vágásodat most meg nem boszulhattad,
 Holott az ördögi erő van alattad,
 Mely hasonlást szüljön s egymást úgy emészsze,
 Hogy felség hatalma ne terjedjen messze.
 Tudván, hogy e kettő egymás nélkül semmi,
 Ha a húrt erőn túl húzod, mást kell venni.
 Plutói gőgöddel puffadt dölyfös leked
 Meg nem is becsüli, csak Illi! te néked
 A status s utálva emlékezel róla,
 Ki király javára s népéére szóla.
 Ki nem is ember még, csak emberke nevet
 Érdemlesz világ csúf, látod minden nevet.
 Phaedrus békájával ökör akarsz lenni,
 Te kicsiny, nagyokhoz mered magad tenni.
 Hát ezt érdemli-e hazád jó tettéért,
 Hogy ily siralomra hozd édes tejéért?
 De mit mondok? Hazád?! Te pusztai ördög,
 Hegyre akarsz vinni kísértő pokol dög.
 Viperának faja, ki csak dicsekedhetsz
 Más állatok felett mérgeiddel kérkedhetsz;
 Nem gondolsz anyáddal, háborgó méheddel
 Eltépni sietel élted kezdetével.*

Mit érdemlesz !

Dühös eb gazdája ki élt kegyelmére
 Ront, s csapása után foly ártatlan vére,
 Álnok csapásoddal lerontád erejét
 A trónusnak s szívod, mint nadály velejét
 Annak és hazádnak, eztet elgyengítvén,
 Amannak esni kell ereje e lévén;

* A viperáknak azt a tulajdonságát mondják, hogy nem várja természeti születését, anyja hasát kirágja s úgy jön a világra. (Egykorú jegyzet.)

Mert a sok fegyverben áll-e a hatalom?
 Nem, mint francz tanított, e lehet sírhalom.
 Áll hát: az egyezség s király szeretetből
 Tehetős jobbágyok sok száz ezerekből,
 A kik segíteni, ha kell tehetősek,
 S van mit védelmezni, az okok erősek.
 E győzött még eddig, nem békételenség,
 Meg nem elégedés, kényszerített szükség;
 Fut ettől az okos, csak egy kis reménység
 Jőjön, rontja jármát s hol van több nyereség?
 Az ily népnek ülni ingadozó halmán,
 Vagy a ki örül jó királya hatalmán?
 E köz erősséget vesztegeted huncfut,
 Mikor király s hazád közt csél-csap lelked fut.
 Dühös eb módjára mardosod e kettőt,
 Ixion kerekén járjál érte lejtőt.
 Ki már rég érdemled a köz boszúállást,
 Találjon melledbe sasnak körme szállást,
 Hogy miként Tition, úgy te is kínlódjál,
 Tantalussal együtt az almán kapkodjál,
 Ki mindig okádod mérged, hogy kavarba
 Hozd a természetet előbbi zavarba.
 Az isten sem nyughat, a ki teremtette
 A mindent, te tóled, égő teremtette!
 Pandóra pixisse! Veszélylyel tölt véka,
 Soha boldog ne légy, puffadj fel, mint béka,
 Atkozott maradjál, hazám azt óhajtja,
 Jesovita kölyök, ország hitlen fatyja!

A más világ.

Földi rosz planéta, keserves aspectus,
 Német triumphusi, magyar tort hangzó tus!
 Nemes egünk mocska, rettentő borzas jegy,
 Drágaságot hozó, magad nemében egy,
 Kinek a természet rég mostohaságát
 Tulajdoníthatja mostani vadságát,
 Szárazság, éhséget, az egymást nem értést,
 Békételenséget, szüntelen kesergést.
 Most jöttem pokolból köszönt Plutó bátyád,
 Hallotta huncfut vagy, mint volt nemző atyád.
 Örül és örvendez, hogy Ignác pajtása
 Lehet Loyolának szája köpött mássa;
 Melyért neved napján, hogy minden kárhoztak
 Vigadjanak, postán mandatumot hoztak.

Pluto, Proserpina, Belzebúb istenek
 S több más pokol őrző mormoló mord ebek
 Cserélét tartnak, miként tiszteljék szép neved,
 Nagy érdemed szerint, hogy bánjanak veled;
 S bár még köztök nem vagy, de legalább neved
 Ragyogó betűkkel tisztelőidtől vedd.
 Egy nagy tüzet raknak, milyent még a pokol
 Nem látott, e léssen lángból álló akol,
 Mely körül assemblée-t minden Ignác napján
 Üljenek rettentő hatalmok mutatván,
 Érezzék mostan meg, minő dicső lélek
 Lakjon jövődőben társaságban vel-
 k, S egyes akaratból érdemet tetézni
 Milyen tehetősek, mily kényesek nézni,
 Mikor közepében örök Ignác napján
 Pajtás Loyolával táncolsz aklod lapján.
 Örvend hát a pokol, de örvendek én is,
 Hogy hírül hozhattam kínod, élek még is
 S kedves neved napján hív szolgálatodért
 Plutótól érthettem e neked való bért.
 Értsd! Értsd, rólad a szó Almásy! szamara
 Bálámnak, kit takar némettől szótt hara,
 Porból felszállt lelked, mert többre becsüli,
 Igaz sas keselyűt, számár vemhét szüli.
 Nem is neked való bársonynyal vont nyereg,
 A természet olykor magában enyeleg.
 Véli, hogy használni az oroszláni bőrt
 Nem érted, van róka, ki megvesse a tört.
 Eljön még az idő, hogy megváltoztatnád,
 Hazádat s országod bársonyáért adnád;
 Meglakolsz még ezért, pokolra küld az ég,
 Kivánom úgy legyen s ezt sóhajtom. Elég.

9. Versek

az aulában lévő magyar forráshoz. August. 27-kén 1802.

Barátom! a ki itt elmegy ezen új forrás felett,
 Bár ha ifjabb napjaidnak csak a vigasság kellett,
 Nézz e csergő forráskának csalóka tükörébe,
 Csepegtesd búsan könyeid folyásának erébe,
 Kiáltsd aztán rekedt hanggal tengernek, fűnek, fának,
 Hogy beláttál tükörébe a megholt Hunniának,
 S láttad, hogy a gyáva lelkek szabadsága talpkövé,
 Mint kaparják, hogy kivájják már régen alkott tövét,

Mondd, hogy egyik szegletéből, a holott nagy rést tettek,
Több ilyen csergő források már könyezve eredtek.
Jaj neked szegény Hunia, ha ez erős sziklában
Forrás támad s ily erő van a Moyzes nagy botjában;
Mert mint a csergő forrásnak kútfejéből a vizek
Elfolynak; szabadságból úgy törnek majd az ízek,
S arany szabadságod helyett a rabság foglal helyet,
Igy pedig inkább veszszek el mindjárt e forrás felett.

Cape tibi hoc

Scriptum in Domo regnicolari ante dietaturam die 24. a aug. 1802.

HaC aCCeDaM sItIcns NeC nIsI refeCte reCeDaM.

Et MihI poCCeLLo Date. AMICe aCCeDito.

HIInC oMnes refeCtI reCeDent.

SItIentes PonteM haC aCCeDent.

10. *A Pozsonyban mostanság diaetát tartó magyaroknak ex offo küldi
Erdődy Lajos az Elyzeumból.*

Az a hír érkezővén Styx folyó partjára,
Hogy magyarok gyűltek össze diaetára;
Még pedig Pozsonyba, csak egy *mussein* szóra,
Mind hason csúszkáltak, vágyódván *ordóra*;
Azért valakiket csak Cháron áthozott
Hozzánk mostanában mindent tudakozott,
Ki mit tudna szólni ezen diaetáról,
Tudósítna minket mind a két Tábláról;
De senki felőle semmi jót nem mondott,
Hanem átaljában, hogy sok a bolond ott,
Kik az igazszívű jó hazafiakat
Elyomták, a melyért várják jutalmokat;
Hogy ezen diaeta az ország romlását
Siettetni fogja annak felbomlását.

Maradékainknak ily gyászos sorsokat
Hallván és könyezvén romlásokon sokat,
Az Elyzeumban egy kies mezőre;
Gyűltünk, Atilla ült köztünk legelőre;
Ottan tanácskozván maradékainkról
Korcsosodott kondor hajú fajtáinkról,
Hogy miként lehessen rajtok segíteni,
Ósi virtusokra őket meginteni,
A sokaság közül Lehel eképen szól:

Lajos öcsém uram! Hallgassa ezt meg jól.
 Mi légyen tanácsunk röviden t-gye fel,
 Azután nevünkbe Pozsonyba küldje el.
 Nagy alázato-an a parancsolatot
 Elfogadván, irom ezen foglalatot,
 Melyeket ha józan elméjükbe vesznek,
 Tudom szerencsések és boldogok lesznek.

Vegyétek hát azért immár gondolóra,
 Hazánkat mindenkor mi vitte a tóra.*
 Az, hogy ritkán történt, hogy egyetérthettek,
 Örültek egymásnak mikor lest vethettek.
 Mi szükség diaetán a sok gyülevész nép,
 Kiken alig látszik már az emberi kép.
 Mégis minthogy mágnás, döllyfösen csak feláll,
 Esz nélkül beszédét folytatván perorál.
 Egész élete csak a kártya és p... ,
 Úgy, hogy cudar testét alig bírja ma.
 Nem is mágnás, ha csak az idegeneknek
 Már fülig nem adós bécsi burgereknek.
 Te gróf Zichy eztet magadra veheted,
 S hadd maradékonak ezen dicséreted
 Tükörül, hogy te is a bolondok közül
 Egy voltál, ki most is a Tábla fején ül;
 Discordia formát öltözvén magadra,
 Minden igazságot nyomsz erre meg arra.
 A régi pogányok istenei között
 Discordia olyan formába öltözött,
 Csillaggal is aztán ajándékozott,
 Mivel alattomban sokat huncfutkodott.
 A te szent ordód is olyannak a jele;
 De Magyarországnak megfagyáló tele.
 Herceg Grassalkovics feljött diaetára,
 Jobb volna, ha futna az akasztófára,
 Mintsem jószágának csekély jövedelmét
 Itt veszti s nemzeti szép ősi érdemét.
 Oda sz... a honnan eredetét vette,
 Már a vagyonkáját sequestrumba tette,
 Egyszer utoljára csak a koldusbotot
 Fogja kikiáltni, nem a hasznos tromfot.
 Az ilyen országunk majd arra juttatja,
 A miből úrrá lett Grassalkovics atyja.

* Vizre.

Az ilyektől mondd meg, mit lehet már várni,
 Kiknek a mint fúják, úgy kelletik járni.
 Drevenyák uram is mágnás akar lenni.
 Azért megitumot kíván itten tenni ;
 Ha az nem, sarkantyus kulcsos, vagy tanácsos,
 A kinek az apja voit mézes-kalácsos.
 Az ilyenek mondom csak vakmerőséggel
 Árulják a hazát csúf szemtelenséggel.
 Ilyektől kell-e hát várni boldogságot ?
 Kik nagyra becsülnek egy kis uraságot ?
 Nem, édes nemzetem ! okos embereket
 Keressetek, leltek Aristideseket,
 Mint Vay, Szathmáry, Márjássy és Péchy,
 A dunai részen Prileszky és Géczy.
 A sok szeret embert küldjétek kapára,
 Minek ott konkolynak az oktalan pára.
 Lubyt és Rhédeyt kötvén egy csomóba,
 Vessétek örökre a Typhodi tóba ;
 Hogy ne temesse el szép magyar megyéjét,
 Kinek köszönheti még most is lételét,
 A ki királyát is szólta utálással,
 Szeles ifjuságát töltvén kártyázással.
 Adjatok ő nékik innen passa portot,
 Hadd tegyenek otthon gyalázatos frontot.

Oly valóba szelid és jó királyotok,
 Van jó szívű s okos palatinusotok,
 A kikkel okosan véghez vihetitek,
 Hogy boldogságtokkal az eget éritek,
 Csakhogy a közjóra egyaránt nézzetek,
 Közhaszonra valót el ne mellőzzetek.
 Élni szép valóban úgy, hogy más is éljen,
 Így az egyik rész a másiktól ne féljen.
 Ezek tanácsai nagy atyáitoknak,
 Bár csak használhatna az mindnyájatoknak.

Erdődy Lajos.

11. *Ridendo dicere verum.*

A dolog rend szerint való folyamatja,
 Hogy a csudát kiki pénzért mutogatja,
 S ha különös állat kerül a kezébe,
 Igyekszik, hogy hasznot hajtson erszényébe.

Ez a szokás, melyre indít a természet,
 Bihar vármegyében csaknem elenyészett;
 Sőt a természetes rend ellen azt tette,
 Hogy a kiért pénzt kék kapni, azt fizette;
 S bár oly ritkaságot táplál kebelében,
 Melynek párja nincsen a Tisza mentében;
 Sőt vad lakosai közt Amerikának,
 Ez a fene állat tartatnék csudának,
 A kinek éktelen csúf tekintetétől
 Idétlenül vált meg sok asszony terhétől,
 S a ki csak lefestve váznak ezt kitenné,
 Kölesét a madár soha meg nem enné.
 Mégis nem hogy pénzért mutatná másoknak,
 Hanem nagy terhére mind a parasztoznak,
 Mind kisebbségére azon szép megyének
 És gyalázatjára az ország rendének,
 Küldötte e csudát ide nagy költséggel,
 Bár a ki fizeti, küzködik inséggel.
 Kilenc egész forint volt egy napi bére,
 Haza s megye mondd meg, hogy vele mit ére?
 Mit tett? Mit is tehet egy olyan goromba,
 Mint ő, a kiben van száz font bolond gomba.
 Nem szólott egyebet:¹ Péchy urat halljuk,
 Kabinétba belát, de mi nem, megvalljuk.²
 (Rhédeyt sérteni volt igyekezete,
 A kinek nem szenved piszkot becsülete.
 Ismerős nagy szíve, józan gondolatja
 S részrehajlás nélkül való indulatja.)
 S ezzel elhallgatván visszament honjába,
 Hogy mint bagoly bíró légyen barlangjába.
 Kár s kisebbség is volt ide vecturázni,
 Vele törvényhozó testet meggyalázni;
 Mert oly csunya durva s megveszett állatot
 Csupán csak kiujában Pluto formálhatott.
 Még a mely szók B. s M. betűkkel kezdődnek,
 Azokon sem legjobb dolgok értetődnek.
 Belzebúbbal bagzott, bolond, békételen,
 Bárdolatlan, barom, bélpoklos, becstelen.
 Büszke, buta, bitang, babonás, bűbajos,
 Balgatag, bizgató, buja, boszús, bajos.

¹ Midőn Péchy úr szólani kezdett, ezt szokta mondani a kérdésben lévő: «Halljuk Péchy urat!» (Egykorú jegyzet.)

² A 14-ik juniusi sessióban vitatott dologhoz Rhédey úr is hozzá szólván, mint a szelindek, neki ugratott ilyen szavakkal: «Az úr a kabinetba jobban belát, mint mi, de mi ahoz nem tudunk.» (Egykorú jegyzet.)

Mosdatlan, mirigyos, mardosó mord medve,
 Mérge, minotaurus, maradj megmeredve.
 Majom, mazur, makaes, métely, mást mejjesztő,
 Maszlagos, mostoha, mindent megemésztő,
 És bár nézd Baranyi Mihályt és ezen szók
 Rá mind egytől egyig alkalmaztathatók,
 A ki itt negyedfél hónapot eltöltött
 S az adófizetők erszényére költött;
 De mégis itt maradt nyifogó pajtása,
 Ember-e vagy állat? Bár akárki lássa!
 Ha megvizsgáltatik virnyikoló hangja,
 Kétségkívül lészen a macskák közt rangja.
 Erkölcse nézve vélnéd viperának,
 Ront s pusztít öldöklő mérge fulánkjának.
 Külső tekintete időtlen, disztelen,
 Maga viselete dölyfös, embertelen,
 S ily két csuda-bogár Bihar vármegyének
 Nem tesz becsületet nagyhirű nevének;
 S karolyokat tenni országos követnek.
 A kit kinevetnek, utálnak s megvetnek.

Kenderfarkú Péchy mondja: ego dico,
 Et ita sentio ego Herczeg Piko.
 Inclyti status et ordines! dico hoc,
 Ebadta dicas hoc, quod tu sis Haubensstock.

12. *Pro Carolo Luby.*

Ti a kik akartok szép epigrammákkal
 Harapni és szúrni Phoebusnak tollával,
 Kik a vastag Lubyt vastagon értétek
 És azért él nélkül hasát megdöftétek,
 Tanuljátok meg, hogy Apollo pennája
 Nem tompa, ha hegyes annak hasadt szája.

13. *Pro eodem.*

Senki sem nevetett és szórtak tréfákat,
 Senki sem haragudt, irtak satirákat,
 Luby meg nem pirult és nagyon gyalázták,
 Dessewffy nem örült, diszszel felruházták.
 Bizony valamiben, de miben vétettek?
 En azt tartom abban, hogy poéták lettek.

14. *Contra Ignatium Almássy.*

A ki jó urunknak legroszabb szolgája,
Kinek szája mérges, mérgesebb pennája.
Ki egy-két húzással akar letörülni
Egy szabad alkotmányt és rabságot szülni.
Az egy dühös bolond, csúfja nemzetemnek,
Érdemetlen tárgya e néhány versemnek.

Ifj. Keszlerffy János birtokában lévő Luby-féle tiszta-ughi levéltárból.

Közli: ELEK SALAMON.

LÓNYAI GÁBOR NAPLÓJA 1836—37-BŐL.

1836 december 23-án. Este a reformált izraeliták templomában voltam; a többnyire 12—13 esztendőös fiú gyermekekből álló éneklő kart még jobbnak találtam, mint ezelőtt 3 esztendővel. Choralokat, fugákat nagyobb pontossággal executirozva soha se hallottam, teljes meglepéssel s elragadtatással tértem haza azon templomból.

1837 január 4-én. A napokban a királyi tábla küldöttsége (a Dominikanusok) ismét a fogva tartott ifjak tömlöcében volt, egy újabb tanuval, bizonyos árvavármegy-i fiatal emberrel *Párnyiczkyvel* szembe állítani *Lovasy* Lacit, ki azt vallotta reá, hogy ő Pozsonyban egy kávéházban a királyt számárnak mondotta, mire *Lovasy* a bírák felé fordulva azt mondá: remélem, az urak nem fogják annyira compromittálni a fejedelem személyét, s nem fogják ezen nyomorult vádat feljegyezni. Én magam is azt hiszem, hogy ezen váddal nem igen fognak fellépni, a védelem e vád ellen felette csiklandós lehetne.

Január 20-án. A farsang rövid, de igen víg most itt Pesten s Budán is egyik bál, táncmultság a másikat éri. Az asszonyi egyesület által a szegények felségélyezésére adott bál nagyon szép s népes vala. Több asszonyi munkák s ajándékok játszottak ki, melyek közül én egy Emlék-zsebkönyvet nyertem. A törvény hallgató ifjúság által szintén a város termében adott bál is igen népes volt, jelen voltam itt is. Ezekén kívül aláírtam 3 mercantil piquiquere és 2 noble casino-bálra, ezek mind a casino szállában tartatnak. Házi bálakat ad a nádor, a tárnok, gr. *Keglevich* Gábor, *Lederer* főkorományzó Budán. Pesten gr. *Czirákly*; ide nem megyek sehova se, kivéven:

Január 24-én a tárnoknál báró *Eötvös* Ignácnál voltam egy táncmultságban, ide kénytelen valék elmenni, mert ő meghívatott a nélkül, hogy valaha lettem volna nála. A társaság nagyon számos, s az egész igen fényesen, pompásan vala elrendelve. Bemutatván

a tárnoknál a sógorom által, ő igen szívesen fogadott. A bál alatt két ízben igen hosszasan beszélt velem. (Er machte auf mich Jagd). Előbb a gazdaságról, nevezetesen az én árendáimról s pálinkaházaimról tudakozódva, a magáét magasztalva, nevezetesen az ercsényi pálinkaházáról azt mondá, hogy abban egy küből kolompér 24 iccét ad, mi nekem hihetetlennek látszott. Folyt a beszéd, később a politikáról, s a haza mostani állásáról. «Ha barátom, az atyja élae most, amice clarissime, — így kezdte bele, — úgy most mi bizonyosan egy táborban volnánk». «En kételkedem, — felelék, — mert atyám nem volt egészen illiberalis s az utolsó commissionalis idők nagy hidegséggel s keserúséggel töltötték el keblét a szolgálat iránt, mit nagyon bélyegez utolsó betegségében halálos ágyához hívott két fiának adott azon tanácsa: «Ne szolgáljatok fiaim, mert ez most, kivált protestans embernek nagyon háládatlan dolog; neked, János, kedved van a katonasághoz, nem bánom, légy az; tégedet, Gábor, fabrikánsnak nevellek», egy tisztelt apának utolsó napjaiban mondott szavai nagyon mélyen bevésődnek a fiú szívébe, s ezt soha se is fogom elfelejteni; de ellene áll annak erős s tántoríthatlan meggyőződése is. De ha a politikát mellőzöm is, már az is felette idegenít a kormánytól, s másrésről ellenzésbe helyeztet pártolója, az úgynevezett jobboldal ellen, mivel ez többnyire minden megyében a rosztat pártolja, minden visszaéléseket, zsarolásokat, tisztviselők hibáit legyezi, takargatja (s nemde így van ez megyénkben is?) Amaz pedig mi jót tesz s tett hazánkban?» «De mi rosztat?» kérdé a tárnok. Ha mellőzöm is most előszámlálni a rosztat, a mit tesz s tett, kérdém, elég-e már magában rosztat nem tenni? s nem kötelessége-e annak jót, s mentül több jót tenni? Mi jót tesz tehát? Hol vannak azon üdvösséges, hasznos intézetek, melyek másutt, de Ausztriában is naponkint keletkeznek s nevekednek? Nálunk semmi! de még ha önmagunk erejével, költségén akarunk is valamit létesíteni, nem ellenzi-e ezt is mindig? szomorú bizonytságot nyújt erre a mult országgyűlésnek vége. Mindezekre csak azon silány, s gyakran hallott felelettel állott elő: «Hiszen mivel is tegyen valamit, mi nem fizetünk semmit». Hogy a kormány sok visszaélést megakart büntetni, némely példákkal akarta megmutatni (jó, hogy nem tudta s nem említette a zemplényi Stepán erdőbényei esetét), «de nem lehet — úgymond, — mert a megyék ellenkeznek s pártolják embereiket, tisztviselőiket». De nem az oppositio, szólék közbe, mert ez ellene van minden visszaéléseknek mindenütt, s e részben a kormánynak segédkezet nyújtana, de elég szomorú az nekünk, hogy az többnyire mindenütt kisebbségben marad. Azután a liberalismusra jött reá, előszámlálgatá annak oly gyakran hallott káros s veszedelmes következéseit, *Kossuth* Tudósításai, ha némely falusi notariusok kezébe kerülnek, mely nagy veszedelemben dönthetik rövid idő alatt a hazát; csudálkozását mutatá, hogy én is oly nagyon liberalis vagyok (pedig az ő fia is az, ki most Párisban van s Észak-Amerikába

készül), pedig azok a nagyon liberalis prókatorforma emberek csak az ilyenek jószágair szeretnének osztozni, s még eszközül használják az ily embereket. Elbeszélte a zemplényi lázadás alkalmával, miképen lázította a parasztokat *Bunyitai* falusi notarius, s mit beszélt vele a felakasztott *Tasnády* Péter. «Miért tartottam volna én, úgymond *Tasnády*, az urakkal? Miként egy kaputja van valamelyiknek, már megveti az embert, s reá se néz, a mikor a paraszt szívesen szól, meghallgat, segít a miben lehet» stb. (ezekben kételkedem, mert *Tasnádyról* közönségesen azt beszélték, hogy tagadott fogytig minden egyetértést a parasztokkal, s igen kislelkű volt utolsó napjaiban). «Mikor kívánok én — kérdezé tovább — változást, mikor oly jó dolgom van.» Én nem tartok egyet — felelék reá — gr. *Lamottal* a volt gömöri követtel, ki az országgyűlésen azt mondá egyszer: «Mit ér nekem a szabadság akkor, ha minden ember szabad lesz, én csak addig érzem a szabadság édességét, míg nem szabadokat is látok magam mellett», — én ellenkezőképen érzek, mert én szerencsétlennek érzem magamat, midőn másokat szolgaságban s nyomorúságban látok magam mellett sinlődni. — Ilyesekről folyt a beszéd hosszasan köztünk. Midőn elválánk, azt kérdé tőlem azon tisztelt úr: «De mindezekből csak nem fogja tán gondolni, barátom, hogy én a setétség embere vagyok?» Teljességgel nem, felelék, sőt az ellenkezőt hallottam mindig exciádról, s ezzel elválánk.

Január 25-én *Lovasy* László folyvást itt mulat. A napokban feljött az öreg *Tormásy* is, azonban nagy lett meglepettetése, midőn tudtára adatott a nádornak f. hó 17-én kelt tiltó parancsa, mit a nádor azért tett, mert tudtára esett neki, hogy a fiúk az atyjokkal a pör tartalmát közölték s erről tanácskoztak. E szerint megtagadjatik már most tőlük azon egy vigasztalás s védelem módja is, hogy dolgaikat atyjokkal közölhessék s tőlök utasítást s tanácsot kérhessenek.

Január 26-án *Kossuth* Lajos leveleinek elküldése el lévén a postán tiltva, feladott levelei több ízben sikkadtak el, ő ezért a pesti postamestert egy pestvármegyei szolgabíró eleibe perbe idézte. A perek azonban alig leváltattak, midőn a kancelláriáról egy parancsolat érkezett a vármegyére, hogy azon pereket (úgy gondolom 12-öt kezdett) küldje fel. A parancsolat kisebb gyűlésen olvastattat fel, s teljesítése elhatároztatott, a mit a közgyűlés bizonyosan nem fog jóvá hagyni, s a viceispánnak ismét melege lesz. A parancsolat így kezdődik. Értésünkre esvén stb. s így nem is egyik fél kívánóságára, a perből még semmi sincs, s így nincs is benne mit nézni, bizonyosan csak meg akarják azt semmisíteni. de *Kossuth* declarálta a perben, hogy azokat most deponálja s ha harminc nap alatt vissza nem küldik, másokat fog kezdeni, s arról a közgyűlés alkalmasint fog tenni, hogy azok fel ne küldessenek többé.

Január 27-én. Az öreg *Lovasy* vizsgálatokat tétet a királyi

fiskusok ellen, nevezetesen megeskettette s kihallgattatta *Lukácsot* az iránt, mely ígéretekkel kecsegtette ötöt *Gombos* ker. fiskus a fiúk ellen való jó vallomásért. Hasonló történik Nógrádban *Beöthy* director ellen, úgyszintén Mármarosban, hová ő azt írta a *Lapsánszky* atyjának, lenne nyugodalomban fia sorsa iránt, mert semmi baja nem lesz, sőt szerencséjére fog szolgálni elfogattatása. Ez által azt hiszem bebonyolódik egy kevésbé szegény fiúk dolga, s pertük nem igen fog husvétig befejeztetni.

Január 28-án *Soós* János Bécsből a pozsonyi luth. iskolai tanulótság felzúdulásáról így értesít: «Ez onnan eredt, hogy ezen ifjak némi pajkosságokat engedvén magoknak az utcákon, hozzá járulván a múlt nyári feltörése egy boltnak is, új iskolai rendszert és törvényeket szabott eleikbe az iskolai szék, — bizonyosan a kormány befolyásával. — Talán szigorúabbak is lehettek kelletnél, mert már most nemcsak a pajkos ifjak, nemcsak a philosophia, de még a theologia hallgatói is felzúdultak és egy 80 névvel aláírt nyilatkozatást adának be az iskolai széknek, azon értelemben, hogy a tanulók a protestáns iskolában nem azon viszonyban állanak, mint a katolikusoknál, a mennyiben ő közöttök és az iskolai szék között, nemcsak függési viszony létezik, de egyezkedési is, a mennyiben ők didacrum által fizetvén a tanítókat, midőn az iskolai esztendő elején belépnek az iskolába, azon bánásmód és törvények alá vetik magukat, melyek akkoron léteznek az iskolában és meglehet, hogy ha másféle törvények divatoznának, azon iskolába nem jönnének, és egy esztendő felén új törvények alá vetni őket nem lehet. Ezen nyilatkoztatás következtében az iskolai szék ülést tartott zárt ajtóknál, de az ifjúság betörvén reájok az ajtót, berontott, a professorokat szétkergette, *Sztromszky* superintendenst philisteusnak neveztek, *Gregus* és *Schröer* professorokat kimenni nem engedték, de végre ezeket is kieresztvén, kimentek az utcára, az iskolák ablakait betörték, sőt a városban is néme ly kávéházakban tördöstek mindent.

Itt azt beszéltek, hogy minden mágnásnak betörték ablakait, s utolára is katonasággal kellestt őket széjjel kergetni, erről *Soós* semmit se ír.

Szirmay Ádám mint iskolai inspector felment Pozsonyba, azonban igen könnyen kitalálható célból, ott meg se hült, hanem másnap mindjárt Bécsbe szaladt, hol sokkal nagyobb tekintetűnek festvén a felzúdulást, addig el sem jött, míg kir. comimssariusnak nem neveztetett. Pozsonyba érkezvén, egy pár kompánia katonát rukkoltatott ki, s ki ellen? tán 70—80 gyermek ellen! 13 gyereket a kaszárnyába záratott, tán ugyanannyit a város tömlőcébe, többeket kicsapatott. Az iskolák 4 hétig be voltak zárva s a tanítás felfüggesztve, de a mint hallom, már ismét elkezdődtek, de igen számos ifjúság oda hagyta a pozsonyi iskolát, de hogy is ne hagyná ott, s mely szülő jártná ott gyermekeit, midőn annak előljárói katonasággal veszik

azt körül s gyermekeiket kaszárnnyába záratják. Ő ez által azt hiszem, igen sok időre elrontotta azon különben igen virágzó iskolát. Így ír továbbá *Soós János*:

«Ujság az is, hogy mindamellett, hogy *Kolowrát* visszavette a belső dolgoknak s az igazság kiszolgáltatását kormányzó gyeplőjét, azt nem sokáig fogja vinni, mivel *Lajos* főherceggel mindenkor surlódásban van, a mennyiben *Lajos* nem az a maga helyén, a mi a nádor, és így más tanácsosok által vezéreltetik, *Kolowrát* nézeteinek sőt már kiadott rendelkezéseinek ellenére. Mondják, hogy hg *Lobkowitz* jön helyébe, ugyanaz, ki egykor Galiciában kormányzó volt, de a lengyelek iránti kedvezése vagy átnézése és felesége nyilvános pártolása miatt az orosz-lengyel háború ideje alatt visszahivatott.»

Január 29-én. Ma délelőtt casinói nagy gyűlés volt kir. táblai assessor *Földvály Ferenc* igen derék előlülése alatt. *Széchenyi István* azon javaslattal lépett fel, mondatna ki az, hogy a casinó örökre fel fog állani, s e végre a jövő 1840-ik esztendőben megnyitandó új aláírásban, az aláírók magukat egész életükre köteleznék. Sokan ellene szólottak ezen indítványnak, s én is. ily formán: Én nagyon tudom méltánylani a tisztelt gróf célzatát, de azt nem tartom a praxisból merítettnek. Hogy a casinó örökre tartó, ezt practice ki nem mondhatónak vélem, de azt is, hogy annak megörökítése eszközlése végett, az új aláírók egész életükre kötelezzék magokat, szintén nem tartom practice jónak s hasznosnak, mert azáltal a mostani tagoknak számát bizonyosan $\frac{1}{3}$ részre fogjuk leszállítani, pedig én azt tartom, hogy azt nem azáltal fogjuk megörökíteni, hanem ha az aziránti érdeket neveljük, szélesítjük, a bele juthatást könnyítjük, s így a tagok számát neveljük, azzal továbbá, ha az intézetet magát javítjuk, kihatását neveljük, mindent elhárítunk, a mi abban most céliránytalan, visszaszító, egyes tagoknak botránkozató. Nevezetesen én a tegnapi casinói bálban nem kevésé botránkoztam meg, midőn sok elkülönözéseket, külön privát asztalokat, sőt a társaság célja s törvényei ellenére is elzárt szobában külön vacsorákat láttam; hárítsuk el az ilyes botránkozató különködéseket, s ezzel bizonyosan jobban meg fogjuk örökíteni a társaságot, mint a ki nem mondható örökké tartóság felállításával.

Január 30. A barsi küldöttség *Ralogh János* vezérlete alatt nemcsak a felség, de még az alkancellárok által sem fogadtatott el. Meg lévén a küldöttségnek tiltva *Pálffy Fidel* főkancellárhoz a menetel. *Malonyai* 1-ső alkancellárnál jelentették be magokat ő a kancelláriának jelentette be a dolgot s végzését kérte ki: magához bocsáthatja-e a küldöttséget? A kancellaria nem ellenkezett, s így *Malonyai* órát is rendelt a küldöttségnek. Megjelenvén az a meghatározott órában, az előszobában a titoknok által azzal utasították vissza, hogy az alkancellár ő exciája szívesen fogadta volna a küldöttséget, de éppen ezen pillanatban érkezvén az ezt tiltó felséges parancsolat, kénytelen

ezt a küldöttségnek megtagadni. A küldöttség nagyon meg volt lepelve, s ezt, minekutána már bizonyos idő is volt a megjelenésre határozva, csaknem lehetetlennek gondolván, ezt magától az alkancellártól kívánta hallani, ezt a titkok be is jelentette, de ismét csak az előbbi tagadó válaszzsal jött ki. A küldöttség tehát kénytelen vala szállására visszatérni. Megkérdeztetvén a 2-ik alkancellárt is, ha vajon neki is hasonló parancsolatja volna-e? Kitől a küldöttség szintén megtagadó választ kapván, nem volt egyéb hátra, mint a megyébe visszatérni. Megfoghatatlan fonák lépések ezek a kormány részéről, ők a legkisebb bizodalmat is bele akarnák fojtani a nemzetbe, s hová fog ez mind vezetni? Mi célok van ebben? Nem egyéb, mint a nemzetben az elkeseredést táplálni, nevelni, azt túlságos lépésekre kényszeríteni, s aztán annál könnyebb módokhoz s ürügyekhez jutni, azt szabadságaiból kivetkeztetni. A jövő barsi gyűlés, azt hiszem, erős lesz. *Balogh* Bécsben volt *Kolowrát* ministernél s mint mondják, hosszasan beszéltek a magyar dolgokról. *Baloghot* e héten várjuk ide, majd meghalljuk tőle, mit beszéltek.

Wesselényi Miklós a mult héten itt volt, de csak egy pár nap mulatott, Somogyba ment ismét valami vadászatra, mert ő most többnyire ezzel tölti idejét. Pere teljességgel nem halad.

Gyűléseink hogy fognak kiütni, felette nyugbataulatul várom a tudósítást. Nem volt ember, ki megírja, hogy mikor kezdődnek azok, a rapokban hallottam *Szentványi* titoknoktól, hogy f. hó 9-én fognak azok kezdődni s így a fixumok előtt. Az áprilisi fixumokon alkalmasint a főispán elnöksége alatt fogunk harcolni. *Józsa* György a mult hónapban Bécsben lévén, volt a főisi. ánnál, kitől azt hallotta, hogy tavasszal Zemplénbe készül, én azt hiszem, restaurálni is fog. És ha isten segít, husvétra már otthon akarnék lenni. *Kossuth* Lajosnak mondtam, hogy nem vagytok megelégedve Tudósításaival s hogy nehezteltek, mert Árva után írta Zemplént, hogy amaz nem, ez pedig elfogadta a rest. normativumot. Hogy elfogadta, az igaz, de sőt még meg is köszönte; mit írt fel a megye s minő statutumokat hozott, nem tudhatja, mert azokat neki meg nem küldte senki, a vitatások is igen felületesen s röviden közöltettek vele s így ő nem oka. Nagyon kéret ennélfogva, lenne gondotok reá, hogy a gyűlések folyamatjáról körülállásos jelentést, s a felírásokat s végzéseket is rendesen annak idejében megkapná. Jó volna, ha ezt *Nyeviczky* és *Éva* magukra vállalnák, én majd írok *Évának* s megkérem, tegyenek valamit. En segitettem aztán Lajoson, a mennyire tőlem kitelheték, néhány levéltörredékkal. a statutumokat *Dokuztól* szereztem meg; a XVIII. számban alkalmasint benne lesz ezen tárgy. «Isten veletek! mindnyájatokkal! a haza ügyében el ne csüggedjétek, s el ne hagyjátok azt!» Ez volt első, ez utolsó szava, kérése barátodnak *Lónyai Gábornak*.

Az eredetiből közli: ABAFI LAJOS.

A 90-ES ÉVEK TÖRTÉNETÉHEZ.

Levelek gróf Teleki Imre aranykulcsoshoz.

I.

Méltóságos gróf camerarius úr!

Drága mltgos uram bátyám!

Miben legyen az Erdélytől elszakadni szándékozó három vármegyének dolgok, mltgos uram bátyám igen jól tudja, maga pedig mennyire ereszkedett legyen ezen dologhoz ereszkedve gróf Teleki József úrhoz bocsátott levelében nekem is tudni szabad lévén: atyafiságos kötelességemnek tartottam bátyám uramnak jelenteni, hogy mi követekül ezen dolognak az erdélyi jó céllal nagyon ellenkező voltát és magokra a három vármegyére nézve is félhető károosságát által értvén, kötelességünknek néztük eziránt azon vármegyéket megszólítani. Instálom bátyám uramat, méltóztassék a közelebről tartandó gyűlésekben írásainkat felvételni és hathatós közbenvetése által a közönséges jóra célzó jó egyességet felállítani, az eddig való hirtelen gondolatoknak megcáfolása által kimunkálódni. A grófné őnságát tisztelve atyafiságos nagy indulatjába ajánlott vagyok

Mltgos uramnak bátyámnak

Pest, 1790. jul. 27.

Hív atyafi alázatos szolgálja
Gr. Bethlen László.

II.

Kedves édes Imrém! A 3 vármegyék reincorporatiója dolga még egészen el nem dőlt. Ugy tartom, hogy Erdély is meg fog előbb hallgattatni. Talán addig a szilágysági némely elmék is jobban megfontolják, mit kelljen s lehessen hasznosan kívánni s által értik, hogy nem mind arany, a mi fényes.

En a magyarországi protestánsok dolgában feljövén hatodmagammal, kétszer valék ő felségénél, egyszer a többivel együtt, másszor magamra. Mind a kétszer kegyesen látott és a vallás dolgában minden igazsággal megegyező reménységet nyújtott. Holnap szándékozom innen, ha isten éltet, leindulni. Ő felsége tegnapelőtt, a neapolisi király tegnap indulának el Frankfurt felé. — —

Bécs, 1790. sept. 25.

Igaz atyafi szolgálád s barátod
Gr. Teleki József.

III.

Méltóságos R. Sz. B. gróf úr!

Métóztatott jó patronus uram!

Nagyságodnak hozzám érdemetlen szolgálához utasítani méltóztatott levelét mély tisztelettel vettem ezen hó 10-ik napján, melyre nézve bátorkodtam nagyságodnál Pestről ezen utolsó (innen Selmecbányára szándékozván menni) alázatos, de igen kedvetlen tudósítással udvarolni. Innen a második mixta session revidealt diplomával 8 deputatus, a kik is már nagyságodnak tudtára vannak, Bécsbe felküldettévé, hogy ő felségével conferálván a diplomát subscribál tatnák. Oda megérkezvén, minekutána 18-a praesentis audientiat nyertek volna, ő felsége mostan is azon megkeményedett felelettel bocsátá el, hogy más diplomát nem fog subscribálni, hanem a Mária Terézia fels. királynéét, vagy fels. VI. Károly császárt, sőt egész értelmét kinyilatkoztatta Pálffy Károly úr ő excellentiájához küldött Hand-billetjében, melynek copiáját* alázatossgal bátorkodtam accludálni. Még a követek közül csak ketten, de a praesesek meg nem érkeztenek és míg eziránt országgyűlés nem fog tartatni, a dolgoknak kimenetele bizonytalan, mindazonáltal a dolgok s a circumstantiák nem a jobb feleken láttatnak fekiüdni, ő felsége pedig 24-re virradólag Frankfurt felé elindult. Pestre, Budára is igen számos horvát s német katonák jöttek. Sok a hír, de mivel minden zűrzavarban s bizonytalanságban hever, nem akartam nagyságodat terhelni. Melyek után midőn nagyságodnak tapasztalt gratiájába magamat továbbra is alázatosan ajánlanám, maradok nagyságodnak alázatos szolgálta.

Pest die 36-a septembris 1790.

Méhes János.

* Ich habe bereits untern 20-ten August denen Deputirten von den Ständen bekant gemacht, dass ich das *Carolinum* oder *Theresianum*, und kein anderes *Diploma* unterschreiben und beschwören werde, weil sich dieses in den 2-ten Art. des 5-ten §. 1741 gründet; inzwischen bin ich geneigt, gleich nach der Krönung alle Beschwerden, Wünsche und Bitten der getreuen Stände anzuhören, und selben nach reifer Ueberlegung Abhilfe zu verschaffen, hätte auch gewünscht, dass die ungarische Krönung noch vor sich gegangen wäre, weil aber dieses, durch die Verzögerung der Stände, dermahls nicht geschehen könne, weil zur Kaiser-Wahl der 30-ste dieses peremptorie bestimmt worden ist, so will ich gleich nach meiner Zurückkunft diese Krönung, wegen einstellender übler Witterung in Pressburg vornehmen, welche längstens bis 15-ten November geschehen kann und soll.

Leopold.

IV.

Kedves édes Imrém! Hogy a partium maga alatt vágja a fát, előttem örökké nyilván való igazság volt, de surdo narrabatur fabula. Egynehány embernek oktalan hevessége fogja őket vinni, ha ugyan viheti, veszedelembé. Ez olyan maszlag, melyet némely neme az embereknek a magok hatalmuk nevelésének céljából készített és elhintett. Némelyek az együgyűbbek közül azt felkapván, már most ki kihányta s az által felgyógyula, kinek pedig még ma is korgást és gyomorémelygést okoz. Hogy ez nem fundamentum nélkül való gondolat, semmi sem bizonyíthatja nyilvánban, mint ezen idezárt kis munkácska,* melynek ámbár talán a taxájával mal a propos alkalmatlan-kodom is néked, nem állottam meg mindazonáltal, hogy néked el ne küldjem. Megláthatod annak egész contextusából, de kivált az általam meghúzott szavaiból, mit várhatnának a szilágyi vármegyék magoknak, ha az ilyen gondolkodások szerint igazgattatnának. Akkor bizony aztán késő volna 3 vármegyének a nagyobb erő ellen viaskodni. Egy szóval: ugyan együgyűek volnának a partiumbeli vármegyék, ha ált. l nem látnák, hogy 3 nagyobb szám 9-hez képest, mint 52-höz. En édes Imrén a protestatiódat nem láttam. Engem igenis, hogy egy újni gyertyánál nem csak az az úr, a kiről írod, hogy azzal dicsekedett volna, hanem akárki is reá viszen, a mire akar, ha tudniillik igazságot akar és azt jól meg tudja mutatni, de ha valaki csak a maga autoritásával akar meggyőzni valami iránt, az bizony az ignis perpetuust is hiába gyújtja meg én reám nézve, akárki legyen.

A szászok általad említett repraesentatióját nem láttam s híré sem hallottam. Ha a keresztyének antemuralejának hozta be őket Geyza, ugyan vagy rossz katonák voltak akkor a magyarok, vagy nagyon különböznek a mostani szászok az elejektől s messze esett az alma fájától.

Mi most hordozoskodunk Pozsonyba. Nov. 3-án lesz az első sessionk, 15-én a coronatiók. Ezért magam is negyednap mulva, ha isten éltet, oda indulni szándékozom. — — —

Pest, 1790. okt. 25.

Igaz atyafi barátod szolgád
Gr. Teleki József.

P. S. Azt beszélik hallom Erdélyben, hogy a reincorporatiót csak mi Telekiek nem akarjuk. Szeretném tudni, miért? Azt mondják: Kővár vidékéért. Ugy, de hiszen talán azért el nem vennék szegény fejüktől. Ha pedig tőlünk elvehetnék az incorporatio jussán a jószágot, úgy mástól is elvehetnék.

* A művet, melyre itt hivatkozás történik, a hosszufalvi könyvtárban megtalálom nem sikerült.
G. S.

V.

Kedves édes Imrém! Én a synodalis canonokkal és egyéb valást illető dolgokban feljövén, várom itt az ő felsége kegyelmes resolutióját és annak kijöveteléig, ha csak igen sokáig nem halad, talán le sem megyek, jóllehet nagyon érzem, hogy drága a bécsi pflaster. De már úgy is megszoktam mások hasznáért kárt vallani.

A Josephina időknek visszatérésétől semmit se féljetelek. Az effélével csak az olyanok ijesztenek oda le bennünket, a kik vagy nem ismerik a mi igazságszerető jó fejedelmünket, vagy a magok különös céljokat akarják az ilyen ijesztgetések által munkálódni. Ezt nekem elhíheted, édes Imrém. Ha úgy nem tartanám, el tudnám hallgatni, ha egészen nyilván ki nem mondanám is a kedvetlen és szomorítható igazságot. Nékünk bizony az úristen ezen fejedelem alatt kellemetes időket ígér. Lehetnek körülötte is, mint minden fejedelmek körül álnok tanácsokkal magokat beszínleni kívánó emberek. Lehetnek mondom, de még minden lépéseiből az látszik, hogy az ilyen mérget hintő emberek tanácsain el nem szeret indulni. — —

Bécs, 1791. dec. 23.

Igaz atyafi barátod s szolgálád
Gr. Teleki József.

Közli: GERGELY SAMUEL.

T Á R C A.

Történeti repertórium 1888.

(Második közlemény.)

- Ábrányi Kornél*, id. Egy utolsó találkozás. (Liszt és Ole-Bull) P. Napló 57. sz.
Árviz (Az 1838.) Budap. Hirlap 74. sz. — Egykortak följegyzései nyomán. Egyetértés 74. sz.
Barabás Béla, dr. A magyar Golgotha. Szabadság 68. sz.
Csáky Albin gróf, a főrendiház új alelnöke. Vasárn. Ujság 8. sz. arck.
Budapesti Krisztinavárosi iskola. Száz év múltán. Föv. L. 68. sz.
Degré Alajos. Honvédség a rémuralom után. (Visszaemlékezés.) Bud. Hirl. 66. sz.
Dembinszky gr. a szolnoki csatáról. Szolnoki Híradó 20. sz.
Ghyecz Kálmán 1808–1888. Bud. Hirlap 60. sz. P. Napló 59., 60. Föv. L. 60. P. Hirlap 60. Nemzet 59., 60. Egyetértés 60. sz. Vasárn. Ujság 10. sz. arck. Komáromi Lapok 9. sz. — G. K. utolsó levele Komárom városa közönségéhez. Bpest, 1888. febr. 16. Föv. L. 62. sz.
 «*Görgey István*, id. 1848. és 1849-ből. III. kötet. Bpest, 1888.» Ism. K. Föv. L. 82–84. sz.
 «*Grünwald Béla*. A régi Magyarország 1711–1825. Bpest, 1888.» Ism. Marczali Henrik. Nemzet 67. sz.
Hölke Lajos. A nagy árvizról. Föv. L. 63. sz. — Negyven évvel ezelőtt. (Az 1848-diki tavasz.) U. ott. 75.

- Hubert Antal*, kir. tanácsos 1848—49-ki honvéd-örnagyz. Föv. Lapok 67. Vas. Ujság 11.
- Izslay István*. Hátszegvidéki lakodalmi szokások. Hunyad 10. sz.
- Jászay Mari* életrajza. Szabadság 27.
- Jókai Mór* felolvasása. Márczius tizenötödike. Nemzet 76.
- Kerekggyártó Elek*. Emlék a szomorú napokból. 1859. máj. 31. Borsodm. L. 21.
- Kossuth* levele Görgey Arthur tábornokhoz 1849. aug. 12. Brassó 31.
- Laczkóczy*né. —m— P. Hirlap 68.
- Lendvay Miklós*. A márciusi napok Temesvárott. Délm. Közlöny 62.
- Latkóczy Mihály*. Gróf Széchenyi István és a kereskedők. Sárosm. Közlöny 10.
- Magyar küldöttség* az 1848-ki francia kormányfővel. Vasárn. Ujság 11.
- Mándokyné, Morzsay Emma* életrajza 1844—1888. Debrecen 55.
- «*Marczali Henrik*. Magyarország története II. József korában III. kötet. Bpest, 1888.» Ism. Pulszky Ferenc. Nemzet 62. sz.
- Nagy Gábor* ref. lelkész 1848—49-ben a szabadságharcban részt vett. Nehr. Föv. L. 74.
- Némethy Lajos*. Egyházi építkezés Pesten 1710—1752. Religio 21—23. sz.
- Nevoštin Fedor Petrovics* után. Hadjárati emlékek (1849.) Vasárn. Ujs. 9—12.
- Pulszky Ferenc* beszéde Aradon márczius 15-én. Nemzet 75.
- Székely József*. Erkel Ferenc. P. Napló 82.
- Tatráng*, Pürkerec és Zajzon községek részéről József császárhoz intézett folyamodvány. Közli Koos Ferenc Brassó 32. sz.
- Teleki Sándor*. Márczius 15. 1848—1888. Bud. Hirlap 75.
- Tímár Pál*. Egy érdekes emlék az 1848-iki márciusi nagy napokból. Máramaros 11.
- Tóth Ilonka* (K.) színésznő. Nehr. Nemzet 65. Egyetértés 65. P. Napló 65.
- Visszaemlékezés* a nagy árvíz napjaira. (Megírta a ki átélte.) Szegedi Híradó 58., 59.
- Vitán László* ügyvéd, 1848—49. honvédtiszt. Nehr. Vas. Ujs. 9. sz.

ID. SZINNYEI JÓZSEF.

BUDAPEST-KRISZTINAVÁROS TÖRTÉNETÉHEZ.

Hofecker Ferenc fővárosi igazgató-tanító, mielőtt nyugalomba lépett, szeretett kartársainak, a «Budapesti Tanítótestület» tagjainak búcsúzó emlékül, ama tanodának, melynek élén több, mint harminc éven át állt, történetét megírta,* s külön füzetben ily cím alatt: «*A budapest-krisztinavárosi iskola száz éves története*» kiadta. E derék munkát annál is nagyobb érdeklődéssel olvastam, mert magam is e tanodában tanultam az 1846. és 47-ik években, továbbá mivel szerző a tanoda történetébe röviden a városrész történetét is beleszövi, melyben születtem, s végre mivel szerzőnek becses személyében egyik veterán jóbarátomat van szerencsém tisztelhetni. Ép ez okokból indítva érzem magam, a rendelkezésemre álló adatokkal a városrésznek általa megírt történetét bővíteni és kidomborítani, annál is inkább, mivel Hofecker úr leginkább az 1855-ik év után történetekkel foglalkozik, én pedig korábbi időből állíthatom össze adataimból e városrész történetét.

Szerző tökéletesb tájékozás kedvéért az 1855. évet megelőző időbe is visszatekint, és e városrész történetéről az idő óta törekszik fővonásokban áttekintést nyújtani, midőn 1694-ben Franczin Péter Pál kéményseprőmester Mailand hercegségnek Dire helységéből, a Vigezzó völgyéből, az ott tisztelt kegyelemképnek másolatát, hálából, hogy családjával együtt a pestistől megóvva maradt, magával hozta és szántóföldén valamely kápolnácskában elhelyezte. Adataim azonban eme városrészről és környékéről még korábbi időkről is adnak felvilágosítást, megmutatják, hogy ezen a természet által kivált megáldott vidék, termékeny földje, jó levegője, egészséges vize, előnyös fekvése miatt mindig kiválóan kedveltetett és cultiváltatott.

E tájról a legelső biztos adatot okmányi feljegyzésben a 1231-ik évből bírjuk, a melyből bizonyos, hogy már jóval a tatárjárás előtt itt termékeny szőlőkertek voltak, melyeket a pesti lakosok (a mai Pest és Tabán táján lakók) műveltek, ezeknek megparancsolta II. Endre a nevezett évben, hogy a dézsmát, melyet ős időtől fogva

* E monographiája először látott napvilágot a «Népnevelők Lapja» 1887 46. s. kk. sz.-ban.

a veszprémi püspök bírt, a kinek ott dézsmaháza is volt, neki megadják.¹ Később a bélaforrasi, vagy ukurdi cisztercita apátság is nyert itt dézsmajogot, a mi a kerületnek megosztását tette szükségessé. 1298-ban eziránt egyezkedés jött létre a veszprémi püspök és káptalan között egyrészt és a ciszterciák bélaforrasi, máskép ukurdi apátsága között másrészt. Az ekkor készült határbeosztás ez volt: A budai castrumnak kelenföldi kapujától ama hídig, mely az alsó hévizeknél volt, innen egyenesen fel az úton, mely nyugatnak ama helyre vezetett, a hol a püspöknek dézsmáló háza vala, innen pedig a szőlők között egész a vár faláig volt az a rész, melynek összes dézsmája a veszprémi püspököt, ennek negyede pedig a veszprémi káptalant illette, a többi résznek dézsmája a ciszterciek apátságáé lett.² Ebből kitetszik, hogy a kijelölt határon belül és kívül szőlőkerteknek kellett lenniök. E határvonal a mai Rácvárosnak egy részét is foglalja ugyan magában, de a mai Krisztinavárosra így kiterjed. Sőt tanuskodik az egész vidéknek szőlőkertekkel volt beültetéséről is.

Az 1495-ik évhez Bonfini krónikájában³ valamely csodás eseményt mond el, mely Solta nevű falunál történt. E Solta falut többen⁴ a mai krisztinavárosi templom környékén mondják állottnak.⁵ Bonfini szerint, Zsigmond kereskedőnek szolgája Miklós, Solta falu felett a bold. szűz Máriát és fiát fénykörben látta, a mint a magasban Buda felé közeledett. E látványra figyelmeztette társait is, kik azt szintén szemlélték és Budára érkezve elmondták, mire a magyarok nagyobb tisztelettel viseltettek szűz Mária iránt. Sajátságosnak mondja Bonfini azt, hogy e megjelenés ép a szeplőtelen bold. szűz ünnepén történt.

A várhegy alatt közvetlen gyümölcsös kertek terültek el, mert a vidék talaja alkalmas erre s akkor még elég nedvességet is bírhatott a hegyeknek erre lecsörgedező forrásvizeiből, melyek irányát még manap is mély árkok jelölik. Egyik másik ily kert felemlítést is érdemel. Leginkább az, mely a királyi palotától nyugatra a völgybe húzódott, gyönyörű fákkal és árnyékos lugosokkal, virágos ágyak és oszlopos kerti házakkal.⁶ Mint terjedelmes kertet megnevezhetem továbbá a barátok kertjét, mely a mai kék golyó-útca táján terült el, a melyben némely régi látkép szerint szintén tekintélyes kerti épület állt. Igen érdekesnek mutatja a mai Krisztinavárosnak 1541-ik évbéli alakját Meldemannnak rajza.⁷

¹ Fejér, Cod. Dipl. VII. IV. 79.

² U. o. IX. VII. 731. és Hazai okt. I. 93.

³ Decade V. Libro V.

⁴ Neu aus seinem Steinhaufen wiederum aufwachsendes Ofen. 29. — Miller, Historiographia Ecclesiarum. Kézirat s mások.

⁵ Okmányilag e helyet megnevezve mindeddig nem találtam.

⁶ Dillich, máskép Schäffer műveiben létező képeken

⁷ Mását közzétettem az Arch. Ertesítő u. f. V. k.

A török uralom alatt a várhegy tövében már házsor, helyesebben viskósor létezett, melyet a mai Rácvárossal együtt Tábánnak, vagy a hegy talpának neveztek, mely még hosszú elővárosnak is neveztetett.¹

Egy igen érdekes körülményt nem mulaszthatok felemlíteni a törökök itt időzése korából, mely arra mutat, mennyire iparkodtak Budavárát minden eshetőségre felszerelni. E célból földalatt több titkos útat készítettek ki a várból valamely kevésbé feltűnő helyre. Ily földalatti út² a Nyárshegy alatt is vezetett annak túlsó oldalára, a hol valamely kőhidacsknál volt nyílása Körülzárolás alkalmával ez igen alkalmas lehetett kijáráásra, a nélkül, hogy az ellenség észrevehette. 1686-ban is jól használhatták e titkos kijáratot, míg az ellenség annak nyomára nem jött.

Krisztinaváros tája már régóta kedveltetett mint temető. A templom mellett lévő magaslaton a törökök temetője volt. Már a mai régi (krisztinavárosi és tabáni) temető helyén is volt temető. Mindkettőjüket Juvigni cs. k. hadseregbeli mérnöknek 1686-ban készült térképe jelzi. A vár visszavétele után keletkezett a vörös kereszthez «ad rubram crucem» nevezett temető, mely a déli pálya személyi indóháza és környékén terült el. Nyugati sarkán kápolna és remetelak állt. E temetőben takarítottak el a vár ostrománál 1686 szeptember 2-án elesett keresztény vitézek. Továbbra is leginkább katona-temető gyanánt használtatott. A kápolna, mely benne állt, a sz. kereszt tisztelőre volt szentelve, mellette a kápolnát gondozó remetelak lakháza volt. Mint utolsó remete, ki II. József császár parancsára 1782-ben a remeteséget elhagyni volt kénytelen, Spiró Jeromos említettik. E remetének, Trimwagner Éva Teréz százados özvegyének hagyatékából évi 30 frt jövedelme volt, a többit eltartására össze kellett koldulnia. A temetőtől nem távol ama téren, melyen manap az alkotáshoz címzett ház áll, 1702-ben Janisch Mátyás budai polgár és üveges mester hálából a bold. szűztől tapasztalt oltalomért szöbrot emeltetett,³ mely 1854 körül a templom mellett lévő térre helyeztetett át.

Magáról a templom történetéről bővebben értekezni⁴ nem lehet feladatom, csupán csak röviden adhatom azt fővonásaiban.

¹ A sok közül csak a leginkább ismert művet említem: Haenfler, historisch-topographische Skizzen von Ofen und Pest. 52., 97.

² A «Türkisch und ungarische Chronica Curiose Continuation»-hoz mellékelt térkép magyarázatában így fordul elő: «Ein heimlicher Ausfall und Gang weit worm Thor unter der Erden bey einer kleinen steinern brücklein.»

³ Miller, Historiographia i. m.

⁴ Igen érdekesen és bőven le van írva e kegyelemhelynek története az ily című műben: Ausführlicher Bericht des Ursprungs und Fortgangs deren Gnaden und Wohlthaten, welche die allmögende Hand Gottes durch sein übergebenedeyteste Junfräuliche Mutter Mariam in ihrer Gnadenreihen Bildnuusz zum H. Blut genannt . . . gewürket hat. Verfasset von R. P. Ambrosio a S. Spiritu, S. Ordinis Carmelitarum SS. Lectore Jubilato, Ofen 1755. 146 l.

Első alapkövét 1700-ban Lintschinger Alajos jézustársaságbeli tette le, ugyan ő a kápolnát fel is szentelte. A kezdetben csak fából készült kápolna az 1723-ban történt borzasztó tűzvészszel egybekötött robbanás következtében összeomlott s azért tanácsi intézkedésből, szilárd anyagból új kápolna építtetett, a melynek építési ideje alatt a kegyelemkép a sz. Zsigmond prépostsági templomban őriztetett.¹ 1728-ban a kép kiváló ünnepélyességgel az újdön épült kápolnába ismét visszahelyeztetett. E kegyhely idő folytával oly nagy kedveltségben részesült, hogy nemcsak előkelők,² de tömérdek nép is jött ide, valamint a környékről, úgy a távolból is. Például Szeged, Temesvár, Arad és Eszékről is jöttek ide zarándok menetek. A miséző papok száma is felette nagy volt, például 1735-ben 2603 mise mondatott e kápolnában. Ily élénk kedveltetése e kápolnának kívánatosá tette, hogy annak egyházi és anyagi ügyei biztos kezelőkre bizassanak, azért a tanács, miután a jézustársaságbeliek rectora, mint plebános 1733-ban beleegyezését adta, hogy e fiók-egyháza külön kezeltessek, Friaul Márk javadalmasul megválasztatott. Az anyagi ügyek gondozására pedig a tanács gondnokot rendelt. Az első ilyen, már 1723-ban, Seiller Ferenc József tanácsnok volt. A karmelitákat a város, mint kegyúr, 1739-ben szemelte ki e kápolna lelkészéül, a mihez érseki jóváhagyást is nyertek.

Kezdetben a templom körül csak néhány alacsony ház épült a zarándokok számára vendégfogadókul,³ de csakhamar a völgy minden tájékán építkeztek s telepedtek meg. Igen érdekes adatokat nyújt a vári plebánia népösszeírási jegyzőkönyve,⁴ mely szerint a Krisztinavárosban 1771-ben 121, 1772-ben 167, 1773-ban 319, 1774-ben 296, 1776-ban 471, 1783-ban pedig már 698 lakó találatott. Az évről évre ily gyorsan növekvő lakosság kívánatosá tette, hogy a vári plebániától, melynek fiókja volt, függetleníttessék és önállósíttassék, a mi 1786-ban olyképp történt, hogy localis capellániává lett és az országúti ferenciekre bízott. Ezek közül mint helybeli káplánok működtek: 1786 ápril 22. P. Flanger Orbán; 1791 jan. 17. † 1805 márc. 4. P. Groll Fábrián; 1805—1821 márc. 17-ig. P. Péter Eustach, a kinek lelkészkedése alatt a lelkési lak is elkészült árnyékos kertjével, melybe 1806-ban költözött be.

A nagy buzgalom, melyet a nép ezrei e kápolna látogatásában kifejtettek, másrészt pedig a lelkipásztorkodás ténykedései, melyek

¹ Sz. Zsigmond prépostságának története. Uj Magy. Sion 1882. 743.

² Wochentlich zweimal neu ankommender Mercurius 1732 jul. 8. LVI. sz.

³ A krisztinavárosi kegyelem-képnek és kápolnának több rézmetszetű képe van e korból, egyet Budaváros tanácsa készíttetett (Ausführlicher Bericht stb. i. m. 23.) 1733-ban és az akkori hercegprimásnak, gróf Esterházy Imrének felajánlott. Ezek egyik-másikán a kápolna alakja és környéke is szemlélhető.

⁴ Status et Numerus Personarum Parochiae Budensis Societatis Jesu in Praesidio. Kézirat.

a gyorsan népesedő városrészben szükségesek voltak, mindinkább megkívánták, hogy a csekély kápolna helyett terjedelmes templom építtessék. Ennek alapköve ünnepélyesen 1795. ápril 16-án tétetett le, mely alkalommal a sz. beszédet *Ockl* Cecilián ferencrendű monddta.¹ Az építés alatt a kegyelemkép ismét át volt helyezve, de már 1797-ben aug. 6-án megint visszahelyeztetett, a mi kiváló egyházi pompával történt, mert ekkor egyszersmind a templom is felszenteltetett pókateleki Kondé Miklós érseki helynök által. A szónoklatot Förderer Berthold karmelita és főgymnasiumi hitoktató monddta,² kiemelvén kivált a városi tanácsot, a melynek tevékenysége által a templom létre jött.

Kiváló értékkel bírnak e templomnak harangjai, melyeknek zengzetes, ünnepélyes hangja betölteni képes e völgyet. Ezek legnagyobbikát szlávnicai báró Sándor József ajándékozta és 1799. dec. 1-jén Kondé püspök szentelte fel. Ez azonban többször megrepedt, azért újra öntetett és 1842. jul. 3-án ünnepélyesen felszenteltetett, a midőn dr. *Spécz* József, sz. rokusi plebános kiváló jeles beszédet mondott.³

Midőn már száz éve telt volt le annak, hogy Franczin a képet hazájából hozta, mely előtt az imázók gyakorta csodás módon is meghallgatást nyertek, maga a tanács és polgárság óhajtotta, hogy eme jubilaem egyházi fényvel tartassék meg, azért 1800-ban aug. 5-én ünnepélyes istenizsztelet és szónoklat tartatott, mely utóbbit *Stummer* Márián közkedvelt szónok, a kegyelem-pesti tagja monddta.⁴

A kiváló tisztelet, melylyel a kegyelem-kápolna iránt helybeliek és messziföldiek egyaránt viseltettek és a gyorsan növekvő városrész egyaránt indokolta, hogy az eddigi localis capellania plebániává tétessék, a mi 1821-ben megtörtént. Első plebánosul a városi tanács, mint kegyúr Maisch Jakabot mutatta be, a ki érseke részéről ápril 7-én megerősített. Ő mind ama tulajdonokkal bírt, melyek által a kegyelem-templom előnyeit, a lelkészi állás iránt pedig a hívőkben a tiszteletet kivívni képes volt. E kiváló tulajdonaiért már 1839 ápril 14-én a kegyuraság által budavári plebánossá mozdítta-

¹ *Ockl Cecilian*, O. S. Fr. Prov. Capistranae. Rede bey der Feierlichkeit als der Grundstein zu dem Gotteshause in der Kristinenstadt zu Ofen gelegt wurde.

² *Förderer Berthold*. Predigt bei der feierlichen Übertragung der gnadenreichen Bildniss Mariae von Blut in das neuerbaute Gotteshaus zu Ofen in der Kristinastadt den 6. Augustmonats 1797.

³ *Spécz Josef*. Predigt bei Gelegenheit der feierlichen Glockenweihe in der Christinenstadt zu Ofen. 1842.

⁴ *Stummer Marian*, Predigt von der Verehrung Mariä. Als ein Wohl-Edlor Löblichen Rath und die gesammte Ehrsame Bürgerschaft der Königlichen Ungarischen Haupt- und Freystadt Ofen das erste Jahrhundert der gnadenreichen Bildniss Marä zum Blut genannt in der neuerbauten Pfarrkirche der Christinenstadt den 5. August 1800. mit wahrer christlichen Feyerlichkeit gegangen hat.

tott elő. Vele együtt a krisztinavárosi kegyelemhely plebánosai voltak: 1821. ápril 7-től 1839. ápril 14-ig Maisch Jakab; 1839. ápril től 1843 jun. 26-ig Tauser Antal; 1843-ban Muhay; 1850-től 1869. jan. 6-ig Funk Károly; 1869-től mainapig Rostaházy Kálmán.

A templom történetében mérvadó eseményként tűnik fel annak canoni vizsgálata, melyet 1795-ben fővárosunk iránt kiváló előszere-ttel viseltető Batthyány József gróf és bitoros hercegprímás tartott és pedig március elsején, a midőn a község nevében őt Kún Domonkos az ottani majolika gyár tulajdonosa üdvözölte.*

A templom többször csinosan lett kijavítva. Egy ideig a mult század végével kedvelt sárga és fehér színeket viselte. *Funk* plebános buzgólkodásából ismét kifestetett, ekkor boltozata zölde színt, oldalai márványszín betéteket kaptak. Idejében tömérdek ajándékokban részesült a templom egyházi ruházatban, ékszerekben, de leginkább virágokban.

Tornya, az egész vidék díszére, alacsony fedele helyett 1865-ben magas tagozatos sisakot nyert, melyhez a templom alakja is stylszerű hozzáépítés által összhangzatba hozatott. Ezt követő évben villaszerű stylben az új paplak is felépült a fővárosnak, mint kegyúrnak jóvoltából.

A templom után első helyen az iskolát kell említenem, mely 1787-ben nyitattott meg, az akkori viszonyokhoz képest elegendőleg előnyösen, mert tulajdon házzal birt. Szerves kapcsolatban volt az iskola a már egy évvel előbb létrejött capellania localis lelkészi hivattal, melynél a tanító a kántori hivattal is viselte, nem csekély előnyére a tanítónak, de kevésbé a tanodának. Azonban a mi olykor ennek révén mulasztás történt, azt egészben véve, jóakarató és kötelesség szerető egyének csakhamar pótolhatták. Midőn e tanodának tanítványa valék, mind ily példaszerű, kötelességismerő tanférfiakra emlékszem. Hittanítóm báró Horeczky Károly volt, ki jelenleg a pozsonyi társas káptalan egyik dísz. Tanítóim Reigl Antal fő- és Uibelher osztálytanító valának, kiknek munkássága, paedagogiai jártassága, bánásmódja stb. nekem és iskolatársaimnak életirányt adtak. Mindig buzditólag hatottak reám az ünnepélyes fényvel megtartott vizsgák melyeken az elnöklő esperes élénk érdeklődése, a szülők s résztvevők jelenléte, s a nyerhető kitüntetések egyaránt villanyoztak a jó siker utáni törekvése. A humanismus érzelmeit felébresztette annak gyakori látta, midőn a szegényebbek közülünk, kegyes jötevők áldozatkészségéből ruhával és élelemmel elláttattak. Olykor egy jókora kifli nagyobb jótétemény volt a szegény fiúra, mint az igényeinek fokozására alkalmas választékos élelmezés. Testi

* *Kun Dominicus*. Inhabe der k. k. priv. Majolika-Geschirr Fabrick zu Ofen. Bewillkommenungsrede, welche bei Gelegenheit, als seine Eminenz usw. Josephus de Batthyany den 1. März 1795. in der Christina Vorstadt zu Ofen die Canonische Visitation vornahm, gehalten ist worden. Ofen, 1795.

fenyíték alkalmazására alig emlékszem. Elég büntetés volt szeretett tanítóink nehezteletését hallani vagy áttakarodni az üres osztályba.

Tankönyveinket nem a «bécsi tanügyi bizottság»-tól, mint Hofecker úr mondja, hanem a m. kir. helytartóságtól nyertük. Az olvasókönyvnek szigorúan valláserkölesű olvasmányai egyik-másikára még ma is emlékszem. Maga az első olvasmány: mi az iskola, rövid pár szóval kegyeletet öntött a gyermekbe a tanoda iránt.

Kapcsolatban a tanodával, az erre elkészítő gyermek-óvodát kell felemlítenem, de ezt másként nem tehetem, mint hogy a «Jótevény Nőegylet» áldásdús működését ki ne emeljem. A már 1817-ben alapszabályokat nyert egyesület,¹ mely Pyrker velencei patriarcha nagylelkű közvetítése által is 8682 frt 45 kr alaptókéét nyert, s a legtöbb támogatásban a r. k. papságtól részesült,² tevékeny jótékony-ságának mezejét leginkább a Krisztinavárosban kereste, melyben a női munka tanítást, az aggnők ápolóját és az óvodát egyenlő áldozatkészséggel állította fel, s az útcái koldulás megszüntetéséről is tehetőségéhez mérten gondoskodott. Nem lesz talán érdektelen, ha mindezekről jótékony-ságának néhány vonásban megemlékszem.

Első gondja volt az egyesületnek e külvárosban a női munka oktatását meghonosítani, azért már 1819-ben női munka iskolát állított fel az egyesület nevében gróf Batthyány, született Majthényi bárónő, a melyet kiváló tevékenységgel Hornig Sibilla bárónő, született Sponek grófnő és Petrák Biri asszony kezelték. A vallás-oktatást Maisch plebános és Muchay káplán adták az 1823—25. években. Ugyanekkor munkatanítók Linzbauer Anna, Hoppe Terézia és Daner Margit voltak. A tanítványok száma 70 körül volt.

Az aggnők ápolója 1822-ben mint kereset-ház keletkezett, melyben nekik mód nyújtatott kézi munkájuk által éltöket fenntarthatni. Csakhamar azonban az aggnők nemcsak munkát, hanem teljes ellátást is kaptak ez intézetben, melyben 1826-ban már 24 részesült eltartásban. Emez ápolódnak a vérmezőt keletnek szegélyező ház-sorban alkalmas épülete van, melyben házi kápolna is létezett.

Leginkább prosperált a «Jótevény Nőegylet» intézményei között az 1826-ban létrejött kisedóvoda, melyet korompai Brunszwik grófnő saját házában rendezett be, s melybe évenként 180—200 gyermek járt. Alapításától, az 1828. jun. 1-től egész 1830. jun. 30-ig 1506 frt 5 krba került az egyesületnek.³

A Krisztinavárosnak kiválóbb alkatrészeit a manap *Vérmezőnek* vagy Generalisirétnak nevezett terület, valamint a *Városmajor*

¹ Verfassung der wohlthätigen Frauen-Vereine in Ofen und Pest. 1817

² Ausweis über den bei dem Ofner Frauen-Vereine eingegangenen und verwendeten milden Beiträgen, Ofen 1826.

³ Bericht über die vier ersten Kleinkinder Bewahranstalten. 1832. — Ezek elseje a krisztinavárosi volt, 1828. jun. 1., a vári 1829. márc. 9., a vízi-városi 1829. jun. 13., a lipótvárosi 1829. máj. 19. nyitattott meg.

képezik. A mai vérmező területének első említését már 1476-ban találom, mikor dec. 13-áról Mátyás király lakodalmi bevonulásának elbeszélői azt mondják, hogy a bevonulók tiszteletére a vár falai alatt elterülő réten négy lovag harci játékot rögtönzött, s oly hévvel rohant egymásra, hogy csakhamar mind a négy földre hullott, a mi a királyné idegzetét annyira meghatá, hogy hangos sikoltásra fakadt.¹ Általános vélemény szerint e rétet a vérmező tájékán létezett-nek tartatik.

Midőn 1739-ben a pestis ragály miatt hozott óvszerei végrehajtása ellen kivált a tabániak fellázadtak, katonaság támogatása lett szükségessé, azért a Khevenhiller ezredbeli könnyű lovasság a vérmezőn táborba szállt, melyben julius végétől októberig feküdt. Számára a kéményseprő kápolnában naponta szentmise mondatott.²

1742-ben március óta pedig május 14-ikéig ott táborozott az örökösödési háborúban elfogott, körülbelül 500 francia és bajor. E tíz heti idő alatt azonban közülök 165 ember vérhas (dissenteria) és vörös himlő (rubrae maculae) áldozatává lett, mely ragályos kórságok a szerencsétlen foglyokat lelki vigasztalás ellátó lelkészeket is magukkal ragadták és pedig márc. 19-én Plankensteiner Istvánt, 25-én Zwick Jakabot és 29-én Mayr Ferencet.³

«Vérmező» nevét Martinovics Ignác s társainak 1795 május 20-án fejevétel által történt kivégezésétől kapta.⁴ Eltakarítottak ugyan csak a vesztőhelyen az «Alkotáshoz» nevezett épülettel szemben. Jelenleg sirjaiknak már semmi nyoma.

A függetlenségi harc idejéből több jelentékeny esemény, mely a Vérmezőn lefolyt, élénk emlékezetemben maradt. Emlékszem a nemzetőrökre, kik rajta tették meg fegyvergyakorlataikat s arra is, midőn junius elsején a budapesti helyőrség, délelőtti időben rajta összpontosult és a ministerek jelenlétében s tömérdek nép előtt, a táborigi isteni tisztelet után, az új alkotmányra letette az esküt.

Emlékszem arra is élénken, midőn az ó-budai népfelkelők nagy zsilolylyal rajta megjelentek, hogy a nemzetőrökkel együtt Bicskéig Jellasiáknak elébe menjenek. E rendetlen tömegnél fegyvernek használható mindennemű rozsdás szerszám képviselve volt. A ki karddal bírt, okvetetlenül tiszt akart lenni. Szerencsére ezek hadjárata a vérmezőn történt nagy zajongással véget ért. E mulatságos esemény után elég komoly események is folytak le rajta. 1849 jan. 5-ike volt, midőn délutáni időben az első lovasok érkeztek Windischgrätz seregéből, sötét este és éjjel megjött a sereg zöme

¹ Regis Hungariae Mathiae nuptiae et coronatio reginae atque illorum postea ingressus in Budam. Schwandtnernél I. 523. *Bonfini*. Dec. IV. Libr. IV.

² A budavári jézustársaságiak collegiumának naplójából.

³ *Némethy*. Budavári főtemplom története. 170.

⁴ A budavári plebánia halottak anyakönyvében fel vannak jegyezve a kivégzésre vonatkozó legérdekesebb adatok.

is, valóságos zagyvalék, mely a vérmezőt és környékét ellepte. Szüleim lakháza, a vérmezőről az ördögárkon átmenő hid irányában állt. E ház szintén ellepetett, úgy hogy saját magunk majdnem kiszorultunk belőle. Az ablakrácsokhoz lovakat kötöztek, az égethető anyagot, még az alacsonyabb háztetőket is elhordták, hogy a nagy hidegben tábori tüzet rakjanak, melyek a vérmezőn éjjel-nappal el nem aludtak. Így tartott ez kisebb-nagyobb mértékben május haváig, midőn a magyar sereg közeledte előtt egy éj alatt a vérmezőnek egész táborá nagy sietséggel a várba visszavonult.

Budavárának május 4-ikétől 21-ikéig tartó ostroma alatt a leglényegesebb hadiműveletek a Krisztinaváros felől történtek. Mindjárt az ostrom megkezdésével a magyarok első dolga közé tartozott a svábhegyi vízvezetéket, mely a Vérmezőn át ment, az ördögárka hidjánál elzárni, a mi éjjel történt a várbeliek heves tüzelése mellett.

A Vérmező alatt a várba menő vízvezetékéről csak melleleg legyen itt felemlítve, hogy már a török időkben, vagy még előbb létezett a budai hegyekből vízvezetés a várba, a miről a Svábhegyen 1819-ben feltalált vízvezetési romok tesznek bizonyosságot. Azonban a törököktől történt visszafoglalás alkalmával semmiféle vízvezetésre a Svábhegyről nem akadtak, a kamarai igazgatóság tehát azon volt, hogy ilyen létesíttessék. 1688-ban e célból Eweling Péter törzsorvos a budai hegyekben létező forrásokat megvizsgálta és a svábhegyen létezőt, mely mai nap is róla «doktor-kút»-nak neveztetik, ajánlotta. Ennek következtében 1710-ig a kamarai igazgatóság, 1711-től pedig 1728-ig a város tanácsa igen sok költséget fordított a vízvezetés létesítésére, mi sok sikertelen kísérlet után csak akkor sikerült, midőn tervével a Jézustársaságbeli frater, az ügyes Kerschensteiner Konrád lépett elő és a mű vezérletét magára vállalta. 1718-ban július 30-án loyolai sz. Ignác ünnepének előestéjén először szökött *ég felé a víz Budavára sz. Háromság terén. Kerschensteiner a doktor-kút forrását 1412 öl ólom és 688 öl fenyő csöveken a templom és városház között lévő medencébe vezette, mely felett márvány talapzaton loyolai sz. Ignác szobra állt, kitől a kút nevét is nyerte. Hálából e jótéteményért a város tanácsa 1722-ben március 20-án tartott ülésében a collegiumnak tizenkét évi városi adóját (994 frt 10 kr) elengedte és megengedte, hogy a víz a jezsuiták épületeibe is bevezetessék. 1786-ban Tumler Henrik mérnök e vízvezetéket olykép tökéletesbíté, hogy vele a svábhegyi- és a királyforrást is egybekötötte. Ez utóbbi már Mátyás idejében is használatban volt, a kitől nevét is nyerte. E változások alkalmával mellőztetett sz. Ignác szobra és állíttatott helyébe sisakos női alak, római ruházatban, a város címerével kezében. Nehány év előtt, midőn az általános vízvezetési kútak a várban felállíttattak, e vezeték minde-
nüstül mellőztetett.*

* Némethy, Budavári főtemplom története. 149.

E kis eltérés után menjünk vissza Budavárnak ostroma történetéhez. A magyar sereg el volt határozva, a várat roham által bevenni. E célból ép a Krisztinaváros felől töretett rés a vár falán, a fehérvári kapu körüldjétől délre. Május 17-én hajnalban itt kívánt rohammal betörni Nagy-Sándor edzett hadtestével. Azonban a rés még nem volt járható, tehát a roham nem sikerült. A reá szánt legénység, úgy a mint a házak oltalma alatt oda nyomult, ismét vissza is vonult. Négy napon át nagy erélyvel folytatott a fal-törő ágyúk működése, úgy hogy 21-éig a falomladékok a rohamra már alkalmasak voltak. Ekkor ismét Nagy-Sándor hadoszlopa támadott, de a bántási határőrök visszaszoritották. Csakhamar új kísérlet tétetett, ekkor Inkey őrnagy a 47-ik zászlóaljjal behatolt. Magam láttam aznap délután a roham helyét és környékét, mely a pusztítás színhelye és nyílt temető volt. A rohamnál elesett 1118 hős honvéd többnyire itt lehelte ki lelkét hazájáért. Azért igen kegyeletes volt, hogy a krisztinavárosi temetőben helyeztettek el örök nyugalomra, hol díszes síremlék jelöli porladozó maradványaik helyét.

A vérmező Budavára bevétele után is sok érdekes katonai mozzanatnak színhelye volt. Julius 12-én a muszkák szálltak rajta táborba. Ezek szigorú fegyelme következtében a környékbeliek nem valának annyi zaklatásnak kitéve, mint az előbbi táborozások alkalmával. Nálunk törzstisztek és a tábori lelkész voltak lakáson. Igen jól emlékszem jó felszerelésükre, melyet a legnagyobb rendben tartottak. A tábori lelkész, ki franciául és németül is beszélt, megmutatta tábori kápolnáját, mely külön é célra készült kocsira volt felrakodva. A törzstisztek külön szakácsfal és vörösréz konyhaedényvel bírtak. Tisztek és legénység közt művelt-égre nézve nagy volt a különbség. Utóbbiakra emlékszem midőn az éretlen szőlőt és a faggyú gyertyát ették. Egyikük valamely csekélység miatt oly szigorú testi fenyítést kapott, hogy véresre verték. Különböznél jó kedélyűek voltak, csoportokba ülve énekeltek és játszottak.

A vérmezőn történt több kivégzésre is emlékszem, melyek golyó által történtek (lőpor és ólom). Egyike a salétrom raktár tövében lövetett agyon az osztrákok által és ugyanott el is temettetett. Azonban a magyarok is lőttek egyet ugyan ott agyon. Úgy emlékszem valamely tüzért.¹

Jellemzőnek tartom a kor szellemére, hogy a vérmezőn, ha az a katonaság által igénybe nem vétetett, az ifjúság katonásdija, sőt csatázásainak színhelyét szolgált.

¹ Talán ugyanaz, a ki felett később Koller Jakab ily című beszédet tartott: Worte der Rührung von Jakob M. Koller Priester aus dem Serviten Orden gesprochen den 2-te December 1849. am Sarge des Wilhelm Mayer verabschiedeten k. k. Kanoniers zu letzt Amtsdieners bei dem k. k. Versatzamte Seiner unerschütterlichen Treue und Anhänglichkeit wegen an das erlauchte Kaiserhaus, von den Insurgenten erschossen im Juni 1849.

A vérmező még manap is a budapesti helyőrség díszszemléinek s más katonai ünnepélyeinek, sőt gyakorlatainak helye. Több-ször történt rajta zászlószentelés,¹ zászlóeskü stb.

A vérmező déli sarkánál emelkedik jelenleg a gróf Karácsonyi-féle palota, mely Pan József építész tervei szerint készült. Itt már ennek előtte is állott palota, melyet Krammerlauf Ignác budai polgár és városbíró emeltetett, a ki nevét, midőn 1790-ben címeres nemes levelet nyert, Kalmárfyra változtatva.²

E palotához közel állt a cserépedény, vagyis majolika gyár, melyben Vályi András feljegyzése szerint³ «az egész bazában ismeretes, különféle színű szép cserép és fél-porcellán edények készítettnek». Saját tapasztalatomból tudom, hogy e gyár készítményei hasonlítanak a holicsiakhoz. Rajtok gyári jel gyanánt áll: «Kunits in Ofen». Kunits, vagy Kunisch, máskép Kun Domonkos gyára a mult század végén virágzott, de csak rövid ideig.

A vérn zóvel határos a város majorja, a hol a török uralom idejében posványos vidék volt. Ennek egyik magaslatán Daun Henrik József gróf, Budavár parancsnoka, 1724-ben kastélyszerű épületet és angolkertet készíttetett, ezt tőle a város megvette. Manap a városi majorság. Midőn Budára helyeztettek a magasabb állami hivatalok, a város az egész területet szórakozás helyéül kívánta átalakítani, ehhez felhasználván a budavári főtemplom eladott kincsenek árát, mely 10,747 ft 24 kr volt. Azonban a tanács 1785. november 29-én felszólítottatott, hogy a bevett pénzt a kamarai hitelalagnál minden késedelem nélkül a főtemplom javára tegye le. E meghagyás ellen a tanács dec. 5-én azt kérelmezte, hogy engedtessék meg neki, hogy az összeget négyes kamat mellett megtarthassa, mert a város majorja körül lévő telken a városhoz méltó mulató kertet óhajtana alakítani, a melyhez ép ily összegre volna szüksége. Erre azonban a helytartóság december 27-én kelt végzése által tudósítottatott, hogy a már kimondott rendeletről semmiféle eltérés nem engedhető.⁴

A Krisztínavárosnak második kedvelt mulatókertje a Niczky-féle kert volt, barroque stýlben épített palotájával, mely későbbi tulajdonosától Horváth-kertnek neveztetett. Itt volt 1838–42-ig a pesti vakok intézete, míg az áradás által károsult pesti háza az intézetnek ismét felépült. Ennek távoztával Huber a budavári szín-

¹ Rede bei der Fahneweihe für das 1. und 2. Bataillon des löbl. k. k. hoch- und deutschmeister 4. Linien-Infanterie Regimentes gehalten am 15. August 1863. auf dem grossen Exercierplatze (Generalwiese) zu Ofen von Johann Nep. Pospischill k. k. Regimentskaplan.

² A Kalmárfy-palotában volt 1843 július eleje óta 1845. május elejéig a «Religió» folyóirat szerkesztősége, mely folyóirat a hazafias érzület hathatós tényezője volt ez időszakban.

³ Magyarország leírása I. 336.

⁴ Némethy., A budavári főtemplom története. 203. — A budavári főtemplom kincsei. Arch. Értesítő 1884. 226.

ház igazgatója csinos nyári színházat (arena) állított. A kertben magában igen látogatott és kedvelt zeneestélyek tartattak, melyek némelyikére magam is élénken emlékszem.

E rövid vázlatban, ha nem is sikerült úgy, mint emé városrész megérdemli, történeti multját méltányolnom, meg vagyok győződve arról, hogy mulasztásimat pótolja ama magas figyelem, melyet e városrész iránt a nagy Mária Terézia tanusított, ki éles ítéletével azonnal felismerte mindazon előnyeket, melyeket a multból felhozott adatokkal sem lehet kellőbben kiemelni, s óhajtotta 1763 nov. 28-án Budaváros tanácsához írt levelében, hogy a fejlődésnek indult, szép jövőjű, sok kellemmel megáldott városrész önálló külvárossá szerveztessék. Midőn a tanács a legfelsőbb óhajnak mielőbb eleget tenni sietett, ama kérelemmel járult a felség színe elé, hogy legkegyelmesb engedelemmel az új külvárosnak neve *Krisztinaváros* legyen, a fejedelem legkedvesebb leánya, Albert szász-tescheni herceg neje tiszteletére, a mi fölött a királyné igen örvendett és a kérelemben készségesen beleegyezett, a mi viszont a polgárság által is szerfeletti lelkesedéssel és örömmel fogadtatott.

Irányul vevén a multat a jövő fejlődés számára, a Krisztinaváros, fővárosunk kertjévé, klimatikus gyógyhelyévé, a buzgalom és csend, a nyugalom és visszavonulás asylumává lehetne,* a mire annak is nagyobb szükség van a fővárosban, mivel annak egyik része, de még külterkei sem nyújthatják mindazt, a mivel a természet a krisztinavárosi völgyet megáldotta.

NÉMETH LAJOS.

WALTHERR IMRE NAPLÓJA 1846—50.

III.

Aug. 20. Mielőtt a mai nap eseményeinek leírásához fognék, röviden említést kell tennem a tegnapi alsóházi ülésről; tartott ugyan a felsőháznál is ülés, de erről s következő üléseiről csak akkor fogok szólani, ha valami nagy- vagy csak középszerű tárgy is fog szőnyegre kerülni.

A tegnapi alsóházi ülésben Kossuth mondotta el nézetét a fenforgó újoncállítási törvényről; s mi lehetett volna az egyéb, mint tolmácsolása azon érzésnek, miért minden honfikebel dobog, mit

* Az 1858-ban építeni kezdett déli vaspálya-indóházával sajnos, hogy sok por és zajnak tényezője.

mindenkünk oly melegen várt, s miért a hon jelesbjei számos országyűlésen, még a régi absolutistikus korszakban határozottan viaskodtak, hogy t. i. a természet rendje szerint a magyar fiakból csakis magyar katonát lehet alkotni.

Ez volt Kossuth nézete, mi — mikép elmondá — közte és a hadügyminister között némi kis viszátkodást idézett elő.

Kéré továbbá a hadügyministert, engedjen egy keveset elveiből, miután a jelenlegi válságos helyzetben ő is késznek nyilatkozik nézeteit kissé megnyirbálni. S a kívánt engedély abból állott, hogy a kiállítandó újoncoknak csak azon része legyen német lábra állítva, kik a sorkatonaság közé soroztatnak, a többiek pedig minden tekintetben magyar lábra állíttassanak.

Kossuth beszédének végeztével felállott Mészáros, és hosszú feneket kerítve a dolognak, szomorú arccal, mondhatni levertséggel olyakat hozott fel, mik ép annyira illettek a szőnyegen lévő tárgyhöz, mint ha a számtan vagy csillagászati tanár minden előzmény nélkül egyszerre csak a törvényeket kezdené fejtegetni. Hosszú kitérések után mégis a dolog velejére tért, s elmondá, hogy meggyőződését soha semmi körülmények között és semmi árért feláldozni nem fogja; jelen esetben azonban, alárendeli nézetét a ház kívánatának. És lőn erre iszonyú tapsvihar és éljen kiabálás, melynek szüntével tovább hallatá Mészáros ékes szavát. Elmondá, hogy e most nyilvánított szó felette fontos előtte, a mennyiben az által *adott szavát szegte meg.*

Bizony furcsa, minister úr, tehát csak úgy könnyedén adogatja szavát, hogy fiainkból német katonát fog csinálni; bizony mondom Mészárostól, kinek nevéhez annyi szép remény volt csatolva, a nemzet épen nem várta e csalódást. Nem sokára talán még azt is el fogjuk érni, hogy ministereink valamelyike sürgetni fogja a statusadósság egy részének elvállalását — csak azért, mivel oda fenn megígérte.

Ez csak közbevetőleg legyen mondva.

Mészáros nem hagyta abba a vasverést; felbátoríttatván a zajos tetszésnyilvánítás által, kérte a képviselőházat, hogy miután ő is engedett véleményéből, illetőleg kívánatából, a ház is viseltesék irányában méltánylattal, s felcsigázott kívánataiból engedjen valamit; mert hisz mikép ő mondá, kérelme igen csekély s nem lesz egyéb, mint az, hogy a sorkatonaság 4-ik bataillonja helyett csak vagy három compánia állíttassék ki, természetesen német lábón, a huszár-ezredeknek pedig 4-dik divisiója is állíttassék ki a régi mód szerint.

Ezek valának Mészáros szerény kívánatai, mibe a ház belé is egyezett; nagy elragadtatásban lévén a ház a miatt, hogy Mészárost, a 30 éves huszárt, a képviselők erős bombázása kissé megretírlattatta. Ily nemes győzelemben a magyar nagylelkűség mit nem ajánlana meg, főkép midőn annak terhelő súlya nem közvetlenül

mi reánk nehezedik, hanem a hazára, a haza pedig sokat, igen sokat eltűr.

Aug. 24. E napokban, miután két napon át esteli 8 órakor s tartatott ülés, annyira el voltam foglalva, hogy naplójegyzeteim megtételére nem vala időm.

De nem is vesztettem vele mit sem, mivel sem az ülésben, sem saját egyéniségemben feljegyzésre méltó nem történt.

Azonban úgy rémlik előttem, mintha szándékomban lett volna valamit feljegyezni? . . .

Valóban, emlékezetem nem csalt, emeljük tehát ki a feledékenység homályából.

A hétfői ülésben, Zákó István bács megyei képviselő interpellálta a hadügyministert az alvidéki táborozások mibenlétéről, mivel a szárnyaló rossz hírek nemcsak a fővárost, de az egész hont izgalomba ejtik; indítványozá továbbá, hogy Mészáros személyesen menjen le és a vezérletet vegye át.

Percel Mór, be sem várva az adandó felvilágosítást, amúgy vaktába neki vágta s elmondja: hogy miután nem sikerült a megtámadott sáncokat bevennünk, azok, kik a hadügyet vezetik, *árulók*, és ennek folytán ő nem azt kívánja, hogy a hadügyminister menjen le, hanem azt kívánja, hogy polgári biztosok neveztesse ki a csata vezetésére.

A ház sem nem helyeslé, sem nem rosztaló szónok előadását, némán maradt, mintha a hallott beszéd nem is érdekelné.

De szólott Mészáros, ki rosztaló az elmondott vádakát, szólott Batthyány Lajos, ki nemcsak rosztalását fejezte ki, sőt követelte, hogy Percel vonja vissza szavát, a ház által útasíttassék rendre, különben u. m. leteszi tárcáját, mire Mészáros is tárca letévessel fenyegetődött. És lőn a képviselők részéről szemkinyílás, lőn nagy lármá püsszegés és zaj, de nem a ministerek, hanem az előbb szóló ellen, támadtak mindkét részről hosszú dictiók, minek vége az lett, hogy a ministereknek újra bizalom szavaztatott és Percel beszéde az egész ház által végzésileg rosztaltatott és rágalomnak neveztetett.

Im látják, minister úrak, jövőben mikép kell eljárniok. Tehát csak rajta, ezután is ha érzik, hogy olyformán cselekedtek, mintha rendeleteik a magyar érdekeket sértenék, aló neki, először hordják le azon követ urat, ki igazat mond, azután mondják el, hogy a képviselő eljárása önöknek fáj, és követeljük, hogy a követ úr nyilvánítása mindjárt és rögtön jegyzőkönyvileg rosztaltassék, különben leteszik tárcájukat, vigye a kinek tetszik . . . Csak ezt tegyék, minister úrak, biztosítom önöket, hogy illetén eljárás mellett csak akkor jut más kezébe tárcájuk, ha a haza boldogításától más hazába trombitálja önöket Gábor.

Ez csak eleje a nevezetességnek, most következik a java.

Meg akarván a képviselők mutatni, hogy a haza szent ügyét

mennyire szívükön viselik, elhatározták, hogy ezentúl két ízben fognak naponként ülni s ha kell rettenetesen lármázni — a hazáért... és 5 pengő forintért.

Dictum factum úgy lett, a kimondott, illetőleg kiordított szó testté lőn, a gyűlés megtartatik esteli 8 órakor gyertyavilágítás mellett.

Részint a reggeli demonstratio, részint pedig azon körülmény, hogy a netaláni úrszíne változása nem észlelhető a gyér világosság mellett, sok oly szónokot bátorított fel, kik még eddig hangjuk bajával nem andalíták, még pedig a szó legszorosabb értelmében, andalíták a hallgatóságot; de leginkább neki bátorodott a hadügyminister, s miután kivitte, hogy nemcsak a hazában lévő serezek egészítessenek ki, hanem azt is megordíttatá magának, hogy az Itáliában harcoló ezredek 3-ik bataillonjai egészítessenek ki. És ezzel kettő éretett el: minél több magyarnak német lábra állítása és az olaszok ellen mielőbb segélyadás.

Ennek megtörténte alkalmával más is adta magát elő.

Az újoncozási törvényjavaslat részletes vitatásánál, heves szónoklatokra adott alkalmat a fegyelmi cikk, és akkor, midőn a botbüntetés majdnem minden európai hadseregnél eltöröltetett, midőn a katonaillesztési törvény kivételt nem tesz, hanem minden 19 éves honlakót katonává lenni kötelez, akkor beszélnek arról, hogy a botozást eltörölni nem lehet, s állítják, hogy a magyar hadsereg becsülete csak azáltal tartathatik fenn.

S ugyan kik voltak ama szerencsétlen védelmezői a botnak?

Ha nem mondom is, eltalálhatjátok: Mészáros és Széchenyi, kik bot alatt őszültek meg, s bot között szereztek becsületöket és úri rangjokat; bárha felteszem, hogy bugyogójukat egyszer sem porolták ki testökön, még is oly különös rokonszenvvel viseltetnek iránta, — hátha még kóstolták volna. —

Ma igazán szívreható eseménynek voltam tanuja.

Hivatalos dolgom a delutáni órákban Reseta János nyugalmazott egyetemi tanárhoz vezetett, ki a megbukott rendszer alatt irodalomhamisító, vagyis censor volt.

Bemegyek hozzá, az öreg úr karos székében pihen, kezében, Kossuth hírlapja, arcán pedig a lelkesedés és öröm magyarázhatlan jelei.

Mint mindig, most is szívesen fogadott. Beszéltünk eleinte közönyös dolgokról, később a jó öreg úr arca a lelkesedéstől ismét oly szép és dicső vonásokat kapott, szemei könnyel teltek meg, s elfojtott hangon az excensor így nyilatkozott: Hidd meg öcsém, nekem semmi nem nyújt most nagyobb élvezetet, mint Kossuth hírlapjának naponkénti olvasása, mert minduntalan találom benne olyasminnek létesülését, miről azelőtt álmodni sem mertünk. S itt az érzékenyült bús magyar szabad menetet engedett könyveinek.

En örülve hagytam el a jó urat, mert hisz még az égben is örülnek egy megtért juhnak, s beláttam, hogy ő testestül lelkestül magyar volt mindig, s hivatalát csak azért vitte, mivel úgy hitte,

hogy a censura valódi áldás az emberi nemre, mert az irodalom féktelensége és kicsapongása csak ez által fékezhető.

Aug. 25. Az alsó háznál szünet, a felsőnél ülés; ha időm engedi, néhány reá vonatkozó sort fogok ide vetni, most nem lehet, elszólít a kötelesség.

Aug. 28. Sokat gondolkodtam már, vagyis akartam gondolkodni hazám mostani sorsáról, de az igazat megvallva, mindig ugyanazon egy pontnál állapodott meg elmém, s bármikép óhajtanám, eszméim fonala tovább nem szövődött.

A magyar, az időtől fogva, hogy új hazáját elfoglalta, szakadatlanul küzdött oly csapásokkal és vészekkel, minőkkel talán a világ egy népe sem.

A mostani uralkodó családnak kormányai, 300 éven át nem törték máson fejüket, mint hogy a nemzetet szellemileg úgy mint anyagilag eltörpítsék; semmi más nem forgott agyukban, mint az, mikép zsákmányolják, mikép szívják ki utolsó csepp vérét is e szegény de jó népnek.

Jó, francia értelemben vett jó e nemzet, mert századokon keresztül a mindennapi tapasztalás mutatja, hogy a bécsi kormány mikép vezeti jégre s csalja meg, és mégis a helyett, hogy hatalmas karjával lerázta volna a nyügöt, nem, sőt szívvérével ajánlkozott, nem egyszer, királyát a külellenségek ellen megvédeni.

Üssétek fel a historia bármely lapját, és abból a kormány eljárását fogjátok kiolvasni, látni fogjátok, hogyan bántak el a nemzettel.

De felesleges lenne az adatokat messzi távolban keresni, legjobb mester a mindennapi tapasztalás.

Nézzük, mi történik ma.

A márciusi napokban megadatott a ministerium és arunk királyunk, népének kegyes atyja sajátkezű aláírásával biztosította a nemzetet, hogy az adományt, vagyis igazabban mondva, a nemzet jogának megtartását csorbítlanul élvezni és használni engedi. Történik azonban, hogy a bécsi urak, kik igen reá szoktak arra, hogy a magyar aranyokról és katonákról szabadon rendelkezzenek, később észrevették, hogy e kedvezménytől elesnek, — nincs tehát egyéb hátra, mint az elvesztetteket visszaszerezni; igen, de ez meghódítás nélkül nem történhetik. Jó, tehát meg kell hódítani!

Lássuk, ezen elhatározást mikép akarják valósítani a jó sógorok.

Horvátország lakóit, kiket a magyar első meghódítás alkalmával testvérekül fogadott, velök minden szabadalmait megosztá, a bécsi ministerium és camarilla különféle úton felingerelte és fanatizálta, azt remélvén, hogy az ármánynak szótt lázadás esetében nem leszelegendő erőnk annak elnyomására.

Mi mint afféle jó gyermekek, legelőször kedves atyánkhoz mentünk panaszra, s elmondottuk, hogy a horvátországi bán meg akar

bennünket verni; a kegyes atya jól tartott biztató szóval, a bánt lázadónak nevezte, és ez nekünk végtelenül jól esett.

A szép szavak, a biztató ígéretek hatása nagy volt, de míg a magyar faj örömét tétlenül élvezte, a bécsiek egy percet sem szalasztottak el, és Jellasicot, a lázadónak keresztelt bánt, nemcsak pénzzel, katonai erővel, fegyverrel, s a hadviseléshez kívántató mindennemű eszközökkel látta el, sőt urunk királyunk is, ki Jellasicot nyílt lázadónak nevezte, ugyanazt Innsbruckban kitüntetéssel fogadja, és eltűri, hogy a pártütőnek nevezett bán tiszteletére a bécsi nép fátylasmenettel tisztelegjen.

Szegény magyar faj, te ezt birkatürelemmel nézed, nem látod, mikép készítik elő temetésedhez a szükségeseket, mint ássák rideg sírodat; és te nem készülsz, vagy igen készülődöl, de nem arra, hogy az ellenséggel férfiasan szembeszállj és azt leküzdjed, hanem arra, hogy ellenséged karjai közé vessed magadat és gyáván, szolgalenküleg könyörögjed ki szánandó éltedet.

Ily módon fogják-e tehát e dicső, de könnyen hívó népet eltemetni?! — Nem, így halálod gyáva lenne, így egyetlenegy nemzet részvéte sem kísérne sírodba, így csak kicsinylő szájalom maradna fenn rövid ideig irányodban a nemzetek ajkain.

Ez nem történhetik meg. Nem lehet, hogy a dicső apák, kik ezer csatákon és viszályokon keresztül fentartották a hazát, oly gyáva utódokat nemzetek, kik az ellenségnek gyáván engedjék oda magukat.

Egyébként ha a végzet könyvében elveszésünk van megírva, ám legyen; de fogadom, e nép sirbatétele oly rázkódást idézend elő, mely nemcsak a vesztét okozókat, hanem egész Ausztriát alapszámban forgatja fel.

E nemzetnek pusztán s minden emlék nélkül nem szabad az élők sorából kivesszük.

Tegnap az alsóházban ülés, tárgy a már készen lévő katonai-állítási törvény újabb átnézése . . .

Furcsa, de való, hogy képviselő uraim oly csigamódon tanácskoznak s oly vider kedvvel csépelik a sok haszontalan szalmát, mintha az ország állapota legjobb rendben lenne, és mintha csak azért választotta volna meg őket a nemzet, hogy a zöld padokon csücsülve, délutánonként pedig a bizottmányi ülésekben szivarozva, minél több ideig húzzák az 5 frt napidíjat.

Igaz, hogy csak lelkiismeretőknek tartoznak számolni, de hogy ezzel mikép számolandnak, az ég tudja.

Ma ülés lévén a felsőháznál, az alsóházi ülésben kevés ideig vehettem részt.

A felsőházban nagy bölcsen újra az határozatott, hogy máskor fognak határozni.

Az alsóháznál pedig az 1849-ki budget átnézése volt szőnyegen.

Nevezetes ebben, hogy a hivatalnokok legiójára milliók vétetnek fel, a nem épen nélkülözhetlen kiadásokra szintén milliók vannak előírányozva, míg a haza védői, szegény katonáink, rongyokban és ruha nélkül járnak, fegyverrel pedig egyáltalában nincsenek ellátva.

Aug. 29. Felsőháznál ülés, tárgy: az újoncállítás és pénzügyi törvényjavaslat; mindkettő elfogadtatott ügy, miként az alsóház be-terjeszté.

A mai ülést érdekessé tette Ujházy László beszéde. Az ósz szónok szívből eredő szavai szívhez szóltak, s a hazafiség legszebb húrját érinték meg.

Meleg szavakban védelmezte az önálló s így magyar hadsereg felállítását, de szavai csak a hallgatóság helyeslő hangjával találkoz-
tak, míg a tanácskozó méltóságos urak némán elfogadták az alsó-
házi javaslatot.

Ujházyt, úgy hiszem nem a taps és tetszés-hajhászat vezette beszédének elmondására, lelke mélyében van ő áthatva arról, hogy nekünk mulasztatlan kötelességünk a nemzeti haderő hova-előbbi életbeléptetése. Elmondá keble érzelmeit, figyelmeztette az illetőket, s ha visszhangra nem találtak is szavai, honfi kötelességének eleget tett és nyugodtan el is mondhatja: dixi et salvavi animam meam.

Az alsóháznál déli 12 órakor kezdődött az ülés, tárgy a pénzügyi törvényjavaslat pontonkénti tárgyalása volt.

Sorsunk, a nemzet sorsa felett alkalmasint most határoznak; a Bécsben lévő minis-
terelnök és igazságügyminis-
ter vagy a béke
lobogójával, vagy a dynastia által határozottan a nemzet lábához
dobott keztyűvel térend meg.

Meglátjuk, mit rejt a jövő.

Gyáván semmi esetre sem fogjuk magunkat eltemettetni. Ah,
e gondolat: gyáva halál, magában is borzasztó.

Szept. 5. Nehány napja már, hogy elfoglaltatásom miatt napi jegyzeteimet nem tehettem meg; miután a tegnapi ülés azok közé tartozik, melyek emlékének az utolsó magyar kebelében is élni kellene, megteszem felőle jegyzéseimet, bárha az idő éjjél felé közel-
get is.

Szeptember 4-én az egész várost átszárnyalta ama hír, hogy a ministerium a statusadósság elvállalása iránt szándékozik előter-
jesztést tenni; s e hír némi valószínűséggel is bírt, a mennyiben a mult gyűlések egyikén Kossuth bejelentette, hogy ügyeink nem

a legjobban mennek a táborban, hogy mindenütt ármány és esel szövény űzi fondorlatait, hogy a vezérlettel megbizott tisztek nem végzik kötelességeiket elég erélylyel és lelkiismeretességgel, mi eredményezte azt, hogy Jarek és Temerin az ellenség által elfoglaltatott. Valósítani látszék a statusadósság elvállalásának híret az is, hogy ministereink, kik a financ és katonaaállítás törvény szentesítése, részint pedig a horvátországi bonyodalmak tisztábazozatala végett mentek fel, már egy hét óta kénytelenek minden eredmény nélkül ottan vesztegelni.

A szárnyaló hír tömegesen csődíté a hallgatóságot a terembe, s 10 órakor a teremnek minden helyisége zsúfolásig tönve lön.

A gyűlés megnyilt, mielőtt azonban a napirend vétetett elő, Kossuth kívánt néhány szót szólani. Kossuth a szószékre lépett, és síri csend tölté be a termet.

Előre bocsátá, hogy beszédében kerülni fogja az oratori cifra-ságokat, az eseményeket és körülményeket szárazon fogja előadni, mivel jelenleg, úgymond, nem az ékeseszólás, hanem a tények mez-lensége fogja a nemzetet felébreszteni, ha t. i. van még benne az életnek egy szikrája is.

Elmondta, miszerint seregeink az alvidéki táborban minde-ideig tétlenül viselék magukat, s a magyar nemzethez egyáltalában nem illő szerepet játszottak, mivel hadseregünk vezérei igen kevés kivétellel olyanok, kikben a nemzet nemcsak hogy nem biz-hatik, hanem méltán ugyanannyi árulót szemlélhet bennök. Itt vál-toztatni kell a dolgokon, ugyanazért kívánja, hogy a már kiküldött kormánybiztost ruházza fel a ház teljhatalommal, ki intézkedhessék a körülmények és legjobb belátása szerint. A kívánathoz, két kép-viselő kivételével, az összes ház beleegyezését adta.

Ekkor szónok arca mozdulatlanul magasztossá változott, a keblében eddig szunnyadni látszott tűz teljes lángjában lőbogott fel, az érzemények árját arcába varázslá, és hangja oly varázserőt nyert, hogy az egész hallgatóságot ösztönszerűleg magával ragadá.

Lelkesültségének e fenséges állapotában elmondá, hogy ily álla-potban, mint jelenleg van a nemzet, tovább nem maradhat, hogy a camarilla velünk ocsmány játékot űz, mely veszélyezteti hazánk függetlenségét, szabadságunkat és nemzetiségünket, sőt veszélylyel fenyegeti létünket is.

Míg a király az árulókat jó útra inti, míg sajátkezűleg írt levele által biztosítja a hont, hogy a pártütőkkel árulók módjára fog elbánni, addig az őt legközelebb környező Jellacsichot és a pártján lévőket szitogatják, fegyvert, pénzt, katonát s mindennemű segélyt nyújtanak neki, csakhogy erőnket gyöngítsék. A táborban levő tiszteket minden módon eltéríteni akarják, mi némi részben sikerült is. Hogy seregeink mindez ideig nem diadalmaskodtak a vad rablók-on, egyenesen e körülménynek tulajdonítható.

Ezek felsorolása után előadta, hogy érkezett annak ideje, mikép a nemzet megtudja, vajon őszintén óhajtja-e a dynastia hazánkban a pártütés lecsillapítását? Mire nézve küldöttség indítassék Bécsbe, mely a kormány határozott választát hozza magával, és 48 óránál tovább — kapjon bár jó vagy rossz választ — semmi szín alatt se időzzék fenn. Kedvezőtlen válasz esetében tudni fogja a nemzet, mit tevő legyen.

Küldessék ki egy bizottmány, mely azonnal készítsen Európa minden nemzetéhez szóló manifestumot és a netalán nyerendő rossz válasz esetében azonnal ereszsze azt útnak.

A jelen indítvány szabad nemzethez illőleg fogadtatott, — a 100 tagból álló küldöttség haladék nélkül megválasztatott oly utasítással, hogy 5 óraker délután induljon útra.

Tiszta szívemből üdvözlöm a képviselőházat mai viseletéért, kell, hogy e férfias lépésnek sikere legyen, kell, hogy ezáltal az ármányok számai, mikkel a camarilla a magyar népet körülhálózta, ketté szakíttassanak. E lépés nem téveszthetihetőségét, a mennyiben a bécsi kormány sokkal gyávább, hogysem nyílt sisakkal lépjen fel, s a dolgot a végsőre juttassa. Ha számításom esalna is, mi csak nyerhetünk, a mennyiben a nemzet fáján rágódó férgek onnan lerázhatjuk, — mi csak nyerhetünk, mert az nem lehet, hogy oly igazságos ügy, mint a miénk, elveszthessen.

Ma délutáni 5 óraker indultak el követeink, kiknek száma, a hozzájuk csatlakozott felsőházi küldöttekkel 120-ra szaporodott.

Az arcukon általánosan férfias komolyság honolt, legfürkészőbb szem se vehette észre azokon a levertség legkisebb jelét is.

Háromszori tarack durrogás után a gőzös megindult. Nem titkolhatom, belsemet azon vágy foglalkoztatá, bárha a kedvező válasz megtagadhatnék; így legalább a bécsiek nyügétől jogosan megszabadulhatnánk.

Egyébként mit rejt a sors, három nap mulva tudva lesz.

Elfelejtém feljegyezni, hogy a kiállítandó újoncok közé ma irattam be. — teljes nyugodtsággal várom az eredményt, hiszem, tudom, hogy a haza veszedelemben van, azért pedig minden igaz magyarnak kötelessége vérét és életét feláldozni.

Szept. 6. Ma és mindaddig, míg a küldöttség Bécsből vissza nem érkezik, gyűlés nem tartatik, és e kis pihenés jótékony hatással van reám, nem azért, mivel talán a semmittevésben találnék élvezetet, hanem azért, hogy szabad időmet önművelődésemré fordíthatom.

Első gyermekkoromban apám azon elvet verte fejembe: otium es pulvinar diaboli, s mondhatom, hogy kiskorom óta mindig azon iparkodtam, hogy bármi foglalkozás által az unalmat távol űzzem magamtól.

Mai olvasmányom, Blumauer travestált Aeneisének magyar fordítása volt. Minél tovább haladok e mű olvasásában, annál inkább megnyeri tetszésemet; minden sorát átlengő classikus humor, a folytonosan szikrázó elmeél, lehetetlen hogy minden olvasót kedvesen ne elégítsen ki.

Mennyi jeles ész, mennyi talentum volt elnyomva a censura nyomasztó bilincse alatt, s mennyi jeles irodalmi termék nem láthatott napvilágot. Mily nagyszámú hibát, s visszaélést kelle a sajtónak eltűrni, korlátozott állapotában nemcsak hazánkban, hanem Európában majdnem minden országában.

Hisz e jeles mű is a márciusi napok előtt csak lopva és titkon vala olvasható, s kinek birtokában volt is az, vagy ehez hasonló tiltott mű, igyekezett minden módon eltitkolni, mivel a censor ragadozó körme nemcsak az elébe adott irományokra, hanem a tulajdon szentségének megsemmisítésére is kiterjedett.

És a nép emez abnormis állapotot tűrte békével, vagy pedig csak titkon panaszkodott ellene. Kiknek az erő és hatalom volt kezökben, azt mondák: «Minden hatalom az istentől van», és gondoskodva volt arról, hogy azon szabad gondolkodásúak, kik e tév-tan állításának ferdeségéről és túrhetlenségéről fenhangon beszéltek, elnémíttassanak.

Hála a felvilágosultság szellemének, e zsarnokság ideje véget ért, s hiszem is, hogy a sötétség soha többé a felvilágosultságon erőt nem veend.

Kedvem volna a jelezett könyvből némely pontot ide igtatni, de úgy látom, hogy a sok jó közül valóban nehéz volna a legjavát kiszemelni.

Tegnap elfelejtvén valamit feljegyezni, mulasztásomat jelenleg pótolom helyre.

Apám, elhúnyt tudós Horvát István végrendeleti teljesítője lévén, miután a muzeumba letéteményezett Horvát-féle könyvtárnak kulcsai nála vannak, Mátray muzeumi könyvtárnok azon üzenettel küldött apámhoz, hogy a mennyiben az ország képviselői közül többen meg akarják szemlélni ezen könyvtárt, a kulcsokat küldje el.

Én valék küldve apám részéről a könyvtár kinyitására.

Két órai várakozás után végre megérkeztek a hon lelkes atyjái. A termeket átfutották, és a számtalan képviselő közül egyetlen egy sem állt meg valami mű tüzetesebb meg szemlélésére, sőt voltak olyanok is közöttük, kik a nagy Horvát kilétéről mitsem tudtak.

Valóban örülhetsz, magyar nemzet, hazád sorsát igen jó kezekre bízad, e sereg meg fogja menteni honodat mind az anyagi, de legkivált szellemi veszélytől.

Nem csuda, mondhatná talán valaki, ha most oly kevés gond fordítatik a szellemi műveltségre, és a könyvek beszerzésére; hazánk állapota most olyan, hogy nem könyvekről s oklevelekről, muzeumokról s tanodákról, hanem kardról, puskáról, ágyúkról s katonai erőről kell gondoskodni.

Igaz, tökéletesen igazad van barátom; de engedd meg, hogy egy szerény kérdést intézhsek hozzád.

Halljuk.

Napoleon miért volt nagy? azért talán, mivel annyi csatát nyert? Nem, mert legnagyobb csatái között sem feledkezett meg a tudományosságról s művészetéről. Mátyásnak mennyi csatája volt, mennyit kelle harcera és háborúra költenie, s mégis mily jeles könyvtárt alkotott, mennyi tudós és művész talált menhelyet udvarában a fegyverek zaja között is.

Míg tehát nemzetem, így egykedvű, a tudományosság iránt közönyös képviselők által lesz képviselve, addig nincs reményem, hogy a magyar dicső s nagy nemzetté váljék. Addig igenis virágozhatik a hadtudomány, de Európa többi népeinek műveltségi színvonalára alig emelkedhetünk.

A képviselők átfutották a termeket, mintha a könyvtár mennyiségéről és nem minőségéről akartak volna maguknak futólagos meggyőződést szerezni. Nehéz gondolatokkal hagytam el én is a tudománykiöcsek e roppant tárházát; és még csak azon reménnyel sem kecsgethetem magamat, hogy az nem sok idő múlva más-kép leend.

Szept. 15. A mulandóság alig borítá néhány napra sűrű fátyolát, és kevés nap alatt is mennyi történt, mi nem csak szerény naplóm, hanem a történelem lapjain is helyet foglalhat.

Az idő eltelt, s keblemben csak a felzaklatott lelkesedés emlékei maradtak meg. Tudom, hogy e sorokban más hangulat s erő volna; így azonban a tények pusztá elősorolásával töltöm be a lapokat, mik azonban így is eléggé érdekesek leendnek.

A legközelebb mult vasárnap, vagyis e hó 11-én délután szokatlan embertömeg özönlé el a Dunapartot, az arcokon a vizsga feszültség és várakozás túkrözdék, — sajátságos volt szemlélni az itt-ott csoportba tömörült emberek arcvonásait: némelyikén a keserűség és boszú, másokén az öröm és derűtség elvitázhatlan jelei mutatkoztak. De a beszéd tárgy mindenütt csak egy és ugyanaz volt, a Bécsben lévő s forrón várt követek megérkezése.

Öt óra felé, a közelgő gőzös kéményének füstje jelezé, hogy a várva vártak nem sokára Pest kövezetére lépnek. A parton állók arca, mindannyi kérdőjel volt. A gőzösn csengetnek, a mozdony megáll, és a küldöttek Bécs rideg falai közül testvéreik melegen dobogó keblén valának.

Mit hozott a küldöttség, mint fogadta őket királyunk, mily

intézkedések tétettek oda fenn, a nemzet jogos és méltányos kívánatainak kielégítésére? ezen, s ehez hasonló kérdésekkel ostromoltattak a hajóból kilépők.

És a válasz olyan volt, minőt a nemzet 300 éven a bécsi kormány megszokott.

Fenlévő ministereink, több napi veszteglés után nagy nehezen a király elébe juthattak. A felterjesztett pénzügyi és katonai törvények, bárha azok a haza megmentésének és függetlenségünk egyedüli fentartói, nem sanctionáltattak. A küldöttség, az adni szokott nesze semmi fogd meg jól-féle felelettel hazabocsájtott; míg ugyanekkor Jellacsich báró és generáli méltóságába visszaállított, s eddig tanúsított loyális és hű magaviseletéért különféle dícséretekkel halmoztatott el.

A válasz rögtön bejára az egész várost.

Az utcák tömve valának emberekkel, kik céltalanul bolyongtak ide s tova.

Különösen népések valának az alsóház körüli utcák, mindenki gyűlés tartása után tudakozódott, de ez a mai napon nem tartatott.

Másnap, azaz e hó 12-én városunk utcái már kora reggel megnépesedtek, mindenütt a forrongás és izgalom csalhatatlan jelei mutatkoztak, számosan republicáról és Kossuth kezébe adandó dictatori hatalomról beszéltek.

Ülés ismét nem tartatott, hanem a ministerialis conferentia folyt majdnem 4 óráig délután, midőn a várakozásban lévő népséggel a falakra kitűzött hirdetés tudatta, hogy esteli 8 órakor ülés fog tartatni.

Hogy a 8 óra megérkeztével a karzatok minden zúga zsúfolásig megtelt, felesleges mondanom.

A ház nyíltan nem szólt, nem szólhatott, mert tudni kell, hogy a képviselői sereg olyan, mint a juhnyáj, a kolompos után megy a nélkül, hogy gondolkodna.

Kossuth elmondá . . .

Szept. 17. Isten látja lelkemet, hogy legjobb szándék mellett sem vagyok képes napi jegyzeteimet megtenni, jóllehet a mai hét a nemzet életében fontos szerepet játszott . . . csak az vigasztal, hogy ez eseményeket a historia fogja feljegyezni lapjaira.

Október 17. Megdöbbenve látom, hogy e komoly és válságos időszakban épen egy hó mult el, mióta soraimat futólagosan megírtam.

Pedig mennyi tanulságos eseménynek voltam tanuja e 30 nap alatt, mily nagyszerű mérvben tüntette ki a magyar nemzet azt, hogy élni van hivatva, s hogy a sirt, mi e népnek van szánva, valószínűleg sirjának ásoi fogják betölteni.

E kevés nap alatt megtanulhattam nem csak én, nem csak a nemzet, hanem egész Európa, hogy az osztrák kormány hogyan szokta a király iránti fiúi pietással határos ragaszkodást viszonzni; miként uszítja fel az eddig jó viszonyban élt népeket egymás

ellen, s koronájának leghivebb alattvalóit miként akarja vérfagyasztó kegyetlenkedéssel kiirtani. Mind ezt, ha még nem tudtam volna, e kevés nap alatt megtanulhattam.

Az eseménydús egy hónap elmúlt a nélkül, hogy naplómba egy árva jegyzetet tennék.

Egyik piarista tanítótól hallottam egykor, si fecisti nega, azaz ha rosszul tettél tagadd, ha elmulasztottál valamit, mentsd hanyagságodat.

Szinte kedvem volna most is a mentegetődzésre, de nem teszem, töredelmesen elmondom a mea culpát, pálcát török fejem felett, beismerésül annak, hogy ez örök nevezetességű hónap elhalasztásáért magamnak soha megbocsátani nem fogok.

Úgy gondolom azért van a naplórás leginkább, hogy az illető saját hibáit feltalálhassa és azokat javíthassa.

A szalmatűz lángjának fellobbanását számtalanszor éreztem magamban, de az ily sajnálatomra soha nem volt . . . Sajnálát ide, sajnálat oda, ezzel nincs segítve a dolgon.

Okultam magamon, igyekezni fogok jövőre a hibát elkerülni.

Délután egy órakor ülés a felsőházban Mit végeztek . . . nem tudom . . . mivel ez idő alatt ebéden lévén, abban részt nem vehettem.

A folytonos aggasztó hírek rémületben tartják a várost. Uristen, mikor bontakozunk ki e nyomasztó állapotból, mikor lesz már béke e hazában, és mikor fogja az igazságos isten érdemük szerint büntetni azokat, kik okozói valának ennyi bajnak, nyomorúságnak, s annyi ártatlan család elpusztulásának? Hisz az egyes ember gyilkosa, ki nem kerüli a törvény sujtó kezét, s az, ki ezeket gyilkoltat, ki a népek véres veritékkel szerzett vagyonát néhány perc alatt semmivé teszi, büntetlenül maradjon. Ezt, ha van még isten a magasban, büntetlenül nem hagyhatja.

Okt. 17. Borúra derű. A magyar közmondásokból talán ez volt az első mit hallottam, és ennek valóságát nem egyszer volt alkalmam magamon is tapasztalni. Tapasztaltam ezt ma is.

Délután 4 órakor ülés az alsó házban.

Ez az újságok után sovárgó fővárosiaknak igen jól esett, de hogy is ne, hiszen a híreket most az ember nem hallja, hanem falja. Jól tudták ezt már régen a plakátíró zsidók, kik a fővárost nem másért árasztották el a plakátok sáskaseregével.

Az ülés órája eljött, a hallgatóság helyei mind betöltettek. Az elnök csenget, az ülés megnyílt és hallánk híreket, mik a szegény magyarnak ármány, árulás és hitszegés hallására szoktatott fülének oly végtelen jól estek; hallottunk híreket, mik feljogosítanak azon vélelemre, hogy e sokat szenvedett haza nem sokára megtisztul a

saját kebelében táplált kigyóktól és a szabadság s függetlenség ellenségei nemsokára megsemmisíttetnek.

Adja az ég, hogy reményünk ne maradjon hiú ábránd, vágyaink beteljesüljenek; hisz a magyarnak kívánatai szerények. Vagy ha büntetés-kép fordítád reája a szenvedés napjait, fordítsd el róla, hisz jól mondja a költő: megszenvedte már e nép a multat s jövőndőt.

Kívánataink nem igazságosak, hanem maga az igazság; az igazságot elnyomni lehet, de az elnyomatás után még dicsőségesebben emeli fel fejét.

Mik voltak a szép reményekre jogosító hírek. elmondom röviden.

Bécs város apathiájából kivetkőzött; a nép, mely megelégette a százados béklyót, szabadon nyilatkozott, és a camarilla bérencét, a gyáva kalandort, ki seregével már Bécs alá Schönbrunnba nyomult, férfiasan elutasítá és kinyilatkoztatá neki az ottani országgyűlés, hogy őt úgy tekinti, mint Magyarországnak s így Ausztriának is ellenségét, s így azonnal takarodjék Bécs falai alól.

Mit fog e nyilatkozathoz szólni a XIX. század Don Quixottja, elválik. Egyébiránt az útmutatásban seregeink is részt fogna venni.

Camarilla, kedves camarilla, hogy tetszik a «lieber Baan» eddigi helyeselt eljárása? Hősötök ugyan szépen erősíti a trón alapját. Bécsben ugyancsak csinálja a rendet, mióta Magyarországnak tökéletesen helyreállította azt.

Az alávalóság soha büntetlenül nem marad.

A második hír, mit hallottunk az, hogy Munkács és Lipótvára kezünkben van. Nevezetes e két pont, mivel kulcsul szolgál az ottani vidéken mutatkozó lázadás lecsillapítására.

Ezek jó hírek.

Időm lévén, ide rekesztek némi csekély észrevételt a honvédelmi bizottságról és Kossuthról.

Az Erdélyben működő pseudo Jellachich, az az Urbán fejére 100 pfrt, Hurbán, Stur és Hodzsa fejekre pedig, mint kevesebbet érőkre, 20 frt díj tűzetett ki. A gondolat nem rossz, mint alávaló rablók csakugyan nem is érdemelnek többet, és egy ausztriai generalis feje valóban még soha nem becsültetett kevesebbre. Csakhogy fóg-e ezen eljárás célra vezetni? Nem volna-e nagyobb az inger, s a siker biztosabb, ha a jutalom megnagyobbíttatnék?

Azt mondják ugyan némelyek, hogy hasonló esetben nem a pénznek, de a hazaszeretnek kell működni, ez való, de — — —.

Kossuth, a historiának egyik első embere; bámulja őt Európa, bámulja a világ, és a magyar századok mulva is tisztelettel fogja e nevet kimondani. Neve mint égő fáklya, mint világító torony fogja lövelni a szikrát, melynek útmutatása mellett biztosan fog haladhatni mindenkor a szabadság sajkájában evező halandó.

Nagysága, egeket verdeső hegy, mit minél tovább szemlél az

ember, annál inkább bámulja nagyságát, s annál inkább belátja, hogy a mellette lévő tárgyak a semmiséig törpültek el.

A századok viharával küzdő sziklát egy átfutó szellő meg nem ingatja; a hegyről elvitt porszem, annak nagyságából nem von le; s így Kossuth nagyságából sem fog levonni azon emberi gyarlóság, mit rajta nem csak ma, de több ízben észlelni lehetett, értem a hetykélkedést.

Szeretném e szót kitörülni a szótárból, vagy szeretném e hibát erénynyé változtatni, hogy Kossuth erényeinek száma ez által is nagyobbodjék.

Azt mondják, hogy a pietás némává teszi az embert, én pedig azt válaszolom erre, az igazság mit sem hágy eltitkolni. Fiat justitia aut pereat mundus.

Okt. 18. Ülés nem volt, s így a mai nap is, mint egyéb ülés nélküli nap lassan, unalmasan mult el.

Kossuth ma indult 11 órakor, mintegy 1,200 főnyi pesti nemzetőr csapattal a lajthai táborba; mit végzend, az ég tudja.

A pesti nemzetőrség lelkesedése ébredni kezd, már a pesti burger is kezdi átlátni, hogy a haza nem e szűk utcák közé van szorítva, s hogy a hont nem csak Pest határában, hanem azon túl is lehet és kell védeni.

Midőn e sorokat írom, ablakaimat hatalmasan rázza az ég hangos dörgése. Úgy tudom, hogy az év e szakában, szünetelni szokott az ég háborúsága; igaz-e, nem tudom, annyit azonban hallok, hogy a legrekkenőbb nyári napoknak is díszére válnék e szakadatlan és hatalmas égdörgés, mi szemvakító villámlással kísértetik. — Nem rejlik-e ebben ujmutatás Kossuth elütésére?

Haha . . . e sorok úgy tűnnek elő, mint azon uracs, ki a társalgást rendszeren az időjárás állapotával kezdi. Én is, midőn hazám roppant eseményeknek színpada, midőn a történelmileg nevezetes események mintegy korbácsoltatnak, beszélék vagyis írok — az időről.

Szerencsétlen flótás, szedd össze írásodat, s dőlj Morpheus karjaiba.

Jó éjszakát.

Okt. 20. Csak az boldog, ki szerettetik és szeret, — ezt íratta Kisfaludy Károlylyal a szenvedély, és talán a boldogító érzet.

Mennyi igaz, mennyi való van e rövid mondatban.

Én nem tartozom azon szerencsés halandók sorába, kik e szavakat magukra alkalmazhatnák, mivel fájdalommal mondhatom, hogy még soha nem szerettettem.

Hogy szeretek-e, szintén nem tudom bizonyossággal mondani; mások, kikkel közlém érzelmeimet, úgy mondák, hogy szeretek, lehet, hogy igazuk volt.

Ha abban áll a szerelem, hogy azon lénynek, kihez magyarázhatlan vonzerő köt, egyetlen pillantása képes az egekbe varázsolni,

ha egyszerű látása képes az embert bármely bús hangulatából legvidorábbá változtatni, ha távollétében az ember keble üres és valaminek hiját érzi, ha az ember gondolatain örökké csak egy bizonyos fonál szövődik és e fonál ama bizonyos egyéniségé; ha e jelek a szerelem symptomái, akkor elmondhatom magam is, hogy a költő állítólagos boldogságát részben magam is éreztem, és mondatának valóságát képes vagyok felfogni. És erre Krajner Ilka, a keszthelyi szép tanított, kinek emléke maig is képes boldogságomat felújítani.

Hála neked, honom nymphája, mert mióta veled összehozott a sors, számtalan olvasmány kétszeres élvét nyújtott, s belé tudám magamat képzelni a költő azon kedélyhangulatába, melyben dagadó keble érzeményeit szavakkal tolmácsolá.

Déli 12 órakor ülés a képviselőházban.

Ezen ülés is egyike volt azoknak, melyekről «Március 15-ke» elmondá, hogy a táblabíró-képviselők hírek hallása végett tartják üléseinket.

Az elnök ma is csak híreket hallatott.

Elmondá, hogy seregünk egy része, Perczel Mór vezetése alatt fényes diadalt vívott ki Zalában.

Elmondá, hogy Görgöy Arthur megunván a hosszas veszteglést, 18-án éjjeli 2 órakor az ellenség előőrseit Brucknál megtámadta, a János dragonyosokat és a vadászcapatot szétverte. Bizony különös, hogy seregünk ily jó szelleme s bátor elszántsága mellett még ekkoráig sem semmisítették meg elleneink.

Az afféle zsíros szájú magyar táblabíró erre azt mondaná, quod differtur non auffertur.

Én pedig egyszerűen azt mondom: vederemo.

Mily kínos helyzet lehet az, midőn a hatalom embertársait a természetadta szabad légtől elzárja; s hazájától messze vidékre eltávolítja, s mily kínos lehet az, midőn e kínos állapot tetőztetik azzal, hogy a börtönre ítelttől, még a szabadulás reménye is elzárattott.

Ellenkezőleg, mily érzés kelhet a szenvedő keblében, mikor csüggedő gondolatai között a börtön ajtaja felnyílik, s azon vigasztaló szavakat hallja: szabad vagy! mitől az önkény, a zsarnoki hatalom megfosztott, ime visszaadom, mehetsz, a merre tetszik!

Ezen érzemény leírására avatottabb toll kívántatik.

Ki ezt látni akarja, ki tanúja akar lenni, hogy a börtön levegőjétől elsápadt, kiaszott arcok mily gyermekes örömmel és meg-

elégedéssel telnek el, nézze meg a Szegedről érkezett, s Pest utcáin ujjongva járó olasz rabokat, kik a *rendzavarásra való elfojthatlan hajlamuk* miatt sinlődtek már éveken át a szegedi várban.

Okt. 22. Részint a nemzetőri szolgálat, részint az érdekes tárgyak hiánya két napig visszatartottak naplómól.

Hogy pedig az ember feltegye magában: irni fogok naponkint, és naponkint íveket töltsön be, azt csak egy Jósika teheti, ki miként egyik regényében mondja, naponkint egy egész ívet töltött tele, volt légyen kedve, akár nem, beteg vagy egészséges volt, útban vagy otthon vala. Ezt csak ő tehetette.

En csak akkor írok, ha tárgyam van, s így ma is elteszem naplómát a nélkül, hogy sorai szaporodnának.

Isten velünk!

Okt. 24. Az író Táncsics Mihály, hirlapjának egyik számában cikkeket közölt a királyok ellen.

E cikk drastikus elnevezése sokaknak nem tetszett, és borzadályllyal olvasták; pedig ha végig nézünk a királyok történetén, tisztelet a kivételeknek, csakugyan nem találunk abban egyebet, mint a népek elnyomatását és az igazság s jogosság mellett felkelők büntetését. Habár a magyar nép royalistikus érzelmei mellett most még tisztelettel viseltetik is a monarchikus eszme iránt, de el fog jönni itt is a nagykorúság kora, a nép be fogja látni, hogy megérett saját maga kormányzatára.

A királyok mind azon nézetben vannak, hogy nem ők vannak a népért, hanem a nép van ő érettök *isten kegyelméből*; pedig bizony a nép kegyelme is nyom már a mai időben a latban valamit.

Ime a mi királyunk, Ferdinánd apánk is csak elnézi, hogy kormánya a magyar nemzet elnyomatásáról gondoskodik és intézkedik.

Lássuk e kormány mivel tetézte legújabbán bölcsességét.

A mult napok egyikében kibocsátott királyi leirat panaszos hangon elmondja, hogy mennyire fáj a király lelkének, hogy népe nem akarja túrni a szolgaság jármát, mit kormánya óhajtana népeinek mindenikére erőszakolni. Az e feletti fájdalom egyúttal a harag és boszúság hurját is pendíté, miért is eltökélte magát a végsőhöz nyulni.

Ugyanezen leirat ugyanis tudatja, hogy megbízott az abszolutismus agg bajnoka, Prága város híres bombázója, az ősz Windischgrätz herceg, hogy a birodalom minden népei között állítsa helyre a rendet és csendet, és a sajtó féktelen kicsapongásait korlátozza. Nemkülönben a nyílt lázadásban lévő Magyarországot a törvényesség terére visszahelyezni iparkodják.

Risum teneatis. — Magyarország a lázadás terén áll, mivel rablók ellen védi magát, hogy férfiasan küzd feluszított vad csordák ellen.

E leirat felolvastatott a mai alsóházi ülésben.

Egyhangúlag félretétetni rendeltetett; állván erre is azon hatá-

rozat, mely Lamberg királyi biztossá lett kineveztetése alkalmával hozatott.

A fellegek mindinkább tornyosulnak a haza egén, hiszem is, hogy záporoként fog honom felett pusztítani; ámde a zápor többnyire percekig tart, s utána tiszta lég, üdítő verőfény szokott következni.

Okt. 25. Szomorú időket érünk. Szegény hazám, mennyi vészszel kell szembeszállanod, mennyi ármányt kell leküzdened.

Nem elég, hogy ellened lázítják a különfajú népeket és legremítőbbben fanatizálják, hanem a császári seregek is betörnek és pusztítják e szép, de szerencsétlen hazát.

De bízom istenben, bízom a magyar karban, hogy az ezernyi alakban mutatkozó ellent férfiasan leküzdendjük, s akkor — akkor számolni, még pedig részrehajlatlanul számolni fogunk.

Ülés a képviselői és a felső házban.

Mindkét helyütt csak híreket hallánk, még pedig olyakat, mik képesek lennének az ember kebeléből a legszentebb érzeményt, az emberiség érzetét gyökerestül kitépni.

Az elnök — mindkét ház elnökét értem — elősorolá, hogy ő cs. k. apostoli felségének egyik generálisa, a rend és csend helyre állítása végett betört az országba; ezen generális Simunics, ki 12,000 emberrel és 6 ágyúval rontott be Galiciából Magyarországra, nevezetesen Trencsén vármegyébe.

Gyönyörű urak ezen császári generálisok.

Az egyik, Puchner, Erdélyben lázítja ellenünk az oláh és szász fajt; a másik, a pozsonyi születésű magyar Berger, az aradi várat bombáztatja; a harmadik, Rukavina, Temesváron hirdeti a katonai törvényeket, és sorba akasztatja azokat, kikben a magyar érzelem legkisebb szikrája mutatkozik; a negyedik, a fentebb említett Galiciából tör reánk.

Ezek mind a császár legkedveltebb hívei, s mindannyian rendet és csendet jönnek csinálni; s mivel a magyar nem adja a bárd alá fejét gyáván és nyomorultul: lázadó és istentelenségekre vete-medett provincia.

Szegény hazám, meddig kell ezek ellen küzdened.

Nem tehetek róla, de a vésteljes időben, és a szaporodó bajok között, már régóta rágódik agyamon azon szomorú gondolat, hogy a lengyelek sorsára jutunk.

Nem, ez lehetetlen, hisz a lengyel népben nem volt ily össze-tartás, ity tetterő, ily dicső lelkesültség; egy nemzetet, míg e tulajdonokkal bír, rövid időre elnyomni igenis lehet, de a nemzetek sorából kitörülni nem.

Csak kitartás, értelemegység ne hiányozzék, a győzelem megjő, annak elmaradni nem lehet.

Oct. 26. Soha még ily bizonytalanságban és feszült várakozásban nem voltunk, mint a jelen percekben.

Oly annyira szeretnők hallani, mi történik lajthai táborunkban, és semmi, de semmi hiteles hír nem érkezik. Kózsá hírek ma is mint máskor, sáskaként szárnyalják át a várost, de ezeknek egyáltalában nem lehet hitelt adni.

Egyik percben a hírkövácok seregeinket túlléptetik a Lajthán, és az előőrsökön győzedelmeskedtetik, míg a másokban már visszavonultatják. Egyik órában a szászokat székely atyánkfiai által lefegyvereztetik, míg a másokban az oláhok győzelmes előrevonulását és hajmeresztő kegyetlenkedéseit hirdetik.

Az idő megtanított csak az elnök által hivatalosan köztudomásra juttatott hírnek adni hitelt; és e válságos percekben várva vártam az ülést, s kora reggel óta lesem a gyűlés megtartását hírül hozó hirdetményt, de úgy jártam, mint Horác parasztja, kiről megírá:

Rusticus exspectat donec defluat amnis,
At ille labitur, et labetur in omne volubilis aerum.

Idé irtam e sorokat, nem tudom: híven-e; én ugyan eleget igazgatom ujjaimat a scandaláláshoz, de különösen a második vers nem akar sehogy sem menni.

Már most nem tudom, én vagyok-e rosz scandaló, vagy Horác rosz verselő.

Az ítéletet másra bizom, mert a szerénység mindig tiltotta a magam feletti ítélet kimondását.

Mennyire képes valaki mást elbolondítani, s ezen más mennyire képes magát elbolondítani engedni, legjobban mutatja a Leopold várról tegnapelőtt érkezett oláh katonaság.

Ismeretes lévén ezen katonaság magyarelleses érzelmeiről, a várból Pestre hoztattak azon célból, hogy vagy jó útra térítik, vagy ennek nem sikerülése esetén lefegyverzik őket.

Capacitálók számosan találkoztak, elmondák nekik, bogy mi sem akarunk mást, mint a szabadságot és hazát megvédeni.

— Igen, ellenveté egyik bárgyú képpel, mi sem fognánk fegyvert a magyarok ellen, de ezek más császárt választottak maguknak.

— Dehogy választottak, dehogy választottak, hisz még mindig Ferdinánd a császáruk, mondá a capacitálók egyike.

Az oláh kétkedve rázza fejét, s arcán a megtestesült meggyőződés volt olvasható.

Az én oláhom egyet köp, mi az okos szónak előpóstáját képezi, és ezen egyszerű, de nem igen aesthetikus műtét után hallatja a megkövesült hit szavát.

Halljuk, halljuk.

— Hisz maguknak nem Ferdinánd a császárjuk, hanem
— — — *Unio*.

A jámbor hallotta, miszerint a márciusi napokban mennyi beszéd tárgya volt az unio, látta annak kimondását, mily ünnepélyességgel és demonstrációkkal fogadták, és a jámbor mindezt az újonnan megválasztott *Unio* császár tiszteletére képzelte.

Nehezebb valakinek hitét, mint sziklákat megingatni, s ennek valóságát a szánandó oláhokon is tapasztaltam. Ők meg vannak arról győződve, hogy a magyarok testvéreik, tudják, hogy a magyarok nekik mit sem vétettek; ámde próbáld azért arra vinni, hogy esküt tegyen le a közös alkotmány, közös szabadság megvédésére. Erre soha nem fogod bírhatni, — legalább a két napi capacitatio eredménye arra mutat.

A lefegyverzés maig sem történt meg, miért késnek vele, nem tudom.

Azt írja Kisfaludy Károly egyik beszélyének hősról: karszékébe veté magát, s kérdő és felkiáltó jelekkel írja naplójába: miért születtem?

S ő ezt gúnyból írja, nem is képzelvén, hogy a halandók között akadhaszon valaki, ki e kérdést intézze magához; ha az ő agyában soha sem villant meg e gondolat, akkor ő bizonyára a halandók legboldogabbja volt.

En részemről Tamás vagyok benne, hogy minden ember legalább egyszer ne elmélkedjék arról, hogy tulajdonkép mi ő, s nem jobb lett volna-e a helyett, hogy az emberek méltatlanságát s a világ csalárdságát szenvedje, a világra se jönnie.

Midőn az ember látja, hogy élete nem is élet, hanem vegetatio, midőn látja, hogy nap nap után telik a nélkül, hogy kellemetességeket árasztana az élet útjaira, — nem lehet, hogy ez esetben, ha nem is átkozódással, de mindenesetre önmaga iránti szánalomból ne fakadjon e kérdésre: miért születtem.

Nekem a sors keserőségéből ez ideig kevés jutott osztályrészül, valóban alig tudom, mi az igazi bú és fájdalom, mégis nem most először intézem e kérdést magamhoz.

Nov. 10. Tegnap ülés az alsóházban.

E délután ismét az élvezetnyújtó napok egyike volt. A hosszabb ideig távol volt Kossuth jelen volt az ülésben s számot adott tetteiről.

Elmondá, hogy mult hó 30-án ütközetet rendelt, s ez ütközettel leróttuk Bécs iránti tartozásunkat, ez ütközettel megmentettük a nemzet becsületét.

Elmondá, hogy ez ütközet rostája volt seregünknek, a mennyiben a még itt-ott mutatkozott feketesárga tisztektől egészen megmenekült.

Elmondá, hogy seregünk visszavonatván, organisáltatik, egészítették s erősítették.

Szónoklata ismét a szívhez irányult és az irántai bizalmat megerősíté, ha még t. i. volna valaki, ki bizalmatlanságot táplálhatna iránta.

Senki hiba nélkül nincs, -- ezt igazolja a százados tapasztalás, ezt mondá az emberi nem megváltója, ezt igazoló Kossuth is mai beszédében.

Szónoklatának végén szokott hibájába esett, — a magasztalás kicsikarásába és a nemzet erejének túlbecsülésébe.

Elmondá, hogy ő, ha saját keble sugallatát és meggyőződését követhetné, mennyire szeretne a magányba vonulni, mily hő óhajta volna, hogy a nemzet a reá bízott elnökséget más *érdemesebbre* bízna, s őt e nyomasztó teher alól felszabadítaná. A képviselőház és a hallgatóság erre, nagyon természetesen, erősen hangoztatta a «nem lehet», és «maradjon» szavakat.

Elmondá, hogy Windischgrätz a mostani őszi időben nehezen vállalkozik a beütésre, s így a tavaszi megtámadás nem fog bennünket készületlenül találni, sőt bizton mondhatja, hogy tavasszal e nemzeten a poklok kapui sem fognak győzedelmeskedni.

Sokkal inkább szeretném, ha ezt rólunk nem Kossuth, vagy nem a mi emberünk, hanem az ellen mondaná. Most csak aztmondhatjuk: nyugtával kell a napot dicsérni.

Ez által épen nem akarom azt mondani, mintha okunk volna a félelemre, sőt azt állítom, hogy a nemzet kifejtett lelkesedése és összetartása mellett bizton meg fog szabadulni Ausztria nyomása alól; hogy a Rákócziak és Bocskayak alatt megkezdett függetlenségi harc jelenleg sikeres véget ér, s a magyarból lesz ismét egy nemzet és hatalmasság, melyre Európa népeinek szemei lesznek irányozva.

Ezt igenis legtisztább meggyőződésem sugallatából elmondhatom, elmondhatom pedig a nélkül, hogy a kérdés előbb kárhoztott hibájába esném.

Városunk ma, egy különös esetnek volt színhelye.

Mielőtt azonban az eset elmondásához fognék, a figyelmet kissé távolabbra kell vezetnem.

Az absolutismus eszköze, a városok hős bombardeurje, a kedves Windischgrätz, a mult hó végnapjaiban kissé mulatni óhajtván, beüzent Bécsbe, hogy Pulszkyt, külügyministeriumunk status-titkárát, a lengyel menekvő Bemet és még egy harmadikat adják ki, mert ő mulatni akar, rég nem látott akasztást.

Bécs jóra való népe azonban most az egyszer nem teljesíté a kegyes úr kívánatát.

30-dikán Windischgrätz csupa unalomból lövöldözteti a várost. E műtét közben, mely közbevetőleg legyen mondva, nagyon illet

az ausztriai kormány békebiztosához, e közben mondom, kerestetik a néhány nappal azelőtt kiadatni kért három egyén, de azoknak csak hiült helyük volt látható, mindhárom szerencsésen átmenekült hozzánk.

A hírlapok, különösen Bemet nagy ovációval fogadják, alig találnak szavakat a feletti örömük kifejezésére, hogy az osztrolenka hős, ki már évtizedek óta harcol a szabadság szent lobogója alatt. Körünkbe érkezett, és seregünk egy részének vezérletét átveendi.

Mi történik azonban ma.

A lengyel legio egyik tagja, reá lő az agg szabadságharcosra.

A 19 éves ifjú elfogatik. A statarialis bíróság összeül, az ifjú pedig merényletének indokául azt adja elő, hogy Bem a leg-ocsmányabb hazaáruló, megcsalta a lengyel népet az osztrolenkai csatában, megcsalta a spanyolokat, sennek folytán legmélyebb sajnálatát fejezi ki a fölött, hogy a neki szánt golyó nem vette el életét.

A fiatal egyhangúlag felmentetik a statarium alul.

Ez a tény.

E kettő közül egyik mindenestre gaz; melyik légyen az. az idő napfényre hozandja.

Én részemről, ha szabad az ifjú folytonos higgadtságából, nyugodtságából és meg nem zavart lélekjelenlétéből következtetést vonni, hajlandó lennék az ártatlant reá mondani. Meglássuk, nem csal-e ítéletem?

Novemb. 29. Azt gondoltam, hogy e napokban véget vetek naplójegyzeteimnek, s több éves hű társamtól e szavakkal válok el: felcsapván katonának, naplómát nem folytathatom. Azonban a sors nem úgy rendel, hogy ez e napokban történjék meg.

Tehát meg fog történni mégis?

Igen, sorsom felett a szó kimondva, katonának kellennem. Nagy áldozat tőlem, de hazám igényli — legyen. Minél nagyobb az áldozat, annál kedvesebb.

Végig gondoltam a katonai élet fáradalmait, végig a nélkülözések hosszú sorát, de végig gondoltam azt is, hogy mindezt nem a netán elnyerendő tisztségért, hanem szabadságunk, függetlenségünk s imádott hazánk megmentéséért kell tűrni. Lenne-e tehát ez esetben akadály, mely feltett szándokomtól visszatartathatna; — ha lenne, önmagam előtt pirulnék örökké, akkor csakugyan megátkoznom az órát, melyben születtem, még pedig magyarrá születtem.

Szinte fáj lelkemnek, hogy eddig is nem szaporítám lelkes csatáraink számát. Még nem késő, lesz még nekem is alkalmam szabadságunk templomának ha nem alapjához, legalább betetőzéséhez járulni.

Isten adta erőmet, isten adta hazámat, kötelességeim annak elleneit erőmhöz képest gyériteni.

Adjon az ég alkalmat, s én bizton állíthatom, helyt fogok állani magamért.

Decemb. 1. Reggeli 10 órakor ülés az alsóházban.

Ha valaki a képviselői terembe lép, hirtelenében nem tudja, casinóba vagy valami más társalgási terembe lépett-e? E jó urak tanácskozásaitól annyira távol van a törvényhozói higgadság és komolyság, hogy őket látva, az ember azt véli, a hazában mi baj sincs.

Pedig e szegény hazán soha talán vézesebb fellegek nem tornyosultak, mint épen a jelen percben.

A független felelős magyar ministerium halogató és elnéző gyáva politikája annyira engedé a dolgok menetét bonyolulni, hogy ha a véletlen nem ment bennünket, haszontalan lesz minden iparkodásunk, el vagyunk veszve, a szó legteljesebb értelmében, ki vagyunk törölve a nemzetek sorából.

Kebellázító gondolat, a magyar nincs többé. Pedig úgy lesz. Adja isten, hogy sejtelmem ne valósuljon.

Nézzünk körül kissé, mint állnak dolgaink.

Juniusban kezdődtek bonyolulni dolgaink. A reactio ekkor üté fel . . . eh, mit beszélek reactióról, a camarilla ekkor kezdé meg tervének valóságát. Ekkor lázítá fel ellenünk a rácokat, szintén ekkor uszítá fel ellenünk a horvátokat is. Ministeriumunk a helyett, hogy hevenyében erélyesen lépett volna fel, s minden erejét a baj elnyomására fordította volna, tétlenül nézte a dolgokat és engedte, hogy a nemzet testén rágódó fekély elmérgesedjék s terjedjen; komoly eszközökhöz csak akkor nyúlt, mikor a fekély a nemzetnek majdnem szívéig hatott.

Küldött az alvidékre lelkes és harcvágytól égő seregeket, de a vezényletet a camarilla bérenceinek kezei között hagyta, kik a sereg lehangolását fokozatosan tervszerűleg vitték ki, bárha megvolt is győződve a hadvezérek gabszágairól, a vezényletet nem merte kivenni kezeikből. Nem igazolja állításomat a következés, hisz Berger, Blomberg most már nyilván színt vallván, folytonosan bombázzák Aradot, s lázítják ellenünk a vidék nem magyar ajkú lakóit.

Erdélyre legkisebbet sem fordítá figyelmét a ministerium, mintha az országnak nem is kiegészítő része lenne, a helyett, hogy a lázításokat csirájában elfojtani iparkodott volna, híven maradt legyezetési politikájához s küldött oda olyan kormánybiztosokat, kikről mindenki tudta, hogy a magyar ügyet soha szívéükön nem hordták.

Nyomorult politikájuk azt eredményezte, hogy Erdély nem a miénk többé, hanem egészen a reactió kezében van, s az újoncozások a lehető legnagyobb mérvben ellenünk folytattatnak.

Folytassa kormányunk, az előbbi gyászos emlékü kormány útjait, ne nyúljon semmi eszközhöz, mi által még a felvidéki jó gondolkodású tótságot ügyünknek megtartani lehet, s annyira körül leszünk hálózva ellenségekkel, hogy a camarillának csak akarnia kell, s két hét mint Lakoont a kigyó összetördeli.

Hasztalan lesz akkor a hangzatos nagy szavú dictió, a jövőbe fektetett kecsesgató remény, haszontalan a magyarság zömének vitézsége s elszántsága.

Ily állapotba jutottál szegény árva hazám, s a nép képviselői magyarázhatlan könnyelműséggel mit sem tesznek, hogy a hazára tornyosult vést elhárítsák.

Ha a haza atyjai is csak azon török fejüket, hogy minél tovább húzzák a napidíjakat, mit várjunk a szegény néptől, mely csakis a példák után szokott indulni, még pedig, fájdalom, minél rosszabb a példa, annál szivesebben halad utána.

1847. Augusztus, szeptember.

Miután az olvasó, naplóm folyama alatt többször észrevette, hogy szerelmem fel-fellobbanó emlékeit akarom elnyomni, tehát arról most 1848. okt. 26-án írok tűzetesebben, most midőn szívem állapotát higgadtabban tárgyalhatom, és elmondhatom, hogy az érzemény végkép kialudt s annak csak nagyon ritkán fellobbanó egyes visszaemlékezései teszik érdekessé az elmúlt időket.

1847. augusztus, szeptember havát a tud. akademia megbízásából Keszthelyen töltöttem.

Az apai küszöböt ekkor léptem át először, még pedig az igazán gyengéden őrzött apai kezek közül, vezető vagy tanácsadó nélkül léptem a nagy világba.

A Balaton festői vidéke, a keszthelyiek szívélyes fogadása, a társasélet eddig nem ismert kellemei megragadták egész valómat, és K... I... kellemes rokonszenves modora mihamar felébreszté bennem az eddig ismeretlen szerelem lángját, bárha későbbben beláttam, hogy szerelmem tárgya épen nem zöld fű közé rejtező szerény ibolya. De hiába a tapasztalatlan s így bátoratlan szívnek bátorítóra, ösztönzőre van szüksége.

Minélinkább terjedt az ártatlan ismeretség, annyival inkább terjedt a szerelem tüze.

És az igazat megvallva, midőn hosszas küzdelmi próba után azon tudatra jutottam, hogy Amor ugyancsak lebilincsel, megdöbbenem, s el nem tudtam magammal hitetni, hogy szívem, mely eddig minden nő irányában hideg részvétlen maradt, ily hamar és rögtön felforgattassék.

Első, kivel állapotomat közöltem, Pászthory Endre barátom volt, és elképzelheti mindenki, hogy erőködtem és mindenkép iparkodtam levelemben felzúdult állapotomhoz illő hangulatot öltetni.

«A leány szép, — hangzott Helen leírása, — szép, mikép Canova teremtkézéből kikerült legclassikaibb faragvány; midőn az ember égszín szeméibe pillant, e dicső szempár azt látszik mondani, halandó,

szívem osztatlan, ha tied is az, megoszthatjuk egymással. Hosszú selyempillái, beárnyékolván e mindent mordó szempárt, az embert akaratlanul azon gondolatra ébreszti, hogy a végzet által arra alkotottat, hogy a fentebb mondott szavaktól a hazugság legkisebb gyanuját is eltávolítsák.»

Ezután következett a szebbnél szebb epitheton s hasonlat a rózsza ajkáról, a karsú termetről, gyönyörű fogsorról stb. a fentebbinél költőiebb hangon.

Ily felcsigázott volt phantasiám mult évi augusztus és szeptember hónapokban, ily érzeménynyel tértem október havában haza, apám forrón üelő karjaiba, s ez érzeményt a családi élet rég nélkülözött örömei is csak néhány napra voltak képesek lecsillapítani.

Október közepén atyám magával vitt szüretre Tarcalra, s így messze mértföldre a kedvestől. A távollét, az ismeretlen multság, s a jól töltött napok, képesek voltak elfelejtetni velem Helent és Keszthelyt.

Az idő repült s mi ismét Pesten voltunk.

Egyik novemberi nap, haza jöven Czakó Zsigmond író temetéséről, kit pillantok meg? a keszthelyi szépet.

S az elmúlt boldog órákat a vizontlátás első perce egész nagyságában visszavarázsolá, szívem alvó tüze újra s az előbbinél hatalmasabb lángot vetett, a vizontlátás tönkre tevő nyugalmamat.

Ábrándjaim tárgya újra ő, csak ő volt. Egy tárgy volt agyamban lefekvéskor, ugyanazon tárgy forgott agyamban ébredetkor, s ez ki lett volna más, mint a bájos Helen.

Mennyit láboltam végig Pest belvárosának utcáit, melyekben őt megpillanthatni gyanítám, mennyit merengtem ablakom előtt azon reményben, hogy a sors őt arra hozza; de mind hiába.

Az idő mult, de nem oly gyorsan, mint Keszthelyen. hanem ólom szárnyakon mozdult arrébb.

Hosszas epekedés után végre sikerült őt egyszer az utcán megpillanthatnom, lakására menni nem mertem részint bátortalanságom miatt, részint pedig attól való félelemből, hogy szerelmemet elárulom, a mit egyébiránt csak az nem vett észre, ki nem akart, anyám, az áldott jó asszony hányszor megmosolyogta izgatott helyzetemet s hangulatomat.

Beszéltem tehát vele az utcán s én boldog voltam, méltott egy pár kacér pillanatra, s senki boldogságával nem eseréltem volna.

Ezután többször találkoztam vele az utcán, színházban és táncvigmakban, és azt vettem észre, hogy udvarlóí közepette pillantásai nem oly gyakran keresik fel a bátortalan ábrándos keszthelyi lovagot. Ezt éreztem, s ez valóban fájt lelkemnek.

E figyelmetlenség megértésére az első álarcos táncvigalom adott okot; melyben mi történt, Józsa László keszthelyi könyvtárnokhoz intézett levelem kivonata mutatja.

«E hó 9-én a nőegyleti táncvigalomban jelen volt Helen is, ki udvarlók hiányában eleinte roszul mulatá magát, mintegy 11 óra tájban azonban egy körülmény az unalomból tökéletesen kiragadta».

A szerelmesek némelyike, habár csak egy-két szót vált is órabosszat az imádottal, azt hiszi, felette jól mulatja magát, én is ezzel hizelegtem magamnak.

Két heti távolléteimből — így hangzik a fentebbi levél folytatása — a mondott nap reggelén érkezvén haza, véletlenül tudomásomra jő, hogy ő is részt vesz a táncvigalomban, azonnal megvillant agyamban ama gondolat, hogy álarca alatt megbosszantom.

A gondolat kivihetőségének némileg ellentállt először pénztelenségem és másodsor az álarcok drágasága, de ezen is túl tettem magamat; Pászthory barátommal ágytakarókból hevenyészünk dominó-félét, ujjait zsebkendőkből csináltuk, és hogy a costum sajátóságából mi sem hiányozzék, fejükül édes apám 20 éves hálósapkáját tettem fel. Ily páratlan öltözékben léptem 9 órakor a terembe, semeim mindenütt őt keresték, de hasztalanul, nem volt jelen. Ily kínos bizonytalanságban értem el a 10 órát, ő még sem érkezett meg.

Álarcom alatt mondhatlanul izzadtam, hőségem kiállhatlanná vált annyira, hogy kénytelen voltam öltözékemet levetni, azt Pászthory barátomra adni, kinek Helen legtitkosabb jeleneteit beszéltem el, s azon reményben, hogy talán már megérkezett, ismét a terembe vonultunk.

Reményem csakugyan nem csalt, ő ott volt Császár Ferenc karjaira fűzve, mire Pászthoryt is figyelmessé tettem, ki azonnal melléje vonult.

A társalgás megkezdődik, az álarcos tudakozódik a honnlevők-ről, kérdi Pottnert, Andreolit, Harrachot, Helén tömjénezőit. Megemlíti több általam ismert kalandjait, mi a kíváncsiságot fokozá, tetőpontjára azonban csak akkor hágott kíváncsisága, midőn a Fekete tisztartó úr által adott táncvigalomban történt sajátóságos *spanyolfali jelenetet* súgá fülébe. Ennek hallatára a nő annyira izgatott lón, hogy barátomról okvetlenül letépi az álarcot, ha csak Császár Ferenc magával nem viszi a kis terembe. Ez volt a táncvigalmi történetecske.

Valóban csak történetecske volt, mégis számos hetek, sőt hónapokon át ez volt gondolataim egyedüli tárgya.

Bárha Helén hidegülsét magam is észrevettem, bár ha testvéreim s barátaim a legdrastikusabb eszközöket is felhasználták Helent a maga minőségében előtüntetni, szerelmem ennek dacára mégis mindinkább fokozódott. Iparkodásuk hasztalan volt, beszédjük olaj volt a tűzre.

Nem csinált ugyan a szerelem belőlem költőt, mint Byron vagy Schillerből, beszélyíráshoz azonban magam is hozzá fogtam. A beszély főszemélye természetesen Helen volt. De a beszély minden

iparkodásom mellett sem lett befejezve, s egyedüli vágyam, hogy nevemet mint szerző nevét ő olvashassa, meghíusult.

Üres óráimban a költők műveit lelkesültséggel szavaltam, s minden magasztos kitételt Helenre alkalmaztam.

Szóval szerelmem a legmagasabb fokra hágott anélkül, hogy egy vallomásocskát bátorkodtam volna tenni. Es ekkor teljesült be ama mondat, hogy a végletek találkoznak.

April hó elején Keszthelyre távozott, eltávoztával keblem tüze is mindinkább lankadni kezdett, míg nem végre annyira meghidegült, hogy valahányszor ő jut eszembe, mi igen ritkán történik, eszembe jutnak Tompának is eme szavai:

Nem vagy szerény ibolya, mely ékével
Zöld fű közé virulni búvik el;
Hanem napraforgó vágy, édesem,
Mely kacéran ácsorog az útfelen.
Boldog, boldogtalan, szemedbe néz,
Mégis imádót kapnod oly nehéz,
S mert magad minden áron kelledd,
Ép azért nem vagy becses, keresett.

Ez rövid története Keszthelyen ébredt s Pesten tökéletesen elhamvadt szerelmemnek.

S most örülök, hogy szívem e lázas állapotában nem tettem jegyzetet, mivel a sok ah, oh, mily boldog halandó vagyok, s több efféle kitétel, egész a csömörlésig megtöltötte volna szerény naplóm.

WALTHER IMRE.

EGY HONVÉD ÉLMÉNYEI.

(Visszaemlékezések.)

V.

Ez a jelenet úgy meghatott, hogy már a botbüntetést is elengedni lettem volna hajlandó, de mert mégis példát kellett mutatni, a mogyoró pálcák is megérkeztek, tehát egyik kőpadon az olvasatlan huszonötöt kikapta a fiú. Úgy öt percig nem tudott sem sírni, sem jajgatni; nehezen kelt fel a padról, szemeiből megeredtek a könnyek, hozzám jött és zokogó hangon mondá: köszönöm hadnagy úr! fájt ugyan nagyon, de legalább megmaradt az életem, áldja meg az isten hadnagy urat érte; ha az isten is úgy akarja, meghálálom még hadnagy úr jószívűségét! Azután újra megcsókolta kezemet és két közvadász karjaira támaszkodva, ment a közel kúthoz, hogy fájós részét megmoshassa.

A következő nap a bártfai fürdőkön keresztül Bártfa városa alá értünk, és egy szép gyepen mi vadászok, *Pribék* Miklós őrnagy a zászlóaljával, *Lázár* Vilmos, őrnagy egy csapatával, *Freyseisen* Gyula őrnagy szintén egy csapat emberével táborba szálltunk.

Itt értesíték *Lázár*, hogy *Semsey* Albert és még egy pár schwarzelgel főúr, a magyarok ellen szervezett drotár-csapat egy részét felfegyverezendő, nagy mennyiségű lőfegyvereket, kardokat, nyélre üttetett kaszákat rejtett el a bártfai fürdő házában, ő maga pedig *Zichy* Ferenc gróffal a muszka cárnál járt követségben, hogy a magyarokat leverni segílyt kérjen. Azt is tudtuk, hogy a zborói grófok Bécsben sürgetik, sőt segédkeznek a magyar forradalom leveretésén.

Egy sötét este a két század vadász, *Lázár*, *Pribék*, *Onakten*, *Gulácsi*, *Bakos* orvos, *Bodnár* és én a bártfai fürdők felkutatására indultunk. Sűrű, de lanya eső esett és így jól megáztunk, míg a fürdőhöz értünk. A lehető zajtalanság volt a parancs, míg az egyik század vadász a fürdő közvetlen környékét körül fogta. S mert a bártfai fürdő egy csupa úri lakókból alkotott kis falut képez, hát a házak közt eső utcákhoz és minden ház elé egy-két vadászt őrködni állítva az előbb említett főtisztek az idősb *Semseyéké* által lakott házba mentek, nekem meg *Bodnárnak* pedig megbízásom volt, tíztíz vadászszal a házakat sorba kutatni a fegyverekért.

Képzeltetni, mily kellemesen eshetett az öreg *Semseyéknek* ez az éjjeli látogatás.

Kutattunk hát hűségesen. Hogy a lámpák és a bennök világító gyertyák hornan kerültek, biz én nem tudom; de hogy mikor a lépcsőzetektől megfosztott padlásokra felmáztak a vadászok, és ott a gyertyákkal bujkálva néhány házat fel nem gyújtottak, ez csak véletlen szerencse volt. Talán a negyedik átkutatott ház padlásán találtunk először vagy háromszáz darab, a nyeleikre egyenesen felerősített kaszát, a következő ház padlásán meg vagy három száz különféle fegyvereket: egy- és kétesövű vadász puskák, kardok, pisztolyok, hosszú vadász kések kerültek le a padlásról, én pedig, hogy a fegyvereket egy rakásra össze halmoztattam, a kapott parancs szerint mentem jelenteni a főtisztekhez a kutatás eredményét. Szobájukba lépve, egy jó tágas, de roszul világított elfogadó szobában voltam. A kanapén *Pribék* őrnagy ült, mellette egy őszes asszonyság; *Lázár* mellett pedig egy kopasz öreg úr háló kabátban. A kanapé élébe illesztett asztalon két gyertya égett, és az asztal körül helyezett karszékeken a fentebb említett főtisztek. Talán *Pribék* állott fel a kanapéról, s bemutatott az idősb párnak. *Semsey* úr és neje, ő nagyságaik, a kiknek a fiuk a muszka cárnál van követségben, *Szalay* vadászhadnagy. Én furcsán néztem ő nagyságaikra, de illedelemből meghajtam magamat előttök, azután elmondám jelentésemet, mire az asszonyság összecsapta kezeit, úgy nyilatkozva, hogy ő

neki és férjének még csak fogalmok sem volt arról, hogy a bártfai fürdő házaiban fegyverek lennének elrejtve, az öreg úr meg nyugtalankodott a zsölléjében. Jelentésemet végezve, folytattam megbízásomat s találtunk még több fegyvert is; időközökben hol én, hol *Bodnár* mentünk a parancsnokokhoz kutatásunk eredményét jelenteni.

Jó éjjel felé járhatott már az idő, mikor egy jelentésből visszatérve a tőlem vagy huszonöt lépésnyire eső őr halk hangon szólított meg, hogy menjek hozzá. No, mit akarsz, kértem tőle. Jelentem alássan, hadnagy úr, hogy ezelőtt a ház előtt fel s alá járkáltam, midőn a házból egy nő cseléd ugrott ki és a felé futott, melyikbe az őrnagy urak mentek; én meg resteltem egy nőt lelőni, hát utána ugrottam és elfogtam. Csak képzelje, hadnagy úr, egy ingnél egyéb nem volt rajta. Én bizony megölelgettem, hanem kisiklott a kezemből és elfutott, úgy hiszem, abba a házba, a melyben a főtiszt urak vannak. No, jó helyre futott, gondolám, és kértem a vadászt, hogy hát a házba, a melyikből a nő kiszökött, nem lépett-e be valaki? Egy lélek se, hadnagy úr. Őrizd hát jól az ajtót, senkit be ne bocsáss, míg vissza nem jövök. Siettem *Makkosyért* s egy pár megbízhatóbb vadászt kiválasztva, egy lámpást magunkhoz véve mentünk vissza az említett házhoz. Az útca ajtót nyitva találva, föltártuk mindkét szárnyát, beléptünk egy hosszú folyosóra, a mely folyosóról, jobb- és balkéz felé több ajtó nyilt. Mindjárt a külső ajtótól három lépésnyire balkéz felől az első ajtó nem volt egészen becsukva és a keskeny nyíláson világosság sugárzott ki; belöktem az ajtót s egy pillanatra megálltam: nem üdvözölnek-e a szobából egy pár golyóval. No de csendes volt minden és *Makkosyval* beléptünk a szobába: csaknem az ajtóval szemközt lévő falnál egy csinos kanapé volt, előtte szőnyeggel leterítve asztal, az asztalon egy két karos gyertyatartó, a melyben két gyertya égett, mellette aranyozott szegélyű könyvek, hirlapok, egy kötő kosár és néhány darab női ékszer.

Az egyik sarokban egy nyoszolya állott, finom ágyneművel, a nyoszolya mellett éjjeli asztalka, rajta egy eloltott gyertya és több ékszerek, az éjjeli asztalka mellett a padlóra téve egy éjjeli mécs pislogott. Oda léptem az ágyhoz, az ágy párnái gyűrődöttek voltak, a paplan borította matrac meleg volt. Két nagy almárium is volt a szobában, a melyeknek ajtait föltárva, az egyikben finom női fehérneműek, a másikban értékes női öltözékek voltak. Hogy ezeket az értékes női encen-benceket végig néztük *Makkosyval* együtt, tanácsosnak tartánk a folyosóra néző ajtót bezárni, nehogy az utánunk jöhető vadászok az értékes holmikát eltüntessék. Sorba néztük az egymásból nyíló öt szobát, ha jól emlékezem, két ajtót zárva találva, a puská agyával szakítottuk be. Az előbb leírt szoba mellett egy nő cseléd részére berendezhetett szoba volt, a három következő szoba egy-egy üres nyoszolyát kivéve bútortalan

volt. Az ötödik szoba ajtaján kiléptünk a folyosóra és mindjárt a velünk szemközt eső szoba ajtaját nyitottuk föl. Ez egy férfi szoba volt: egy állványon több könyv, kényelmes bútorok, szarvasbőrrel letakart ágy, nagy ruhás szekrény férfi öltözékekkel, egy pipa és dohánytartó több darab tajt pipával, egy fiókjában vágott dohány, a másik fiókjában tűzszerszám és egy akkora darab cserfa tapló, mint a két öklöm. Tizenöt éves korom óta szívtam a nikotint, a felső vidékeken meg ritkán sikerült jó dohányhoz jutni; alföldi gyerek létemre a cserfa-tapló ritka fényűzési cikk volt előttem. Nem állhatva ellent a nagy kísértésnek, a dohányt és taplót *Maklosyval* megosztva, bezártuk az ajtót s a többi szobákba mentünk, de semmi feljegyezni valót nem találva bezártam a folyosó ajtaját és kulcsát zsebembe dugva, mentem az őrnagyokhoz jelenteni a találtakat. A szobába lépve, egy női alakkal láttam megszorodva a társaságot, kissé a szoba homályosabb részében zsölyében ülve. Körülményesen elmondám jelentésemet. *Príbék* mosolygott, a félhomályban ülő hölgy pedig a kendőjével takarta el az arcát. Jelentésemet végezve, *Príbék* hozzám jött, s kezemet megfogva, oda vezetett a homályban ülő hölgyhöz: Van szerencsém nagyságodnak *Szalay* vadászhadnagyot bemutatni, ön pedig, hadnagy úr, legyen szíves *Semsey* Albertné ő nagyságának szobája kulcsát átadni. Én hát udvariasan meghajtam magam a nő előtt, a ki az arcát takaró kendőt levéve, köszöntésemet fogadta, kihúztam zsebemből a kulcsokat, s e szavaim kíséretében nyújtám át neki: Méltóztassék nagyságos asszonyom, biztosítom nagysádat, hogy szobáiból még csak egy gombostű sem hibázik. A delnő kissé savanyú mosolyal köszönte meg és vette át tőlem a kulcsokat. Ismét menni készültem, de az őrnagy barátságos hangon mondá: Úlj le egy kicsit, fiam, és pihenj néhány percig, nem fog ártani neked sem; úgy is el vagy ázva, aztán meg jól is kifáradhattál már. A mint látod, idősb *Semsey* ő nagysága theát készített nekünk, ígyál te is egy findzával, hogy egy kissé fölnelegítsen; mondhatom igen finom thea, s ő nagyságaik oly szívesek voltak, hogy *velünk együtt* theáztak. Úgy hiszem, *Príbék* azért nyomta meg erősebben a «velünk együtt» szavakat, hogy értésemre adja: ihatsz, fiam, bátran, nincs a thea sem megmérgezve, sem bódító szer nincs benne. A thea mellé hideg sült is volt, az erős gyaloglás is nevelte étvágyamat, hát ugyancsak hozzá is láttam, étkezés után az öreg *Semsey* szivarral kínált meg, rágyújték és indultam a félbehagyott fegyver keresést folytatni. *Lázár* is velem jött és hogy a szoba ajtaját behúzta maga után, halk hangon mondá, hogy a *Semsey* megölelgető vadász ő nagysága jegygyűrűjét is lehúzta az ujjáról; igyekezzem kitudni, hogy ki volt az a vadász, mert szeretné a gyűrűt ő nagyságának visszaadni, a vadászra meg vagy huszonötöt csapatni. Jó lesz, őrnagy úr, majd utána nézek, válaszolám, köszöntem és távoztam. Gondolva magamban: No csak azt várd, hogy én a muszka

vezetők, ellenünk a drotárokat fölfegyverzõ haza áruló kedvéért, egy rongyos gyûrû miatt bármelyik honvédet is megfenyítésre kiszolgáltassam. No bizony, ha a muszkavezetők ezreket áldozhattak azért, hogy ellenünk a drotárokat, oláhokat, rácokat felbujtogassák és felszereljék, hát hadd jussou egy honvéd vadásznak is azokból egy hat-hét forintos arany gyûrû.

Hajnalodott, hogy a bártfai fürdõ házait megvizsgáltuk, s néhány vadászt örökösre kiállítva, a többieknek pár órai pihenést engedtünk.

Úgy reggel nyolc óra tájban egy pár keskeny tót szekeret kerítve, mindkét szekér dereka tele lett fegyverekkel, s megindítottuk azokat Bártfa alá. Az öreg *Onakten* egy szakasz vadászszal a szekereket kísérte, mi többiek tisztii gyûlést tartva elhatároztuk, hogy ha már *Semsey* fegyvereit összeszedtük, hát a schwarzgelb *Erdõdyt* és *Szirmayt* miért kimélnénk meg; hiszen azok még inkább megérdemlik a büntetést, mert néhány rongyos drotár helyett a muszkát mentek kérni a saját nemzetök eltiprására.

Pár órai pihenés után visszamentünk Zboróra, az *Erdõdy* istállójából néhány darab értékes ló, talán tizenkét ökör, kettesével szekerekbe fogva, a szekerekre zsákokban zab indítatott Bártfa alá. A *Szirmay* kastély gazdasági épületeiben nem volt más egyéb a táborozás szükségéire alkalmas, mint egy szép fejõs tehén, azonban, mert az idõs *Szirmayné* fia kérte õrnagyomat, hogy ne vegyék el idõs beteges anyjától ezt az egyetlen tehenet, tehát a tehén ott maradt.

Talán még az nap visszamentünk a bártfai táborba. Útközben *Lázár* mellém lovagolt, a többiektõl néhány lépésnyire magához intett és halk hangon kérdezősködött tõlem a kutatások részleteirõl és mikor a *Semsey* szobáiban talált szép pipákról s más egyéb férfiaknak nagyon alkalmas tárgyakról beszéltem, bizalmasan kérdé tõlem: Hát aztán semmit sem hoztál el onnan? Én meg szégyenkezve vallottam ki neki, hogy a félfontnyi vágott dohány s a cserfa tapló oly kísértetbe kozott, hogy nem bírva magamon uralkodni, *Makkosyval* megosztva zsebre dugtuk, sõt *Makkosy* még egy csinos tûzszerszámot is elhozott. Egyebet semmit? kérdé *Lázár* erősen szemeim közé nézve. Semmit, õrnagy úr! válaszolám szilárd és meggyõzõ hangon. *Lázár* hangos kacajba tört ki, s mikor lecsillapodott, lováról egy kissé lehajolva, így szólt: No, édes fiam, becsületes, jó fiú vagy, hanem rettenetes gyermek, sõt nagy számár is vagy, hát hiszen, hogy *Semseyné* encen-benceit nem bántottátok, ezt igen helyesen tettétek: a nõk irányában még ha ellenség is, minden jóravaló művelt embernek kötelessége udvariasnak és lovagiasnak lenni, sajnálom is, hogy *Semseyné* gyûrûjét az a huncfut vadász lehúzta az ujjáról; igen örültem volna rajta, ha az a gyûrû megkerül, szerettem volna azzal is bebizonyítani a schwarzgelb delnõnek, hogy a magyar honvéd még az ellensége felesége iránt is lovagias. Hanem már a muszka vezető honáruló *Semseyt* meg a cimboráit, ha kezeim közé kerülne,

minden irgalom nélkül föbe lövetném és egy cseppet sem bántam volna, ha *Semsey* pipáit és más egyéb, egészen férfiaknak való tárgyakat vagy elhoztátok, vagy összezúzva hagyátok volna ott.

Hej, ha ezt tudtam volna, sohajtétek fel magamban, hiszen legényke koromban egy izlésemre való tajt pipáért még a hideg is gyötört. No de, fiatalság bolondság.

A bártfai táborból Bártfába mertünk, s talán egy éjjel a házakban elszállásolva pihentünk. A következő nap Eperjes felé Lófalúig mentünk, de mert a faluban az a néhány rusznyák ház nem lett volna elegendő egész csapatunkat befogadni, a faluból egy jó negyed órányra Bártfa felé egy szép nagy fákkal borított domb alatt elterülő emelkedettebb síkon ütöttünk tábor. Ha jól emlékezem *Dembínszky* egy erős csapatával Eperjesen volt; a sereg zöme pedig Deméthe és Kapinál. Mi valánk *Dembínszki* hadtestének előcsapata: a mint eszembe jut, egy osztály vadász, a cserebogarak zászlóaljának fele, egy század veres pántlikás szabolcsi huszár, félszázad ungmegyei guerilla huszár és végre fél üteg ágyú.

A szép fekvésű tábor helyen a dombról hozott leveles galyakból csinos sátorot csináltunk *Lázár* parancsnokunknak; jó nagy sátor volt, úgy hogy azt pokrócokból alkotott függönyökkel két részre osztva, a kisebb rész alvó szobácskául, a jóval nagyobb rész elfogadó szobául szolgált. Mihelyt *Lázár* sátora készen volt, a vadászok úgy a tisztjeiknek, mint magúknak, kisebb-nagyobb lombosátorokat készítének, úgy hogy szinte gyönyörűség volt végig menni a két sor lombos sátorok között hagyott széles egyenes úton. Lófalú tábor helyüinktől jó negyed órányra esett, a hol az uradalmi tisztí lakban volt a csapatunk irodája elhelyezve és ezt az irodát, az egész hadjárat alatt nekem legkedvesebb, legkrokonszenvesebb ifjú bajtársam, nálam jó négy évvel idősb *Matolay* Etele főhadnagy, *Lázár* Vilmos hadsegéde és bizalmas ifjú barátja vezette, művelt derék ifjú és korához képest tanult fiatal ember. Etele tizennégy éves Gyula öcsce, mint *Lázár* galoppinja, mindnyájunk kedvence volt.

Néhány napig valánk már Lófalú alatt, mikor az ung- és beregi fiúkból alakult zászlóaljnak, azaz a cserebogaraknak, vászon tarisznyájok helyett *Dembínszkitől* bornyúkat kérni, *Lázár* engem bizott meg, hogy szerezzek Lófaluban egy pár kocsit és útazzam Eperjesre, Be is útaztam, hanem az út közepe táján, oly rettenetes eső szakadás vett elő, hogy nemcsak a szó teljes értelmében bőrig áztam, hanem még az ülés is úgy locsogott alattam, mint ha ülő fürdőt vettem volna; az isten nyila meg úgy hullott az égből, mintha Vulcan isten nem Jupiterrel hajigáltatná egyenkint, hanem ő maga lapáttal szórná egész tömegekben le a mennyei kohójából: oly sűrű mennykő hullást soha sem láttam. Kivált mikor Kapivár romjai alatt elhaladtunk, nagyszerű látvány volt, hogy csapkodott a rom égfelé nyúló csúcsára és hogy omladoztak a romok.

Mikor Eperjesre beértem, átázva, mint a kiöntött ürge, nem mehettem a tábornokhoz, de szerencsémre egy ismerős honvéd tiszt kölcsönzött ruhákat, a melyekbe átöltözve mentem *Dembinszki*hez. Hozzá juthatva mindjárt, úgy emlékezem gr. *Vay* százados tábor kari tisztje mutatott be neki. Én elmondám előtte, hogy miért küldtek, magyarul, de *Dembinszki* azt kérdezé tőlem, nem tudnék-e németül. Nagyon keveset, tábornok úr, válaszolám én is németül. No akár milyen keveset tud is, kísértse meg azt. Összeszedve hát összes német tudományomat, aztán meg a cserebogarak rováására is kedvem jött az öreg totyakos lengyelt megnevettetni, körülbelül e következő német orációt tartottam: Ich melde gehorsamst, Herr General, geben Sie für die Maikäfers sechshundert Kälber. Waas! — kiáltott fel *Dembinszki* nevetve, — von woher sol ich Ihnen sechshundert Kälber zusammentreiben lassen, und fressen die ungarischen Maikäfer statt Laub, Kälberfleisch? *Vay* is kacagott, és néhány perc telt el, míg annyira lecsendesült és megtudta magyarázni *Dembinszki*nek, hogy a cserebogarak, a mostanában 106. honvédszázalóaljja alakult ung- és beregmegyei mozgósított nemzetőrök gúnyneve, a bornyú alatt meg tornisterek értendők. A magyarázat után még egy nagyot nevetett *Dembinszki*, kiadatta a bornyúkról szóló utalványt, én meg a raktárból a bornyúkat átvenni, azok elszállíthatására kocsikat rendelni a következő napra halasztva, az éjt Eperjesen töltém, s ha jól emlékezem, talán mikor a raktárhoz mentem, találkozáim özvegy *Lackóné* asszonynyal, a kinek az idősb tizennyolc éves forma Józsi nevű fia ezelőtt kevéssel állott be a vadászokhoz és az én felügyeletem alá volt beosztva; az asszony a vele volt tizennégy éves Rudolf fiával kértek engem, hogy legyek jó szívvvel a fiú irányában, a mit én szívesen meg is ígértem, mert a vézna, gyenge fiú iránt úgy is rokonszenvvel viseltetem.

Mikor a hatszáz bornyú a kocsikon volt, talán négy kocsival visszaindultam Lófaluhoz, és hogy beszámoltam a megbízásommal, mentem táborunkba, hogy kis gunyhómban pár órát pihenhessek, mert Eperjesen nem aludtam. Oh, be rosszul esett, mikor megláttam, hogy sátorokból alakult lombos városkánkat úgy elsöpörte a tegnapi vihar és zápor, hogy csak a helyöket is nehéz volt megismerni. Csak *Lázár* csinos sátora állott, de az is körül volt támogatva.

Másnap új sátorok alakításával foglalkoztunk; az erdő pár száz lépésnyire esett táborhelyüinktől és így már estére több sátor készült el. Nekem és a többi tiszteknek csinos kis sátorokat csináltak vadászaink; az én sátorom úgy nézett ki, mint egy madár kalitka, még összefonott vesszőkből ajtaja is volt: lehetett négy négyszögméter tágas, de mert még a föld is nedves volt, száraz szénát nem találtunk, parancsnokunk még több vég pokrócra gondoskodott, mentem hozzá magamnak pokrócot kérni. Bevezetésül elmondám neki *Dembinszkinél* tartott dictionárius; ő is ugyancsak

kacagott, s mikor lecsendesedett, még mindig nevetve mondá: No, Jóska fiam, bizony nagy huncut vagy, régen nevettem ilyen jó ízűt, azért hát mert tudom, hogy a jelentésen kívül pokrócot is kérni jötél, hát, megengedem, hogy magad mérd ki az illetőségedet. Persze, hogy nem kérttem magamat, hanem neki mentem egy nagy göngyölék pokrócnak és lehemperítve vagy öt métert, *Lázár* reám kiáltott, hogy elég már, hiszen olyan darab, mint a mennyit lehemperíték, két ember portiója. Ej, nem olyan hosszú ám ez, mint a hogy őrnagy úr gondolja, válaszolám, és két rét fogva emeltem fel a lehemperített pokrócot; jó magasra felnyújtva karjaimat, mutatán, hogy ha kinyújtódom, hát épen olyan hosszú kell. *Lázár* velem kötődve, még egy arasznyit lealkudott: de nem vette észre, hogy két rét fogom. Persze mikor levágták és megmutattam neki a majd öt lépés hosszú darabot, akkor szidott, hogy rászedtem, én meg elszaladtam a pokróccal; jutott abból nekem lepedő is paplan is.

Többször hallottuk már, hogy jön a muszka, de még egyet sem láttunk, — hanem 1849 június 19-én, délelőtt nyolc-kilenc óra tájban kis sátoromban hevertem és aludtam, mikor meghársan a riadó. Fölugrok, kardot kötök és sorakoztatom századomat. *Lázár* hozzám nyargal és kérdi, hogy nincs-e több tiszt a századomnál. Én azt felelém, hogy mivel a mult éjjeli szolgálat kifárasztott, hát ma reggel óta mélyen aludván sátoromban, csak a riadóra ugrottam fel századunkat sorakoztatni, és nem tudom a többi tiszt merre van. *Lázár* kérde tőlem, van-e kedvem tűzbe menni? Már hogyne volna, — kiálték, — csak tessék parancsolni, hova menjek és mi lesz a teendőm. A zabovai kiállított előőrünket egy erős csapat kozák támadta meg, menj századoddal előőrsiünknek segítségére. Te egy szakasszal lehetőleg siess, a három szakasz vadász szintén gyorsan kövessen, de legfeljebb ötven lépésnyire maradjon tőletek, hogy ha ti, a kozákokra az első sortüzet adva, a kozákok meg nem hátrálnának, már akkor a három szakasz vadász veletek legyen, hogy a kozákok megrohanását töltött fegyvereikkel fogadják, és úgy nektek elég időtök legyen újra tölteni, mint az erősen kifárasztott fél század huszárnak, sorakoznia. Értem, őrnagy úr! megyünk, csak szuronyos fegyveremet veszem e helyett a fogpiszkáló helyett, tisztí kardomra mutatva. Pár pillanat alatt gunyhómba dobva kardomat, széles szuronyú és már a biztos hordásáról kipróbált fegyveremet kapva fel: Indulj! És századom elejére ugorva siettünk a csatázók felé, a kik a leggyorsabb gyaloglással is, jó húsz perenyire lehettek tőlünk.

Fele útat már elhagyánk, mikor egy huszár jött felénk, a mellében egy törött lándzsával és véres arccal, erősen ingadozva nyergében. Alig haladt el mellettünk, a három vadászszakaszt vezető fővadászra, H.-ra kiálték: siessen jobban, nehogy későn érkezünk. H. meg is gyorsítá a menetet, és így én tökéletesen meg

valék győződve, hogy a három szakasz vadász pár perc alatt hozám csatlakozik és siettem a csatázók felé.

Itt az egész esemény megérthetése kedvéért lehető röviden leírom a hely ismertetését. Ugyan is, a nehéz út, közel a zabovai korcsmához, egy jó magas domb oldalából van levágva, s körülbelül három öl széles lehet, és így az egyik oldala két öl magas meredek hegyoldal, az út másik széle mellett közvetlenül ismét elég meredeken lehet, de csak csúszva vagy kapaszkodva az útról egy völgybe lejutni. A völgy fenékben egy keskeny és alig egy araszt magas vizű patakocska folydogál, a melynek vize egy kis vízi malmot hajt. Ez a vízi malom egy jó hosszú parasztházhoz van ragasztva, és ennek szemközt mintegy húsz lépésnyire egy kisebb gazdasági épület állott. Ha pedig az ötven-hatvan lépésnyi hosszú szoros útból kiér az ember Bártfa felé haladva, itt a hegy görbül, úgy hogy a kocsi úttal együtt talán egy pár ezer négyszög öl térség van, a mely térség hátterében, csaknem a hegy oldalához támaszkodva, egy jó nagy zindelyes tetejű épület van, s ebben az épületben lakott egy zsidó bérlő családjával és mérte a pálinkát. Ez a korcsma épület bár elég nagy volt, abból a szoros útból a melyekben mi igyekeztünk, csak akkor látszott az előtte elterülő kis térrel együtt, ha már a szorosból kilépett az ember. És így mikor mi a szoros útbá beléptünk, igen közel hallottuk a csatázók zaját, de azok közül egy lelket sem láttunk, hanem mikor már úgy tizenöt lépésnyire haladtunk előre, akkor látok meg egy huszárt, arccal felénk; ő is megpillantva minket, visszaugratott a csatázók felé és jól hallottam kiáltását: megjött a segítség, itt vannak a vadászok! Alig hangzának el szavai, már a következő percben csaknem eszeveszett sebességgel nyargalnak reánk a korcsma előtti téren viaskodott huszárjaink. Alig maradt annyi időnk, hogy a domb levágott oldalához lapulhatánk, hogy a saját huszárjaink le ne tapossanak minket. S a mint a huszárok elhaladtak mellettünk, én a szorost keresztül fogom embereimmel, s ugyan e pillanatban tódult be a kozák csapat futó huszárainkat üldözni, még pedig úgy összeszorulva, hogy az előbb említett meredek lejtésű völgy oldalban esőket csaknem letaszíták az útról. Én pedig céltűzet vezényelve, az előttünk alig tizenöt lépésnyire eső és rohanó kozákok közé lövünk.

Matolay Etele, egyik legkedvesebb bajtársamnak forradalmi visszaemlékezéseiben az elősorolt eseményekre nézve, mindenütt ugyan úgy emlékezem, a mint ő azt leírja; ámde mert ezen jelenetet saját szemével nem láthatta, csak is más beszélhette azt el neki, tévesen említi, hogy mert a zabovai korcsma előtt még ezelőtt néhány évvel is látható sírhalmokon felállított kereszték két elesett muszkát említenek, az előbb említett első sortűzünkre, csak két kozák esett volna el. Mert én világosan emlékezem, hogy lövésünk után emberből, lóból egy kis barricád képződött előttünk. Hiszen

másképp hogy is lehetne kimagyarázni, hogy a kozákok, a kik a mi előőrson lévő ötven, de tegyük fel, hogy rosszul emlékezve, tehát huszonöt-harminc huszárjainkat már legalább másfél óráig erősen szorongatták, és mikor a huszárok a mi megérkezésünkről értesítve, visszafutottak, a huszárokat üldöző erős és győzelemittas kozákság, minket, egy maroknyi embert megpillantva, csak azért fordultak volna vissza oly eszeveszetten, mert két emberöket és néhány lovukat lelőttük. Hát hiszen csak a huszárok is vágtak le azokból a kozákokból; mert az lehetetlen, hogy két csapat lovasság csaknem másfél óráig csatázzon ember ember ellen, úgy hogy a mi huszáraink közül talán három ember lett harcképtelen, és a kozákok közül meg kettő esett volna el. Hiszen ha mi vadászok nem az arcunkhoz fogott puskával célozva, hanem csak úgy a hasunknak vetett puska agyával, fegyvereink csövét csak úgy gondolomra a reánk rohanó, alig tizenöt lépésnyire eresztett kozákok közé sűtjük el, még akkor is muszáj volt golyóinknak találni, oly erősen összezsúfolódtott tömeg közé lőttünk. Aztán meg két elesett kozák ló nem képezett volna nekünk vadászoknak oly nagy torlaszt, hogy még meg is kellett a dőghalmot másznunk, hogy a megfutott kozákokat üldözhessek. És habár én tökéletesen is hiszem, hogy a kozák sírokon felállított keresztteken két kozák neve olvasható, ámde hiszen elégszer olvashatánk, hogy az orosz hadvezérek egy-egy véres csatájuk után, habár öt-hatszáz emberük esett is el abban a csatában, a hadi bulletinjünkben öt-hat ember veszteséget jelentettek. És végre, mert mikor már összedarabolva Eperjesen feküdtem, nem egyszer hallottam, hogy a zabovai korcsma előtt harminckét muszka van két sírban eltemetve, és így mikor került volna az a harminckét muszka azokba a sírokba, hiszen Zabovánál több csata nem is volt.

Midőn sorlövésünk után a kozák eszeveszett gyorsasággal megfutott, gondolva magamban, hogy lovas ellenség után gyalogság hiában futna, azután meg mert tökéletesen hittem, hogy H. fővadász a három szakasz töltött fegyverű vadászainkkal már a sarkunkban van, és így sikeresebb lesz, ha ők csak egy sor lövéssel is a futó kozákba lőnek, mint ha mi előbb még kilőtt fegyverünket újra megtöltjük, sőt mert még azt is hittem, hogy csak pár perccel előbb a hátunk mögé nyargalt huszárainknak volt elég idejük sorakozni, és a mi lövéseink eredményét bevárva, ha a reánk rohanó kozák széjjel ütne minket, rögtön segítségünkre rohanni és így hogy bármely esetben ne legyünk a hátunk mögül előrohanó mieinknek útjokban, az egy szakasz embereimmel a levágott hegyoldalhoz lapultunk. Én csaknem elkiáltám magam, hogy: no huszár, itt az alkalom egy csinos bravourt csinálnotok, mikor hátra nézve, sem a töltött fegyverű három szakasz vadász, sem huszár nincs sehol. Ez oly fájó, sőt csaknem megtévelyítő érzés volt reám, hogy mikor embereim egyike elkiáltá magát, hogy üldözzük hát mi a muszkát!

nem bírtam hangot adni, hogy előre rohanó embereimet visszaparancsoljam, a következő pillanatban embereim elé ugorva, szuronysszegezve rohantunk ki a szorosból, üldözni a kozákokat.

Ámde, hogy a szorost vagy húsz lépésnyire elhagyánk, a kozákok maroknyi csapatkámát meglátva, visszafordultak és a következő percben a lovasság erős rohama széjjel ütötte az egy szakasz vadászt. Mind ezen események kifejlődésére legalább is 10—12 pernyi időre volt szükség; táborhelyüinktől indulva, nem erőltetett, de csak kissé gyorsított lépésekkel, a koresma előtti térre pedig huszonöt perc alatt könnyen el lehetett jutni. De habár széjjel üttetésünk pillanatában, *Havelka* harsonásunk szerencsésen a dombra ugorhatva, torka szakadtából harsogtatta a segélykérő trombitát, sem a három vadász szakasz, sem az általunk felmentett huszárok nem jöttek segítségünkre. Oh, be sajnáltam egy pillanatra, hogy H. fővadász Lengyelországban agyon nem lőttem; mert míg élek, sohasem hágy el az a gondolat, hogy ha a legutolsó közember vezeti is a három szakasz vadászt, már rég ott lett volna, hogy egy sortűzzel a fejünk felett vagdalkozó kozákokat jól megritkítva elkergesse, sőt ha csak pár pernyi időt nyerhetünk, hogy fegyvereinket újra töltve, még egyszer löhetünk, a golyóinktól megritkított kozákság megszalad. Széjjel ütött embereim egy része a hegy oldalon kúszik fel nagy erőlködéssel, egy másik rész a mély völgybe csúszik le, ez utóbbiakat követtem én is, és hogy a völgyben valék, a netaláni lovaskarabin célpontjából menekülni, az előbb leírt malomházzal szem közt eső épületbe futottam, és töltém fegyveremet. Már a löveg le van nyomva, mikor egy kozák nyargal el a két épület közt, engem meglát s bár arany zsinóros sapkámon kívül semmi sincs rajtam, a mi elárlubá főtisztí rangomat, elkiáltja magát: Hej officir Uherški J. j. voja Kriszti! Nekem szegezett lándzsájával rohan reám. Én, nehogy a fegyverem csövében lévő puskavesszőmet ellőjem kirántom a csőből a vesszőt, mellém dobom és védelmi állásba kapom fegyverem; ámde, mert a vesszőkidobás késleltetett, elhibázom a kozák lándzsáját félreütni, és a lándzsa a jobb oldalomon szaladt keresztül; nem fáj, de kényelmetlen volt. Elbocsájtom balkezemből fegyveremet, és a lándzsát derékon megmarkolva akarom a kozák kezéből kirántani, a kozák meg visszarántja, a lándzsa ketté törik s én kidobom a lándzsa darabot az oldalamból. Ezalatt a kozák kirántva kardját, újra reám rohan s én hol védem magam a kard csapásoktól, hol támadólag rohanom meg a kozákat. Ez két-három ölnyre ugrott tőlem és rettenetesen kiabál. Valahányszor elugratott tőlem a kozák, siettem volna tölténytáskámból egy gyutacsot elővenni, hogy a puskámra tegyem; ámde a kozák rögtön felettem volt, úgy hogy védenem kellett magam, nehogy ketté hasítsa a fejemet. Ezen öt-hat percig tartó kettős küzdelem alatt, a malom vízkereke mellett, a malom végénél egy vadászt pillantok meg le-

térdelve a vízkerék és a malom végfalánál. Ha ennek a vadásznak csak egy szemernyi bátorsága van, rejtekhelyéből ki sem mozdulva, egész kényelemmel lelőheti az engem erősen szorongató egyetlen kozákot, és nem csak engem ment meg, de biztos kitüntetésre is számíthat. No de nem cselekedte, s hihetőleg a csata után ő is contrázott H. uramnak a hazugságban. A kozák kiabálására még három vagy négy kozák nyargalt hozzá s ezek egyike reám fogta karabinját, s tőlem alig öt lépésnyire célozott. A mint reá tekintettem, fegyvere csöve a homlokomnak volt irányozva; a lövés pillanatában lova azonban megmozdult, s fájdalom, a homlokom helyett, mindkét combomat lövi keresztül, s mert ballábom baka szokásként, pár hüvelykkel hátrább volt, mintegy támasznak vetve, bal combom vastag husán megy keresztül a golyó s jobb combom csontját ketté töri, és mert a lövést csak nem szemközt kaptam, arccal estem el. És most talán az a kozák, a kivel néhány percig küzdöttem, s hihetőleg a combjában meg is szúrta, mert a mellettem talált fegyverem szuronyát véresnek látták, leszállt lováról, hősi jelvénytül a vadnépek szokásai szerint fejemet akarta elvinni. Kétszer vágott nyakamhoz, de mert a kardja hegye két külön helyre csapódott, azután meg, mert kálvinista ember vagyok, és így ugyancsak vastag nyakam van, habár a fejemet a nyakamhoz kötő erős, vastag inat balról ketté vágta, úgy hogy a fejem lecsuklott s ajkaim, orrom a porban feküdtek, de a fejem még ma is a nyakamon van. Igaz, hogy a nyakamból felszökellő vér a fejemre hullott vissza és az arcom körül a levegőt elzárva, csakhamar fuldokoltam; de miután még a jobb kezemet öt-hat vágással megdarabolva, mutató ujjamon lévő pecsétgyűrűmet ujjammal együtt leszakítá, a bal tenyemre csapott, és hogy kirabolhasson, kis történytáskám szíját kardjával elvágva, hogy az elvágott szíj egyik végét megmarkolva, azt kirántá alólam, a szíj csatja felsőruhám elején megakadt, úgy hogy hanyatt fordított, és csak ekkor bírtam lélekzetet venni. Begombolt ruhámat felszakítá és tárcámat vette ki; de mert a hegy oldalba vágott úton, egy erős lovas csapat csörtetett elő, a kozák lovára ugrott és elvágatott társaival együtt.

Mint csapatát vezető tisztnek, nemcsak katonai parancs szerint, de mintegy a példával, az egész csapatkamban elhatározott bátorságot kelteni, becsületbeli kötelességemnek is tartám, a kozákokra rohanva, pár lépéssel embereimnél előbb járni. Az is igaz, hogy az útban talált egy pár sebesült huszáramk véres arca és ruhája felkelté bennem a megboszulhatási vágyat. És végre nehogy valaki azt higgye rólam, hogy én Leonidási hősnek hittem vagy hiszem magamat, mert a fővadász vezetésére bízott három szakasz vadászainkról, bár a szorosban visszapillantva nem láttam őket, de a görbülő út mégis azt az erős meggyőződést adta nekem, hogy két-három perc alatt nemcsak a három szakasz vadász, de az

inémnt mellettünk elnyargalt huszárság sorakozva, jól ki is fújta már magát, rögtön nálunk terem, nekünk segíteni. Mindez összevéve, képezte volt indokát, a kozákokra való támadásomnak.

De hát hol maradt a fővadász, hogy még csak akkor sem érkezett hozzánk, mikor *Havelka* oly minden erejéből fújta a segítségkérő trombitát? hová lettek az általunk felmentett huszárok, hiszen ha a kozák lenyargalhatott a lejtőn, hogy a szétugratott vadászokat egyenkint leaprítsa, ugyanazon az úton ők is lenyargalhattak volna, a három-öt emberből álló kozákok után? Erősen hiszem, hogy mikor a huszárok a hátunk mögé nyargaltak, a három szakasz vadászt látva, tökéletesen elegendő csapatnak hitték, hogy a vadászok hozzánk sietve, a kozákokat már az első lövésükkel erősen megritkítsák és a többit megfutamítsák. Én tehát megsebesülésemért nem a szeretett emlékü *Lázár* Vilmost, sem a huszárokat, de egyenesen H. fővadászt okolom, a ki már a lengyel határ szélein is csak akkor közeledett hozzánk, még pedig a lehető lassúsággal, mikor lelövással fenyegettem, és a kiről a komoly *Bakos* Miklós az ötvenes években elbeszélte nekem, hogy Temesvár vagy Szeged alatt, az ellenség erős ágyúzása közben lefeküdt a földre, és a fejét kis gyermekként a köpenye szárnyával takarta le.

A kozákok elnyargaltak. Én az erős vérvesztéstől folyvást gyengülve, kálvinista resignálással vártam haláloamat. Nem fájt semmim, csak szemeim kezdenek homályosodni, és erős szomjúság gyötört; a nap forró sugára epedő szomjamat még növelte. Többször felsohajté, oh istenem, csak pár csepp vizet kaphatnék! A csata zaja is távolabbról hallatszott, midőn a malomház ajtaját nyilni látom és a félig nyitott ajtón egy rusznyák fejét pillantom meg, a háta mögül pedig egy rusznyák asszony kandikál ki: Vodu! Vodu! kiálték hozzájuk, csengő hangon, de a rusznyák megijedt hangomtól, visszaugorva a házba, becsapta az ajtót, még a reteszeléset is hallottam. Vodu! Vodu! kiálték újra, s ekkor az ajtó felnyílt, és a rusznyák asszony lépett ki. Ismét vizet kértem, és talán, mert a nők könnyörületesebbek, sőt néha még bátrabbak is, mint a férfiak, a rusznyák asszony visszaugrott a házba, de a következő pillanatban egy igen piszkos oldalú, talán malacai moslékos dézsácskájával futott a malom vízkerekéhez és teli merítve dézsáját, szaladt hozzám. Epen fölöttem állott, már készült letérdlni, hogy a dézsa szélét az ajkaimhoz tartva megithasson, de e pillanatban az épület mögött, a hegy oldalába vágott úton, egy csapat lovasság csörtet el, egy ágyú dübörgése is hallatszik. A szegény rusznyák asszony megijed, a dézsát a mellemre ejti, és remülve fut a házba, erősen csapva be az ajtót maga után. A mellemre ejtett dézsából olv szerencsésen ömlik ki a víz, hogy legnagyobb része arcomra ömölve, több korty

vizet nyelhettem. Ez a hideg víz egy kis ideig fehrissített, de csakhamar lecsuktam szempilláimat, és nyugodtan vártam a halált. Ezen csendes percekben neszt hallok, felnyitom szempilláimat és egy hosszú szakállú kaftános zsidót pillantok meg közvetlenül előttem. Kérő hangon mondom a zsidónak németül: Um Gottes willen, holen Sie mir Wasser: ich verschmachte vor Durst. A zsidó gúnymosolyogva vonva ajkait, szól hozzám: Ahá, ein Kossuth-Hund, ein Goj, ein Rebell! Krepier Vieh, vor Durst! s végig pökve rajtam, gúnykacajjal távozott. Bennem felforrott a még megmaradt vérem, és erős káromlást küldtem utána.

A mint előszavaimban említém, szüleim éveken keresztül Nagy-Abonyban laktak, s talán tizenkét-tizenhárom éves koromban mellettem egy nevelőt tartottak. Egy pár vagyonos zsidó megkérte szüleimet, hogy engedjék meg fiaikat hozzánk járni, és a mellém alkalmazott tanítónak, hogy a fiaikat is oktathassa. A nálam pár évvel idősb *Altman Julius* és a velem egy idős *Scheiner Maxi* mindennap eljártak hozzánk tanulni. *Agai* orvos fiával *Adolf*al is jó barátságban valánk, tehát bátran mondhatom, hogy *Marton Ferit* és *Molnár Palit* kivéve, a fentebb említett zsidó fiúk valának legjobb pajtásaim; de az a hosszú kaftános zsidó felébreszté bennem az antisemitismust.

A csatazaj elcsendesült körültem. Fejem zúgni kezdett s élet-erőm fogyását percenkint érezve, teljes megnyugvással vártam a halált, hiszen ifjúi eszemmel úgy gondolkozáim, hogy úgy honfíui, mint honvédi kötelességemben híven jártam el.

Oh isteuem, mily balga gyermekek fogalmai is vannak egy a világban járatlan félgyermekeknek! Hányszor kellett nekem azóta tapasztalnom, hogy mily erősen téves hitet tápláltam ifjú keblemben! Hiszen mivé lettünk mi, a honvédelmi harcokban kapott sebeink miatt munkaképtelenné lett, csonka, béna honvédek? Lettünk a lovagias és nagylelkű magyar nemzet koldusai, páriái és ha inséggel határos nélkülözéseink közben kapott, néha rongyolt öltözékeinkre pillantánk, elég időnk és alkalmunk az önfeláldozó hazaszeretetről elmélnedünk.

Hogy mennyi ideig fekettem a földön, arra már nem emlékezem, csak az jut eszembe, hogy egyszer lódübörgést hallva, szememet felnyitám, s pár lépésnyire tőlem egy huszárunk áll és kérdi: hát itt ki fekszik? De rögtön felkiált: Jézus Mária, vadászok, a hadnagytok itt fekszik összedarabolva! A huszár kiáltásaira néhány vadász jött hozzám: két puskát, egyiket a vállaim, másikat altestem alá dugva, vittek a kocsíút felé. Mikor a már többször említett patakocskát akarták átgázolni, kértem vivőimet, tegyenek le a patakba. A patak hús vize egy hüvelykes tenyéрни magas lehetett; oh mi kimondhatatlan jól esett, midőn az üde víz égni kezdő sebeimet megszívta. Fejemet nagy erőlködéssel oldalt fordítva, szüresölém a vizet. Talán tíz percig feküdtem a patakban, azután ismét felvettek

és vittek a reám várakozó kocsira. A kocsiiig történt szállításom alatt összedarabolt károm mellemről lecsúszott és a kezem feje néhány percig a földön húzóda, tépte a kavics húsomat. Feljajdultam és úgy tették vissza mellemre kezemet. Két sarkam szintén a földre ért és hányódott a köves, göröngyös úton; ez a hányódás okozta, hogy a golyó által ketté tört combcsontom egymás végétől elmozdult, és mikor összeforrott, egymás mellé csúszva forrott össze.

A szekérhez érve s azt szénával vagy füvel félig megtöltve, feltettek a szekérbe s úgy intézték felfektetésemet, vagy talán csupa véletlenből esett, hogy ronsoltabb jobb kezemet erősen megnyomjam a szállítás alatt.

Azután a szekér megindult velem táborhelyünk felé; útközben szeretett őrnagyom állítja meg a szekeret és gyöngéd, szeretetteljes hangon kérdé tőlem, hogy érzem magamat.

Oda vagyok, őrnagy úr, de győzünk! — Győzünk, édes Jóskám, hogyne győznénk. — viszonzá Lázár, de szemeibe könnyek toltak és nem tudott többet szólni.

Éljen a magyar! mondá még egy gyenge mozdulattal *Szalay* s elhallgatva mozdulatlaná lett.*

Ugyanezen esetre vonatkozólag a magyar kormány hivatalos lapjában, a Közlönyben 1849 június 26-án megjelent 141. számában a következő sorok olvashatók: «Dicsően tanúsítá a haza iránti szerelmét, *Gulácsi* Imre százados vezénylete alatt, a honvéd vadász csapat is. De kitünő hőse e napnak *Szalay* hadnagy volt, a ki az ellenség csapatjába először nyomult be övéi közül».

Mindezeket pedig nem azért idézem, mert talán a dicsekedhetnémség ösztönöz, hanem a történeti igazság kedvéért. Azután meg, mert bármelyik, a csatákban résztvett harcos jól tudja, hogy egy-egy idejekorán bármely ok miatt, bajtársaitól segílyt nem nyert, erősen megsebesült vagy megölt harcoss, a segíly adásról elmaradtak, kivált ha még a kapott vezénylet dacára maradt el a segíly, az elesett, megölt bajtárst szokták okozni, kapott utasításain túlmenéssel, elszelkeskedéssel és vakmerősködéssel. Így azután a főbűnös a bűnhődés és vádoltatás alól kibúvik, a mint teljes meggyőződésemmel hiszem, hogy H. is mentette magát és kibújt a vádoltatás alól. Pedig hát hol maradt? és hol volt akkor, mikor az első sortüzet adtuk a kozákoknak? Hiszen mikor én őt szakaszommal elhagytam, úgy *Lázár*, mint én tőlem azt a világos rendeletet kapta, hogy legfeljebb ötven lépésnyire maradjon el tőlünk, és mégis mikor a huszárok a hátunk mögé szaladtak, még nekem szakaszommal a keskeny utat keresztül fogni, a kozákokat fogadni pár percnyi idő maradt,

* Ez utóbbi néhány sort *Matolay* Etele «Visszaemlékezéseim honvéd életemre» című munkájából idézem, már csak azért is, nehogy a dicsekedés vagy hetvenkedés gyanuja essen reám.

sortüzünk után a hátat fordító ellent üldözhetni a hegy oldalához lapultunk, hogy a hátunk mögött már, hitünk szerint, sorakozott és csakis a mi sortüzünk eredményét váró huszárainknak útát nyitassunk; bizony bőséges ideje lett volna H. uramnak, 75—80 töltött fegyverű három szakasz vadászszal, egy újabb sortűzzel a futó kozákokat pusztítani. Sőt mikor már széjjel lettünk ütve, ha még csak akkor ér is hozzánk, még mindig visszaverhette volna a kozákokat, s nekünk csak pár pernyi biztonságot, sorakoztatást, fegyvereink megtölthetésére időt eszközölve, teljes pusztítást idézhetett volna elő a kozákok között. De mert nem cselekedte, jónak látta a tőle kérdezősködő *Lázárnak, Gulácsinak, Matolaynak* mondani, hogy *Szalay* a saját vakmerősége és hibája folytán idézte magára a veszedelmet. Az ám, meg az a körülmény, hogy ha az én helyem megüresedik, H. esett legközelebb a hadnagysághoz.

SZALAY JÓZSEF.

NAPJAINK TÖRTÉNETE.

(A törvényhozás 1869-től 1885-ig.)

V.

7. Államkölesönök.

1867: 13. vasúti kölcsön 60 millió ezüst frt vagy 150 millió frank, 50 évi törlesztéssel.

1871: 4b. t.-c. 39 millió; — 1872: 32. t.-c. 54 millió frt kölcsön ugyan-e célra. — Az 1880: 8 t.-c. az államkötvények kamatainak fűdözésére 6% adómentes aranyjáradék kötvényeket bocsát ki. 1873: 33. t.-c. «Azon célból, hogy a törvényhozás által máris elrendelt vasúti, csatornázási és kikötői építkezések költségei, valamint a kamatbiztosítások folytán, az államkincstárra nehezedő kiadások folytonos fűdözhetése biztosíttassék: fölhatalmaztatik a pénzügyminister, hogy az államjóságok alapján 153 millió o. é. frt vagy 15 millió font sterling, vagyis 306 millió német mark, — egyelőre ennek felét — 76 és félmillió kölcsön kötését eszközölje, öt év múlva esedékes 6% kamatokkal megtérítendő. (Ezen 1873. május hava, Bécsben, a közkiállítás alkalmával a sok vállalkozási szédelgés folytán, egy másfél milliárdra haladó börzei bukásokról emlékezetes; melyek hazánkra is kihatottak, s egyéb csődök közt még egyesített magyar gőzhajóársaságnak bukását, s 45 hajójának a bécsi gőzhajóársulatába átjatzását eredményezte.)

Az 1875: 17. t.-c. a tizenöt millió font sterling második felének 76½ millió ezüst frt kölcsönvétele iránt a kormány tíz külföldi

bankárral szerződik. A száz frtos kötvényeket a bankárok $83\frac{1}{2}$ árfolyammal vették át, s 90-nel bocsátották ki. (A kormány tehát 153 helyett 137 millió frt készpénzt $8\frac{1}{2}\%$ -ra kapott a bankároktól, azon intéz mellett, hogy jövőre jobban gazdálkodjék. E kölcsön némi törlesztése fejében 40 millió frt árú állambirtok adatott el.)

Az 1875: 49. t. c. a pénzügyért — már akkor Széll Kálmánt — fölhatalmazza, hogy pénztári tartalék-készletek alkotása, a vasúti társulatoknak szerződés szerint beruházásokra szükséges összegek fődözése és a 153 millió kölcsönre kibocsátott utalványok beváltásának megkezdése céljából, 80 millió o. é. forint erejéig arany pénzben fizetendő járadék kölcsönt bocsáthasson ki; az első 40 milliót $80\frac{1}{2}$, a másodikat $81\frac{1}{2}\%$ árfolyammal. Az 1878: 35. t. c. a második 40 millió frt kibocsátását visszatartotta.

Az 1881: 32. t. c. a pénzügyért fölhatalmazza, az 1875—80. évi kölcsöntörvények alapján kibocsátott 400 millió arany forint (egy milliard frank = 40 millió font sterling = 810 millió német mark) 6% aranyjáradék kölcsönkötvények (1884-ben 545 millióra convertált) 4% kötvényekkel beváltására, oly formán, hogy kamat fejében évenként legfőlebb 21.800,000 frt = 218,000 font sterling kamat fizetessék és törlesztessék.

1863-ban, a schleswig-holsteini hasztalan háború költségeire, Ausztria a banktól fölvelt 80 millió frtot. Ez összegnek Magyarországára eső $\frac{3}{7}$ része az 1878: 26. t. c. folytán ötven évi részletekben lesz a magyar kincstár által Ausztriának megtérítendő.

A pénzügyi költségvetés 1884: 1. t. c. az államkölcsönnel összesen 110.807,668 frtra menő kamatait húsz pontban számlálja elő. Ezek közt jelenben: 1. az 1867: 1. §-ban elvállalt közös államadóssági járulék: 30.316,700 frt. 2. Földtehermentesítés és örök váltságok: 16.981,174 frt. Az 1880: 9. t. c. utasítá a pénzügyért, hogy a magyar és erdélyi földtehermentesítési és pótkötvényeknek 1879. — illetőleg 1907. — és az erdélyieknek 1916-ig leendő törlesztésére tervet nyújtson be. 3. Szőlő-dézsma váltság, 2.372,370 frt. 4. 1897: 13. t. c. kölcsöne: 5.569,464 frt. 5. Az 1871: 45. t. c. 30 milliós kölcsön: 2.262,053 frt. 6. Az 1872: 32. t. c. 54 millió kölcsön: 4.151,194 frt. 7. Az 1880: 5. t. c. alapján kibocsátott 400 milliós aranyjáradék: 14.450,000 frt. 8. Az 1881: 32. t. c. 4% aranyjáradék: 15.470,000 frt. 9. Az 1882: 22. t. c. fölvelt 5% papírjáradék kölcsön: 5.551,000. Az államvasúti kamatbiztosítás: 10.770,000 frt. Ezt a vasútak tiszta jövedelme kiegyenlíti.

Az államhittel javulását mutatja az 1873-ki kölcsön $8\frac{1}{2}\%$ kamat és az 1881-ki 4% aranyjáradék közti különbözet 1884-ben az államadósság 950 millióra, ebből vasútakra 470 millió ment. Az ország takarékpénztárai, bankjai tíz év alatt 160 millió betéttel gyarapodtak.

8. További költségvetés.

Az államadósságokat megelőzőleg a költségvetés legelső pontja: a királyi udvartartás. Hajdan a koronauradalmak szolgáltak arra. Elsőben az 1870: 5. t.-c. állapítá meg külön Ausztriára, külön Magyarországra egyaránt, tíz évre: 3.650,000 frtban. 1879: 4. §-ban ismét tíz évre, — tekintettel a trónörökös külön udvartartására, a királyi palota és a három millióra került dalszínház költségeire, a föntebbi összeg egy millióval emeltetett. (1514-ben a kir. udvar élelmezésére, és pedig szalonnára, borra, a munkácsi uradalom, halra, vizára: Tata és Komárom, továbbá a budai és szerémi tizedek rendeltettek.) 1869-ben a király, a viláfgorgalomra nagy érdekű suezi csatorna megnyitásának ünnepélyére, Jeruzsalembe, kitéréssel Egyiptomba ment. Az ő és kíséretének hazánkat illető úti költsége 150,000 frtra ment. (A császárnak 1857-ki Magyarországon tett útiköltségeit két millió frtba kerítették.)

A királyi udvartartás után jönnek — az 1882-ki s ily formán a következő évekbeli kiadások: az országgyűlés; 1,230,000 — majd a közöszgyek 33 millióra haladó, és a nyugdíjak ötödfél milliónyi költségei, Horvát-Szlavonországok beligazgatási szükséglete: 5.842,000 frt. A megyéké 5 millió frt.

A miniserelnökség és az ő felsége személye körüli ministerium költsége: 355,000 frt.

A többi ministerium kiadásai s bevételei:

Ministerium:	számpont:	kiadás:	bevétel:	számpont:
1. Belügy	6	8.005,295	921,678	3
2. Pénzügy	37	53.909,830	226.246,958	49
3. Közmunka	11	28.348,748	23.655,253	9
4. Ipar	17	8.628,913	8.586,439	13
5. Vallásokt.	6	4.802,547	445,058	4
6. Igazság	11	10.159,893	308,857	4
7. Honvédelmi	6	6.811,900	151,519	3

Az egyenes adók: föld, ház, kereset, vállalat, tőke kamat; földtehermentesítési adók összege: 1882-ben volt 88.700,000 — 1884-ben 95 millió frt. A fogyasztási hus, bor, szesz, cukor adóké: 26 millió. Bélyeg-jogilleték: 23 millió. Dohányjövédék 21 millió kiadással 38 millió. Jövédelmi pótdadó: 10 millió stb. A földadó: 146 millió frt kataszteri tiszta jövédelem után 26, a földtehermentesítéssel 36 millióra tétetik; egy holdra vetett 85 krtól 5 frt 95 krig változatosan a föld s vidék minősége szerint.

9. Adótörvények.

Az adók minősége, behajtása, kezeléséről évenként módosított számtalan kormányrendelettel megtöltött törvények közt legújabb az 1883: 44. t.-c. 114 §§-al (Az 1876: 15. t.-c. 86. §-a volt.)

Adóügyekben az állami közigazgatást, a törvényhatóságok területén kir. adófelügyelők vezetik, a törvényhatóságok kebelében alakított közigazgatási bizottságok ellenőrzése mellett. (Adófelügyelő van minden megyében s törvényhatósággal felruházott kir. városban; adóhivatal van 218, pénzügyigazgatóság 14.)

A közadók kezeléséről szóló 1883: 44. t.-c. szakaszai.

Első rész. Az állami közigazgatást adóügyekben közvetítő hatóságok, adófelügyelők, közigazgatási bizottságok működése közt. *Második rész.* Az egyenes adók kivetéséről, könyvelése, nyilvántartása, befizetése s elengedéséről. I. Kivetés. Kivető közegek; felszólalási bizottságok; főlebbezési hatóságok. II. Könyvelés, nyilvántartás. III. Befizetés. A) Esedékesség. B) Fizetési halasztások. IV. Adóelengedés. *Harmadik rész.* Az egyenes és közvetett adóknak, s közvetlenül levonandó illetékeknek, és az egyenes adók módjára beszedendő kincstári követeléseknek és egyéb tartozásoknak végrehajtás útján való behajtásáról. *Negyedik rész.* A közadók biztosításáról. I. A törvényhatóságok közreműködése. II. Vegyes intézkedések. III. Az adótörvények és szabályok elleni kihágások büntetése. IV. A törvény hatálya és életbeléptetése.

1881: 34. t.-c. A közvetlenül levonandó illetékek kezeléséről.

I. Kiszabási hivatalok illetősége. Kivételek. II. Illeték köteles jogügyletek és okiratok bejelentése. Bejelentési kötelezettsége, határideje, módja. III. Büntetési határozatok. A bejelentés elmulasztásának esetei. IV. Fizetés-meghagyás. V. Illeték befizetése, késedelmi kamatok. VI. Illeték egyenértékét illetőleg. VII. Jogorvoslatok. VIII. Illeték-tartozások biztosítása, behajtása. A behajtás fölfüggesztésének esetei. IX. Vegyes intézkedések. X. Életbeléptetés.

1875: 26. t.-c. behozza, négy év múlva eltörli, a fényüzési, több eseléd, hintó, tekeasztal adót; ellenben adó alá veti a vasúti és gőzhajózási útasokat és málháikat. A kávéfogyasztási adó 1881-ben behoztatott, de két év múlva megszüntettetett.

1883: 10. A napszámosok adó alól fölmentetnek.

1883: 43. Adóilletékességekben pénzügyi közigazgatás állíttatik.

1875: 7. A földadó kataszter szabályozása (62 §.)

I. Általános határozatok. II. A földbirtok tiszta jövedelmének kimutatása. III. Végrehajtó közegek. IV. Végrehajtási eljárás. V. A földadó-kataszter nyilvántartása. A kataszter tíz év alatt hajtott végre. — A haszonföld osztályozása, s ezzel nagyobb megadóztatása

elleni fölszólalások elintézése módjáról az 1884: 12. t.-c. szól. (A gabnavámnak Francia- s Németországban emelése, mely az amerikai, orosz és indiai gabnaversenyek által, az 1883-ki 11 firt árról, 1884-ben már is 8 firta az egész ország kivételében pedig 30 millióra csökkenték a kivített, gabnatermelésünket s ezzel föld- s egyéb adóképességünket igen fenyegetik.) A kataszteri munkálat tíz év alatt több mint húsz millió firtba került; folytonos nyilvántartása, s a telekkönyvvel kiegyeztetése új hivatalokat évenként 340.000 firt kiadással igényel

A pénzügyre vonatkozó 1885-iki törvények közt nevezetes az, mely az államtisztviselők nyugdíjazásáról szól. A korábbi nyugdíj-szabályzat 10—25—40 szolgálati évet vett föl, hogy valaki harmadát, felét, vagy egészét kapja utóbb élvezett fizetésének. 1867-ben tíz évi szolgálat után a harmad fizetés öt évenként $\frac{1}{5}$ -del emeltetett. A legutóbbi szerint pedig ugyancsak tíz évi szolgálat után évenként egy-egy % -kal emeltetik. Az állami tanintézetek tanárai 30 évi folytonos szolgálat után egész fizetéssel nyugdíjaztatnak.

1885-ben volt az országban 370 takarékpénztár, 124 bank- s földhitelintézet és 362 hitelszövetkezet.

A takarékpénztáraknál s hitelintézeteknél a betétek 400 milliót haladtak. De míg a közforgalomban a bank- s államjegyek s állam- és egyéb hitelpapírok sokasága mellett az aranypénz hiányzik, „ig a törvényes kamat 8%-a váltónál korlátlan: egymásközi hitelügyünk kedvezőnek nem mondható; minek sajnos tanúi: a sok adó és adósági végrehajtás.

HÖKE LAJOS.

AZ ERDÉLYI URBARIALIS PROTOCOLLATIÓK 1819-BEN.

II.

Az 1819-ik esztendő szeptember első s több azt követő napjain tartatott tn. Kolosvármegye marcális székének folyamataja.

Ő felsége 1-ső Ferenc Erdélyben az urbáriumot bevitetni ígérte, a budai magyar királyi kamara v. praesesét, gr. Cziráky Antal úr ő excellentiáját királyi commissáriusnak kinevezte, melléje rendeltettek cam. consil. Götz Emericus Locum tenent. consil. Gétzy és Pozsony vármegyei ord. v. ispán Majláth urak.

A commissáriusok bejövetelevel az ország három circulusra osztattott — a Götz praesidiuma alá rendeltetett Kolos, Doboka, Belső- és Közép-Szolnok, Kraszna vármegyék és a Kővár vidéki kerület. A Gétzy praesidiuma alá Torda, Marosszék, Udvarhelyszék, Háromszék, Felső, Fehér-Fogarás vidéke. — Majláthnak adatott számos

szék, Alsó-Fehér-Hunyad és Zaránd vármegyék. — Minekelőtte mindezekben marcális szék tartatna 25-ae Augusti, minden főispánok beparancsoltattak Kolozsvárra, oly meghagyással, hogy vegyenek maguk mellé két-két assessort, ottan proponáltatott az urbárium. De minthogy a vármegyék in corpore jelen nem voltak, csak egy határozódott meg, hogy marcális szék nélkül ebben a dologban szólni nem lehetne, de nem is akartak. Ezen egybegyűlésnek következtétől tehát mihelyt az urbárium írásban megkapható volt, gr. Bánffy Dénes azonnal extrahálta, s privát sessiók tartatván több jó hazafiaknak láttára felolvastatott, s közönséges egyes akarattal meghatározták magukban, annak ellene mondani. Jelen voltak ezekben gróf Teleki Pál, gróf Teleki Ferenc, báró Jósika Miklós, Horváth Dániel, báró Wesselényi Miklós s több jó hazafi úri emberrel.

1-a sept. tehát Kólos vármegyében felgyülekezett a marcális szék az ország házában, s ezt a főispán kinyitván, elsőben is felolvastatta a királyi parancsolatokat; annak utána királyi commissárius, Götz László úrnak, a főispánhoz intézett praesidialis levelét; az elsőnek foglalatja rövideden az volt, hogy ő felségének az urbárium behozatala ez úttal, ily módon megváltozhatatlan kívánsága, tetszése és akarata s ezen megváltozhatatlan akaratjának végrehajtása végett küldötte be a már fentemlített commissáriusokat, oly meghagyással, hogy a mely vármegyékben szükségesnek látják, maguk személyesen, a főispán kirekesztésével praesideáljanak, a másodiknak foglalatja így hangzott: Királyi instructiojánál fogva ezen gyűlésben maga fog a vármegyének praesideálni.

Ezek után a főispán báró így szólott: mindezekből átláthatja a tek. vármegye, hogy a felséges királyi parancsolat erejénél fogva el vagyok ezen marcális szék folyamatja alatt a praesidiumtól tiltva. Bármily sajnosan essék is távollétem és kirekesztésem a tek. vármegye kebeléből, mindazáltal a kir. parancsolatnak térdet, fejet hajtók, s engedelmeskedni fő kötelességem, ajánlom annak okáért a tettes statusoknak a csendességet, maguk mérsékléseket, a kir. commissárius úrnak mind személye, mind pedig főhivatala iránt viseltető tiszteletet s engedelmisséget. Mely beszédjére a főispánnak Horváth Dániel így felelt:

Nagyon fájdalmasan esik az minden jól gondolkozó hazafi szíveknek, midőn látják, hogy a mi törvényeinket felforgatni kívánó, s ellenséges igyekezetű tanácsosok javallásából, minő lépések tételnek constitutóknak felforgatására. De minthogy a magyarnak karakterbéli vonásai a fejedelme iránt viseltető hűség s parancsolatjának való engedelmisség, az ezelőtti terhelő királyi kívánságokat, melyeknek előszámolására időnk nincs, teljesítettük, megkívánván Európát győzni a felől, hogy hű a magyar királyához nemcsak a vérével, hanem a maga haszna elmellőzésével is, s kész áldozni kedves fejedelmének, hanem midőn sok dicsőségesen uralkodott királyaink, feje-

delmeink által, sőt ő felségétől magától is sanctionált törvényeink vizsgáltnak, nem lehet hideg vérrel elnézni az azokat felforgatni igyekező célt. Ennél fogva kérjük egybevetett válakkal kedves főispánunkat, praesidialis székét el nem hagyni, és azt egy törvénytelen praesesnek által nem adni, mert világosan megtetszik az 1790-ki diaeta 20-ik art. 2-ik pontjából, hogy senki a marcális congregatióban a törvényes praesesen kívül, a ki maga a főispán, vagy ha az jelen nem lenne, az idősebb főbíró, nem praesideálhat. Erre egy: úgy helyes és vivát kiáltás lőn.

Báró Wesselényi Miklós is felállván, ily beszéddel fejezte ki vélekedését: En magam is mindezekben megegyezem mélt. Horváth Dániel úr állításával és vélekedésével, s meg vagyok győződve a felől, hogy nincsen itten senki olyan, a ki azon törvényes articulussal megbizonyított argumentumnak helyes és tökéletes voltát át nem látná; az egész vármegye nevében kérem hát a mélt. báró főispán urat, ne cselekedjen ezen világos törvények ellenére. Mi egész tisztelettel fogadjuk körünkben a mélt. kir. commissáriust, de nem mint praesest, jőjjön be, üljön a mélt. praeses jobbára s olvassa fel a kir. propositiókat, mert hiszen mikor a dietára küld ő felsége commissáriusokat, akkor is csak addig vagyon helye a dietában, miglen a királyi propositiókat felolvassák; valamint ott, úgy itt is törvénytelen lenne a praesidiuma. Egy hajszálnyira se távozzunk hát el megállapított törvényeinktől, szentek ezek, s ő felsége sokkal kegyesebb atyja birodalmainak, mintsem hogy ezen törvényeinkhez való ragaszkodás által vád alá jöhetnénk szentséges személye ellen. Ő felsége maga törvényeinkre megesküdtött, azzal megegyezőleg cselekedni kötelessége; kérjük annak okáért mélt. főispán urat, praesesi székében ülve maradni: a kir. propositiókat meghallgatjuk, de a consultatióban s discussiókban való jelenléte ellen a commissárius úrnak protestálunk. Erre is egyszerre, nagy helyes és vivát kiáltatott.

Hasonló energiával szólott gróf Bánffy Dénes is, a kinek beszédjéről a 2-ik ülésben fog említés tétetni.

De a főispán másodszer is proponálta, hogy neki kikelletik menni a maga legitimálása végett; akkor is egyes akarattal megmarasztotta a vármegye, s Mohay István felállván a főispán felé fordulván így szólott: Nagyságod a fő, mi vagyunk a lábak, a merre nagyságod megyen, mi is arra megyünk, ha nagyságod kimegyen, mi is kimegyünk, azután jöhet a commissárius a falaknak praesideálni. De mind ezen háromszori megmarasztás után is kikelt a főispán és üresen hagyta a praesesi székét.

Ekkor főbíró Sz. Iványi Dániel felállván, a vármegye egyenes akaratából a praesesi székét elfoglalta, s a praesidium alatt proponálván, meghatározottatott, hogy deputátusok rendeltessenek a kir. commissáriushoz. Választattak a követség tagjaivá: Horváth Dániel, báró Wesselényi Miklós, gr. Bánffy Dénes és Mohay István oly meg-

hagyással, hogy hívják meg a kir. commissáriust csupán a kir. propositiók felolvasására, a ki is a deputatiónak azt felelte, hogy ha az ő praesidiuna ellen protestálnak, úgy a marcálisban megjelenni nem kíván; feleletéről referált a deputatio a vármegyének; akkor proponáltatván, újra meghatározatott, hogy még egyszer meg kell hívni, s ezen határozásnak következésül újra elmentek a fentemlített deputátusok, másodszer meghíván a kir. propositiók megtétele végett, akkor megjelenését, qua commissarius regius ajánlotta oly feltétellel már most, hogy minthogy az universitas kívánja, midőn a tanácskozásra kerül a dolog, kikél s átadja a praesnesnek az előlülést, már most azon consultálódtak, vajon küldjenek-e eleibe tisztesség tétel végett deputátusokat vagy sem? míg végre az határozatott, hogy nem kell, mert ha követek küldetnek eleibe, rész szerint el fogják ismerni a praesidiumot.

Bejőve tehát a kir. commissárius minden acceptáció nélkül, s az üresen maradott főispáni széket elfoglalván, egy akadozó rendetlen, maga felül sokat állító, egy szóval reménytelen meglepettetését eláruló oratiunculában előadta kir. commissáriusságának okait, melyet bevégezvén, felolvasta a kir. parancsolatokat s instructiót s midőn már olybá tekintetvén az urbáriumot is, qua Regia propositiót felolvastatni kívánná, gr. Teleki Ferenc felállott, s exceptisált az urbárium felolvasatása ellen; de minthogy ez is olybá tekintetett, qua Regia propositió, a nélkül, hogy valaki reá hallgatott volna, elolvasta a két notarius.

Ezeknek folyamatja után úgy látszott, mintha a regius commissarius regia monitiókat akart volna intézni a vármegyéhez, de igen röviden és kereken megmondotta báró Wesselényi Miklós, hogy itten már minden dolgát elvégezte, s ha eltávozni méltóztatik, örömmel veszi az universitas, melyre mosolyogva ugyan, de isten tudja minő belső érézessel ezt szólotta: annyi just és hatalmat talán tulajdonít a tek. nemes vármegye a kir. commissáriusnak, hogy akkor szólhasson, a mikor neki tetszik, én a kir. propositiókat felolvastattam, a vármegyének az az iránt viseltető hidegségét látom; de a következhető rosszaknak elkerülése végett, kérem hajóljanak az urbárium elfogadására, mert ő felségének ellentmondást nem szenvedő s megváltozhatatlan akarata és noha én nem találom törvénytellennek ezen marcális congregatióban az előlülést, mindazon által, hogy bizonyossá tegyem a tek. nemes vármegyét is a felől, mennyire tisztelem, ime én kikelek s a praesidiumot átengedem a törvényes praesnesnek; pedig jöhetnének oly tárgyak elő, melyek a tek. nemes vármegye előtt, nagy fontosságúaknak fognak tetszeni, és én megfejténém, kikérem a tek. nemes vármegyétől, hogy mindezek inprotocolláltassanak. — Ekkor a deputátusok a főispán visszahivattatására elküldetnek, a ki újra megjelenvén, vivát kiáltással fogadtatik, s a discussiókat, a tárgynak ontossága miatt, más napra halasztja, bevégezvén Horváth Dániel ezen sessiót új fontos és elfelejthetetlen szavaival:

Tek. nemes vármegye! a nemes embernek két tulajdona van, az egyik az élete, a másik a vagyona. Az életet az isten adja, a vagyont eleink vérökkel szerezték, és én a magam igazságát azzal a szent jussal bírom, a melylyel akármely király a maga koronáját. Ha vagyonunktól megfosztatunk, akkor aztán az életünk sines bátorságban, vigyázzunk tehát magunkra, mert ez fontos lépés, ha ezt elhibázzuk, mindent elvesztünk. De ime a mi igyekezetünk kívánt véggel befejeztetik, mert a törvénytelenül kezdődött szék törvényesen végeződik.

Szept. 2-án összeülvén a marcális szék, a főispán proponálta az urbarium behozatalát tárgyazó kemény parancsolatokat, mindenféle okoknál, argumentumoknál fogva erősítette, ezen urbarium behozatalának törvényes voltát eleibe terjesztette a vármegyének, ezen zúgolódásnak terhes következéseit is, míg végre mindenből kifogyván Horváth Dániel felállott, s ezt szólotta a mélt. főispán úrnak: Ezen vármegye iránt való gondoskodását köszönjük. A kir. parancsolat az igaz, kemény, de ő felségének atyai szívét ismervén, egynehány rozlelkű német tanácsosok sugallását, reménylem, hogy egy vármegye törvényes, de a mellett alázatos könyörgésénél előbb becsülni nem fogja. Itten a jus proprietatis forog fenn, ez sokkal nagyobb tárgy, mintsem ez obiectuma lehetne a marcális széknek, megtetszik az 1790-ik diaetái végzésnek 20-ik art. 3-ik pontjából, hogy mik a marcális szék obiectumai, az ő felsége kegyelmes szive ezek megerősítésére hajlott, tehát kötelezi is. Nem állítom én azt, hogy a rendek az urbariumot örömmel ne fogadnák, mert az 1790-iki diaetán ez az ország maga rendelt egy systematica deputatió az urbarium dolgában, ezen deputatió be is adta a maga operatumát az országnak, a statusnak, egy más deputatiót is rendelt ki, hogy ezen munkát revideálván referáljon, de minek előtte ez megtörtént volna, kénytelen volt az ország ő felségét, a devalvációnak közbenjött terhe miatt kérni, hogy az országgyűlését eloszlassa. Megtette ezt ő felsége azzal a kegyelmes ajánlással, hogy a következő esztendőben folytatni fogja, a mint hogy ő felségétől magától sanctionált arra megesküdött Leopoldinum diplomának 40-ik art. azt foglalja magában, hogy minden esztendőben országgyűlést fog tartani; de ezt ő felsége nem cselekedte. Mindezekből világosan látja a méltosgos főispán úr, és a tek. nemes vármegye is, hogy az ország mindent elkövetett az urbarium behozatalának, siettetésének céljában és azt kész örömmel elfogadni, csak hogy ez a mód a behozatalában helytelen és a törvényekkel minden részben ellenkezik, és egyenesen az országgyűlését illető obiectum, tehát ezzel a modalitással, ezen az úton elfogadni a törvényeknél fogva eltiltatunk. De tovább ő felsége azt is megígérte ön királyi személye által sanctionált 8-ik, 9-ik, 10-ik, 11-ik, 179-ik diaetális articulusokban, hogy semmiféle missile mandatumokkal az országot igazgatni nem fogja; semmiféle

innovációkat az ország megegyezése nélkül nem teszen, és a törvényekben, melyekre megesküdött, változásokat nem tesz. Mindezeknek kötelező ereje szerint bármely erősen törekednék is némely rossz lelkű tanácsos atyai szívét mi tőlünk elrablani, látni fogja ő felsége igazságos ügyünket privilegiumainkban. Ősi törvényeinkben és ő felsége által sanctionált constitutióinkban meghagyni méltóztatik, eléggé megbizonyítottuk mi hűségünket az insurrectióval, a melynek terhét még ma is hordozzuk, szegény egyházi nemes atyánkfiai pedig örökösen.

Kérjük tehát ő felségét egy igen alázatos jobbágyi engedelmességünket, hívségünket kijelentő repraesentatióban arra, hogy a legrövidebb terminusra sz. Márton napjára praefigáljon diaetát, hogy ő felségének annál nagyobb áldozatot tegyünk, vállalja magára az ország, hogy maga költségén gyűl össze az urbárium dolgában, és ígérje azt, hogy hat hetek lefolyta alatt tökéletesen elvégzi. Ezen ajánlását a statusoknak, hogy el ne fogadja ő felsége, nem képzelmek; egy felől azért, mert ő felségének kötelessége a maga lelkiismeretét tisztán tartani a törvénytelen cselekedeteket nyomban követő terhes vádaktól. Eleget conferáltunk mi akkor ő felségének, a midőn elnéztük azt, miképen lesz 100 friból 20 frib, hádd maradhassunk meg tehát őseink által vérrel szerzett proprietásunknak jussában, mert ezt ő felsége nem adta, tehát el sem veheti. Ezen beszédét egy nagy vívát kiáltás követte.

A főispán proponálja, hogy repraesentatiót küldjünk ő felségének, én magam is helyesnek találok, de már most kívánom eleiben terjeszteni a tek. nemes vármegyének, hogy vajon kirendeljük-e a conscriptorokat addig is, míg feleletet kaphatunk repraesentatiókra ő felségétől? En magam igen jónak találnám, ennyiben mégis differálni az ő felsége kívánságának, mindazáltal a tek. nemes vármegye határozzon benne, a mint jobbnak gondolja; tartok a rossz következtésektől, hogy ha épen semmit sem teljesítünk: vegyék fontolóra a tettes statusok.

Erre a propositióra gróf Bánffy Dénes úgy intézte beszédét: A midőn az ember olyan dologhoz fog, melynek tárgya az egész nemzet sok századoktól fogva confirmált, számtalan dicsőségesen uralkodott fejedelmektől jóváhagyatott, magától ugyan a már azt, több cikkelyeiben, megsértő uralkodótól sancionált constitutiójának egészen felforgató célja ellen való törekedés, ottan nincs helye a félelemnek. a lelkiismeret annak tudása, hogy úgy cselekedtünk, a mint kötelességünk hozta, magával, a következőtethető roszaktól való félelmet minden jó hazafiak szívéből messze eltávoztatja; a mit elkezdettünk. végezzük el tökéletesen, annyival is inkább, mivel tudjuk azt, hogy a kisebb dolgok szolgálnak fundamentomul a nagyobbaknak: most ebben a cikkelyben sértik meg a törvényeket, majd több cikkelyeiben, míg végre szabadságunk elvész, constitutióink egészen felfordul

s hazánk zsirjából dobzódó idegen németek alacsony örömmel fogják egymásnak rebesgetni, hogy itt hajdan magyarok laktanak; repraesentáljuk tehát, de a conscriptorokat semmi esetben ki ne rendeljük.

Ekkor újra felállott Horváth Dániel, és így fejezte ki magát: Én azt tartom s úgy vélekedem, hogy ezen marcális congregációnak és repraesentációknak kettős következése lehet, vagy az, hogy ő felsége a mi esdeklő könyörgéseinkre diaetát parancsol, s célját elérí, ha így lesz, a mit adjon a mindenható, hálaadó örömmel fogjuk mondani: Boldog Erdély! mert áldott fejedelme vagyon; vagy pedig ő felsége törvényes esdeklésünket tekintetbe nem vévén, erőszakkal közinkbe hozza az urbáriumot. Ebben a szomorú esetben kénytelenek leszünk tédret, fejet hajtani, de a mi hitünk, nevünk legitímálva lesz a maradék előtt, s nem vádolnak azzal, hogy mindent el nem követtünk légyen, a mire a törvény engedelmet adott nekünk a constitutió mellett; az igaz, hogy ez fájdalmas kinézés a jövődőbe és az emberi tévelygések felett felül emelkedő gondolat lenne, azt feltenni, hogy ő felsége valamely sarkalatos törvényt sanctionált, reá megesküszik, az országgal sanctionáltatja, ugyan arra az országot megesketteti, és még is azt megtartatni nem kíváná; és azt az országgal együtt eltemetni igyekezne. Bölcsen át fogja azt ő felsége látni, hogy minden erőszakoskodásoknak szüleményei rövid ideig ferállhatók és eljőhet még az az idő, a melyben még a magyarokra szükség lehet, akkor — — a mi pedig a conscriptorokat illeti, az én vélekedésem az, hogy nem kelletik kirendelni, nehogy ezáltal particulariter megegyezni láttassunk, ezen törvénytelen urbárium behozatalában.

Erre az egész vármegye vivátot és helyest kiáltván, concludáltatott, a repraesentatio s a conscriptorok mindaddig való ki nem rendelése, míg nem a felelet ő felségétől meg nem érkezik.

Midőn már szinte megállítatott volna, báró Wesselényi József betoppan, Közép-Szolnok vármegye administratora, s alig ülven le egy székre, kérdeni kezdé, mi folyt most? javallja egész tűzzel a conscriptorok kirendeltetését, de báró Bánffy Ádám, Mohay István és Zambó Antaltól letorkoltott.

Tudja isten Keresztesnek mi jutott eszébe, nagy emphasissal beszélt, hogy Erdélyben a fejedelem summus moderator lévén, a regimen csupa monarchicum, s a mit ez a summus moderator parancsol, követni kötelesek vagyunk, úgy is a mi eleink, mint valami hordák, úgy jöttek be ide, és meghódítván ezen tartományt, lakosaikon tyrannisálunk, vegyük tehát ezt az urbáriumot, a mely bölcs rendelése ő felségének, hogy ez által mossuk le a németországi tudósoktól való megbélyegésünket, melynek foglalatja szerint azzal vádoltatunk, hogy úgy bánik a magyar földes úr a maga parasztjával, mint az anglus a pénzzel megvásárolt rabokkal.

Melyre felindulván az egész vármegye! Legszebben megfelelő generális gróf Bánffy György, gubernátor gróf Bánffy Györgynek a

fia, így szólván: A tettes úr talán ide is orvosolni jött, s nem vesz észre, hogy midőn gyógyítani kívánna, sokkal nagyobb sebet ejt, melynek orvoslása sokkal nagyobb bajba fogna kerülni. Ezzel vége lőn a gyűlésnek.

Szept. 3-án felolvastatott a protocollum és az ő felségéhez küldendő repreaesentatio. Kir. commissárius Götz László úr, egy levelében kívánja a conscriptorokat kineveztetni; de Horváth Dániel így felelvén fenyegetődzéseire, hogy ez nem olyan vármegye, a mely a mit tegnap concludált: ma megváltoztassa, ezen valóban nevezetes marciális szék elszlott.

Mind a gyűlésekben, mind a privat társaságokban résztvevő örömmel lehetett tapasztalni, hogy vagyon még az erdélyi magyarokban energia, és meg lehetett győződni a felől, hogy a hosszas elnyomattatás terhe alatt sinlődik ugyan, de el nem aljasodik a hazajava iránt viseltető heves indulat. Itt lehetett látni hajdani magyarok szerint érző férfiakat, a kik csupán annyiban követői a királyi parancsolatoknak, a mennyiben azok a törvényekkel megegyeznek; tisztelik ugyan a királyi felséget, de őseikről rájuk maradt jussaikat kezeik közül minden szó nélkül kicsikartatni nem engedik. Semmit egyebet a Rákóczi nótájánál hallani nem lehetett; bátorság, tűz és elszánás gerjedezett minden szívben s bizonyossá lett az, hogy nem elégséges másfél század kiirtani az erdélyiekből a nationalismust. Itt látszott azt, hogy a rendkívül való törvénytelenység, rendkívül való embereket teremt; ellene mondani az igazságtalanságnak; ez sipot ad oly embereknek is szájokba, a kik a kisebb törvénytelenségek szélelésekor a jövődbe bele tekinteni talán resteltek. Mindezekből átlátni az, mely bölcsen s megfoghatatlanul vezeti a gondviselés a hosszas ideig tartó roszak által jó, és talán egész nemzetet boldogító célra az embereket; lassanként ugyan, de annál nyomósabban, mert a hol minden pohár köszöntésekor, ezen nationális agenda mondódik el: *«Adjon isten mindnyájunknak igaz magyar állhatatos szívet»*, ott a félelem számkivetésbe küldetett; ott a despoticum principiumok szerint való igazgatás módja utolsó vonaglásaiban vagyon. Mindenféle privat kötelek szakadozni kezdenek. A hazafi elfelejti az atyát, s vérségét is, és csupán a közjóra való törekedés ébreszti s eleveníti a lelkét.

Megválnak, mi következésekre méltóztatja az isten szegény, elhagyatott hazánkat!

Egykorú kéziratból közli: ABAFI LAJOS.

SERKENTŐ SZÓZAT ZALÁBÓL 1849-BEN.

T. c. Kormányzó úr!

Elég volt szent honunknak egyik részén a haramiák csordáitól eddig taroltatni, a másikon szemfényvesztő ijesztgetéseik között gyáván tűrni, aggódni; s a titkos ármánykoholta elhurcoltatás félelmetől kínoztatni, kínoztatni leginkább azon tudattól, hogy «inimici hominis domesticci eius!!» mint vidékünkön nagy mértékben történt. Elég volt ez eddig, már ideje, hogy aggodalmunk megszüntetését t. c. kormányzó úrtól, mint kitől minden tiszta honfikebel örömepeve várja a megváltás igéit, kérjük polgári hódolat- s bizalommal.

Ugyanis Zalamegyénk, mely a mult időkben legszebb jeleit tanusítja az igaz hazafiságnak, jelenleg a tétlenség s hallgatagság siri állapotjában pang. Alig tudja e lelkes nép, mi történik az édes haza szent szívében, s ha hallja azokat némi töredékben, remeg a vágytól, érette vérét s ha kell mindenét áldozhatni; de sajnos! hallgat a megye, minek hivatalnokai a zsarnok által megfélemlítvék! hallgatnak a polgári hivatalok, mert várják a pillanatot, mely meghozza a férfit, ki mint kormánybiztos emelend szót a legjobban lelkesült népnek nyílt felvilágosítása- s bátorítására, mert még mindig vannak olyan titkos küldött farkasok, kik alattomban intimidálják a győzelmi hírekre örömrivalgó népet.

Sajnos, hogy nekünk magán egyedeknek kell ezért rimánkodnunk honunk szent ügye iránti féltékenységből, mert ezt a megye tehette volna már régóta, minthogy néhány száz rozzant horvátgyülevészen kívül megyénkben nincs más ellenség, ezt pedig már csak azon hír elriasztaná, hogy «a nép tömegbe gyülekezik» mi pedig az elérkezendő kormánybiztos egyetlen szózatára megtörténnék, miként a szomszéd Somogy megyében történik, hol a lelkes Noszlopy egyszeri szózatára tízezenkint tömegesült a nép, s már ki is riasztotta kebeléből a gyáva csordát. Csak az sajnos, hogy ámbár eleve jó módjával figyelmeztetett népünk jobbadán elrejtette fegyverét a gaz beszédök elől, de jelenleg egészen lőpor híjával vagyunk, s drága pénzért sem szerezhetünk. Mire nézve, ha kegyes leend t. c. kormányzó úr mély belátása szerint megyénk felől intézkedni, s először, mint Somogyban történt, elfekete-sárgult hivatalnokainkat kigyógyítani, lőpor iránt is méltóztassék némi rendelést nyújtani; egyébként a nép legnagyobb lelkesedése- s egész készségéről, tekintve viseletét s nyilatkozatait, kételkedni lehetetlen.

Midőn ezen intézkedésekért, mik a közös szabadság diadalát igen sokban elősegítik, polgári hódolattal folyamodunk t. c. kor-

mányzó úrhoz, egyedül azon tiszta meggyőződés vezet, mit rendületlenül megtartottunk a hozzánk betolakodott gaz ellenség szuronyai közt is, semmi önérdek, hanem csupán a haza szent érdekei vezetnek jelenleg is, midőn ezen értesítő folyamodványunkat t. c. kormányzó úr magasztos lelke elé viszzük, kik örök hűséggel vagyunk t. c. kormányzó úrnak

Keszthelyen, május 18-án 1849.

Készséges szolgálai:

Laky Demeter, tanár. *Baán Kálmán*, gazdatiszt. *Sebesy Kálmán*, tanár. *Kulcsár Fábán*, tanár.

Az eredetiből közli: ARAFI LAJOS.

EGY KATONA LEVELE A MULT SZÁZADBÓL.

Mélt. grófné,* nekem érdemem felett való nagy jó asszonyom! Mivel mostanában és legelsőben magamat resolválnom kellett főképen ilyen messze földre nagyságodat búsítani ezen csekély írám által, kérem bocsánattal legyen nagyságod szegény szolgájának, mert én minden jóakaróimhoz és ismerőseimhez úgy nem bízhatom ebben a dologban, mint nagyságodhoz és ha ezen gyarló magyar stílusom megengedné, most legelsőben csak rövideden akarnám minden dolgomat jelenteni nagyságod előtt. Azt jól tudom, hogy nem mindjárt fogja észben venni, ki vagyok és ki legyek, nagyságod én azért kívánom röviden explikálni magamat. Azonban reményilem, hogy nagyságod fog emlékezni, még gyermekiségében úgy mint 1727-be, Debrecenben a nagyságod istenben elnyugodott atyját utólszor elhagytam és a gróf Gyulay Ferenc regimentében állottam és Olaszországba mentem és attól az időtől fogva sem nagyságodat, sem Magyarországot nem láttam. Hogy jobban megtudja nagyságod, ki legyek, én az Eötvös Sándor uram dajkjának fia vagyok és én mint nagyságoddal s mind a többi úrfiakkal együtt nevelkedtem az udvarban és erre való nézve nem akarom elmulasztani még mi élek, hogy ne tudósítanám mind állapotom s mind életem és mi voltom iránt. Ennek előtte hat vagy hét esztendővel írtam volt az anyámnak a nagyasszony Eötvös Miklósné asszonyom neve alatt, a melyre is válaszát vettem, de azóta nem írhattam, mivel háborúság volt, hanem ebben az esztendőben márciusban küldöttem levelet Eötvös Sándor uramnak és kértem, adja tudtomra, ha még az anyám vagy az öcsém élne, de semmi válaszát nem vehettem. Ugyan mostanában

* A levél Eötvös Máriának, gróf Teleki Sámuel generális feleségének van írva.

arra való nézve incommodalom nagyságodat, hogyha annyi graciám lenne, engemet méltóztatni tudósítani, ha az anyám meghalt-e, avagy él, főképen a nagyasszony Eötvös Miklósné asszonyom, mert úgy gondolom, hogy ha még él, vagy nagyságodnál, vagy ottan lészen. Mivel hogy én mostanában legelőször alkalmatlankodom írással nagyságodnál, semmi dolgokról nem merek írni, hanem csak épen röviden tudtára adni, hogy élek és a *Borussiai király* szolgálatában a mostani generalis *Ruesch* regimentében, úgy mint a katonák között hadnagy vagyok és a regimentben 10 zászlótartó, 8 hadnagy vagyom utánam és kettő előttem a kapitányokig. Azt is jól tudom, nagyságos asszonyom, sokan vannak, a kik megütköznek benne, hogy mi itten egynehányan idegen urat szolgálunk, de az olyan szegény legény, mint magam, nehezen megyen a császárnál előre, még a nemeseknek is sokat kell solicitálni, itten pedig más állapot vagyom, mert itten rank szerint és per meritum, nem pénzért avansirozik a fegyver viselő ember.

Mindazon által kívánom az úristentől, hogy ezen csekély írással friss jó egészségben találja nagyságodat, mint kegyes asszonyomat, maradván igaz, szegény, régi és mostanában idegen országban bujdosó Darhemen, die 15. Julii 1750.

szegény szolgálója:

Felix István, (a kit azelőtt Balla Istvánnak neveztek, a Varga Erzsébet fia, az öregebbik, 41 esztendő), hadnagy a general *Ruesch* regimentében Borusszában, Darchem nevű városban quartirozok, a kapitányomat Keydellnek hívják.

P. S. Nagyságod a gyarló írásról megbocsássék, mert én már más nyelveken jobban tudok írni, mint magyarul, ezt a keveset is kigyelmetek udvaránál úgy mint Páltalván, Námibanban,* Jánkon és imitt-amott szedegettem.

Az eredetiből közli: DR. GERGELY SÁMUEL.

OLMÜCI FOGLYOK LEVELEI 1851-BEN.

Történelmi s családi ereklyéket, úgy egyéb emléktárgyakat tartalmazó gyűjteményemben két levelet is őrizek, melyek mint egy gyászos korszaknak fenmaradt tanujelei, az aláírott olmüci foglyoknak hazafias szereplése, viszontagságos változó sorsa, s jelentékeny személyisége által nyerneik figyelemre és fentartásra méltó értéket.

Szabadságharcunk befejeztét követő ostrom állapot idejében, egyik nap tisztességes külsejű idegen férfiú lépett lakásomba, s magát

* Vásáros-Námény.

bemutatván fölkért: hogy az olműci foglyok sanyarú sorsának enyhítésére, — ha csak némileg célravezetőnek itélem, városunkban segély-gyűjtést eszközöljek. Miután az illető megbízatását minden kétséget kizáró hitelességgel igazolta, megkeresésének teljesítésére hészséggel ajánlkoztam, s rokonézelmű ismerőseim, úgy barátaim között késedelem nélkül a gyűjtést titokban megindítottam. Eljárásom az adakozók csekély számához képest meglehetősen összeget eredményezett, melyet azonnal az idegen által jelzett címen rendeltetése helyére átszámaztattam. Küldeményemre rövid idő múlva a közbenjáró idegen férfiú révén következő két levél jutott birtokomba:

Tisztelt honfitárs!

Mély megidulással vettük Szathmáry Mihály úr bajtársunhoz érkezett becses sorait; biztosítjuk: hogy szigorú sorsunk borult egére kevés ily remény szivárvány tünt fel eddigelé.

Száz harminckettőnyi számunkból, még hatvannégyen vagyunk. Nagy részének vagyona elveszett a csatamezőn, jószága elkobozva, rokona elszegényedve, soknak mije sem lévén — nincs; ki a legszükségesebbek megszerzésében segédkezet nyujtana, nincs; kinek érző szíve fájdalmas kebleinkbe írt öntsön!

Tisztelt honfitárs! Ily állapotban tengődtünk mult év derekáig, mikoron néhány hön érző nőkebel s résztvevő honfi adakozása s gyűjtése által segítségünkre sietvén, anyagilag segítve, szellemileg is fölvidított.

Fogadja tehát édes Ön! maga s adakozóinak részére, mindnyájunk nevében őszinte köszönetét, s férfiui kézzorítását a szűkölködők segélyeit intéző választmányának.

Olműc. április 18. 1851.

*Sebesy Kálmán.*¹ *Szlávy József.*² *Máriássy János.*³
*Tóth Ágoston.*⁴ *Szathmáry.*⁵

Különösen tisztelt barátom!

Az ide mellékelt levél, kifejezi ugyan érzetünket általában, azon örömöm, mely bennünket becses levele megjöttével meglepett, és említi, mely kedves vigasztalásunkra szolgál, rólunk való emlék — én ki egy tagja ezen társulatnak — örömtelvé mondok hálás köszönetemet, annál inkább, mivel becses levele hozzám nyere uta-

¹ Premontrei rendi tanár † 1881-ben.

² Jelenlegi koronaőr.

³ Ny. altábornagy.

⁴ Ny. tábork.

⁵ ?

sítását. Ha szavam általi való kifejezés elhangzana, az a kéréssem, hogy cserélje föl honfi Barátom közöttünk pár percre az állást, és így érzendeni fogja azon boldogítást, melyet egy rab nyer — egy szabad irányában. — áldja isten tettét.

Reám bízva az összeg elosztását *Psotta* bajtársamnak 8-at, magamnak 10-et, a fennmaradt összeget a társulat pénztárába helyeztettem el, és így remélem, hogy tisztelt barátom eljárásommal megelégedik. Köszönetemet újítva, magamat megkülönböztetett tiszteletem kijelentésével ajánlva, maradtam hálaadós barátja

Szathmáry Mihály.

A levél függelékéül német sorok vannak csatolva, melyek magyarosítva így hangzanak:

Tisztelt barátom!

Csak is gyenge köszönetemet vagyok képes mélyen érző kebellem kifejezni, jóságos adományáért, mely szívemet fölmelegítette. A büszke öntudat: — hogy nemes emberek nélkül nem vagyunk — emel föl, s teszi elviselhetővé szerencsétlenségemet. Legyen az ég által ezerszer megjutalmazva azért, a mit Ön velünk szerencsétlenekkel tett. Mély tisztelettel és hálaával maradok őszinte barátja

*Psotta Mór.**

A kényuralom megboszult áldozatainak kinszenvedése óta rohamos gyorsasággal zajlottak le az események a világ színpadján, melyeknek ellenállhatlan közre hatásai nemzetünk kitartó küzdelme mellett alkotmányunk helyreállítását, állami viszonyaink kedvezőbb alakulását szülemlették. A szenvedések, a közjogi harcok évek hosszú folyamában egész jelen napjainkig, mennyi gyötrelmem, bánat és csüggedés lelt engesztelő vigasztalást, de mennyi remény, s magasra törő lelkesedés hanvadott el, hány jellem vált ingataggá az érdeklés és csábjától kísértve, de egyszersmind hány nemes szilárd alak emelkedett ki a köznapiság, az ismeretlenség homályából. Fordultak az idők, változtak a köz és társadalmi viszonyok s ezeknek befolyása által az emberek. De a míg az eddigi, úgy a bekövetkezendő változások közepette az erkölcsi törvény, a történelmi igazság, a közérzület ítélete a gonoszság, a politikai romlottság bűneit általános kárhózzattal sújtandja; — mindaddig a hazafiúi erény, a hazafiúi harc érdem dicsősége is ragyogva fennmarad.

CHERNEL KÁLMÁN.

* Honvéd tüzér-ezredes volt.

SZEMERE BERTALAN LEVELE KOSSUTH LAJOSHOZ.

Szeged, 1849 július hó 25-én délután 5 órakor.

Barátom!

Ma tanácskozmány volt a népfaj-kibekítések iránt. Én csináltam kettős javaslatot, egyik 4 pontból álló, melyben a nemzetgyűlés általánosan nyilatkozzván, az ügyet uialja a kormányhoz; másik 16 pontból álló, melyben nem a román, rác, hanem minden más ajkú népiségek nyelvi viszonya megállapíttatik.

Az valami szörnyű, a háznak rövid látása, politikai vaksága. A «radikál-párt» bajnokai nyilatkoznak mint 1832-ben, midőn a magyar volt minden, a rác, oláh, csak *nép*. Jól szólt Batthyány és én majd egy órai válaszümben élesen voltam kénytelen fellépni, melyben kimondám, hogy azon általánosságok, azon még mindig aristokratikus-magyar felfogása a democratiában más népiségek kivezetéseinek (?) elveszti a nemzetet, és én kezemet mosom e politikától. Reményem, nem szóltam siker nélkül s a véleményeken jó nagyot csavarítottam. *E ház gyámság alá való.*

Leveledet vettem.

Nem akarok zavart, tehát míg visszajössz, teszem kötelességemet. De successiótól nem félek, mivel az olyan lesz, mint a mennyzengés, tisztítja a levegőt. Nem idézem elő, de el sem hárihatom.

Mindig őszintén szóltam hozzád, mert személyedhez volt az ország sorsa kötve. Még apróságokra is kiterjedtek észrevételeim; de ki nagy helyet foglal el, arra nézve nincs apróság. Nem nézem, tetszek-e neked vagy sem. *Benned a hazát néztem, a hazát féltettem. Ha nem azt nézvén, nem ültem volna be a kormányba.*

Én mindig úgy ismertelek, mint most. Sem többre, sem kevesebbre nem becsültelek. Mindig egyformán tudtam, mi benned a napszerű és az árnyék. *Meg fogod látni, sőt láthatod eddig, az ilyen az igazi barát, — bár neked az ilyen barát nem tetszik.*

A féltékeny hódolók kiábrándulni kezdenek. Az elégedetlenség mindenfelé köpenyt keres, a kormányt, Göргеit, Perczelt . . . kapja fel. Ez terjed, mint a láng. Túl megy a mértéken. Ezen természetek csodálják és felejtik legelőbb az érdemeket.

Nagy része van benne a féltékenységnek és a gyávaságnak is. Féltében bálványain áll boszút a nép. Ilyen a nép. A te baráti néped is.

Miért nem Görgői a fővezér, ezt kérdi az is, kinek a dolgok miképen állását előadjuk százszor. Ösztöne ragadja a közönséget a katona felé, kitől oltalmát reményli. Hiában említed politikai különbségét, nem kellesz te; miért van itt a muszka, a veszély? Jó, nem

kell hát ő se, és még is katona kell, ő kell. Ma indítványozni akaruk: ő legyen a fővezér. És valaki elég indiscret volt a közönséggel tudatni a minister-tanácsi szavazatot, azon gonosz hozzáadással, hogy Perczelt akartuk.

Most találkozol Görgeivel. Köztetek természetbeli ellentét van. Van némi köznem is, de én bírom csak hazámat szeretni. Végezz vele *tökéletesen*. Ne beszélj agyon, hanem ő mondja ki a magáét. Téged minden okos ember ismerhet, őt nem. Ő beszéljen. *És te ne élj illusióban, hogy neked nem kell hatalom, kell bizony neked, mivel szeretsz dolgozni, tenni, s nagy és tevékeny észnek hatalom kell. De engedd, hogy más is menthesse meg a hazát. Az az: féltékenységid által ne engedd magadat majd Bemhez, majd Görgeihez, majd Perczelhez ragadatni. Kérdés, teheted-e? Tudsz-e lenni szigorú, állhatatos, következetes, vagy sorsod lesz mint a historiában a nagy szónokoké, kik a hazát fellelkesíteni bírták, megmenteni nem. Kérlek az istenre, vizsgálj meg magadat és vess számat magaddal.*

Neked bajod, hogy magadat is leszónoklod, minek neve ámitás. Végezz Görgeivel.

Ő legyen fővezér, ez értekezés után. Aulich maradjon minister. Vegyétek a hatalmat *ketten* kezetekbe; ha úgy tetszik, ő *dictator a katonai, te a polgári életben*. Nem kell három kormány. Csaknem hatalmat éreznék, ha magamnak kellene kormányozni, így szent tisztemnek ismerem az útból elállani.

De visszajövé, ne okoskodjál velem, velünk. Hiában fogod az együtt kormányzást bizonyítgatni, és azt, hogy megfér két kormány együtt *elvben*: hamis e tétel. Én irnokvak érzem magam mellett, te tartasz tőlünk.

Azt mondanám, menjünk mi egy ösvényen, ha jobbnak nem látnám a hazára nézve azt mondani, menj te nélkülünk De Görgeivel, ne ellene

Igy készülj el, így készítsd el za ügyet. Én lelek magamnak kört, ha máshol nem, a sajtóban s nem töltöm időmet heverve, mint a képviselőház bíráló, de semmit nem tevő tagjai.

Szemere.

Közli: Bécsi.

MÉSZÁROS LÁZÁR BEKÖSZÖNTŐJE.

Mészáros Lázár 1848-ban magyar kir. hadügyministerré kinevezetvé, mint ilyen nem kését magát a megyéknek udvarias leirat kíséretében bemutatni. Így 1848 május 28-káról kelt s Bereg-megye közönségéhez intézett bemutatató levele annál érdekesebb, mert

az irány és modor, melylyel élt, érdemes arra, hogy a feledékenységtől megmentessék s az utókor számára az akkori idők, a szellem s az egyéni lelkület feltüntetéséül következőleg közöltessék:

19. sz.

A hadügyminister Beregmegye közönségéhez.

Megszokott 35 éves hadi pályámról, hazám és királyomtól, urunktól, a hazai hadügy élére állittatván; midőn ennek súlyos terhét gyenge vállaimra venném, s azt mindannyi tisztelt polgári hatóságoknak egyéb hódolattal jelenteném; — tekintve azt, hogy a valóban nagyok sem nélkülözhetik a közös segélyt és hozzájárulást, e szerint én is, ki jelen körlevelemben magamat bemutatva önöket üdvözlöm, annál inkább igénylem és kikérem tanácsukat és közremunkálásukat: hogy e bonyolódott és borongós időben, a honnak valódi hasznát e pályámon is előmozdítani mindinkább képes legyek.

Ki egyébiránt, midőn legjobb akaratom mellett s szolgálati készségemet, egyszersmind alkotmányos úton leendő haladási törekvésemet följánlom, egyúttal magamnak igaz honfíui barátságukat és szívességüket ismételve kikérem.

Budapest, május 28. 1848.

Mészáros Lázár.

Erre Bereg megye bizottmánya június 5-kéről üdvözölvén a hadügyministert, ő viszont így írt a megyének:

266. sz.

A hadügyminister Beregmegye közönségéhez.

Budapest, jún. 10. 1848.

Önök folyó hó 5-én kelt 38. számú levelére szerencsém van felelni: hogy az abban nyilvánított üdvözetet köszönöm s viszonzom.

Írántam bizodalomuk legnagyobb szerencsém.

Annak megfelelni első feladatam.

E feladatnak kívánatos megfajtáséért kezeskednék, ha tehetségeim erős akaratommal egyensúlyban állanának.

Azonban, mit tapasztalásom jószói és az idők szükségelnek, minden erőm megfeszítésével, minden percem feláldoztával, végrehajtani törekszem.

Ha ez elég: vágyaink központja: a haza boldogsága, alapítva, a fenyegetődő vihar lecsendesítve van s a borúban bujdosó nap honunk egén majd fényleni fog.

Mint önök bennem, én önökben bízva s szíves jóvoltukba magam ajánlva vagyok

lekötelezett szolgáljuk:

Mészáros Lázár,
hadügyminister.

Másnap ismét e levelet intézte a megyéhez :

281. sz.

A hadügyminister Beregmege közönségéhez.

Budapest, június 11-én. 1848.

Midőn a megye közönségének szíves üdvözlését és bennem helyezett bizalma szíves nyilvánulását érzékeny köszönettel fogadnám, szerény öntudattal kell elismernem, hogy még arra érdemeket nem tettem; azonban ha mindazt megtettem, mit legbuzgóbb hazafiúi törekvésem, honóm iránti szeretetem édes hazánk borúi között ennek megmentésére célzó legelszántabb törekvésem, éltém legfőbb szakmájául tüze ki; reménylem, hogy önök üdvözlését elfogadhatom, addig is szíves hajlandóságom kijelentésével maradok

Mészáros Lózár,
hadügyminister.

Olvastatott 1848. évi június 23-án tartott bizottmányi ülésben.
(Beregmezei levéltár 3557. sz.)

Közli: LEHOCZKY TIVADAR.

A PROTESTANS PATENS ÉS EGY TÖRTÉNETÍRÓ.

Magyarország újabb történelmét 1820-tól 1886-ig, már harmadik éve hozzák tőlem a «Hazánk» havi füzetei. A minap Thoroczky Sándor gáncsoskodott Bem téli hadjáratáról irt adataimban; közelebb, az ez évi februári füzetben, Scholcz Frigyes talál két hibát az 1859-iki protestans patensről szóló cikkemben. Az egyik hiba, melyet ő «egység-hiánynak» nevez, az: hogy nem említtem a tiszai evang. egyházkerületnek 1859 szept. végén, Késmárkon tartott gyűlését, mely a két evang. kerületek között első szólalt föl a patens törvénytelensége ellen, a debrecenit három hónappal megelőzve. Valóban ez érdekes gyűlésről nem volt tudomásom; mert hát a történetíró nem lehet mindentudó. Másik hibám az, hogy Zsedényinek és Mádainak oly címetek előlegeztem, melyekkel ők martyrságuk előtt és alatt nem bírtak; mert Zsedényit utóbb választották meg egyházkerületi, majd főgondnoknak, Mádait pedig püspöknek. Ennek a tévedésnek a súlyát is valahogy elviselem. De viszont Scholcz úr téved, s tévesen hivatkozik az én tudomásomra is, hogy Haynau mindakét evang. hitfelekezethél eltörülte volna a püspöki és gondnoki hivatalokat, s helyökbe administratorokat nevezett. Ezt, úgy emlékezem a tiszai püspökkel Pálik Mihálylyal tette; de hogy a többiekkel tette volna: nem tudom. Mert péld. Szoboszlai Pap István

debreceni püspök haláláig, 1857-ben, megmaradt hivatalában; vas-koronarendet is kapott. Halála után pedig, régi szokás szerint, tán 1860-ban történt megválasztásáig, mint legrégibb esperes, Balogh Péter lett helyettes püspök.

A Protestans patensről kissé bővebben szólottam a Fővárosi Lapok 1885 november 29-diki tárcájában, melyet a «Nemzet» is átvett, midőn a szabadelvű párt Tisza Kálmánt, kormányelnöksége tizedik évfordulóján üdvözölte; és viszont huszonötödik évfordulóján üdvözlém őt azon alkalommal, midőn ő Debrecenben, a törvénytelen patens ellen a nyilvánosság terén elsőben föllépett. Ezen cikkemben is elkövettem a Scholz úr által megrovott két hibát, melyre ha akkor figyelmeztetnek vala, a Hazánkban nem fogtam volna azt ismételni.

Lehet, hogy művem ellen majd ennek bevégeztével özönlenek a bírálatok, s tévedéseinek, hiányainak kimutatásai. Nem zárkozom el a bírálatok s a tévedések elismerése elől. Elismerem a figyelmes olvasó jogos követelését, hogy a történetíró absolut becsű művet adjon hibátlan adatokkal. De viszont kérnem kell az olvasót: méltányolja az író és az irodalom körülményeit is.

Szándékom volt Magyarország történelmét megírni a legrégibb időkől maig, nem a tudósok, hanem azok számára, kik valamivel többet akarnak tudni, mint a mennyit az iskolában tanultak, és nincs módjuk megszerezni vagy átolvasni Horváth Mihály nagy munkáját.

Meg is írtam a régibb történelmet négy könyvben: I. A legrégibb időkől I. Istvánig. II. Árpádok kora. III. Az ország alkotmánya s művelődése. IV. Vegyes házbeli királyok. — Megkináltam vele több kiadót, de egyik sem vállalkozott kiadására. A négy könyv összesen mintegy 25—30 ívet tenne nyomtatásban.

Ezen épen nem biztató előzmény után, falusi magányomban, a kellő segédeszközök nélkül, egyéb jövedelem hiányában, mint volt államhivatalnok alig húsz forint havi nyugdíjból megélni, könyveket szerezni, annyival inkább a főváros könyvtáraiban búvárkodni képes nem lévén, hazánk 1526-tól 1820-ig tartó háromszáz éves történelmének folytatására nem vállalkozhattam.

De saját korunk történetét 1820-tól 1886-ig még is hogyan s miként? megírtam s a «Hazánk» t. olvasói előtt, részletekben ismeretes. Erre nézve megjegyezni kívánom: hogy az 1839—40-iki, 1848-iki pozsonyi és 1861-iki pesti országgyűléseknek tanuja voltam ugyan, de 1865-től maig egyetlen országgyűlésben sem voltam jelen, a szereplőket sem ismerem; mert ha 3—4 évben egyszer pár napra Budapestre mentem nyaranta, az országgyűlés szünetelt. — Van az országnak 443 képviselője, megannyi fizetett politikusa, egyúttal historikusa, kiknek azonban szavazáskor fele, néha kétharmada távollétével tündököl, csak a hó elején a fizető pénztárnál találkoznak teljes számmal, — van a

hazai történelemnek több mint száz tanára, nem említve a napi s hetilapok fürgetollú vezércikk és újdonság íróit, kiket azonban a napi események eléggé elfoglalnak: kivált a néhány száz, sőt a voltakkal, ezer képviselőt, főrendi tagot tessék előfogni, kik nem 75 évesek, nem betegesek, kik kedvezőbb anyagi helyzetben vannak, kik a törvényhozáshoz közelebb állanak, vagy álltak, mint én: ha valaki az én jó szándékú kezdeményemet itt-ott hibáztatná: amaz urak mulasztásait ítéljek el, kik a törvényhozás műhelyét s munkálatait nálamnál hivatottabbak lettek volna megírni.

HÖKE LAJOS.

T Á R C A.

Történeti repertórium 1888.

(Harmadik közlemény.)

- Asztalos Albert* 1848—49. honvéd vadász-esapat parancsnok. Nehr. Vasárnapi Ujság 14. sz.
- Balogh Gyula*. A sötét napokból. (Szinügyi viszonyok 1850—1860.) P. Napló 97.
- Bányai Vitális*, 1848—49. honvéd főhadnagy. Nehr. P. Hirlap 99. sz.
- Barta Endre*, esztergomi. főszámvevő, 1848—49. honvéd-őrnagy. Nehr. Egyetértés 109. sz.
- Bécsi magyar* Terezianisták. T. Vasárn. Ujs. 12. sz. «Csámpások». Az 1848—49-ki napokból. Feriz. Vasárn. Ujság 3. sz.
- Czink Lendárd*, ferencendi szerzetes, 1848—49. honvéd. Nehr. Vas. Ujság 14. sz.
- «*Eble Gábor*. Verses bucsuztató Károlyi Sándor gróf temetésére. Bpest, 1888.» Ism. Nemzet 103. sz.
- Eszterházy Móric gróf*. Irta egy régi deakpárti. Bud. Hirlap 89. sz.
- Faur János*, tövisi, Krassómegeye főispánja, 1848—49. honvéd. Nehr. Egyetértés 99. sz. Föv. Lapok 100.
- Gallé Albert*, m.-szigeti törv. igazgató, 1848—49. honvéd-hadnagy. Nehr. Vasárn. Ujság 13. sz.
- Gombossy József*, kir. aljárásbíró, 1848—49. honvéd-tüzér hadnagy. Nehr. Vasárn. Ujság 7. sz.
- Grosszinger István*, jár. főszolgabíró, 1848—49. honvéd-tüzér főhadnagy. Nehr. Vasárn. Ujság 14. sz.
- Györy Miklós*, ref. tanító 1848—49. honv. Nehr. Vasárn. Ujság 13. sz.
- Károlyi Viktor gróf*. Nehr. (A esurgói katasztrófa.) Egyetértés 93. Föv. L. 93., 94. P. Napló 93. sz. Nemzet 93. sz. Bud. Hirlap 93. sz. P. Hirlap 93., 94. sz.
- Kászonyi József*, 1848—49. honvéd-ezredes önéletrajza. P. Napló 90. Egyetértés 91. sz. Föv. Lapok 91. sz.
- Kerkápoly Móric*, 1848—49. honvéd, a Koburg huszárok őrnagya. Nehr. Egyetértés 88. sz. Bud. Hirlap 89. sz.
- Király* legújabb arcképe. Vasárn. Ujság 14. sz. arckép.
- Ladomérszky*. A névjegyek. Abauj-Kassai Közlöny 12. sz.
- Magyarai Alajos*, apát-plébános, 1848—49. honvéd. Nehr. Föv. L. 96. sz.
- Meszlényi Gyula*, szatmári püspök talárban és pongyolában. Dr. Spinóza. Bud. Hirlap 110. sz.
- Molnár Pál*, 1848—49. honvéd-főhadnagy és volt országgyűlési képviselő. Nehr. Vasárn. Ujság 14. sz. P. Napló 90. sz.

- Ócskay Gusztáv*, ócskói. Az oroszok O-Turán. (Konstantin nagyherceg, ó-turai tartózkodásáról.) Egyetértés 102. sz.
- Perczel Béla* (1819—1888.) A legfőbb ítélőszék elnöke, volt igazságügyminiszter. Nemzet 86—88. Vas. Ujság 14. arck. P. Napló 86—88. Egyetért. 87., 88.
- Pulszky Ferenc*. A régi idők. Nemzet 92. sz.
- Puñebl Adolf*, póstatakarékpénztári hivatalnok, 1848—49. honvéd-hadnagy. Nehr. Föv. Lapok 93. sz. P. Napló 95. sz.
- Samassa József*, dr. egri érsek levele Trefort Agost ministerhez (Esterházy Károly gróf emlékezete.) Nemzet 97. sz.
- Szana Tamás*. Böhm Pál életképfestő. Vasárn. Ujság 12. sz. arck.
- Szathmáry Károly* (P.) Visszaemlékezések 1848-ra. Vasárn. Ujság 12. sz. — A szatmármegyei «Széchenyi-Társulat» öt évi működése. Nemzet 89. sz.
- Székely József*. Erkel Ferenc dalműveiről. P. Napló 108. sz.
- Szelényi (Stessel) Lajos*. Nehr. Föv. L. 92. sz.
- Szemelényi Ernő*, tanár Baltimorében, 1848—49. honvéd. P. Napló. 95. sz. Bud. Hírlap 95. sz.
- Szendrey János*. A festészet remekei Magyarországon. P. Napló 89. sz.
- Ulrich Agoston*, 1848—49. honvéd tüzér-alezredes. Nehr. P. Napló 108. sz. Egyetértés 108. sz.
- Vay Lajos báró*, Borsodm. volt főispánja és követe. Föv. Lapok 86. sz.
- Vay Miklós báró*, a főrendiház új elnöke. —á—r— Vasárn. Ujság 7. sz. arck.
- Vincze Antal*, a képviselőház főterembiztosa, 1848—49. honvéd. Nehr. Budapesti Hírlap 103. sz.
- Weisz Bernát Ferenc*, (1848—1888.) kir. tanácsos. Nehr. P. Napló 91., 92. Nemzet 91., 92. Egyetértés 92. sz.

Id. SZINNYEI JÓZSEF.

Magyarország függetlenségi harca 1848—49-ben. Irta GELICH RIKHÁRD tábornok. I., II. kötet szinnyomatokkal. Ára egy-egynek füzve 3 frt 60 kr., félbörkötésben 5 frt.

E művet a sajtó osztatlan tetszéssel fogadta. A «Vasárnapi Ujság» pl. következőleg nyilatkozott az első kötetről: «Gelich, maga is részese a hadi eseményeknek, a szabadságharc történetét arról az oldaláról tette tanulmánya tárgyává, melyről eddig legkevésbé vizsgálták: az ország fegyveres ellenállása szervezésének történetét írja meg, s katonai szempontokból kíséri az eseményeket. Most, mikor még a nagy műnek aránylag csak kisebb része, az első kötet jelent meg, nem lehet itélni az egésztől, de látni lehet a munka nagy arányait, az adatok gazdagságát, és azok kritikai feldolgozását. E viharos idők eseményeit nagy tárgyilagossággal adja elő. Sok hivatalos okirat, levelezés, kormányrendelet egész bőségben áll a szerző rendelkezésére, így hogy a szabadságharc hivatalos okirataira, proclamációira nézve eddigelé nincs Gelich művét megközelítő munka. Az előadás világos és tömött. A kiválóbb szereplőket rövid jellemrajzokban mutatja be Gelich az események előadása közben. Nagybecsű, hogy a magyar hadsereg összes fegyvernemét, a honvédség fokonzintú fejlődésének legcsekélyebb részletig terjedő kimutatását is oly gondnal összeállította. E tekintetben kütfői munka Gelich könyve. Az is helyes, hogy a honvédségnél a legapróbb osztályok parancsnokainak nevét szintén följegyzé. Bizonyára meg is találja e munka, mely a szabadságharc irodalmának egy nagy hégagát tölti be, a kellő érdeklődés.»

Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848—49-re. Irta JAKAB ELEK. Ára füzve 4 frt, félbörkötésben 5 frt 40 kr.

Író államszolgálatát s hírlapírói szép állását elhagyva gr. Batthány fölhívására, mint Kossuth-huszar hőzharcos 9 hónapon át szolgált, a Piski mellett vívott két napi harc után 1849. február 12-én lett hadiagya a sorban, ágyúfedezeten szolgáltá végig a nagy nemzeti harcot, Bemtől érdemjele, a nemzet kormánytól dicsérő oklevele van. Csak azon csatákat írja le, melyekben részt vett, a miket látott, vagy résztvevőtől, bajtársaitól hallott, vagy hiteles adatokból olvasott. Bem irodájából, Kurz írásai közül, Vetter altábornagtól, gr. Mikó és a kir. fő kormányzék titkos levéltárából, b. Vay, Csányi, gr. Batthyány és Szemere, több kormánybiztos hagyatékából oly iratokat hír, a miket soha senki sem használt. Ily gazdag anyagkészlettel volt képes amaz évek politikai és harci eseményeinek oly titkos okait fedezni fel, menetét, válságos fordulatait s a vezérférfiak közötti viszonyt úgy állítani elé, ama dicső korszaknak oly hű és a közvetlenség jellegét magán viselő képét adni, a mi másoknak egyáltalában nem állott módjában. E műben sok oly részlet van, mely egészen új s a szereplők maguk megvallották, hogy nem tudták. S mert hiteles, becűs annál nagyobb. Az előadási módor könnyű, term. észetes, világos, irányta tiszta, magyaros vonzó, a műven átvonuló szellem szabad hazafiás, mégis kimelő és méltóságos az ítéletek igazságosak és indokolva vannak. A könyvet 9 jeles hadvezér és államférfi arcképe díszíti: BEM, K LAPKA, GÁL SÁNDOR, gr. BETHLEN GERGELY, gr. MIKÓ, VETTER ANTAL, GÁBOR ÁRON, CSÁNYI FERENC.

Vázlatok a magyar emigráció életéből. Hiteles forrásokra támaszkodva írta ÁLDOR IMRE. 10 képpel 1 frt 20 kr.

Tartalom: Orsova, Turn-Severin, Kalafat, Viddin. A bujdosók menetrende Sumlai napok. Mily élet folyt Kihutahiában. Az internálás vége. A tengereni angol előkészületek Kossuth fogadására. Körút Angolországban. At angol sajtó és a közvélemény. Az amerikai sajtó. Kossuth emlékirata. Utazás Amerikába. fogadtatás, körút. Lola Montez. Lengyelek bizottsága. Osztrák bizottság. A newyorki sajtó banquetteje. Kossuth toasztja. Menekülteink és a művelt külföldi London, Páris, Hamburg, Brüssel, Genf, Amerika. Halottak és sirkövek mindenfelé. — Ezen vázlatos tartalomjegyzékből is kitűnik e mű érdekessége; történeti értékét azonban még növeli az is, hogy számos, eddig magyarban még nem közlött adatokat és iratokat tartalmaz.

A hadművészet történelme. Bernek munkája után írta HALÁSZ KÁROLY. 80 kr.

A magyarok őselei hajdanokori nevei és lakhelyei. Eredeti kütfők után írta LUKÁCSY KRISTÓF. Ára 4 frt.

Párisból. Irta ASBÓTH JÁNOS. Második kiadás. (Tartalom: Napoleon napja. A crinolin. Mlle Thérèse. Jardin Mabille. A Louvre gyűjteményei. Rouge et Noir. Füzve 80 kr.

(Lásd folytatását a boríték 4. old.

A Helyszínrajz és Földképkészítés történelme, elmélete és jelen állása.

Utazási eredmény. Irta felsőszopori TÓTH ÁGOSTON RAFAEL. 2. kiadás. 2 frt

Ezen jeles mű, melyhez hasonló az összes külföldi irodalomban nem képesek fölmutatni, eredménye egy utazásnak, melyet a tudós szerző a közlekedésügyi miniszter úr megbízásából Közép-Európában tett, és a melynek fölötté érdekes eredményeit itt nyújtja az olvasónak, ki sokkal többet találand benne, mint a mennyt címe igér.

Az egyetemes művelődéstörténelem vázlata Irta GYÖRGY ALADÁR. Ára

1 frt 20 kr.

«Szerző jelen műve tankönyv akar lenni a középtanodák felsőbb osztályai, a szakiskolák s különösen tanítóképezdek számára. Mint ilyen természetesen csak dióhéjba szorított vázlatát adja a művelődéstörténetnek; de ez a vázlat oly kitűnő, hogy bátran alapjául szolgálhat egy nagyobb terjedelmű, tisztán tudományos és nem csupán gyakorlati szempontból netalán készülendő munkának.» (Prof. egyházi és iskolai lap.)

A demokrácia Magyarországon. Irta BEKSICS GUSZTÁV. Ára 60 kr.

«Ez cím alatt jelent meg a 73 oldalra terjedő tanulmány, mely egy nagyobb történeti és politikai műnek vázlata és nyolc fejezetben taglalja a magyar polgári osztály keletkezését és fejlődését a legrégebb időktől a jelenig. Jellemzi és magyarázza a magyar közszellem irányzatait történelmünk folyamán és szellemen mutatja ki s magyarázza azon tünetet, hogy a demokrácia nálunk nem a polgári, hanem a nemesi osztályból fejlődött, miért más jelleme van, mint a nyugati államok demokráciájának.» (Alföld.)

Szarvas város történelme és jelen viszonyainak leírása. ZSILINSZKY MIHÁLY

által. Ára 1 frt 20 kr.

Monographiákban fölötté szegény irodalmunkban nem lehet eléggé elismerni és pártolni egyes önfeláldozó tudósaink ily irányú törekvését. A legmelegebben ajánljuk tehát a derék, és az irodalomban előnyösen ismert szerző e művét minden a hazai történelem iránt érdeklődő figyelmébe.

Államismeret. Irta dr. PISZTÓRY MÓR. 2. kiadás. 1 frt.

«Az egész dolgozat szerző szorgalmáról és nagy olvasottságáról tanuskodik Pisztóry úr művének leginkább azért örülhetünk, mert az általa tervezett műve; hasonartalmu munkát magyar nyelven még nem bírnak. — A hazai közönség örömmel fogadhatja az ily szorgalommal és forrás tanulmánnyal írt munkát.» (Jogtud. közlöny.) — «Terjedelmesebb államtudományi munka ez, mely a tudomány újabb mozzanatait és a legújabb államtudományi termékekre figyelemmel van és az államtudományi ismeretekkel foglalkozó kezdőnek igen hasznos tájékozását szolgál!» (Pesti Napló.)

A Bakony. Természetrajzi és régészeti vázlat. Irta RÓMER FLÓRIS. 2. kiadás.

1 frt 50 kr.

Árpás és a mórchidai szt. Jakabról címzett prépostság története. Irta

RÓMER FLÓRIS. Füzve 1 frt.

A fentebbi három munkára figyelmeztetjük a régészettel és történelemmel foglalkozókat. Legjobb ajánlat azokra nézve az, hogy Rómer neve rajtuk áll azon férfiú neve, kinek lángbuzgalmának és kitartó vasszorgalmának köszönheti, hogy hazánkban a régészet országszerte kezd műveltetni. Azok részére pedig, kik e fontos tudományba csak némileg is behatolni kívánnak, Rómer művei (ideértvén «Archaeologiai értesítő»-jét) nélkülözhetlen segédkönyvek.

A szabolcs megyei muzeum. Rövid utasítással vidéki muzeumok berendezésére

HAMPEL JÓZSEF által. Ára 40 kr.

E füzet megérdemli, hogy minden a régészettel foglalkó megszerezze. «Az érdekes röpiratban található rajzai a nevezetes tárgyaknak azzal a beccsel is bírnak, hogy ha egyik-másik olvasónknak ilyes leletek volnának birtokában, a nélkül, hogy felülök közelebbi ismerettel bírna, ezek nyomán meghatározhatja azokat.» (Marmaros.)

Archaeologiai értesítő. A m. tud. akadémia archaeologiai bizottságának köz-

lönye Szerkeszti RÓMER FLÓRIS stb. I—IX. kötet számos ábrával. Egy-egy kötet 3 forint.